ناسنامەی حزبە کوردستانیەکان

ڕەوتیان - ئایدیۆلۆژیان - هەڵسەنگاندنیان

ابو علی الکردی

مسعود عبدالخالق

Kurdistan

ناسنامەی

حزبە کوردستانیەکان

ڕەوتیان - ئایدیۆلۆژیان - هەڵسەنگاندنیان

ناسنامەی کتێب

ناو: ناسنامەی حزبە کوردستانییەکان

بابەت: توێژینەوە

نووسەر: مسعود عبدالخالق

پێداچوونەوە: کۆمەڵێک ڕۆشنبیر

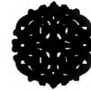
چاپخانە: هێڤی

چاپ: یەکەم/ 2012

تیراژ: (2000) دانە

بەرهەم: ١٣٤

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٩٤)ی ساڵی (٢٠١٠)ی پێدراوە.

07504671394

07501181919

07504885903

hawler.chap@gmail.com

ناسنامەی

حزبە کوردستانیەکان

ڕەوتیان - ئایدیۆلۆژیان – هەڵسەنگاندنیان

مسعود عبدالخالق

هەولێر/٢٠٠٩

دەروازەكان

لە دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ كۆمەڵێك نووسین لـەبارەی میـژووی نـوێی شـۆڕش و حزبـە كوردستانیەكان لەسەر شێوەی (بیرەوەری و ئەزموونەكانی كەسێتی) بڵاوكراوە، هەرچـەندە كەلێنێكی پڕكردۆتەوە، بەڵام بۆ ئەوەی ببێتـە سەرچـاوەیەكی میـژووی وئـەكادیمی، ئـەوا بەلایەن كەمەوە سێ كەم و كوڕی لەزۆریەیان بە دی دەكرێ:

١- نووسینەكان زیاتر بریتییە لەو ڕووداوانەی كە نووسەر خۆی تیای بووە، واتە تەنها بەشێكە لە ڕووداوە مێژووییەكان نەك گشتی.

٢- بەزۆری بە لای ئە و ڕووداوانەچوینە كە زیاتر لە خزمەت ئەو لایە بـێ كـە خـۆی واتیایەتی.

٣- خۆ ئەگەر بەشێكی تریش لەو نووسینانە هەوڵیان دابێ هەمەلایـەن و زانسـتیانە بنووسنەوە، ئەوا لە سەردەمێكی باری دەروونی وا نووسراپتەوە كە كوردستان مەست ببوو بە دووبەرەكی و براكوژی و دەمارگیری حزبایەتی، تا ئەو ڕادەیـە خـەریك بـوو حزبایـەتی ببێتە عەشیرەتگەری و ڕێسای كۆنی كۆمەڵگەی بیابانی (انصرأخاك- الحزبي- ظالماأومظلوما) پەیڕەو بكرێ، ئیتر چی بكرایە لەلایەن حزبەكەی ڕاست و دروست بوو، لای بەرامبـەریش هەر چەوت، پێوانەكان وەرگەرا بوو حزبایەتیەكە ببووە ئامانج و كوردسـتان و نیشـتمان و دادگەریش ئامرازی ئەو ئامانجـە..، لەگـەڵ دەیـان دیـاردەی دزێـوی ترسـناك تـر، بۆیـە نووسینەوەی مێژووی حزبە كوردستانیەكان و هەڵسەنگاندنیان لەژێر دۆخێكـی سیاسـی و دەروونی وا بابەتی و زانستی نابێ، هەم لەلایەن نووسەر هەم لەلایەن خوێنـەر، بۆیـە ئـەو نووسینەمان دواخست بۆ ڕۆژگارێكی وەك ئێستا كە تاڕادەیەك لێی ڕەت بووینە، دەتـوانین ئێسـتا بـە دادگەرانـەو زانسـتیانە ئەومیـژووە بنووسـینەوە، لێكـی بدەینـەوە، هـەڵی سەنگێنین،.. دوور لە كاروكاردانەوەو لایەنگیری و چەواشەیی، تا نەوەی نـوێ بەڕاسـتی و ساغی لە مێژوەكەیان بگەن و چەواشەكاری ئەوەندە لێیـان كاریگـەر نـەبێ، چـونكە ئـەو نەوەیە تەواو بە ئاگا نیە لە شۆڕشی نوێ و ڕەوتی حزبە كوردستانیەكان، بۆ ئـەوەش ڕێـز لە خەبات گێڕ بگرێ و نەفرەتیش لە بەرژەوەندی پەرست و نیشتمان فرۆشان بكا.

لەو توێژینەوەیە هەرگرنگی بە ڕووداوەکان نادەین تیشك دەخەینە سەر لایەنی ئایدیۆلۆژی وڕێبازی فکری وفلسفی.. بۆ ئەوەی هەرلایە ناسنامەی حزبی خۆی لەمەدرەسەکانی عەولەمە بەسانایی بدۆزێتەوە، هەڵبەتە نووسینەوەی مێژووی هەلوێست وڕووداوەکان کارێکی زانستی پەتیە، کەمتر گرفتدارە، هیچ کەس و لایەنێك نیە مێژوویەکی بێ نێگەتیڤی هەبێ، حزبی بوێر خۆی هەڵدەستێ بە نووسینەوەی ئەو نێگەتیڤانە بەتایبەتی لە ڕاپۆرتی سیاسی کۆنگرەکان، بەداخەوە کەمتر ئەو بوێریە لە حزبە کوردستانیەکان بینراوە، ئەو بەشەی زیاتر دەمەتەقێ و گرفت هەڵدەگرێ (هەڵسەنگاندنەکانە) واتە لێکدانەوەی پاڵنەرو دیوی شاردراوەی ڕووداوەکانە، ئەوەیان دەکەوێتە ئەستۆی ریبازی سیاسی و ئایدیۆلۆژیا، هەرکەسیك، هەر لایەنێك بۆی هەیە دید و تەرازووەکی جیای هەبێ، لێرەدا هەوڵ دەدەین دەرگا داخراوەکانی هەردوو بەش والا بکەینەوە کە خزمەت بە میللەت و خودی ئەو لایەنانەش بێ و هەم دروستکردنەوەو داڕشتنەوەی کەسێتی تاکی کورد بێ کە چەواشەکاری دایڕزاندووە.

هەموو لایەکیش هەمیشە قایل نیە بەو جۆرە دەستکاریەش، پێی وایە دەبێ هەموو کەس بە تەرازوو و چاویلکەی ئەو دنیا و کوردستان ببینێ، ئەوە یان ترۆکی دیکتاتۆریەتە، هەرچی واشی بۆ بنووسێ ئەوا قەڵەمێکی دووڕوو و بەرژەوەندی پەرستە لە ریزی (وەعازول سەلاتین)ە، جێگەی متمانە نابێ لەلایەن میللەت و ڕەوشەنبیران و هەتا لەلای خۆشیان، دەبتە هاندەرێکی نێگەتیڤ و لە کۆتایدا دەردەکەوێ دوژمنی هەموو لایەکە، هەڵبەتە لەو نووسینە هەوڵ دەدەین دۆستی هەموو لایەك بین لە سنوری مومکین.

ئەوەی زۆر گرفتە، (شەفافیەت) نەبووەو بەڵگەنامەی بێلایەن نیە لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان، بڕیاری ئەو ڕووداوانەش لە پەنا شاخێك دروست کراوە یان لە پشت دەرگایەکی داخراو، با ئەو گومانەش نەبەین بۆ لای دوژمنانی داگیرکەر، هەرچەندە پاکانەشیان بۆ ناکرێ. لەهەمووی ئالوز تر ئەوەیە راستی ڕووداوەکان جاڕنەدراوە، بینیومانە لە چەند سەعاتێك دا ڕووداوێك واگۆڕدراوە تا ڕادەی پێچەوانە، جا لەنێوان ئەو ڕاکێش و داکێشەی لایەنە ناکۆکەکانی کوردستان ئەرکێکی قورسە بتوانین ڕاستەقینە بدۆزینەوەو هەموو لایەکیش پێی قایل بن، جا ئەوە هەر لەنێوان حزبە کوردستانیەکان نەبووە، داگیرکەرانیش ئەرشیڤێکی چەواشەی بۆ ڕووداوەکان هەردەم ئامادە بووەو دەبێ.

ئەو حزبە کوردستانیانەو سەرکردەکانیان خاوەنی خەباتی شاخ و تەنگانەکانن، جێگەی ڕێزن، بەڵام هەڵسەنگاندن مانای تەنها پۆزەتیڤانە نیە، بۆیە دەرخستنی ڕەخنە و کەم و کوڕیەکانیان مانای سفرکردنی مێژوویان نیە، مانای تۆژینەوەیەکی زانستیە و بەس، دەوڵەمەندکردنی ئەزموون و کەلتووری سیاسی میللەتەکەمانە.

کەواتە ئەو بابەتە گەلێ دوورودرێژ دەبێ، بەڵام هەوڵمان داوە زۆرترین مانا لە کەمترین پانتایی و ووشە کۆکەینەوە، بۆیە زۆر خەست و تێک ئاڵاو دەبێ، تکا وایە خوێنەر بەوردی و لەسەرخۆیی بیخوێنێتەوە.

تیبینی: ئەو توێژینەوەیە لە ٢٠٠٧ تەواو کراوە ،لەدواییدا پیداچوونەوەیەکی خیرایی بۆ کراوە ، بۆیە ئەو گۆڕانکاریانەی لەدوای ئەو بەروارانە لە خودی حزبە کوردستانیەکان هاتونە دی تا چاپ کردنی لە ٢٠١٢ لیرەدا هەقی خۆی پێ نەدراوە.

سروشتی بابەتەکە کورتەباسێکی زۆر بەخێرایی:

١- دروستبوونی هەریەکە لە حزبە کوردستانیەکانە.

٢- ڕەوتی گەشەکردن و قۆناغەکانیان، تا سەرهەڵدانی معارەزەی کوردستانی کە خۆی لە لیستی گۆڕان دەدا قۆناغێکی نوێیە لە دەرفەتێکی تر هەلوەستەی لەسەر دەکەین.

٣- سەرکردەو کەسایەتیە بەکارەکانیان.

٤- ناسنامەی هەر حزبێك لە مدرسەکانی فکری و سیاسی جیهانی.

٥- ئەو گۆڕانکاریە فکریانەی بەسەر ئەو ناسنامەیەدا هاتووە.

٦- خاڵە لاواز و بەهێزی هەر حزبێك لە سەرتاسەری ڕەوتیاندا.

٧- ئەو گیروگرفتانەی ئێستایان لە هەورازی عەولەمەدا.

٨- نەخشەی سیاسی داهاتووی کوردستان.

لەبەرکورتیەکەی واچاکە بەسەرنج بخوێندرێتەوە

مانای حزبە کوردستانیەکان:

مەبەست لێیان ئەو حزبانەی لەدوای ١٩٧٥ دروست بوون لە کوردستان، سنووری چالاکیان تەنها کوردستانە، کۆتایی ناوەکەشی بە کوردستان هاتووە، ئەو زاراوەیەی (حزبە کوردستانیەکان) لەدوای بەرپاکردنی بەرەی کوردستانی لە ١٩٨٨/٥/٧ سەری هەڵدا، لەدوای ڕاپەڕینیش پەرەی سەند بۆ ئەو مانایەی ئێستای، بەپێی ئەو پێناسە (بەرەی تورکمانی)ی ئیستا و(ح ش ع) و(یەکگرتوو)ی جاران و هەندێ حزبی تر کە بارەگای سەرەکیشیان لە کوردستانە بە حزبی کوردستانی ناژمێررێن، بۆیە باسیشمان نەکردوون، تا یەکگرتوو و حزبی شیوعی لەدوای ڕاپەڕین بەراشکاوی بوونە کوردستانی ئینجا لەو مێژووەوە لە چوارچێوەی حزبە کوردستانیەکانن.

بەشی یەکەم

سەرەتایەکی مێژوویی بەرەو حزب

١- ١ مێژووی کۆمەڵ بەخێرایی:

سەرەتای مێژوو لەلایەن زانستەوە لێڵە، هەرچەندە مادیەکان (هیرۆدتس ٤٨٤- ٤٢٥ پ.ز) بە (باوکی مێژوو) دەناسن و زانیاریەکانی سەرەتایی تەنها لەوانە وەردەگرن، واشی بۆچوونە کە مێژووی کۆمەڵ لە ئەلقەی وەرچەرخانی مەیموون بۆ ئادەمیزاد دەست پێدەکا[1]، ئێستا ئەو بۆچوونە لاواز و دەستکورت بووە لەڕووی زانستی.

هەرچی مدرسەی ئاینیشە، ح.ئادەم بە سەرەتای مێژوو دەناسێ، بە پێی (بدایە والنهایە- ابن الکپیر) ح ئادەم ڕۆژی جومعە دروست کراوە[2]، یەکەم جار لە شاری غوکلاندی هند[3] نەوەکانی بەسەر زەوی دا بڵاوبوونەوە، هەندیك مێژووی دابەزینی بۆ ٣٥- ٤٠ سەدە پ.ز. دەگێڕنەوە، یوشر ولایتفوت دەڵێن ژیان لە ٤٠٠٤پ.ز دەستی پیکردووە،ووردتر لە ١٣/ئوکتوبەری/٤٠٠٤پ.ز سەعات ٩ی بەیانی[4] دەستی پیکرد!!، هەرچی (ئاشۆس)ە

---

[1] بڕوانە :انجلز-دیالکتیك الطبیعة —دور العمل فی تحول القرد الی انسان ص١٩٤-٢٠٨، هەروەها تشارلز داروین - اصل الأنواع ،هەروەها سلامة موسی-طریق الطویل نحو الإنسان.

[2] لە احمد بن حنبل دەگێڕێتەوە : گوایە ڕۆژی شەمە خۆڵوخاك دروست کراوە، یەك شەمە شاخ وکێو، دووشەمە دارو درەخت، سێ شەمە خراپە کاری، چارشەمە ئاگروڕووناکی، پێنج شەمە گیان لەبەر، ڕۆژی هەینی لە نێوان عەسرتا عیشا ح ئادەم دروست کراوە .

[3] بڕوانە (معجم دیانات وأساطیر العلمیة...، ج٣ ص١٥٠)دەڵێ: لە بناری شاخی هیمالایەی هەرەبەرزی جهان دابەزیتە سەرزەوی.بەڵام هنری فورستر دەڵی لە غوکلاندی هند .

[4] بڕوانە : داروین- اصل الانواع ص٣٥

دەڵێ لە نێوان ڕۆژی هەینی دابەزینی ح ئادەم وهەینی تۆفانی ح نوح ٢٢٠٠ سال و٢٦ سال و ٢٣ ڕۆژ و٤ سەعاتە[١] !،لەو نێوانە چەند نەوەیەکی تەمەن درێژ بەسەر زەوی پەرش وبلاَو بوون ، تەورات بەووردتر مێژوی تۆفانەکەدەگێڕیتەوە بۆ ١٧/ ٢/٦٠٠ی تەمەنی(ح نوح)[٢] ،د احمد سوسە دەڵێ بە پێی تەورات لە٣٠٠٠پ- ز لە تەمەنی ٦٠٠سالەی ح نوح تۆفانەکە ڕوویدا [٣]،بەڵام خۆم بە ووردیم لەتەورات کۆلیەوە دەرکەوت ئەو قەبلاندنەی (د.احمد سوسە) هەلەیە،ڕاستیەکەی بە پێی تەورات کە لە(سفر التكوين اصحاح ٥)باسی دەکا لە قەبلاندنەکەی(ئاشۆس) نزیك بوو لەگەل کەمێك جیاوازی ،دەرکەوت ئەو ماوەیە بریتیە لە:٢٢٥١سال و٢مانگ و١٧ ڕۆژ[٤]، بەڵام وا پێدەچی زۆر زیاتر بێ ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینەقورئان و تەورات دەردەکەوێ تەمەنی نەوەکان گەلێ دووورو درێژ بووە[٥] ، دوای لە تەمەنی٦٠١ لە جودی گیر بۆوە*، جارێکی تر لەو کوردستانە لە

---

[١] بروانە: لقطة العجلان مما تمس إلى معرفته حاجة الإنسان - الملك محمد صديق حسن خان

[٢]ـ بروانە: تەورات ـ سفر التكوين (اصحاح٦-٩).

[٣] تاريخ حضارة وادي الرافدين ص٢٠٢ .

[٤] ئەوەی بیەوێ ئەو حیسابە بکا ئەوەی خوارەوە دەقی تەمەنەکانە کە لە تەورات هاتوە لە (اصحاح ٥ سفر التكوين):

1هذا كتاب مواليد ادم.يوم خلق الله الانسان على شبه الله عمله 2 ذكرا وانثى خلقه وباركه ودعا اسمه ادم يوم خلق 3 .وعاش ادم مئة وثلاثين سنة وولد ولدا على شبهه كصورته ودعا اسمه شيثا 4.وكانت ايام ادم بعدما ولد شيثا ثماني مئة سنة وولد بنين وبنات 5 .فكانت كل ايام ادم التي عاشها تسع مئة وثلاثين سنة ومات 6 وعاش شيث مئة وخمس سنين وولد انوش 7 .وعاش شيث بعدما ولد انوش ثماني مئة وسبع سنين وولد بنين وبنات 8 . فكانت كل ايام شيث تسع مئة واثنتي عشرة سنة ومات 9 وعاش انوش تسعين سنة وولد قينان 10 .وعاش انوش بعدما ولد قينان ثماني مئة وخمس عشرة سنة وولد بنين وبنات 11 .فكانت كل ايام انوش تسع مئة وخمس سنين ومات 12 وعاش قينان سبعين سنة وولد مهللئيل 13 .وعاش قينان بعدما ولد مهللئيل ثماني مئة واربعين سنة وولد بنين وبنات 14 .فكانت كل ايام قينان تسع مئة وعشر سنين ومات 15 وعاش مهللئيل خمسا وستين سنة وولد يارد 16 .وعاش مهللئيل بعدما ولد يارد ثماني مئة وثلاثين سنة وولد بنين وبنات 17 .فكانت كل ايام مهللئيل ثماني مئة وخمسا وتسعين سنة ومات 18 وعاش يارد مئة واثنتين وستين سنة وولد اخنوخ 19 .وعاش يارد بعدما ولد اخنوخ ثماني مئة سنة وولد بنين وبنات 20 .فكانت كل ايام يارد تسع مئة واثنتين وستين سنة ومات 21 وعاش اخنوخ خمسا وستين سنة وولد متوشالح 22 .وسار اخنوخ مع الله بعدما ولد متوشالح ثلث مئة سنة وولد بنين وبنات 23 .فكانت كل ايام اخنوخ ثلث مئة وخمسا وستين سنة 24 .وسار اخنوخ مع الله ولم يوجد لان الله اخذه 25 وعاش متوشالح مئة وسبعا وثمانين سنة وولد لامك 26 .وعاش متوشالح بعدما ولد لامك سبع مئة واثنتين وثمانين سنة وولد بنين وبنات 27 .فكانت كل ايام متوشالح تسع مئة وتسعا وستين سنة ومات 28 وعاش لامك مئة واثنتين وثمانين سنة وولد ابنا 29 .ودعا اسمه نوحا.قائلا هذا يعزينا عن عملنا وتعب ايدينا من قبل الارض التي لعنها الرب 30 .وعاش لامك بعدما ولد نوحا خمس مئة وخمسا وتسعين سنة وولد بنين وبنات 31 .فكانت كل ايام لامك سبع مئة وسبعا وسبعين سنة ومات 32 وكان نوح ابن خمس مئة سنة وولد نوح ساما وحاما ويافث .

[٥] سەیری(العهد القديم - سفرتكوين (٥) بكە، لە قورئانیش باس لە تەمەن درێژی ئەو نەوانەی ئەو سەردەم دەکا .

دەوروبەری شاخی جودی ژیان دەستی پێکردۆتەوە،یەکەم ئاوەدانیش هەر لەکوردستان لەبناری جودی لەسەر دەستی ح نوح بەناوی (هەشتایان- گوزارش لەو ٨٠کەسەی لەگەلی دابوون)[١] ، بە پێی هەندێ سەچاوە یەکەم شار لە نێوان ٣٠٠٠ بۆ ٥٠٠٠سال پ ز دروست بوە[٢]،پێشوو تر وا دەزانرا یەکەم شارو یەکەم شارستانی لە خوارووی عیراقی ئیستا لەسەردەمی سومەریەکان بوە،کەچی بەپێی دوادۆزینەوەی تیمێکی(ئەمریکی وسوری)هاوبەش بە سەرپەرشتی (مگوایرگیپسۆن)ی شوینەوارناسی لە (پەیمانگای ئۆرینتال) ی شیکاغو لە سالی **1999** دەرکەوت دەکەوێتە سەرووی ڕۆژهەلاتی سوریای ئیستا بە ناوی (گردە حموقار-نزیك جودی) ،ئیتر ئەوە سەرهەلّدانی شارستانیشە ، هەموو ئەو شارستانی وچرا ڕووناکانەی قولّایی مێژوو یەکەم جارلە ڕێگەی هۆکاری دەرەکی و پەیامی ئاسمانی یەوە بنرێژ کراون، ئنجا درێژەیان بەخۆداوە، وەك یۆنانیەکان، رۆم،بابلیەکان، چینیەکان،هندیەکان،میسریەکان،مایا،...)، زۆربەشیان بە شێوەیەك لە شێوەکان دەولەتێکی خواییان بۆ خۆ دروست کردوە تا دەسەلّاتیان بە هێز بێت، وەك تەنزیرەك بۆ هاوتایی پاپاو ئیمپراتۆردەیانگوت: هەروەك مرۆڤ لەدوولای مادی وروحی پیك هاتوە دەبێ دەسەلاتیش لەو دوولایە پیك بیت، ئاین وپاپا بۆ روحی مرۆڤ ودەولەت وئیمپراتۆریش بۆ جەستەکەی

---

* بە ووردی لەو میژوانەم کۆلیمەوە دەرکەوت لە تەوراتیان وەرگرتووە، ئیبن حەزم لە کتیبی (الملل والأهواء والنحل) بە توندی رەدی ئەو جۆرە زانیارانەی تەوراتی داوەتەوە بەلام لەو زانیاریانە بی دەنگ بووە ،لە (بدایە والنهایە)ی ابن کثیر ژمێریەکی کردوە نزیکە لەو قەبلاندنە، بەلام ئیبن خلدون وەك تەوراتی باس کردومودەلێ: ((واعلم أنّ نوحا صلوات الله علیه بلغ عمره یوم الطوفان ستمائة سنة، عاش بعد الطوفان ثلثمائة وخمسین سنة، فکانت جملة ذلك تسعمائة وخمسین سنة. ألف سنة إلا خمسین. وهذا نص المصحف الکریم، وکذا وقع في التوراة بعینه))- تاریخ ابن خلدون ج٢ص٣٧ .

[١] معجم ما استعجم ج١ص٣٤٤، معجم البلدان المادة:ثمانین، ابن کثیر لە(بدایة والنهایة) بەدرێژی باسی کردوە ، بقفترمودةش لةلایةن ابن عباس باس کراوة.

[٢] بروانة: مشکلات السکان –وارین تومسن ص١٧١

،ئەو جۆرە دەسەڵاتە سیۆکراسی پێ ووتراوە ، یان مەولەت پێ دراو(divine right at the king)، هەرچەندە عەلمانیەتی ئیستا دەیەوێ ناسنامەی مێژووی خۆی بگێڕێتەوە سەر لاتینی کۆن گوایە کەلتووری یۆنان بناغەی ئاینی نەبێ، کەچی بە ووردبوونەوە دەبینین هەتا شارستانی (یۆنان)یش بناغەکانی ئاینی ئاسمانیە، ناوی یۆنانیشی لە(یونس) پێغمبەرهاتووە[1]، هەریەکە لە ئەنکلامیدیس و فیساگورس (٥٨١- ٤٩٧ پ ز) لە سەر دەستی پیغەمبەران (ح داود و ح سلیمان)دەرسیان خویندووە[2] ،زیاتر لەوەش زۆربەی شارستانی ویاسا کۆنەکانیش ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە شۆڕشی پێغمبەرێك هاتوە، لە سەر ئەو بنچینەیە دەبینین شارستانی رۆم ویۆنان ومیسرو چین ومیزۆپۆتامیا ..بەرهەمی پێغمبەرانن بەوشێوەیەی خوارەوە : بناغەی ئیمپراتۆریەتی رۆمیش هەروا لە باپیرە گەورەیان کە ناوی (روم بن عیسو بن اسحاق النبی)ە[3]،شریعەتی حەمورابی درێژ کراوەی شریعەتی ح ئیبراهیمە ،بە پێی (پەیمانگای ئیسلامی بریتانی –زانستەکانی بەراوردی ئاینی)ئەوا حەمورابی ٣٠٠ سال دوای ح ئیبراهیم هاتوە لە ١٨٧٠ پ ز ،بۆیەش بەشی زۆری مادەکانی شریعەتی حەمورابی لەتەورات و ئینجیل وشریعەتی ح ئیبراهیم وهەندێکیشی لە ئاڤیستای زەردەشتی دەچێ ، هەندێکی لەگەل قورئانیش لێك نزیکە[4]، لە سەر ئەو بنچینە قووڵە ڕۆسۆ دەلێت یەکەم دەسەلات وشارستانی ئاینی بوە[2] .

---

[1] بڕوانە: ١- ئینجیل-مت ١٢: ٤٠ : (لانه کما کان یونان في بطن الحوت ثلاثة ایام وثلاث لیال هکذا یکون ابن الانسان في قلب الارض ثلاثة ایام وثلاث لیال) ٢- لە تەوراتیش: یونان ١: ١٧ (واما الرب فاعدّ حوتا عظیما لیبتلع یونان.فکان یونان في جوف الحوت ثلاثة ایام وثلاث لیال) .

[2] بروانە : الملل والنحل ..ص ٦٧- ٧٢ .هەر بۆیەش مەدرەسەو پەیڕەوی فیساگۆرس لەهەموان ئاینی تر بوە .

[3] بروانە : لسان العرب –ابن المنظور ج١ص١٢٦٠ مادە: روم .

[4] توێژەران زۆر لای لە یەکچوو لە نێوان تەورات و یاساکانی حمورابی وشریعەتی ح ئیبراهیم دۆزیتەوە ،هەندێکی بە نمونە لێرە تۆمار دەکەین کە لە (مەوسوعەی بریتانی)مان وەرگرتوە : یاساکانی ژ:١٩٦،١٩٥،١٢٩،٨...وەکو ئایەتەکانی (٢١- ٣٧- خروج)،(٢٢- ٢٢- تثنیة)،(١٥- خروج)،(٢٠- ٢٤- لاوین)...لەگەل زۆری تر ،هەر ئەو دەقەی هەردوولاش بە نمونە تۆماردەکەین : قانون

یاسای گەشەکردنی کۆمەڵ وادەخوازێ کە جهان بەرەو تێکەڵ بوون و پێشکەوتن و فراوانبوونی عەقڵی بێ، (ئەوەیان بنەمایەکی عەولەمەیە لە خودی مێژوو)، هەربۆیەش لە سەرەتای کۆمەڵ ژمارەیەکی زۆر لە پەیامبەران هاتوون، بۆ هەموو گۆشەیەکی جیهان، تا کۆمەڵ گەیشتە قۆناغێکی پێشکەوتوو و ئامادە بەرەو جهانگیری، ئیتر دوا (پێغەمبەر د.خ) و بەدوا پەیڕەوەوە نێردرا بۆ هەمو جیهان لە هەمووسەردەمێك و بە بەرنامەیەکی ژیانی تەواو، لێرەوە مێژووی ڕاستەقینەی کۆمەڵ دەست پێدەکا، کۆمەڵێك گۆڕانگاریشی لێ هاتەدی، لەوانە: دەسەڵاتی هۆکاری دەرەکی گواسترایەوە بۆ ناوەکی، لە پەیامیشەوە گواسترایەوە بۆ عەقڵ، لەهێزی ماسولکەشەوە خزا بۆ هێزی فکر.. کاریگەری سروشتیش زیاتر کەوتە دەست کۆمەڵ، لەگەڵ زۆر گۆڕانی تر کە تا ئێستاش بەخێراتر هەر بەردەوامە.

هاتنی ئیسلام وەرچەرخانێکی بنەڕەتیە لەمێژووی گشت مرۆڤایەتی، هەر لە چینەوە تا ئەوروپا، ئەوروپیەکان دان بەوە دەنێن کە ڕابوونی ئەوروپی لەدوای سەدەکانی (١٦-..)ز لەژێر کاریگەری و دەروازەی ئەندەلوس وعوسمانیەوە بووە، بەسەرهاتی ئەو (سەعات)ەی کە بەدیاری بۆ شای فرنسی(شارلمان) ناردرا لەلایەن هارون ئەلرەشید بەناوبانگە ویل دیورانت لە (قصە الحضارة)تۆماری کردووە، بەڵام واچاکە دەقی نامەی

حمورابی رقم١٢٩- إذا قبض على امرأة مضطجعة، مع سيد فيجب عليهم أن يوثقوهما ويلقوهما في الماء. ويمكن لزوج المرأة أن يبقي زوجته على قيد الحياة إذا رغب، كما يمكن للملك أن يخلّي حياة أمته.

التوراة: وإن أخذ رجل يضاجع امرأة متزوجة فليمُت كلاهما. (تثنية ٢٢:٢٢) ،

لە قورئانیش زینای پیاو ژنی بە هاوسەری ئەو سزایە هەیە ، لە ئاڤێستای زەردەشتیش سزای ژنی مێردار لە زینا هەر ئەوەیە ، هەمو ئەوانە بەلگەن کە هەموی لە ڕەچەڵەکدا لە پەیام هاتوون دوای بەرەبەرە دەستکاری کراون .

[2] جان جاك رۆسۆ- العقد الإجتماعي- ص٢٠١ .

(شا جۆرج) تۆمار بکەین(لە مەوسوعەی جودیمان وەرگرتوە) کـە بـۆ (هیشـامی سـێیەم) ناردووە، چۆن داوای فێرکردن و پەرەپێدانی لێدەکا:

((لە شای ئینگلترا (جۆرج)ەوە بۆ خەلیفـەی موسـوڵمانان لـە شانشـینی ئەنـدەلوس، خاوەن شکۆ (هشامی سێیەم)ی پایەبەرز.. دوای سڵاوو ڕێز: گوێ بیستی باڵایی خوێنـدن و زانستی و پیشەسازی بووینە لای جەنابتان، تکامانە نەوەکانمان بێبەش نەکەن لێی، ئەوا شازادە خانم (دوبانت)ی خوشکەزام بەخۆیی و دەستەیەك لـە کچـە مـاقوڵانی ئیـنگلترا و بەدیاریەکی سادەشەوە نارد، دەخوازین بـە زانسـت و زانیاریـەوە بگەڕێنـەوە لامـان، تـا نەوەکانمان فێر بکەن.))- خزمەتکارتان –جۆرج-[1]

خەلیفەش قایل بوو لەسەر بودجەی (بیت المال) فێر بکرێن.

دوایی ئـەو دۆخـە وەرگـەڕا، شارسـتانی ئیسـلام دواکـەوت و ئـەوروپا پێشـڕەوایەتی وەرگـرت، دنیـای سـەرمایەداری لێ هاتـەدی، لـە کاروکاردانەوەکـەش دا کۆمـەڵێك مەدرەسەی فیکری و سیاسی لێ پەیدابوو، سەرەکیەکەیان مدرسەی مارکسیەت بـوو کـە لە ساڵی ١٩١٧ لە سەر دەستی لینین شۆڕشی ئۆکتۆبەر و سەربازگەی دژ بە ڕۆژئـاوای لێ دروست بوو، خەریك بوو هەمو جهان بە ئەمریکاشەوە هەڵلوشێ دوای لـەکۆتایی سـەدەی ڕابووردوو ئەزموونەکەی تێك ڕووخـاو لـەو سـاتیەوە ئـەمریکا بـە تـاك جـە مسـەری سەرکردایەتی جهان دەکا.

١- ٢ گەشەی کۆمەڵ:

هەمو لایەك کۆکن لەسەر شێوەی گەشەکردنی کومەل، بـەڵام ڕاوبۆچـوونی جیاجیـای فلسفی و زانستی و ئەنسرۆپۆلۆجی سەبارەت بە (بزوێنەرەکـەی) هەیـە، هـەر بـە کـورتی چەند بۆچوونێك لەگەڵ خاوەنەکانی تۆمار دەکەین:

١- مارکسیەکان: پێیان وایە ڤاکتـەری ئـابووری (بزوێنـەر)ەو خـۆی لـە (ململانێـی چینایەتی) دەنوێنێ.

٢- نەفسانیەکان: دەڵێن (هەست بە نوقستانی دەروونی) ڤاکتەری گەشەی کۆمەڵە.

---

[1] تێبینی: دوای لێکۆڵینەوە لەکتێبی تر دەرکەوت ئەو دیاریە زێڕ بووە.

بۆ زیاتر لەو جۆرە بابەتە سـەیری ئـەو کتێبانـە بکـە: ١- قصـة الحضـارة. ویـل دیورانـت.٢- بنـاء الإنسانیة: بریڤولت. ٣- هەروەها کتێبەکانی (دوزی، سارتۆن، شارلز سنر، ریتژار کۆل...).

٣- جوگرافی ناسەکان: ڤاکتەری جوگرافی و ژینگە.
٤- دوهرنگ: چەوسانەوە.
٥- هیگل : سەلبیات، (دیالیکتیك).
٦- کارلیل: ژیرەکان سەرچاوەی گەشەن.
٧- توینبی : التحدی والاستجابە.
٨- فرۆید : جنس .
٩- ابن خلدون : ئاین و پەیوەستی خوێنی.
١٠- نەتەوەگەریەکان: ململانێی نەتەوەیی.
١١- سەرمایەداری ئێستا و (هندیگتۆن): ململانێی شارستانیەکان.
... لەگەڵ زۆر وردەبۆچوونی تریش.

زۆربەی ئەو بۆچوونانە سەرچاوەکانی دەگەڕێتەوە بۆئەو دوو تیۆرە زانستی یە :

١/ تیـۆری گـەردوونی هەتاهـەتایی و بێسـنور،کە بـە (کـون السـاکن)ناو بانگـە — دەهریشی پێ دەووتری.

٢/هەردوو تیۆری گەشەسەندنی داروینی و کۆمەڵایەتی، لەگەڵ بیرۆکـەی (هـەڵهێنان- تولد الذاتي).

ئەو بیرۆکانە زۆر کۆنن، گەردوونیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ پیش بەتلیمۆس (٩٠- ١٦٨ز)، ئەوی تریش بۆ (ئەنکسیمۆندری ٦٥٠ پ.ز). کە ئێستا هەڵە دەرچوون.

رای ئاینی هەموو بوونەوەر لـە گـۆڕان دایـە، بـەڵام لەگەشـەکردن نیـە، کۆمـەڵ و ئادەمیزاد تاکە بوونەوەرێکن (مسەیەر) نین و سەربەسـتیەکیان هەیـە، هـەم لـە گەشـە و گۆڕانیشدان، بـەهۆی گەشـە و فـراوان بـوونی عـەقڵ، بۆیـە ڤاکتـەری گەشـەی کۆمـەڵ بەڕوانگەی ئاینی و ئیسـلام بـە دەر نیـە لـە مـروف خـوی، واتـە ئـەو ڤاکتەرانـەی وەك ئابووری، جنس، نەتەوایەتی، جوگرافی، ژینگەیی،... هەریەکە کاریگـەری هەیـە، بـەڵام سەرچاوە نیە، لەکۆتاییەکەی کۆمەڵ و ئادەمیزاد خۆیان سەرچاوەو بەرپرسی ئەو گەشـە و گۆڕانـەن ((ان الله لا یغـیر مـا بقـوم حتـی یغـیروا مـا بأنفسـهم)).. لەڕاسـتیدا زۆر لـە زاناکـانیش لەدوایـدا هاتونـە سـەر ئـەو ڕایـە لەوانـە (ئاینشـتاین، بـافلۆف،...) هـەتا (لینین)یش دەڵێ: (گەلان مێژووی خۆیان دروست دەکەن..).

بەڵام لە دوای هەموو ئەوانە وەك علی كوڕی ئەبو تالب وەسفی مێژوو وژیانی دونیـا بە گوفەك دەكا، كاتێ چاوی بە گوفەكێك كەوت و ووتی (هـذا مـا كنـت تتنافسـت عليـه بـالأمس)،ئەو وەسفە بۆ ئیستاش هـەر ڕاسـتە، گوفـەك بریتیـە لـە سـەرجەم پاشـەڕۆی بەشەریەت لە ژیانەكانی مادی وشارستانی هونەری وسیاسی وزینـدەگی، تـەواو دروسـتە ئەوەی دوێنیٚ ئێمە شەڕمان لەسەر كردووە ئەوڕۆ گوفەكە .

١- ٣ باسێكی مێژوویی كورد

لەپێش (ح.نوح) تەنها چەند نەوەیەكی تەمەن درێژ بە چەندین سەدە دەگەیشتەوە سەر (ح.ئادەم)[1]،لەدوای ئادەم (شیس) دێت هەمو مرۆڤایەتی ئیستا لە شیسن،وادیارە قابیـل وهابیل نەوەیان نەماوە [2] ، تۆفانەكەی نوحیش سەرتاسەری بوو، هەندێك پێیـان وایـە ئـەو تۆفانە محەلی بووە هەموو جیهانی نەگرتۆتەوە، سـاغ بوونـەوەی ئـەو دووڕایـە بەلایەكـدا پەیوەندیەكی توندی بە كوردۆلۆژی هەیە، چونكە ئەگەر تۆفانەكە جیهانی بێت ئەوا مانای وایە :١- چۆن هندستان لانكی یەكەمی مرۆڤایەتیە ئەوا كوردسـتانیش لانكـی دووەمـی مرۆڤایەتیە ٢- ئەوەش دەسەلمیٚ كە كورد(بە ڕەهایی) كۆن تـرین میلـەتن لەسـەر خـاكی خۆیان وبنەچەی كوردیش بە ناوو خاكەوە جودیە نەك زاگرۆس،لەوەوەش بۆقـازانجی كـورد زانیاریەكانی قورئان چاكترە كە دەڵێ لە جودی پاپۆڕەكە گیرسـایەوە ،كەچـی تـەورات لـە (سفرالتكوین- ئەسحاحی ٨) دەڵێ لـەڕۆژی ١٧/٧/ ٦٠١ی تەمـەنی نـوح لـە ئـەرارات گیرسایەوە [3] ،هەروەهاكتێبی (حضارة وادی الرافدين) و(موسـوعة العربيـة الميسـرة) وزۆری تر ئەو ڕایەیان هەیە كەدەكاتە خاكی ئەرمەن .

---

[1] ئیبن كەسیر لە فەرمودەیەك وەری گرتوە(بدايه والنهايه ص١١٣)دەڵیٚ بە١٠ سەدە .

[2] هـ س - ص١١٠

[3] (3 ورجعت المياه عن الارض رجوعا متواليا.وبعد مئة وخمسين يوما نقصت المياه 4 .واستقر الفلك في الشهر السابع في اليوم السابع عشر من الشهر على جبال اراراط)- كتاب المقدس (العهد القديم) سفر التكوين(اصحاح ٨).

هەرچی تۆفانەکەشە گوایە لە ١٧/ ٢/٦٠٠ی تەمەنی(ح نوح)[١]بووە، (رالف لینتون)لە کتێبی (شجرة الحضارة)دەڵێ لە ٣٥٠٠پ ز تۆفانەکی سەرانسەری لە جیهان روویدا،ئەوباسەلەزۆربەی کتێبە ئاینیەکانی جیهانی وەك (ئینجیل،تەورات، مانۆی هندی، زەندە- ئاڤێستا ، چیسالپۆکی مەکسیکی، کتێبی هیندیە سوورەکان - پۆپۆل ڤۆنخ...) ،هەروەها لە کتیبەکانی سۆمەری و شارستانی تریش)[٢] هاتووە، واتە جهانی بووە، لە تەورات بە ڕوونتر باس لەوە دەکا کە کەس لە سەر زەوی نەماوە، دەڵێ:(لأن میاهها كانت علی وجه كل الأرض)[٣]،(فمحا الله كل قائم كان علی وجه الأرض)[٤]،لە ئینجیلی برناباش بە جیهانی وەسف کردوە: (فبسبب الشهور إن الطوفان ، حتی أن العالم هلك أمام رحمة الله ولم ینج إلا نوح وثمانون شخصا بشریا فقط)[٥] ، لەسەرچاوە ئاینیەکانی ئیسلامیش باس لەوە دەکا کەس لەسەر زەوی نەما،ابن کثیر دەڵی:(ولم یبقی علی وجه الأرض ممن كان بها من الأحیاء عین تطرف ،ولا صغیرة ولا كبیر)[٦].

دیارە بەپێی قورئانی پیرۆز لەشاخی جودی[٧]کوردستان گیرساوەتەوە ، هەندێکی تر زیاتر ووردەکاری دەکەن بە پێی نزارگەکانی مسیحی وموسولمان و یەزیدی ئەوا لە لوتکەی

---

[١] بروانە : تەورات- سفر التکوین (اصحاح٦- ٩) . لە هەندی شوین لە (١١ بۆ ١٢): في سنة ست مئة من حیاة نوح في الشهر الثاني في الیوم السابع عشر من الشهر ١١في ذلك الیوم انفجرت كل ینابیع الغمر العظیم وانفتحت طاقات السماء 12 .

[٢] بۆ زیاتر سەرنج بدە کتێبی :(کۆنترین نهێنیەکانی مێژوو)- ئەلسکاندر گەربۆڤسکی.

[٣] توراه- سفر التکوین- ٨

[٤] العهد القدیم –تکوین ٨،٧

[٥] ئینجیل برنابا- الفصل ١١٥ (ئایەتی ٥–٧) .

[٦] البدایه والنهایه ج١ص١٢٢

[٧] بەشیکیش پشتیان بەستوە بەهەندی زانیاری تر ودەڵین تۆفانەکەش گوایە تەنها میزوپوتامیای گرتووتەوە لە شاخی ئەرارات گیرسایتەوە لە ٧\١٧ ی هەمان سالی سەروو، ،قورئان وهەموو زانیارەکانی سەردەم دەڵێن لە جودی گیر بووە.

نیڤـاتی[1] جـودی چـەقیوە، کەواتــە جـارێکی تــر مێـژووی مرۆڤایــەتی لێــی دەســتی پێکردۆتەوە،کوردســتان لانــەی مرۆڤایــەتی ئیســتایە، بــەپێی هەنــدێ سەرچــاوە شــاری (شەرناخ) کە لە نزیك (جودی)یە ماناى (شـاری نوحە)،هــەروەها ئــیبن عــەباس دەلی لــە بناری چیای جودی ح نوح شاریکی دروست کرد تا ئیستاش ماوە بە ناوی هەشتیان *،بـە پێی (بدایە والنهایە) هەرچی لەسەر زەویە ئیستا نـەوەی (سـام وحـام ویافـث)ی کـوڕانی نوحن[2]، ئەوزانیاریە لەتەورات وەرگیراوە :(هؤلاء الثلاثة هم بنو نـوح ومــنهم انتشـر كـل سكان الأرض)[3] پرسیار لە ڕاستی ئەو زانیاریــە هەیــە: ئــەی نــەوەی ئــەو ٨٠کەســە چــی بەسەرهاتوە کەلەگەل ح نوح بوون،بۆیە وا پێناچێ ئەوەی ئیستای ســەر زەوی هــەموی بــۆ ئەو ٣کەسە بگەڕێنەوە ، بە پێی ئیبن خەلدوون و هەندێ سەرچاوەی تــر ڕەچــەلەکی کــورد دەباتەوە نزیك نەوەکانی نوح بەو شێوەیە: إلاّ أنّ الجرامقـة مـن ولـد كـاثر. وقـد قيـل أنّ الكرد والدّيلم من العرب. وهو قول مرغوبٌ عنه، وقال ابن سعيد كان لأشوذ أربعة مـن الولد: إيران ونَبيط وجرموق وباسـل. فمـن إيـران الفـرس والكـرد والخـزر، ومـن نبـيط النبط والسريان، ومن جرموق الجرامقة وأهل الموصل، ومن باسل الديلم وأهل الجبـل. قال الطبري: ومن وُلْدِ أرفخشذ العبرانيون[4].

لەدوای تۆفانەکە بێجگە لە مێژووی میللەتە بالآدەستەکانی وەك فارس و ڕۆم و ئاشوری و بابلی و یۆنانی، ئەوانی تر زۆر لێڵە،بە پێ ئەو هەمو داکۆکیەی کە لەلایەن ئەکادیمیای نوێی کورد لەوە دەکرا کە ئەسلی کورد ئیزیدی بن،تەنانەت (مسعودبارزانی سەرۆکی

---

[1] بروانە: واسیلی نیکیتین –کوردو کوردستان ل١٢١(لەناو یەزیدیەکان سەربردەیەکی زیادەی تر هەیــە دەلێن :دوای بەرێکەوتنی پاپۆری (ح نوح)کونێکی تێ بوو، ئاوی لێهاتە ژوور زۆر ترسان بەلام مارێــك هات و سەری خۆی بە کونەکە وەناو ئاوەکەی بڕی ...بۆیە تائیستاش مار لای یەزیدی خۆشەویستە.

* هەشتیان واتە هەشتا ئەوەش گوزارش لەو ٨٠ کەسە ئاسنامە جیاجیایانە دەکا کەلەگەلی بوون ، ابــن عبــاس دەلێ ٨٠ کەس بووینە.

[2] البدایە والنهایە ج١ص١٢٤

[3] -العهد القديم(توراة)- سفرتكوين ٩-١٩

[4] تاريخ ابن خلدون ج٢ص١٠

بیا رقی

«چەند جار ئەوەی دووبارە دەکردەوە یان کوردئەسلی نیە یان ئەسلەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئیزیدی،بۆیە تەقەلامان دا تا لە (مەسحەفی ڕەش)و (کتابی جلوە)ئەسلێکی بە دەق بدۆزینەوە کەچی پێچەوانەی دەرکەوت کە ئیزیدی لەگەل کورد لە (ح ئادەم)یش لێك جیان (أنا أخلق آدم وحواء وأجعلهم بشرا ومنهم يكون من سر آدم شهر بن سفر ومنه يكون ملة على الأرض وثم ملة عزرائيلأعني طلووس ملك وهي ملة اليزيدية)[1] ، بەلام بە مسۆگەری سەرۆکی هەندێ دەسەلات (بە میدیاشەوە) کورد بووینە بەرەچەلەك نەك بە کیان و هەستی نەتەوایەتی، هەلبەتە سەردەمی ئیمپراتۆری بووە، زۆریەشیان لە ئەسلدا درێژکراوەی پەیامێکی ئاسمانی بووینە،لە مێژووی نیمچە سیاسی کوردی ئەو جۆرە دەسەلاتانە تا (٤٥٠٠) سال لەمەوبەر قوول دەبێتەوە لە (...لولو، گوتی،جوتی،ماد، کاردۆخی، کاردوو...) بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان لە (تاریخ الطبری)و زۆر سەرچاوەی تر دامەزرێنەری ئیمپراتۆریەتی ساسانیەکان (ئاردەشیر)ە بەرەچەلەك کورد بووە، {بەپێی ئەو نامەیەی بۆی هاتبوو لە (ئۆردوانی پێنجەم)* ئەوە ناوەڕۆکەکەیتی: إذ ورد عليه رسول الأردوان بكتاب منه فجمع أردشير الناس لذلك وقرأ الكتاب بحضرتهم فإذا فيه إنك قد عدوت طورك واجتلبت حتفك أيها الكردي المربى في خيام الأكراد من أذن لك في التاج الذي لبسته والبلاد التي احتويت عليها وغلبت مولكها وأهلها ومن أمرك ببناء المدينة التي أسستها في صحراء يريد جور مع أنا إن خليناك وبناؤها فابتن في صحراء طولها عشرة فراسخ مدينة وسمها رام أردشير وأعلمه أنه قد وجه إليك ملك الأهواز ليأتيه به في وثاق فكتب إليه أردشير إن الله حباني بالتاج الذي لبسته وملكني البلاد التي افتتحتها وأعانني على من قتلت من الجبابرة والملوك وأما المدينة التي أبنيها وأسميها رام أدرشير فأنا أرجو أن أمكن منك فأبعث برأسك وكنوزك إلى بيت النار الذي أسسته في أردشير خرة }[2] ، هەر لەو سەرچاوەیە لە سەر زاری ئەردەشێر

---

[1] بروانە(مصحف الأسود) تایفەی ئیزیدەکانمان دوو کتێبی پیرۆزیان هەیە،مەسحەف وجلوە،جلوە ٥ بەشە لە بەشی یەکەم ڕەچەلەکی(ملك تاوس)ی ڕوون کردۆتەوە.

* ئۆردوانیش سەرکردەیەکی ناوچەی شاخاوی (اقليم جبال) بوە .

[2] تاریخ الطبری ص٣٩٠ ،هەروەها لە (كامل فی التأريخ- ابن اثير)یش دەقی ئەو نامەبلاوکرایتەوە .

گواستراوەتەوە و دەڵێ من ئامۆزای ئەو (دارا)یەی شای فارسم کە ئەسکەندەر کوشتی[1] ،هەروەها کریم خانی زەندیش هەر کورد بوە ..لەوسەردەمی وەك ئیستا نەبووە تا پەیوەندیەکی سیاسی ویاسایی ڕوون لە نێوان نیشتمان(هەرێم) ونەتەوە(گەل) ودەسەلاتی سیاسی هەبێ،بۆیە ئاسایی بوو دەسەلاتێك هەبێ لەسەر نیشتمانێکی تر وبەسەرۆکایەتی یەکێك کەلەڕەگەزی ئەوانیش نەبێ، وەك زۆربەی دەسەلاتی ئیمپراتۆرەکان لەوانە ئەسکەندەری مەکدۆنی دامەزرینەری یۆنان ودەسەلاتی لە بابل وشارەزوور بووەلەوێش مردووە، عوسمانی خەلکی تۆران وناوچەی نزیك چینن دەسەلاتیان لەئەنادۆل وئەوروپا بووە، سەلاحەدین لەمیسرو جزیرە، ..هتد بۆیە مەرج نیە دەسەلاتیك لەکوردستان حوکمی کردبێ کورد بووبێ یان پیچەوانە، ئەوانە بەئاسانی ناسەلمێندرێن، هەربەنمونە لەلایەك عەرەبەکان دەڵێن ئاشوری‌و سۆمەری باپیرانی ئیمەن[2] لەولایەش کوردیش دەلێن سۆمەری کوردن[3]، کەچی وا نەوەیان ماوە نەکوردن ونە عەرەبیشن، بۆیە زەحمەتە بسەلمیندری میدیەکانیش کورد بووبن، سەرەڕای ئەو ڕاستیانەی سەرووش ئینجا میدیەکان دەسەلاتیان زیاتر لەناوچەی ئیرانی ئیستابووە،تائیستاش میرنشینەکی بچووکیش لەئاسیا ماوە بەناوی میدیا، ئیتر کوا بەلگەی راستەقینە کە ئەوانە کورد بووبنە، مادام بەناوی کورد وکوردستان نەبووبێ بەزەحمەت ئەو ناسنامانە دیاری دەکرێ، هەتا پاش ئیسلامیش دەوڵەتی ئەیوبی و ئیمارەتەکانی کوردی و ڕاپەرینەکانی سەرەتای سەدەی بیستەمیش بەناوی نەتەوایەتی و نیشتمانی کوردستان نەبووە، ئەوەش نەك کورد بەلکو هەموو میللەتان وابووینە پەیوەستە بە قۆناغی مێژووی خۆی، پێناسی کۆن و ناوەڕاست و ئێستا و داهاتووی نیشتمان و نەتەوە گۆڕاوەو دەگۆڕێ، جاران بەو پارچە مولکەی خۆیان وتووە (مەفتەن) دوای دێیەکەو ناوچەی خێڵەکەیان(لەعەرەبی دیرە- لەکوردیش هۆبە)ی پێ دەووترێ، ئەوڕۆش بە نیشتمانی نەتەوەیی دەووترێ، لە سەردەمی خەلافەت بە خاکی

---

[1] تاريخ الطبري ص٣٨٩

[2] بروانە : ا د احمد سوسە- حضارة وادي الرافدين .

[3] بروانە : عبدالله ئوجلان - من الدولة الكهنة السومرية نحو الحضارة الديمقراطية .

هەموو ئیسلامیان وتووە (دارالإسلام)[1]، ڕەنگە لە داهاتوو و لە (عولمە) بە هەموو سەرزەوی بگۆترێ نیشتمان، بۆیە زۆر چەوتن ئەوانەی بە پێناس و واقعی ئێستا دادگای مێژووی رابردوو و داهاتووی ڕووداوەکان و کەسایەتیەکانی کوردی دەکەن.

ئـەوەی ڕوونیشـە لـەپێش ئیسـلام ئـەو کوردسـتانە کـەوتبووە نێـوان ڕۆم و فـارس، هەرجارەی یەکێکیان داگیری دەکرد و سەرانە و زۆرداری و بێگاری و ڕفاندن...بـە سـەردا سە باندبوو .

هەروەها لەڕووی کۆمەڵایەتیشەوە ڕێبازی (مازدەك) و (مانی)یان لـەنێو بڵاوکرابـۆوە، جۆرە لیبرال دیموکراسی و سۆشیالیستیەکی کۆمەڵایـەتی و جنسـی وابـوو کـەس خـاوەنی خاوخێزانی خۆی نەبوو، مافی کچێتی و شەوی یەکەمیش (jus primae nocti)بۆ میرەکان بوو[2]، خەڵکی کورد لەوپەڕی باری ئابووری کۆمەڵایەتی و سیاسی خـراپ دابـوو، زۆر پەرۆشی ڕزگارکەرێك بوون، بۆیە هـەر ناوبـانگی ئیسـلام و دادگەریەکـەیان بیسـت، خەڵکە ژیرەکانیان هەر لـە سـاڵی (١٤- ١٦)ی کۆچـی لەسـەر دەسـتی(گابانی کـوردی)[3] ڕێکخستنەکانی ئیسلامی بەنهێنی بەکوردستان بڵاوکردەوە، هەربۆیەش لـە جەنگـەکانی ئیسلام دژی فـارس و ڕۆم لـە کوردسـتان هـیچ بەرگریـەکی وای سـوپای ئیسـلام نـەکرا، بەپێچەوانەوە بەپێی ریکەوتنـەکانی گـاوان ودوایـش (سـەعد لەگـەڵ دێلم)کـەبووە هـوی سەرکەوتنیان بەسەر سوپای روستەم و ئیتر سوپای ئیسلامی لەئیراق لەژێر دەسـتی کـورد بووە، لە هەندێ شوێن دەبووە ڕاپەڕین (لە وانە ناوچەی شـارەزوورە)لەدژی زۆرداریـەکانی فارس، چونکە ئیسلام هێزێکی داگیرکەر نەبوو، بەڵکو بەرنامەیەکی هەمەلایـەنی ژیـانی پێبوو، مەبەست گەیاندنی بەرنامەکـە بـوو، بەپێچـەوانەی سیسـتەمی ئیمپراتۆریـەتی و نەریتی پەلاماری و زاڵی ئـەو سـەردەم. بۆیـە لـەدوای ئیسـلام بوونیـان خۆیـان دەبوونـە خاوەنی، ئەگینا لە دروستکردنی دەوڵەتی مەدینـە تـەنیا (٢٠٠٠) موسـڵمانێك هـەبوو، چۆن بەشی هەموو دنیای کرد.

---

[1] بۆ زیاتر بڕوانە : مەوسوعەی جودی ..نووسەر

[2] ئەو نەریتە لە جیهان بڵاو ببـۆوە وبنچـینەیەکی ئاینیشـی پێـدرابوو ،لـەرێی ئـەو مەزهەبـە هاتـە کوردستانیش

[3] بۆ زیاتر بڕوانە شەرەفنامە-ل٩٣

،هەریەکە لە مرتەزا موتـەهیری لـە کتیبـی (الحجـاب) و ویـل دیورانـت لـە (قصة الحضارة)باسیان لە کیسرای ئەو سەردەم کردووە، چـۆن خـاوەنی ۳۰۰۰ژن بـووە[1]، ئینجـا نامەی بۆکیخوایەکانی ناردووە تیایدا وەسف ونیشانەی ئافرەتی بۆناردوون تا لەسـەر ئـەو وەسفەزیاتر ئافرەتی بوینین بەکوردستانیشەوە، هەندێ لەو وابەسـتەکوردانەش لـە مـیر و سیخوڕەکانی هەوڵی بـەرگریان داوە،وەك سـەروك جاشـەکانی ئیسـتا، لیـرەوەوە هەنـدێ لەنووسەرە عەلمانیەکان تەقەلایان داوە بۆ پاساوی عەلمانیەتی ئێستایان بیسەلمێنن کە ئـەو سوپایەی ئیسلامیش هەر داگیرکەر بووە، پێسـتێکی نووسـراویان دروسـت کـردووە (کـە ئێستا لە مەتحەفی بەریتانیایە) گوایە باس لە زولم و زۆری سوپای ئیسلام دەکات.. بـەلاّم بە پشکنینێکی سەرەتایی دەردەکەوێ کە وەك مەسەلەی (انسان پلتداون) تەزویرەو بەس، ئەگەر بە وردی سەرنج بدەینە ووشەکانی سەر ئەو پێستە دەبینی زۆربەی لە نـەریتی شین گێڕانی ئافرەتـانی دەرسـیم وەرگـیراوە (هورمزگـان رمـان، ئـاتران کوڤان...هتـد)، ئـەو هەڵبەستە لە کتێبی (بەیتار نووری دەۆسیمی) تۆمارکراوە

باشترین بەڵگەش بۆ خۆشەویستی خەڵکی کوردستان بۆ ئیسلام ودوور لە توبزیایـەتی، ئەوا:

۱- یەکسەر ناوی مناڵەکانی کورد لەو سەردەمی تا ئێسـتاش هـەموو بـووە (محمـد، عمر، علي، عوسمان...هتـد.) کەچـی ناوێـك نـەبووە (یـەزدەجورد) یـان (هەرقـەل) وەك ئێسـتاش نیـە بـەناوی (ئـەتاتۆرك) یانە(صـدام) یـان (بهلـوی) یـان (لیـنین) یـان (مارکس)(بوش)...هتد.

۲- لە کوردستان دیاردەی هەڵگەڕانـەوە هـەرگیز ڕووی نـەداوە نـە لـەکاتی بـەهێزی ئیسلام و نە لەکاتی بێهێزییەکەشی.

۳- ئەو هەموو سەرکردەو والی و زانا و هونەرمەند و ڕۆشنبیری لێ پەیدابوو.

٤- تا ئێستاش ناسنامەو کەلتووری میللەتی کورد هـەر ئیسـلامە، لەگـەڵ بـێهێزی ئیسلامیش.تائەو ساتەش ئاینی ئیسلام لەگەل بێ خاوەنیشی هیشتا زورلـەپێش مدرسـە عەلمانیەکانە کە دەسەلاتیشی لـە پشـتە، هەریەنمونەیـەکی بـەراورد، ئەومیللەتـە سـالێ

[1] سینۆهەی پزیشکی تایبەتی فیرعەون لەکتێبەکەی دا لە بەسەرهاتەکانی خۆی لە کاتی سەردانەکانی بۆ وولاتی فارس باس لەوە دەکا کەگەیشتە لای کیسرا بینی یەك باخچە ئافرەتی هەیەو پێی ووتبوو تا مێوانمی برۆ ژنەك لەو ژنانەی من لە باخچە هەلگرەو ئیتر ئەویش هەلی گرتبـوو ...چیرۆکەکە دوورو درێژە لە خۆی بیخوێنەوە

جاریـك ٣٠ رۆژ بـو ئـەو ئیسـلامە بـە رۆژی دەبـی، کەچـی هەمووعەلمانیـەتی کـورد هەمووعەلمانیتی سەرزەوی‌و عەلمانیەتی جنیش بێنە یارمەتەی ناتوانن والمو میللەتە بکەن تەنها سەعاتیك بـو سـەرکردەیەکی عـەلمانی وەك مارکس،میکـافیلی، روسـو، میشـیل عەفلەق ...بەرۆژی بن، کەواتە لەکونەوەو ئیستاش کلیلی گوران ئاینە نەك ئایدیولوژییای بەشەری، ئەو ئاینەش لەلای کوردان بە جیدی تر وەرگیراوە، بەو شـێوەیە کـورد مێـژووی ڕاستەقینەی بۆ دروست بوو، سەرەڕای بەدکاری هەندێ لە خەلیفـە و سـولتانەکان، بـەلام کورد شەخصیەت و دەسەلاتێکی زۆری پەیـداکرد و لـە بوارەکـانی ئـابووری و زانسـتی و سیاسی کۆمەلایەتی و هونەری و عەسکەری سایکۆلۆژی و شارسـتانی بوژایـەوە تـا ئـەو ڕادەیە بۆ یەکەم جار سـەرکردایەتی جیهـانی کـرد لـە دەولـەتی (ئـەیووبی) بـۆ مـاوەی سەدەیەك.

دەبێ ئەوە بزانین تا سەدەی (١٩- ٢٠) هەستی نەتەوایـەتی نـەبووەو نـە پێویسـتیش بووە، بەلام خـەلکانێکی بـەتوانا بووینـە بۆیـە دەوری گرنگیـان وەرگرتـووە و تەنانـەت (تەیموری لەنگ) لە بیرەوەریەکانی خـۆی دەلـێ: (لـە بەغـدا بـەرەو شـام بـەڕێ کـەوتن، ئامۆژگاریان کردم کە خۆم لە خێلە کورد و دوورزەکان لادەم، خۆشم لێ لادان)، لە کۆنـەوە مەسەلەیەکی یۆنانی هەبووە بەناوی (گرێی کۆرتیون) واتە گرێ‌کوێرە، ناویان لەکورد نابوو (گرێی کۆرتیون)، دەیان ووت هەرچی بیەوێ گرێ‌کوێرەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بکاتـەوە و بەسەریدا زالّ بێت، ئەوا دەبێ یەکەم جار لەگەلّ کورد ڕێك کەوێ، هـەروەك ئەسـکەندەری مەکدۆنیش (بەرای یونانیەکان) بەهۆی کردنە وەی (کۆرتیون) ی کورد بەسەر ئەو ناوچـەیە زالّ بووە ، هۆلاکۆش زۆر بەزەحمەت هـەولێری داگیرکـردو ئینجـا وارێـك کـەوتن هـەولێر بە٧٠٠٠٠میسقال زیو بداتەوە سەرکردە کوردەکان وجـارێکی تـر هۆلاکـۆ نەیەتـەوە ئـەو ناوچانەی کورد[1] ،پیشوو تریش سەلجوقیەکان بە هۆی ڕێکەوتنیان لەگەل کورد توانیان ئـەو جەنگە سەرکەوتوانە لەگەل رۆم بکەن ،ئینجا ڕێکەوتنی کورد وعوسمانی ئەو تەوژمەی بـە عوسمانی داو لە سەلتەنەتەوە وەرچەرخا بۆ خەلافەت وئەو تەمەنە درێژەی بـە خـۆدا، لـە کۆتایشدا عوسمانی کە ڕووبەڕووی کورد بۆوە بەرەبەرە لاواز بوو تا ڕووخانی .

---

[1] کوردو کوردستان –ڤاسیلی نیکیتین ل٥٣٤

بەم شێوەیە کورد لە سەردەمی خەلافەت سنووری بوونی گەشایەوە، لەپشت تەورێزدا دەستی پێدەکرد بۆ گەیلان و خوار بەدرەوجەسان[1] و خوارووی موصڵ و بەشێکی گەورەی سووریای ئێستا و ناوجەرگەی ئەنادۆڵ[2]، هەروەك لە نەخشەی عوسمانی ساڵی١٨٩٣و نەخشەی١٨٩٦ی ئیداری بەشی ویلایەتەکانی ئاسیا دەردەکەوێ،لە بەندی یەکی ڕێکەوتننامەی ئەرزەڕۆمی (١٨٢٣/٧/٢٨)، هەروەها (لەبەندەکانی ٦٢- ٦٣- ٦٤ڕێکەوتنەکەی سیڤەر)یش دوای لە لیژنەکەی تەحکیمی ویلایەتی موسڵیش ئەو سنووره بۆ کورد دەستنیشان کراوە تادەسەلاتی خەلافەت مابوو،دوای هاتنی عەلمانیەت سنووری کوردستان تەسك بۆوە بۆ نیوە وەك ئێستا دەیبینین، هەربەردەوامە لە بەتورك* و بەعەرەب کردن، کورد هەتا لە بارە هەرەخراپەکانی خەلافەتی عوسمانیش پایەی باشیان هەبوو (وەزیر، سەرۆکی شورا، سەفیر و والی وسەدری ئەعزەم و شێخ الاسلام...هتد.) هەتا لە زەمانی (ملکی)یش شەخصیەتی کورد و بوونەکەی بەهێزتر بوو تا لە زەمانی (کۆماری). بەو شێوەیە تا عەلمانیەت تۆختر بوو، چارەنووسی کورد ڕەشتر بووە .

سەرەتای مەینەتی یەکانیشی لە پەیمانە نهێنیەکەی ١٩١٦ی سایکس- پیکو - سازانۆڤ دەستی پێکرد[3] و لە (لۆزان ١٩٢٣) دابەشیەکە پەیڕەو کرا بە دەست خۆشی سۆڤیەت و عەلمانیەتی ناوچەکە، مێژووی ڕاستەقینەی مەینەتی لە ٣/ئادار/١٩٢٤ دەستی پێکرد، ئەو ڕۆژەی (مستەفا کەمال) بڕیاری (نەمانی خەلافەت) و لێك

---

[1] سەرنج بدە (إبن بەتووتە) کاتی لە بەسرە بەرەو شیراز دەروا، لە ڕێگا مێوانی خێلە کوردەکان بووە، یاقوت حمویش لە (معجم البلدان)باسی پێکهاتەی نێو شاری حلە دەکاو دەڵێ:ئەو دووپێکهاتە لایەکیان کوردن لایەکەی تر پێیان دەووترێ(اهل الجامعین)و زۆربەی جار ناکۆکن لەگەل یەك . ئیتر ئەوە سنووری کوردستان بووە .

[2] بڕوانە: سیاحەتنامە،شەرەفنامە،معجم البلدان، إبن بەتووتە ...بۆ ئەو مەبەستە توێژینەوەیەکی خۆمان بەناوی (کوردستانیەتی کەرکوك بەپێی بەڵگەنامە نێودەولەتیەکان) بخوێنەوە .

* یەکەم پرۆسەی بەتورك کردن لەلایەن ئتحاد الترقی کراوە، بەرەسمیش لەساڵی ١٩٢٣بەپێی بڕیاری ژ:١٥٠٥زەویەکانی شیخ وسەرۆکەکان سترێنرانەوە بۆ مهاجیرە تورکەکان -بۆ زیاتر بڕوانە : ..الحرکە الکوردیە المعاصرە -ص٤٨٤

[3] هەرچەندە لە هەردوو جەنگ لەگەل محمدپاشای گەورە وشێخ عبیداللە هەست بە هاریکاریەکی نێو دەولەتی کرا دژبەکورد بەڵام ئەوەیان لە سایکس پیکۆ بەدەستی کلیمنسووری فەرەنسی لەسەر مێز نەخشە کێش کراو درابە هەردوو نوێنەرانی بریتانی وفرنسی .

جیاکردنەوەی (ئاین لە سیاسەت)ی دایە دەنگدانی پەرلـەمان، تاریکەشـەو بـاڵی بەسـەر میللەتی کورد کێشا، هەردوو مقەسی دەرەوەو ناوەوە جەرگی کوردیان بڕی.

بەکورتی مێژووی مەینەتی کورد لەو ساتیەوە دەست پێدەکـات کـە بـاری جیهـانی و ناوچەکە بەوشێوەیە بوو:

١/کۆتایی هاتنی خەلافەت.

٢/سەرکەوتنی هاوپەیمانان لە جەنگی جهـانی یەکـەم(١٩١٤- ١٩١٨) و داگیرکردنـی ناوچەکە لەلایەن ئینگلیز و فرنسا.

٣/هاتنی فکری عەلمانی و نەتەوەگەری.

٤/پەیڕەوکردنی (سایکس- پیکۆ) و دابەشکردنی میراتی خەلافەت و دروست کردنـی دەوڵەتە نەتەوەییەکان (وەك عێراق و سوریا و تورکیا و...هتد.).

+ ئەم دوو هـەنگاوە مێژوویيـە: داگـیر و دابەشـکردنی کـورد و پەیـدابوونی فکـری عەلمانی بەتایبەتی فکری مارکسی کـارێکی زۆری هەیـە لەسـەر پەیـدابوون و نـاوەرۆکی ئایدۆلۆژیەتی حزبە کوردستانی یەکان وەك لەدواییدا باسی دەکەین .

١- ٤ بناغە مێژوویيەکانی دروستبوونی حیزب

ئێمە ناتوانین بە وردی لە واتای _(حیـزب) بگـەین، ئەگـەر لـە پرۆسـە مێژوویەکـەی دروست بوونی نەگەین، لەگەڵ ئەم پرسیارانە:

بۆچی حیزب بەدرەنگی مێژووەو دروست بوو، بۆ لە سەرەتادا نەبووە؟

پەیوەندی چی یە لەنێوان دیاردە مێژوويیەکانی کۆمەڵایەتی و دەزگا سیاسیەکان؟

ڕەوتی مێژووی کۆمەڵ و جەمسەرەکانی لە کام لا بـۆ کـام لا دەخزێـت لەودەزکایانـە: خێڵەکی، نەتەوایەتی، چـینایەتی، کۆمەڵایـەتی، ئـابووری، سیاسـی...؟ وە مانـای چـی دەگەیەنێ؟

کامیان ستونین و کامیان ئاسۆیین؟

ئایا ڕەوتی مێژوو لە ستوونی بەرەو ئاسۆییە یان بە پێچەوانە؟

ئایا حیزب توخمێکی ئاسۆییە یان ستوونی یە؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارانە و گەیشتن بە فکرەی حزب پیویستمان بەو چەند خالانەی خوارەوە هەیە:

١- سەرەتای کۆمەڵ :

زۆر هەوڵدراوە بەدروستی دیمەنێکی پەیوەندی کۆمەلایەتی و شێوەی ژیان و ئیدارە و ئاین و ئەخلاق و باری سیاسی و ئابووری ئادەمیزادی کۆن بدۆزرێتەوە، هەر زانا و مەدرەسەیەك بە دیدی خۆی ڕوانیەتی، بەتایبەتی (مورگان- لە کتێبی:المجتمع القدیم) و (ئەنجلس- لە کتێبی أصل العائله والملکیه الخاصه والدوله)و زۆری تریش پێیان وابووە کۆمەڵگە لە سەرەتادا کۆمەڵە نەفەرێکی ڕاوکەری بێ سەروبەر و بێ یاسا و بێ جێ و ڕێ و خێزان بووینە، منداڵ بەدایکی ناسراوە (ئەو دایك سالاریەی کە ئێستا هەندێ عەلمانی کوردستانیش بانگەشەی بۆ دەکەنەوە لەو بۆچوونە هەڵدەقوولێ)[1] ، ئەو بۆچوونە لە دواییدا لە ڕووی زانستی شکستی هێنا، هەرچەندە بەشێك لە زانایانیش پێیان وابوو (ڕژێم) و خێزان و بنکە و سەروو هەر هەبووە، بەلام ڕای ئیسلام هەر ئەوە بووە لەڕێی (پەیام) و (حرام و حلال) بناغەی هەموو یاسا و ئیدارە و شارستانیەك دامەزراوە، دیارە نکوڵی لەوەناکرێت کە کۆمەڵە خەڵکێك کە لە ڕووناکی پەیام یاخی بووینە لە تاریکی ژیاون، ڕیبازی تەتەوریەکان هەردەم ئەو دیاردە شازانە (تعمیم) دەکەن، بەلام هەموو لایەك کۆکن لەسەر ئەوەی ژیانی سەرەتای زۆر سادە بووە، ئادەمیزاد هەموو ئیعتمادێکی لەسەر سروشت بووە، پەیوەندی هەرەفراوان و توندوتۆڵەکە پەیوەندی خێزانی بووە بە بنەماڵە، ئەو پەیامە بووە هوی ئەو ئادەمیزادە کۆنەی لە دڕندە کردۆتە هاریکار و ڕەوشت دار، پەیامەکانیش لە ئاستی بنەماڵەو ناوچەیەکی بچووك بووە، ئینجا دوای چووە ئاستی خێڵ و ناوچە و کۆمەڵگا، پەیامەکان فراوان تر بوون چاکتر لە:

١- ئەحوال شەخصی ٢- ئەحوالی خێزانی، ٣- ئەحوالی بنەماڵە، ٤- پەیوەندی بنەماڵە بە بنەماڵەیەکی تر، ئینجا بە خێڵەوە.. تا دوای بۆ هەموو جهان.

---

[1] بڕوانە: مقدمة فی انثروبولوجیة الإجتماعیة ص٣١-..، هەروەها بڕوانە ئەو سەرچاوانە: (جۆن ماکلنین- الزواج البدائی) ،(داروین-اصل الانواع) ،(باخۆفن -حق الام) ،(جون ماکین-الزواج البدائی) ،(هنری مین-القانون القدیم) ،..

بڕوایەکەش هەر خواپەرستی و یەك خوایی بووە واتە (دین التوحید) نەك وەك (مارکسیەکان، دانتی، فیۆرباغ، بەشێکی زۆر لە فەیلەسوف و زاناکان) وای بۆچوویوون گوایە ئاینی سەرەتایی (فرەخوایی) بووەئینجا وەرچەرخاوە بو یەك ئاینی، لەوەش زیاتر(د جورج حنا) دەڵێ یەهودی یەکەمین ئاینە کە تاك خواییە[1]،بەڵام (ولیام شمید) دوای پیچەوانەی سەلماند و ووتی یەکەم جار یەك خوایی بووە ئینجا زۆرداری بەشەر فرە خوایی هێنا کایەوە[2] .

بەو شێوەیە لە سەرەتای تەمەنی کۆمەڵگە ڤاکتەرە کۆمەڵایەتی و ستونیەکان کاریگەر بووینە، ڤاکتەرە ئاسۆیی و عەقڵیەکان لاواز بووینە، ئەرکی پەیام بە کورت و پوختیی بریتی بووە لە خێراکردنی وەرچەرخانەکانی ڤاکتەرە ستونیەکان بۆ عەقڵی و ئاسۆییەکان، حزبایەتی ئەو سەردەم زادەی عەقڵ نەبووە، حزبایەتیەکی پەیامی بووە، بۆیە ناونرابوو (حزب الله)، حزبی بەرامبەریش ڕەگەزی و پەلامار و دڕندەیی بووە، بۆیە ناوی (حزب الشیطان) بووە، چونکە (شەیتان) یەکەم بانگێشەی ڕەگەزایەتی و ڕەچەڵەکایەتی کردووە کە وتی (ڕەچەڵەکی من لە ئاگرە و ئی ئادەم لە قوڕ).

٢- فەلسەفەی پێشکەوتن: : کۆڵەگەی بنچینەیی فلسفەی مادی بریتیە

لەجولەی مادە،ئەو جولەیەش مانای گەشەو پیشکەوتن وەرگرێ،فیکۆ یەکەم فەیلەسوف بوو ئەو جۆرە جولەو گەشەیەی بە (سپرینگی) لە خواروو بۆ سەروو وەسف کرد ،شۆینهاوەر دەڵێ سروشت مادەیە،مادەش تەنها ئەو کاتە مانای دەبێ کە گەشە بکاو بەرهەمی هەبێ بۆیە سروشت بە تیکڕایی لەگەشەی بێ ووچانە[3]،ئەنجلس بەڕەهایی تر دەڵێ: ئەو گەشەیەی بەهۆی پرۆسەی(نفی النفی) دێتە دی ئەوەگەشەیەکی کراوەیی پیشکەوتوو دەبیت[4] ،هەمو ئەوانە لە فلسفەی هیگل لە ریسایەکی فلسفی موکوم

---

[1] قصة الإنسان ص٧٥

[2] بروانە : الاسلام والعلمانیە ص١٨

[3] المثالیة الألمانیة ص٢٥٥

[4] فریدریك انجلس- انتی دوهرینك- ص١٦٢-١٦٣

کۆکراوه به ناوی جوڵەی دیالکتیکی (بوون —دژ-پیکهاتەکی بالاتر) یـان (الشيئ؛ ضـده، مرکب الأعلى- Theses - untiTheses- synTheses) [1].

پێشکەوتن سـیفەتێکی تایبـەتی یـە بـە ئـادەمیزاد ((هـو الـذي أنشـأكم مـن الأرض واستعمركم فيهـا)) هود:٦١. بە پێچەوانەی ڕای سـەرجەم (مادیـەکان) سروشـت و مـادە دەگۆڕێن، بەڵام پێش ناکەوێ، واتە ئاسن نابێتە زێڕ لەخۆوە، ئاو لـەخۆڵی سـوڕانی نابێتـە جیوە، درەختی سێو نابێتە مۆز، ئەو تێڕوانینانە هەڵە دەرچوون، ویستیان بەهۆی پرۆسـەی (گەشەسەندن و پێشکەوتنی سروشت) تەفسیری گەردوون و پەیدابوونی ژیـان و کۆمـەڵیش بکەن بێ بوونی دروستکەر، گوایـە چـەند یاسـایەکی سروشـتی یـابۆلۆجی ئـەو ئەنجامـە دەدات، وەك یاسایی:

١- ناکۆکی(التناقض) .
٢- نفي النفي .
٣- وەرچەرخانی گۆڕانە چەندایەتیەکان بۆ چۆنایەتیەکان.
٤- هەڵهێنان.
٥- گەشەی هەڵبژاردنی سرووشتی.

ڕاستی یەکەی ئەوە یە ناکۆکی و پێشکەوتن لە سروشـت نـی یـە ((مـا تـرى في خلق الرحمن من تفاوت))سوره الملك:٣. گۆڕانێکی بازنەیی داخراو هەیە، واتە دەجووڵـێ، هـەر بۆ نموونە لە ئاو (شـلە- هـەڵم- سـەهۆڵ- شـلە)، ڕوەك (دەنكۆڵـە- شـەتل- بـەر- دەنكۆڵە)، هەتا لایەنی بایەلۆژیەکـەی ئـادەمیزادیش هـەروا بازنـەیی یـە (ئـادەمیزاد- نوتفە- کۆرپەلە- منداڵ- پێگەیشتوو- ئادەمیزاد).

(لامارك) خۆیشی و (داروین)یش لەوە بەهەڵەدا برد گوایە ئەو پرۆسە بازنەییـە ئەگـەر زۆرجار دووبارە بێتـەوە لـەو بازنەیـە دەردەچـێت، داروین ووتـی ئـەوەی بـە دەسـتکرد بەماوەیەکی کورت دەکرێ هەڵبژاردنی سروشتی بەماوەیەکی درێـژ پێـی دەکـرێ [2] بـەڵام ئێستا لەدوای دۆزینەوەی (ئەندازەی جینەکان —الهندسه الجينيه) هیچ گومـانی زانسـتیش نەما کە ئەو پرۆسەیە ملیۆن ملیۆن جار دووبارە بێتەوە لە بازنەکـە دەرناچـێت و ئاوەکـە

---

[1] جون لويز- مدخل الى الفلسفة- دار الحقيقة بيروت،ترجمة:انور عبدالله،ط٢ ص ١٩٣-١٩٤

[2] تشارلز داروین- اصل الأنواع ص١٠٥

نابنە نەوت و گەنمەکە نابتە گوڵەبەڕۆژە، ئادەمیزاد نابتە (جن) یان (کەڵەشێر) یان گیاندارێکی نوێ، بۆیە سیفەتی پێشکەوتن پڕ بەمانای عەقڵی ئادەمیزاد دێت، کاتێ (سلبی و ئیجابی) و (خێر و شەڕ)، (چاك و خراپ)، (خۆش و ناخۆش)، (حەسانەوە و ماندوبوون)، (چەوسانەوەو دادگەری)، (برسی و تێری)، (هەق و ناهەق)... مانایان هەبێت ئینجا پێشکەوتن مانای دەبێت، لە خراپەکان بەرەو چاکەکان، واتە بۆ ئادەمیزاد لە سواریەوە بۆ ئۆتۆمبیل و فڕۆکە پێشکەوتنە، ئیجابیە، خۆشە، بەڵام بۆ ڕووەك، شاخ، ئاو... چەوسانەوە و دادگەری و هەق مانای چ دەبەخشێت و چ پێشکەوتنێکە؟ دوای لەسەر چ پێوانەیەك (زێڕ) لە (ئاسن) پێشکەوتووترە؟ ئەوە تەنها پێوانەی (نسبی) مرۆڤە. کەواتە تەنها کۆمەڵگەیە پێش دەکەوێ بەهۆی عەقڵ و داهێنانەکانی، ئەویش هەردوو هۆکاری دەرەکی و ناوەکی بە نۆرە کاریگەری بنچینەییان دەبێ لەسەر ڕەوتی پێشکەوتنەکە، کاتێ هۆکارە ناوەکیەکان نورەیان دیت لە قۆناغەکانی جوامێری گەشە و پێشکەوتن دەبنە بنچینە، تا لێرەوەش زەمینەی حزبایەتی لە گەشەی کومەلگە چەکەرە دەبێ،وەك لە دوای دەردەکەوێ .

٣- کاری هۆکارەدەرەکی و ناوەکیەکان لەسەر گەشەکردن:

لەراستیدا ئادەمیزادیش وەك کۆمەڵ زۆر ڕاوبۆچوونی لەسەرەلەبارەی : ئاخۆ کام ئەندامی لەشی بزوێنەرەکەیەتی، ئی دی هەر لە (گەدە، جنس، مانەوە- بقاء، خوێن، ڕەچەڵەك، دەوروبەر، هەست بە ناتەواوی، پایە، سامان، پێشبڕکێ- منافسە، خۆدەرخستن، عەقڵ....) تا دەگاتە (سروشت) وەك ڕوونیشە ئیسلام (عەقڵ) بە هۆکاری بنچینەیی دەزانێت، هەر سەرنجێکی سادەش ئەوەتا هەموو ئاژەڵ گەدە و جنس و دەوروبەر و... هەیە، کەچی گەشەسەندنی نی یە.

کۆمەڵ و ئادەمیزادیش بەتاك و کۆ هۆکارەکانی گەشەسەندنی دووبەشی سەرەکین:

أ- کۆمەڵە هۆکاری دەرەکی.

ب- کۆمەڵە هۆکاری ناوەکی.

جا (ئایدیالیەکان- مثالیین)[1] پێیان وایە هۆکاری دەرەکی بنچینەیە، مادیەکانیش (بەتایبەتی مارکسیەکان) بەپێچەوانەی یەکەم لایان وایە هۆکارە ناوەکیەکان بنچینەیە ودەرەکیەکان تەنها یارمەتیدەرێکە، هەرچی نەخشەی فکری ئیسلامیشە بەو شێوەیە:

أ- هۆکارە دەرەکیی و ناوەکیەکان لە هەر پرۆسەیەکی گەشەسەندن لە سەرەتا تا کۆتایی لە پلەی پێویستە (عامل ضروری)، هیچیان بەتەنها (هۆکاری کۆتای- عامل الکافی) نیە.

ب- لە سەرەتادا هۆکارە دەرەکیەکان بنچینەن تا ئەو پرۆسەیە بەردەوام بێت زیاتر ئەکەوێتە سەر هۆکاری ناوەکی و تا لە کۆتاییدا (بنچینەییایەتیەکە) لە هۆکاری دەرەکی دەسێنێتەوە.

واتە هۆکارەکان خۆشیان چەسپاو نین و دەگۆڕێن بەرێژەیەکی پێچەوانە هەریەکەیان پێوەریشە بۆ ئەوەی تر- وەك مەسەلەی بری وبە تالی بەرداخەکە - جا ئەگەر ئەو رێژە بگۆڕێ بەرەو پڕی ئەوا بەتاڵیەکەی کەم دەبێتەوە ئەوەیان (هۆکاری دەرەکیە) و (پڕبوونەکەش ناوەکی یە).

با بزانین ئەو رێسا سروشتیانە چەندە لەسەر کۆمەڵیش پەیڕەو دەبێ.

٤- کۆمەڵ و ئادەمیزاد

أ- کۆمەڵ: ئەو رێسایانەی سەرەوە تەنیا فەلسەفی نین، بەڵکو یاسای ئەنسرۆپۆلۆژی و زانستی مێژوویشن، بەپێی ئەو رێسایانە کۆمەڵ بە پرۆسەیەکی ئاڵۆزی فرەئاڕاستەدا گۆڕاوەو وادەگۆڕێ، دەتوانین لەسەر ئەو بنچینەیە زیاتر دڵنیابین کە باری کۆمەڵی کۆن لە سەرەتادا بەو شێوەیە بووە (لەڕووی هۆکارە دەرەکیەکان):

١- زۆری پەیام و (موعجیزەی) هەستیاری.

٢- کاری سروشت لەسەر کۆمەڵ زیاتر بووە لە ئێستا.

٣- پێویستی تاك و خێزان بە بنەماڵە و خێڵ بۆ پارێزگاری لە دوژمن و کارەساتە سروشتی یەکان و ڤاکتەرە دەرەکیەکان زیاتر بووە.

٤- ئاسۆی فکری کۆمەڵایەتی تەسك بووە، چونکە هەرزنجیرە دیاردەیەکی سروشتی و کۆمەڵایەتی دووبارەبۆوەی بەمیراتی فکری بۆ دەماوە.

---

[1] بە هەڵە لەپێش شۆڕشی ئێرانی١٩٧٩ فکری ئیسلامی لەسەر ئەو مەدرەسە فکریە حساب کرابوو.

٥- ئەندازەیەك لە قەدەغەو (حەرام و حەلال)ی هەبوو بەپێی کۆمەڵە ڕێسایەکی ئەخلاقی کە لە پەیامەوە بۆی مابۆوە. ئەگەر ڕاستەوخۆش پەیام نەبووبێ.

٦- هێزی ماسولکە (یەکلاکەرەوە) تر بووە لە هێزی (عەقڵ).

بەڵام دوای گۆڕان گەشەسەندنی کۆمەڵ، ئێستا لەڕووی هۆکاری ناوەکی بەو شێوەیە:

١- پچڕانی پەیامی ئاسمانی و بوونی بە یەك بەرنامەی چەسپاو ی سەرتاسەری.

٢- کەمتر ئیعتماد لەسەر ڕەوتی سروشت،و پەیدابوونی کارکەری ناوەکی وەك (پیشەسازی و کارخانە و دەزگا و...) پەیوەندی جارانی کۆمەڵ لەگەڵ سروشت ڕاستەوخۆ بوو، بەڵام ئێستا ئەو پەیوەندی یە بەهۆی ئامێر و ئامرازە، لە ئەنجامدا زیاتر کۆنترۆڵی سروشت کراوە،ئەوەش مانای سیفەتی بوونی مرۆڤ بە(خلیفە) لەسەر زەوی ،تەنها سەر زەوی ،ویچووی پەیوەندی یەزدان بە بوونەوەرە کە ڕاستەوخۆ نیە،بەلکو لەڕێی یاساکانی سروشتە(کە لە قورئان بە زاراوەی —امر-گوزارشی کردوە)،ئاواش مانای(خلیفە)ایەتی مرۆڤ ئەوەیە کە ڕاستەوخۆ لەگەل سروشت کارنەکا بەلکو لە ڕێی ئامراز،لەگەل زیاد بوونی ئامراز زیاتر کۆنترۆلی سروشت دەکا بەلام هەرگیز ناگاتە کۆنترۆلی تەواو،ڕێك ئەوسنورە بریتیە لە مەوداومەدای شارستانی مرۆڤ .

٣- گەشەی ئنتمای مرۆڤ بۆ کۆمەڵە بەشەریەکان لە خێزان بۆ بنەماڵە بۆ خێڵ و نەتەوەو وابەرەو جیهان گەریتی (عولمە) بەرێوەیە.

٤- ئاسۆی گشتی فکری کۆمەڵایەتی زۆر فراوان بووە لە بازنەی تەسکی نیمچە میرات وستونیەوە دەرچوو بەتەواوی پێی ناوەتە ڤاکتەرە ئاسۆییەکان.

٥- هێزی ماسولکە ئێستا یەکلاکەرەوە نی یە بەلکو وەرچەرخا بوچالاکی عەقڵ و نەخشە و بەرنامە و پلان...

٦- کۆتایی هاتنی (موعجیزە) و کارتێکەرە هەستیەکان و وەرگەڕانی بۆ چالاکی و بەلگەی عەقلی، واتە گۆڕان لە ڤاکتەرە کۆمەلایەتی و ستونیەکان بەرەو ئاسۆیی و سیاسی.

ب- ئادەمیزاد: پنچینەی ئەو گۆڕانکاریەی مێژووی کۆمەڵ لە تاك دەست پێدەکات و دوای کۆمەڵیش بە دەوری خۆی جارێکی تر کار لە ئادەمیزاد دەکاتەوە، بەو شێوە ماکینەی گۆڕان و گەشەسەندن دروست دەبێت، ئەو گەشەسەندنە دەپێورێ بە بڕی

هەڵوەشاندنەوەی ئینتمایـە ستونیەکان بـەرەو ئینتمایـە ئاسـۆییەکان، ئـادەمیزاد خـۆی پێکهاتووە لە کۆمەڵێك ئینتمای ستونی و ئاسۆیی :

١- پەیداکەر(مکتسب) ئاسۆییە، وەك بوونی لە ئاینێـك و کۆمەڵەیـەکی سیاسـی و مەدرەسەیەکی فکری ...

٢- میراتیەکان، ستونیە، بوونی لە بنەماڵەیەك و خێڵێك و نەتەوە و خاکێك و نـەژاد و جنسێك..،ئەوانە میراتین و بـەدەرە لـە ویسـت و ئارەزووەکـانی خۆی،گـوران وگەشـەی کومەل مانای گـورانی فاکتـەرە سـتونیەکانە بـەرەو ئاسـویی، بـابزانین ئـەو گۆڕانکاریـە مێژووییەی لە سەرەتای کۆمەڵی کۆنەوە بەسەر ئادەمیزاد داهـاتووە چـەندە ئـەو راسـتیە دەسەلمینی، تا ئەورۆ سەرەنجامەکانی بەو شێوەیە:

١/ لەرووی فسیۆلۆجیەوە، لە جەسـتە وە بـۆ فکـر.. واتـە بڕێـك ووزەی ماسـولکەی گۆڕاوە بۆ ووزەی فکری. لە ئینتمایەکانی میراتەوە (وەك بنچینەی ئاسنامەی) گۆڕاوە بـۆ ئینتماییەکانی وەرگیراو(مکتسب)، واتە جاران ئینتماییەکانی بنەماڵـەیی و خێڵـەکی زاڵ بوو بەسەر ئینتماییەکانی فکری و سیاسی، ئێستا گۆڕاوە تـا ڕادەیـەکی زۆر هێـزی ئـەو ئینتمایە هەڵوەشایتەوەو شلۆق بووە.

٢/ لە ئاستی کۆمەڵایەتیـەوە بـە تـەریبی لەگـەڵ (گۆڕانـەکانی نـاوەکی تـاك) ئـەو وەرچەرخانانە هاتۆتە دی، هەموو زانـا و پسـپۆڕەکان ڕێکـن لەسـەری، بـەڵام هەریەکـە بەجۆرێك گوزارشی دەکەن،هەنێکیان هەڵدەبژێرین:

- ابن خلدون: بداوە- خێڵەکی- دەوڵەت.
- مارکسـیەت: دڕندایـەتی-بەندایـەتی- دەرەبـەگی- سـەرمایەداری- سۆشیالیستی- شیوعیەت.
- ئۆگست کۆنت: لاهوتی- میتافیزیکی- زانست
- فریزەر: جادوو- ئایین- زانست .
- کۆندرسیی : قۆناغی سروشتی(مرۆڤی سەرەتابی)- قۆناغی بـە خێـو کـردن- کشت وکالی- شارستانی (یۆنانی)- شارستانی رۆمانی- قۆناغی ناوەڕاسـت(مەسیحی)- دەرەبەگایەتی- داهێنانی چاپ- شۆرشی فرنسـی- دواقۆناغکـە مرۆڤبەتەنیادەستی بە گەشە کرد.
- تۆینبی: هاتنەکایەوە- گەشە- داڕووخان- پارچە پارچە بوون- وێران

- تەتەوریـەکان: درندانەیـەتی- خێڵـەکی- ئیمپراتۆریـەتی- پادشـایەتی- کۆماری.
- ئیسلام: نبوە- راشدین- میرات- دیکتاتۆری(جبری)- گەڕانەوە بۆ ئیسلام (راشدین).

ئەو بۆچوونانە سەلامەت نین لە تێبینی و سەرنجی یەکتر، بەڵام ئەوەی لامـان گرنگـە بەروونی دەردەکەوێت کە ئینتیمای ئادەمیزاد بەرەبەرە لە میراتەوە بەرەو موکتەسبە، لە تەسك بۆ فراوان، لە فسیۆلۆجیا بۆ ئایدیۆلۆژیا، لە ڕەچەڵەك بـۆ فیکـر، لـە کلاسـیکەوە بەرەو مەدەنیەت.. بەکورتی لە ئینتمایە کۆمەڵایەتیەکان بەرەو ئینتیمایـە سیاسـیەکانە، واتە لە ستونیشـەو بـەرەو ئاسـۆیی، تـا پێشـکەوێت ئینتمـای نـوێی زیادکردووەودەکـا، باڵاترین ئینتمـای مـومکین (مەبادیئـە- سیاسـەتی ئـەخلاقی) کـە ئـەوەش (فـیترە)ی راسـتەقینەی ئـادەمیزاد و نـزیکترین وێـستگەیە لـە پـەیام، کـە هـەر لـە سـەرەتای مرۆڤایەتییـەوە ئـەو مەبادیئانـەی بـۆ ئـادەمیزاد و کۆمـەڵ دارشـتووە، بـەو شـێوەیە گەشەکردنی سروشتی کۆمەڵ و ئادەمیزاد بەرەو دادگەری و بڕواییە، لـەوەوە ئیسـلامی و زانایانی ئیسلام وای بۆ دەچن سێکوچکەی (شـەرەیعەت- فـیترە- عـەقڵی راسـتەقینە) یەکتر پاسادان دەکەن، ئەوەش چارەنووسی هەموو ئادەمیزادە لەسـەر ئـەو زەویـە ((ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر أن الأرض يرثها عبادي الصـالحون)) یەکەم (حتميه تاريخيه) کە قورئان پێشبینی کردووە کە سەرەنجامی جیهان بەرەو ئاین و بیروڕایە.

بەم شێوەیە بەرەبەرە کۆبوونەوەی (کوتلە بەشەریەکان) لەسەر بنچینەی خوێن و ڕەگەز و کۆمەڵایەتی کلاسیکی دەگۆڕێت بۆ کۆبوونەوە لەسەر بنچـینەی سیاسـی و بیروبـاوەڕ و ئاین و دەستووری ئاسۆیی هەروەك لە تویژینەوە نوێکانیش وای لی دەخوینریتە وە، هـەتا لە تیوری (ململانی ی شارستانی) هندکتونیش .

١- ٥ فکرەی حیزب:

ئادەمیزاد بەهۆی پەیام بووە ئەندامێکی کۆمەڵایەتی، بەڵام لـە سـەرەتادا لەشـێوەی ڕەوەی لێکدابڕاو بووە ، بۆیە ئینتمایەکان لەهەرەچاکیدا کۆمەڵایـەتی ڕووت بـووە، هـەر پـەیامی لێ پچـڕابێت ئـەوا گەڕاوەتـەوە سـەر ئینتمایـە سروشـتیەکەی بـەپێی قۆنـاغی

پێشکەوتنی کۆمەڵ، بەگشتی بینا و گەشە کردنی کومەلایەتی بریتیەلە هەڵوەشاندنەوە و وەرگێڕانی ڤاکتەر و ئینتیمایە ستونیەکان بەرەو ئاسۆیی، هەرکاتێ ئەو کۆڵەگانەی بینا لابرێ بەخێرایی لە ئاسۆییەکان دەگەڕێتەوە بۆ ستونیەکان، واتە ڤاکتەرە کۆمەڵایەتییەکان زیاتر پانتایی مێژوویی کۆمەڵیان داگیرکردبوو و زاڵ تریش بوینە.

بۆیە تا ئامرازی هات وچۆ و بیستن و بینین گەشەی نەکرد ئینتیمایەکان نەگۆڕان،ئەو هەنگاوانەش لە سەرەتای سەدەی (١٩) بەرەبەرە لە ئینتیمای دەڤەری(محلی) بۆ ئینتیمای جیهانی(عەولەمە) جولاّ،ئەو توپەلە بەشەریانە تیکەل بوون و بوو بە کۆمەڵێك ئەلقەی یەکتربڕ (نەك تەماس) وەك خێڵ و نەتەوە و نەژاد و چین و توێژ و تایفە و ڕەش و سپی و ئایینی جیاجیا و دەستە و کۆمەڵەی فکری لێك جیاجیا و پیشە و پسپۆڕی جیا.. لەیەك کاتدا ئادەمیزادێك ئینتیمای بۆ زنجیرەیەك ئەلقەی کۆك و ناکۆك بو دروست بوو، لەکاتێکدا کوردێکی هەژار ناکۆکە لەگەڵ عەرەبێك، بەڵام یەکدەگرنەوە دژی دەوڵەمەندێکی کورد و عەرەب، ناکۆکە لەگەڵ ئەمریکیەکی ڕەش لەسەر بنچینەی جوگرافی و نەژادی‌وئایینی، بەڵام کۆکن دژی سەرمایەدارەکی هاویەش، ناکۆکن لەگەڵ تورکێك بەڵام کۆکن لەسەر بنچینەی ئایین.

بەو شێوەیە کورد خۆیەخۆش کۆکن لەسەر کوردایەتی و ناکۆکن لەسەر خێڵەکی و چینایەتی، کۆکن لەسەر ئاین و چاکە و خراپە و دادگەری، بەڵام ناکۆکن لەسەر ئامرازەکان و ڕێبازەکانی گەیشتن بەو دادگەریە.. ئەو دۆخە لەناو هەموو میللەتێك هەیە، هەر بەو شێوەش میللەتێك لەگەڵ میللەتێکی تر و هەموو لەگەڵ هەموو[1]، ئەو ئەلقە کۆك و ناکۆکانە یەکسان نین لە هەر زەمان و زەمینێك، ئەلقەو ئنتمایەك گەشتر و سەرەکی ترە لەوانی تر، بۆنمونە لە کوردستان بەهۆی ستەمی داگیر و دابەشکردنی خاکەکەی "کوردایەتی " یەکە ئەلقەیەکی چالاکترە، بۆیە هەست و سۆزی کوردانەکەی لە سەرووی چینایەتی و نەژادی و تاڕادەیەك خێڵەکی و دەڤەریشە ....، لە ئەفریقاش ڕەش بەرامبەر سپی، لە ئەورووپا جوو بەرامبەر مەسیحی یان کرێکار بەرامبەر سەرمایەدار، لەگەڵ ڕۆژانە تێکەڵ بوونیان بە یەکتر ئەو هەستە جیایانە زیاتر دەورووژێ.

---

[1] بۆ ئەوەی هەموو جیهان لە عاملێك کۆك بن تەنها عاملی ئایدۆلۆژیایە ئەویش تەنها ئاینی یە، ئەگینا هەر عاملێکی تر بهێنی شمولی بەشێك لە کۆمەڵ دەکات، یەکێ لە سەرچاوەکانی هێزی رابوونی ئیسلامی نوێ ئەو پرۆسەیە لە عەولەمە.

ئالێرەدا فکرەی حزب گەڵاڵە دەبێ.. چۆن؟ تا کێشەی خێڵ و بنەماڵە بوو ئەوا پەیوەندی یە خزمایەتیەکە ڕوون بوو، پێویستی بە کۆکردنەوە و ناونووسین و ڕێنمایی نەبوو، بەڵام لە نەتەوە و چین و ئاینێکی گشتی (نەك ئاینێکی بە بەرنامە) هیچ پەیوەندی یەکی وا توندی ڕێکخراو نیە کۆیان بکاتەوە، تەوجیهیان بکات، یەك دەنگ و یەك ڕایان بکات، بەو شێوەیە فکرەی حزب وەك بیویستیەکی میزووی هاتە کایەوە.

١- ٦ پێناسەی حیزبی سیاسی :

زۆر پێناس هاتووە بۆ حزب، هەر مەدرەسە و ڕێباز و ئایدۆلۆژیەك بەدیدەجیهانی یەکانی بۆ کێشەکانی کۆمەڵ پێناسەکانی دارشتووە، بەڵام هەمووی کۆکن کە بەرهەمی چالاکی فکریە.دەتوانین بلێین حزب بریتیە لە:

(یەکگرتنی ئارەزوومەندانەی کۆمەڵە خەلکێکی هاوبڕوایە، لەپێناو چەند ئامانجێکی هاوبەشی دوورونزیك)،بناغەکەی لە گرێبەندی فکری وسیاسی یەوە دیت .

چەند پێناسێکی جیاجیای تر تۆمار دەکەین کە هەریەکە گوزارش لە مەدرەسەیەك دەکا بەتایبەتی مەدرەسەی لیبرالی دیمکراسی ڕۆژئاوای ئێستا:

١- پێناسی دۆڤرجە (خاوەنی کتێبی الاحزاب السیاسیە): حزب بریتیە لە کۆمەلە خەلکێکی یەکگرتوو لەسەر بنچینەی سیستەمێك.

٢- پێناسی (فرانسۆ گۆجیل): ئەو کۆمەڵە خەڵکە ڕێکخراوەن، بەشدارن لە ژیانی سیاسی کردن بۆ وەرگرتنی دەسەڵات یان بەشێك لێی.

٣- بۆردو : بەوانە دەوترێ حزب کە هاوبیری سیاسی بن و بیانەوێ دەست بەسەر دەسەڵات بگرن یان کار لە بریارەکانیان بکەن.[١]

٤- فەرهەنگی (oxford): ڕێکخراوێکی سیاسیە، هاوبەشن لە بڕوا و ئامانج و دەنگدان لە هەڵبژاردنەکان.

٥- زۆربەی فەرهەنگە باڵاکانی عەرەبیش لەژێر کاریگەری فەرهەنگی ڕۆژئاوایی توخمەکانی (دەسەڵات، یەکێتی، هەڵبژاردن)یان کردۆتە بنچینەی حزب، لەوانە: (موسوعة العلم الإجتماعي)، (موسوعة السياسية الميسرة)، (قاموس سياسي)...

---

[١] بۆ زیاتر بڕوانە کتێبەکانی: أ- (النظم السیاسیة) ب- (علم السیاسة)

٦- هەرچی پێناسی چەپیەکانە ئەوا زۆر راشکاوانە توخمی (دیکتاتۆری پرۆلیتاری) دەخەنە ناو پێناسەکانیان کە لەدوایدا تەنها (دکتاتۆریەکە) بۆ (پرۆلیتاریە) بووە نەریتی سیاسی و دەستوری ولاتەکانیان.

٧- نامۆترین پێناس لەبارەی حزب پێناسی (حزبی بەعس)ە لە فەرهەنگەکەیان (تعریفات ببعض المصطلحات) هاتووە: حزب بریتیە لە کۆبوونەوەی خەڵکانێك لەنێو بەرنامەیەك بۆ دەست بەسەراگرتنی دەسەڵات و ڕاپەڕاندنی دەوڵەت بەپێی ئەو بەرنامەیە بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی[1].

زۆربەی حزبە نەتەوەگەریەکان پێناس و سروشتێکی وەك ئەو پێناسەی حزبی بەعسیان هەبووە، بەشی هەرەزۆری حزبە کوردستانیەکانیش بەپێناسی مارکسیانە و نەتەوەگەریانە کاریگەر بووینە.

هەرچی پێناسە کۆنەکانە زیاتر لەژێر کاریگەری ئەدەبیاتی ئیسلامی بووە، ئەوا زۆربەی حزب بە (کۆمەڵە خەڵکێك) ناوبردووە، لەوانە (قاموس المحیط)ی فیروز ئابادی، هەروەها ابن اعرابی (حزب)ی یەکسان کردووە بە (جماعە)، هەرچی (لسان العرب)ە دەڵێ: (حزب جماعة من الناس، علی قوم تشاکلت قلوبهم وأعمالهم فهم أحزاب) لەو سەردەمی بەو کۆمەڵە خەلکە وتراوە کە بۆ ئیشێك وا ئامادەن نەك مانای ڕەچەڵەکی و نەتەوەیی هەبێ.

لە نێو عوسمانیش بە پێی یاسای (الجمعیات)کە لە ١٩٠٩/٨/٣ دەرچوو لە مادەی (٣)وای پێناس کردووە:جەمعیەت ئەو کۆمەلە کەسانەن کەبە هەمیشەیی یەکیان گرتووە بۆ یەکخستنی زانیاریەکانیان بۆ ئەوەی مەبەستیان قازانج دابەش کردن بێت [2].

ئەوەی روونە چەند توخم و بنچینەیەکی جیا جیا هەیە تاك تاك و پێکەوە دەبنە بنەمای حزبی، وەك:

١- بەرژەوەندی چینایەتی و زیاتر ئێستا بەرژەوەندی تایبەتییە، لەسەر شێوەی یەکدەنگی هەڵبژاردن بۆ دەزگا سیاسی و دەسەڵاتەکان.

٢- پایەوپوول، وەك حزبە دەسەڵاتدار و دیکتاتۆرەکان.

---

[1] تعریفات ببعض المصطلحات السیاسیة — المادة:حزب ،لە دیباجە کورتەکەی دەستوری حزبی بەعس وا هاتوە: حزب البعث العربي الاشتراکي حرکة قومیة شعبیة انقلابیة .

[2] بڕوانە : د. کیالی -الموسوعة السیاسة - المادة : الجمعیات

٣- بەرگری لەخۆ، وەك ململانێی نەتەوە و نەژادە جیاجیاکان.

٤- بیروباوەڕ، وەك حزبە ئیسلامیەکان و حزبە مارکسیەکان و هەندێ حزبی رادیکالی تر.

کەواتە توخمەکانی (بەرژەوەندی، ئیمتیاز، بەرگری، بیروباوەڕ) بەرێژەی جیاجیا ناسنامەی هەر حزبێك دیاری دەکەن.

وەك دەردەکەوێت ئەو ئامانج و بنچینانە هەمووی بوزەتیف وخێر نییە، هەروەك یەککگرتن(التعاون) هەیە لەسەر خێرە، هەشە لەسەر شەڕ((وتعاونوا علی البر والتقوی ولا تعاونوا علی الإثم والعدوان)) لەسەر ئەو بنچینەیە پەیدابوونی حیزبی سیاسی پێشکەوتن و وەرچەرخانێکی مێژوویی ئادەمیزادە لە ئینتمای بایەلۆجی میراتی- ستونی بۆ ئینتمای ئایدیۆلۆژی- ئاسۆیی، بەلاّم کاروانی (خێر و شەڕ)، (سەلبیات و ئیجابیات)، (ڕەنجدەر و ڕەنجبەر)، (داگیرکەر و ڕزگاریخواز)، (هەق و ناهەق).. بە جمکی دەهێنێ، بۆیە لەگەڵ پەیدابوونی یەك شێوە نییە، چەندین جۆرە.

١- ٧ جۆرەکانی حیزب:

١- حیزبی نەتەوایەتی، زۆرن لە جیهانی سێ یەم و لە کوردستانیش.

٢- حزبی نەژادی، هەردوو حزبی کۆماری و دیمکراسی ئەمریکی و لەهەندێ شوێنی تر هەیە، بەرەی تورکمانی و حزبی عەرەبی و مەسیحی وا خەریکن سەرهەڵدەدەن، بەلاّم لە کوردستان هیشتا نییە .

٣- حزبی ئومەمی، حیزبە شیوعیەکان، لە کوردستان هەیە.

٤- حزبی دیمکراسی، زۆر بلاّوە لە جیهان، ناوەندەکەی لە ئەوروپایە، ئێستا لە کوردستان بەشی هەرەزۆری خۆی بەو جۆرە دەزانێ.

٥- حزبی سۆشیالیستی، زۆرن لە جیهان، لە ئەوروپا (سۆشیال دیموکراتەکان) و لە تورکیا و سوریا و عێراقیش زۆر شوێنی تر هەیە، لە کوردستانیش (ی.ن.ك) و (ح.س.د.د) زەق تر سەر بەو مەدرەسەن.

٦- حزبی خێڵەکی، ترازێکی دەگمەنە، زەقترین نموونە (حزبی ئەنکاتا)یە لە خـواروی ئەفریقا، نوێنەرایەتی خێڵی (زۆلۆ) دەکات بە سەرکردایەتی (بۆتەلیزی)، لە کوردسـتانیش بەلاوازی هەیە.

٧- حزبـی ئـایینی تێکـەڵاو، لـەجیهان زۆرن، حزبـە مەسـیحی* و دیموکراسـی و سۆشیالیستەکان و (حزبی یەهودی و هندۆس)....، لە کوردسـتانیش هێشـتا نەخـەملیوە، جگە لە حزبە مەسیحیەکان، بەڵام کوردستانی نین، عێراقین.

٨- حزبی دەسەڵات، لە هەموو شوێنێك هەیە، بـێ مەبادیئـە، هەنـدێ جـار حزبـی مووچە و پایەی پێدەگوترێ.

٩- حزبە ئیسلامیەکان، لەبارێکی هەڵکەوتووی بەرەو گەشەن لەجیهانی ئیسلام و لە کوردستانیش هەیە.

١- ٨ چەند دابەشیەکی پێچەوانە:

چەند جۆرە حیزبێك هەیە بەدیلی یەکترن لە هەموو بوارەکان، وەك:

- حزبە ڕادیکاڵەکان و حزبـە پارێزگاریـەکان، یەکـەمیان خـاوەن بەرنامـەی گـۆڕینی ڕیشەییە و دووەمیان پارێزگاری لە واقعەکە دەکات.

- حزبە میکافیلیەکان و حزبە مەبادیئیەکان، یەکەمیان فرت و فـێڵ و نەجەسـپاوی و بەرژەوەندی پەرستی و هەموو جۆرە ئامرازێك بەڕەوا زانین، دووەمیان حزبی ڕاسـتگۆیی و یەکێتی گۆتە و کردەوەو بەڵێن و مەبادیئە.

- حزبە عەلمانی و حزبە ئایینییەکان، یەکەمیان لەدۆخی هەرەنەرمیەکەی ئاین لە ژیـان و دەوڵەت جیادەکاتەوە و سەربەستی یەك بە ئاین دەبەخشـێت لـە چوارچـێوەی دەسـتور، ئاینیش وەك پەیوەندی یەکی سادەی نێوان تاك و خوا دەخوێنیتەوە، دووەمیـان ئـاین بـە تاکە سەرچاوەی دەستوری وڵات و پەیڕەوی حزبەکە دەزانێت بـۆ ڕەوتـی تـاك و کۆمـەڵ و تەواوی ژیان.بەکورتی لە یەکەما ئـاین پاشـکۆی بەشـەرە لـە دووەمـا ئـاین پێشـەنگی بەشەرە.

- حزبە چەپڕەو و ڕاستڕەوەکان، ئێستا بەرەو کۆتاین، بەکورتی یەکەم گوایـە نوێنـەری هەژاران و دووەمیش دەوڵەمەندان.

---

* لەنێو مەسیحی تەنها(کالفن)یەکان داوایان دەکرد کە ئاینی مەسیحی بەبێ شریك پیادە بکرێ .

کەواتە هەمو جارو لەهەمو دۆخێك حزب بە دیاردەیەکی دروست وەسف ناکرێ ،گەلێ جار دەبتە هۆی پەرتەوازەیی وپشێوی ،بۆیە (ج واشنتن) یەکێکە لەوانەی زۆر بە توندی دژ بە بەرپا کردنی حزب حزبانێ وەستاوەو بە ئامرازی گەندەلی وتێك دان ورێگە کردنەوە بۆ دەستی دەرەکی حیسابی کردوون ، بە هەمان شێوە معمر قەزافی لە(كتاب الأخضر) دەلێ حزبایەتی خیانەتە،بەهەمان شێوە لە ئێرانیش دیموکراسیەکی بێ حزبایەتی پەیرەو دەکەن ،لە کتێبە ئاینیەکانی تریش بەزۆری حزب بە کۆمەلێکی بیر تایبەت ونەیار بە (ئەمری واقیع) هاتوە ،لە هەندێکیشیان زیاتر بە سەلبی هاتوە ،لەوانە ابن تیمیە لە کتێبی (السیاسە الشرعیە ..)تەنها لەدوو شوێن باسی حزبی لێکردووە لەهەردووکیان بە سەلبی وئەوەش دەقەکانیەتی :.. من قتل الطوائف الممتنعة عن شرائع الإسلام فإن هؤلاء قد تحزبوا لفساد النفوس والأموال..، لە شوێنێکی تریش: ..وهؤلاء الملوك والرؤساء المفسدون، كفرعون وحزبه[1].

١- ٩ یەکەم حزب لەکێ پەیدابوو؟

دیارە فەیلەسوف و زانایانی ئەوروپی وا فێر بوون کەمتر حساب بۆ خەلکی تر بکەن، هەموو دۆزینەوە و (ژمارە پێوانەییەکان) بۆ یەکەم کەسی ئەوروپی دەگێرنەوە،: هیرۆدتس- باوکی مێژوو، ئەبیکرات- باوکی پزیشکی، سیۆکریتشس –باوکی هونەر،هیرکلیتس- باوکی دیالکتیك،ئیکلیدو فیساگۆرس باوکی ئەندازەو ژمارە، ستراپۆ- باوکی جوگرافیا، تالیس وییتلیمۆس –باوکی گەردووناسی، ئەفلاتوون وئەرستۆش – باوکی کۆمەلێك لقی زانستی تریان پێ بەخشراوە،..لە مێژووی نویش خڕیەتی زەوی و ناوەند نەبوونی لە گەردوون بە شۆڕشێکی زانستی ئەوروپی دەزانن کە لە سەدەکانی (١٦- ١٧) لەلایەن (کۆپەرنیکۆس- گالیلۆ- کپلەر- جۆردانۆ..) دەستی پێ کرد، کەچی زۆر لەپێش ئەوان لە کتێبەکانی ئیسلام هاتووە بەتایبەتی (ئەلبیرۆنی نیوە تیرەی

---

[1] شيخ الإسلام ابن تيمية-السياسة الشرعية.. ص٢٠، ص٣٤

زەوی دۆزیتەوە)،معجم البلدانی یاقووت حموی، هەروەها بەرگی (١٠)ی (تەفسیری روح البیانی پرسوی) وزۆرسەرچاوەی تر .

لەدیاردەی پەیدابوونی حزبیش پێیان وایە فکرەی حزب یەکەم جار لە ئەوروپا سەری هەڵداوبەوشێوەیەی خوارەوە: لە سەرەتادا کۆمەڵە خەڵکێك یەك ڕادەبوون بەرامبەر هەڵبژاردن و دوای لەناو پەرلەمان (فراکسیۆ نی رای جیاجیا) دروست دەبوو، بەرەبەرە حزبی لێ چەکەرە بوو. بەو شێوەیە مێژووی حیزب بەو تەرازوەی ئێستای لە دەوری ساڵانی (١٨٥٠ز) دەست پێدەکات،[1] لەوەیان هەموو سەرچاوەکانی جیهانی کۆکن لەسەری، هەروەك (موسوعه علم الاجتماع) دەڵێ: (هەتا ساڵی ١٨٥٠ لەهیچ وڵاتێك بەو مانا و پێناسەی ئێستا حزبایەتی نەبووە)، ئەگینا دەستە و یانە و کۆبوونەوە هەبووە، بەشێکی تر دیاردەکانی دژایەتی کردنی پادشاکانی ئەوروپایان کردووە بە تایبەتی لە سەدەکانی (١٦)بەدواوە ناویشیان هەڵگرتبوو بەناوی (وێك) و (تۆرێ)* وەك حزب وابووە،نیکۆلا میکافیلی لە ڕەوتی باسی (میرنشینە ئاینیەکانی ئیتالیا)دەکا وناوی دوو حزب دەبا بەناوی(ئۆرسینی) وحزبی (کۆلۆنا)[2] ،باس لە سەرەتایەکی تری حزب دەکرێ لە نیوان (٢٢-٢٧)ی مایۆ ١٨٧٥ لەکۆنگرەی غوتا هەردوو باڵی کریکارانی ئەلمانیا(پارتی کریکارانی دیموکراسی)بەسەرۆکایەتی پیپل و(یەکیتی کریکارانی ئەلمان) ی لاسالی یەکیان گرتەوە بوە (پارتی کریکارانی سوشیالیستی ئەلمانیا) ،بەلام بە ووردبونەوەی زیاتر لە تەرجەمەو سەردەمی باسەکەی کە پیش سالانی ١٨٥٤ بوە مانای حزبی ئیستا

---

[1] موریس دیفریجة - الأحزاب السیاسیة-تعریب:عبدالحسن سعد، ط٢ \١٩٧٧م، دار النهار للنشر ص٦.

* لەسالی ١٦٨٠ دابەشیەك دروست بوو لەنێو لایەنگرانی پالیوراوەکانی بەریتانی، بەجۆریك بازرگان وپیشە سازو تەکنۆکرات وبرجوازیەکان بەگشتی کەچینیکی زیاتر کراوەو پیش کەوتوو بوون کەوتنە لایەك وپێیان دەووترا وێگ، چینی دووەمیش زیاتر پیك هاتبوو لە دەرەبەگ و مەلاك و پیاوانی ئاینی کەبەرگری و پاریزگاریان لە داب ونەریتی رەسەنی بەریتانی دەکرد پێیان دەووتن تۆری، لەدوای چاکسازیەکانی ١٨٣٠- ١٨٨٤ هەردوو حزبی لیبرال(ئەحرار) وپاریزگارانی لێ خەملی ، هیچ دوور نیە ئەو زاراوەیەی لەکوردی وەك جوێن دەڵێن ئەەی تۆری لەوەوە هاتبێ .

[2] نیکۆلا میکافیلی- الآمیر-ص١١٤

نادا،لەئەمریکاش لەنیوەی سەدەی حەڤدەم (تۆماس جیفرسۆن) وەك دامەزرێنەری حزبی دیمکراسی دەژمێردرێ،بەلام (موسوعة عربية العالمية) ئەو تەقەلایە و تەقەلایەکانی (ئەندرۆجاکسن) بۆ سەرۆکایەتی لە (١٨٢٨) بەناوی دیمکراسی دەڵێ حزبی نەبووە هەر لایەنگرانی بە"دیمکراسی"یەکان ناوزەد بوون،بەلام بە پێی (الموسوعه السیاسیه)یەکەم حزب لە جیهان حزبی دیموکراسی ئەمریکی بە سەرۆکایەتی جیفرسونی سەرۆك کۆماری ئەمریکی لە نیوان (١٨٠١-١٨٠٩).

وا دەردەکەوێ حزبایەتی لە رۆژئاوا زادەی ململانێی هەڵبژاردن بووە، بەڵام دوای لەسەر دەستی سۆشیالیستەکان و ئینجا شیوعیەکان و خودی (لینین) گەشەو بازی پێدراو ناوەندیەتی و دیسپلینی و مەکتەب سیاسی* بۆ داهێنرا.

کەواتە بەدڵنیاییەوە حزب لە ئەمریکا لەپێش ئەو مێژووە هەبووە، بەڵام لەناو قورئانی پیرۆز بەڕوونی باسی (حزب الله)و (حزب الشیطان) کراوە، بەڕای ئیسلامیەکان و زانایانی ئیسلام دابەشی کۆمەڵگەی مەکە و مەدینە حزبایەتی بووە، بە لایەنگرانی ئیسلامیان وتووە (حزبی محمد)، ئیتر حزبی موشریك و ڕەگەزی و ئایینی و عەشایری.. هەموو نوێنەریان لە (دار الندوة) هەبووە، لە قورئانیش بە (أحزاب) ناوی بردوون ((ولما رأى المؤمنون الأحزاب..))، بەشێوەیەك (حزب الله) ئەو کۆمەڵە خەڵکە و ئەو حزبە سیاسیەیە کە بەرنامەی پەیام بوە ، حزبی شەیتانیش ئەو حزبانەن کە لە بەرنامەکانیان (حلاّل و حرام)ی دەستکردی ئادەمیزادی تێدایەو ڕاستەوخۆ یاناڕاستەوخۆ ناگەڕێتەوە سەر پەیام، یان بەسادەتر بڵێین، هەرە چاکەکانیان هاوبەش(شریك) بۆ شەریعەت پەیدا دەکات و شەریعەتی لا تاکە سەرچاوە نیە، بەو شێوەیە حزبایەتی مێژووی کۆنتری پێدەدرێ، بەشێکی تر بزوتنەوەی ماسۆنی و یانەکانی بە کۆنترین حزب پۆلین دەکەن[1]، زیاتر ڕەگ وریشەی ئاینی هە یە، بۆیە بەردەوام بە چالاکیە کانی (تەبشیری)و ماسونیەتیش ووتراوە حزبایەتی، بەشێکی تر (فریسین)و (صدوقین) کەلەدژی بانگەوازی مەسیحیەت بوون بە

---

* لەسالی ١٩٢٣ بۆ یەکەم جار لینین مەکتەبی سیاسی داهێنا

[1] هەندێ سەرچاوە شای ڕۆمان هیرۆدۆس ئەکریا لە ٤٤پ زیەو دامەزرێنەرە دەزانن.

حزب ناوی دەبەن،ئەو کۆمەڵەیەی فیساگۆرس لە ئیتالیای کۆن دروستی کرد[1] ئەویش نزیکە لە حزب .

بە هەرحاڵ ئەگەر مێژووی یەکەم حزبیش لە ئەوروپا نەبێت، سەرهەڵدانی عەلمانیەت و حزبە فاشی و نازی و میکافیلیەکان لەوێ هاتوون، لەهەمان کاتدا حزبە دیمکراسی و سۆشیالیستی و شیوعیەکانیش هەر لەوێ هاتوون.

بەو ماناو پێناسە نوێ یەی، یەکەم حزبی کاریگەری عەلمانی بەبۆنەی ١٠٠ساڵی شۆڕشی فرنسی لە ١٨٨٩/٧/١٤ دروست بووە لە جیهانی ئیسلامی بەناوی (اتحاد التعالي والترقي)** ،کەچی هەریەکە لە حزبی ئومەی میسری ١٩٠٧، حزبی تونس الفتاة لە ١٩٠٨ و حزبی احرار بە یەکەم حزب دانراون لەلایەن فەرهەنگەکانی وەك (موسوعة العربية العالمية) و (موسوعة العربية الميسرة).

بەپێی (موسوعة العربية العالمية)یەکەم حزبیش لەعێراق، (حزب الحر العراقي ١٩٢٢)بووە.. بەڵام ئەو فەرهەنگانە زیاتر مەبەستیان حزبی رەسمی بووە، ئەگینا پێش ئەو مێژوانە حزبی تر هەبووە، یەکەم بزوتنەوەی سیاسی لە ژێر پەردە (علم السوريه)بووە لە ١٨٥٧، لەعێراقیش (حزبی نەهزەی) لە ساڵەکانی ١٩١٨ دروست بووە، دژی داگیرکاری بریتانی بەناوەرۆکێکی ئیسلامی، لە پیش ئەو میژووەش حزبی تری وەك حزبی ئیسلامی بە سەروکایەتی محمد داغستانی وحزبیکی ئیسلامی تر لە سلیمانی لەگەل شیخ محمود بووە، جگە لە حزبی (یەکیتی محمد)ی –نەورەسی .

بەڵام لە قوناغی نویدا چەند کاریگەریەکی تری سەرەکی هەیە بو سەر هەلدانی حزبایەتی لە کوردستان، بو بەشی داهاتوو .

---

[1] الموسوعة الفلسفية ص ٣٥٣.

** هەرچەندە (عوسمانی لاو) لە ١٨٦٥ دروست بووە، بەلام ئەوە حزب وبزوتنەوەی سیاسی نەبووە، زیاتر معارەزەو چاکسازەکانی عوسمانی بووینە، دوای اتحاد الترقی لیّ دروست بوو .

بەشی دووەم

گەشەی مەینەتی کورد- کاریگەرییە سیاسییەکانی

٢- ١ سەرەتای مەینەتی

بەڕاستکردنەوەی چەند تێگەیشتنێکی هەڵە دەست پێدەکەین، باوی وەرگرتووە زۆربەمان واتێگەیشتوون کە کورد چەندین سەدە و بگرە هەزاران ساڵە دەچەوسێتەوە .

ئەو نەوانەی دوای سەدەی بیستەمی (دابەش و داگیری کوردستان)ئاوا یان کوردستان بینیوە و بۆ یە بە هەڵە دەچن، بەڵام گرفت لەوەیە بەشی هەرەزۆری نووسەر و سیاسەتمەدار و مێژوونووسانیشمان لە سەرەتای لێدوان و نووسینەکانیان لەبارەی کێشەی کورد بەو بۆچوونە چەواشەیە دەست پێدەکەن، بەشێك لەوانە وەك توێژینەوەی زانستی لێی بەهەڵەدا چووینە لەژێر کاریگەری خەستی سەردەمی ئێستا، بەشەکی تر بە پاڵنەرێکی ئایدیۆلۆجی وای بۆدەچن، گوێ ناداتە ڕاستی و ناڕاستی ئاخۆ سەرئەنجامەکانی چییە و لەخزمەت کێ دەبێ. مەزنترین خزمەت بە داگیرکەران دەکا و پاکانەشە بۆ داگیرکردنەکانیان. مادام کورد هەزاران ساڵ بێت هەروا ژێردەستە و داگیرکراو بێت، کەواتە :

١- وڵاتانی داگیرکەر و نەتەوەکانی سەردەست چ تاوانیان نیە و مافی کوردیان زەوت نەکردووە، مێژووی کوردی بە چارەڕەشی و ژێردەست نووسیوە،هە روەك سەروکی فرنسی لەو بۆچوونە جەوتە را ووتی ئەوە مێژووە زولمی لە کورد کردووە نەك ئیمە!!

٢- ئەو بۆچوونە زۆر سەرەنجامی تریشی هەیە، لە هەمووی گرنگتر مانایەك بۆ خەباتی کوردایەتی نامێنێ و ئەو خوێن و ئارەق و فرمێسك ڕشتنە.. بۆچی؟

٣- جۆرە (عەبەسیەك) دەبێتە پەیڕەو، ئیتر ناهەقی نووسەری کتێبی (سەگوەڕ)[1] نەبووە کە شۆڕشی کوردایەتی بە سەگوەڕین لەقەڵەم دابوو لە ساڵی ١٩٨٢، کە نووسەر خۆشی پێشمەرگە بوو.

٤- مانای وایە هەموو ئەو سەرچاوانەی کوردیان بە (قورەیش العجم)و ناوبانگی بەرگری وکەڵە پیاوی ...هەمووی هەڵەیە بەڵکوو کورد میلەتیکی بێ غیرەت وریسواو مل کەچ بووە ...

ڕاستیەکەی وانیە، نەك کورد، هیچ چەوسانەوەو کێشەیەکی نەتەوایەتی لەپێش سەدەی (١٩) لەو جیهانە نەبووە، سەرنج بدە هەتا عەرەبیش کە زیاتر دەمارگیری نەتەوەگەریان لە میللەتانی تر هەبووەو هەیە، کەچی مێژوونووس و جیهان بینە نەتەوەگەریەکانی وەك (ساطع العصري،محمد عزة دروزة، بطرس بستاني، میشیل عفلق..) شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی عەرەبیان هەتا چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمیش بە نەتەوەیی لەقەڵەم نەداوە.

هەریەکە لە شۆڕشی ئەمریکی ١٧٧٦و فرنسی ١٧٨٩، هەڵمەتەکانی ناپلیۆن، تەقەلاکانی بسمارك بۆ یەکخستنەوەی ئەڵمانیا لە١٨٧١، مازینی لە ١٨٧٢ بۆ ئیتالیا ،دروست بوونی هەندێ دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەوروپا، جەنگی جیهانی یەکەم١٩١٤- ١٩١٨،، (١٤)بنەماکانی ویلسون له١٩١٨، شۆڕشی ئۆکتۆبەر١٩١٧، بەڵێنەکانی جۆرج،و داننانی خەلافەتی عوسمانی(نەك تورانیەکان) بە سەربەخۆیی گەلان.. لەگەڵ زۆر ڕووداوی تر کاریگەریان بەرەبەرە دروست کردبوو لەسەر بیری نەتەوەگەری لەنێو توێژی ڕەوشەنبیرانی جیهانی، بەڵام تا ئینقلابە تۆرانیەکەی ١٩٠٨ لەدژی خەلافەت و بانگێشەی تورکایەتیان نەکرد، ئنجا نەتەوەکانی تریش لێیان بەئاگا هاتنەوە، کەواتە لەپێش ئەو مێژووە بیری نەتەوەیی و خەبات لەپێناویدا نەبووە، حزبی نەتەوەیی و دەوڵەت و ئیمپراتۆریەت و ڕاپەڕینیش بۆ ئەو مەبەستە نەبووە، هەتا سەدەی (١٩) لەئەوروپا و سەرەتا سەدەی بیستەمیش لە جیهانی ئیسلامیدا، لەگەڵ چەند دیاردەیەکی مێژوویی تر پێکەوە سەریان هەڵدا لەوانە: عەلمانیەت،نەتەوەگەری، دەولەتی هاوچەرخ، حزب،

---

[1] لە بنەچەدا لە پرۆتۆکۆلی ژ:١٩ی (بروتوكولات حكماء الصهيون) شۆڕش بە سەگوەڕ واهاتوە: ان الثورة ليس أكثر من نباح كلب على فيل، ففي الحكومة المنظمة تنظيماً حسناً من وجهة النظر الاجتماعية لا من وجهة النظر إلى بوليسها، ينبح الكلب على الفيل ...

کۆماری، پیشەسازی،... لەگەڵ زۆر دیاردەی تری سیاسی و کۆمەڵایەتی و شارستانی تر، هەموو ئەوانە لەڕەگ و ڕیشەدا بۆ ڕێکەوتنی وێستیڤالیا ١٦٤٨ دەگێڕنەوە.

کوردیش لەپێش سەدەی بیستەم نە بەناوی کورد و کوردستان کێشەی هەبووە، نە بەو ناوەشی چەوساوەتەوە، نە سەرکردە و میرنشین ودەولەت و ئەیوبییەکانیش بەناوی کوردایەتی بووینە، سەرەتای مێژووی کێشەی نەتەوایەتی، کوردایەتی، مێژووی سیاسی کورد، سەرکردایەتی کورد، حزبی کوردی، ئامانجی کوردستانی..، بۆ دوای ساڵانی ١٩٠٨ دەگێڕنەوە کە فکری عەلمانی نەتەوەگەری زاڵ بوو بەسەر بیری عوسمانلی لە خەلافەتدا[١] ،بەپێی (میر جەلادەت خان)تا پاش جەنگی جیهانی یەکەم ئینجا زاراوەی وەك کوردستان باشورو کوردستانی رۆژئاوا ..بەکارهێنران[١] .

---

[١] بۆ زیاتر سەرنج بدە : أ- کورد و کوردستان، محمد امین زکی بەگ، ب- کورد وکوردستان فی الوثائق البریطانیة... لەگەڵ زۆر سەرچاوەی تر.بۆ زیاتر دڵنیا بوون بڕوانە ئەو بەڵگەنامەیەی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی کە بۆ یەکەم جارە بلاوی دەکەینەوە دەری دەخا تا ئەو مێژووە باسی کوردایەتی نەبووە :

FO 195/2317 ملحق في تقرير السيد هيرد، ٣ كانون الثاني١٩٠٩

أقام النادي الكردي في الجامع الكبير حفلا كبيرا وذات مراسيم عديدة.حضر الحفل كل الدراويش في المدينة. فحال وصول الدراويش الى المسجد يؤدون قسم الولاء للسلطان عبد الحميد والشريعة.كما قدم الوالي خطبة قصيرة وعزفت الفرقة الموسيقية العسكرية قطعاًمختارة. ومن ثم تم التوقيع على وثيقة الولاء للسلطان والشريعة المحمدية من قبل ٣٠٠٠شخص من الحضور. ولأجل إعطاء هذه الوثيقة الجدية والمصداقية دعى النادي الكرد جميع الاغوات والشيوخ في الولاية لهذا اللقاء.وكان عدد الحاضرون يتجاوز ١٠ آلاف شخصا...آن لهذا الاجتماع مغزى واضحا وهو ان النادي الكردي أقوى بكثير من فرع الاتحاد والترقي في ديار بكرالذي بدأيفقد الكثير من اتباعها هنا.وفي الخامس من هذا الشهر غادر حاجي مقصود بيك دياربكر متوجها الى مكة، وحسب المعلومات الموجودة عند روجسيدشيان، هناك مؤتمر تعقد هناك لنقبتء الاشراف في الامبراطورية العثمانية لمناقشة الاوضاع الجديدة في الدولة العثمانية. وحسب رأي روجسيدشيان دروغومان (مترجم- القنصل الرسمي) أن النمو الكبير للحركة الكردية مؤخرا يعود الىعدم تحمس الكرد للنظام الجديد. وان سبب ذلك يعود الى المرارة الكبيرة التي سببتهالهم القانون المدني المطبق هنا. ليس هناك أي شك بأن الترويج للشريعة يرضي أكثرية الجماهير الكردية الجاهلة.

يقول أعضاء النادي الكردي هنا بأنهم استلموا توجيهات من الفرع الرئيسي فب القيادة في استنبول بأقامة علاقات ايجابية مع النصارى. ولكن التوجه الاسلامي المحافظ للنادي لا يساعد على اقامة علاقات من هذا النوع.

لم يتم بعد استدعاء الدفتردار من ويرانشهر الذي لم يقم لحد الان بتوزيع الحبوب والمواد العذائية للمتضورين جوعا هنا. وقد قام مترجم القنصل بالفات نظر الوالي الى هذه المسألة ووعد الاخير بأرسال الاوامر الصارمة للدفتردار بتوزيع تلك الاعانات للمحتاجين. فقبل ان أغادر طمئنني الوالي بأن المعلومات التي أرسلت الى الدفتردار واضحة وصريحة وطلب مني ان أعلمكم بذلك. وكما أشتكى

راسته چەوساندنەوە و پەلامار و داگیرکردن و ماف زەوت کردن هەبووە لە هەموو جیهان، بە هەموو ئاراستەو ئاراستەیەکی پێچەوانە، بەزۆری تیژی بنەماڵەی بنچینەی بووە لە کێشەکان، جار جار بە پاڵپشتی ئاینی کلاسیکیش، بۆیە زۆربەی ئیمپراتۆرەکان یان بەناوی بنەماڵە یان بەناوی زێد(مسقط رأس) ناوبانگ و ناسنامەیان دەرۆیشت.

سەرەڕای سەلبیات و ئیجابیاتیان بەڵام ئەمەوی و عەباسی بەناوی عەرەبی[2] و لەپێناو عەرەبایەتی نەبووە، هەروەك عوسمانلی بەناوی تورك و لەپێناوی تورکایەتی نەبووە، ئاواش ئەیووبی بەناوی کورد و لەپێناوی کوردایەتی نەبووە و نەدەشیا ببێ، ئەو وولاتانەی عەرەب و تورکیای ئیستا زادەی ئەمەوی عەباسی و عوسمانی نین، وەك روونە

سعادة الوالي وبقوة عن تصرفات هذا المسؤول الحكومي الفاقد لكل القيم. وعبر سعادة الوالي عن اسفه لعدم قدرته على احالته الى محكمة رغم وجود الادلة ضده لأن الدفتردار تعين هنا من قبل الساطة المركزية في اسنتنبول.. وهناك احتمال طالما بقي الدفتردار فيقوم بأعاقة توزيع الحبوب والاعانات. وبما ان موسم نثر بذور الحنطة قد مضى فيعني ذلك بقاء معظم الاراضي الزراعية في ويرانشهر غير مزروعة هذا العام. وهذا مما يعقد ويضاعف مهمة لجان الاغاثة والاعانات في السنة القادمة. هذا لو فرضنا فعلا قيام الحكومة بتوزيع الاعانات. علما ان قسما من الثروة الحيوانية ستموت في الشتاء وستتعرض قسما آخر للسلب والنهب.

كما الحق السيد روجسيديان نسخة من التقرير الموجه من وزير الحربية الى الفريق (مشير) نائب القائد العسكري في الولاية. والى نائب الوالي المؤرخ في ١٢ |كانون الثاني |١٩٠٨ والتي وعدت فيها الحكومة الف ليرة عثمانية لكل من يستطيع القاء القبض على ابراهيم باشا المللي.كما نصت البرقية المذكورة على اعلان العفو العام لأنصار ابراهيم باشا الذين يقومون بتسليم أنفسهم وأسلحتهم للحكومة. ولكن لا يبدو هناك فرق واضح بين القبائل المساندة للتمرد والقبائل الغير المساندة له. وفي الحقيقة عانت القبائل الغير المساندة للتمرد الكثير لأنها لم تكن تملك السلاح للدفاع عن نفسها. وعرض السيد روجردسشيان نسخة من التقرير الذي ادعى بأنه لم يره منه من قبل رغم أنه سمع عن التقرير من قبل. وعلق قالا "أن هناك عدة وثائق من هذا القبيل التي لم استطيع لحد الان رؤيتها ومن الممكن انها سرقت أو ضاعت." وضع عبدالكريم بيك، رئيس عشيرة ميران ورئيس فصيلة القوة الحميدية في تلك العشيرة رهن الاعتقال وهو موجود حاليا في الثكنة العسكرية. وبما ان لعبد الكريم الكثير من الاعداء والقليل من الاصدقاء، فأنه من المتوقع ان يلق أشد العقوبات كجزاء لجرائمه الكثيرة.

المخلص دبليو. ب. هيرد

[1] بروانە :گۆڤاری میژوو – ژ:٢ ل٤١٢

[2] زۆر جار باس لە هەردوو زاراوەی(موالي وشعوبي) دەکرێ وەك بنچینەی نەتەوەگەری بۆ عەرەب وعروبیایەتی، بەڵام ئیبن خەلدوون ئەو مەسەلانەی یەك لا کردۆتەوە و دەڵێ ڕەگەزپەرستیەکەی ئەمەوی بۆ خێلەکی قورەیش بوو نەك عەرەبیایەتی، ڕەنگە ئەو تیۆرەی ئیستاش لە ناو فقهی ئیسلامی ماوە کە دەڵی قورەیش لەلای خواوە بەرزترن لە خەڵکی ترکاریگەری ئەو سەردەم بێت، چونکە کاریگەری ئەدەبیاتی ئەمەوی تا ئەو ساتەش لە ناو فیقهەوە ماوەو زۆر سەلبیشە مەگەم زانایەکی ئاینی بە هێز ئەگینا کەمتر هەستی پێ دەکەن وا دەزانن بەشێکە لە شریعەت!

هەمووئەوانە لەلایەن ڕۆژئاواوە بۆیان دروست کراوە بە پێی سیستەمی ئینتداب، هەرچی تورکیاشە بە پێی بنەمای(١٠ و١٢)ی چواردە خالەکەی ویلسونی ١٩١٨[1] و دوای لە کۆنگرەی سیڤەرهەرە دوایش بەپێی مەرجەکانی لوزانی ١٩٢٣ دروست بووە نەك لەعوسمانی بەلکو لەدژی عوسمانی دروست بووە، ئیتر ئێستا نابێ عەرەب و تورك و کورد و غەجەر و باسك و بەربەر... گلەیی لە مێژوویان بکەن و بە واقعی ئێستایان دادگاریان بکەن، چەند هەڵەیە.

هەروەك هەڵەشە ئەگەر نەوەی عەولەمی داهاتوو ئێمە دادگایی بکەن بڵێن ئەوانە عەولەمی نەبوونە و هەر خەریکی نەتەوەگەری تەسکی نەفامی بوونە.

ئەو قۆناغانە (بە نەبوونی بەرنامەیەکی ئاسۆیی ڕاست و دروست) مێژوو دەیانهێنێتە بەرهەم، ئەو نەوانەی زادەی ئەوقۆناغانەن کەمتر لێی بەرپرسیارن، کەواتە ئەوکاتی سەردەم سەردەمی سیستەمی دەسەڵاتی بنەماڵەیی بووە بەناوی ئیمپراتۆریەت بە دوو نیشانە:

١- پیرۆزیایەتی ئیمپراتۆر[2].

٢- میراتی دەسەڵات.

٣- نەبوونی پەیوەندی لە نێوان نیشتمان ونەتەوەو دەسەلات بۆیە زور ئاسایی بوو ئەسکەندەری مەکدونی حوکمی بابل بکا، صلاح الدینی کورد حوکمی میسر بکا، عوسمانی حوکمی ئەوروپا بکا، کەلە دوای لەسەردەمی نەتەوەگەریەتی دەولەتی هاوچەرخ هەریەکە لە هەریم(نیشتمان) وگەل(نەتەوە)و دەسەلات بوونە سێ کۆلەگەی یاسایی بۆدروست بوونی دەولەت بە پێی (قانون الدولی) ئیتر هیچ گەلیك حوکمی گەلیکی تر ناکا و نەقانونی نە سیاسی قەبوول ناکریو بە داگیرکەر دەژمیریت.

سیستەمی ئیمپراتوری هیچ تەرازوویەکی سیاسی و بڕوایی و کۆمەڵایەتی و ڕەگەزی... نەبووە، جگە لە (کێ لامە و کێ دژمە)، ئیتر ئەو بنەمایانە جار وایە- لە سەلبیاتەکانی دا - خودی بنەماڵەی ئیمپراتۆریشی گرتۆتەوە، پێچەوانەش بە پێچەوانەوە، جۆر و چەوساندنەوەکانی ئەو سەردەم (بێجگە لە دەسەڵاتی سیاسیش) بەو دابەشیانە دەهاتە دی: دەسەڵات و بێدەسەڵات، دەوڵەمەند و هەژار، ڕەش و سپی،

---

[1] بروانە دەقی بنەماکانی ودرۆ ویلسن .

[2] ئیمپراتۆر وشەیەکی یۆنانی کۆنە یەکەم جار ڕۆمانەکان بەکاریان هێناوە بەناوی (سەرکردە).

نەسلی و غـەوارە، زۆر و کـەم، پیـاو و ژن، بێگانـە و خۆمـاڵی، هاوکـاری دەسـەڵات و ڕکەبەران، ئاینی سەردەستە و ژێردەستە، بنەماڵەی گەورەو بچووك، خێڵ و هۆزی گـەورە و بچووك، شێخ و مسکێن، کارکەر و خاوەن کار،... بەڵام دابەشی سیاسـی نەتەوایـەتی تیا نەبووە هەتا قۆناغی خۆی هات، بەو شێوەیە ئەگەر خەلیفە و سـوڵتان و والیـەکانیش هەمووی پیاوچاك نەبووبن و خەڵکیان چەوساندبێتەوە لە عەرەب و تورك و کورد و ئەلبان و چەرکەش و... ئەوا بەناوی نەتەوەیی هەرگیز نەبووە، دەبێ پسپۆڕان بەوردی ناسـنامەی دیاردە مێژووییەکان دەستنیشان بکەن، تێکەڵی یەکی نەکەن، خەلافەتی عوسمانلی جیایـە و حوکمی ئیتیحادی و کەمالی و تۆرانیە عەلمانیەکان جیایە، بنەمای ئیسـلامی جیایـە و بانگێشەی تورکایەتی و عەرەبایەتی جیایە.. عبدالحمید جیایە و مسـتەفا کـەمال جیایـە، هەتا سوارەی حەمیدی سەردەمی عبدالحمید و سەردەمی ئیتحادیەکان لێك جیان کـە بـە دەگمەن لێك جیاکرایتەوە، کەچی لە هەموو ڕووەکانی بڕوایی، کۆمەڵایەتی، پاڵنـەرەکان، نامانجەکان، بەکارهێنەرەکانیان، سەرکردەکانیان، هەتا ناویشـیان لێـك جیـابووە، بەشـی دوایی بەناوی سوارەی حمیدی نەبووە بەناوی (افواج خفیفە) بوو، ئەو (افواج)ەی سەردەمی بەعس لەناو کوردان لەو ناوە هاتبوو، بەداخەوە نووسەرانی عەلمانی کورد وا بـەوردی ئـەو دیاردە مێژووییانەیان لێك جیانەکردۆتەوەو، بۆیە تائێستاش سەرکردایەتی کـورد بـەوردی ناحەزی خۆی پێ دەستنیشان نەکراوە، نە دەروازەکـانی ڕزگاریشـی پـێ دۆزراوەتـەوە نـە خاوەن ستراتیژیەتیشە.

سـەرنج بـدە لـە گـوڵانی (ژ:٢٦٨) بەپێنووسـی (سـلام عبداللـە - کـە وەزیرێکـی حکومەتی هەرێم بوو)، لـە وەسـفی (مسـتەفا کـەمال)دا دەڵـێ: تورکیـای لـە تـاریکی گواستەوە بۆ ڕووناکی!

٢- ٢ مەینەتی دابەش و داگیری کوردستان:

بەشی زۆری نووسەر و مێژوونووسانمان و هەتا لە پرۆگرامی خوێنـدنی بـاڵای ئێسـتای کوردستانیش بە دەروازەیەکی زۆر چەوت دێنە ناو باسی کێشـەی سیاسـی کـورد، یەکـەم دابەشی سیاسی کوردسـتان بـۆ جـەنگی چـاڵدێرانی نێـوان عوسمـانلی و سـەفەوی سـاڵی ١٥١٤ز دەگێڕێتەوە، دەبنەوە پشتیوانێکی ئەو بۆچوونە چەوتەی کە لەسەرەوە باسکرا، لە

سیستەمی ئیمپراتۆرەکان (لەوانەش میرنشینە کوردیەکان و ئەیوبییەکان..) سنوری نەتەوەیی و جوگرافی و ڕەسمیان نەبووە، هەلبەتە هەتا توانای فراوان بوونیان هەبووبێ پێشڕەویان کردووە، لە شوێنێك وەستاون کە چیتر نەیانتوانیوە بچنە پێش، ئەوە سیفەتی ئیمپراتۆریەکان بووە، سنوریان لەژێر پێی دواسەربازیان بووە، ئینجا چالدێران جەنگێك بوو بە درێژایی بەیەکگەیشتنی عوسمانلی و سەفەوی لە کەنداوی فارسەوە هەتا دەریای قەزوین، لەو جەنگەدا تورکمان و فارس و عەرەبیش دابەش بوون، چی کەوتە نیوانیان نەك هەر کورد.

دوای چەند جاری تر نەخشەی ئەو ناوچانە بەپێی توانای ئیمپراتۆریەکان گۆڕاوە، ڕەنگە مێژووی ١٨٥٢/٨/٢٩ ڕاستتر بێت، کاتێ گەشتی لیژنەی هاوبەشی ئێرانی عوسمانی ڕوسی بەریتانی لە کەنداوی فارسەوە دەستی پێکرد هەتا سەرووی ئەرارات بۆ دەست نیشانکردنی سنوری نێوانیان و مۆرکردنی ڕێککەوتن، یان ڕێکەوتنەکەی ١٨٢٣ی نێوانیان کە بە ڕێکەوتنی ئەرزرۆم ناسرا.[١]

خۆ لەساڵی ١٩٠٥ عوسمانلی ناوچەی کوردستانی ئێرانی هەموو گرتەوە، واتە لەپاش و پێش چالدێران کوردستان دابەشکرایەو یەکی گرتۆتەوە و بە ئاراستەی جیاجیا وەك میللەتانی تری جیهان، جا بۆ ئەو چالدێرانە بوویتە سەرەتای مەینەت و دابەشی کوردستان، (تۆماس بوا) لە کتێبی بەناوبانگی (تأریخ الاکراد) لە ل١٩١- ١٩٣ زۆر دوورە لەو بۆچوونە و دەلێ: لەدوای چالدێرانیش کورد لەبارێکی دەسەلاتداری زۆر چاك بووینە، چەندین دەولەت و ئیمارەتی بەهێز و سەربەخۆ و سوپا و ئەنجومەن و سکەی تایبەتیشیان هەبووە، نیشانەی هەرەگەورەی سەربەخۆییان ئەوە بووە وەك (تۆماس بوا) دەلێ، لەجیاتی (خەلیفە) دوعا بۆ (میر)ی کورد دەکرا لە گوتاری ئایینی هەینی دا، ئەو ڕاستیە زۆربەی مێژوونوسە بیانی و کۆنەکانی ئیسلامی و کوردی دووپاتی دەکەنەوە، هەموو عەرەب ٦٣ میرنشین ودەولەتیان هەبووە لەدوای ئیسلام بوون کەچی کورد ٦٤ی هەبووە[٢]، ئەو بارودۆخە سەربەخۆییەی کورد بەردەوام بوو هەتا سەروبەری داڕمانی

---

[١] کوردەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانلی، جەلیلی جەلیل، ل٢٥٤- ٢٥٨.

[٢] لەو بارەیەوە ئەسیری دەلێت:

باسی ئەحوالی وولاتی ئەمریکا بۆ دەکەی
باسی مازی وحال وئیستقبالی سۆرانی بلێ
چەند حوکمدارت لەبەدلیس وبۆتان بووە

خەلافەت و سەرهەڵدانی بەرەبەرەی فکری نەتەوەگەری وعەلمانی لەنێو عوسمانی دا، کە لە سەرەتای سەدەی (١٩) دەست پێدەکا بەناوی (چاکسازی)، لە ساڵانی ١٨٦٥ زیاتر ئاشکرا بوو بە دروستکردنی (کۆمەڵەی تورکی لاو- جوان تورک)ی عەلمانی ودوای دروست بوونی (إتحاد الترقی)لە ١٨٨٩ز لەیادی ١٠٠ساڵەی شورشی فرنسیدا، ئینجا گرتنە دەسەلاتی یان لە ساڵی ١٩٠٨ و تا لە ساڵی ١٩٢٤ بە یەکاری خەلافەتیشیان هەڵوەشاندەوەو لەجێی دا کۆماری عەلمانی تورکیان دروست کرد بە ڕابەرایەتی کەمال ئەتاتۆرك.

کەواتە ئەو مێژوەی دابەشی کورد لە چالدیران هەڵەیە، بەڵکو ڕاستیەکەی ئەوەیە کورد و کوردستان لە ڕێکەوتنەکەی سایکس- پیکۆ ١٩١٦ دابەشکرا، دوای لەکونگرەی قاهیرەی١٩٢١و لوزانی ١٩٢٣ پەیرەو کراو دابەش کرا .لەگەل نەخشەکەی ئەتاتورك تێکی کردەوەو کوردیش کەوتە ژێردەستە و مەینەتی، ئەوەی دەیەوێ بەوردی لە بناغەکانی کێشەی کوردی بگات، با لەو نێوانە بەخەستی بکۆڵێتەوە، وەلامی هەموو پرسیارە نەمرەکانی دەست دەکەوێ، بەڕوونی دەردەکەوێ کە سەرکەوتنی عەلمانیەت بەسەر خەلافەت گورزێکی کوشندە بوو هەم لە ئیسلام و هەم لە میللەتی کوردیش، بۆیە بە سروشتی خۆی کێشەی کورد دەبێتە کێشەیەکی ناوەروك ئیسلامی مادام دژەکانی و دۆستەکانیان، ڕێگا و ئامڕازەکانیان، دەروازە و کلیلەکانی، خاڵی لاواز و بەهێزیان، یەك کلیل و یەك چارەنووسە،هەر بۆیەش بەدەگمەن میللەتێکی ترنیە ئەوەندە لایەنە نیشتمانی و نەتەوەییە دڵسۆزەکانی و ئیسلامیەکانی کوردستان لێك نزیك بن ئەگەر بزانن، لەکاتێکا ئەو لێك نزیکیە بەو پلەیە لەنێوان نەتەوەگەریە تورکەکان و ئیسلامیەکانیان نیە، هەروەها لەنێوان عەرەبە نەتەوەگەری و ئیسلامیەکانی ئەوانیش نیە.

زیاتر بۆ ئەو مەبەستە چەند خاڵێکی بەراوردی خێرا لەنێوان باری سیاسی کورد لەپێش خەلافەت و دوای خەلافەت هەڵدەبژێرین، یان بە مانایەکی تر باری سیاسی کورد لە سەردەمی خەلافەت و لە سەردەمی عەلمانیەت.

گەر بەوە عیلمت نیە پاشای بابان بڵێ

هەروەها حاجی قادر دەڵێ :

کوا ئەو دەمەی کە کوردان ئازاد وسەربەخۆ بوون
سولتانی مولك ومیللەت صاحێبی جەیش و عیرفان

٢- ٣ كورد له پێش و پاش خەلافەتدا :

هـیچ گومـانی نیـە جـاران کـوردیش وەك میللـەتانی تـر پرۆشـکی زۆرداریـەکانی پێگەیشتووە، لەوانەش لەلایەن هەندێ سـوڵتان و مـیر و خەلیفـە و والی بـەدکار، بـەڵام ئەوەی نەگۆڕە ئەوەیە ئەو زۆرداریانە نەتەوەیی نەبووینە، بەو مانایەی نەتەوەی سەردەست نەتەوەی بن دەست بچەوسێنێتەوە، مێژوونووسانی بیـانی و ئیسـلامی و کـوردی و هـەتا پسپۆڕانی سەردەمیش کۆکن کە بەشی هەرەزۆری پانتایی مێـژووی خەلافـەتی ئیسـلامی (بەهەموو سەلبیاتەکانیشیەوە) وا رەخساوە کە کوردەکان لە ناوچەکانی خۆیان باڵادەسـت و سەربەخۆ بووبن و گەلی جـاریش دەسـەڵاتیان بـۆ دەرەوەی کوردسـتانیش جـووە، شـێخ الاسلامی عوسمانلی (خواجە سەعەدین) لە (تاج التواریخ) دەڵێ: ((کورد هـەر سـەربەخۆ بووینە، ئەگەر ئـەو کێشـە ناوخۆییـەیان نەبوایـە ئـەوا فـارس و هـەموو جیهـان لێیـان دەترسا))، لـە شـەرەفتامە ولـەزۆر سەرچـاوەی تـرو بەلگـە نامـەکانی بـەریتانی باسـی مـۆرکردنی رێکەوتننامـەی شـیخ ئیدریسـی بەدلیسـی وسـولتان سـەلیمی یەکـەم لەسـالی١٥١٤ لەگـەڵ عوسمـانلی دەکا،دووئـەنجامی گرنگـی لی هاتـە دی:١- بەهۆیەوەبەغـداو قـاهیرە گـیرا لەلایـەن عوسمـانی و هیزەکـانی کـوردی و بـووە هـۆی گواستنەوەی خەلافەتو بەیعەت لە(المتوکل علی الله) بۆسـولتان سـلیم ئـیتر عوسمـانی لـە سەلتەنەتەوە گواسترایەوە بۆ خەلافەت .٢- بەهۆی هەمان رێکەوتن سیسـتەمی ویلایـات بەرقەرار بوو،ئیتر کورد هەر خاوەنی دەسەلات بووە.

لە نووسینەکانی محمد امین زکی بەگ هـاتووە: ((حکومـەتی عوسمـانی بـە واسـیتەی دامەزراندنی بەعزێ حکومەتی محلی،قەومی کوردی بە تەواوی لەخۆی ڕازی کردبـوو))[1] ، (تۆماس بوا)ش دەڵێ: ((بەدرێژایی تەمەنی خەلافەت کوردەکان سەربەخۆ بووینـە، جگـە لە هەندێ دۆخی تایبەتی و هێرشەکانی دەرەکی نەبێ))[2] .ئەو دۆخانـەش ئـاوا لـە کتێبـی (الملل والنحل والاعراق) ل٢٧١ باس کراوە: ((فقد اکتفی معظم خلفاء في دولـتین الأمویـة والعباسیة الولاء من القبائل الکردیة دون ممارسة حکم المباشر علیهم))،زیاتر لـەوە دەڵـێ زیاتر لە ١٣ سەدە بوو کوردستان هـەرێمێکی ئـازادو سـەربەخۆو یەکپارچـە بـوو تـا لـە

---

[1] محمد امین زکی بەگ- خولاسەی تاریخی کوردو کوردستان ل١٦١

[2] توماس بوا- تاریخ الأکراد ص١٩١-١٩٣

ڕێکەوتنی سایکس پیکۆ دابەش کرا ،کەواتە ئەو ڕێکەوتنامەی کوردو سولتان درێژەی هەبووەو کوردیش قازانجی لێ کردووە هەروەك لەڕاپۆرتی بەریتانی –کۆلۆنیل ئیفلینستۆن هاتووە ودەڵێ ئەو ڕێکەوتنەی کوردو عوسمانی تا ساڵی ١٨٢٦ی خایاند وە بووە هۆی دروست بوونی ١١ ئیمارەتی تر[1].

هەموو ئەوانە و زۆر زانیاری تریش لەگەڵ شایەدی یەکەی (دکتۆری بەیتار نوری دەرسیمی) تێك دەکاتەوە کە دەڵێ: ((بەدرێژایی مێژووی خەلافەت دەرسیم سەربەخۆ بووەو بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٣٦ز لەسەر دەستی (عەلمانی توركی کەمالی) هاتن و داگیریان کرد))[2].

کەواتە لەدوای نیوەی سەدەی (١٩) تا ١٩٠٨ لەوێش تا ١٩٢٤ لەگەڵ سەردەمی خەلافەت لێك جیان،هەروەك شێخ سعید نەورەسی دەڵێ ئەو تاوان وچەوتیانەی ئیتحادیەکان دەیکەن ناکەوێتە ئەستۆی سولتان، دوعایەکی پشێمان بوونەوە لە خۆی دەکاو دەڵێ : ئەی سەعید ژەهری دیکتاتۆری عەلمانیەت بکێشە دژی سولتان قسەت دەکرد،بۆیە هەموو سبەینان هەڵدەستا دوعای بۆ سولتان عبدالحمید ووحیدالدین دەکرد[3]، ناکرێ هەمووی لەسەر خەلافەت حساب بکرێ بەتایبەتی لەدوای ١٩٠٨.

بۆ زیاتر چەند بەراوردێکی خێرا لەنێوان باری سیاسی کورد لە سەردەمی خەلافەت و دوای هاتنی عەلمانیەت بەکورتی دەنووسینەوە:

١- کورد وەك میللەتێکی ڕەسەن لەگەڵ کاروانی میللەتانی ناوچەکە بوو ئەگەر لەپیش تریش نەبووبێ، بەڵام لەدوای خەلافەت لە کاروان بەجێما، میللەتان هەموو سەربەخۆ وبوونە خاوەن دەوڵەت کەچی کورد کەوتە ژێردەستان و گەلێ جار بەمێوان ژمێرراوە، هێندەی ستەملێکراوە ویژدانی بێویژدانانیشی هەژاندووە.

٢- بەدرێژایی خەلافەت خاوەن میرنشینی بەهێز و مەزن بووینە و جار جار حوکمیان پەڕیتەوە بەغدا و شام و هەتا لبنانیش، جگە لە ئەیوبیەکان کە میسر و شام و لیبیا و یەمەن و ناوچەکانی نێوانیشیان حوکم کردووە، کورد لەبەر لێهاتوویی و دەسەڵاتیان بەپانتایی نیشتمانی ئیسلام لەجیهان سەرکردە و والییان لێ هەبووە، تا ئەو دواییەش لە

---

[1] کەمال مەزهەر- کوردوکوردستان لەبەڵگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل٢٢٢

[2] دەرسیم لەمێژووی کوردستان، ل ١٥ .

[3] بڕوانە : الكورد والدولة العثمانية ص٣٣٦- ٣٣٧ هەروەها سيرة الذاتية لسعيد النورسي ص٧٦

سسەردەمی حوکمی عبدالرحمن بابان والی بەغـد لەلایەیـەن خـۆی دیـاری دەکـرا، بۆیـە ئێستاش لە هەموو جیهانی ئیسلامی بنەماڵەکانیان ماون، هەتا لە دواساتی خەلافەتیش کە بـە (نـەخۆش)[1] نـاوی ڕۆیشـتبوو، کەچـی سـەرۆکی ئەنجومـەنی دەوڵـەت، سـەرۆکی ئەنجومـەنی ئـەعیان، وەزیـری دەرەوە، هەریەکـە لـە (سـید عبـدالقادر شەمزینی،شـیخ عبیدالله، شەریف پاشا...) هـەروەها شـیخ الاسـلام کـە دووەم دەسـەڵات بـووە لـەدوای خەلیفە بەزۆری لەدەست سێ بنەماڵەی بەدلیسیەکان، حەیدەریەکان، ئامێدیەکان بووە.

بۆیە هەردەم ئیتیحادی و کەمالی و تۆرانیەکانی عەلمانی نەتەوەگەر گوتاری سیاسـیان لەدژی سوڵتان عبدالحمیـد و خەلافـەت لـەناو تورکـان ئـەوە بـووە کـە خەلافـەت لـەژێر کاریگەری و خزمەتی کوردانەو، نمونەیان بە (ابراهیم میللی پاشا)ی کـورد دەهێنـاوە کـە چۆن دەسەڵات و سامانی لە سەرووی خەلیفەشە.

کەچی لەدوای دارمانی خەلافەت و سەردەمی عەلمانیەت، کوردستان پارچەپارچە کـراو ڕۆژی ڕەشی هات و هەر بەشی سوتان و وێران و... تا ئەنفال و کیمیایش.

٣- بۆ یەکەجار دیاردەی تەعریب، تەتریك[2] و ڕاگوازتنـەوەی نەتـەوەیی، جینۆسـاید، قەدەغەکردنی زمان،... بەسەریدا سـەپێنرا، هـەمان پـرۆژەی(ارض بلاشـعب لشـعب بـلا ارض-کە لەکۆنگرەی لندنی ١٨٤٠درا بالمرستۆن)دژ بەکورد پەیڕەو کرا،بۆ ئەو مەبەسـتە لایەك لە نامەیەکی جمال عبدالناسرێۆکندی سەرۆکی ئەمریکا بلاودەکەینەوە لەبارەی (بـە یەهودی کرنی فلستین) زۆر وێچووی تەعریبی کوردستانە،لەنامەکە هاتوە:(قد اعطـی مـن لایملك وعدا لمن لایستحق،ثم استطاع اثنان(من لایملك) و(مـن لایسـتحق)بالقوة والخدیعـة ان یسلبا صاحب الحق الشرعی حقه فیما یملکه وفیما یستحقه)[3]، ئەو کوردستانە فراوانەی سەردەمی خەلافەت کەلە نزیك کەنداوی فارسی دەستی پێدەکرد بەخوار (جبل حمـرین) - یان وەك ئیبن خەلدون بە جبل الاکراد ناوی بردووە- بەڕووباری فرات بەرەو دەریـای سـپی دەڕوا هەتا ئەنادۆڵ، لەوێش بەرەو ئەرمینیا[4]، ئـەو نەخشـەیە هـەتا لەدواسـاتی مـەرگی

---

[1] یەکەم کەس ناوی لە عوسمانی نا (رجل المریض- پیاوە نەخۆشەکە) نقولا قەیسەری روسی بوو .
[2] یەکەم پروسەی باکتاوی رەگەزی لە لایەن أنور باشای(اتحاد الترقی)کرا .
[3] فلسطین فی الرسائل عبدالناصر وکندی ص٢٢
[4] بۆ زیاتر لەو نەخشەیە بڕوانە (شەرەفنامە) ل١١٧- ١٢٨، هەروەها سەرنجی نەخشەی کوردستان لـە (شەرەفنامە) ل١٢٨، هەروەها کتێبی (کوردو کوردستان- محمد أمین زەکـی بەگ).هـەروەها بەنـدی ٦٢ی سیفر .هەروەها بنوارە:قاموس الأعلام، سیاحەتنامە، ابن بەتووتە، (معجم البلدان)ی یـاقووت

کوردستانیش لە سیڤەر و دوایش لە لیژنەی (تەحکیمی موسڵ) هەروا بە فراوانی هاتبوو، کەچی لەدوای مەرگی خەلافەت و هاتنی عەلمانیەت و داگیرکردنی ناوچەکە لەلایەن بەریتانیا و فەرەنسا و لە سەرووشی لەلایەن ڕووسیا و دابەشکردنی میراتی خەلافەت و بێ بەش کردنی کورد، ئەوا سنووری کوردستان[1] هەروا بچووك دەبێتەوە، ئێستا لەنیوەی ئەو کوردستانەی ئەوسا بچووکترە، تەنانەت لە بەشی عێراقی حکومەتی بەعس لە ساڵانی دوای هەشتاکان هەموو کوردستانی لە ۹۰کم[2] کۆکردبۆوە، تا ئەو ساتەش هەروا بچووك بوونەوە بەردەوامە.

٤- لە سەردەمی خەلافەت ڕەگەز و نەتەوەی تر لەناو کورد دەتوایەوە، هەروەك (تۆماس بوا) لە ل۱۹۷ کتێبی (تأريخ الأكراد) و راپۆرتی لیژنەی (تەحکیمی موصڵ) هاتوە: تورك و عەرەب و ڕەگەزەکانی تر هاتوونە لەناو کورد توانەوە، سەرنج بدە (سەید) ڕەچەڵەك عەرەبن، لەنێو هەموو میللەتان بە ئیمتیازەوە ماوون، بەڵام لەناو کورد توانەوەو زۆربەی سەرکردەی کوردایەتی لەوان بووە، تەنانەت زۆربەی سەرچاوەکان

حموی ...هەروەها بڕوانە دوا نەخشەی ئیدارەی عوسمانی بەشی ئاسیا سالی ۱۸۹۳ تیایدا دەردەکەوێ کوردستان چەند جار لە عێراقی عەرەبی گەورەترە .

[1] سنوری کوردستان ئەو کاتی دووقاتی ئیستا بوو لە زۆر سەرچاوە پیشانی داوە بەلام لەو دێرە شیعرەی قانیع دەری دەبڕین :

بەڵێ سنوری بەبێ زیادو کەم
بۆت بەیان دەکەم بەبێ دەردوخەم
بە پێی نوسینی جوگرافیاکان
تەرەفی غەربی بۆت ئەکەم بەیان
لە کێوی تۆروس تا ئەسکەندەروون
هەتا بەحری ڕەش بێ چەندو چوون
تەرەفی شمال هەر لەبەحری ڕەش
هەتا ئەردەهان بەبێ غەل وغەش
لە ئاردەهان بۆ ئاوی ئاراس
ئەمە شیماله بە عیلمی قیاس
تەرەفی شەرقی لە کێوی ئەلوەند
تا گۆلی وورمێ بەبێ چوون وچەند
لەکێوی ئەلوەند تا جەبەل حەمرین
ئەهواز وشەنگار پارچەی ئەسیبین
ئەمە جنوبیە چاکی بزانە
ناو ئەو سنورە خاکی کوردستانە

بنەماڵەی بەدرخانەکان دەدەونەوە سەر خالید کوڕی وەلید[1]، زۆر عەشیرەتی تری کوردی لەبنەچەدا عەرەب بووینە لە نێو کورد تواینەوە ، باری سیاسی کورد وابووە شانازی بەخۆی کردووە، وەك قانیع دەڵێ:

بەدەستی خۆم نیە وەڵلاّ لە دیوانی خوا کوردم
لە ناو شێخ وبەگ ومیرو مەلا وشاهو گەدا کوردم
تەماشای جەوهەری من کەی ئەزانی ئاشکرا کوردم

کەچی ئێستا هەم خاك و هەم تاکی کوردە دەتوێتەوە هەتا لەناوچەرگەی کوردستانیش. سەرنج بدە لەناو شاری هەولێر، لەژێر سایەی فەرهەنگی شکست و (تقزم الثقافي)دا کورد توایتەوە، وا مەسیحیە کوردەکانیش بەرەو جیابوونەوەی فەرهەنگ و ئینتما بەرێوەن بۆ سەر فەرهەنگی ترن، کە جاران هەروەك لە ڕاپۆرتی لیژنەی (تحکیمی موصڵ ١٩٢٥ ل٥٢)* هاتووە ((کەمایەتیە ئاینیەکان لەنێو کوردان لە هەموو میللەتانی تر بە ئاسایی تردەژین و بەشێکن لێیان)). ... لە ژێر ئەو رەوشە سیاسی وئیداری ودەستورە ڕەگەزپەرستیە بەرە بەرە سنوری کوردستان بچوك دەبۆوە سنوری ئیستای کوردستان ڕێك نیوەی سنوری کوردستانی سەدەی ١٩یە[2]،ئینجا میلەتی کورد لە پیشکەوتن وپەرەپیدان بێ بەش دەبوو وەك بێ بەش بوە،هەولدراوە لەژێر سایەی گوتاری بێ گیانی(برایەتی) کورد بوون شەرم بێت کە دەروازەیەکی سایکۆلۆژی مەترسیدارە بۆ توانەوە..وەك سەرەنجامیکی لۆژیکی شۆرش وبەرگری هەلدەگیرسێ ،کەچی دەیدەنە پاڵ فاکتەری دەرەکی .

---

[1] بۆ زیاتر بڕوانە ڕۆژانەی(نۆییل) ،هەروەها کەمال مەزهەر –کوردو کوردستان لەبەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل١٠٣

* لەڕاپۆرتە ئینگلیزیەکە ل ٥٢

[2] هەروەك ئەو سنورە لە نەخشەی عوسمانی سالی[١٨٩٣] و نەخشەی١٨٩٦ی ئیداری بەشی ویلایەتەکانی ئاسیا دەردەکەوێ،هەروەهالە بەندی یەکی ڕێکەوتنامەی ئەرزەرۆمی (١٨٢٣/٧/٢٨)، هەروەها (لەبەندەکانی ٦٢- ٦٣- ٦٤ڕێکەوتنەکەی سیڤەر)یش دوای لە لیژنەکەی تەحکیمی ویلایەتی موسلیش ئەو سنوورە بۆ کورد دەستنیشان کراوە.

٥- دەسەڵاتی کورد لە سەردەمی خەلافەت گەلێ زۆر بووە، جگە لەوەی والی و سەرکردە و بەرپرسان لەوان بووە، ئینجا وەك میللەتیش قورساییەکی زیاتریان لە میللەتانی تورك و عەرەب و ئیتر هەبووە، هەتا لەدواساتەکانیش، سەرنج بدە: دوای ئەوەی لە کۆنگرەکانی (بەرلین) و (سان ستیڤانۆ) ١٨٧٨ز لە بەندەکانی ١٦- ٦١) بەسەر عوسمانلی سەپێنرا، کە مافی سەربەخۆیی بدرێتە ئەرمەنی، ئەوا سەرکردەکانی ئەرمەن گەڕانەوە بۆ کۆنگرە و پێیان ڕاگەیاندن ئەگەر سەرانی کوردیش قایل نەبێ، بەتەنها عوسمانلی ناتوانێ سەربەخۆییمان بدەنێ، چونکە زیاتر کورد لەنێو دەسەڵاتی خەلافەت دەسەڵاتدارن، هەتا (معارەزە)ی عوسمانلیش هەر زۆربەی کورد بوینە، دامەزرێنەرانی (ئیتحاد الترقی) زۆربەی کورد بوینە، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە کورد دەسەڵاتدار بوینە، بۆیە هەم لەناو عوسمانلی و هەم لە دەرەوەیان سەرکردە بووینە.

جا بڕوانە ئەوکاتی خەڵکی تر داوای مافی نەتەوایەتی و سیاسیان لەکورد کردوە، کەچی لە سەردەمی عەلمانی و فکری نەتەوەگەری هەر کوردە و مافی خورایە و هەتا زمانیشی لێ قەدەغەکراوە و لێقەوماوە و بە (یتیم الامة الاسلامیة) ناوبراون، لەکاتێکا لە سەردەمی خەلافە لەبەر ڕێزی کورد بە (قورەیشی عەجەم)[1] بەناوبانگ بوو. کەی ئەو دوو دۆخە وەك یەکە.. (هل یستویان)؟

لەگەڵ زۆر خاڵی تری بەراوردی گرنگ و زەق هەیە، کەواتە مێژووی مەینەتی کورد لەنێوان ١٩٠٨- ١٩٢٤، ئەگەر بەوردی بەدوای بگەڕێین:

٢- ٤ مەینەتی سیاسی کورد:

لەدوای ئەو ڕاستیە ڕوونکردنەوانەی سەروو دەرکەوت کە تەمەنی کێشەی سیاسی نەتەوەیی کورد لە سەدەیەك تێناپەڕێ، بە کورت و پوختەیی لەو سەردەمە دەست پێدەکا کە گەلانی ناوچەکە هەریەکە بوونە خاوەن دەوڵەتی سەربەخۆ لەسەر نیشتمانی نەتەوەییان، بەپێی پلانی ئیمپریالیزمی و بڕیارەکانی: بنسن ١٩١٥، سایکس- پیکۆ ١٩١٦، سان ڕیمۆ ١٩٢٠،، قاهرە١٩٢١، لۆزان١٩٢٣،... کوردیان بێ بەش کرد، واتە نەخشەکە هاتە دی دژی خەلافەتی ئیسلام لەولایەش دژی کورد، سەرکردە کوردەکانی

---

[1] شفاء العلیل ص٣ هەروەها شەرەفنامە ل١٣٢ پێشەکی.

عەلمانیش هەڵخەڵەتێنران، ئیتر لە کاروان بەجێما.. چۆن بوو؟ وە بۆچی؟ وە لـە ئەسـتۆی کێدایە؟

بۆ تێگەیشـتن و وەڵامـی ئـەو پرسـیارە نەمرانـە، واچـاکە ڕووخسـاری سیاسـی ئـەو سەردەمەی کە کوردی تیا بێبەش و هێتیم کرا بەکورتی بەو شێوەیە بوو:

١- لەکۆتایی جەنگی جیهانی ١٩١٤- ١٩١٨ و بەسەرکەوتنی هاوپەیمانان (ئنگلیـز، فەرەنسا، ئەمریکا) بە سەرەکی و لەولایـەش ڕوسـیا لەگـەڵیان، تـەوەری دۆڕاویـش لـەو جەنگە ئەڵمانیا و عوسمانلی بووکە بە(دول المرکز)ناو برا بوون.

٢- لاوازبوون و داڕمانی خەلافەت کە لە ناوەڕاستی سەدەی ١٩ دەسـت پێدەکـا، لـەساڵی ١٩٢٤ بە یەکجاری هەڵوەشێنرایەوە.

٣- سەرهەڵدانی فکرەی نەتەوەگەری و عەلمانی و بزوتنەوەی دەستوور و(مەشـروتیەت) کۆمەڵگەی مەدەنی و سیستەمی کۆماری و ئەدەبیاتی شۆڕشی فەرەنسی و بیری لیـبرال دیموکراسی.

٤- وەرچەرخانی سـەردەمی ئیمپراتۆریـەتی و دروسـت بـوونی دەوڵـەتی نەتـەوەیی و دەڤەری، وەك تورکیا، عێراق، سوریا..

٥- پەیدابوون و جم و جۆلی سێتەوەرەی ئایدیۆلۆجیای ناشیۆنالیزمی (١- زایۆنی ٢- تۆرانی ٣- عروبی) لەناوچەکە.

٦- سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر ١٩١٧ و سەرهەڵدانی شیوعیەت.

ئیتر دەتوانرێ بەرپرسـیاریەتی مێـژوویی کێشـە و مەینـەتی کـورد بەناسـانی دیـاری بکرێ، لەنێوانـە مێژووییەکەی،لـە مەدرەسـەو ئایدیۆلۆجیاکە،لـە تـەوەرەکانی جهـانی، ئیقلیمی، ناوەکی... با بیخەینە ژێر میکرۆسکۆب، بۆ زیاتر (تشخیص) لەگەڵمان بن بـۆ لایەك لەو سەربردەیە:

سەربردەکەی: کورد هەروەکو عەرەب و تورك و چـەرکەس و ئـەلبان و میللـەتانی تـر لەژێر سایەی سیستەمی (لامرکزی) و (ولایاتی) عوسمانلی بووەئەگەر باشتریش نـەبووبێ، بەگشـتی خەلافـەت وەك سیسـتەمی ئیمپراتـۆری نـەبووە، دەسـەڵات هـەر لەدەسـت بنەماڵەیەك و نەتـەوە و ڕەچـەڵەکێك نـەبووە، کەواتـە جگـە لـە ئەمـەوی و عەباسـی و عوسمانی و ئەیوبی و سەفەوی، ئەوا لەژێر سایەی نامەرکەزی خەلافەت، هـەر میللەتـە و کیانی خۆی هەبووە بەپێی (سیستەمی ویلایات) وا بەشێکی لێ هەڵدەبژێرین:

(عبادله) له ئیشبیلیه (١٠٢٣- ١٠٩١)، عامریـه لـه (بلنسـیه (١٠٢١- ١٠٨٥)، مرابطـون له سەرووی ئەفریقا (١٠٥٦- ١١٤٦)، فاتمیـه لـه قـەیرەوان (٩٦٩- ١١٧١)، مەمالیکەکان (١٢٥٠- ١٥١٧)، بنەماڵەی محمد عـەلی لـه میسـر (١٨٠٥- ١٩٢٥)، تایەریه لـه خوراسـان (٨٢٠- ٨٧٢)، سـەفاریه لـه فـارس (٨٦٨- ...) سـامانیه لـه تورکستان و فارس (٨٧٤- ٩٩٩)، سەلجوقیەکان له خوارووی ئاسـیای ڕۆژئـاوا (١٠٣٧- ١٣٠٠)، زەنکیەکان له شام و میزۆپۆتامیـا (١١٢٥- ١٢٥٠)، ئەرتـەکی لـه دیاربـەکر (١١٠١- ١٣١١)، خانـــەکانی مـــەغۆل (١٢٠٦- ١٣٤٩)، هـــەروەها جەلایـــەکان، شاهەکان، تەیموریەکان، غەزنەویـەکان، غوریـەکان، سـوڵتانەکانی هنـد و ئەندەنوسـیا و فیلیپین.. لەگەڵ دەیان دەوڵەتی تری کورد که زانراون پێویست بەتۆمارکردن ناکا.

لەو سەردەمی که سەردەمی نەتەوەگەری نەبووە، مەرج نەبووە دەسەڵاتداران له نەتەوەی خۆیان بووبێ، سەرنج بدە مەمالیکەکان خەڵکی قەوقاز بووینه یان ئەوروپا حوکمی عەرەبیان کردووە،تەنانەت (داودباشا که خەڵکی تەفلیسه)کڕین وفروشتنی بی دەکرا له بەغدا دوای بوه گەورەی عەرەب له بەغدا، کورد حوکمی عەرەب و تورك و فارس و خەڵکی تری کردووە، تا ئەو دواییەش محمد علی پاشا حوکمی میسر و ولاتانی عەرەبی کردووە، کەچی عەرەب نەبووە (کورد بووە یان چەرکەسی)، پیاوێك بەناوی عبدالرحمن کوڕی ڕۆستەم (فارس بووە یان کورد) * لەدەست زۆرداری میرەکانی فارس جێی لەهیچ شوێنێك نەبوویتەوە، هەڵاتووە بۆ مەغریبی عەرەب، کەچی لەوێ دەوڵەتێکی بەناوی (ڕۆستەمی) دروست کردووە نزیکەی سەدەیەکی خایاندوە. له و هەموو جۆرە حوکمی یەکتر کردنەدا کەمتر خەڵکی تر حوکمی کوردیان کردووە، هەر خۆی حوکمی خۆی و خەڵکی تری کردووە، واته باری سیاسی سەردەمی خەلافەت زیاتر له قازانجی بووە. (ئەگەر پێوانەی نەتەوەییش بەکاربهێنین)ئینجا کوردستان نەك ویلایەت ئیالەتیشی[1] هەبووە، یەکیان بەناوی کوردستان، بەڵام (د.عوسمان عەلی) له کتێبه بەنرخەکەی (دراسات في الحركة الكوردية المعاصرة) دەڵێ: له ناوەڕاستی سەدەی ١٩ لەلایەن بەڕێوەبەرایەتی عوسمانی بەهەموو ئەو ناوچانەی کوردی وتراوە کوردستان، هەروەك (مام

* لەبەر ئەوەی ئەودووئەگەرەی دەڵێین چونکه لەنووسینەوەکانی مێژوو زۆر جار مێژووی کـوردیش بـه ئەنقەست لەسەر فارس حساب دەکری .

[1] ئیالەت له چەند ویلایەتێك پێکدێت، لەسەردەمی عوسمانی ناوچەکانی دەرسیم، مـوش، دیـار بـەکر یەکەم جار بە کوردستان ناو برا —بڕوانە : نیکیتین ل١١٥ .

جەلال) لە مرافعاتەکەی لە بەغدا بەکاری هێنا بۆ سەروەری ئەو ناوەی کوردستان کە نەتەوەگەریە عەلمانیە عەرەب و تورکەکان پێی بێزار دەبن و بەکاری ناهێنن،لە ڕێکەوتننامە نێو دەولەتیەکان ناوو سنوری کوردستان بەشێك بوو لەمادەکانی ،لە بەشی یەکەمی ڕێکەوتنی ئەرزەرۆم [1] ،ئینجا ڕێکەوتنی برلینی ١٨٨٠ و تادەگاتە بەشی سێیەمی سیڤەر ، ڕێکەوت نیە لە مێژوودا هەر باری ئیسلامی راستەقینە لەق بوویێ باری سیاسی کوردیش لەق بووە پێچەوانەش بە پێچەوانەوە، لە ناوەڕاستی سەدەی (١٩) بەرەبەرە کاریگەری شۆڕشی فەڕەنسی و بیری عەلمانیەت کەوتە ناو بەرپرسانی عوسمانلی، گۆڕانکاری پەیدابوو لە پەیکەری ئیداریش، بزوتنەوەی داواکاری دەستوری بەناوی(مەشروتیەت) پەیدابوولە ١٨٧٥، ئنجا بە (مرکزی) کردنی ولایەتەکان*

دروستکردنی ئەنجومەنی نیشتمانی بەناوی (مەبعوسان)لە ١٨٧٦... شان بەشانی ئەو گوڕانانە عوسمانی لاو لە ١٨٦٥ دروست بوو دوای بووە تورکیای لاو، تا لە ١٤/٧/ ١٨٨٩ ئیتحاد تەرەقی لەیادی ١٠٠سالەی شورشی فەڕەنسا لێی جاڕ درا، بەرەبەرە لەگەڵ ئەو هەنگاوانەی لاوازبوونی خەلافەتو جێگیربوونی بنەماکانی عەلمانی باری کوردیش تێکچوو، ئەو دۆخەی هەر دژی کورد نەبوو زۆربەی میرنشین و حکومەتی ویلایەتەکانی تری عەرەبی چەرکەسی و ئەلبانی و ئۆروپی و هەتا ئیماراتە تورکەکانیشی گرتەوە (ئیمارەت ئەرزەڕۆم بەنمونە)، کاردانەوەی یەکەم ڕاپەڕینی (شێخ عبیداللە نهری)

---

[1] ئەو ڕێکەوتنە لە ١٨٢٣/٧/٢٨کرا، پێك هاتبوو لە ٧ بەش ،لە بەشی یەکەم باس لەکوردستان وسنورەکەی دەکا دەلێ دەچێت نزیك بەغدا .

* لەزۆر سەرچاوە باس لە بوونی پەیوەندیەکی ئالۆزی نێوان میسری (محمد علی پاشا- کە وامەزەندە دەکرێ کوردبوو یان چەرکەسی بوویێ)لەگەل میرمحمدی میری سۆران وئیران وبەریتانیا، بەپێی کتێبی (الدولة العثمانیة —د محمد الصلابی)هەر لەو کاتی (دەکا سەرەتای سەدەی ١٩)ئینگلیز بەلێنی بەکورد داوە بۆ بوون بە دەولەت، چونکە زۆر پێویستی بەهەردووڕووباری دجلەو فرات بوو بۆ هات وچۆی هند، ئینجا بریتانیا لە سەرەتای سەدەی بیست گرنگی بە نەوت دا، جاران مەکینەکانی بە خەلووز ئیشی دەکرد، لەراستیدا لە پیش هەموان یاقووت حەمەوی لە (معجم البلدان)باسی نەوتی کوردستانی لە خانقین بەگرنگی کردووە، لە سالی ١٨٩٧یەکەم جار رۆژئاوایەکان باسی ئەو نەوتەیان کردەوە ...، لەهەموو ئەو پەیوەندیانە بۆمان دەردەکەوێ کە:١- بۆچی عوسمانی ومیری سۆران بەشەرهاتن ٢- بۆچی سیستەمی ویلایەت هەلوەشایەوە ٣- مەسەلەی مەلای خەتێ لەو دۆزە زۆر دوورە .بۆزیاتر بروانە :کوردو کوردستان —ڤاسیلی نیکیتین ل٥٤٣، هەروەها: الاسلام والعلمانیة واثرهما فی نشأة الدولة العراقیة الحدیثة .هەروەها نووسینێکی(پ ی سەلام ناوخۆش) لەگۆڤاری ستاندەر .

لەو گۆڕانکاریە نوێیە هات، بۆوە هۆی چەکەرەبوون و گەشەی بیری نەتەوەیی لەنێو ڕەوشەنبیرانی کوردیش، لەگەڵ زیادبوونی دەسەڵات و چالاکی عەلمانیە ئیتحادیەکان و باری سیاسی کورد زیاتر دژوار بوو، تا لە ئینقلابەکەی ١٩٠٨ ئیتحادیەکان لەدژی خەلافەت و هێشتنەوەی سوڵتان عبدالحمید بەشێوازی (مەلەکی دەستوری) ئەوا بەتەواوی بەرنامەی نەتەوەگەری عەلمانی ئیتحادیەکان ئاشکرا و پەیڕەو کرا، هەرچەندە عەلمانیە کوردەکان زۆر پێی دڵخۆش بوون بە دروشمەکانی (یەکێتی، ئازادی، چاکسازی)، لەسەر ئاستی جیهانیش کۆنگرە و ڕێکەوتنەکان بەردەوام بوون بۆ پشتگیریکردنی بیری عەلمانی نەتەوەگەری لە ناوچەکە و دابەشکردنی خەلافەتی عوسمانی، زەقترینیان (سایکس- پیکۆ- سازانۆڤ ١٩١٦) کە ئەو دابەش و نەخشەیەی ئێستای ناوچەکەی لەسەر داڕێژرا و کوردستان پارچەپارچە کرا.

لەنێو جەرگەی خەلافەتیش کێشەی نێوان باڵی عەلمانی بە سەرکردایەتی (تەلعەت پاشا، ئەنوەر پاشا، جمال پاشا)لەگەل تیکرای ئیسلامیەکان کەخۆی لە زانکۆی ئیسلامی دەدوزیەوە، لەدوایی کەوتە دەستی مستەفا کەمال و مەڵبەند و پایتەختیشی کەوتە ئەنقەرە لەسالانی دوای ١٩١٨، لەگەڵ باڵی خەلافەت کە پایتەختی هەر لە ئەستەمبوول بوو، بەو شێوە بووە دوو حکومەت و دوو بڕیار و دوو هەڵوێست و ڕێنمایی و دابەش.

ئالێرەدا بەڕوونی دەردەکەوێ کە چۆن (مەینەتی کورد) دروست بوو و کێ لێی بەرپرسیارە:

ئەنقەرەی عەلمانی یان ئەستەمبۆلی ئیسلامی؟ وە چەندە عەلمانیەکانی کورد لێی بەهەڵەدا چوون.

لەگەڵ سەرهەڵدانی بیری دەوڵەتی نەتەوەیی لەپێش جاڕنامە (١٤)خالەکەی ویلسون لە١٩١٨، دوای بەلینەکانی لوید جۆرج، بەڵێنەکانی ماکماهۆن بۆ عەرەب لە١٩١٦، بنەماکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەر١٩١٧، دواییەکەش مادە (٢٢)ی (عصبە الامم) لە١٩٢٠، لەپیش هەموو ئەوانە ئەستەمبۆل (بەپێچەوانەی ئەنقەرە) دانی بە مافی گەلان نا، هەروەك پێشتریش لەگەڵ کورد لەو بارەیە ڕێککەوتبوون، ڕەگ وریشەی دەگەڕێتەوە بو

ڕێکەوتنەکەی (بدلیسی- سولتان) لـە١٥١٤[1]، سـوڵتان عبدالحمیـدیش لەگـەڵ ئـەمیر عوسمان و بنەماڵـەی بـەدرخان بـۆ سـەربەخۆیی ریکـەوتنیان هـەبوو وەك باسمـان کـرد،[2] سەرلەنوێ لەسەرەتای سەدەی بیستەم سوڵتان محمد واحدالدین وفرید پاشای سەرۆك وەزیـر (هادی پاشا)یان بەنوێنـەر نـاردە لای (سـید عبـدالقادر شـەمزینی) و (شـریف پاشـا)* سپاردەی سوڵتانی بۆ هێنان کە بریتی بـوو لـە دانهێنـان بـە کوردسـتانێکی سـەربەخۆ و مۆریشیان کرد[3]، ئنجا هەمان نوێنەری سوڵتان چوو لە (سیڤەر)یش بـۆ کـورد بەنـدەکانی

---

[1] عوسمانیەکان ئـەو ڕێکـەوتنامانایان مـۆر کـردوە: العثمانیـة البندقیـة- ١٤١٦(· العثمانیـة البیزنطیـة (١٤٢٠(· العثمانیة البندقیـة (١٤٧٩(· إسـطنبول(1533) · اماسـیا(1555) · فرحـات باشـا (١٥٩٠(· زیتفـاتوروك (1606) · نصـوح باشـا (١٦١٢(· سـراو(1618) · معاهـدة خـوتین (١٦٢١(· قصـر شـیرین (١٦٣٩(· ڤـس‌ڤـار(1664) · بوجاش(1672) · كارلوفجـة(1699) · إسـطنبول(1700) · بـروت(1711) · پـساروفـچا(1718) · إسـطنبول(1724) · أحمـد باشـا (١٧٣٢(· إسـطنبول(1736) · بلغـراد (1739) · كـردن(1746) · كیتشـوك كاینـارجي (١٧٧٤(· أینالیـك قـوق (١٧٧٩(· زشـتوفي(1791) · یـاش(1792) · معاهـدة طـرابلس · تـونس(1797) · العـریش(1801) · القلعـة السـلطانیة (١٨٠٩(· بـوكرش(1812) · أرضـروم الأولى (١٨٢٣(· إدرنـة(1829) · كوتاهیـة(1833) · هنكـار إسـكله سـي (١٨٣٣(· بلطة لیمان (١٨٣٨(· لنـدن للمضـائق (١٨٤١(· أرضـروم الثانیـة (١٨٤٧(· بـاریس(1856) · سـان سـتیفانو(1878) · بـرلین(1878) · إسـطنبول(1885) · القسـطنطینیة(1888) · إسـطنبول (1897) · اوشـي(1912) · لنـدن(1913) · إسـطنبول(1913) · أثینـا(1913) · هدنـة مـودروس (١٩١٨(· سیفر(1920) ، سود لة موسوعة البریطانیة وەرگیراوە .

[2] بڕوانە : محمد امین زکی بەگ- خولاسەی تاریخی کورد و کوردستان ل٢٢٩.

* شریف پاشا زیاتر مەیلی عەلمانی هەبووە بەلام بۆ کیشەی کورد دلسۆز بووە، بۆیە لە گـەل لایـەنی ئیسلامی کورد نزیك بووە،زاوای سعید حلیم پاشای سەرۆك وەزیرانی عوسمـانی بـوو، بـە پێـی(زنـار سلۆپی)شریف پاشا لە لایەن زانایانی ئیسلامی کوردی وەك شیخ سعیدی پیران وسـعیدی نەورەسـی و شیخ محمود وشیخ عبدالقادری شەمزینی.. کرا نوینەری کورد لە کۆنگرەکانی دەرەوە، هەروەها بە پێی ئەو بەلگەنامانەی بەریتانی :١٤٥٣٦- ٢٥٢٨١١\ h30(دەقی ئەو بەلگە نامەیەمان لایە) وزۆری تر ئەوە دەسەلمێنی کە شێخ عبدالقادر شریف پاشای بە ڕەسمی وەك نوێنەری کورد بە جیهان ناساندووە .

[3] لەبەلگەنامەکانی بریتانی ئەو ڕاستیانە هاتوون، وادیارە سەرۆك وەزیرانی عوسمانی لەگەل بریتانیاش قسەیان کردووە کەسەربەخۆیی بدەنە کـورد –بڕوانـە :کردسـتان فـی سـنوات الحـرب العالمیـە الاولی ص٣٣٨ –ئەوجۆرە دان پیێهێنانە دەگمەن بوو ودان بەمیللەتانی عـەرەب نـەهێنراوە ئـاوا بەئاشـکراو بەبەلگە نامە .

(٦٣،٦٤،٦٢) مۆرکرد[١]، بەیتار دەرسیمی لەسەر زاری (سید عبدالقادر) دەگێڕتـەوە کـە لە بنەڕەتا سولتان ڕازی بووە کوردستانی سەربەخۆ و ئازاد دابمەزرێ.[٢] سەرکردەکانی کورد بوونە دوو ڕای جیا، عەلمانیەکان کە بریتی بوون لە (حسـن خـەیری، برنجـی زادە، زولفـی بەگزادە، ئیسحاق سکوتلی، د.عبداللە جودت، بەشێك لە بنەماڵەی بەردخانیەکان...هتد) هەریەکە لە فەترەیەك و بەجۆرێك لایەنگیری و یارمەتیدەری ئەنقەرە بوون، لەگەڵ ئـەوەی ئەنقەرە ئەو مۆرکردنەی (هادی پاشا)[٣]ی لەپاش وپێش سیڤەر بە مـەرگی تورکیـای نـوێ لەقەڵەم دابوو. بەشی دووەمیش لایەنی ئیسلامخوازەکان بوون، کە بریتـی بـوون لـە (سـید عبدالقادر شمزینی، شێخ سعید پیران، ملا سلیم، شێخ سعیدی نورسـی، شـێخ عبدالسـلام بارزانی...هتد.) ئەوانە بەجیاجیاپێیان وابووە مافی کوردیان لە ئەستەمبۆل بەدی دەکرد. تکایە سەرنج بدە ئەو خشتەیەی بەراوردی نێوان ئەنقەرەو ئەستەبۆل .

ئـەو کێشـەیە پەڕیـەوە نێـو کوردسـتانی خـوارووش، هـەروەك (رفیـق حلمـی) لـە (یاداشتاکانی) دەڵێ: لە لایەن شیخ محمود فەروەیەك بەدیاری بۆ سولتان دیاری کرابوو لـە پاداشی چاکەکانی بە سەربەخۆیی کوردستان، ئێمەش دڵمان بە مستەفا کەمال لە ئەنقەرە خۆش بوو، سەردانی ئەستەمبۆلمان گۆڕی، فەروەکەشمان بەدیاری بۆئەتاتورك برد و پشتمان لە ئەستە مبۆل کرد، هەرچەندە یەکەم دان پیاهێنان بە حکومـەتی شـیخ محمـود لەلایـەن عوسمانی وئەستەمبول بوو لە ڕێی ئەوبروسکەیەی علی ئیحسـان پاشـالە١٩١٨/١٠/٣٠، ئەودوو ڕاییە پەڕیەوە ناو عەشایرەکانیش، بۆیـە لـە پەیماننامـەی هـۆزانی[٤] دەرسـیم لـە ١٩١٧/١١/١٥ پێنج پرسیاریان ئاڕاستەی مستەفا کەمال کرد لە ئەنقـەرە ئـاخۆ ڕژێمـی عەلمانی کەمالیش وەك ئەستەمبۆل ئامادەیە سەربەخۆیی بدا، لەودەمە مسـتەفا کـەمال دەڵێ: بەڵێ، سەدجار بەڵێ! ئیتر ڕێز و چالاکی عەلمانیە کوردەکان زیـاتر بوونـە پاڵپشـتی ئەنقەرە، لە ئەنجومەنی نیشتمانی ئەنقـەرە (بـەدیلی شـورای عوسمـانی ئەسـتەمبۆل) ٧٢ نوێنەری کوردی تیـابوو، بەرەبـەرە ئەنقـەرە بـە یارمـەتی ڕاسـتەوخۆی کـورد و وڵاتـانی سەرکەوتوو خۆی دروست و پتەوکرد و ئەستەمبۆلیشی لاواز کرد.

---

[١] دەقی ڕکەوتنامەکە لە کتێبی(دەقەکانی سیڤەر وخوێندنەوەیەکی تر) بخوێنەوە .
[٢] بڕوانە (درسیم لە مێژووی کوردستان) ل١٤٥.
[٣] ناوی هادی پاشا لە بەڵگە نامەکەی سیڤەر بە ئینگلیزیەکەی هەیە .
[٤] سێو کەرت کردن بەگرێ بەستی توکمە حساب بوو لە پەیماننامەی هوزەکان لە دەرسیم .

خشتەی بەراورد بۆ کێشەی کورد

هەڵوێستی خەلافەت و عەلمانی تۆرانی

دەسەڵاتی ئەنقەرە ی عەلمانی(ئەتاتورك)	دەسەڵاتی خەلافەت لە ئەستەمبۆل
١- بیرێکی عەلمانی نەتەوەگەری تۆرانی.	١- بیرێکی ئیسلامی عوسمانی بەلاوازی.
٢- بنەماکانیان دژ بە ئیسلام و کورد بوو	٢- دژایەتی کوردی تیا نەبوو.
٣- رێککەوتنی سیڤەر و مادەکانی ٦٢ و٦٣ و ٦٤ بە مەرگی تورکیای نوێ ژمێرکردوە	٣- سیڤەری مۆرکرد
٤- هیچ رێکەوتنێکی مۆرکراوی نەبوو لەگەڵ کورد، هەر بەڵێنی زارەکی بوو.	٤- رێکەوتنی دووبەدوو و نێودەوڵەتیشی مۆرکردبوو بۆ سەربەخۆیی کوردستان
٥- بواری هیچ چالاکیەکی سیاسی و رەوشەنبیری کوردی نەدەدا.	٥- چالاکی سیاسی و رەوشەنبیری حزبی هەبوو لە ئەستامبۆل بوو
٦- لۆزانی هێنادی.	٦- بەشداری لۆزان نەبوو تەنها لەسیفەر بەشداری کرد
٧- دوای هەموو کوردی قڕکرد.	٧- لەگەڵ کەوتنی ئەستەمبۆڵ هەموو حزب و رۆژنامە و ناوەندە کوردیەکانی لێ داخرا
٨- سەرەنجام ئەنقەرە سەرکەوت و میللەتی کورد کەوتە ئەو مەینەتیە تا ئێستا	٨- هەتا خەلافەت مابوو کورد سەربەخۆ بوو، ئەگەر خەلافەت سەرکەوتبایا ئێستا کوردستان لەریزی میللەتان بوو.
٩- ناو وزمانی کوردو کوردستانی قەدەغە کرا	٩- نەك ویلایەت هەتا ئیالەتیش بە ناوی کوردستان بووە[1]

ئیتر بەئاشکرا ئەنقەرە جاڕی دا کە بڕیارەکانی خەلافەت لە ئەستەمبۆل (بەتایبەتی لەبارەی کوردستانێکی سەربەخۆ) یاسایی نیە و سیڤەریشی بە مەرگی تورکیای نوێ لەقەڵەم دا، کەوتە تەقەلا بە هاوبەشی لەگەڵ کوردە عەلمانیەکان و فەرەنسا و بەریتانیا، کۆنگرەی لۆزانی ١٩٢٣ هێنا دی، لەو کۆنگرەیەدا نوێنەری کورد (شریف پاشا) و

[1] بڕوانە نەخشەی عوسمانی سالی ١٨٩٣- ویلایەتەکانی بەشی ئاسیا .

نوێنەری ئەستەمبۆل (هادی پاشا) دەرکران، لەجیاتیان (عصمت ئینینۆ)ی نوێنەری ئەنقەرە بەشداری پێکرا، عصمت ئینینۆ دوو کوردیشی لەگەڵ خۆی بۆ کۆنگرەکە هێنابوو بەناوی (برنجی زادە، زولفی بەگزادە) و لەوێ بەناوی کورد داوایان لە کۆنگرە کرد کە (گوایە) کورد سیڤەری ناوێ و نایەوێ لە تورکیای نوێ جیاببێتەوە لەو مۆرکردنەی لەگەڵ ئەستەمبۆل پەشیمانن، لە ئەنقەرەش (حسن خیری) نوێنەری دەرسیم و سەرۆکی فراکسیۆنی کورد(کە لە٧٢ئەندام پێکهاتبوو) بەبێ تەل بەناوی هەموو کورد بروسکەی پشتگیری بۆ لۆزان لێدەدا لەدژی سیڤەر و ئەستەمبۆل، بەو شێوەیە لۆزان جێی سیڤەری گرتەوەو مافی کوردیشی تیانەما و لە ئاستی جیهانی سووتا.

لە ئیقلیمیش ئەنقەرە زیاتر زاڵ بوو بەسەر ئەستەمبۆل و لەساڵی ١٩٢٢ بڕیاری کۆماری عەلمانی تورکیا درا، لە دەستوری تورکیای نوێ(ANA YASA)لە مادەکانی ٦٤ تا ٦٨ تەنها نەتەوەی تورکی تیا تۆمارکرا،دەقی مادەی ٦٦تاوادەلی:

Türk vatandaşlığı

Türk .MADDE 66. – Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür
4709/23 .babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. (Son cümle mülga: 3.10.2001
kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen ‹md Vatandaşlık
vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde ، Hiçbir Türk.hallerde kaybedilir
Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve .bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz
.işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz[١]

لە ١٩٢٤/٣/٣ بە یەکجاری خەلافەت هەڵوەشایەوەو ئەستەمبۆلیش کەوتە دەست عەلمانی نەتەوەگەری تورکیا بە سەرۆکایەتی مستەفا کەمال، ئیتر بڕیاری توند و سەخت بۆ ئیسلام و کورد دەرچوو، هەموو جۆرە چالاکی و دیاردەیەکی ئیسلامی قەدەغەکرد وەك پۆشاکی ئیسلامی و خوێندنگاکانی مزگەوت و گۆڕینی پیتی قورئانی بەپیتی

---

[١] بڕوانە: siyasi rehber بەشی ana yasaدەقی دەستوری هەمووارکراو بە بڕیاری ژ:٢٧٠٩ی ٧-١١-١٩٨٢ لە ل٣ دوە تۆمارکردوە

لاتینی[1]، لابردنی شەریعەتی ئیسلامی و هێنانی بنەماکانی عەلمانیـەت.. هاوشـانی ئـەو هەنگاوانەش دەستکرا بە داخسـتنی هـەموو دام و دەزگـا سیاسـی و ڕەوشـەنبیرییەکانی کوردی و ڕۆژنامەکانی کە زۆربەی لە ئەستەمبۆل بوون، هـەروەك محمـد أمـین زکـی بـەگ دەڵێ: ((هەموو ئەو حزب و جەمعیەتانەی لە سەردەمی ئـازادی خەلافـەت دروسـتکرابوو وەك کورد تعالی و ترقی جمعیتی، کورد نشر معارفی جمعیتی، جمعیتی هیڤـی، هـەروەها بڵاوکراوەو ڕۆژنامەکانی: کوردستان- مدحت بدرخان، ڕۆژی کوردستان، ژین، کوردستان- پیرەمێرد، پێشکەوتن، بانگی کوردسـتان، ڕۆژی کوردسـتان.. هـەموو دادەخـران لەگـەڵ گەیشتن و زیادکردنی دەسەڵاتی کەمالیەکان))، ئیتر دەست بـە پاکتـاوی ڕەگـەزی کـوردی کرا، پرۆسەی سەربازی و جینۆسایدی کورد کرا.. جل و بەرگ و زمانی کوردیش قەدەغـە کرا، هەتا کار گەیشتە ئەو کوردە عەلمانیانەی کە پشـتگیری کەمالیەکانیشـیان کردبـوو، زۆربەی لەسێدارەدران، بەڕاستی ڕۆژی ڕەشی کورد هات بـۆ یەکـەمجار هەرەشـە بـۆ سـەر کیانی سیاسی کورد دەستی پێکرد، بۆیەکەم جار لەمێـژووی کـورد ڕووبـەرووی پاکتـاوی ڕەگەزیو جینوساید بوویەوە، هەردووکیان لەسـەر دەسـتی عـەلمانی، یەکـەمیان لەلایـەن ئەنوەر پاشا دووەمیان لەلایەن کمال ئەتاتورك، ئینجا عەلمانیـە کوردەکـان گەڕانـەوە لای سەرکردە ئیسلامیەکان و دانیان بە شکستی بەرنامە و پرۆژەکەی خۆیان هێنـا و شۆڕشـی شێخ سەعیدی پیران دەستی پێکرد، دروشمی (یان گەڕانەوەی خەلافەت یان کوردسـتانێکی سەربەخۆ) هەڵگیرا، لەوساتیەوە شۆڕشەکانی کـورد داوای ئـەو مافـە دەکەنـەوە کـە لـە سەردەمی خەلافەت هەیان بووەو کەمالیە عەلمانیەکان لێیانیـان زەوت کردبـوو، هـەر لـە شێخ سەعید و مەلا سلیم، شێخ عبدالسلام، سمکۆی شکاك و و قـازی محمـد... تـا مـەلا مستەفا، کوتلەی پەرلەمانی کوردی لە سەردەمی مەلـەکی دیسـان هـەر داوای لـەعێراق دەکرد کە سیستەمی ویلایەتی عوسمانلی بکاتە چارەسەری کێشەی کورد، هەتا سـەرکردە عەلمانیە نوێیەکانی کوردیش دان بەوە دەنێن، (مام جەلال) لـەکاتی کردنـەوەی مزگـەوتی قازی لە سلێمانی وتی: ((هەموو ئەو داوایەی ئێستا بۆ کوردی دەکەین، ناگاتە نیوەی ئەو دۆخەی کوردی تیابوو لەسەردەمی خەلافەتی عوسمانلی)).

[1] د.عبداللە جودت کوردیکی عەلمانی توندبوو، یەکیك بوو لە دامەزرینـەرانی (اتحاد الترقـی) یەکـەم کەس بوو پیتی لاتینی لە جیاتی ئیسلامی بەکارهینا لەنێو عوسمانی، واتە بەکارهێنانی پیتی لاتینی ئیستای تورکیا بۆ عبداللە جودەت دەگەریتەوە .

دوای ئەوەی شۆڕشەکانی کوردستانی سەروو شکستی هێنا، لە خوارووش کاتێ ئینگلیز لەساڵی ١٩٢١ عێراقی دروست کرد، ئەوا کوردستانی خوارووی بەزۆرەملی پێوەنووساند بەپێی (سایکس- پیکۆ- سانانوف) سنوری نێوان تورکیا و عێراق داڕژرا بەناوی هێڵی (برۆکسل- ئیڤیك) تیرێك لە جەرگی کورد درا و مەینەتی کورد دروست بوو لە ئەستۆی سێ تەوەری عەلمانی:

١- عەلمانی جیهانی (سایکس- پیکۆ ١٩١٦).

٢- عەلمانی ئیقلیمی: (اتحاد والترقی + کەمالیست).

٣- عەلمانی ناوەکی (پاڵپشتی کردنی ئەنقەرە لەلایەن عەلمانیە کوردەکان)[١]

بەو شێوەیە کورد و کوردستان پارچەپارچە کراو کەوتە مەینەتی، تا ئێستاش بەردەوامە مادام سەرخانی (سایکس- پیکۆ) بەردەوام بێ، بەکورتیەکەی لەئەستۆی خەلافەتی ئیسلامی نیە ئەگەر چی بێ سەرویەریش بووە، بۆیە لەبەڵگەنامەکانی هۆنراوەش ناوی خەلافەت نەهاتووە ناوی (عصبە الامم)هاتووە هەروەك قانیع دەڵێ:

عصبە الامم ئەگەر هەقدارە
لە حالی عالەم چاك خەبەردارە
بۆچی لە ئەحوالی کورد ناپرسی ؟
مەگەر لە لەعنەتی تەئریخ ناترسی ؟

ئەوە زۆر بەکورتی سەربردەی دروستبوونی مەینەتی کورد بوو لە بوارێکی تایبەتیدا بەدرێژی باسی ئەو سەربردەیە دەکەین بە پاڵپشتی دیکۆمێنت، هەروەها لە ساڵی ١٩٩٣وە لە دوو قۆڵی بەردەوام زانیاری مەیدانی لە پیرە ووشیارەکانی کوردستانی تورکیا وەردەگرین بۆ ڕاستی و دوروستی ئەو باسانەی سەروو.. هەمووی لەوێ بڵاودەکەینەوە.

٢- ٥ سەرەنجامی سیاسی:

هەر لەدوای ئەو قەیرانە ترسناکەی ڕوویەڕووی کوردستان بۆوە، ڕاستەوخۆ سوپا و هێزی تورك و عەرەب و ئینگلیز وەك سوپایەکی داگیرکەر بەربوونە گیانی خەڵکی

[١] ئەو کاتی عەرەب ڕۆڵیکی وایان نەبوو لە دارشتنەوەی دیزاینی ڕۆژ هەلاتی ناوەراست.

کوردستان، ئیتر خەڵکی کورد راستەوخۆ لایەنە نەتەوەییەکەی ورووژا، نووسەران و ڕەوشەنبیران و خەڵکی عەوامی کوردیش بەئاگا هاتنەوە، کەوا نەتەوە یەکی سەردەست بە پاڵپشتی ئەو دەزگایەی (دەوڵەتی نەتەوەیی خۆی) وا زۆرداری لە کورد دەکا، بۆیە هەست و نەستی کوردایەتی بەخێرایی کەوتە نێو شیعر و نووسین و سرود و.. زاراوەی وەك (کوردایەتی، کوردستانی مەزن، خەبات، شۆڕش، حزبی کوردستانی، ڕزگاری، ئازادی... هتد.) دروست بوو، دۆخێکی سیاسی و شۆڕشگێڕی لە سەرانسەری کوردستان چەکەرە بوو، یەکێتی نەتەوەیی جێگەی یەکێتی ئیسلامی گرتەوە، ئیتر دەرگا والآبۆوە بۆ دروستبوونی دەیان دەستە و کۆمەڵ و حزبی سیاسی لەکوردستان، بەڵام لەپێش ئەو رابوونە سیاسیە ئەوا کۆمەڵێك ڕەوشەنبیر کە دوور و قووڵ و ئایندەبینن هەر زوو هەستیان بەو چارەنووسە ڕەشە کرد لەگەڵ بەرپابوونی بنەماکانی (اتحاد والترقی)، بۆیە ئەوانیش لەوساتی چەند حزبێکی سیاسی کوردیان دروست کردووە، جا ئێستا بابزانین ئاخۆ یەکەم حزبی سیاسی کورد لەکێ بووەو ناوی چ بووە؟

٢- ٦ یەکەم حزبی* کوردستانی:

لەباسەکانی پێشووتر بۆمان دەرکەوت کە پەیدابوونی حزبی سیاسی مانای گەشەکردنی کۆمەڵایەتی دەبەخشێت، هەرچەندە وادەردەکەوێ سەلبیات و پارچەبوونە هەروەك چۆن درۆی منداڵ سەلبیە کەچی نیشانەی گەشەیەتی، جا بەگوێرەی پێشکەوتنی شارستانی و سیاسی و باری ئاینی و دۆخی دەروونی و نەریتەکانی ئەو میللەتە ئایدۆلۆژیای حزبە سیاسیەکانیش دەخەمڵن، زۆر ئاساییە لە وڵاتانی جیهانی سێ یەم تاخیرتر بێت، وەك شاعیر و بیرتیژەکان زووتر فکرەی نەتەوایەتی و چینایەتی و دادگەرێتی و ئیسلامیشیان هەبووە، بەڵام نەبوویتە خواستێکی میللی (مطلب جماهیري) بۆیە لەو کوردستانەش نەتوانراوە زەمینەی حزبی جەماوەری دروست بکرێت تا ساڵانی پەنجاکان و شۆڕشە عەسکەریەکەی ١٤ی گەلاوێژ ١٩٥٨، ئەگەر لەپێشتریش کۆمەڵەو رێکخراوی وەك (تشکیلات ئیجتماعی- ئەمین عالی بەدرخان)، (رادیکالی عوسمانی- شریف پاشا)

* هەندی توێژینەوە جیاوازی لە نیوان کومەلە ودەستەو حزب دەکا، ئیمە لیرە ئەو مەبەستەمان نیە بەلکو بە دوای ئەو جولانەوە سیاسیەین کە کاریگەری هەبی

لەگەڵ زۆر وورده دەستە و تاقم و كۆمەڵەی تر هەبووینە وەك تێبینی دەكری هێشتا بە ناوی كوردستانی نەبووه

لەبارەی یەكەم حزب لە كوردستان ڕای جیاجیا هەیە، بەپێی چەند سەرچاوەیەك (یەكێتی محمدی كە لە سالی ١٩٠٨دروست بوە یان ١٩٠٩) بەسەرۆكایەتی سعید نورسی یەكەم بووە، بەڵام بەپێی بەڵگەنامەكانی ئەرمەنی (یەكێتی كورد) بە ڕابەرایەتی (شێخ عبیدالله نهری)لە سالی ١٨٨٠دروست بووە**، بەپێی چەند سەرچاوەیەكی تریش (كۆمەڵەی عەزم- عزم قوی جمعیتلر)[1] لەساڵی ١٩٠٠ دروست بووە بریتییە لە یەكەم حزب،لەلایەكی تریش لەسالی ١٩٠٧لەشاری دهۆك لەمالی شێخ محمد بریفكانی لەكۆبونەوەیەكی فراوان (پەیوەندی كورد)بەسەرۆكایەتی شێخ عبدالسلام ڕاگەیەنراو تیایدا خواستەكانی كوردی بەرجەستەكرا هەر هەموشیان داوای جێ بە جێ كردنی تەواوی شریعەتی ئیسلامیان دەكرد ،ئەوانە هەموی ئەگەر یەكەم حزبی كوردیش نەبن یەكەم داڕژەری بنەماكانی سیاسی كوردایەتی بووینە ، هەرچی محمد امین زكی بەگ وبەدوای ئەویش زۆربەی هەرە زۆری مێژوونووسان (حزبی تەعالی و تەرەقی كوردی) بە یەكەم حزب لە كوردستان داناوە، ئەویش لە هەموان كاریگەرتر بووە، ئێمەش لەسەری دەڕۆین.

** لە سالی ١٨٨٠ لەنەهری كۆبونەوەیەكی فراوان بۆ سەرۆك عەشیرەت وكەسایەتیەكان كراو تیایدا شێخ گوتارێكی ئاینی وسیاسی خوێندەوە ووتی : پێش نزیكەی ٦سەدە عوسمانی دەسەڵاتی گرتۆتە دەست بێ دەنگ بووین بەڵام ئیستا بەرەو عەلمانیەت دەڕوا حەتمەن تێك دەچێت، كاتی یەكگرتمان هاتوە، بەو شێوەیە كۆمەڵەی كورد لەوێ ڕاگەیەنرا ، بۆ زیاتر بڕوانە :جلیلی جلیل- الإنتفاضة و خالفین —صراع على كوردستان و الكورد والدولة العثمانية

[1] بروانە د عبدالله جودت والقومیه الكردیە - ص٢٧ هەروەها لە بەڵگەنامەكانی بەریتانی وفرنسی ناوی دەستەیەك لە كۆمەل و ڕێكخراوی سیاسی ونا سیاسی تر بەو شێوە هاتوە :كۆمەڵەی عەزم (دەلێ لە سالی ١٩٠٠ز دروست بووە لە ئەستەمبۆل بەسەرۆكایەتی ئەحمەد رامز، جەمعیەتی نەشری مەعاریفی كورد١٧\٧\١٩١٢ ئەستەمبۆل- عبد الرحمان بدرخان، جەمعیەتی هێڤی كورد، جەمعیەتی موحیبی كورد، كۆمەڵەی جیهانزانی، كورد ئیستقلال قومیەتی، جەمعیەتی تەعالی كورد —لە ١٧\كانونی یەكەم \١٩١٨بە سەرۆكایەتی شێخ عبدالقادر دروست بوو لەگەل تەعالی وترەقی سەروو جیایە ئەگەر چی بە هەمان ناوو سەركردەش بووە، ...لەگەل زۆری تر ،

٢- ٧ حزبی تەعالی و تەرەقی کورد:

لەسەرەمەرگی خەلافەتی عوسمانی، لەپێش بزووتنەوەی مەشروتیەت (دەستوری) ١٨٧٦، بیرۆکەی (جوان تورك- تورکیای لاو) پەیدابوو، یەکەم جار لە ١٨٦٧ لە رۆژنامەیەکی بەلجیکی ئەو ناوەی بلاوکرایەوە، لاسایی ئەلمانیای لاو، فرنسای لاو، ئیتالیای لاو، بریتانیای لاو... بوو[1]، لە ١٨٨٩ (ئیتحادالتعالی و الترقی تورك) وەك باڵی عسکری جوان تورك لە دژی خەلافەت لە لایەن(د.عبداللە جودت،د.ئسحاق سکوتلی، ابراهم تمو، محمدرشید جرکسی) بە رێبازیکی عەلمانی و دوای بەسەرۆکایەتی (احمد رەزا بك) دروست بوو، زۆربەی سەرچاوە ئیسلامیەکان ئەو حزبە بە دروستکراوی زایۆنی و ماسۆنی لە قەڵەم دەدەن، بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەو حزبە لەرۆژئاوا دروستکراو ئەوانیش هانیان داو پێیان گەیاند. ئەوکاتی (شریف پاشا)ی کورد سەفیری عوسمانلی بوو لە فەرەنسا، بەخێرایی پێوەندی بەو حزبە کرد، وەك خۆی[2] دەڵێت: کەسمان هەستمان بە جیاوازی نەتەوەی نەدەکرد[3]، لەو سەردەمی کە بینیمان بنەماکانی ئەو حزبە باسی سەروەری مێژوو و نەجیبایەتی تورك دەکات بەجیا لە عوسمانلی، ئێمەش لەگەڵ (ذو الکفل، ئەمین عالی بەدرخان شێخ عبد القادر ئەمین، ...) حزبێکی هاوشێوەیان لە ٢/تشرین یەکەم/ ١٩٠٨ دروست کرد بەناوی (تعالی وترقی کورد جمعیتلەر)*، خەڵکێکی مافناس و ئاینی و ئەفسەری تیابوو، بەڵام نەبووە حزبێکی مونەسەساتی و جەماوەری و خاوەن نەخشەو بەرنامە، بەتایبەتی (شریف پاشا) نوێنەرێکی وریای کورد بوو لە رێکەوتنەکانی ئاشتی لە پاریس، بەڵام ماندووناس و پیاوی ڕابواردن بوو، هەروەهاش دووڕای جیای تێدابوو یەکەمیان داوای سەربەخۆیی تەواوی بۆ کوردستان دەکرد دووەمیان کۆنفیدرالیەك بە ناوی جامیعەی ئیسلامی، بۆیە ئەو حیزبە نەیتوانی بەدروستی سەرکردایەتی شۆڕشی

---

[1] بریتانیای لاو لەسالی ١٨٤٢دروست بوە بەسەرۆکایەتی دزرائیل وجیگری تۆماس کارلیل، ئیتالیای لاو لە ١٨٣١بەسەرۆکایەتی ماتزینی دروست بوە لەگەشەی حزبی کاربوناری.بروانە: مارکس-انجلس بیان الشیوعی ص٦٩ پەراویز.

[2] بروانە ژیانی شریف پاشا.

[3] هەمان شت (محمد امین زکی بەگ)یش لە کتێبی (خولاسەی کورد و کوردستان) دووپاتی دەکاتەوە. هەروەهاش (ساطع الحصري) لە کتێبی (محاضرات في نشوء القومية).- ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە ئەو گۆڤارەی (مەشروتیەت)کەشریف پاشا دەری دەکرد دەبینین هەتا ژمارە ٤٢ ی سالی ١٩٠٣ باسێکی کوردی وای تێدا نیە لەدوای ئەو ژمارانە ئینجا ئەو باسانە دێتە گۆڕێ،ئەوەش هەر نیشانەی ئەوەیە کەسەرەتای ئەو کێشانە تائەو دواەیانەش نەبووە بە زەقی، دوای لەو سەردەمی سەری هەلدا.

* لە سالی ١٩١٨ درێژەیان بە حزبێکی هاوشێوەی ئەو ناوە داوە

١٩٢٥ کوردستانی تورکیا بکات، که خەریکیش بوو سەرکەوێت و ئینجا هەر تێشکا، لە ساڵی ١٩٢٧ شۆڕشەکە دامرکایەوەو (حزبی تعالی کورد)یش کزبووە، هەر لەسەرەتاشەوە باڵی عەلمانی کورد و ئیسلامیەکەی لەبارەی (ئە نقەرە و ئەستەمبۆل) رێك نەبوون، تا لەساڵی ١٩٢٧ لە کۆنگرەیەکی فراوان لەگەڵ کۆمەڵێك گروپ و کەسایەتی تر(حزبی خۆیبونی- سەربەخۆبوون)یان لیّ دروست کرد بۆ ڕابەرایەتی حکومەتی ئەرارات بە سەرکردایەتی (احسان پاشا)[1]، سەرنج بدە هەتا ئەوکاتیش (کوردایەتی) نەبووە ویستێکی گشتی، هێشتا شۆڕشەکان ناوی کوردستانیان پێوە نەبوو ناوی ناوچەکانی پێوەبوو. بەرەبەرە حزب و بیری سیاسی نەتەوەیی و مەدرەسی - عەولەمی گەشەی کرد هەتا جەنگی جیهانی دووەم و دامەزراندنی کۆماری مهاباد یەکەم حزبی نەتەوەیی کوردستانی بەزەقی دروست بوو.

بەو شێوەیە گەیشتینە سەربردەی یەکەم حزبی کوردستانی و رەهەندەکانی، ئیستاش دەچینە پال حزبە کوردستانیەکانی ئەو سەردەمە، کە لە سەرەتاکانی عەولەمەو کاریگەریەکانی دەست پیّ دەکا

---

[1] بە پێی بەلگەنامەی بەریتانی (ڕاپۆرتی ئیلفینستۆن) یەکەم سەرۆکی خۆیبوون جەلادەت بەدرخان بووە

بەشی سێیەم

مەدرەسەکانی عەولەمە

٣- ١عەولەمە- جیهانگیریGlobalism

لەدوای نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو باس و زاراوەی (عەولەمە) زۆر بەخەستی کەوتە جیهان لەگەڵ تەنینەوەو خێرابوونی پەیوەندی و کەناڵە ئاسمانیەکان، بۆیە بەشێکی زۆر واتێگەیشتوون —لەوانە روتشیلد و روبەرت کوهین - عەولەمە زادەی سەدەی نوێ یە و واتە تەمەنی ١٥- ٢٠ ساڵێکە، زیاتر لەگەڵ جارنامەکەی سیستەمی نوێی جیهانی جۆرج بۆش لە ١٩٩١ لی تێکەڵ بووە،بەشێکی تر پێیان وایەلەگەل ڕیکەوتنی "جات"١٩٤٧- ١٩٤٨هاتووە*، ئەوەی زیاتر ئەو تێگە یشتنە هەڵەیە پتەو دەکا ئەوەیە وەك زاراوە لە فەرهەنگ و نووسینەکۆنەکان نەهاتوون، هەتا لە فەرهەنگێکی چالاکی وەك ئۆکسفۆردی ١٩٩١یش ئەو زاراوە نەهاتووە، یەکەم کەس زاراوەی (گلوبال- عولمە)ی بەکارهینا کومەلناسی کەنەدی (ماك لوهان)بوو، راستیەکەی ئەوەیە زاراوەی عەولەمە لەو ماوەیەی دوای نەوەتەکانی سەدەی بیست هاتووە وەك (توماس فریدمان) دەلی((لە دوای جەنگی سارد ناویکی وانەبوو گوزارش لەو قوناغە بکا و ئیتر ئەو ناوە هاتە کایەوە))، ئەگینا ماهیەتەکەی کۆنە لە سەدەکانی ١٧- ١٨ بەرێکەوتووە، لەدوای شۆرشی پیشەسازی و دۆزینەوەی کیشوەرەکان و کارلێك کردنی ئادەمیزاد لەگەڵ یەکتر لەسەر ئەو زەویە، بۆیە دەبینین ئەو سەردەمی وەسفی جیهان بە شاریکی گەورە دەکرا (هەروەك کریستیان کاوس لە پیشەکی کتیبی ئەمیر وای وەسفی جیهان کردوە) هەرچی ئیستایە جیهان بە گوند وەسف دەکرێ، یەکەم جار لە زانستەوە عەولەمە دەستی پێکرد و هەموو بەشەریەت لێکی وەرگرت بۆئەوەی ناسنامەیەکی ئاینی یان جوگرافی یان

---

* ئەو ریکەوتنە لەنیوان ولاتانی پیشەساز بوولە١٩٤٧دەستی پیّ کرد لە ١٩٤٨ پەیرەو کرا، ٧ خولی تری دانوستان کرا تا سالی ١٩٩٤بۆ ئازادی بازرگانی جهانی ١٢٤ وولات مۆریان کرد،سەرجەم بەلگە نامەکان ٢٢٠٠٠وکیشەکەی ١٧٥ کیلۆیە —بروانە الموسوعة السياسية الاذاعية ص١٤٨

شارستانی و ڕەگەزی تیابێ، ئینجا بەرەبەرە وەك ئیبن خەلدون وتوویەتی: داب و نەریت و دەستووری سیاسی و فەرهەنگی و کەلتووری لای سەرکەوتوو دەبووە جیهانی[1]، هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەم، دوای سەرکەوتنی سەرخانی مەسیحی بەسەر خەلافەت، بەرەبەرە بەرواری زایینی جێی بە بەرواری (ڕۆمی) و (کۆچی) لەق کرد تا بوە جیهانی، ئینجا پێوانەکانی کێشان و پێوان و دووری و... هەمووی بووە مەتر و کیلۆ و لیتر و... ئنجا جل و بەرگیش لەگەڵ زۆر دیاردەی تری وەك یاسای نێودەوڵەتی، جارنامەکانی جیهانی، (کۆمەڵەی نەتەوەکان- عصبة الأمم).. بەشی زۆریشی لە فەرهەنگی فەرەنسی را بلاوبۆوە، بەرەبەرە لەگەڵ گەشەکردنەکانی کۆمەڵگە و ئازادەمیزاد و سیستەمەکانی زانستی و ئابووری و سیاسی و عەقڵی و شارستانی و کەلتووری.. لەگەڵ بازدانی ئامرازەکانی پەیوەندی و هات وچۆ عەولەمە زیاتر باڵی کێشا بەسەر جیهان، ئیتر لەو سەردەمە کەمتر دیاردەی دەڤەری ماوە ئۆتۆماتیکانە بوویتە عەولەمی،هەروەك (ماری بورلی)دەلیت سەردەمی نەتەوەکان کوتایی هات و نۆرەی زەوی گەراییە (عولمە)، جا لەباری وادا دەبتە جۆرێك لە ململانێی ناسنامە، هەروەها قەرەباڵخی ڤاکتەرەکان و گواستنەوەی مرۆڤ لە چواردیواری کۆمەڵگە و سنورە بچووکەکەی بەناوی نیشتمان بۆ جیهان، بەو شێوەیە هەم جهان بۆی بچووك دەبێتەوە هەم زەمەنیش تەسك دەبێتەوە، ئالێرەدا بیردۆزەی پێناسی عەولەمە بەمانا بچووك بوونەوەی جیهان هاتیتە کایەوە و بە(جهان دێیەکی بچووك) وەسف دەکرێ.

٣- ٢ سێ عەولەمە یان دوو:

زانایانی پسپۆر کەمتر کێشەیان هەیە لەبارەی سەرهەڵدانی عەولەمە و ڕەگ و ریشەی ئاینی و سروشتیەکانی، بەڵام بەشی هەرەزۆری عەولەمە بۆ (٣) قۆناغ دابەش دەکەن، عەولەمی پەیام (ئیسلامی)، دووەم عەولەمی شیوعیەت (أمیة)، سێیەم عەولەمەی ئێستای سەرمایەداری.

ئەو دابەشیە زۆر دروست و زانستی نیە، ئەوە کاریگەری هەردوو تیۆری (ململانێی شارستانی) هندگتۆن و (کۆتایی مێژوو)ی ڤۆکۆیامای لەسەرە، مادام ناوی قۆناغ بهێنێ،

[1] ابن الخلدون –مقدمة ، تحقيق:د.حامد أحمد الطاهر، دار الفجر-القاهرة ص١٩٢

خۆ بیکردبایە (٣) جۆر ئەوە مانایەکی تری هەڵدەگرت، بەڵام راستیەکەی ئەوەیە هەردوو جۆر عەولەمەیە:

١- عەولەمەی ئیسلام/ یان بەگشتی عەولەمەی پەیام، کە لە سەرەتای بەشەریەت لەشێوەی دەڤەری هاتووە تا لە پەیامی ئیسلام بووە جهانی، ئینجا عەولەمی ئیسلام لە ئامانج و پێکهێنان و سیستەمدا زۆر جیایە لەگەڵ عەولەمی بەشەری، بۆیە عەولەمەی ئیسلام بەناوی (عالمیة الاسلام) ناودەبرێ نەك (عەولەمە)، هەروەك (سمیر عاطف زین) کتابێکی بەناوی (عالمیة الإسلام ومادیة العولمة) هەیە.

٢- عەولەمەی بەشەری، هەڵبەتە بەیام پێشڕەوی بەشەریەتە هەر لەسەرەتاوە هەتا کۆمەڵگەش دەمێنێ هەر پێشڕەوە، بۆیە جیهانیەتی پەیام زیاتر لە (١٠) سەدە لەپێش عەولەمی بەشەری هاتووە و ئێستاش هەر ڤاکتەری مونافیسە بۆی، لەڕاستیدا عەولەمی شیوعیەت و عەولەمی سەرمایەداری جیانین لەڕووی مادیایەتی، یان وەك (تۆینبی) وەختی خۆی وتبووی، دوو ئاوازی یەك گۆرانین، دوو قۆناغیش نین و هەریەکە سەر بە دو سەربازگە و دوو سیستەمی ڕۆژهەلاتی و ڕۆژئاواییش نین (لەگەڵ جیاوازی زۆری نێوانیشیان)، نەخێر بەڵکو هەردوولا سەر بە یەك عەولەمەی بەشەرین کە زادەی عەقڵی بەشەرین بەگشتی، ئەو عەولەمەی ئێستاش زادەی سەرمایەداری نیە بە تەنها، هەروەك بەشێکی زۆر واتێگەیشتوون بەتایبەتی ڕەوشەنبیری کورد وسیستەمی ئایدیۆلۆژیای زۆربەی حزبە ئەکتیڤەکانی کوردستانیش[1]

ئەو عەولەمەیە ئاسنامەی شارستانی و ڕەگەزی و جوگرافی و ئاینی نیە، هەرەوەزی هەموو کۆمەڵگەیە، بەڵام ڤاکتەری لایەنێکی زیاتر بەسەردا زاڵە، ئەوەش بابەتی (پێشڕەوایەتی و سەرکردایەتی عەولەمەیە) نەك خودی عەولەمە، لەوەیان دا بە سەلبی دەگەڕێتەوەو کێشەکانی (ئاسنامە) و (هیمنة) و (تقزم) دێتە پێش و دەردەکەوێ ئەو عەولەمەیە (یان ئەودێیە بچووکە) دروست نیە ئەوەندە بەباشە باس دەکرێ، یەك ڕەنگ و یەك ئاست و یەك تەرازوو.. نیە بەڵکو لەو دێیە (برسی و تێر، ڕەش و سپی، سەروو و خواروو، دەوڵەمەند و هەژار، کێخوا و خزمەتکار، ئازاد و دیل، خاوەن و

---

[1] سەرنج بدە لە (ڕاپۆرتی سیاسی- کۆنگرەی دووەمی ی.ن.ك- ل٢.) چۆن سەرمایەداری وعەولەمەومافی مرۆڤ وبازاری ئازادی پێك وەبەستوە

بمنده،...)هەیە، بۆیە ئەو عەولەمەیە ئایدیۆلۆژیشە، پێکهاتووە لەدژو لایەنگیری، (تەنزیری) بۆ دەکرێ هەروەك ئەو تیۆرەی (شارستانی- هندگتۆن) و (مێژووی - فۆکۆیاما)، کە خۆی دەنوێنێ لە : ولاتانی سەرمایەداری بالاَ و کۆمپانیا بالاَکان، چینە دەولەمەندە کۆمبرادۆرەکان، لایە نی مادی خواز.. دژەکانیش بریتین لە ولاتانی تازەپێگەیشتوو، چینی هەژار بەگشتی کە زۆرایەتی پێك دەهێنن، لایەنی ئاینی..

سەرەڕای ئەوەش عەولەمی بەشەری کاریگەری لەسەر ئیسلام هەیە بە ئیجابی، چونکە ئەو عەولەمەیە لەجهانی ئیسلامی جارێکی تر ناسنامەیەکی ئیسلامی جهانی دەداتەوە تاك و کۆمەلەکان، هەم ڕەهەندە جهانیەکانی ئیسلامی زیندوو دەبیتەوە لە جیاتی ڕەهەندی دەڤەری ونەتەوەیی و..ئەوەش تەکانیکی تری سەرباری بە هێزی ڕابوونی ئیسلامیە، یەکسەر دەبیتە هۆی قەلۆش بوونی مدرەسەکانی تریش

٣- ٣ بناغە و ڤاکتەرەکانی عەولەمە:

عەولەمە داهێنان و بڕیار نیە، سەرەنجامێکی مێژوویە، هەردەبوایە بێت، هەر سروشتەکانی مرۆڤ بەتاك و بەکۆ سیفاتەکانی عەولەمی هەلگرتووە، هەروەها دیاردەکانی سروشتیش، بەجۆرێك هەموو پێویستیەکانی بەشەری جیهانین هەر لە تیشکی خۆر و مانگ ئاوو و هەواو ئازادی و دادگەری و ڕاستی و...هتد، بەشە (کەمالیاتەکەی) زادەی مرۆڤ خۆیەتی، ئەویش لەگەلَ گەشەی کۆمەلَ دەبێتە جیهانی، هەر بۆیەش مەبەستەکانی پەیامی ئاسمانی لە کۆتاییدا جیهانییە، هەروەك قۆناغەکانی پەیام لەرێی پێغەمبەرەکان(د.خ) واهاتووە لەسەرەتا بۆ بنەمالَە ئنجا بۆ نەتەوە و چینێك ئنجا بۆ ناوچەیەکی فراوانتر تا لەدوای (ئیسلام) بۆ هەموو جیهان هات، هەروەها بانگی ئیسلامی سەرەتایش بەو قۆناغانە ڕەت بوو. بۆیە موسلَمانانی ڕاستەقینە ئەندامێکی جیهانیە، بگرە گەردوونی یە، نەك ڕەچەلَەکی و نیشتمانی ودەڤەری. مادام سروشت و ویست و ئارەزووی بەشەریەت هاوبەشە، ئەوەش بناغەیەکی بەهێزی عەولەمەی ئێستایە، جا چۆن هەر ئادەمیزادێك کۆمەلێك ڤاکتەری ئیجابی و سەلبی کاری لێ دەکا بە قەبارەی جیاجیا، ئاواش کۆمەلگە بەو ڤاکتەرانە کاریگەرە.

لـە ڤاکتـەرە سـەلبیەکان: ئـابووری زیـادەڕەو، بەرەژەوەنـدی تایبـەتی، خۆویسـتی، چینایەتی، نەژاد و ڕەگەزپەرستی،...

لە ڤاکتەرە ئیجابیەکان: ئایدیۆلۆژیای دادگەری، بەرژەوەندی گشتی،...

بۆیە شان بەشانی یەك لەڕەوتی تەمەنی عەولەمەدا چوار مەدرەسەی سەرەکی فکری و سیاسی خەملیوە، هەریەکە کۆمەڵێك چارەسەر و ڕێبازی تایبەتی خوی هەیە بۆ بەرنامەی ژیانی تاك و کۆ، هەر مەدرەسەیەکیش پێکهـاتووە لـە یـەکگرتنی ئایـدیۆلۆژیا و ئـایین، هەربۆیەش ئەو مەدرەسانە لەو سەردەمە ڕۆڵی ئاین دەبینن لە (فەرمان و ڕێباز و ئەرك و بەرنامەی سیاسی)دا، ئەو مەدرەسانە - بەتایبەتی شـیوعیەت - کاریگەریـەکی گـەلێ خەستی لەسەر حزبە کوردستانیەکانی عەلمانی کردووە، بۆیە پێش ئەوەی بیێینە سەر حزبـە کوردستانیەکانی قۆناغی نوێ کورتەباسێکی مدرسەکان دەکەین:

٣- ٤ مدرسەکانی عەولەمە:

لەنێوان کۆمەڵێك تیۆری سیاسی و فەلسەفی و کەلتوری فەرهەنگی کـە لەسـەرە تـای ڕێنیسانسی جیهانی سەری هەڵدا، چوار مەدرەسـەی سـەرەکی خەملانـد لەکۆتاییـدا وەك بەدیل بۆ یەکتر لەجیهانی نوێدا، هەروەك چۆن هەرژمارەیەك لەو جهانە لەو (٩) ڕەنوسـە پێکهاتبوو، ئاواش ئایدیۆلۆجیای هەر حزبێك لە جهان و کوردستانیش لەو چوار مدرسەیە پێکهاتووە، جا یان سەر بەیەکێ لەو مەدرەسانەیە یان لە تێکەڵێك لێیـان، لەگـەڵ چـەند وردە تەوژم وئایدیۆلۆژیایەك نەگەیشتوونە ئاستی مدرسە.

مدرسەکان بریتین لە:

١- لیبرالی ٢- شیوعیەت ٣- سۆشیالیستی ٤- ئیسلامی.

هەڵبەتە کۆمەڵێك پرسیار لەسەر خاڵی (٤) دروست دەبێ بە ئاڕاستەی جیاجیا و بگرە پێچەوانەش، بەشێك پێیان وایە زۆر لە مدرسە بـالاتر و فـراوانترە، بۆچـی دابەزێنراوەتـە ڕێزی مدرسە کە زیاتر زادەی ئایدیۆلۆزی بەشەرە، بەشێکی تر پێیان وایە ئیسلام ئاینێکە کاتی بەسەرچووە و خانەنشین بووە و بۆ ئەو سـەردەمە ناشـێت، ئـیتر پێیـان وایـە ناشـێ بەرزبکرێتەوە بۆ ئاستی مدرسە، هەشە پێی وایە مدرەسەیە، بەلام بەناوی ئیسـلام نـەبێ بەناوی ئایینی (واتە مەسیحی و یەهودی و... ئاینی تریش بگرێتەوە)

وەڵامی یەکەم و دووەم لە بابەتی ئیسلامی سیاسی (رابـوون) داهـاتوو دەدۆزرێتـەوە، راستە مدرەسەی ئاینی فراوان ترە، بەڵام ئاینی ئیسلامی و ئاینی یـەهودی و مەسـیحی لە جەوهەردا تەواو لێك جیان،کەمتر ئەو ئاینانە داوای حـوکم دەکـەن، جگـە لـە رارەوی کالفنی لە مەسیحیەت داوای پیادە کردنی ئاینی دەکرد بە تاقی تەنها بـێ شـەریکایەتی لە گەل عەلمانیەتدا، ئەوانی تر زیاتر وەك ئاینی تاکـە، بۆیـە لـە پۆلێکـدا لەگـەل ئـاینی ئیسلامی کۆنابنەوە، زیاتر مەسـیحیەت لەگـەڵ ئایـدیۆلۆژیای لیـبرالی مدرسـەی لیـبرال دیمکراسیان پێکهێناوە و یەهودیش لەگەڵ ئایـدیۆلۆژیای سۆشیالیسـتی ئـەو زاوزێ یـەی کردووە[1]، هەرچی ئیسلامە کەمتر ئـەو زاوزێ یـە هەڵـدەگرێ، سیسـتەمێکی تایبـەت و تەواوی خۆی هەیە، بۆیە لەو سەردەمە بچووك تر دەرکەوێ یان زل تر لای بەشێکی زور لە گۆڕەپاندایە وەك بەدیلی ئەو مدرسانە، بە گەڵاڵەکردنی ئاشتیانەی بەرنامـەی شارسـتانی خۆی.

بەو شێوە زۆر بەکورتی و خەستی باسێکی سەرەتای هەریەکە لەو مدرسانە دەکەین تـا ناسنامەی حزبە کوردستانیەکان ساغ بکرێتەوە لە و مدرسانە

١- **مدرسەی لیبرالیزم (لیبرال دیمکراسی)** لە بنەچەدا (Liberaty) مانـای ئـازادی یە، بەڵام ئازادی ئەو سەردەم گۆڕانکاری ڕیشەیی ویستووە، دوای بـە یـەکگرتنی لەگـەڵ دیمکراسی مانا و مدرسەیەکی تری (فلسفەی تـاك)ی وەرگـرت، هەڵبەتـە (دیمکراسـی) و (لیبرالی دیمکراسی) زۆر لێك جیان، دوایی باسی دەکەین.

بەلام دەبێ ئەوە بڵێین ڕەچەلەکی دیموکراسی دەدرێتە ئەزمونی یۆنانی کۆن بەلام بە پێی هەندێ توێژینەوەی مێژوویی وا پیدەچێ ئەوانیش لە فارسیان وەرگرتبێ، بە پێی ئەو مشت ومڕەی کەلەلایەن (هیرۆدۆتس)ەوە لە٥٢٢پ ز نەقل کراوە لەدوای ئەوەی فارس ناوچەکانی ئەوانی داگیر کردوە سێ جۆر حوکم باس دەکاو لەکۆتایی دا لەسەر پیشنیاری(ئۆتانۆس شێوەی ئیزۆنومیا)هەلدەبژێرن کە شێوەیەکی هاوشیوەی دیموکراسیە.

---

[1] بروانە: سبینوزا –رسالة فی اللاهوت والسیاسة ،ترجمة:د حسن حنفی،دارالطباعة–بیروت،ط١ ص١٥ وەرگێڕی ئەو کتیبە لە ص١٠٠ ئەو (ثالوثة)ی هیگلی وادارشتوە ئاینی یەهودی تایبـەت Theses ،ئـاینی مسـیحی دژی unti Theses کە ئیسلامیش هات ئەوا syn Theses
علی عزت بیکۆڤیجیش لە (الإسلام بین الشرق والغرب)هەمان ڕەئی دووبارە دەکاتەوە

ئەو مدرسەیە وا دەڕوانێتە ژیان کە سەربەستی لە بڕواو کار و ماڵداری تـاك خـوی لـە خویـدا کۆمەڵگەیـەکی ئـازاد و داهێنـەر دروسـت دەکـا، لەکۆتاییـدا هاوسـەنگیەکی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی و دەروونی بە ئارامی دروست دەکـا، ئـەوەش چـاکترین دادگەری مومکینە، ماوەیەکی دوورودرێژە لە ڕۆژئاوا پەیڕەو دەکرێ، بووەتە پاڵپشـتێکی بەهێزی کەلتوورونەریتی سیاسی و ئابوریو کومەلایەتی ...، لەراستیدا دیکراسی لایەنی سیاسی ئەو کۆمەلگەیە، لیبرالیش لایەنی کۆمەڵایەتیەکـەیتی، هەرچـی سـەرمایەداری و بازاڕی ئازادە لایەنی ئابووریەکەیەتی، واتە لایەنی سەلبی و ئیجابی هەیە، زیـاتر سـوو و پاوەنی بازاڕ و فراوانی چینایەتی جەوهەری ئەو سیستەمەیە، کـە هـەموو بەشـەکانی لـە چوارچێوەی بنەمای فراوانـی (بەرژەوەنـدی) دەنوێنرێـت، کۆمەڵگەیـەکی پراگماتیـت بـۆ دروست دەکا، بۆیە لە ئەنجامی سـەرەتاکانی پەیـدابوونی (هـەژار و دەوڵەمەنـد) (وڵاتـی هەژار و وڵاتی دەوڵەمەند)ە، (بەهێز و بێهێز)ە...

لەبەرامبەر ئەوینەما کوشندانە بووە لەدوای هەردوو جەنگی جیهانی لە سـاڵی ١٩٤٨ کۆمەڵێك (مەبادیئی مافی مرۆڤ)ی لێ جاڕدرا وەك لایـەنی ئـەخلاقی ئـەو مەدرەسـەیە، ئەگینا هیچ بنچینەیەکی ئەخلاقی تیا نیە لـە تیـۆر و پەیوەنـدی و حـوکمی دیکتـاتۆری بەرژەوەندیدا.

بنچینە فکریەکانی لیبرالی :

ئەو ڕێبازە لە شەبەنگێك تیۆر و فکر و ڕاڕەوی ئایدیۆلۆژیا و ئاینی و زانستی جیاجیـا پێکهاتووە، مێژوویەکی تیۆری کۆنی هەیـە (لـەپێش زایـین)، بـەڵام پـەیڕەو بـوونی لـە کۆمەلگەی سەرمایەداری دا هەموو ئەو زانا و فەیلەسوف و مەدرەسـانە دەگرێتـەوە کـە بەشدارن ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە شۆڕش بەسەر دەسەڵاتی کەنیسە بەتایبەتی فکـری (دیکارت)، (فرانسیس بیکۆن) (ڕۆسۆ) تا دەگاتە دوورەکەیان لـە سیاسـەت کـە (تیـۆری پەرەسەندنە)، ئەگەر گەشەکردنی ئەندام و مانەوەی چاکترین جۆرەکـان (البقـاء للأصـلح) یاسای بایەلۆجی داروینـی بـن، ئـەوا کەڵەکـەبوونی سـەرمایە و کۆمپانیاکـان لەدەسـت کەمایەتیەکی کارامە و هێزدار و دەست بەتاڵی زۆرایەتی یەکەش پێی وتراوە (داروینیەتی کۆمەڵایەتی)، (ئادم سمیث) وتوویەتی: بەختیاری گشتی دێتەدی کاتێك هەرکەس بـەدوای بەرژەوەندی خۆی بێت، ئەوە یان لە ئـابووری، (دورکـایم و کرۆتچـە) لـە کۆمەڵایـەتی و

(سپینر) له گەشەکردن (وجودیەکان) لەبارەی سەربەستیدا.. هەریەکە یان وەستای کارامەی ئەو مەدرەسەن .

هەرچەندە پێشتر سەرمایەداری وەك نەخۆشی و ئافات سەیر دەکرا، بەلام لەدوای سەرنەکەوتنی ئەزموونی سۆشیالیستی، لە سەدەی نوێ سەرمایەداری جارێکی تر وەك ئایدیۆلۆژیا و عەقیدە هاتەوە مەیدان، دو کتێبەکەی -فۆکۆیاما- (کۆتایی مێژوو) و -هەنتیل- (ململانێی شارستانیەکان) چەکی فکری ئێستای مدرسەی لیبرالیەتە.

نموونەی ئەو مدرسەیە کۆمەلگەی ئەوروپی و هەندێ ولاتانی ئاسیایە یاخود وردتر بلێین کۆمەلگەی مەسیحی زیاتر سەر بەو مەدرەسەیەن، هۆیەکەش سادەیە زیاتر لەگەل باری دەروونی ئەو جۆرە کۆمەلگە دەگونجێ کە گونجاوە لەگەل ناوەرۆکی ئینجیل و نەریتی مەسیحیەت (کە لە بابەتێکی تایبەتی دا باسی لێوەدەکەین).

ئەو فکرەیە پێش هەموو ڕێبازە عەلمانیەکانی تر لەسەر دەستی (د.عبدالله جودت- ئیسحاق سکوتی..) هاتۆتە کوردستان بەناو و بەلێنی ڕزگاری و بەتەکنیك کردن، ئێستا جارێکی تر نۆرەی ئەو مەدرەسەیە لە کوردستان هاتۆتەوە، دوای ئەوەی لە سەردەمی شاخ بە ڕەجعی لەقەلەم درابوو.

٢- مدرسەی شیوعیەت (مارکسی- لینینی)

مارکس (١٨١٧- ١٨٨٣) هاوڕێ فکری انجلس (١٨٢٠- ١٨٩٠)، پێکەوە کۆمەلە تیۆرێکی ئابووری سیاسی کۆمەلایەتی بە بناغەیەکی فکری فلسفی مادی توند دارشت، تیایدا مزگێنی داڕوخانی سەرمایەداری دا لەسەردەستی چینی کرێکاران و هاتنی بەهەشتی شیوعیەتی بێ (دەولەت و پۆلیس و یاسا و خێزان و مولکیەت...) جارڕدا، یەکەم کەس و ولات کە پەیڕەوی ئەو ڕێبازەی کرد لەئاسمانی تیۆریەوە هێنایە سەر زەمینی کارپێکردن لینین(١٨٧٠- ١٩٢٤) بوویە هۆی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ لەڕووسیا، بەو شێوەیە ئەو ڕێبازە ناوی لێنرا (مارکسی- لینینی).

ئایدیۆلۆژیا لە سەردەمی مارکس:

ئەو ڕاوبۆچوونانە هەبوو لەو سەردەمی کە مارکس پوختەی تیۆرەکەی لەسەر داڕشت:

*کۆتایی ڕووبەڕوو بوونەوە بوو لەگەڵ بیدعەکانی کڵێسە کە تەنها باج (١١) جۆری سەپاندبوو.

+ لەبارەی گۆڕان و مولکیەت ئەوجورە راو بوجونانە هەبوو:

*ئەدمۆند بیرك (١٨٧٠): کۆمەڵ بەپێی پێویستیەکانی دەگۆڕێت.

*سان سیمۆن (١٧٦٠- ١٨٢٥): کۆمەڵ دەگۆڕێت بەپێی گۆڕانی مولکیەت.

*بیریارەکانی شۆڕشی پیشەسازی: زۆربەی داوای نەهێشتنی مولکیەی تایبەتیان دەکرد.

+ لەبارەی سیاسی و ئابووری:

*(ئادەم و سمیث و ریکاردۆ) ئەوانە سیاسەتیان بە ئابووری بەستەوە.

+ چینەکان:

*ئۆگست پلانك (١٨٠٥- ١٨٨١): پێشبینی دارمانی برجوازیەت و هاتنی پرۆلیتاریای کرد.

+ کاریگەریەکانی تر:

*هەریەکە لە کتێبەکانی (هۆلباخ- نظام الطبیعة)، (مۆرگان- المجتمع القدیم)، و تیۆری پەرەسەندن و مبدأ الافوازیەی کیمیا کاریگەریەکی مەزنیان لەسەر مارکس هەبوو.

(لینین)یش لەکتێبی (مارکس والمارکسیە) لەو وەسفەدا دەڵێ مارکسیەت میراتگری:

١- فەلسەفەی کلاسیکی ئەلمانی (فیورباخ- هیگل)ە.

٢- ئابووری کلاسیکی ئینگلیزی (ریکاردۆ- ئادم سمیث).

١- سۆشیالیستی کلاسیکی فەڕەنسی.

تیڕوانینی ئاینیشی بە گوفتەیەکی بەناوبانگ (ئاین تلیاکی گەلان– الدین افیون الشعوب) لەلای مارکس هات[1]، لە پیش ئەویش بارون دولباخ ووتبوی ئاین هونەری سڕ کردنی میلەتانە تا هەست بە چەوسانەوە نەکەن[1]

---

[1]. دەقی ووتەکەی مارکس لە کتیبی(نحو نقد لفلسفة الحق الهیجلیة- ١٨٤٤م) وانوسراوة: إن الهم الديني هو في الوقت نفسه تعبير عن هم واقعي واحتجاج علي هم واقعي إن الدين هو آهة الخليقة المضطهدة ، هو قلب عالم لا قلب له ، مثلما هو روح وضع بلا روح إنه أفيون الشعب

بنچینه فیکریەکانی:

سەرنجەکانی مارکس لەوە دەستی پێکرد بینی ئەو خەڵکەی دەوروبەری لە جم وجۆڵ و سەردان و کۆبوونەوەو سیاسەت کردن و دۆزینەوەی زانستیەکان و ناکۆکی و شین و شای و هونەر تا دەگاتە ئینجیل خوێندن هەمووی بۆ یەك مەبەستە- ئەویش مادەیە.

*لەسەر ئەو بنچینەیە گۆڕانکاریەکانی کۆمەڵایەتی لە بیروباوەڕ و دەزگا سیاسیەکان و زانست و هونەر و ئاین و تەبیعات و ڕەوشت هەمووی سەرخانن —بە رای مارکسیەت - تەنها ڕەنگدانەوەی ئەو ژێرخانە مادی و ئابوریە یە، لەکۆتاییدا دوو چینی دژ بەیەك دروست دەکا.

*مێژووش هەروا هاتووە بە هۆی ناکۆکی نێوان ئەو دوو چینە سەرەکیە،کەلە قوناغەکانی مێژوو وا گوزارش کراوە:

١- مشاعی (بێچین) بۆ ٢- بەندایەتی (خاوەن و بەندە) بۆ٣- دەرەبەگی (ئاغاو جووتیار) بۆ ٤- سەرمایەداری (کرێکار و بەرجوازی) بۆ ٥- سۆشیالیستی زانستی بۆ (دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاری برجوازی ٦- شیوعیەت (بێچین).

*تیۆری سیاسی شۆڕشگێڕیەکەی لێرە دێت (هێزی بەرهەم هێنەر) جەوهەرەکەی کرێکارە و شۆڕشگێڕە، پیوەندی بەرهەم هێنەرەکەش پەیوەندییەکی کۆنی سەرمایەداری لە ئەنجامی نەگونجانیان بە حەتمی دەبێت بگۆڕێت تا بگونجێ لەگەڵ هێزی بەرهەم هێنەر و دەبێتە شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی سەرانسەری، ئەوەش دەبێتە هۆی نەمانی سەرمایەداری وچینایەتی و هاتنی شیوعیەت، کە ناوی نراوە (الحتمیة التاریخیة)، دەوری دروستبوونی حزبە شیوعیەکان بریتیە لە خێراکردنی ووشیاری کرێکارو دروشمی ناوەندی (ئەی کرێکارانی جیهان یەککگرن)[2] لێرەوە هاتووە.

*لەسەر ئەو بنچینە سەرانی مارکس پێشبینیان کرد یەکەم گڵپەی شۆڕشی شیوعیەت لە وولاتی پیشەسازیەکانی بەریتانیا و فەرەنسا و ئەڵمانیا بێت.

* فەلسەفەکەی وەك خۆی دەڵێ لەسەر سێ پێچکە وەستاوە:

---

[1] روجیه غارودی —مارکسیة قرن عشرین تـتنزیه الحکیم ص١٤٣

[2] بە پێ ی هەندی سەرچاوە یەکەم جار دروشمی (ئەی موسلمانانی جهان یەککگرن) لە لایەن (زانکوی ئیسلامی) هاتووە لەکوتای سەدەی - ١٩- (بروانە : الاسلام والعلمانیة واثرهما فی نشأة الدولة العراقیة الحدیثة-دانتر)

١- تيۆری پەرەسەندن. ٢- گەردوونی بێسنوور. ٣- مادیەتی بوونەوەر.

* " ناکۆکی" هەر کۆمەڵ ناجولێنێ، بەڵکو سروشتیش دەجولێنێ و گەشەی پێ دەخا بەهۆی سێ یاسا:

١- یاسای ناکۆکی. ٢- یاسای وەرچەرخانی چەندایەتی بۆ چۆنایەتی. ٣- یاسای (نفی النفی).

* ئەوە تەفسیری بوونەوەرو ئادەمیزادە، پێویست ناکات بیر لەهیچ (اضافة غریبة) و (خالق) (ئاین) بکاتەوە، ئەو جۆرە بیرە لە نەزانینی تەفسیری دیاردە سروشتی یەکان هاتووە، بۆیە ئاینی ئێستا تلیاکی گەلانە (افیون الشعوب) لە خزمەتی چینی دەسەڵاتدایە.

* بەو شێوەیە شیوعیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی لەجیهان دروست بوو، بووە پرۆژەیەکی ئابووری و کۆمەڵایەتی و مێژوویی سیاسی و فکری و فلسفی و زانستی و سایکۆلۆژی و عەسکەری و دەولی، نەخشەی سیاسی جیهانی گۆڕی، سەدان هەزار کتێبی لەسەر نووسراوە تا ساڵی ١٩٩٠ لەپاش ئەزموونێکی ٧٠ ساڵی تێك ڕووخا، کارێکی یەکجار زۆریشی لەسەر هەموو حزبە عەلمانیەکانی جیهان هەبوو، لە کوردستانیش ئەو ئاسەوارەی زیاتر بوو لە قۆناغی نوێیدا، لە سەرانسەری کوردستان بەدەیان حزبی مارکس و نیمچە مارکسی لێ دروست بوو، سەرەڕای حزبە شیوعیەکانی ڕەسمی، کە لە هەر پارچەیەك سنوورەکەی (کوردستانی) نەبوو، بە پالپشت بەو مەبدەئەی کە لە (بەیانی شیوعی) هاتبوو دەڵێ: (کرێکاران نیشتمانیان نی یە).

* ئەو کۆمەڵە فکرە یە کورتکراوەی سەدان سەرچاوەی مارکسیەتە، وا هەندێکیان تۆمار دەکەن، خوێنەر دەبێ سەرەتایەکی هەبێ لەبارەی شیوعیەت، ئەگینا بەو چەند دێرە تەنها دەتوانێ هێڵە گشتیەکانی لا ڕەوشەن بێتەوە، بۆ زیاتر و سوود سەرنج بدە ئەو کتێبانە:

١- مارکس: رأسمال، بؤس الفلسفة،بۆ تیۆرە ئابووریەکان

٢- انجلس: دیالیکتیك الطبیعة، انتی دوهرنگ، بۆ فلسفەی گەشەو ناکۆکی أصل العائلة والملکیة الخاصة والدولة بۆگەشەی کۆمەلگە لە کۆمەلگەی سەرەتایی بۆ کۆمەلگەی بەندایەتی ودەربەگی..

٣- لینین: الدولة والثورة، المؤلفات کاملة، ما العمل ؟..

٤- ماوتسی تونگ: في التناقض، في الممارسة العملية.
٥- ستالين: المادية الدياليكتيكية والمادية التأريخية.
٦- جورج پۆليتزر: اصول الفلسفة الماركسية.
٧- رۆجيه گارودی: ماركسية القرن عشرين، منعطف الاشتراكية الكبير.
٨- تروتسكی: الثورة الدائمة.
٩- مجموعة علماء السوڤيت: عرض موجز للمادية الدياليكتية، المادية التأريخية، أسس الماركسية- اللينينية...

٣- مەدرەسەی سۆشیال دیموكرات بیرۆكەی سۆشیالیستی زۆر كۆنە، دەگەڕێتەوە پێش زایین، نەچووبووە قاوغێكی داڕشتنەوە بەو شێوەیەی ئێستا تا لە سەدەكانی دوای (١٦) دەستی پێكرد، لە سەرەتادا زۆر جۆرە سۆشیالیستی گەلاڵە كرا: (سۆشیالیستی تۆباوی، سۆشیالیستی نەتەوایەتی، سۆشیالیستی دیمكراسی،، سۆشیالیستی برجوازی، سۆشیالیستی نێونەتەوەیی، سۆشیالیستی ئاینی، سۆشیالیستی زانستی...).

لەدوایدا تەنها دووجۆرە سۆشیالیستی بوونە ئەزموون (سۆشیالیستی زانستی- سۆشیالیستی دیمكراسی)، دیارە سۆشیالیستی زانستی هەر هەمان مەدرەسەی ماركسیزمە وبریتی لەو قۆناغە پێشەكی یەی شیوعیەت، كە باسكرا بۆیە تەنیا باسی سۆشیال دیمكرات دەكەین:

ئەو مەدرەسەیە لەلایەن پێشڕەوانی وەك (فۆریێ- ١٧٧٢)، (سان سیمۆن ١٧٦٠-١٨٢٥)، (لاسال ١٨٢٥- ١٨٦٤)، (برنشتاین ١٨٥٠- ١٩٣٢)، (كاوتسكی ١٨٥٤-١٩٣٨).. داڕێژرا، ئەوانە بەكورتی پێیان وایە بۆ گەیشتن بە دادگەری كۆمەڵایەتی و گواستنەوەی سەرمایەداری بۆ سۆشیالیستی بەرێگەی ئاشتی و پرۆسەی دیمكراسی و چاكسازی ئابووری دەبێت، بۆ تێگەیشتن زیاتر لەو مەدرەسەیە تەنیا لیستێكی بەراوردی دەكەین لەگەڵ بنەماكانی سۆشیالیستی زانستی (شیوعیەت) لە خوارەوە سەرنجی بدی بەلآم هەر بۆ زانین سەرانی شیوعیەت زۆر بەتوندی دادەبەزینە سەر سۆشیال دیمكرات و

بە (مونافق) ناویان دەبرد و بە بەشێك لە سەرمایەداریان لەقەڵەم دەدا، هەر ووتوویانە شیوعیەت یەك دەرگای هەیە (نەك زۆر) تەنیا سۆشیالیستی زانستی یە.

لەدوای دارِمانی شیوعیەت لە ١٩٩٠ بەدواوە، سۆشیال دیموکراسەکان زیاتر بەرەو کۆمەڵگە و نەریتی لیبرال دیمکراسی و سیستەمی سەرمایەداری لاربوونەوە، تا ئەو رادەیە خۆیان ناکەنە خاوەنی ئەزموونی شیوعیەت و چەپی بەگشتی و هەتا مێژووەکەی خۆشیان، کە خاوەنی بەرنامەیەکی رِادیکالی بوون.

لەدوای فراوان بوونی قەیرانەکانی فکری و واقعی شیوعیەت و مارکسیەت ئەوا بەشێکی زۆر لەلایەنە شیوعیەکان کەرانەوە بەرەو شێوازێك لە رێچکەی سۆشیال دیموکراسی، بەتایبەتی حزبە شیوعیەکانی ئەوروپا کە بە (ئۆرۆ- شیوعی) ناوبرابوون.

لیستی بەراوردە گشتی یەکان

سۆشیال دیموکراتی	سۆشیال زانستی (مارکسی)
١- لەو سیستەمە دەوڵەت هەر دەمێنێ.	١- دەوڵەت ئامێری چەوسانەوەیە، خۆی دەتوێتەوە.
٢- بەشداری پەرلەمان و دەزگا سیاسیەکان و هەڵبژاردن دەکەن	٢- بەشداری ناکەن (ئیسلاحی نین شۆڕشگێڕن) وە بە(طفرة)و شۆڕش ئەو واقعە دەگۆڕن.
٣- توندوتیژی نیە، گۆڕانەکان دیمکراسیانەن.	٣- توندوتیژی کۆڵەگەیەکیانە و دیمکراسی روویەکی برجوازیە.
٤- تەبایی چینەکان.	٤- دژایەتی (کرێکار و سەرمایەدار) (جووتیار و ئاغە) بەکوشت و بڕ.
٥- باری پرۆلیتاریا دەشێت چاککرێت بەهێمنی بەهۆی چاکسازی پەیوەندی بەرهەم هێنان.	٥- پێوەندی بەرهەم هێنان چاناکرێت، یاساییە تەنها بە شۆڕش و بازدان نەبێ
٦- سۆشیالیزم پێ بەپێ و بەقۆناغ دێتەدی.	٦- بەناکاو وەرگێڕان و شۆڕش و بازدان و بەهەمووی دەبێت.
٧- شیوعیەت نیە.	٧- شیوعیەت حەتمیە.
٨- کارکەری ئابووری گرنگە، بەڵام یەکلاکەرەوە نیە.	٨- یەکلاکەرەوەیە.
٩- سۆشیالیزم لە دیموکراسی جیانابێتەوە.	٩- سۆشیالیزم لەدیکتاتۆری(پرۆلیتاریا) جیانابێتەوە.
١٠- سەرمایەداری چاکترە لە دەرەبەگایەتی و دەشێت چاتریشی بکرێت.	١٠- سەرمایەداری لە دەرەبەگایەتی خراپتر تا دێت خراتر دەبێت (نظرية بؤس المتزايد).
١١- چینایەتی تاکە فاکتەری دروستکەری مێژوویی نیە.	١١- تاکە فاکتەریەتی.
١٢- کرێکاران نیشتمانیان و ئینتمای نەتەوەییان هەیە.	١٢- نیشتمانیان نیە و ئینتمایان چینایەتی یە.
١٣- کەرتی تایبەت + کەرتی گشتی	١٣- نابێت کەرتی تایبەتی بمێنێ.
١٤- سەرمایەداری بەشێوەیەك هەر دەمێنێ.	١٤- بەهیچ شێوەیەك نامێنێ.
١٥- ئێستا بەداهاتوو نادەن.	١٥- ئێستا گرنگ نیە، داهاتوو گرنگە.
١٦- مارکسیەت بێ لینینیەت	١٦- مارکسی و لینینی تەواوکەری یەکترن.
١٧- لە هەر وڵاتێك بەشێوەی تایبەتی ئەو سۆشیالیستە دێتە دی.	١٧- بە شۆڕشێکی جیهانی بەیەك جار و بەگشتی دێتەدی.

٤- مەدرەسەی ئیسلامی (ڕابوون):

پێش ئەوەی باسی فکری ئیسلامی بکەین، پێویستە جارێ (عەلمانیەت) بەوردی دیاری بکەین تاچاکتر لە ئیسلام بگەین هەروەك (عومەری کوڕی خەتاب) گۆتەنی: (من لا

يعرف الجاهلية لا يعرف الإسلام)، عەلمانیەت بە هەموو مەدرەسەکانی نائیسلامی دەووترێ هەر لە لیبرالی و دیموکراسی و شیوعی و سۆشیالیستی و نەتەوایەتی ڕووت و حوکمەکانی ئۆتۆقراتی و ئورستقراتی و سیاسەتەکانی میکافیلی و دیکتاتۆری و.. یان تێکەڵ لەوانە.

بۆ ئەوەی ڕێ لە (جدل)ی (کێ عەلمانیەتە و کێ عەلمانی نیە) بگرین، ئەوا پەیڕەوی هەر حزبێك یان دەستووری هەر وڵاتێك لەو دووریانە سەختە لەئیسلام جیادەبتەوە: ئاخۆ دەستورەکەی یان پرۆگرامەکەی ئاین ڕێك دەخات یان بەپێچەوانە؟ لە یەکەمیان، ئیسلام دەبێتە بەشێك لەو چالاکیە گشتی یەی کە بۆی دادەنرێ، ئەوکاتی دەستوری تورکی و تونسی و فرنسی جیاوازیەکانیان وا نابێت، حزبێکی عەلمانی کوردی و عەرەبی و ئەورویی وەك یەکە، بۆیە هیچ جیاوازییەکی وا نیە لەنێوان ئینتما بۆ حزبێکی کوردستانی عەلمانی و حزبێکی عەلمانی عەرەبی یان عەلمانی ئەورویی، هەروەك زۆر کوردی عەلمانی لەنێو حزبی بەعس بوو[1]، هەروەهاش ئێستا زۆر کورد لەنێو حزبی ئەورویین، تا رادەی ئەندامی سەرکردایەتیە لەحزبی سەوزی سویدی...ئەوە ئاساییە لە چوار چێوەی عەلمانیەت هەروەك (شبلی العیسمی) دەڵێ: (..المؤمن وغير المؤمن في مرتبة اعتبارية السوية)[2]، ئەوەیان بەسادەیی دەردەکەوێ بەڵام بە (١٨٠) پلەی دژی ئایەتی (ان اكرمكم عندالله اتقاكم) ە، ئەگەر دەستوورەکە یان پرۆگرامەکە ئیسلامی بێت لەباری دووەم، ئەوە سەرچاوەی سیاسی هەموو جیاوازیەکانە.[3]

لە پاشترین دۆخ دا لەو دەستورانە تۆمار دەکرێ کە (ئیسلام سەرچاوەیەکی گرنگی تەشریعە نەك بەتەنها)، واتە شریکێك بۆ شەریعەت دانراوە لەو دەستوورە

کەواتە ئیسلامی و عەلمانی دەشێت کۆ ببنەوەومەودایەکی هاوبەش بو خویان پەیدا بکەن، بەڵام ئیسلام وعەلمانی هەرگیز کو نابنەوە و جیاوازیان بە ئەندازەی سنور و

---

[1] لەدستوری حزبی بەعس (کە لە ٥ی نیسانی ١٩٤٧ دەرچوە) لەبارەی غەیرە عەرەب وا هاتوە: المادة (١):– حزب (البعث العربي الاشتراكي) حزب عربي شامل ، المادة (١٥) :– الرابطة القومية هي الرابطة الوحيدة القائمة في الدولة العربية التي تكفل الانسجام بين المواطنين وانصهارهم في بوتقة واحدة، وتكافح سائر العصبيات المذهبية والطائفية والقبلية والعرقية والاقليمية.

[2] العلمانية والدولة الدينية.. ص٥٤، هەروەها لەکتێبی (جوزيف مغزل- العروبة والعلمانية ص٢١).

[3] لەدوای زیاتر باسی ئیسلامی و عەلمانی دەکەین.

بێ‌سنوور، نسبی و موتلەق، گەرد و گەردوون، تاریکی و ڕووناکی یـە.. دوو دنیـای لێـك جیان، بەڕای ئیسـلامیەکان پـەیامی ئیسـلامی هەمەلایەنـە هـەر لـە گـەردوون تـا لـە دەرگادان، لە حوکم تا سەلام کردن، لە شۆڕش تا پەیوەندی خێزانی، لە مافی ئـادەمیزاد، تـا مـافی میروولەیـەك.. هـەمووی بـە یاسـا و ڕێسـای چەسـپاوی خـۆی قـایم کـراوە، هەماهەنگە لەگەڵ یاساکانی سروشت و تەبیعاتە بنەڕەتی یە نەگۆڕەکانی ئادەمیزاد.

فکرەی ئیسلام:

(بۆ ئەوانەی کە موسڵمان نین یـان سـەقافەتی ئیسـلامیان نیـە)، ئیسـلامیەکان بـەو شێوەیەی خوارەوە دەڕواننە گەردوون و بەرنامەی ژیان، کورت و پوختی دەکەینەوە:

یەزدان ئەو بونەوەرەی بەبینراو و نەبینراوەوە هـەر لـە ئەلیکترۆنێکـەوە تـا گـەردوون بەپێی یاسای توندوتۆڵ (مسەیەر کراو) دروست کـردووە، ئێمـە بـە هەڵـە (پێـی دەڵـێین یاسای سروشتی) ((ربنا ألذي أعطى كل شيء خلقه ثم هدى)) واتە:

١- خلق، ٢- هدى، لە شوێنی تر (خلق و تدبیر) یان (خلق وتقدیر): مانـای دروست کردن و بەرنامەداڕێژی (کە دەکاتە یاسا) نەك وەك (ئەرستۆ و زانایانی لاهوتی - ربـوبی) بڵێن دروستکەرەو بەس، کە سەرچاوەی فکری عەلمانی ئێسـتایە، نـەخێر. بـۆ ئـاو هەیـە تەنها ببێتە:هەڵم، بەفر، شلە، بەلاّم ناتوانێ ببێتە نەوت، زەوی بەدەوری خـۆی و خـۆردا دەسوڕێتەوە، ڕووەك بەشەو (CO_2) هەڵبمژێت، هیچ شتێك ناتوانێ لەو بەرنامەیەی بۆی دانراوە لابدا، یان یاخی ببێ، مسەیەرە ((فقال للأرض ائتيـا طوعـا أو كرهـا قالتـا أتينـا طائعين))، تەنیا ئادەمیزادە ئەو بڕە سەربەستیەی پی دراوە[١]، ئەویش لایەنە بەشـەریەکەی (مخیر)ەو خۆی بەرپرسی کارو کردەوەکانیەتی، ئەوەش مادەکـانی ئیمتیحانەکەیـەتی، جـا پەیامی ئیسلامی (هدى) بریتی یە لە درێژکراوەی ئـەو کۆمەڵـە یاسـایانەی بوونەوەرکـە هەمان خاوەنی هەیە، ئەگەر ئادەمیزاد پەیڕەوی ئەو یاسانە(شریعەت)ی کرد لـە حـوکم و ئابووری و معاملات و پەیوەندی.. ئەوا هەم لەسەر دنیا بەدادگەری و بەختەوەری دەژی و هەم لە ئیمتحانەکـەش بـە سـەرکەوتوویی دەردەچـن، ئەگـەر لـەجیاتی بەرنامـەی تـری دەستکردی پەیڕەو کرد، ئەوا هەم لەسەر دنیـا ناگاتـە ئامـانج و دادگـەری و ئاسـودەیش نابینێ و ئەو ئەنجامانەش دەبێت.

---

[١] ئادەمیزاد و شارستانیەتی جن ئیختیارن، بەلاّم بابەتەکەی ئێمە ئادەمیزادە.

١- كارەساتی کۆمەڵایەتی لە چەوسانەوە و دەستدرێژی و جەنگ و برسێتی ((ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم.. ظالمون،.. فاسقون،.. كافرون))المائدة٤٥- ٤٧. لەکۆتاییدا لەدۆخە هەرەباشەکەیدا دەبێتە خزمەتکار و چەوساوە و ڕەنجکێش یان چەوسێنەر و زۆردار و ڕەنجەڕۆ و یان بەهەردوو ئاراستە لە بارودۆخی جیاجیا.

٢- هەر بەرنامەیەکی تر هەردەم:

أ/ سەقیە، یەك لایەنە، کورت بینە، مەودا کورتە، قووڵ نی یە، ئەنجامی لێك نەدراوەتەوە، چەسپاو نیە، محلیە، وەختیە،... ((أفمن يمشي مكباً على وجهه أهدى أمن يمشي سوياً على صراط المستقيم))الملك:٢٢.

ب/ ناگونجێ لەگەڵ ڕەوشت و ڕسکانی ئادەمیزاد و یاساکانی بوونەوەر ((فطرة الله التي فطر الناس عليها..))الروم:٣٠.

ج/ بەشەکانی ئەو بەرنامە خۆیەخۆ ناکۆکن، چ جای پەیڕەوکردن و پیادەکردنەکەی ((ولو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافا كثيرا))سبأ:٨٢.

د/ هەرگیز لە دۆخی هەرە چاکی ئەو بەرنامەیەدا یەکێتی گۆتە و کردەی نی یە، ((لم تقولون ما لا تفعلون))الصف: هەروەها یەکێتی بەرنامەی حزبەکە و بەرنامەی خاوەن بەرنامەکە..لیك دوورە ((أتأمرون الناس بالبرّ وتنسون أنفسكم))البقرة:٤٤.

هـ- هەموو یاسا و نەریت و بڕیارەکان لە دیفاکتۆ دەبێتە دیگۆرا، واتە هێز و (ئەمری واقیعە) یاساکانی دەستکرد دروست دەکا، بەپێی گۆڕانی هێز و هاوسەنگیەکان ئەو یاسا و ڕێسا و بڕیار و چارەسەریەکان دەگۆڕێن، بەپێچەوانەی یاساکانی ئیسلام چەسپاو و گشتگری زەمان و زەمینێ لەوەو دادگەری دێتە دی و لە یاسای عەلمانیش چەوسانەوە.

٣- ٥ (صراع البدائل) لە نیوان ئەو مدرسانە؟

ئەو مەدرەسانەش مادام عەقیدە وشەریعەتیان هەیە، واتە (حلال و حرام) و ئینتمایان هەیە، بەدیلی ئاینن، هەر بەپێناسی زانستیانەی ئاین نەك بەروانگەی ئاینی (وەك کێشەکەی عودەی کوڕی حاتەم)، بەڵام بۆچی ئیسلام بەتەنها لە ململانێیە لەگەڵیان، کەچی مەسیحی و یەهودی و بوزی و... بێ دەنگن؟ پرسیارێکی گرنگی ڕابوون و ئەنسرۆپۆلۆژیاشە.

لەڕاستیدا هەریەك لەو مەدرەسانە لە نوقستانی ئاینێك هاتووە، وەك (علی عزت بیگۆڤیچ)[1] گۆتەنی: لیبرال دیمکراسی بۆ تەواوکردنی مەسیحیەت هاتووە، سۆشیالیستیش بۆ یەهودیەت.. بەو تەعدیل و بۆیاخە نوێیە بەردەوامی چاکتر وەردەگیرێ، هەڵبەتە شیوعیەت لەهیچ ئاینێك نزیك نیە و ئاینێکی نوێ یە، جا ئیسلام ئاینێکی بێ نوقستانی- بەلایەن کەمەوە بەروانکەی ئیسلامی و زانایانیان - ، بۆیە پێویستی بە شریك و تعدیل نیە، چۆن ئەو مدرەسانە دەیانەوێ لەو (عولمە)یە ببنە بەدیل، ئاواش ئیسلام بەرنامەکانی گەڵاڵە دەکات وەك چوار ئاینی جیهانی. لەڕاستیدا ئەو چوار مدرسەیە نوێنەرایەتی هەموو ململانێ یەکانی ئاینی و چینایەتی و شارستانی و سیاسی دەکا، ئەگەر بەشێوازی جیاتریش گوزارش کرا.

واتە ململانێی سیاسی سادە نی یە، ململانێی بەرنامە و عەقیدە و ژیان و تێڕوانینی گشتیە، چوار دنیای لێك جیایە، ئەوەیە ململانێ و تێکگەیشتنی ڕاستەقینە، نەك (صراع الحضارات)ی سامۆئیل.

بۆ تێگەیشتن زیاتر لیستێکی تری بەراوردی بنەماکانی هەر چوار مەدرەسە دەکەین بەتێبینی لەگەڵ لیستەکەی پێشتر.

[1] الإسلام بين الشرق والغرب .

شیوعیەت	سۆشیالیستەکان		سەرمایەداری (لیبرالی- دیموکراسی)	ئیسلام
	١- سۆشیالیستی زانستی	٢- سۆشیالیستی دیموکراسی		
١- مولکیەت نامێنێ. ٢- خێزان، دەوڵەت، یاسا نیە. ٣- دەزگای سیاسی دەوڵەت کۆتایی دێت. ٤- ئازادی تاك مسەیەرە. ٥- سەرکردە و بنکە نامێنێ. ٦- ئەخلاق و ئاین پێویست نامێنێ، عەقیدەی شیوعیەت دەمێنێ. ٧- کۆمەڵ بێ چینە و یەکسانیە. ٨- دابەش : پرۆسەی بەرهەم لە دابەشکردن جیادەبێتەوە (کل حسب	١- هەیە بەپێی (کل حسب عملە) ٢- بەرەو هەڵوەشانەوەیە. ٣- دیکتاتۆری پرۆلیتاریا دەمێنێ. ٤- ئازادی چینایەتی هەیە، برجوازی، سەربەست نیە. ٥- سەرکردە پرۆلیتارە. ٦- ئەخلاقی پرۆلیتاریا دەمێنێ. ٧- چینی پرۆلیتاریا زۆرینە و حاکمە. ٨- پەیوەندی ڕاستەوخۆی کارودابەش. ٩- مولکی دەوڵەتە. ١٠- هەمان شت.	١- هەمان شت لەگەڵ (عام، خاص) ٢- دەمێنێ (ڕوون نیە). ٣- پرۆلیتاریا+ دیموکراسی. ٤- ئەخلاقی دیموکراسی+ بەرژەوەندی. ٦- ئەخلاقی دیموکراسی+ بەرژەوەندی. ٧- چینایەتیەکی هێواش. ٨- هەمان شت. ٩- تێکەڵە. ١٠- ڕێگەی دیموکراسی گەیشتنە بە سۆشیالیستی. ١١- تەواو قەدەغەیە لە بنەچەدا ئێستا تەواو	١- بێ سنور هەیە چۆنی پەیدا دەکەی. ٢- دەمێنێ بێ دادگەری. ٣- دیموکراسی سەرمایەداری و لیبرالیەتی کۆمەڵایەتی و پەرلەمانی دەبێت. ٤- موتەلەق ئازادە. ٥- ئیمتیازی زۆرە سەرمادارەکانن. ٦- بەرژەوەندی لەسەروو+ مافەکانی مرۆڤ. ٧- چینی سەرمایەداری فەرمانڕەوایە. ٨- کار- کاری کرێکار، کاری سەرمایە، دابەش. ٩- تایبەتەو مولکی	١- سنوردارە (خاص+ عام) ٢- هەیەو پیرۆزە بەپێی مەبادیئی ئیسلام. ٣- سیستەمی شورا+ ولایات+ ئیسلام حوجەیە نەك شەخصی و حزب. ٤- سنوری هەیە. ٥- سەرکردە پیرۆزە و بێ ئیمتیازە و خزمەتکارە. ٦- ئەخلاق و ئاین ناوەندیە. ٧- یەکسانی چینایەتی نیە، دادگەریە. ٨- کار- تەقریبی- باج لەزیادەکان (زکات، خمس...).

٣- ٦ ئایدیۆلۆژیای نەتەوا یەتی

نەتەوایەتی مەدرەسەی سەربەخۆی نیە، تشریعات و تیڕوانین و هەڵوێستی گشتی نیـە، ئایدیۆلۆجیایەکی ناقصە، یان چاکتر بڵێین هەر ئایدۆلۆژیا نیە بـەڵکو ئینتمـا و هەسـت و سۆزە لەڕیزی ئینتماکانی ستونی وەك : بنەماڵـە- خێـل- نەتـەوە- نـەژادی- نێـر و مێ- ناوچە و کیشوەر، هەر بۆیە هەموو حیزبێکی نەتەوەیی (هەتا شۆڤێنیەکانیش) بـە هۆ ی مەدرەسەیەکی فکری ئایدیۆلۆژیاکەی پێ تەواودەکا، سـەرنج بـدە (حزبـی بەعسـی عـەرەبی سۆشیالیسـتی)، (حزبـی دیمکراتـی نیشـتمانی)، هـەموو لایەنـە سیاسـیەکانی کوردستان...

هەر بۆیەش لەگەڵ مەدرەسەمان ریز کردووە بەناچاری چـونکە حیزبـە کوردسـتانیەکان لەو سەرچاوە هەڵقوڵاوون، ئەگینا ئەو پێناسـەی (نەتەوایـەتی) و پەیوەنـدی (قومیە)بـە(الامە) پێناسی هەڵەن، هەروەها (مقوماتی قومی) گوایە هاوبەشی مێژوو و ئاین و خـاك و یەکێتی دەروون و نەریت و زمان... تـەواو نیە،(لـەدوایی باسـی دەکـەین)، بـوون لـە نەتەوەدا حەقەو سروشتی یە، بەڵام بە ئایدۆلۆژی کردنی (واتە: القومیة+ الایدولوجیـة = الأمـة، بـەپێی ڕای نەتەوەییـەکان)، ئـەوە بـووە مایـەی سەرئێشـەو ڕەگەزپەرسـتی و داگیرکردنی لێهاتەدی کە ئێمەی کورد یەکێ لەو قوربانیانەین، لـە بەرامبـەردا هەسـت و قۆناغی نەتەوایەتی لێ پەیدا بووە و دەبێـت، واتـە هەسـتی نەتەواتیـەتی و ئایـدیۆلۆژی نەتەوایەتی لێك جیایە.

سەرهەڵدانی:

ئادەمیزاد بەندە بە کۆمەڵ، لە سەرەتای مێژوو هەرکەسە بۆ بەرگری لەبوونی تەنیا پێویستی بە بنەماڵە هەبوو، دوای گەشەسەندنی کشتوکاڵ و بەخێوکردن و پاوانکردنی موڵك و پارێزگاریەکەی زیاتر پێویستی بە ئەلقەیەکی فراوانتر بوو کە (خێڵ)ە، لە پرسیاری (ناسنامە)یی تۆ کێی؟ لەوەڵاما دەیووت من فلانە خێڵ (عەشیرەت)م، بەو شێوەیە تا ئادەمیزاد ئاسۆی پێویستی و هاتوچۆ و تێکەڵی فراوان تر بوو، زیاتر ئینتمای فراوانتر بوو، گۆڕانکاری وگەشەیەکی کۆمەلایەتی زۆری ویستوە تا لە قۆناغی خیلایەتی وەرچەرخاوە بۆ قۆناغی نەتەوەیی،لەو نیوانەدا ئینتمای نەتەوەیی هەبوە بەلام نوستوو

بوە،تەنها لەلایەن توێژێکی زۆر تایبەت دەبینرا،دوور نیە لە جیهانی ئیسلامی یەکەم جار هەستی پێ کرابێ ،لەسەدەی ١٠ بەدواوە جۆرە تێڕوانینێکی نوێ سەبارەت بەدەست نیشان کردن وناسنامەی هەریم لەناو جوگرافی ناسانی ئیسلامی وەك (ئەبوزەیدی بەلخی وئیستاخاری و ئیبن حۆقل و ماقدیسی..) سەری هەلدا، لە پال دابەشی هەرێم لەسەر بنچینەی جوگرافی وجۆری حوکم ئەوا بۆ یەکەم جاریش لەسەر بنچینەی زمان ونەتەوە هەرێمیان دەست نیشان کردوە ، کەواتە زۆر ئاساییە تا سەدەی ١٧- ١٨ و ڕابوونی پیشەسازی ئەوروپا و سەدەی ١٩- ٢٠ی جیهانی سێیەم ئەو هەستە نەدەورووژا ، تێکەڵی و بەجیهان بوون(عولمە) دەستیّ پێکرد بەتایبەتی لەسەرەتای ئەو سەدەیە، ئنجا ئادەمیزاد هەستی بەخۆی کرد سەرباری ئنتمای خێڵەکی محلی ئنتمای نەتەوایەتی فراوانیشی هەیە،پەیوەندیەکی سیاسی ئایدیۆلۆژی و(دوایش قانونی)لە نیوان هەریم ومیللەت ودەسەلاتی سیاسی دروست بوو، دەرکەوت نەتەوەی جیاجیاو مێژووی جیاو کەلتوور و نەریتی جیاو زمانی جیا هەیە، ئیتر قوناغیکی تر هاتە پێش، سەرنج بدە حزبە عەلمانیە ناشیۆنالیزمەکان چەند هەڵەن لە زیادەڕەوی لە(قوناغ بوونی نەتەوایەتی) دەکەن،نکولی لە وەختی بوونی دەکەن ، هەر بەنمونە لە کۆنگرەی بنیادنانی (حزبی بەعس ١٩٤٧) لە هەردوو مادەی (٣) و (٤) هاتووە: (انه حزب قومي يؤمن بأن القومية حقيقة خالدة، ويؤمن بأن الاشتراكية منبعث من صميم القومية العربية)[١]، بەو شێوەیە لە هەندێ شوێن کرانە ئایدۆلۆژیا و نەتەوەی بالادەست نەتەوەی بچووکی داگیرکرد بە خێڵ و بنەماڵەوە، ئیدی هەستی نەتەوایەتی دروست بوو، ئێستا لەجهان وەلامی پرسیارەکەی

[١] دەقەکانی وا لە (دستور حزب البعث العربي الإشتراكي -٤-٦نيسان ١٩٤٧) هاتوە: مادة (٣) :- حزب البعث العربي الاشتراكي قومي يؤمن بأن القومية حقيقة حية خالدة، وبأن الشعور القومي الواعي الذي يربط الفرد بأمته ربطا" وثيقا" هو شعور مقدس، المادة (٤) :- حزب (البعث العربي الاشتراكي) اشتراكي يؤمن بأن الاشتراكية ضرورة منبعثة من صميم القومية العربية لانها النظام الامثل الذي يسمح للشعب العربي بتحقيق امكانياته وتفتح عبقريته على اكمل وجه فيضمن للامة نمواً مطرداً في انتاجها المعنوي والمادي وتآخياً وثيقاً بين افرادها.

پێشوو تۆ کێی؟ بڵێی من فلانە خێڵم نیشانەی نەفامیت بیشان دەدا، کەواتە سەرەتای هەستی نەتەوایەتی و ووشیاری نەتەوایەتی کۆن نیە، لە سەرەتادا لە ئەوروپا دەستی پێکرد، گوایە (بسمارك ۱۸۱۵- ۱۸۹۸)ی ئەڵمانی یەکەم دەسەڵاتدارێك بوو، کە بەرنامەی کاری نەتەوایەتی پەیرەو کردووە ئەلمانیای لەسەر ئەو بنچینەیە لە ۱۸۷۱دروست کردووە، دوای هەموو ئەوروپای گرتەوە، ئنجا هاتە ناو جیهانی سێیەم کۆتای بە چەرخی ئیمپراتۆریەتەکان هێناو دەوڵەتی نەتەوەیی دروست بوون، ئەو پرۆسە گۆرانە لە ئنتمای خێڵەکی بۆ ئنتمای نەتەوایەتی، کۆمەڵێك گۆرانی تری پێك گرێدا بەم شێوەیە:-

لەرووی سیاسیەوە:

١- گۆرانی ئیمپراتۆریەکان بۆ وولاتانی هاوچەرخ (مەلەکی وکۆماری)

٢- لە دیکتاتۆری تاك رەوی بۆ دیکتاتۆری دەزگایی وحزبیش

٣- - گۆرانی ئینتمای کۆمەلایەتی ستونی بۆ ئینتمای سیاسی ئاسۆیی

٤- لە پەیوەندی خێلەکی بۆ پەیوەندی یفکری و حزبییشەوە

لەرووی یاسای نێو دەولەتیەوە:

١- یاسای نیو دەولەتی هاتە جێی هێـز (تاراددەیـەکی چـاك)،دەزگـای وەك (عصبە الامم)پەیدا بوو.

٢- جاران ئیمپراتۆریەت وهەریم وگەل پەیوەندیەکی یاسایی و سیاسی وایان نەبوو دوای ئەو وەرچەرخانە بۆدروست بوونی دەولەت پیویست بوو دەسەلات وهەرێم (نیشتمان) و گەل(نەتەوە)یاساییانەو سیاسیانە پیك وەببەسترێت

٣- سنورو بنەمای سەروەری (سیادة)هاتە جێی فەوزای نێو دەولەتی

لەرووی ئابووریەوە

١- وەرچەرخانی کشتو کال بەرەو پیشەسازی

٢- لەبازاری ناوەکی بەرەو بازاری جیهانی

٣- لە بەخیو کردن بۆ جێ نشینەوە

لەقورسایی لادێ بۆ قورسایی شار

لەرووی چینایەتیە

١- وەرچەرخانی چینی دەرەبەگ بۆ چینی بورجوازی

٢- وەرچەرخانی کریکاری کشتو کال بۆپرۆلیتاریا

لەرووی کۆمەلایەتیەوە:

١- وەرچەرخانیکۆمەلگە ستونیەکان بەرەو مەدەنیەت

٢ - وەرچەرخانی ئینتمای خیلەکی بەرەو نەتەوەیی

لەرووی یاسایی سیاسیەوە

١- وەرچەرچەرخانی نەریت بۆ یاسا، لەئاینیەوە بۆ عەلمانیەت

٢- لەکتیبی ئاینیەوە بۆ دەستوری مەدەنی

٣- وەرچەرخانی تاك لەژێر کاریگەریەنەریتە کۆمەلایەتیەکان بۆکاریگەری یاسایی

٤- بەگشتی وەرچەرخان لە ڤاکتەرە ستوونیەکان بەرەوڤاکتەرە ئاسۆییەکان.

لەرووی ئەخلاقی و ئاینیەوەی:

١- وەرچەرخانی پەیوەنیوەندیە کۆمەلایەتیەکان لەبەرژەوەندی گشتی بۆتایبەتی

٢- لەپیکەوە ژیان بەرەو تاك ژیانی

٣- لە مەبادیئیەوە بەرەو بەرژەوەندی

٤- لە سیۆکراتیەوە بەرەو دیموکراتی ودەزگای مەدەنیەوە

لە رووی فکری وئاینی

١- وەرچەرخانی ئەحکامی ئاینی بۆ یاسایی

٢ - وەرچەرخانی بەها ئاینیەکان بۆ بەهای عەلمانیەت

٣- وەرچەرخانی مدرسەی فکریو فلسفی میسالی بەرەو مادیەت

وەرچەرخانی ڤاکتەری نەتەوایەتی بۆ (عولم)یش کۆمەلێك گۆرانکاری بەخۆوە دەبینی کە هێشتا ئاسۆکانی دەرنەکەوتوون، لە عەولەمەدا ئنتما و لایەنگری وەك جاران نامێنێ، بەلام نابتە ئنتمای شارستانی، بەلکو دەبێتە ئنتمای مەدرەسی، بۆیە وەك جاران چالاکی سیاسی کادیر و رێکخستن و پاگندەی حزبی نامێنێ، بەلکو لە هەر ناوچەیەك هەرچوار مەدرەسەی لێ گەشەدەکا.. ڕاگەیاندن ڕۆلی بنچینەیی دەبێ.

ئەوە یاسایەکی گشتی بوو تەنیا پەیوەست بەکورد نیە، بۆیە هەست و ووشیاری نەتەوایەتی (کوردایەتی) تەمەنی زۆر کورتە لە سەدەیەك تێناپەڕێ بۆ بیریار و شاعیر و

زاناكان، بۆ خەڵكى سادەش كەمتر لەسەدەيەك، هەر بۆيەش زۆر هەڵەيە ئەوەى بۆ واقعى ئێستاى جيهان و ناوچەكە لەدواى پەيدابوونى هەستى نەتەوايەتى محكمەى: مێژوو، م.. لولو، دەوڵەتى كوتى، ئيمارەتەكان، صلاح الدين ايوبى، زاناكانى كورد.. دەكات بە هۆى نەبوونى هەستى نەتەوايەتى، ديارە هەر ئادەميزادێكيش بيروباوەڕ و ئاستى عەقڵەكەى لە باشترين دۆخى دا تەنيا ڕەنگدانەوەى واقعى سەردەمى خۆيەتى، كەس نەيتوانيوە پێشبينى چەند سەدەيەك بكات ئەگەر بەدەگمەنيش بوويێت زووتر هەستى نەتەوايەتى هەبوويێت نەبوويتە ڕاى گشتى.

٣ – ٧هەستى نەتەوايەتى كورد (كوردايەتى)

ئەوەى سەروو گشتى بوو، بزانين مێژووى كوردايەتى لەكەيەوە دەستى پێكردووە، هەروەك زانستى (بەردبوو زانى- علم المتحجرات) پانۆراماى مێژووى سروشتە، ئاواش (قسەى نەستەق) و (شعرى كۆن) بەردبووزانى زانستى مێژووى ئەو ميللەتەيە، لەسەر ئەو بنچينەيە ئێمە قسەى نەستەق و هونەر و گۆرانى كۆنمان نيە لەسەر هەستى نەتەوايەتى، هەروەك ئەدەبياتيش لەپێش (احمد خانى) نيە، بەڵام لەپاش سەدەى بيستەم ئەدەب و نووسين و تيۆرێكى زۆرمان هەيە لەسەر كوردايەتى، ئێمە وادەزانين تەنيا (صلاح الدين) كێشەى ڕەچەڵەكى هەيە، نەخێر، لە سەردەمى خەلافەتەكان لەدائيرەى رەگەزنامەكانيش ناوى نەتەوەى نەدەنووسرا ،ئەو گرنگيە لە هيچ لايەك بە ڕەهەندى نەتەوەيى نەدەدرا، بۆيەش نەخشەى سياسى عوسمانى كەوتبوە دەرەوەى ميلەتانى تورك،هەروەك نەخشەلى سياسى ئەيوبيش كەوتبوە دەرەوەى ميلەتى كورد،لەدائيرەى ڕەگەزنامەى عوسمانيش وتەنانەت لە دەستورى عوسمانى(مەشروتيە) كە پێك هاتبوو لە ١١٩ مادە و ٤٣٦٨ ووشە بەيەك ووشەش ناوى توركى تيا نەهاتوە[١]،بە پێى مادەى(٧١)ى دەستورى عوسمانى (مەشروتيە) ئەوا نوينەر(مەبعوس) نوينەرايەتى هەمو ميلەتان دەكا نەك هەر بازنەكەى

---

[١] بڕوانە دەقى يەكەم دەستورى عوسمانى دەرچووى 24/12/1876

خۆی، زۆر بەووردی پشکنیمان ئاخۆ لە میژوودا نازناویکی نەتەوەیی هەبیّ نەبوە ،ئەو نازناوانەیان پیّ دراوە(أسد الدولة، ألأعز، ألأغا، أمين الدولة، تاج الملوك، شاهنشاه، الغازي، القاهر، المستنصربالله، ملك الأشراف، الناصر...)[1] ،پالنەری نەتەوەیی ورگەزپەرستی لەدوای سەدەی ١٩ دەست پیّ دەکا بەتایبەتی سەردەمی (ئیتحادولتەرەقی لەدوای ١٩٠٨) بەرامبەر ناوی هەر ئەفسەریکی کورد پیتی(ك) دەنوسرا وبەرامبەر ئەفسەری عرب پیتی(ع) دەنوسرا،لەو دەم تا ئەو ساتە گیانی رِەگەزپەرستی کەوتە نێو بەشیکی زۆر لەکوردو تورك، لە توێژینەوەیەکی(صنعان احمد ئاغەقەساب) لەبارەی لێك جیاکردنەوەی کورد وتورکمان لەهەولێر بەو ڤاکتەرە لێك کردۆتەوە گوایە کرمانج(کورد)پیس وچلکن بوە،ئەو رِایە دەگەرِێتەوە بۆفەرهەنگی رِەگەزپەرستی ئیتحاد الترقی کەناوی لەعرب نا(پیس عرب)..کەچی یاقوت حموی لە(معجم البلدان ج١-اقليم السبع) دەلێت تورك وەك درِندە بوە بە(وحش الجبال)وەسفیان دەکا،کلیمنسۆری سەرۆکی فرنسا لەکۆنگرەی ئاشتی باسی لەوە کرد کەتورك (نقص الكفاوه)ی هەیە ناتوانیّ میلەتی تری لەژێردەست دابیّ، ئەوە بوە بنچینەی یاسایی رِێکەوتنی سیڤەر بەتایبەتی مادەی(١٣٢)ی ئەو رِێکەوتنە، لە رِاپۆرتی ویلایەتی موسلیش تورکمانی ناوچەی ویلایەتی موسل بە (مرتزقه العباسيه)باس دەکا[2]، لە شوێنێکی تری ئەو رِاپۆرتە دەلێت لە نێو عوسمانی کە ناوی تورك دەهات وەك گەمژەو غەشیم(همجی) سەیر دەکرا تا ١٩٠٠لەسەر دەستی (بزوتنەوەی عموم الترك) بوونە جێی شانازی[3] ،تەنانەت لەسەردەمی عوسمانیش کە حوکمەکە تورکی بوە کەچی هەرناوی تورك هاتبیّ هاوتای (اعراب-بی

---

[1] (معجم الألقاب أرباب السلطان في الدولة الإسلامية) هەروەها بروانە: صحومرجل المريع .. المصدرالسابق - ص٤٦٧-٤٦٩

[2] تقرير ولاية الموصل ..١٣٢

[3] تقرير ولاية الموصل ص ١٢٧، ص١٢٩، ص١٣٢- بزوتنەوەی (عموم الترك) نەبوە ،رِەنگەمەبەستی ئیتحادوالترقی بێت .

ئیدراك)[1] بوە-لەبارەی وەسفی (بی ئیدراکی تورك) بڕوانە(ساطع الحصری -محاضرات فی نشوء القومیة) و(دراسات فی الحرکة الکوردیة المعاصرة – د.عثمان علي ")،ئەوانە هەمو سەردەمی هاتنی عەلمانیە،لەگەل سەلبیاتی زۆری سولتان وخەلیفەکانی عوسمانی بەلام ڕەهەندی ڕەگەزپەرستی نەتەوەیی بەدی ناکرێ، بۆیە کەس نەیدەزانی کێ چ نەتەوەیەکەو ئەوی تر چیە، ئیتر هەستی نەتەوایەتی چی، لەکۆنەوە بەلادێییەکانی جزیرەیان وتووە (عرب)، لەناو کوردیش ڕەوەند (کورد) بووینە، تەنانەت لە بەڵگەنامە مێژووییەکانیش دەردەکەوێ لەبەر نەبوونی ناوی نەتەوەی لە سەردەمی عوسمانلی لەناو کوردا ناویان لە پیاوەکانی عوسمانلی نابوو (جل خوارەکان) یان (گورگە بۆرەکان)[2]، لە نێو عەرەبیش پێیان دەووتن "ئەفەندم" ئەوەش لەگەڵ ووتە بەنرخەکەی (محمد امین زکی بەگ) و (شریف پاشا) ی کورد یەك دەگرێتەوە کە دەڵێن (تا ئیتحادیەکان لەسالی ١٩٠٨ بانگی تورکایەتیان نەکرد، ئێمە هەستی کوردایەتیمان نەبوو).تەنانەت لە گوڤاری (مشروتیەت)ی شریف پاشا هەتا ژ:٤٢ی سالی ١٩٠٣باسێکی کوردایەتی تیدا نەبووە، ئینجا بووە سەردەمی چارەنووسی نەتەوەیی، بەشێك لە نەتەوەکان لەگەل سەربەخۆییان نەتەوەی تریشیان خستە بن دەستی خۆیان، ئیتر هەرنەتەوەیەك بەخۆی لە چارە نووسی خۆی بەرپرسیار بوو، کەواتە کوردایەتی ڕەوتێکی شەرعی وەرگرت هەقی خۆیەتی حزبی کوردستانی تایبەتی دروست بێت بە ئیسلامیەکانیشەوە، چونکە کورد پێشڕەو نەبووە لەو هەنگاوەو مادام دەوڵەتی عەرەبی و فارسی و تورکی و.. هەبێت وەك محمود شاکری*

---

[1] بۆیە کەمتر تورك لە پایەی دەوڵەتی عوسمانی بوو زیاتر سەربازو فەرمانبەری سادە بووە، لەوەوە بزوتنەوەی تۆرانی و کەمالی سەری هەڵداو ووتیان تورك لە هاوکێشەی عوسمانی زۆر مەغدورە لە بەرامبەر کورد و چەرکەس و ئەرنائوت و عەرەب...، پاساوی بنچینەیی مستەفا ئەتاتورك لە گوتارەکانی رۆژی ١، ٢، ١٩٢٤\٣\٣ سەبارەت بە هەلوەشانەوەی خەلافەتی عوسمانی لە ئەنجومەنی بالآی تورکی - پە رلەمان- ئەوەبوو.

[2] بڕوانە یاداشتەکانی رفیق حلمی، لەناو عەرەبیش پێیان دەووتن ئەفەندمەکان.. نەدەوترا تورکەکان.

* خەلکی سعودیەیە لە زنجیرە کتیبەکانی بەناوی (تاریخ الاسلامی)بەرگی (العراق)باسی دەکا

مێژوو نوسی ئیسلامی دەلیت بۆ دەوڵەتی کوردیش نەبێت ؟ لە وەڵامدا جارجار شیوعیەك یان ئیسلامیەك لە چوارچیوەی داوا مرۆڤانەکەی خۆی داوا لە هەموو نەتەوەکان دەکا لەو ساتەدا واز لە نەتەوایەتی بهێنن! ئەوەیان تەسلیمی ئەمری واقعە و لەزیانی میللەتی داگیرکراوە، تازە نەتەوەی داگیرکەرەکە پێویستی پێ نیە و وەك (گێفرکانێ) ئەو بەشی خۆی و بەشی خەڵکی تریشی بردووە، ئنجا یەکێ بێت بڵێ لەو ساتە گوێی یەك بەردەن کۆتای هات ئەوا ژێرکەوتوەکە گوێشی چوو ماڵیشی چوو بی نیشتمانیش بوو.

ئەوە نارەوایە، ڕاستیەکەی ئەوەیە یان هەموو لایەك بگەڕێتەوە سەر (ئومەمیەتەکە) کەس دەوڵەتی نەتەوەیی نەبێت یان با هەموو هەیان بێت. ئەوەش دەقی داوایەکەی شێخ سەعیدپیران بوو کە بریتیە لە: ١- گەڕانەوەی خەلافەت*، یان ٢- دەوڵەتیش بۆ کوردستان. ڕاست و ڕەواترین پەیوەندی و ڕوانگەی ئیسلامە بۆ کوردایەتی، چاکترین پێناسی ئەکادیمیشە بۆ کێشەی کورد، لەو ڕوانگە ویژدانیە نجم الدین ئەربەکان ڕاستیەکی وای لە شارۆچکەی بنگول لە ١٩٩٤ ووت وبوە هۆی لەدەست دانی سەرۆك وەزیرانەکەی لە تورکیا..چی ووت؟ ئەوە دەقە تورکیەکەیەتی:

"Bu ülkenin evlatları asırlar boyu mektebe başlarken, besmeleyle başlar. Siz geldiniz, bu besmeleyi kaldırdınız. Ne koydunuz yerine, 'Türküm, doğruyum, çalışkanım.' Sen bunu söyleyince, öbür taraftan da Kürt kökenli bir Müslüman evladı, 'Ya öyle mi, ben de Kürdüm, daha doğruyum, daha çalışkanım' deme hakkını kazandı...."

((ڕۆڵەکانی ئەم گەلە بەدرێژایی چەند سەدەیەك کردنەوەی دەوامی قوتابخانەیان بە (بسم الله)یان دەکردەوە ،ئیوە هاتون

---

* لەڕاستیدا شۆڕشەکانی هەریەکە لە شیخ عبدالسلام وملا سلیم وئەوانی تریش بریتی بوون لەو داوایە، ئەوەش باشترین بەلگەیە کەخەلافەتی عوسمانی بۆ کورد تارادەیەك باش بوو بۆیە داوای گەڕانەوەیان دەکرد، نووسینەوەی میژوو لەکوردستان زولمێکی زۆر دەکا کاتی دەنووسی شەری نێوان عوسمانی وعبدالسلام بارزانی! کەی ئەوە ڕاستە ئەو کاتی حوکمی ئتحادیە عەلمانیەکان بوو، ئەو دووفەترەیە زۆر جیایە، لەڕاستیدا لە سەرەتای سەدەی ١٩گۆران دەستی پێ کرد بەرەو تەغریبی، ئینجا تۆختر لە ١٨٦٥ بەرە و ١٨٨٩ئینجا ١٩٠٨ ڕاستەوخۆ دەسەلات کەوتە دەست عەلمانیەت تا رووخانی یەکجاری عوسمانی لە١٩٢٤

ئەم بسم اللەیەتان هەلگرت چیتان لەجیگە دانا؟ دەلین: تورکم – راستم- خەباتکارم ،ئیوە کە ئەمە دەلین لە بەرامبەردا رۆلەیەکی موسولمانی بە ئەسل کورد هەقی خۆیەتی بلیت: کەواتە منیش کوردم راستترم خەباتکارترم))[1]

ئەوە مانای شۆڤێنی نیە و ئادیۆلۆژیاش نیە، ئـەوە مـافێکی سروشـتی سـەرەتاییەو ئەرکە لەسەر هەموو کەس و لایەنێك خۆی کۆبکاتەوە بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرکـە، لەسـەر ئەو بنچینە حزبی نەتەوەیی دروست بووە، کاتێ نەتەوایەتیش ئایدۆلۆژیا نـەبێت ئـەوا بـۆ بوونی بەحزب پێویسـتی بـە مدرسـەیەکی فکـری و سیاسـی هەیـە وەك سۆشیالیسـتی، شیوعی، لیبرالی و دیمکراسی، ئێستا ئیسـلامیش، واتـە هـەموو حزبـە کوردسـتانیەکان سەرباری نەتەوایەتیان سەر بە یەکێ لە مەدرەسەکانیشن.

لەوەوە دەردەکەوێ هەموو حزبێکـی کوردسـتانی دوو تـەوەرە خـەباتی هـەلگرتووە، (ڕزگاری - نیشتمانی) تیایدا یەکسانن و (ڕزگـاری- کۆمەڵایـەتی) تیایـدا لێـك جیـان، یەکـەمیان کێشـەی نەتەوەییـەو دووەمیـان کێشـەی مدرسـیە، چـاکترین حـزب ئەوەیـە توانیبێتی مدرسەیەك هەڵبژێرێ تەواو لەگەڵ کێشـەی نەتەوەییەکـەی بگونجـێ و هـەردوو تەوەر یەکتر تەواو بکەن.

** ** **

لەبەر ئەوەی حزبی مۆدیرن لە نیو میلەتە داگیرکراوەکان بە دوو ڕەهەندی ستونی(نەتەوەیی) وئاسۆیی(خزمەتگوزاری) کار دەکا ،ئەوا بۆ دیاری کردنی ناسنامەی حزب بەتایبەتی لە دوای پەنجاکانی سەدەی ڕابووردوو پیویستی بەو دوو ڕەهەندە هەیە کە بریتین لەو مەدرەسانەی سەروو کە بەکورتی گەلالەمان کردن، ئیستا بەو پیشەکیە دێینە نیو بابەتی حزبە کوردستانیەکانی دوای جەنگی جیهانی یەکەم

[1] بە هۆی ئەو گوتارەی لەشارۆچکەی بینگول لە ١٩٩٤ درا دادگا لە لایەن عەلمانیەتی تورانی ولـە سـەرۆك وەزیـری لادرا

بەشی چوارەم

رەوتی حزبی لەدوای جەنگی جیهانی دووەم

لــەدوای زنجــیرە شکســـتی شورشـــەکانی کـــورد لەبیســـتەکان دا جوریـــك لـــەبی ئومیدیومانددووی رووی لە کورد کرد تادوای جەنگی دووەم وجەکەرە بـــوونی بناغــەکانی (ب،د،ك)

لەو قۆناغەدا هاوسەنگی هێز گۆڕا و نەخشەی سیاسی و ئایدۆلۆژیش گۆڕا، (مارکسیەتی) لەشێوەی ستالینی باوی وەرگرت، کۆمەڵێك چەمك و بنەماو نەریتی سیاسی هاتە ئاراوە کە کارێکی زۆری هەبوو لەسەر دروست بوونی حزبە کوردستانیەکان، لە ڕووی: ئایدۆلۆژیا، هەڵس وکەوتیان، وەلائو هاوپەیمانیەتی، جۆری سەرکردایەتی، سنوری سیاسی و جەماریەکەی، ستراتیژیەت و پلانی عەسکەری و سیاسی، ئامانج و ئامرازی،... بەلاّم پێش ئەوەی بێینە سەر (پ.د.ك) ئەوا بەپێی زنجیرەی خۆی دوو ڕوون کردنەوە پێویستە:

١- حزبی شیوعی عێراق لە ساڵی ١٩٣٤ دروست بوو بە دروشمی نیشتمانی (نیشتمانێکی[1] ئازاد و گەلێکی بەختیار) و دروشمی چینایەتی (ئەی کرێکارانی جیهان یەکگرن)، لقی لە کوردستان هەبوو، بەلاّم عێراقی بوو، بۆیە ئەو حزبە تا دروستبوونی (حزبی شیوعی کوردستان) لە ١٩٩٣/٦/٣٠ ئنجا دەکەویتە خانەی حزبە کوردستانیەکان، لەو بەروارەشەوە نۆرەی دیت بەپێی زنجیرەی خۆی.

٢- بەهەمان شێوەی فکرەی (حزبی ئیسلامی) لەئاستی عێراقی هـەبووە، کـەمتر لـە کوردستان تەنیا لە ئاست بیرمەنـدە ئاینیـەکان بـووە، تـا لـە سـالاّنی هەشـتاکان بوونـە حزبێکـی کوردســتانی، لـەوێوە نـۆرەی ئـەوانیش دێـت، چـونکە بابەتەکـەمان حزبـە کوردستانیەکانە نەك عێراقی،کەلە بەشی داهاتوو راستەوخۆدێینە نێو بابەتەکە

---

[1] مەبەست لە نیشتمان عێراقە نەك کوردستان.

هەردوو تەوەری فکری ونیشتمانی ئەودوو تەوەرەی نیشتمانی (گەشـەی کوردایـەتی)و گەشـەی فکـری لـە بەشـەکانی(٢ و٣)دیاریمـان کـرد زۆر کاریگـەری لەسـەر حزبـە کوردستانیەکانی هاوچەرخ هەیە،لە تەوەری نەوتەوایەتیدا جم وجۆلو هەست بـە ئینتمـای سیاسی کوردستانیەت ونەتەوەیی دەکریّ، کە هاندانێکی مـەزنی سروشـتی وهەمیشـەیی دەداتە تاکی کورد بیرو هۆشیاری سیاسی دروست بێت وسانابێت بۆ بە حزبی کردنی

لەتەوەری دووەمیشا بنچینەیەکی ئایدیۆلۆژی بۆ ئامادە دەکا کە لە حزبایەتیەکە قوولّ بێتەوە، کوردایەتی ببەستێتەوە بە یەکیّ لە مەدرەسـەکان، ..لەڕاسـتیدا تـەوەرەی دووەم زیاتر لە قۆناغی نوێی کوردایەتی کاریگەر بوو نەك لە سەردەمی دروست بوونی (پ د ك)

- ١ -

پارتی دیموکراتی کوردستان

هەڵبەتە زۆر لە مەڕ ئەو حزبانە نووسراوە، بەڵام بەشی هەرەزۆری لە چوارچێوەی هەڵچوون و بە مەبەست و شەڕەقەڵەم بووە، هەول دراوە ئەو توێژینەوە یە دوور بێ لەو کاریگەریانە و زیاتر بابەتی و زانستیانە دەرگا واڵا بکریت تا زیاتر گفتوگۆ هەلگرێ بۆ دەولەمەندبوونی.

<u>ڕەگ و ڕیشەی:</u>

بەپێی ئەدەبیاتی خۆیان، ئەو حزبە زیاتر لە کوردستانی ڕۆژهەلات چەکەرەی کردووە ئنجا پەڕیەوە، یەکەم جار (ژ.ك: ژیانەوەی کورد)، لە ١٦/ئاب/١٩٤٢ دروست بوو لە مهاباد (مێژووی تریشی هەیە)، بەکۆمەلێك دروشمی ئیسلامی و کوردایەتی وەك :(١- ئیسلامەتی ٢- کوردایەتی ٣- مەدەنیەت٤- ئاشتی)[1]، دوای لەیادی چوار ساڵەی لە ١٦/ئاب/١٩٤٦ بوو بە حزبی دیموکراتی کوردستان بە سەرۆکایەتی قازی محمد، لەدیوی کوردستانی خوارووش ئەم چالاکی و پێشەکیە سیاسیانە هەبوو تا لە (پارتی دیموکراتی کوردستان) خەملی، بەو شیوەیەی خوارەوە

+ لە ساڵی ١٩٣٩ کۆمەلێك ڕەوشەنبیرلەوانە : (ئیبراهیم ئەحمەد، عەلائەدین سجادی، ڕەفیق حلمی ..) جموجۆلیان بە هەردوو تەوەری نەتەوەیی و فکری هەبوو.

+ لە ساڵی ١٩٣٨ (حزبی هیوا) دامەزرا بەسەرۆکایەتی (ڕەفیق حلمی)، ئامانجی سەربەخۆیی کوردستان بوو،هەرچەندە خەلکی مارکسی تیابوو بەڵام تارادەیەك ئەوەش وەك (ژ ك) پابەند بوویە کوردایەتی رەسەن و بنەمای ئیسلامی، بەخێرایی پەڕیەوە بەشەکانی تری کوردستان.

---

[1] بە پێی بەلگەنامەکانی بەریتانی –ڕاپۆرتی کۆلینیل ئیلفیلسۆن کە لە ١٩/مارتی/١٩٤٧ ی نووسیە دەلێ زۆربەی ئەو ڕێکخراوانە دروستکراوی کۆمە نیستین، (ژ ك)یش بە هەستداری کۆمۆنیزمی وەسف دەکا ،بەڵام دەبێ ئاگادار بین مەبەستی کوردستانی رووسیایە ئەگینا ئەوەی لای خۆمان زیاتر ئاڕستەیەکی ئیسلامی هەبووە

+ هەندێ گروپی تر پەیدابوون،لەوانە : (حزبی برایی ١٩٣٨)، (حزبی پشتیوانی کورد ١٩٣٨)، لقی(کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد) ی ئێرانیش پەڕیەوە روژهەلاتی کوردستانیش، لەگەڵ وردە لایەنی تری وەك (رێی ڕاست)، (بەرەی رزگاری کورد ١٩٤٥)،...سەریان هەلدا

+ لەساڵی ١٩٤٤ (هیوا) بوو بە دوو لەت، بەشێکیان چوونە ناو حزبی شیوعی عێراق، مارکسیە کوردپەروەرەکانیش (پارتی کۆمۆنیستی کوردستانی عێراق)یان دامەزراند بە سەرۆکایەتی (ساڵح حەیدەری)، بە (پارتی شۆڕش) ناسرابوو، ڕۆژنامەیەکیان هەبوو بەناوی (یەکێتی تێکۆشین).

+ لەسەرەتای ١٩٤٥ وەك بەرەیەك هەموو گروپە دژ بە ئیمپریالیزمەکان بۆ سەربەخۆیی کوردستانی گەورە (حزبی ڕزگاری)[1]یان دروست کرد، لەو کەسایەتیانە: (ساڵح حمیدەری، نافع یونس، د.جعفر محمد کریم، نوری شاوەیس، نوری حمدامین، تەها محی الدین معروف).

دامەزراندنی پارتی:

سەربردەی ئاسایی لەو دەمە بەو شێوەیە: لە ساڵی ١٩٤٦لەدایك بوو لە یەکگرتنی هەردوو حزبی ڕزگاری و شۆڕش بەناوی (پارتی دیموکراتی کورد) لەوساڵیە کە کۆماری مهابادیش ڕاگەیەنرا، دامەزرێنەرەکەی (همزه عبدالله) یە، بەڵام بەپێی ئەدەبیاتی نوێی (پ.د.ك) دەڵێن: ((همزه عبدالله لەئێران نێردرا، دامەزرێنەرو سەرۆکی راستەقینە مەلامستەفا بارزانی خۆی بووە)). بەڵام بە مسۆگەر یەکەم جار لە مهاباد (پارتی) دروست بوو ئنجا پەڕیەوە کوردستانی عێراق، ئەوکاتی مەلا مستەفا لە مهاباد بوو.

ئەگەر بەوردی سەرنج بدەینە سەربردەی دروست بوونی (پ دك) دەبینین هەردوو

---

[1] بە پێی بەلگەنامەکەی پێشووی بەریتانی –راپۆرتی کۆلینیل ئیلفیلسۆن ،..هەروەها راپۆرتی بالویزخانەی بەریتانیا لە بەغدا بە ژ:٢٢١/١٢/٤٦له ١٩٤٦/٧/٢٦ باس لە دروست بوونی پارتی رزگاری کورد دەکا و بە دەسکردی کۆمەنیستی وەسف دەکا ، بروانە: کەمال مەزهەر- کوردو کوردستان لە بەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل٢٠٩

ریوایەتی ئێرانی و دیوی عێراقی بەچاك یەك ناگرنەوە، هەروەها لەبارەی (دامەزرێنەرەكەشی) بۆیە پێویستە بە وردتر بن كۆڵی بكەین بۆ گەیشتن بەراستی:

١- بە پێی رای حزبی شیوعی ئەوابیرۆكەی حزبیكی بەرجوازی لەلای ئەوان هاتووە، بە پێی بەیانێكی (حزبی شیوعی كوردستانی)ڕاستەوخۆ لە دوای جەنگی جیهانی دووەم، بە ناوی- بیان ....: إتحدوا لتأسیس حزب رزگاری كورد... فی سبیل تحریر كردستان الكبری [1]، بووە هۆی دروست بوونی حزبی رزگاری دوای بوویتە پارتی

٢- بە پێی حزبی دیموكراسی ئیران دامەزرینەرەكەی قازی محمدەو سەرەتاكەی بۆ سالی ١٩٤٢ی (ژ ك)دەگەڕێتەوە

٣- گوایە فرقەی دیموكراسی ئازەربێجانی زۆر كاریگەری لەسەر ئەو دروست بوونە هەبووە

٤- لەدیوی ئیراقی ڕەگ وڕیشالی بۆسالآنی ١٩٣٨ هیواو شۆرش دەگیرنەوە

٤- كەواتە ڕاستیەكی وون هەیە لەو نێوانە با لیّی بكۆلینەوە

بەپێی دیكۆمینتەكانی فرنسی و بەریتانیاو عوسمانی سەبارەت بەكورد ڕۆژی دامەزراندنی پارتی ناگەڕێتەوە بۆ ١٦ی ئابی ١٩٤٦ بەلكو بۆ ناوەڕاستی سالّی ١٩١٩ وبەو شێوەی خوارەوە:

یەكەم- بروسكەیەكی هاوبەشی ئەو حزبانەی خوارەوەی تێدایە كە لە رۆژی ١٩٢٠/٣/٢٥ بۆ (لوید جۆرج)یان ناردووە:

أ- ئەمین عالی بەدرخان:نائب (جمعیە تعالی والترقی).

ب- سلیم بەكر: ئەمین عام حزب الدیمقراطي الكردي*

ح- صبری** : رئیس خۆیبوون.

د- باقی : رئیس الجمعیە الدعایە.

ع- نهری معروف رئیس جمعیە الدعایە.

ك- كمال فوزی بأسم الصحافە الكردیە [2]

---

[1] بڕوانە :دەقی بەیانەكە لە كتێبی (المشكلة الكردیة فی الشرق الأوسط ص٤٦٣) میژووی لەسەر نیە

* لە هەندی سەرچاوەی تر سكرتێری ئەو حزبەی دیاری كردووە بەناوی (نجم الدین طە).

** ناوی تەواوی عوسمان سەبری بە ئاپۆ بەناوبانگ بوو واتە مامە

[2] بڕوانە : كورد و كوردستان في وثائق بريطانية- ص٣٤٠

دووەم– لەدیکۆمینتەکی بەریتانی کە لەرۆژی ٨|١٢ |١٩١٩ نووسراوە داوای سەربەخۆی کوردستانیان کردووە [1]،لە ژێرەوە بەناوی پارێزەر(منەوەر وبازرگان) مۆریان کردووە بەناوی پارتی دیموکراتی کورد بۆ قومیسێری بەریتانیان ناردووە.

سێیەم – دیکۆمینتەکی تر بەرواری لە سەر نیە بەڵام هەردووکیان لە ئەستەمبۆل نووسراوە لە بارەی مەولەتی یاسایی، دیارە ئەو پارتە مەولەتی یاسایی پێ نەدراوە هەروەك خۆی لە نامەکەی سەروو باسی دەکا و لە دەقی بەلگە نامەی (چاپەمەنی تورکیا ژ:١٨٥لە ١/تشرینی دووەم /١٩١٩ داوای مەولەت پێدانی ڕەت دەکرێتەوە[2]،لە تورکیەکە بەناوی "کورد دمقرات فرقەسی" وسەرکردەی یەکەمی بە ناوی (ممدوح سەلیم)* تۆمار کراوە

چوارەم–لەدیکۆمینتەکی تر بۆ قومیسێری بەریتانی پێشنیار دەکا بۆ بەریتانیا تاکوردستانیش بکەوێتەژێر ئینتدابی بەریتانی ومۆری سکرتێری پارتی دیموکراتی لە سەرە بێ ناو مێژوو،بەڵام واپێدەچی لەکۆتایی سالی ١٩١٩و نزیك سالی ١٩٢٠ بێت چونکە سیستەمی ئینتداب لەدوای دامەزراندنی (عصبة الأمم)بوو بە پێی مادەی ٢٢ی بەشی یەکەمی (عهد العصبة الأمم)

پێنجەم–ناوی سەرکدایەتی ئەوحزبە بەو ناوانە هاتووە :ممدوح سلیم بەگ،منەوەر وبازرگان، نەجمەدین بەگ،حسێن بەگ ..

شەشەم–ئەو پارتە بە تورکیەکەی (کورد دیموقرات فرقەسی)بوو، کەواتە ئەو تیۆرەو دەڵێ ناوی پارتی لەسالی ١٩٤٦ لە فرقەی دمقراتی ئازەر بێجانەوە هاتووە هەڵەیە، رەنگە پێچەوانەکەی ڕاست بێت و ئەوان لە کوردیان وەرگرتبێت .

حەفتەم – لەهەندێ بەلگەنامەی بەریتانی وفەرەنسی وکوردیش ناوی ئەو پارتە هاتووە، لە ئەرشیفی وەزارەتی جەنگی فرنسی (1115 N 20)باس لە دوو نامەی تری ئەو پارتە دەکا کە بۆ بەریتانیایان نووسیە لە سالی ١٩٢٠.

---

[1] دەقی نامەکە لە کتێبی (کۆمەلە و رێکخراوە کوردیەکان لە بەلگە نامەی بەریتانی وفرنسی – ل٧٠)هەیە

[2] هـ- س پێشوو ل٧٩

* دوور نیە سلیم بەکر وممدوح سەلیم هەر یەك ناو بن و بەئینگلیزی زور جار ناوی یەکەم ناخوێننەوە ناوی باپیر وەك نازناو زیاد دەکەن- هەندێ جار بە ممدوح سلیم بەگ دەنوسرا، یان هەر گەلێ جار تەواوی ئەو زانیاریانەی نوێنەرەکانی بیانی لەکوردستان بە هەڵەیی بوویتە بەلگنامە دەبێ ئاگاداری ئەوەش بین

هەشتەم - وەك لەو دیکۆمینتەی خوارەوە هاتووە (لە خالی ١٣)باس لەپارتی دەكا لەمانگی(٩)- واتە لە دوای مانگی ئاب هەر بەسەرکردایەتی قازی محمد

کەواتە پارتی مێژووی کون ترە و دامەزراندنەکەی ناگەرێتەوە بۆ١٦ی ئابی ١٩٤٦ و نە لە دیوی ئێران* و نە لە دیوی عیراق و دامەزرێنەریشی نە قازی محمدە و نە هەمزە عبدالله یە و نە مەلا مصطفی.. بەلکو بەلایەن کەمەوە لە پێش سالّی١٩٢٠ ئەو حزبە هەبووە.

بە هەر حال جگە لە جیاوازی لەبارەی دامەزرێنەروڕۆژی دامەزراندنی لەدیوی کوردستانی ئیران وئیراق، ئەوادامەزراندنی لە سوریاش بۆمێژووی ١٩٥٧/٦/١٤دەگەرێتەوە[١] وەك لە دوای باسی دەکەین زیاتر دەردەکەوی کە ملا مستەفا نەك دامەزرینەرە یاخود نا بەلکو گومانێکی زۆر هەیە کە ئەوسەرۆکە هەر پارتیش نەبووبی.

دیکۆمینتەکان:

القنصلية البريطانية العامة

تبريز- 11/09/1946

سري رقم ٣٠

سيدي:

لي الشرف ان اكتب اليكم تقريرا عن نقاط النقاش المثير الذي بين بيني و بين قاسم الخاني زاده الديبوكري حول الوضع الكوردي الذي سبق و ان اعلمتكم عن زيارتـــه في برقيتي رقم ٢٨٥

* بەشێك پێیان وایە کە ناوی پارتی دیموکراتیەکە لە فرقەی دیموکراسی ئازەر بێجانەوە هاتووە ..هەلبەتە ئەوەش لەوە دێت کە بە کەمی سەیری مێژووی فەرهەنگی کوردی دەکرێ، پرسیارەکە ئەوەیە بۆچی پێچەوانەی راست نیە ؟ ئەوەتا فرقەی دمقراتی کورد لە سالی ١٩١٩ هەبووە، کەچی فرقەی دمقراتی ئازەر لە جەنگی جیهانی دووەم سەری هەلّدا

[١] بروانة : د رضوان بادینی - أكراد سوريا :موعد مع التاريخ ص٩٧

١٣- يقول قاسم آغا بصورة عامةبأن وضع جمهورية كردستان في ورطة و انها مفلسة كليا من الناحية المالية. و بينما قاضي محمد هو الرئيس من الناحية الرسمية للحكومة و الحزب الديموقراطي الكردستاني، ولكن في الواقع له سلطة قليلة جدا على القبائل و لا يمكن له الاعتماد على ولاء رؤساء القبائل له. و قد انتخبه الكورد رئيسا لهم لأنه المفتاح للوصول الى الدعم الروسي المالي و من ناحية اعطاء السلاح. و قد وصل مفاوضات قاضي مع قوام الى طريق الفشل: و قد الح قوام السلطنة على اعتبار الكورد جزءا من سكان آذربيجان و يجب ان يشملهم اتفاقية تبريز- طهران الموقعة في ١٤ حزيران. و لكن قاضي رفض القبول بذلك.

تێبینی: ئەو دیكۆمنتانەبەتەواوی لای من هەیە.

كەسایەتیەكانی پارتی بەگشتی: (ئیبراهیم ئەحمەد، همزە عبداللە، نوری شاویس، شێخ لەتیف، جەلال تالەبانی، عمر دەبابە، د.محمود عوسمان، سالح یوسفی، حمدامین معروف، سامی عبدالرحمن، حەمەكریم فتح اللە، علی عبداللە، كاكەزیاد ئاغا، تەها محی الدین معروف، جعفر محمد كریم، رشید باجلان، رشید عبدالقادر، عبدالكریم توفیق، عبدالصمد محمد، سالح حیدری، كمال فوئاد، حمید عوسمان..). دەكرێ بڵێین لەلایەن ئەو رەوشەنبیرانەوە زیندوكراوە.

گەشەی ئایدیۆلۆژیای:

حزبێكی نەتەوایەتی دیموكراتی بوو، بەڵام زۆربەی سەركردە دامەزرێنەرەكانی ماركسی بوون وەك سالح حەیدەری و ئیبراهیم ئەحمەد، بەگشتی ئەزمونێكی كراوەی هەبوو، گەلێ جار وەك حزبێكی ماركسی خۆیان پێشان دەدا بەتایبەتی لە كۆنگرەی كەركوكی ١٩٥٣، بەڵام بە كاریگەری مەلا مستەفا دەگەڕایەوە سەر ناسنامەی میللەتی كورد، ئەو حزبە تەواو لەگەڵ بیروبڕوای مەلا مستەفا هەماهەنگ نەبووە. لەدوای غیابی مەلامستەفا جارێكی تر لە كۆنگرەی (٩) ساڵی ١٩٧٩ گەرانەوە سەر ڕێڕەوی ماركسیزم، بۆ ماوەیەكی كەم، وەك تیبینی دەكری ئایدیولوژیای ئەو حزبەو بیرو بروای مەلا مستەفا لیك جیا بووە

دروشمی ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستان و دیموكراتی بۆ عێراق بووە.

ڕێکخستن و سنووری:

کۆنترین حزبی نەتەوایەتی یە لەنێوان حزبە کوردستانیەکانی ئێستا، زۆر بەخێرایی لقی لە بەشەکانی تری کوردستان کرایەوە هەتا گەیشتە کوردستانی سوریا و لبنانیش*، شێوەی ڕێکخستنی وەك حزبە نویێ یەکانی جیهان (هەرەمیە) و پێك دێت لە سەرکردە و بنکە،و گوێڕایەڵی و ڕێنمایی، ڕێکخستنی توندو دیموکراسی ناوەندی، پەیکەری ڕێکخستنی بەم جۆرەیە: (سەرۆك- م.س.- کۆمیتەی ناوەندی- لق- ناوچە- ڕێکخراو- شانەی سەرەکی- شانە).

ڕەوتی:

- ئەزموونی حکومەتی مهاباد شکستی هێنا و (پارتی) لەویێ کەوتە ژێرزەمین و مەلا مستەفا بەرەوسۆڤیەت ئاوارە بوو.
- کورد لەسەردەمی پادشایی عێراق هێشتا شەخسیەتێکی چاکی هەبوو تەنها کیانی سیاسی نەبوو، لە ١٩٥٢ باڵی ئیبراهیم ئەحمەد و باڵی هەمزە عبداللە لەیەك جیابوونەوە، تاساڵی ١٩٥٩ یەکیان گرتەوە، دوای دیسان همزە عبداللە دەرکرایەوە.
- لەدوای ١٤ ی گەلاوێژ لە ١٩٥٨/١٠/٦ بارزانی گەڕایەوە بەغداو تا ساڵی ١٩٦١ نەگەیشتە هیچ ئەنجامێك لەگەڵ میری،بە پێی سەرچاوەیەکی دەگمەنی (ئیخوان)[1] ئەوا عبدالکریم قاسم لە پیلان بوە دژ بە بارزانی بۆ تیرۆر کردنی وبەغدای بەجێهێشت لە ١٩٥٩.
- لە ١١ ی ئەیلولی ١٩٦١ شۆڕشیان دەست پێکرد بەڕابەرایەتی مەلا مستەفا، (بەپێی کتێبی لا أصدقاء سوی الجبال)یەکەمجار (پارتی) بەشداری نەکرد بەڵکو بە (ڕجعی)شی لەقەڵەم دا، دوای هاتە ناو شۆڕش.

لە ١٩٦٣/٩/٢٨بۆ یەکەم جار لە کوردستان ئیزگەی دەنگی کوردستان کرایەوە وەك ئۆرگانی شۆرش بوە تەکانێکی مەزن لە رای گشتی دروست کردن و هۆشیاری

* هەڵبەتە هەموو ئەو جەمکانەی وەك :کوردستانی سوریا یان کوردستانی عیراق ..هەڵەیە، پیویستە بنوسین باشوری کوردستان یان روژ ئاوای کوردستان .. بەلام بو سوك تیگەیشتن وادەنوسین

[1] لە کتیبی (الأخوان المسلمون فی العراق١٩٥٩-١٩٧١ الدکتورة ایمان عبدالکریم دباغ ص٥٩٢ واهاتوە:بارزانی لە (ساحە التحریر)کۆبونەوەی لەگەل لایەنگرانی خۆی هەبوە ،نوینەرانی ئیخوان(ابراهیم منیر وولید الأعظمی) خەبەری بارزانیان داوە نەچێتە ئەو کۆبونەوەیە چونکە پیلانی تیرۆرکردنی دارێژراوە لەلایەن قاسمەوە

ورێنمایش

- لەساڵی ١٩٦٣ حزبی شیوعی لەلایەن بەعسیەکان راوەدوونران و ئەوەی ڕزگاری بوو گەیشتە ناو شۆڕش.
- لەبەر نەبوونی ئایدۆلۆژیایەکی توند و تۆڵ کێشەی فرەتەوژمی و جیایی بیروڕای فراوان هەبوو.
- لەدوای کۆنگرەی (٦)ی قەڵادزە لەساڵی ١٩٦٤ باڵی (م.س) بە سەرکردایەتی (ئیبراهیم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی) لەدژی باڵی (مەلا مستەفا بارزانی) گوایە (ڕجعی) و (خێڵەکی) لێك جیابوونەوەو* سەرەتای (مەلایی) و (جەلالی) دروست بوو،کە لە راستیدا جورێك لە مل ملانیی نیوان عەلمانی وئیسلامی بوو، جەلالیەکان چوونە همدان،بە پێی ڕای (زۆر تایبەتی مام جلال) ئەو کێشەیەی ناو مەکتەب سیاسی بە فیتی حزبی شیوعی بوو لە ڕێی (خەت مائیل) ئەندامیکی بالای پارتی جیّ بە جیّ کرا.
- دوای سووتانی (عبدالسلام عارف) دانوستانیك لەگەل عبدالرحمن عارف کراو بەیانی (لامرکزی)لە ٢٩/حزیران/١٩٦٦دەرچوو بوچارەی کیشەی کورد، بەڵام سەرەنجامی نەبوو.
- لە شەری عەرەب لەگەل ئیسرائیلی ٥ی حوزەیرانی١٩٦٧ بارزانی شەری یەك لایەنانە راگرت.
- جارێکی تر لەلایەن بەعسیەکان لەساڵی١٩٦٨ دەسەلاتیان گرتەوە دەست وشەڕ لەکوردستان زۆر بە توندی دەستی پی کردەوە، جەلالیەکانیش گەڕابوونەوە باوەشی عێراق دژی شۆڕش بەڕەسمی جەنگان.
- لە ١١ ی ئازاری١٩٧٠دوای سەرنەکەوتنی سوپای عێراق دانی نا بە ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و لەگەڵ ملا مستەفا ڕێککەوتن بۆ ماوەی (٤) ساڵ.
- بارزانی هەمان شەو (لێبوردنێکی گشتی) جاڕدا نەخشەی تێکبەردانی حکومەتی هەڵوەشاندەوە.

---

* هەرچەندە لە پێشتر دژایەتی هەبووە بەلاّم لەو کۆنگرەویە بە رەسمی ڕوویە ڕووی یەکتر بوونەوە، بە پێی کتێبی (بارزانی وبزوتنەوەی کورد – مسعود بارزانی ل١٣٩)دەلیّ لە ٣١ی تەمووزی ١٩٦٣ کەهێرش کرایە سەر ناوچەی بارزان وحکومەت بەدرۆ گۆتی بارزان گیرا ئیبراهیم ئەحمەد هاواری کرد لە خۆشیان، مەکتەبی سیاسی پارتی ئەو سەردەم لەدژی ئەو هێرشە نەوەستان –بڕوانە ل١٤٧ ی هەمان کتاب،

- له ۱۹۷۰ جەلالیەکان لە کۆنگرەیەکی خێرادا ناویان لەخۆنا (پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان) و چوونە ناو (پ.د.ك) بەهۆی ئەو لێبوردنە.
- ئەو فەترەیەی ۱۹۷۰- ۱۹۷٤ ئیدارەیەکی باش لە کوردستان دروست بوو لەچاو هەلس و کەوتی حکومەت و جەلالیەکان و ناثارامی و دزی و ڕێگری و کوشت و بڕ بەیەکجار زۆر کەم بۆوە، کورد یەکپارچە بۆوە.
- لەو فەترەیە (پ.د.ك) بووە گەورەترین حزب لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست، خاوەنی زیاتر لە سەد هەزار ئەندام بوو، ڕۆژنامەی (التآخي) بەعەرەبی و (برایەتی) بەکوردی لە بەغدا دەردەچوو، بوێرانە بابەتی دەنووسی.
- لە کوردستان بوار بە حزبی شیوعی درابوو کاری سیاسی بەرەسمی بکات و دوای لە بەغداش.
- یەکەم خیانەتی حزبی بەعسی عەلمانی لەدژی مەلا مستەفا ئەو پیلانە خۆکوژیە بوو کە چەند پیاوێکی بەدیەن ئاینی و (هەوالگری) بەڕووی مەلا مستەفا تەقینەوە، ئەو وەفدە بەناوی (محسن الحکیم) مرجعی شیعەکان هاتبوون کە ڕێزی تایبەتی لای مەلا مستەفا هەبوو، چونکە فتوای حرام کردنی جەنگی لەگەڵ کورد دابوو، دوای پیلان بوو لەدژی هەموو لایەك.
- حکومەت زوو دەستی بە تەعریب کردن و جم و جۆلی سەلبی کردەوە.
- لەنێوان پیلانەکانی هەمیشەیی عێراق دژی شۆڕشی کورد توانی دووقۆلیانە (حزبی شیوعی) هەلخەلەتێنن، لە ۱۹۷۳/۷/۱۷ لەدوای (میثاق العمل الوطني) بەرەیەکی لاوازیان جاڕدا بۆ پرسی (پ.د.ك) بەناوی(الجبهة الوطنية القومية التقدمية).
- بەو شێوەیە حزبی شیوعی جارێکی تریش سەنگەری کەوتەوە لای حکومەت، بە هەنجەتی پارێزگاری کردن لە (سلطة الوطنیة) گوایە نەوەك (ئەزموونی شیلی) و (سلڤادر ئەلیندی) و (ئینقلابەکەی بینوشی) لەعێراق دووبارە بێتەوە، چەکیشان وەرگرت لە حکومەت تەنها لەناوچەکانی کوردستان نەك لە سەرانسەری عێراق.
- لەسالی ۱۹۷٤ حکومەت یەك لایەنانە لەگەڵ حزبی شیوعی و هەندێ خوفروشی کورد یاسایەکیان داڕشت بەناوی ئۆتۆنۆمی و دوو دەسەلاتەکەی (تەنفیزی) و (تەشریعی) کە وێنەی نەبووە لە بێدەسەلاتی لەو جیهانە.
- (پ.د.ك) ڕەتی کردەوەو حکومەتیش دەستی بەشەڕ کردەوەو ئەو جارە ولاتانی

سۆشیالیستی دۆستی گەلان و یەکێتی سۆڤیەت و حزبی شیوعی عێراقیش بەئاشکرا یارمەتی عێراقیان دا دژی ئیمپریالیزمی کورد!.

- بەشێك لەسەرکردایەتی پارتی لەوانە :عزیز عـەقراوی، هاشم عـەقراوی، ئیسماعیل مەلا عەزیز لە پێش مانگی ئازار ی ١٩٧٤گەڕانەوە ناو حکومەت، لەنامەیـەکی مام جلال لە١٩٧٢/٦/٢٢ بۆ سەرکردایەتی کـوردی نـاردووە دەلێ نـوری شـاوەیس وسالح یوسفی ودارا تۆفیق وعزیز وهاشم ئیسماعیل لـە لایـەن حزبـی بەعسـەوە بـە (جناحی تەقەدومی)ناو زەد دەکرێن ئاگاتان لێیان بێت!
- دوای یەك سـاڵ جـەنگ و بـەرگری سـەدان هـەزار لـە خـەڵکی ڕەش و ڕووتـی ئـەو کوردستانە بە پیلانێکی عەلمانیەتی ناوچەکەو جیهان لە پەراوێزی کۆنگرەی (ئۆپیـك) لە جەزائیر لە ١٩٧٥/٣/٦ (شا و صدام) بە ئامـادەبوونی (هـواری بومیـدیا) و ئـەو (عبـدالعزیز بوتەفلیقـەی ئێسـتا، ئـەوکاتی وەزیـری دەرەوە بـوو)، بەدەستخۆشـی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا - بەتایبەتی هینری کیسنجەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکی ڕۆڵی بالای بینی- دیسان لە هەمان(لانە) بەکوردیان وەداوە.
- لە بەرامبەر داڕووخانی شۆڕشی کوردستان، عێراق ئاوو خاکێکی زۆری کـردە دیـاری بۆ شای ئێران*
- سەرەنجامی ئەو شورشەش وەك نەوانی تر تاسەقفی دیاریکراو گەشەی کرد، ئیتر تیغی فاکتەری ئیقلیمی ملی شورشی بریـەوە، کـە فاکتەریکـە زیـاتر دوزی کـوردی ئـالوز کردیە، میلەتانی ژیر دەستە لە دووفاکتەری ناوەکی —داگیرکاری ودادگەری نـەبوونی یاسای دوەلی قەیرانی هەیە، بەلام کورد لەدوای دابەش بوونی لە١٩١٦ سی قەیرانی کوشندەی ناوەکی وئیقلیمی وجهانی هەبووە تا بەرپابوونی شورشی ئیسلامی لـەئیران ئەو فاکتەرە کوشندەیەی ئیقلیمی زور سوك کردەوە
- بەو شێوەیە شۆڕشی ئەیلول شکستی هێنا و (پ.د.ك) جاڕی کۆتـایی خۆشـی هێنـاو هیچ حیزبێکی نیشتمانی لە گۆڕەپان نەما، هەندێ لە ناحەزانی شۆڕشـی ئـەیلول بـە (ئاشبەتاڵ)یان لەقەڵەم دا چونکە هێشتا شۆڕش خـاوەنی دەیـان هـەزار پێشـمەرگەو پارەوپوول و هێـزی لوجسـتی و مـادی زۆر بـوو، بـەپێی روونکردنەوەکـەی (لیژنـەی

---

* لە ١٩٧٣/١٢/١ لە چاوپێکەوتنی سەدام بە وەفدی کوردی دیارە ئاماژەی بەوەها سـەودایەك داوە، بڕوانە ل٣١٧ی بارزانی و بزوتنەوەی کورد

ئامادەی پ دك- دمحمودعوسمان)٦٠٠٠٠پ م و١٥ ملیـۆن فیشـەك و ناوچـەیەکی فراوانی ئازادیش لەبەر دەستی شۆرش بووە.

- لە کوردستانی عێراق تەنیا (حزبی شیوعی) و (چەند پارتیەکی کارتۆنی وەك : پارتی عزیز عقراوی و پارتی شۆڕشگێر- عبدالستار تـاهیر، بزوتنـەوەی پێشـکەوتنخواز- مەلا عبداللە سمایل- مەلا ماتۆڕ-) مابوون کە لایەنگیری حکومەت بوون.

گۆڕەپانی ڕاستەقینەی کوردستان بۆشاییەکی مەزنی لیٚ دروست بـوو، بەتایبـەتی کـە ڕێبەرانی (پ.د.ك) نەیانتوانی ستراتیژیەتی شۆڕش بگۆڕن بۆ جەنگی چریکی، گۆڕەپانیـان چۆل کرد، بەو شێوە کۆتایش بە سیستەمی تاك حزبی و تاك ڕابەری هات، کە بۆ قۆنـاغی رزگاری ئەو سیستەمە چاکتر بوو نەك فرەلایەنی و فرە رابەری و فرە میلیشیایی.

لێـرەدا قۆنـاغی نـوێی بزووتنـەوەی رزگـاری خـوازی کوردسـتان دەسـت پیٚدەکـا و بناغەکانی حزبە کوردستانیەکانیش لێرەوە چەکەرە دەکا، ئەوجارە هەر لەژێرکاریگەر بیری نەتەوەیی ئاودراو بە ئاینی نەما، زیاتر بە دینامیکێکی ئایـدیۆلۆجی چـەپی و عەلمانیانـە هاتنە مەیدان، بۆیە لێرەوە پێویستمان بە توێژینـەوەی مەدرەسـە فیکرەکانـە کـە چـەندە کاریگـەرن لەسـەر شـێوازی حزبایـەتی و ڕەوتیـان و هەڵوێسـت و ڕەفتاریـان، هـەتا چارەنووسیشیان، کە لە دەرفەتێکی فراوانتر باسی دەکەین، ئیتر نۆرەی یەکیتی نیشـتمانی وسەرکردایەتی کاتی ... دێت.

بەشی پێنجەم

قۆناغی نوێی حزبە کوردستانیەکان

<u>چەند پێناسێك</u>

ئادیۆلۆژیا:[1] بریتیەلە کۆمەڵەبیرو برواو باساوی ڕێباز و مەدرەسەکان کە لە چۆنیەتی بەرنامەی ژیان (یان لایەنێك) دەکۆڵنەوەو

ئینتمای بڕوایی: بیروباوەڕی هەرکەسێك بە هەر مەردسەرەیەك، واتە ڕاهێنان و شاهیدی دان لەناخەوە بۆ ڕاستی ئەو مەدرەسەو بەدڵسۆزیش کاری بۆ بکەی،(بیروبڕوا = وەلاء + زانیاری)

ڕێسا: دوو بڕوای بەدیل بۆ یەکتر کۆنابنەوە لە یەك ناخدا، واتە ناشێت مارکسی بیت و لیبرالیش، یان سۆشیالیستی بیت و ئیسلامیش، نەك هەر لەلای ئاینی ڕەتکراوەتەوە((وما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه))، لەلایەن مەدرەسەکانی تریش ئاوا بەدەق ڕەتکراوەتەوە.

حزبەکانی جیهانی سێیەم کە لەژێر بارودۆخێکی توندی دیکتاتۆریانەی ڕژێمەکان دروست دەبوون، بەرنامەکانیان رادیکالیانەو سەر بە مەدرەسەیەکی فیکری دیاری کراو بووینە، بۆیە سەرەڕای رادیکالیەتی کۆمەڵایەتی و ئایدۆلۆجی ڕادیکالی نیشتمانیش و بگرە خۆیان لە قەرەی ڕادیکالیەتی نەتەوایەتیش داوە، هەر بۆیەش ئامانج و تێکۆشان و بنەچە فیکرەکانیان لەسەر دوو تەوەری سەرەکی بووە*،(کە لەپەیڕەو پرۆگرامی گشت

---

[1] ئایدۆلۆژیا: لە دوو وشەی لاتینی پیك هاتووە، ئایدیا مانای بیروباوەڕ، لۆگۆسی یۆنانی بەمانای زانست، یەکەم فەیلەسوف (دیستراتی فرنسی لە ١٧٥٥- ١٨٦٣) لە کتێبی (elemenis of edeology) ئایدیۆ لۆژیای بەکار هێنا.

* واتە ڕزگاری کوردستانیان هاوبەشە، بەڵام بە چ ئامراز و چ جۆرە دەوڵەتێکی کوردستانی دروست دەکەن، لەوەوە لێك جیان،بەجوریك کە : **چەپیەکان** دەیانەوێ کوردستانێکی سەربەخۆ و حکومەتێکی مارکسیانە دروست بکەن، لیبرال دیموکراسیەکانیش کوردستانێکی سەربەخۆ و حکومەتێکی لیبرالی،

حزبــە کوردســتانیەکان بــە هەرســێ تــەیاری ئێستاشــەوە - نەتەوایــەتی، چــەپیەکان، ئیسلامیەکان- وا دارِشتراوە) :

تەوەری یەکەم: رِزگاری- نیشتمان، واتە هــەموویان بەرنامــە و ســنووری رِکخســتن و ئامانجیــان رِزگــاری کوردســتانە هــەر لــە (لامرکــزی، ئۆتۆنــۆمی، فــدرالی، ولایــات، کۆنفیدرالی...) تا سەربەخۆیی کە ئەوەش دوا مەبەستەکەیە، لە کوردستان بە (رِزگاری- نیشتمانی) ووتراوە کوردایــەتی، ئــەو رِێبــازە نەتەوەییــە نیــوەی ئایــدیۆلۆژیای حزبــەکان دروست دەکات، کە لەدوایی باسی دەکەین.

تەوەری دووەم رِزگاری - کۆمەلایەتی ناونراوە، ئەگەر تەوەری یەکەم پەیوەنــدی نێــوان ئادەمیزاد و نیشتمانەکەی بێت، یان نێوان نەتەوە بێت بــە ســتونی، ئــەوا تــەوەری دووەم ئەرکی رِێکخستنی پەیوەندی ئادەمیزاد بە ئادەمیزادەوە بە ئاسۆیی، بۆ ئامانجە بنەرِەتیــە مرۆڤایەتیەکان، وەك دادگەری و رِەوشت و یەکسانی و مافی مرۆڤ و ئافرەت و هەژاریــەتی و... واتە لە یەکەم پەیوەندی تاك بە خاکە لە دووەم پەیوەندی تاك بە تاکە.

بە کورتی بەرنامەی ژیانی کۆمەلایەتی و ئابووری و سیاسی و حقوقی و چینایەتی... کە پەیوەستە بە مەدرەسەی سیاسی و فکری یەوە.

گرنگ ترین بەشی ستراتیژەو تیۆری سیاسی هەر حزبێکە،ئەو دوو تــەوەرە لــە دروشمــی حزبەکان بەدی دەکری، هەر بۆ نموونە:

(پ.د.ك): ١- ئۆتۆنۆمی (ئێستا فیدالی) بۆ کوردستان، ٢- دیموکراسی بۆ عێراق.

(ی.ن.ك): ١- مافی چارەی خۆنوسین بۆ کوردســتان، ٢- ئــەی کرێکــارانی گــەلانی زۆرلێکراوانی جیهان یەکگرن.

(حزبــی شــیوعی عێــراق): ١- نیشــتمانێکی ئــازاد و گــەلێکی بــەختیار، ٢- ئــەی کرێکارانی جیهان یەکگرن.

سەرنج بدە بەشی یەکەمی دروشمەکان رِزگاری نیشــتمانیە، بەشــی دووەمیــان رِزگــاری کۆمەلایەتیە، ئاوەناوە هەندێ لایەنی دەستکورت لە فکر و مەدرەســەی سیاســی وای بــۆ دەچن گوایە جارێ پێویست بە تەوەری دووەم نیە تا رِزگار دەبین، بەلام هــەر رِێکخســتنی خودی حزبەکە لە دەسەلات و مافی دەزگای سەروو بەخوارە وە، سەرکردە و بنکە، سزا و

بە هەمان شێوە ئیسلامیەکانیش کوردستانێکی رِزگارکراویان دەوێ تیایــدا حکومــەتێکی ئیســلامی پەیرِەو بکەن .

پاداشت،.. هەموو ئەوانە پێویستی بە دادگەری هەیە، جا ئەو دادگەریە پێوانەیەکی لەومدرسانە (سۆشیالیستیە، ئیسلامیە، لیبرالیە) پێویستە، هەلبەتە ئەو بزووتنەوە نیشتمانیەی بەرپای دەکەن دژی داگیرکەر بزووتنەوەیەکی جەماوەریە پێویستی بە رێکخستن و ئیدارە و کۆمەلایەتی هەیە، رێکخستنی ژیانی خێزانی و گیروگرفت و چارەسەریەکانی پێشمەرگە خۆبەخۆ و لەگەل جەماوەریش هەمووی پەیوەندی بە(رزگاری- کۆمەلایەتی) هەیە، هەر ئێستا ئەو جیاوازیە گەورەیەی ئاستی ژیانی پێشمەرگەی سادە و ئامیرێك، فەرمانبەرێك و بەرێوەبەرێك، هەژارێك و بەرپرسێك.. هەمووی بەشێکە لە نوقسانی ئەو دادگەریەی کە (رزگاری- کۆمەلایەتی) لێی بەرپرسیارە، ئەوەیان تەوەرێکە بەتایبەتی لەژێر رەوتی ئێستای (عەولەمە) پەیوەستە بە هەموو مرۆڤایەتی و ئەزموونەکان بەخێراپی لە کشوەرەکان دەپەرێتەوە، بویە تەوەری یەکەم بە تاقی تەنهابێ تەوەری دووەم مانایەك ببەخشی مانای شوفینی وخیلەکی وبەدەویانە دەبەخشی

بۆ زیاتر بڕوانە ئەو خشتەیەی جیاوازی:

ڕزگاری –نیشتمانی	ڕزگاری –کۆمەلاّیەتی
١- پەیوەندی تاك بەخاكە.	١- پەیوەندی تاك بەتاكە.
٢- بیروباوەڕ و ئایدۆلۆژیا نیە بەڵكو هەست و نەست و هۆنراوە و جەماوەریە.	٢- بیروباوەڕ و ئایدیۆلۆژیا و مەدرەسە و فەلسەفە و حزب و توێژی پێشڕەویە.
٣- پەیوەندیەكی ستونیە.	٣-بە سروشتی پەیوەندی ئاسۆییە.
٤- دەڤەریە وەك ڕەهەند.	٤- ڕەهەندێكی جیهانیشە.
٥- حزبە كوردستانیەكان لێی هاوبەشن.	٥- لێی جیان.
٦- قۆناغێكی وەختیە و تایبەتە بە نەتەوەكانی ژێردەست.	٦- دوورودرێژە و گشتیە.

٢

یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ی.ن.ك)

دۆخی دروستبوونی

بۆ ئەوەی خوێنەران ئاشنای بابەتەکە بن پێویستە سەرەتایەکی دروست بوون و مێژووەکەی بزانرێ.

یەکەم- باری ناوخۆیی:

بارودۆخێکی ناوەکی و ئیقلیمی و جیهانی زۆر ناسك و نەگونجاو بوو بۆ کورد، لەناوەخۆدا، تەنها سێ مانگ بوو شورشی ئەیلول زۆر بەبێ ئومێدی لە ١٩٧٥ شکستی هێناو جارێ کۆتایی هێنانی حزبایەتی و سیاسەت و کوردایەتیش بوو لەو دەمیدا، کە خاوەنی زیاتر لە ٦٠٠٠٠ پ.م و توانای جەنگی بەهێز و ناوچەیەکی فراوانی کوردستانی رزگارکراوی هەبوو، بێ ئەوەی هیچ رێنماییەك بەو خەڵکە بدرێت، بۆیە بەشێك لە رۆشنبیرانی چەپی کورد یاخود عەلمانیەتی کورد بە (تاش بەتاڵ) ناوزەدیان کرد، بەو شێوە شاخ و گۆڕەپان چۆل بوو، حکومەتی بەعس زۆر زاڵ بوون بەسەر کوردستان، ئەوەی ئێستا دەبینرێ لەلایەن بەرژەوەندی پەرستان بۆ حزبە دەسەلاتدارە کوردیەکان دەیکەن — گەندەڵی وجاشەکان بە هەمووجورەکانیەوە، ئاواشیان بۆ بەعس دەکرد، چەند حزبێکی کوردی هەبوو لە بەرەی حکومەت بوو وەك:

١- پ دك. باڵی جیابووەوەو بە سەرۆکایەتی عزیز عقراوی.

٢- پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان- بە سەرۆکایەتی عبدالستار تاهیر شەریف ئەو باڵەی کە لەگەڵ جەلالیەت نەگەڕایەوە نێو شۆڕشی کورد لە لێبوردنی١١/٣/ ١٩٧٠ی مەلا مستەفا بارزانی.

٣- بزوتنەوەی پێشکەوتنخوازانی کورد- هەر لە هەمان باڵ جیابۆوە- بە سەرۆکایەتی عبداللە اسماعیل- بە مەلاماتۆر بەناوبانگ بوو.

٤- حزبی شیوعی عێراقی.

هەمووی لە بەرەدابوون لەگەڵ حزبی بەعس.

- لەو کاتی تەنها تروسکایەکی جم و جۆڵی (ئەوکاتی پێیان دەووتن کۆنە جەلالیەکان) هەبوو لەگەڵ شەخسی (جەلال تاڵەبانی) خۆشی.

- کوردایەتی کەوتەوە نێو شیعر و گۆرانی و شانۆگەری، زۆرایەتی ئەو توێژە دەورێکی گرنگیان بینی.

- کۆمەڵە ڕایەك سەری هەڵدا ئەو کاتی گوایە ئەو شکستەی شۆڕشی ئەیلول لە ئەنجامی کوردایەتیەکی کلاسیکی و خێڵەکی تاکڕەوی ئاینی بوو، نوقسان بوو لە تیۆری زانستی و عەلمانی و مارکسی، بەتایبەتی لەو سەردەمی شکستەکەی کورد هاودەم بوو لەگەڵ سەرکەوتنەکانی بزووتنەوە مارکسیەکان لە (ڤیتنام، کەمبۆدیا، لاوس، ئەنگۆلا، مۆزمبیق،..).

- بەو شێوەیە تەیاری عەلمانی و مارکسی زۆر تەشەنەی کرد لە کوردستان، حزبی شیوعیش ئەو شەپۆلەی پێ هەرس نەکرا لەبەر عێراقیەتەکەی بە پێچەوانەوە بەیانی دەرکرد ئەو جم وجۆلەی دروست بوونەوەی شۆرشی بە تەقەلاکانی ئیمپریالیزم و رەجعی لەدژی حکومەتی نیشتمانی بەعسی لە قەلەم دا ،تەنانەت ڕووخانی شۆرشی کورد بەسەرۆکایەتی بارزانی لە ١٩٧٥کە شینی کوردان بوو ئەوان لەکۆنگرەی ٣ی ١٩٧٦ی (ح ش ع) بەدەسکەوتێکی گەورەی وەسف کردو ئەو شۆرشەی بە (رجعی)لە قەلەم دابوو وەك لەدەقی بەیانەکەی واهاتوە:(..وفی مقدمة المنجزات الجبهة الوطنیة الحکم الذاتی وقضیة التمردالرجعی الکوردی)، دروشم کۆنگرەی ٣ی (ح ش ع) بریتی بوو لە :(دەست لەناودەست بۆ پێشەوە بەرەودامەزراندنی سۆشیالیزم لە عیراق)[1]،دوایش کە شۆرشی نوێ هەلگیرسایەوە بەبەیانێك لەسالی ١٩٧٨ئەو شۆرشەی بە کرێگرتەی ئیمپریالیزم وەسف کرد،دەقەکەی وا هاتوە:(..ئیمپریالیزم وولاتانی رەجعی ناوچەکەیارمەتی عەناسری دژ بە عیراقی پێشکەوتوونیشتمان پەروەردەدەن..)،هەمو ئەو هەلویستە سەلبیانەی (ح ش ع) بووە پێشەکیەکی بەهێز بۆگەشەی کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان و دروستبوونی (ی.ن.ك)یش.

---

[1] تقریر السیاسی ا-لمؤتمر الثالث للحزب الشیوعی العراقی ١٩٧٦، دەست لەناو دەست مەبەستی لە ناودەستی حزبی بەعس بوو کە ئەو کاتی پێکەوە لەو (جبهة الوطنیة) بوون.

دووەم - باری ئەقلیمی:

- هەرسێ وولاتی (عێراقی بەعس، ئێرانی شاه، تورکیای تورانی) رێکەوتنی خنکێنەریان لە دژی کورد دارشتبوو.

- هەردووحزبی بەعسی دەسەلاتدار لەسوریا و عێراق ناکۆك بوون، زەمینەیەك بۆ (یەکێتی) هاتە بار،بە پێی ئەونامەیەی د فوئاد مەعسوم (ئەو کاتی نوێنەری پارتی بوو لە قاهیرە) بۆ کاك مسعودی ناردووە لە ١٦/١٠/١٩٧٤ ئەوا پەیوەندی مام جلال و سوریا بۆ ئەوکاتی دەگەرێتەوەو لە نامەکەی دا باس لەوە دەکا کە سورییەکان ئیهتمام بە مام جلال دەدەن و بیجۆیەکی ٤٠٤ ودەمانچەکیان پێداوە [1]، بەلام شوێنی بوونی (ی.ن.ك) کە لە ناوچەی سۆران بوو لەگەڵ سوریا (تەك و لۆ) هاتبوو، سودێکی وای نەبوو بۆی، ئیتر باری ئیقلیمی زور سەخت بوو

سێیەم- باری جیهانی:

- جیهانی سەرمایەداری و رۆژئاوا بەپێی بنەمای بەرژەوەندی ئەو لایەنە بوو هەر لێی بە کورد وەدەدەدرا (من جحر واحد..).

- وڵاتانی سۆشیالیست و یەکێتی سۆڤیەت پەیماننامەی (٢٠) ساڵەیان هەبوو لەگەڵ عێراق.

- وڵاتانی جیهانی سێیەم و جامیعەی عەرەبی شۆڤێنیانە پاڵپشتی عێراق بوون.

- تەنیا کۆمەڵە وڵاتێکی وەك (چین- ماوتسی تۆنگ) و (کۆریا- کیم ئیل سۆنگ) وسوریا و یەمەنی خواروو ولیبیا- معمر قەزافی) ئەوانە تەریك بوون لەگەڵ رەوتی دەولی، رێکخراوی (بەرەی میللی بە سەرۆکایەتی جۆرج حەبەش) لەو خانە بوو کە دۆستایەتی تایبەتی لەگەڵ خودی سکرتێری یەکێتی هەبوو، ئەوەش کەمە یارمەتیدەرێك بوو.

هەموو ئەو بارودۆخە ناوەکی و ئیقلیمی و دەولیە بەو سەختیە زەمینەیەکی سازدا بۆ دروستبوونی بزووتنەوەیەکی کوردایەتی بە ناوەرۆك مارکسی هاوچەرخ جیا لە مارکسیەتی شیوعیە رەسمیەکان، بەلام بەگشتی ئەو پرۆژەی شۆرش هەلگیرساندنە بەو بارودۆخە نەگونجاوەی جیهانی و ئەقلیمی و ناوەکی هەورازێکی سەخت ونیمچە (مەحاڵ) بوو، بوێریەکی زۆری دەویست ئەو تەوقە بشکێنن، ئەوەش لە بوێری جەلال تاڵەبانی هاتەدی.

---

[1] بروانە :مسعود بارزانی –بارزانی وبزوتنەوەی کورد ل٤٦٧

(ی- ن - ك)

یەکەم ئەلقە لەو چوار کەسە پێك هات : (جـلال تالـەبانی، عـادل مـراد، عبـدالرزاق فەیلی، د فوئاد معسوم)، دوای ئەوانی تر لە دەرەوەو ناوەوە پەیوەندیان کرد، بلیمـەتی و بوێری ئەوانەو دەستەی دامەزرێنەرانی تری وەك (نەوشیروان مسـتەفا، د.کمـال خۆشـناو، د.کمال فوئاد، د.عمر شێخ موسی...) لەگەڵ بوێری سەرکردەکانی ناوەخۆ کە بریتی بوون لە (عەلی عەسکەری، د.خالید، عمر دەبابە، سەید کاکـە...) ئـەو مەحالـەیان شـکاند، ئەوانـە زیـاتر سـەرکردەی مەیـدانی زۆر بـەتوانا بـوون، زۆربەشـیان بـاڵی (بزوتنـەوەی سۆشیالیستی) بوون، ئەوانەی شام زیاتر خەتی گشتی و کۆمەڵە بوون، بەو شـێوە (ینـك) لە سێ باڵ لە ١/حزیران/ ١٩٧٥لە شام جاڕدرا، بـە سـەرۆکایەتی (جـەلال حسـام الـدین تالەبانی)

پێکهاتنی یەکێتی:

باڵەکانی ناو (ی.ن.ك) لەسەر داهێنانەی زۆر عەبقەریانەی مارکسی بوو،بەهۆی بنەمای یاسای سێیەمی (مادیەی دیالیکتیك) دروست کرابوو، کە بریتیە لە (وحدة وصراع المتناقضات[1]) بەجۆرێك کە (وحدە) کە بریتی بێ لەسەر بنچینەی نیشتمانی و رزگاری کوردستان و (صراع)ەکەش بریتی بێ لە (ململانێی چینەکانی کوردستان) هەر لە چوارچێوەی (ی ن ك)، ناوی (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) لەو فەلسەفەیە هاتووە،ووردتر لە ئەزمونی چینی وفکری ماوتسی تۆنگ هەروەك لە لە پەیامە وەلامیکی کۆمیتەی ناوەندی حزبی شیوعی چینی بۆ کۆمیتەی ناوەندی ح ش سۆڤیەتی لە١٩٦٣\٣\٣٠)هاتوە: (عندما یجری تشکیل الجبهة المتحدة مع البرجوازیة ینبغی للحزب البرولیتاري أن یتبع سیاسة الإتحاد و النضال فی آن واحد سیاسة الإتحاد مع البرجوازیة

[1] بۆ زانیاری سەرنج بدە (المادیة الدیالیکتیکیة) نووسینی (جماعة من اساتذة سوفیت) بەشی حەوتەم.

طالما كانت تميل نحو التقدمية وسياسة النضال ضد ميولها الرجعية)[1] ، ئەو ئەزموونە بەو شێوە لاسایی ولآتانێك بوو لەسەر شێوەی قۆناغی کورد کە لە (ئەنگۆلا و مۆزەمبیق) پەیڕەوکرابوو هەر بەهەمان نێوی (یەکێتی نیشتمانی) و پێکهاتنیان لە چەند باڵێك.

ئەو دارشتنەی (ی ن ك) بە مەبەستێکی پۆلاّیینی وا بەرجەستەکرابوو کە:

١- بواری هیچ رێکخراوێکی تر لە دەرەوەی (ی ن ك) نەدرێ، مادام نوێنەری هەموو چینەکان جێیان کرابێتەوە.

بەشێوەیەك (ی ن ك) دارژرابوو کە لە کۆتاییدا (کۆمەڵە) لێی سەرکەوتووبێ، تارادەیەکی زەق فێڵ لە (خەتی گشتی و بزوتنەوەی سۆشیالیستی) کرابوو، ئەوان بەپێی ئەو یاسایەی سەروو نوێنەرایەتی وردەبۆرجوازی نیشتمانیان دەکرد، کۆمەڵەش نوێنەری پرۆلیتاریا، ئیتر لەژێر سایەو فەزای مارکسیەت، هەڵبەتە ئەوەی یەکەم بەرەو کزی دەڕوا و ئەوەی دووەمیش بەرەو گەشەکردن و هەروەك واش هاتەوە، جگە لە فێڵی فکری (کە ناونرابوو تاکتیك) فێڵی راستەوخۆش لەشێوەی (خط مائل)، د.کمال خۆشناو کە ئەندامی م.س. بوو لەسەر لیستی خەتی گشتی، کەچی لەژێرەوە بۆ (کۆمەڵە) ئیشی دەکرد، تا لەدواییدا ئاشکرابوو، لەو (تهێنیە) مام جەلال سکرتێری گشتی ئاگادار بوو، لەو سەردەمی زیاتر لایەنگری کۆمەڵە بوو، تا دروست بوونی (شۆڕشگێڕان)

بەو شێوەیە پێکهاتەکەی لەسەر یاسای بنەڕەتی دیالیکتیك ومارکسیانە بوو، پێك هاتەو باڵەکانیشی ئەوانەن :

١- کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان:

بە تەقویمی خۆیان لە ١٩٧٠/٦/١٠ دروست بووە لەلایەن شهاب شێخ نووری، وەستا ئەنوەر، جعفر کۆیی.. هەرسێکیان لەسێدارەدران لە ١٩٧٧ دوای ئەوەی شای ئێران تەسلیم بە عیراقی کردنەوە، بەلاّم بەپێی سەرچاوەی تر گوایە مام جەلال خۆی

[1] رسالة اللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني ردا على رسالة اللجنة المركزية للحزب الشيوعي السوفياتي / دار النشر باللغات الأجنبية ،بكين ص١٩

دامەزرێنەرەو سکرتێریش بووە[1]، تا لەسالەکانی ١٩٧٢نامەی بۆ ناردوون تیایدا باسی ئەوەی کردووە کە کوردستان پێویستی بە ریکخراویکی فراوانتر هەیە

- لە سەرەتای ١٩٧٦ بووە باڵێك لەناو یەکێتی بەناوی کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان، زیاتر (ماوی) بوو، هەریەکە لە نەوشیروان مستەفا وشاسوار جەلال- ئارام و حکمت محمد کریم- مەلا بەختیار بەهێزترین کەسانێك بوون تیایدا.

- لەدوای کارەساتی هەکاری زۆر گەشەی کرد بەهۆی ناوەندێتی رێکخستنی، بەلاّم هەریەکە لە مفاوەزاتی ١٩٨٣ و دوویەرەکی عێراقچی کوردستانچی و شکستی مارکسیەتی جیهان بوونە هۆی کزبوونی تا لە یەکەم کۆنگرەی یەکێتی لە ١٩٩٢ی هەولێر بە یەکجاری کۆتایی هات.

٢- باڵی خەتی گشتی:

ئەو باڵە بیدعەیەك بوو لە مارکسیەت، چونکە بنچینەی چینایەتی و یاسایی دیالیکتیکی نەبوو، بەلاّم توانرا لەو باڵە کۆمەڵە خەلکێکی بیروباوەڕ جیا و ئینتمای جیا لە ئاغەی نیشتمان پەروەر و ئاینی و نامارکسی جێیان بێتەوە، بەو شێوەیە یەکێتی بووە ئەو (تەیرە) جوانە (وەك سکرتێری یەکێتی وەسفی دەکرد) بە دوو باڵەکەی دەفڕی و لەشە گەورەکەش خەتی گشتیە، قاوغەکی شمولیانەی وا داڕێژرابوو بیانۆو بواری هیچ حزب و تەیارێکی تری فکری و سیاسی نەمێنی لە دەرەوەی ئەو قاوغە.

٣- باڵی بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان:

- بە تەقویمی خۆیان هەر لەدوای ئاشبەتاڵ لە سەرەتای مانگی ١٩٧٥/٤ یەکەم کۆبوونەوەی لە ورمێ بە ئامادەبوونی (عەلی عەسکەری، د.خالید، علی هەژار، کاردۆ گەلاڵی، جەمال ئاغە، رسول مامەند، جمال خۆشناو..) گرێدراوە، بەلاّم یادی دامەزراندنی دەگێڕنەوە بۆ سەرەتای مانگی ١٩٧٦/٨.

- عومەر دەبابە لە هەمان ساڵ سەردانی شامی کرد و لەگەڵ جەلال تالەبانی نەخشەی شۆڕشیان داڕشتەوە.

[1] بروانە: چەند لاپەرەیەك لە میژووی یەکیتی نیشتمانی کوردستان –ل٦٥

- لە سەرەتا ناویان نا (بزووتنـەوەی سۆشیالیسـتی دیموکراسـتی کوردسـتان)، بـەڵام لەسەر پێشنیاری جـەلال تاڵـەبانی (دیموکراتیەکـە) لادرا، چـونکە (سۆشـیال دیمـوکرات) سومعەی خراپ بوو لە دنیای مارکسیدا.[1]

- جەمال خۆشناو لە پلەی سکرتێر بوو بەڵام کەسی یەکەم نەبوو، تالەساڵی ۱۹۷۷ لە خۆشناوەتی گیرا، دوای دەرچوونی لە زیندان لەناو کۆیە تیرۆرکرا.

- زۆربەی عەسکەریەکانی نـاو (یـەکێتی) لـەوان پێکهـاتبوو، لـە سـەرەتادا (عـەلی عەسکەری و د.خالید) بـەهێزترین تـەوەر بـوون تـا لـە کارەسـاتەکەی هـەکاری ۱۹۷۸ هەردووك شەهیدکران، ئنجا ڕێ بۆ کۆمەڵـە خـۆش بـوو، ئـەگینا هەڵگیرسـان و گڵپـەی شۆڕش بەوانە ئەنجام درا.

- دوای ئەو کارەساتە ڕەسول مامەند بووە سکرتێر و تا لە ساڵی ۱۹۷۹ ئسنشقاقیان کرد و (حیسك)یان دروست کرد.

ئایدۆلۆژیای یەکێتی:

لەو سەردەم مارکسیەت زۆر باوی هەبوو و لەهـەمان کـاتیش فرەتـەیار و فرەرێبـازی مارکسی هەبوو، لەوانە: ترۆتسکی، ماوی، ئیسلاحی، شۆڕشـگێڕی، بـاکۆنی، سـتالینی، مارکسی بێ لینینی،...هتد، لە (دوا فەرهـەنگی یـەکێتی سـۆڤیەتی ئەوسـا) زیـاتر لـە (۱۰۰) جۆرە مارکسـیەتی تۆمـارکردبوو، بـەڵام وەك (ئـەرزی واقیـع) مـاوی چینی و برێجنیڤی سۆڤیەتی هـەبوو، (ی ن ك) بـە (کۆمەڵە)شـەوە لـە سـەرەتادا بـە (ماویـەت) کاریگەر بوو، بۆیەش پێکهاتن و دارشتنی (ی ن ك) زیاتر مۆرکی ماویەتی پێوە دیاربوو، کە لە مەرجەکانی سەرکەوتنی شۆڕشی (لەسەر ڕاڕەوی ماوتسی تۆنگ) بۆ سازدرابوو:

۱- پێشڕەوێکی مارکسی (کۆمەڵە).

۲- بەرەیەکی فراوانی چینەکان (یەکێتی)

۳- سوپایەکی توندوتۆڵ (هێزی پێشمەرگە).

دروشمیش هەر ماویانە بوو (ئەی کرێکاران و گەلانی چەوساوەی جیهان یەکگرن).

وەك لە یەکەم مانفێستی (ی ن ك) هاتبوو ئەوادوژمنەکانی بریتی بوون لە:

---

[1] بۆ ئەو مەبەستە بڕوانە کتێبی (شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکارییەکانی سەردەم) —حکمت محمد کریم(مەلا بەختیار).

١- ئەمریکا و ئیمپریالیزم و زایۆنی.
٢- ڕەجعیەتی عەرەبی و بەکرێگیراوانی ئیمپریالیزم و بورجوازیەت.
٣- ڕەجعیەتی کوردی و بەکرێگیراوانی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و زایۆنی و چینەکانی دەرەبەگ و بورجوازی و نوێنەرانیان لە (سەرخان) حزبی سیاسیدا کە لەو کاتی خۆی (سەرکردایەتی پ دك. دەنواند بەپێی پۆلینی چینایەتی ئەوسا).
دۆستەکانیشی بریتی بوون لە:
١- سەربازگەی سۆشیالیستی و گەلانی چەوساوەو چینی کرێکارانی (پرۆلیتاری) جیهان.
٢- بەرەی پێشکەوتنخوازی عەرەب.
٣- چینی پرۆلیتاریا و زەحمەتکێشانی کوردستان.
هەروەها پەیڕەوی تیۆری سیاسی شۆڕشگێڕی (توندوتیژی) دەکرا بۆ هێنانەدی ئەو ئامانج و دروشمانە، دژی چەمکی وەك :دیمکراسی، پەرلەمانی، فرەیی، مافی مرۆڤ، هەڵبژاردن، چاکسازیە کۆمەڵایەتی و ئابووریەکان، عەقیدەی میسالی(ئاینی)، ئەخلاقی کلاسیکی، کۆمەڵگەی مەدەنی، کەرتی تایبەت، بورجوازی و بازاڕی ئازاد و لیبرالی و تەغریب بوون.
لە مارکسیەتیش لە خەتە هەرە توندەکەی شۆڕشگێڕی بوون لە ماوی‌دا، بەڵام دوای ئەوەی لە هەندێ بەرەدا لایەنگرانی ماوی شکستیان هێنا، لەوانە لە ناکۆکی نێوان ڤێتنام (بەسەرۆکایەتی هۆشی مینە- سەر بە سۆڤیەت بوو) لەگەڵ کەمبۆدیا (بەسەرۆکایەتی پۆل پۆت- لایەنگری ماوی چینی بوو)، ڤێتنام زاڵ بوو بەسەر کەمبۆدیاو پۆل پۆت دەسەڵاتی دۆڕاند و (هنگ سامرین) لەساڵی ١٩٧٧ دەسەڵاتی گرتە دەست، کە لایەنگری سۆڤیەتی بوو، مارکسیەکانی نێو (ی ن ك)یش زۆر بە ئەزموونەکانی (پۆل پۆت) کاریگەر بوون، بۆیە بەرەبەرە ڕوویان گۆڕی بەرەو سۆڤیەتی. هەتا ناوی (کۆمەڵە)ش لە (کۆمەڵەی مارکسی لینینی) گۆڕا بۆ (کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان).
لە ئەنجامی ڕەوتی گەشەی ناکۆکی و پێشبڕکێی باڵەکان دەبووە هۆی گەشەسەندنی یەکێتیش، واش دارشترابوو کە لە کۆتاییدا حزبێکی پێشڕەوی مارکسیانەی لێ دەربچووبوایە و یەکێتی کۆتایی بهاتبایە بەڵام وەك باوە ئەزمونەکە لە دەبڵ کوژایەوە،

بۆیە عەقیدەی گۆڕا بۆ سۆشیال دیموکراسی، لەوێش جارێکی تر بۆ جۆرە سۆشیالیستیەکی تر، هەروەك لە کۆنگرەی دووەمی (ی.ن.ك) هاتووە.

ڕێکخستنی:

ڕێکخستنی وەك هەموو حزبەکانی تری کوردستان و جیهانی سێیەم (هەرەمیە، دسپلینی شۆڕشگێڕیە، دەمارگیری فکری سیاسی) بەشێوەی (سکرتێر- م.س- سەرکردایەتی- لەسەرەتا لق بوو تاسالی ١٩٨٢ ئنجا بووە مەڵبەند- کۆمیتە- کەرت -پۆل -شانە -ئەندام) داڕژرابوو.

دەزگاکانی خواروو گوێڕایەڵی سەروون، سیستەمی سکرتاریەتە، مەکتەبی سیاسی زیاتر مەکتەبە تەنفیزی بوو و سەرکردایەتی زیاتر مەکتەبی تەشریعی بوو، بێ لێك جیاکردنەوەی تەواو.

ئەندام لە هەر باڵێك ئەندام بوو لە یەکێتیش، پێچەوانەکەی مەرج نەبوو.

بە ئیدارەو موئەسەساتی بوو، لایەنی عەسکەریش سەر بە ڕێکخستن بوو.

ڕێکخستنەکانی ناوشاریان تاك و بەکۆمەڵیش بوو.

ڕەوتی (سیرە):

+ لەدوای ساڵێك لە دروستبوونی دەست بە جم و جۆڵی پێشمەرگایەتی کرا، سەرکردەکان خۆیان هاتنە مەیدان و (سەید کاکە و سەعدی گچکە و محەمەدی حاجی مەحمود..)یش هاتنە ناو یەکێتی و زیاتر تەکانی دا.

+ زۆر بەخێرایی گەشەی کرد و هەر بە خێراییش ڕووبەڕووی کێشەی کۆنی (جەلالی ومەلایی) بوونەوە لەگەڵ (قیادەی موەقەتەی پارتی)[1] ، لەلایەکی تریش خەڵکێکی زۆر هەر گومانی کۆنی مابوو، وایان دەزانی ڕووباری یەکێتی پڕ لە تاڤگە و بەنداو و وەرچەرخانە و جێی متمانە نیە.

---

[1] لەدوای چالاکیە سەرکەوتووەکانی (ی.ن.ك) لە کوردستان، پارتی دیموکراسی کوردستان بەناوی (سەرکردایەتی کاتی- قیادة مؤقتة) خۆی ڕێکخستەوەو مەفرەزەیان لە کوردستان دروست بوو.

+ بەخێرایی دووچاری شەڕی براکوژی بوو،لەهاوینی١٩٧٦ دەستەکەی ئبراهیم عـەزو شەهیدکران ویەکیتی وای لە قەلەم دا کە ئەوە ئاشبەتالیەکی تر بوو بەشورش کرا لەلایەن پارتی

+ ئەو ناکوکیانە پالی بە یەکیتی نا دەسـت بـە سـەوداو سـەوداکاری لەگـەل ئـیران و عیراق بکا ویەکەم کەنالی دانوستان لەگەل عـیراق لەسـالی١٩٧٧کـراوەو علـی عسـکری سەردانی بەغدای کردوو متمانە بەیەکتر زور لاواز بوو .

+ لە هەمووی ترسناکتر شەڕەکەی هەکاری بوو لە مانگی ١٩٧٨/٦کە بە سێ ڕەتـڵ نزیکـەی (١٧٠٠) پێشـمەرگەیان کـوکردەوە و چـوونە سـەر (ق.م پـارتی)، گوایـە بـۆ ڕێکردنەوەو هاتنی چەك و سیلاح لە سوریا، زۆربەی سەرکردەکانی مەیدانی وەك: (عـەلی عەسکەری، د.خالید، حسێن بابەشێخ، سید کاکە، محمد حاجی محمود، تالیـب رۆسـتەم..) وێران بوون، لەدوایدا (سید کاکە و محمد حاجی مەحمود) هـەڵاتن و (تالیـب رۆسـتەم)یش تەسلیم بۆوەو لەسلێمانی تیرۆر کرا.

+ یـەکێتی تێکشـکا و نائـارامی کەوتـە نێوی،بزوتنـەوەی سوشیالیسـتی بـەرەو سەربەخویی وپچران بوون، لە دوایدا تەنیا مام جلال و (٧٠) (پ.م) مابوونەوە لـە بنـاری قەندیل، بەڵام کۆڵیان نەداو بەرەبەرە پێشمەرگە و دەزگاکانی دروست کردەوە.

+ لەسـاڵی ١٩٧٨ شۆڕشـی ئیسـلامی ئێرانـی دەسـتی پێکـرد و لەسـاڵی ١٩٧٩ سەرکەوت و ئیدی باری یەکێتی و کورد لەو ئاسـۆیە تەنگـە ڕزگـاری بـوو بەیـەکجاری و هەتا ئەو چرکەیەی وا کورد بووەتە سەرەك کۆماری عێراق هەر کاریگەری ئـەو شۆڕشـەی پێوە ماوە.

+ لەهەمان ساڵ عێراق لە حزبی شیوعی داو دیسـان بـە کوردسـتان خۆیـان گرتـەوە، هەرچەندە ئەو شۆڕشە نوێیەو (یەکێتی) لای حزبی شیوعی بە جم و جـۆڵی (ڕەجعیـەت) لەقەڵەم درابوو.

+ لـە٢١- ٣- ١٩٧٩ لەسـەر کۆمـەڵێك هۆکـاری فکـری و ئیـداری و دەروونـی و (بزووتنەوە) لە (یەکێتی) بە تەواوی جیابۆوە، نیوەی (پ.م)کـانی لەگـەڵ خـۆی بـرد کـە نزیکە ٨٠٠پێشمەرگە دەبوو، دوای لەگەل لیژنەی ئامادەی (پ- د- ك بە سـەروکایەتی د محمود) یەکیان گرت و سەرکردایەتی یـەکی نوێیـان لـە (دۆڵـەتوو) دانـا بـەناوی (حزبـی ت.ی یەکگرتووی کوردستان- حسیك).

+ یەکێتی بەخێرایی لەجێی بزووتنەوەی کۆن سەرکردایەتیەکی بۆ دروستکردن پێکهاتبوو لە (عومەر دەبابە- جمال ئاغا- عەلی حویز، سوار ئاغە..)، کۆمەڵەش بەجیا و بەخێرایی گەشەی ڕێکخستنەو ئینجا پێشمەرگایەتیشی کرد.

+ لەساڵی ١٩٨٠ لەدوای هەڵگیرسانی جەنگی عێراق و ئێران لە کوردستان دوو بەرە دژ بەیەك دروست بوو:١- بەرەی نیشتمانی نەتەوەی دیموکراسی(جوقد) کەلە ٢/١١/ ١٩٨٠ لە دیمەشق دروست بوو،پێك هاتبوو لە یەکێتی - شیوعی- بەعسی سەر بە سوریا، یەکێتی لێی بنچینە بوو٢- بەرەی نیشتمانی دیموکراسی (جود) لە١/٢٨/ ١٩٨١ جاڕدرا پێك هاتبوو لە: حسك- شیوعی - پ.د.ك لێی بنچینە بوون، ئەوەی جێی سەرنج بوو (حزبی شیوعی) لەناو هەردوو بەرەدا بوو!.

+ ئنجا جەنگی ناوخۆیی کورد بە زەق تر و ڕۆژانە دەستی پێکرد لەگەڵ تەمەنی جەنگی عێراق- ئێران، یەکیتی دیسان بە قوناغیکی سەخت تی پەری کاتی نەوشیروان مستەفا لەلایەن حسیك دەست گیر کراو مام جلالیش دوور لە کوردستان بوو، دوای لەلایەن کاوە شیخ لەتیف ونیمچە نێویژیەکی حشع ئازاد کرا*

+ لەساڵی ١٩٨١ یەکەم شەڕی سەرتاسەری براکوژی دەستی پێکرد لەسەر کوشتنی (جەمال عەلی باپیر- یەکێتی) و (شێرکۆ شێخ عەلی- سۆشیالیست)، بەڵام هێزەکانی پارتی درەنگ بەهانای سۆشیالیست هات و لە ئەنجامدا شکستیان هێناو دەوری (یەکێتی) بەڕاستی دەستی پێکرد،بەڵام لەگەل هەمووحزبە کوردستانیەکان لەشەر دابوو

+ لەیادی ٢٤- ٤- ١٩٧٤ی قەڵادزە بووە خۆپیشاندانێکی سەرانسەری کوردستان بە ڕابەرایەتی یەکێتی و زیاتر جەماوەری تر بوو حزبەکانی تریش بەرەو کزی بوون.

+ لە ساڵی ١٩٨٢ بەهانای (حزبی دیموکراسی کوردستانی ئێران) هات لە بەرامبەر هێزەکانی پاسداران و پارتی دا بەناوی هێزی پشتیوان.

+ لە جەژنی هەمان ساڵ بڕیاردرا لە (لەشکری ئیسلامی) بدرێت و هەموویان چەك کرد و دەرکرد هەرچەندە خۆی هینابوویە کوردستان.

---

* کاوەی شیخ لەتیف لە ١٩٨١دەست بەسەر بوو لە بارەگای ئێمە لەنێوزەنگ، ئەو نهێنیانەی دەست گیرکردنی نەوشیرەوان و ئازاد کردنی بو باس کردم

لەدوای ئـەو پرۆسـانە پەیکـەری ئیداری و عەسـکەری و ڕێکخسـتنی گـۆڕی، چـوار مەڵبەنـدی دروسـت کـرد لـە جیـاتی لقـەکان، و هەرێمـەکان بوونـە تیـپ و یـەکێتی شۆڕشگێڕانیش دروست بوو لە یەکگرتنی خەتی گشتی و بزووتنەوە.

مەڵبەندەکان: م(١): حاجی مامەند- مەلا بەختیار بەرپرسـی بـوو (کومەلـە)، م(٢) گەرمیان: جبار فرمان (کومەلە)، م(٣) وەرتی: سید مجید (شورشـگیران)، م(٤) بالیسـان: د.کمال خۆشناو (کومەلە)، دوای ١٩٨٩م(٣) و م(٤) بووە یەك مەڵبەند بە سەرکردایەتی کۆسرەت ڕەسول، کە تازە ئاشکرا کرابوو لە کۆنفرانسی کۆمەڵە.

+ لەسالی١٩٨٢ لە چەند شوێنێك شـەڕی لەگـەڵ سـوپای ئێـران کـرد و ئـەو کـاتی سیاسەتی یەکێتی وابوو گوایە ئێران داگیرکەری عێراقە یەکێتیش بەرگری دەکا لـە خـاکی عێراق، هەماهەنگێك پەیدابوو لەگەڵ میری عێراق، دوای بەهۆی حزبی دیموکرات و (شێخ عزالدینی حسێنی) مفاوەزاتی یەك ساڵی کرا بەتەنها لەگەڵ (ی.ن.ك).

+ لە مانگی٥/ ١٩٨٢ لە سەرکردایەتی (حزبی شیوعی- حسك- پاسـۆك) درا لـە قرناقاو پشت ئاشان گەورەترین زیان بە حزبی شیوعی کەوت، دیسان (پ.د.ك) تاخیر بـوو لە تەوقیتەکە و نەیتوانی بەهانایانەوە بێت.

+ لەو مفاوەزاتـە کـورد و خـودی یـەکێتیش زەرە ریـان بـوو، تەنانـەت لـە وەڵامـی پرسیارێکی کادیرێك لە کۆبوونەوەی (مەرگە ساڵی ١٩٨٤) ئاخۆ ئەو مفاوەزاتـە قـازانجی سیاسی چیە؟ لە وەڵامدا نەوشیروان مستەفا ووتی: قازانجمانـە، ئـەوەتا ٥٠٠ دەمانچـە و ئۆفسـێتەکمان وەرگرتـووە!!، لـە بەرامبـەردا حکومـەت قـازانجێکی زۆری عەسـکەری و سیاسی و جەماوەری کرد، وەك:

١- سوپای لە کوردستانی بردەوە خواروو خۆی لە بەرامبەر ئێران پێ گرتەوە.

٢- سۆز و هەڵچوونی خەڵکی کوردستانی پێ کپ بۆوە.

٣- وەختێکی زێڕین لەدەست چوو زیاتر بێ‌متمانەیی و ناکۆکی لە کوردستان دروسـت بوو.

٤- حکومەت لە کوردستانیش فەوجێکی زۆر و (جیش الشـعبی)و (بەعسـیاتیەکەی) دروست کردەوەو چەندین سەرکردەی دڵسۆزی وەك (مامەڕیشە)ی لـێ تـیرۆر کـردن، ئـیتر سەرەنجامی ئەو هەلەیە زورە لە خالە لاوازەکان باسی دەکەین

دوای بەرەی کوردستانی:

سەرنەکەوتنی یەکێتی لەو ستراتیژیەی ڕوو لە حکومەتی عێراق لەلایەك، لەلایەکی تر ماندووبوونی حزبی شیوعی و حسك بە بیرۆکراسیەتی ئەوسای پارتی (وەك خۆیان وتیان) سەرەرای توندی حکومەتی عێراق..هەموو ئەوانە وای کرد لە ١٩٨٦/١١/٧ مام جلال و ئیدریس بارزانی لەسەر دەستی کۆماری ئیسلامی ئێرانی پێك بێنەوە ، تا بەرەیەکی (٨) لایی لە ١٩٨٨/٥/٧ پێکبیت ، بەڵام بەپێچەوانەی دروشمەکەی (تا بەسەرشۆڕی یەکیان نەخستین با بە سەربەرزی یەکگرین) بەلکو لە ئەنجامی شکستی هەموو لایەك هاتە دی ولە راستیدا، زیاتر بە تەقەلای ئێرانی ئەو بەرەیە دروست بوو، تیایدا (ی.ن.ك) بنچینە و پێشڕەو بوو، چونکە:

١- بە حوکمی بوونی لە مەیدان.
٢- ئامادە و جورئەت و موئەسەساتی یەکەی.
٣- چالاکی عەسکەرییانەکەی.
٤- داهێنانی سیاسی و ئیداریانەی.
٥- چاوشکانی لایەنەکانی تر..

بووە سەرکردەی ئەو بەرەیە بێ هیچ بڕیارێکی ڕەسمی یان بەلای کەمەوە بووە لایەنی دەست پیشخەر لەهەموو روویەکەوە، هەر بە نموونە:

+ یەکێتی (پاسداری) هێنا کوردستان، هەموو لایەنەکانی تر هێنایان (بێجگە لە حزبی شیوعی و بزووتنەوەی ئیسلامی).

+ لەدوای بەکارهینانی چەکی کیمیایی* جگە لەمەلبەندی سێی هەولێر بە

---

* ئەو چەکانە لەدوای ١٩٨٦ بەکار هاتن کاتی لەبەرەکانی جەنگی بەسرە عێراق بەکاری هێنا لە دژی ئێران و سەرکەوتوو بوو بێ ئەوەی نەتەوە یەکگرتووەکان سزای بدا، لەکوردستانیش دەستی کرد بەبەکارهێنانی بەتایبەتی لەشاری هەلەبجە ودوای لەهەموو کوردستان بەکاری هێنا
مێژووی بەکارهێنانی کیمیایی دەگەڕێتەوە بۆ ٢٠٠٠پ ز یەکەم جار لە جەنگەکانی هندی هەلی ژاراوی وا بەکارهات دەبووە هۆی تەمبەلی وخەوالۆیی سەربازەکان، بەوشێوەیە ناوە ناوە بەکارهاتووە، مەنزەنیقیش لەسەردەمی خۆی بەچەکی کۆکوژ پۆلێن کراوە، لەهەردوو جەنگی جیهانی دیسان بە فراوانی بەکار هات، سەرجەم لەجەنگی یەکەم بەگازی ژاراوی ١.٨٠٠٠٠٠کەس کوژران، دووبارە ئەمریکا لە جەنگەکانی فیتنام بەکاری هێناوە، هەرچەندە لەکۆنگرەی لاهای ١٩٠٧ ودوای لە١٨٩٩کرا دیکۆمینتی وتا(کۆمەلەی نەتەوەکان) لە ١٩٢٥لە ڕێکەوتنامەی جنیف قەدەغەیان کرد، دووبارە نەتەوە یەکگرتووەکان لە ١٩٦٢ بەبڕیاڕی یاسایی قەدەغەیان کرد، لە دوای ئەمریکا

سەرکردایەتی (کوسرەت رەسول) مەلبەندەکانی تر لەکوردستان نەحەوانەوە وبەرەو ئێران لاریبوونەوە

- لەدوای وەستانی جەنگی عێراق- ئێران بە تەواوی کەوتنە دیوی ئێران، و دارمانەکەی مارکسیەتیش لەسالی ۱۹۹۰دەستی پێکرد، ئی دی زۆرینەی کادیرانی یەکێتی ڕابوون بەرەو هەندەران، چالاکی هەموو حزبەکان زۆر سست بوو، لەناو یەکێتی زیاتر (سکرتێر) و (کۆسرەت) ئیشیان دەکرد بەگەرمی.

یەکێتی لەدوای ڕاپەڕین:

- ٢ی ئاب ١٩٩٠ بووە وەرچەرخانێکی نوی لەناوچەکەو بەتایبەتی لەدوای شکستی عێراق لە کوێت، زەمینەی ڕاپەڕین سەری هەڵدا، لە خواروو کڵپەی ڕاپەڕین گەیشتبوە نزیك بەغدا، لێرەش (ی ن ك) وەك هێزێکی بنچینە و پێشڕەو جاری ڕاپەڕینی داو سەرکەوتوو بوو، بەڵام بێ سەرویەری پێوە دیاربوو.
- تالان وگەندەلی بەزەقی سەری هەلدا، بەرەبەرە دیمەنی پیش مەرگە ناشرین بوو، لای جەماوەریش ئەو دیمەنە نوییەی بەرپرسان زور ناکاو بوو
- ڕاپەرینی خواروو شکستی هینا ئیتر شکست رووی لە کوردستانیش کردو کۆڕەوەکەی لی هاتە دی و لە ژێر فشاری دەولی دانوستان کرا بە تایبەتی لە دوای ئەو بەرگریە هاویەشەی لە کوڕێ کرا،دوو خولی گفتوگۆ کرا لە:٢٠- ١٩٩١/٤/٢٨ لەدوەمیشالەمانگی ٥و١٩٩١/٦
- حکومەتی عیراقی بەکۆمەڵێك بڕیاری UN کوت وبەند کرا سەرجەم گەیشتە ٤٠ بڕیار.
- لەو ماوەیە شارەکان لە دەست حکومەت بوو، بەڵام بە هاتنی مام جلال بوناو هەولیر و ووتارە بەناوبانگ وبوێرەکەی لە(ساحەی ملعب)ڕەوتی رووداوەکانی گۆری وبووە هۆی دەرکردنەوەی حکومەت لەشارەکان بەئەندازەی ڕاپەرینەکە کاریگەری هەبوو
- یەکیتی ئەرکێکی قورسی کەوتە ئەستۆ لە هەڵچوونی جەماوەر و نەبوونی بەرنامەی

سەردەمی نوێ یەکەم جار عیراق بەکاری هێناوە، بەڵام بۆ یەکەم جارە لە هەموو مێژوو دەسەڵاتێك وەك عیراق لەدژی میللەتەکەی خۆی بە کاری بهێنێ

ئیداری پێشوەخت و نوقستانی کادیر.. هەتا خودی یەکێتیش بەرزەفت نەدەبوو، بەڵام دیسان کلیلی چارەسەریەکانی لە بوونی (رێکخستن) دۆزیەوەو دەستپێشخەری بوێرانەی کرد و خۆی کردە خاوەنی ئەو راپەرینە.

- یەکەم کۆنگرەی یەکێتی لە هەولێر ساڵی ۱۹۹۲ گرێدرا، گرنگترین هەنگاوەکانی:
  ۱- هەردوو باڵی کۆمەڵە و شۆڕشگێڕانی هەڵوەشاندەوە لەناو یەکێتی.
  ۲- ئایدیولۆژی گوری وشۆسیال دیموکراسی هینا جێی مارکسیەت.
  ۳- لەبەر سەروەری یەکێتی ناوەکەیان هێشتەوە.
- وادیار بوو لەو فەترەیەی غیابی ئایدیولۆژی وشکستی کورد بەرپرسیکی زوری یەکیتی پەیوەندی بە حکومەتی بەعسس کردبوو، جگە لەوپیلانەی لە دژی نەوشیرەوان ئاشکرا کرا لەقاسمە رەش لەو کونگرەیەش لیستیکی دوورو دریژلەلایەن ریکخستنەوەئامادەکراوخویندرایەوەبەلآم لە(۱۲۰)ەمینەوە لەلایەن سکرتیرەوە راگیراو نەخویندرایەوە
- لەدوای هەندێ کێشەی ئیدراری و ناهاوسەنگی (بەرەی کوردستانی) رێککەوتن لە۱۹/٥/ ۱۹۹۲ هەڵبژاردن ئەنجام بدرێت و یەکێتی وای رادەبینی کە بەرێژەی ۷۰٪ی دەنگەکان بەدەست بهێنێ، لەگەڵ حزبی (زەحمەتکێشان) بەلیستێکی هاوبەش، کەچی ٤۳.۸٪ی دەنگ بەدەست هێنا سەرەڕای هەندێ تەزویر (١٤٠٤٦) دەنگی لە پارتی کەمتر هێنا کە بەهەڵەدا چووبو لە:

۱- وای زانی ئەنجامەکانی هەڵبژاردن لەگەڵ هێزی عەسکەری و سەروەریەکانی دێتەوە.

۲- وادیارە حساباتەکەی لەسەر خەڵکی سادە نەکردبوو کە چیان لەدڵدایە، ئەو دیاردە و سەلبیاتی ڕۆژانە لە (ئاودیوکردن، تاڵان، دزی، تێل برین، لێدان، بێ یاسایی، دیاردەی چەکداری، جیاوازی ژیان، بێڕێزی، هۆیەکانی شەڕی ناوخۆ..) کاری دەروونی سامناکی هەبووە و لە ئەستۆی یەکێتی بووە.

۳- عاملی ئاینی و ئەخلاقی سیاسی لاگیری یەکێتی نەبوو.

- + یەکێتی بەو ئەنجامە قایل نەبوو، پارتیش لە بەر بێ هێزی ناچار تەنازولی کرد، بۆیە رێککەوتن حکومەت و پەرلەمان (٥٠ بە ٥٠) دابەش بکەن،حکومەت بۆ یەکیتی و پەرلەمانیش بۆ پارتی، بەڵام لە ڕەوتی ئیداری دەرکەوت لە ئەنجامی

لێهاتوویی یەکێتی (٧٠- بە ٣٠) بوو.

- وەك یەکەم بروسەی عەسکەری ئەو حکومەتە ی(یەکیتی وپارتی)بەهاویەشی لەگەل سوپای تورکی هێرشیان کردە سەر (پ ك ك).
- گۆڕینی سەرۆکی یەکەم حکومەت لە (د.فوئاد)ەوە بۆ (کۆسرەت ڕەسوول) و گـۆڕینی (کـەمال مـوفتی) بـە (جـەبار فـەرمان) سـەرەتای‌زیاتری کێشـەی حزبـی دروسـت کرد ،نیازەکانی یەکیتی زیاتر دەرخست و ئاسـۆی شـەری براکـوژی زەنگـی لیـدەداوە هەرچەندە مام جەلال لە ووتارەکانی داکوکیەکی زوری لەسەر نەمانی شەری براکـوژی دەکردەوە و دەی ووت شەری برا کوژی دووبارە نابیتەوە وئاووونااووچوو..
- چەندین وردە شەڕ و ناکۆکی نێوان (ی.ن.ك) لەگەڵ پـارتی و حزبـی شـیوعی، حزبـی سۆشیالیستی و بزووتنەوە ڕوویدا.
- لە ١٩٩٣/١٢/٢٠ شەڕێکی سەرتاسەری لەکەڵ (بزوتنەوە- باسك) کرد و خـۆی پـێ توندوتۆڵ کردەوەو سەرەتای نائارامی و شەڕی ناوخۆی کوردستان بوو.
- لە ١٩٩٤/٥/١ خوولی یەکـەمی شـەڕی پـارتی و یـەکێتی دەسـتی پێکرد،دیـاربوو خولادانی پارتی وتەنازولەکانی لە شەری براکوژی دووری نەخستەوە
- لە دوای ١٩٩٤/٥/١ زۆر بەسەختی تووشی شەڕی بزووتنەوەو پارتی بۆوەو لەو خولـە پارتی بەسایەی بزووتنەوە ترسی چەند ساڵەی لـە یـەکێتی شـکا، لـە ١٩٩٤/٨/٢٩ هەموو لایەك ئاشت بوونەوە بێ سزای تاوانباران و بنبڕکردنی هۆکارەکانی شەڕەکە.
- دوای وەستانی جەنگ چوار تەعمیم هات بو مەلبەنـدەکان تیایـدا هـاتبوو چـیتر لـە (پ د ك)قەبوول نەکری، ئیتر ئەوە لەراستیدا خو ئامادە کردن بوو بو خوولی دووەمی براکوژی .
- لە مانگی ١٩٩٤/١٢ خولی دووەم دەستی پێکـردەوەو تـی دی تـا ٣١/ئـاب ١٩٩٦ هاوسەنگی هێز لە قازانجی یەکێتی نەما بۆ یەکەم جار سەروەریە عەسکەرتاریەکەشی لەدەست داو لە هەموو کوردستان دەرکـرا لەلایـەن پـارتی بـە هاوکـاری حکومـەتی عێراق.
- سەرۆکی پارتی بڕیاری دا یەکێتی بە چەکداریەوە قەبوول ناکاتەوە تەنیا وەك حزبێکی سیاسی نەبێ.
- دوای چەند مانگێك بە پشتیوانی تۆپخانەی ئیران یەکیتی زیندوو بۆوەو هێرشی هینـا

تا ناوچەکانی سنوری هەولێر ئینجا وەستا

- لە٢٩/٧/١٩٩٦ هێزەکانی ئێرانی هێنایە سەر (حزبی دیموکراسی ئێران) لەکۆیە.
- لە ٨/٤/١٩٩٧ دیسان یەکێتی لەگەڵ بزوتنەوەی ئیسلامی کەوتنەوە براکوژی لە ناوچەکانی هەڵەبجە، هۆیەکانیش ئەوانە بوو:

١- بزوتنەوەی ئیسلامی لەرووی عەسکەری دالدە دەری هیزەکانی پارتی بوو لەو ناوچەیە- پێش ٣١/ئاب هێزەکانی (پ.د.ك) لەناوچەی هەڵەبجە بوون، چەند جارێك هێرشیان لەوێ بۆ سەر (ی.ن.ك) دەکرد و دەشکان و دەگەڕانەوە هەمان ناوچە، واتە ببوە ناوچەیەکی دژ بە (ی.ن.ك)، هەرچەندە لەدوای ٣١/ئاب هێزەکانی پارتی لەو ناوچە نەمان.

٢- لەرووی سیاسیش تاکە لایەن بوو لە هەموو قۆناغەکان پشتی پارتی بەرنەدا

٣- لەرووی ئیداریش ئەو ناوچانەی ژێردەسەلاتی بزوتنەوە لەوێ ڕا سەر بە حکومەتی هەولێری (پ د ك)بوو، دانی بەحکوومەتی سلێمانی نەدەهێنا..زۆر لەشێوەی پاکستانی رۆژهەلات رۆژئاوا دەچوو.

- ئەو جەنگە کۆتایی هات بە نێوبژی ئێران و رێکەوتن کە بزوتنەوە لە حکومەتی سلێمانی بەشدار بێ، لە ئەنجاما وەزیرەکانی لە حکومەتی هەولێر دەرکران و پەیوەندی لەگەڵ (پ.د.ك) بەرەبەرە سارد بۆوە. بەرەبەرە (ی ن ك) لە پێشڕەوایەتی و هێزی یەکەمی دابەزی، لەراستیدا یەکەم جەنگی یەکێتی لەگەڵ (بزوتنەوەی ئیسلامی) بووە هۆی:

أ- بزوتنەوەی ئیسلامی لە پێشڕەوایەتی و پلەی یەك لەنێو ئیسلامیەکان دابەزێ و یەککگرتووی ئیسلامی جێی بگرێتەوە.

ب- یەکێتی لە پێشڕەوایەتی و پلەی یەك لەنیو حزبە نەتەوەییەکان دابەزێ و (پ دك)بەرەو پلەی یەك بوو.

ئیستا ئەو ڕاستیە زیاتر بەرجەستە و هەموو لایەك دانیان پیاهێناوە، بۆیە جاڕی چاکسازیش بە ئاشکرا درا لەکوتایی سالی ٢٠٠٦

- لە٢/١٠/١٩٩٨بە هاوکاری (پ.ك.ك) هێرشیان کردەوە سەر (پ.د.ك) دیسان (پ.د.ك) هاواری بۆ تورکیا برد و هێزی زەمینی و ئاسمانی تورکی هاتە هانای و هێزەکانی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) شکستیان هێنا

- دوای هاتنەوەیان بە شەڕ ئەو نەخشە سیاسی و عەسکەری تا ئێستای (نووسین) ئارامی گرتووە، لەو ساتیەوە سیاسەتێکی نەرم بەکاردێت لەگەڵ پارتی
- لە سالی ۲۰۰۲ز (ی ن ك) لەگەڵ (پ ك ك) کەوتنە براکوژی و سەرکەوتوو نەبوو، یەکێتی هێزی تورکی داواکرد و دەبابەیەکی زۆری هێنا ناوچەکانی ڕانیە بەڵام ئەو ئەنجامەی کەپارتی لەوجۆرە گۆیەندانەی بۆ هاتەدی بۆ یەکێتی نەهاتەدی.
- لەدوای زنجیرە لێکترازانەکانی بزوتنەوەی ئیسلامی و دروست بوونی (انصار الاسلام لە ۲۰۰۱/۱۲/۵) شەڕێکی سەخت لەگەڵ (ی ن ك) هەڵگیرساو بەردەوام بوو، هەتا هێزەکانی ئەمریکی بەرەسمی لەئاسمان و زەمین هاتنە یارمەتی (ی ن ك) ئنجا بەسەریدا زاڵ بوو.
- لە۲۰۰۲/۹/۸ یەکەم کەناڵی دانوستان لەگەڵ (پ.د.ك) دروست بوو بەناوبژی ئەمریکا و یەکەم دانیشتنی پەرلەمانی هاوبەش لە۲۰۰۲/۱۰/٤ ئەنجام درا
- لەدوای مۆرکردنی یاسای ئازادکردنی عێراق لەلایەن سەرۆکی ئەمریکی(کلینتون)کە لە ۱۹۹۸ وخولی ۱۰۵* ی کۆنگرێس بەرز کرایەوە، هەردوو لا لەبەر ناکۆکی یان هەڵوێستیان بێلایەنی بوو بەرامبەر عێراق، دوودڵیش بوون لە سووربوونی ئەمریکا، دوای چوونە نێو هاوپەیمانیەتەکە.
- لەدوای ڕووخانی بەعس ئاسۆیەکی قووڵ و فراوان کرایەوە و هەموو پیلانەکانی دژی کورد لەوەتەی دروست بونی عێراق لە ۱۹۲۱ هەڵوەشایەوە.
- کۆمەڵێك (فایل) ئاشکرا کران کە بە هەزاران بەرپرس و سەرکردە و کۆنە موستەشار و خەلکی ئەکادیمی لە دەسەڵاتداران دەرکەوت سەر بەو ڕژێمە بووینەو، ڕێنماییان لێ وەرگرتووە و ئەرکی بنچینەییان هەڵگیرساندنی شەڕی براکوژی بووە.
- لەو ماوەیە زێڕینیە لە ڕکی یەکتر نەتوانرا هەموو دەرفەتەکان بقۆزرێتەوە.
- بۆ هەڵبژاردن لیستێکی هاوبەشی کوردستانی پێك هات لە نێوان (یەکێتی، پارتی، یەکگرتوو، شیوعی، سۆشیالیست،...) سەرکەوتنێکی کوردیانەی باشیان هێنا.
- لە هەڵبژاردنەکانی ۲۰۰٤/۱۲/۳۱ دەرکەوت کە (ی.ن.ك) تا ڕادەیەك بەهۆی چاکسازی و نەرمی و پەیوەندی.. لایەك لە سەروەریەکانی ڕاست کردۆتەوەو لەچاو

---

* لەدوای سەرکەوتنیان لەعێراق خۆیان پرۆژەیەکیان پیشکەش نەتەوە یەکگرتوەکان کرد وبە پێی بڕیاری ٤٧٦١ لە ۲\تایار\۲۰۰۳ خۆیان (ئەمریکاو بریتانیاو ئیرلەندا)بە داگیر کەر ناساند بە پێی بەشی حەوتەم (مادەکانی ۳۹ تا ٥۱)ی پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووە کانا

(پ.د.ك) بڕی ٢٧٢٥٥ دەنگی زیاتر هێنابوو[1]، بەڵام سەرجەم لەچاو هەڵبژاردنی ١٩٩٢ بڕی لە ١٢٪ی لە کورتی دابوو.

- (ی.ن.ك) و (پ.د.ك) دوو قۆڵیانە بۆ پرسی لیستی هاوبەش ڕێکەوتن کە سەرۆك کۆماری عێراق مام جەلال و سەرۆکی ئیقلیمیش کاك مەسعود بێت.
- له٢٠٠٥/٤/١٢بۆ یەکەم جار لەمێژووی عیراقی سیاسی مام جلال وەك کوردیك دەگاتە پۆستی سەرۆك کۆمار بەهۆی ئەو هاوپەیمانیەتیەی کورد لەگەل لایەنە ئیسلامیەکانی عیراقی (حزبی دەعوە و مجلس الاعلی..)بە کۆی ٢٢٧ دەنگ بەرامبەر ٣٠ دەنگی دژ،١٧دەنگیش غائب،شایانی باسە زۆربەی هەرە زۆری ئیسلامیە شیعەکان دەنگی (بەلێ)یان دا مام جلال، ئەو ٣٠ دەنگە دژەش زۆربەی عەلمانیە عروبیەکان بوو، هەلبەتە لەژێر سایەی عروبی عەلمانی وئەمریکی ئەو دەسکەوتە نەدەهاتە دی .
- لە ٢٠٠٦/٥/٧ هەردووحکوومەتی سلیمانی وهەولیریان تیکەل کردەوە
- لە هەلبژاردنی ٢٠٠٩/٧/٢٥دووبارە هەریەکە لە پارتی ویەکێتی شکستیان هێناو دەنگەکانیان هاتە خوار بۆ ٢٩٪ بە هۆی ئەو بەرنامە گەندەلیەی لەسەری دەڕۆن، هەرچەندە لە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی (پ د ك)تەزویرێکی زۆر کرا ،بە پێچەوانەی لای یەکێتی تا ڕادەیەکی پاك بوو.

<u>چەند لایەنێکی تری یەکێتی:</u>

١- سەرکردە عەسکەری و سیاسی لەسەرەتا تا ڕاپەڕین:

ناوچەی گەرمیان و قەرەداغ: (فیصل شێخ رشید تالەبانی- سیروان) لە ١٩٧٩ شەهید بوو، (مستەفا چاوڕەش)، (مام ڕۆستەم)، (سامان گەرمیانی)، (مامەڕیشە- لە ساڵی ١٩٨٥ شەهیدبوو).

ناوچەی شارەزوور و پێنجوین: محمدی حاجی محمود (ئێستا سکرتێری سۆشیالیستە)، بکر حاجی سەفەر، شەوکەت حاجی موشیر (شەهید کرا)، حامد حاجی غالی

شارباژێڕ: علی چوارتای (شەهیدکراوە)، ئاوات قارەمانی، وەهاب حاجی

---

[1] بروانە : هەلبژاردن لە نێوان عەلمانی وئیسلامی - ل١٠٥ نوسینی : نوسەر

ناوچەی دوکان: جەمال علی باپیر (١٩٨٠ شەهید کرا)، شێخ جعفر.

شوانەتی: انور حسن (١٩٨١ شەهیدکرا)، مام ئاراس (١٩٨٢ شەهیدکرا)، نازمی حەمەی سلێمان (١٩٨٢ شەهیدکرا).

باڵەکایەتی: سید کریم (١٩٨٤ شەهید کرا)، احمد مولود (١٩٨٢ شەهیدکرا)، عزیز داود (دوای ڕاپەڕین لە ناو خنکا)، قادر خەبات، حسن کویستانی (لەدوای ڕاپەڕین شەهیدکرا).

خۆشناوەتی: شینە بۆڵی (١٩٨٧ شەهیدکرا)، سلێمان بیرێژی (١٩٧٨ شەهیدکرا)، ئەوە لەپێش لێکجیابوونەوەی سۆشیالیست، ملازم خولە (مردلەئەوروپا).

دەشتی کۆیە: شەفیق، مەندە، فرج، سەرباز (هەموو شەهیدبوون)، رەهبەر سید برایم.

دەشتی هەولێر: قادر مستەفا (بە سۆشیالیستی شەهید بوو ١٩٨٥)، هاوڕێ کاوە (١٩٨٢ شەهید بوو)، سەفین ملاقەرە، سلاح شینە (١٩٨٩ نەماوە)، مام غفور، صابر رسول (لە ئەوروپا مرد). لەدوای ١٩٨٥ دەوری کۆسرەت ڕەسول وەك پاڵەوان دەست پێدەکا.

کێشەی عێراقچی و کوردستانچی لەناو کۆمەڵە:

ئەو کێشەیە مانا و گرنگیەکی تایبەتی هەیە و زۆر درێژەی خایاندو بووە هۆی ئنشقاق، بۆیە هەڵوەستەیەکی لەسەر دەکەین، سەرانی عێراقچی (مەلا بەختیار- سالار عزیز) لای بەرامبەریش (نەوشیروان- فەرەیدون)، سکرتێریش لای کوردستانیەکان بوو.

ئەو کێشەیە گەیشتە بنکەکانی خوارووش:

بەپێی عێراقچیەکان: بنەماکانی مارکسیەت چینی کرێکاری هەموو عێراق یەك چینەو (ناکۆکی چینایەتیش بنچینەیەکە، ناکۆکی نەتەوایەتی لاوەکی و لقە)[1]، واتە ناکرێت پرۆلیتاریا بەتەنها لە کوردستان سەرکەوێ، بۆیە خوازیاری گۆڕینی سنوری کۆمەڵە بوون لە کوردستانی بۆ عێراقی، هەروەك کۆمەڵەی ئێران پێی هەڵسا لەدوای.

هەرچی کوردستان چی یەکانیش بوون لەرووی فکرەوە تەنیا (تەئویلی مارکسی)یان پێبوو سەبارەت بەدۆخی ئێرلەندا نەك یاسا، بەو شێوەیە هاوسەنگیەك دروست بوو، بۆ

---

[1] هەر لە مانیفستی کۆمەنیستی هاتووە : (ناکۆکی کرێکار و برجوازی بنچینەیەو ئەوی تر لاوەکیە) مارکس وأنجلس - بیان الشیوعی(مانیفیست) ص٦٣-٦٥

دریژەکیشانی ئەو کێشەیە لەلایەن عێراقچیەکان بەڵگەو یاسای بەهێزتریان بەدەستەوە بوو، بەڵام واقعی نەبوو، لەلای کوردستانچیەکان واقعی تر بوون، بەڵگەی مارکسیان لاواز بوو بەڵام سەرکردە بریاربەدەستەکانیشیان لەگەڵدا بوو، کەسیش بوێری نەکرد بڵێت مادام واقع لەدۆڵێکەو تیۆریش لە دۆڵێکی ترە، ئەوا خەلەل لە فکرو فەلسەفەکەیە بۆ نەسەر کورد ساغی دەکەنەوە؟ بۆیە لە کۆتایی ١٩٨٥ ئینشقاقیان کرد و لەمانگی ١٩٨٥/١٢ مەلا بەختیار گیرا بەتۆمەتی (موخابەراتی عێراق !!)لەپلینیومی ١٩٨٥/١٢/١٠بەزۆرایەتی دەنگ بریاری کوشتنی درا، دوای ئازاد کرا، (ئاڵای شۆرش)یان دروست کرد، دوای بوونە زەحمەتکێشان وبەچەند ویستگەیەك هاتنەوە ناو یەکیتی.

هەر بەکورتی خەلەلەکە لەو دوو خاڵە دێت :

١- عیراقچیەکان بە ووردی زانیاری ئەوەیان نەبوو کە خودی عیراق ودەولەتی عیراقی دروست کراوی ئیمپریالیزمە وولاتێکی سروشتی نیە تا چینی پرۆلیتاریای لێ بە سروشتی خەملی بێت[١]

٢- ئەو کێشەیە لە نێوان ستالین وترۆتسکی بەزەق تر هەلگیرسا وپرۆلیتاریای نیشتمانی زاڵ کرا لەو ئەزموونە بە سەر پرۆلیتاریای جیهانی، دوای لە هەموان سەرنج راکێش هەلوێستی حزبی شیوعی تونس بوو زیاتر لای داگیرکەرەکەی بوو لە دژی وولاتەکەی بە هۆی ئەو پەیوەندیەی لەگەل حزبی شیوعی فرنسای (دایك)هەیبوو، جگە لەوەش خودی تیۆرەکەش ستاندەر و دروست نەبوو تا ئەو شەرەی لەسەر بکرێ .

(بابەتێکی تایبەتی هەیە لەدوای لەبارەی عێراقی و کوردستانی).

پەند و ئەزموونی (ی.ن.ك) لە :

أ- خاڵە بەهێزەکانی:

١- هەر دروستکردنی یەکیتی و هەلگیرساندنەوەی شۆرشی نوێ بەهێزترین خاڵە کە- بەرای من- ئەگەر (ی ن ك) و سەرکردایەتی وەك مام جەلال نەبوایە، بەزەحمەت شۆرش دروست دەبۆوە، بەلایەنی کەمەوە هەتا ساڵی ١٩٨٠ و روخانی شای ئێران. بەهێزەکانی:

---

[١] بەدرێژی ئەو بابەتە لە رسالەی ماجستێری (الإسلام والعلمانية واثرهما فی النشأة الدولة العراقية الحديثة) ی –نووسەر بخوێننەوە

٢- ڕێکخستنێکی پۆڵایینی وای دروست کرد(نواة الصلب)، هەمو دامودەزگاو لایەنە سەربازیەکەشی خستە ژێر رکێفی ئەو ڕێکخستنە ئیتر ئیجابیاتی ئەوەندە زۆر بوو هەر ناژمێردرێن.

هەڵبەتە ئەو سەرکەوتنەی ڕێکخستنیش بەدەوری خۆی دەگەڕێتەوە بۆ بەهێزی ئایدیۆلۆژیاکەی، کە بریتی بوو لە فەلسەفە و ئایدیۆلۆژیا و تیۆرێکی سیاسی مارکسی زۆر بەهێز، توانیبووی (ی ن ك) پێ پۆلایین بکرێ و ئەندام و لایەنگرانی چاوکراوەو وشیار و چالاك بکا، جگە لەوەی پەروەردەیەکی بەهێزیش بۆ دژ بە گەندەڵی و تەوژمی نەفامی و نامەدەنی لەبەلردەست بوو.

٣- سکرتێرەکەی زۆر بەڕاوێژ و متابەعە بوو، کۆڵ نەدەر بوو لە تەنگانە، خەلکی پێدەگەیاند و دەیچەسپاندن، وەلامی هەموو نامەیەکی دەدایەوە، سادەش بوایە، وای پیشان دەدا هەموان دەناسێ و ئاگای لە ئیشی هەموو لایەکە، ئاگاداریش بوو، ڕێنمایی و هەنگاوەکانی ئەو گرفتەی تەخت دەکرد کە لەپێش کادیرێك و ئەندامێك دەبوو، (پاداشت و سزا)ی هەبوو، لە نفوزی کەس نەدەترسا لە چوارچێوەی یەکێتی، هەموو ئەو گۆتانەی گوایە ناکۆکە لەگەڵ فلان سەرکردە یان گوایە لەدوای ئاهەنگی سورداش ١٩٨٤ لە نفوزی مامەڕیشە ترساوەو بەکوشتنی داوە. هەموو ئەو گۆتانە بێ بناغەن، خۆی لەسەرووی ئەو ناکۆکیانە بووە، تواناشی بێسنور بوو، ئیعتمادی لەسەر خزم و بنەماڵەی نەبوو، بۆیە بێسنوور سەرکردەکانی بەرز دەکردەوەو قورمیشی دەکردن.. چالاك دەبوون و دوودڵ نەدەبوون، لەکۆتاییدا یەکێتیەکی چالاك و بەکاری بەڕێوە دەبرد.

٤- دروست کردنی بڕیار و هەنگاوەکانی لامرکزی بوو، بەلام تەنفیزی مرکزی بوو، سەرچاوەی لە خواروو و بنکەکانی یەکێتی دەستی پێدەکرد بۆیە دەقیق و دانایانە بوو ئامانجەکانی باش دەپێکا.

٥- زۆری ناوەند، تا ئێستاش بەشێکی زۆر ئەو (زۆری ناوەند)ە بە سەلبی دەزانن، بەلام لەناو یەکێتی سەرکەوتوو بوو، بووە هۆی (نەمانی کادیری بێئیش، زیاتر تەفاعول کردن لەگەل خەلك، دروستکردنی کادیرێکی زۆر)، وە تەقاندنەوەی تواناکان، زۆر سەرکەوتوو بوو لە ئەزموونی (بەرە) و (حکومەتی هەرێم)یش و ئەو هەموو کادیرانەی ئامادەبوون بۆ پڕکردنەوەی دەزگاکان و، بەو شێوەیە گرانایی خۆی خستە سەر حکومەت و ئەزمونێکی سەرکەوتوو بوو (هەڵبەتە بەپێی نەریتی حزبایەتی ئەو سەردەمە).

٦- به نەخشەو پلان و موئەسەساتی کارکردن و ڕەچاوی ناوەوەو ناوچەکەو هەل و مەرجی دەولی یان دەکرد، بۆیە ئامرازی گۆڕانیان لای خۆ بوو، خێراخێراش گۆڕانیان بەسەر خۆ دەهێنا.

٧- له شەڕەکانی ناوەخۆ شەڕ و ئاشتیان گورج و گۆڵ بوو، له شەڕا خێرایی و تێکڕایی و ئەنجامدان پێکەوە بوو، لەدوای سەرکەوتنیش ئەوەی لەشەڕدا دەی چاند له سیاسەت پێی دەگەیاند له ڕێکخستنیش دەیدوریەوە.

٨- - دوودڵ نەبوون له هەنگاوە ستراتیژیەکانیش، ئەگەر هەنگاوێکی ناوێزە بوایە دەیانتوانی پاساوی ماقووڵ بدۆزنەوە، دوو نمونەی زۆر زەق بۆ ئەو مەبەستە باس دەکەین:

یەکەم: له زستانی ١٩٨١ له (هۆڵێ سیمنیاری نێوزەنگ) مام جەلال وەسفی (ی ن ك)ی کرد بەوەی کە کۆمەڵە و بزوتنەوە دوو باڵن و خەتی گشتی و یەکێتیش لاشەکەن، ئیتر هەموو باڵندەیەك وەك یاسا دەبێ وابێ، کەچی له هاوین خەتی گشتی و بزوتنەوە یەکیان گرت و دوو باڵەکە نەما جۆرە گوتارێکی سیاسی وای باسکرد لەو یەکگرتنە هەرگیز کەس لەبیری نەما کە باڵندە ئیتر به یەك باڵ چۆن بفڕێ یاخود بێ لاشە.. به هەرحاڵ نوقستانیەك کەوتە باڵندەکە بی ئەوەی هەستی پی بکری.

دووەم: له هەمان شوێن له وەڵامی پرسیاری ئەوەی ئاخۆ دەکرێ (دانوستان) لەگەڵ بەعس بکرێ، له وەڵامدا مام جەلال وتی: مەحاڵە..و ئەو پرسی ئەرێ دەکرێ بڵێین بەفری برژاومان بۆ بێنە، هەموو وتیان نەخێر، کەواتە (دانوستان) ئاوایە.. کەچی دوای ساڵێك ئەو دانوستانە کراو ئەوەی ناڕازی بوو بووە (نێرراو)..بەفری برژاو هێنرا.

بەکورتی لەو دۆخانەدا دەرباز و وەرچەرخانی سەرسوڕهێنەری ئەنجام دەدا، هەرچەندە سەلبیاتیشی هەبوو بۆ مەودا ستراتیژیەکان، بەڵام ئەو دەم و دەستی بلیمەتانە بوو.دوودڵ نەبوون وبۆ هەر هەنگاوێکی ئەگەر ناخۆش بوایە بە هەڵمەتێکی ڕاگەیاندن و جم و جۆڵی عەسکەری و چالاکی میللی ئاسایی دەکردەوەو بەسانایی بۆی لیی دەردەچوو، لەراستیدا مام جلال بە هەلەو قەدەر کەوتبووە بەرەی مارکسی ئەگینا سروشت ورسکانی له ئەزەلدا بۆلیبرالیەکی میکافیلیانە دروست ببوو

.٩- دەستگۆڕی دەسەلات و، سزا و پاداش و گەشەپێکردنی دەزگاکان (جگە لە سکرتێر و چەند کەسانێك) ئەوی تر هەمووی شایانی گۆڕین بوون، بۆیە خەڵکی سایشتە

بە خێرایی دەکەوتە شوێنی شایستە، دەبووە هۆی گەشەپێکردنی دەزگاکان و کادیرەکـان..
بوونی ئازادیەکی زۆری رادەربڕین و ڕاهاتن لەگەڵ ڕەخنە و ڕای جیا بێ پشی تەنگی.

١٠- ڕزگاربوون لە کاریگەری سامناکی بنەماڵـەیی سـەرکردایەتی، کـە بـووە هـۆی ئەوەی هەمو سەرکردە و کادیران و ئەندامانی سادەی ئەو یەکێتی یـە خۆیـان بـە خـاوەن بزانن، ئیتر تواناکانیان دەتەقایەوە بێسنور.

١١- ئەگەر کەمترین ڕاستی بگۆترێ ئـەوا یـەکێتی هەڵگیرسـێنەری شۆڕشـی نـوێ و ڕاپەڕینەکانی ١٩٨٢ و ڕاپەڕینی ١٩٩١ و بیرۆکەی حکومەتی هـەرێم بـووە، بـە کـورتی کاری داهینەرانە بووە

١٢- جێی هەڵوەستەیەکی مەزنە، ئەندامانی سادەی یـەکێتی دەیتوانـێ ڕەخنـە لـە سکرتێریش بگرێت، ئەوە نیشانەی پێگەیشتوویی سـکرتێرەو ئەنـدامانی ئـەو لایەنەشـە، دروست کردنی بناغەکانی کەسێتی و کادیریشە.

١٣- ئەزموونێکی تاقانە بوو توانرا ئەو مارکسیەتە نامۆیـەی تـەفاعول پـی بکـات لەگەڵ جەماوەرێکی موسوڵمان بەهۆی ئەو دارشـتنەی بـوونی (کۆمەڵـە) لـەناو هـەناوی چوارچێوەیەکی نیشتمانی، بەسەر ئەو گرفتە گەورەیە زاڵ بێت و مارکسیەتەکە لە نامۆیی بکاتە میللی، بەو دارشتنەی (کۆمەڵە وەك باڵێك) ئەوا لە سـەختترین قۆنـاغی شکسـتی مارکسیەت لەجهان لەسالانی ١٩٨٩ بەدواوە و ڕزگاری بوو کـە بەدەگمـەن دەسـەڵاتدارە مارکسیەکان لێی دەرچوونە، زۆربەیان وەرگێڕان و یـان سـەرکردەکانیان دەرکـران، کەچـی (ی.ن.ك) ڕاستەوخۆ خۆی نەخستە ژێر بەرپرسیەتی ئەزموونی مارکسیەت، بەڵکو خستیە ئەستۆی کۆمەڵەو ئەویش لە کۆنگرەی (١)ی ١٩٩٢ هەڵوەشێنرایەوە، بـەو شـێوەیە ئـەو مارکسیەتە بە سانایی لەکۆڵ یەکێتی بۆوە.

بـە کـورتی (ی.ن.ك) لـە کوردسـتان لـە سـەلبی و ئیجـابی پێشـڕەوو داهێنـەر بووەوحزبەکانی تـر بـەدوای دا هـاتوون. یەکـەم جـار چ هـەنگاوێکی دەنـا بـەدوای ئـەو حزبەکانی تریش هەنگاویان دەنا، بۆیە گۆڕانکاریەکانی کوردستان و کلیلـەکانی لەدەسـت یەکێتی بوو، بەو شێوە دەچینە نێو خاڵە لاوازەکانیش.

ب- له خاڵه لاوازه‌کانی:

هەوڵ دەدەین بەکورتی ئەو لایەنە لاوازانە بخەینە ڕوو کە خۆشیان کۆکن لەسەری بەلای ئەو نهێنیانە ناچین کە خۆیان بڵاویان نەکردۆتەوە بۆ ئەوەی باسەکەمان زانستی سیاسی بێت نەك سێرەی سیاسی.

١- باسی (عەبقەریەتی) یەکێتی مان کرد، بەڵام لە چوارچێوەی مارکسیەت، ئەگینا (یەکێتی و ناکۆکی- الوحدة والصراع) یاسا نیەو پەیڕەوکردنی وێرانکەرە بەتایبەتی بۆ (قۆناغی ڕزگاری) کە پێویستی بە مەرکەزیەت و یەکێتی هەیە، ئەو بەناو (یاسا)یە بووە هۆی هەردەم شەری براکوژی و بوونی ململانێ لەناوخودی باڵەکانی یەکێتیش، لە نیوان دەزگاکان و کەرتە عەسکەریەکان، باڵی زیندان و باڵی دەرەوە، عێراقچی و کوردستان چی، بزوتنەوە و کۆمەڵە،... بووە هۆی دوو ئینشقاقی گەورە، خەڵکێکی زۆریش بەهۆی ئەو دووبەرەکیانە تەسلیم بوونەوە.. بوونە چەکداری حکومەت.

هەر لەچوارچێوەی بنەما مارکسیەتەکە وبە پێی (تاکتیکی پرۆلیبتاری)هەنگاوەکانی هەرە سەرەتایشی جێی گومان بوو، لە لایەك مام جلال نامەی بۆ بارزانی نارد وتیایدا باسی لەوە کردبوو کە ئەو شۆرشە نوێیە دژ بە ئەوان نیە، بەلکو پاراستنی سەروەریەکانیشیانە ...کەچی هەر لە یەکەم بەیانی دامەزراندنی یەکێتی پارتی و بارزانی لەگەل دوژمنان ڕیز دەکا

٢- هەموو ئەو سەرەنجامە نتێگەتیڤانەی براکوژی، دیاردەی جاشایەتی، داڕووخانی بناغەی کۆمەڵایەتی، سەلبیاتەکانی عەلمانیەت، بەشی هەرەزۆری دیاردە نوێکانی گەندەڵی و زادەی ڕەوتی بەو تەوژمەیتی هەم سەرچاوەی خاڵە لاوازەکانی (ی.ن.ك)یشە.

هەر ئەو بەناو (یاسا)یە شەرعیەتی بە شەڕی کورد و کوردی دا گوایە ئەوە (ململانێی پرۆلیتاریا و برجوازیە) هەر دەبێ ببێ، لە دەمەتەقێیەکی فکری لە کۆنگرەی نێوزەنگی ١٩٨٢ی کومەلە لەبارەی دۆزینەوەی ژێرخانی چینایەتی و ململانێی بۆ حزبەکوردستانیەکان وادارژرا : یەکێتی نوینەرایەتی پرۆلیتاریادەکا، پارتیش برجوازی، حزبی شیوعیش پرۆلیتاری منحرف، حسکیش خلتەی چینەکان...هتد. ئیتر شەڕی یەکێتی و پارتی ولایەنەکانی تر شەڕی براکوژی نیەو ململانێی دوو چینی دژ بەیەکن، هەرگیز گفتوگۆی تەبایی لەنێوانیان نیەو دژایەتیەکەیان لە پلەی یەکە، لەناکاو پرسیارێك ئاراستە کرا ئاخۆ دژایەتی یەکێتی بە حکومەتی بەعس لە چ پلەیەکە؟ هیچ خانەیەکی

چینایەتی نەمابوو (بەعس)ی لێ دانێن، بەو شێوەیە وەك بڵێی ئەو شۆڕشە هەر لە دژی یەك هەڵگیرساوە، هەتا ئەو دواییەش ئەو کاریگەریە لەسەر یەکێتی مابوو، لە شەڕەکانی براکوژی نێو شاردیسان گەلاڵەی (ئاخۆ ئەوە شەڕی براکوژی یە یان نا؟) پەیدابوو، بەزاراوەی شەڕی براکوژی قایل نەبوون بەپێی(یاسای دیالیکتیك)ئەو شەرە حەتمیە لەنیوان چینی هەژار لەدژی برجوازی وئاغەو ..، ئەو جۆرە شەڕە براکوژیانە بە پۆزەتیڤ و مژدەبەخش دەزانرا پێیان وابوو شەڕی براکوژی سوودی هەیە و وڵاتی پێ دروست دەبێ، نمونەشیان ئەمریکا و ئیسپانیا،(بەشێکی تایبەت تەرخان دەکەین بۆ شەڕی براکوژی).

٣- ئەو دۆخەی ململانێی (شێوە دیالیکتیکانە)و دواییش (میکافیلانە)و.. بوونی (خط مائل) لەناوەخۆو (سەنگەرگواستنەوە) لەنێو باڵەکانی یەکێتی، بووە هۆی کەم بوونی متمانە بە یەکتر.. لەکۆتاییدا لەگەڵ لاوازبوونی ئایدیۆلۆژیا.. بەرەبەرە خۆویستی جێی ئایدیۆلۆژیای گرتەوە، تا ئەو رادەیە پەیوەندی لابەلاش دروست بوو، جگە لەو (مەلەفدارانەی ئەم دواییە)، لە کۆنگرەی یەکەمی یەکێتی لە هەولێر، دیسان مەلەفی سەدان کادیر و بەرپرسی تر خەریك بوو ئاشکرا بکرێ، هەتا نزیکەی ١٢٠یان خوێندرایەوە لەلایەن شەهید (حسن کوێستانی) دوایی ڕاگیرا..سەربردەی ئەو مەلەفدارانە کۆنە دەگەرێتەوە بۆسالی١٩٨٨ویەکەم وەجبەی لە سالی ١٩٨٩ لە قاسمە رەش بە ئاشکرابوونی پیلانی کوشتنی نەوشیرەوان، بەشێك لەوپیلانگێرانە تائیستاش ماوون لە نێو یەکێتی،.. ئیتر مانەوەو خۆڕاگری و دروشمەکانی (کەم بژی و کەڵ بژی) و (خۆنەویستی) و گیان فیدایی و ... پیرۆزیەتی لاواز بوو.

٤- بەپێچەوانەی ریساو بەهای کوردەواری ودەروازەکانی گوران بەهوی کاریگەری ئاین وپابەندی خەلکی پێی نەبووە فاکتەریکی گرنگ، بەلکو فەراموش ترینیان بوو

٥- - ئایدیۆلۆژیای مارکسی لەنێو کورد هەڵنەقولابوو، بۆیە گۆڕینی پێشەوا(ئیسلامی)یە کوردەکانی وەك (شێخ سەعید، شێخ مەحمود، قازی محمد، مەلامستەفا...) بۆ (مارکس، ئەنجلس، لینین، ستالین، ماو، ترۆتسکی، گیڤارا، هۆشی مینە،..) سەخت بوو لە ڕووی بڕوایی و مێژوویی و ناسنامەیی و سایکۆلۆجی.. بۆیە ئەگەر بەهۆی فاکتەری کوردایەتی- نیشتمانی نەبوایە ئەو ئایدیۆلۆژیە خورد نەدەبۆوە، کاتێ خوردیش بوەتەوە ئاسەوارێکی ترسناکی دروست کردووە لەسەر سروشتی کۆمەڵگەی کوردی و لەسەر سکەی خۆی لایداوەو بەدەیان سەرەنجامی نێگەتیڤی بۆ دروست کردووە،

ئینجا لاسایییەکی زۆری دەرەوە دەکراوە بەتایبەت ئەنجامە عەسکەریەکانی نەك سیاسیەکان، سەرکەوتنەکانی ڤێتنام و ئەفریقا و ئەمریکای خوارو (١٩٧٥- ١٩٧٦) ئەو مارکسیەتەی بە سەرکردایەتی کورد نووساند، داگیرکردنی کەمبۆدیای (پۆل پۆتی- ماوی).. بووە هۆی ئەوەی (یەکێتی) سەنگەری فکری لە ماویەت بگوازرێتەوە، بەشێکی تایبەت تەرخان دەکەین لەبارەی کاریگەری لاسایی کردنەوە لەسەر ڕەوت و ئایدیۆلۆژیای یەکێتی لە دروست بوونیەوە تا ئێستا.

٦- بۆ قۆناغی بەرگری نیشتمانی (ئەخلاقی کۆمەڵایەتی: ئەمەك، بەڵێن، پیاوەتی، گەورەو بچووك، ڕاستگۆیی، چەسپاوی، مەبادیئی، بەرژەوەندی گشتی، هەژارپەروەری، ویژدان،...) ئەستۆنگەی ژێرخانی یەکگرتنی کۆمەڵە، هەر میللەتێك ئەوژێرخانە ئەخلاقیانەی داڕزا بێ ئەوا پەرش وبلاوو بەدوای بەرژەوەندی و گیرفان پڕکردن و خیانەت و جاشایەتی و شەڕە کورسی و درۆ و... دەبێت، هێزی بەرگریشی لاواز دەبێ و بەسانایی داگیر دەکرێت، ڕزگاریان نابێت، کەچی ئەو ئایدۆلۆژیەی عەلمانیەت و مارکسیەت بووە هۆی داڕزانی ئەو ئەخلاقە و لەژێر ناوی قەلاچوی کۆنەپەرستیەت، خزمەتی زۆری ستراتیژیەتی دوژمنی کرد و لەکۆتاییدا ئەو هەمو دیاردە دزێوانەی لێ پەیدا بوون، لە هەمووی خراپتر (دیاردەی جاشایەتی) لە مێژووی کورد هەر خائین کەمایەتی بوونە، کەچی ئەو جارە ژمارەی جاش و دژە شۆڕش نزیکەی(٣٥٠) ئەوەندەی پێشمەرگە بوون، ئەو دیاردە تا ئێستاش لە هۆیە بنچینەکانی نەکۆڵراوەتەوە.. تا جارێکی تر بەو ئەندازەیە دووبارە نەبێتەوە. بەپێچەوانەوە هێشتا هەڵسوکەوت و ڕێبازەکە (بەپێی عەلمانیەتی و سیاسەتی میکاڤیلیانە) هاندەرە بۆ تەشەنەو بەرەسەن کردنی ئەو دیاردە دزێوانە و جاشایەتیش بە ترسناکی ئەگەری دووبارە بوونەوەی هەیە

٦- لە ئەنجامی ئەو ململانێیەی ناو خودی یەکیتیش بووە هۆی بێمتمانەیی و لەدەست دانی ڕووحیەتی سەرکردە، هەموو گومانیان وا پەیدا کردبوو کە سکرتێریش لەو سیناریۆیەی کۆمەڵەیە چونکە:

أ/ بەسادەیی دەرکەوت دۆخی فکری ناو یەکێتی وا لێژ کرابۆوە هەرچی ئنتمای یەکێتی بکردایە دواگەشەسەندنی خۆی لە کۆمەڵە دەدۆزیەوە.

ب/ دیاردەی (خط مائل)* نەك لە ئاستی خواروو، لە ئاستی مەکتەبی سیاسی، د.کمال خۆشناو لە کۆنفرانسی ١٩٨٠ ئاشکراکراو پاداش کرا کە تا ئەو کاتە (خط مائل)ی کۆمەڵە بووە لەناو خەتی گشتی.. بووە هۆی تەسلیم بوونەوەی خەڵکێکی زۆر و بێ متمانەیی و داڕووخانی پیرۆزیەتی باری سەرکردایەتی، لە هەمووشی گرنگتر مانای وایە (سکرتێر) نەك سەرۆکی کوردە، بەڵکو خۆی وا بچووك کردۆتەوە بۆ سەرۆکی باڵێك.

٧- چالاکی شۆڕشگێڕیش بەگشتی ڕوو لە داگیرکەر نەبێت ئەوا سەلبیاتی زۆرە، بۆیە یەکێتی لە ئەنجامی ئەو هەموو شەڕی ناوخۆییەو کوشتنی وەرەقە هەڵگرێك لە ٥٠٪ی بنەماڵەی میللەتەکەی خۆی لێ دەبێتە دوژمن، تازە ئەو (سەقفە)ی دەنگ هێنانی زیاد ناکات مەگەر کەم کردن.

٨- لەسەرەتاشەوە ستراتیژیەتێکی ڕوونی بۆ ڕزگاری کوردی نەبوو، لە جەمسەرەکانی جیهان و ستراتیژیەتی ئیقلیمی، تەواو نەیتوانی سوود لە گۆڕانکاریە ئیقلیمی و جیهانیەکان لەدوای داڕووخانی (شای ئێران)، هەروەها دوایش داڕمانی بلۆکی سۆڤیەت بەو شێوەیە جیهان سێ جار لەم سەدەیە دەهەژێ و نەخشە دەگۆڕێ، کوردیش هەروەك خۆیەتی ناچێتە پێش.

بۆیە یەکێتیش هەروەك ئەزموونە چەندبارە بوویەکەی کوردایەتی کۆن نەیتوانی سوود لە گۆڕانکاریە جیهانی و ئیقلیمی و هەندێ جار ناوەکیش وەرگرێ، نموونەی ڕووخانی (شاه) ڕاستەوخۆ سوودمەند نەبوو، لەسەر ئەو ڕەوتە گەیشتە ئەنجامێکی ڕووبەڕووی سەربازی لە چەندین (بەیانی ڕەسمی)دا گوایە بەرگری لە خاکی عێراق دەکا دژی ئێرانی ئیسلامی داگیرکەر، زۆربەی شاخە گرنگەکانی دەوری سەرکردایەتی (لەهەموان زەقتر سەری مامەندە بوو) درا دەست عێراق، لەکۆتاییدا لە پاداشا کیمیاوی و ئەنفالی کران، تەنها ئێرانیش بوو پەناگاو بەهانای لێقەوماوان بێت.

---

* بەو کەسانەیان دەووت (خەت مائیل)کەلەناو باڵێکی تر بوو بەلاّم لە ژێرەوە بۆ باڵێکی تر ئیشی دەکرد، ئەو دیاردەیە بلاّو بوو زیاتر کۆمەلە بەکاری دەهێنا لە چوارچێوەی پەیامی پرۆلیتاریا ا،بە بیرمە لە سالی ١٩٨٣ لە وەرتێ یاری بالەمان دەکرد ئێمە وەك هەولێری لەبەرامبەر د خدرمەعسوم(بەرپرسی م س) کۆیەکان بووین، مام جلالیش لە دیار ئەو تۆپانەیە وەستا بوو، زوو زوو ئەوەی دووبارە دەکردەوە دەیووت هەولێرینە ئاگاتان لێ بێت(مسعود عبدالخالق)خەت مایلی د خدریە —چونکە ئەمنیش خەتی گشتی بووم دخدر بەرپرسی خەتی گشتی بوو—، هەرچەندە بۆ پێکەنین ئەو قسەیەی دەکرد بەلاّم توێژەری ئەکادیمی (لە ماناو دەرەنجامی دەروونیدا)بۆی دەردەکەوێ کە ئەو دیاردەیە باوو بووە

٩- مفاوەزاتێکی بەتاقی تەنها لەگەڵ عێراق کرد، لەکاتێکدا مفاوەزاتی نەبوو لەگەڵ لایەنەکانی تری کورد، ئەوەش لەگەڵ ئەدەبیاتی یەکێتی و پەروەردەی کادیران نیمچە مەحاڵ بوو، هەر ساڵێك پێش ئەو مفاوەزاتە لە سیمینارەکانی شەوانەی نێوزەنگی زستانەی ١٩٨١، (سکرتێری گشتی) لە وەڵامی پرسیارێك سەبارەت بە مفاوەزات لەگەڵ بەعس وتی: وەك بڵێی هەندێ بەفری برژاومان بۆ بهێنە! هەڵبەتە بەفری برژاو مەحاڵە، ئاواش مفاوەزات لەگەڵ بەعس محاڵە، کەچی کەوتنە مفاوەزات بەنێوبژیوان کردنی د عبدارحمن قاسملو وشیخ عزالدین حسینی، ئیتر کاریگەریەکی سەلبی هەمەلایەنی کردە سەر ڕەوتی یەکێتی و ئایدۆلۆژیا و پەروەردە و... سەرەتای گەندەڵی یەکێتی لەوێڕا دەست پێدەکا. دانوستانەکەی کاتێك لەگەڵ بەعس کرد لە ١٩٨٣ کە:

أ- حکومەتی عێراق لەوپەڕی تەنگی بوو.

ب- یەکێتی لەگەڵ لایەنەکانی کورد و ئێرانیش لەجەنگدابوو. واتە دەستکەوتێکی سیاسی و عەسکەری گرنگ بوو بۆ عێراق و لە بەرامبەریشدا بۆ کورد شتێکی وانەبوو، بۆیە لە کۆبوونەوە فراوانەکەی ١٩٨٤ی مەرگە، سەبارەت بە سوودی ئەو دانوستانە (نەوشیروان مستەفا) لە وەڵامدا ووتی: ٥٠٠ دەمانچە و ئۆفسێتکمان لە حکومەت وەرگرتووە.! ئیتر ئەوە دەستکەوت نەبوو .یەکێتی لەو مفاوەزاتە دەرگاکانی تری داخستبوو تەنها دەرگای رەحمی حزبی بەعسی هێشتبۆوە، بۆیە زیاتر بەعس گاڵتە جاڕی دەکرد، شەوێکیان صدام لەگەل هەندێ فیراری گەڕاوە نمونەی بەو مفاوەزاتە هێنایەوەووتی: بەسەرکردەیەکی گەڕاوەی کوردم ووتوە: ((اللی جای گبلك بیوم اشرف منك..))بۆیەیانی زوو نەوشیرەوان بەجیهاز بەمام جلالی ووت ئەوقسەیەی صدام لەگەل ئێمەیتی، بەڵام مام جلال گوتی نەخێر ئەوە لەگەل نوێنەری پارتی (عزت سلیمان بەگ) بووە کە لەو ماوەیە چووبووە لای صدام وا پێدەچوو نەقسەکەی صدام راست بێ نە ئەوەی مام جلال، بەڵام سیاسەتی (فن الممکن)ئاوا لەسەر چەواشەو چەواشەی پێچەوانە دەڕوا ، مێژووش ئاوا وەك (ئەلبیرۆنی)ووتەنی زیاتر بە ئارەزووی دەسەلاتدار دەنوسریتەوە.

١٠- لەنێوان ١٩٨٠- ١٩٨٣ زیادەڕەویەکی زیاتر لەسەر (تەوەری دووەم- فکری) کراو (تەوەری یەکەم- کوردایەتی) تەواو فەرامۆش کراو، جارجار بە ڕەجعی و ڕەگەزپەرستی لەقەڵەم دەدرا لەچاو خەستی مارکسیەتەکەیان، بۆیە کە نووسین و

فەرهەنگەکانیان ناوی (نەتەوەیی) بەدەگمەن تیانەبوو، هەتا سرودی (ئەی ڕەقیب) گۆڕا بە سروودی (ئینتەرناشیونال)*، بەو شێوە ئامانجە کوردستانیەکان کرانە ئامرازی خزمەت بۆ فکری مارکسیەت.

١١- ئەو نوختە سەلبیانەی کە لیستی کرد بوو لەسەر پارتی و یەکێتی لەسەر دروست بوو، زۆربەی لەخۆی پەیدا بۆوە بەتایبەتی لەدوای ڕاپەڕین، لەوانە :ا- پاوان کردنی گۆرەپان ب- تاك رەوی ج- پەیوەندی بە ئیسرائیل وئەمریکا د- خێلەکیانە ع- نەبوونی ستراتیجیەت ق- کەمی هوشیاری ...

ئیتر پاساوی جیای نەما،بە تایبەتی لەوساتەی نوسینی ئەو دێرانە شتیکی فکری جیا لە نیوانیان نەماوە، ئێستا بەرنامە سیاسیەکانی ناو (ی.ن.ك) بگۆڕنەوە سەربەسەر لەگەڵ (پ.د.ك) دەبینی هەریەکە جەماوەرەکەی هەرماوە، دەبوایە ئەو خەلکەی بەدوای بەرنامەی حزبەکە بن نەك شەخسی کە گەورەترین خەلەلی مەبدەئی یە و زیاتر مانای نەمانی گرنگی ئایدیۆلۆژیا و بەرنامەی سیاسی و مەبادیئەکانە لەچاو بەرژەوەندی تایبەتی و زۆر و بۆری و لێشاوی ستوونی، مادام هەریەك حزب (پارتی یەکە)بوونایە نەك حزبێکی تر دروست بکەن، کە ئێستا بەڕوونی دەرکەوت تەنیا دابەش کردنی کوردە، با نموونەیەك وەرگرین :لە یەکەم هەلبژاردنی کوردستان ١٩٩٢یەکیتی دروشمی فیدرالی بوو کەچی پارتی ئوتونومی بوو، وەك دەزانین لە ریفروندامەکان دەرکەوت ٩٥%لەگەل سەربەخۆیی بوون، کەواتە بە هەموو پیوانەیەك دەبوایە دەنگی فیدرالی زال بیت بەسەر ئوتونومی، کەچی پیچەوانە دەرچوو،بریکی باش دەنگی پارتی زیاتر بوو، ئەوەش گوزارش لەکۆمەلیك مانای سیاسی وفەرهەنگی و کومەلایەتی قوول دەکا.

---

*کۆن ترین سرودی نیشتمانی دەگەریتەوە بو هەردووسرودی هولەندی- ١٥٧٠ بەناوی(میر ولیام سناو)، وە بریتانی١٧٤٥ز (خوا مەلیك بپاریزی))، هەرچی سرودی ئینتەرناسیونالیشە لەروسیا لە دوای شورشی ١٩١٧ی بەلشەفی (شیوعی) سرودی قەیسەر توووردرا وسرودی ئینتەر ناسیونال هاتە جێی هەتا ەسالی ١٩٤٤سرودی یەکیتی کومارەکانی سوفیەتی هاتە جێی، ئینجا کورد تازە بە تازە دێت سرودێکی تێهەلدراوی لە جیاتی ئەی رەقیب دادەنی. بروانە (القاموس السیاسی ص١٢٩٨-١٢٩٩)

له خاڵه لاوازه نوێیه‌کانی:

زۆر به‌کورتی په‌نجه‌یان بۆ درێژ ده‌که‌ین:

١- دیسان له‌دوای ئه‌زموونێکی دووروودرێژ له‌ ته‌وقی لاسایی رزگاری نه‌بوو، ئه‌مجاره‌ له‌ جه‌مسه‌ری مارکسیه‌ت به‌ره‌و جه‌مسه‌ری دژه‌که‌ی له‌سوشیال –دیموکراسه‌وه‌ بو بازاری ئازادو لیبرالیه‌تو به‌هاکانی تری رۆژئاوایی، که‌ پێشتر زۆری زه‌م کردبوو، له‌ یه‌که‌م به‌یانیه‌وه‌ تا دوایی، ئیتر جارێکی تر بێی بۆ خه‌ڵکی بسه‌لمێنی که‌ چی کردوومه‌ و چی گوتوومانه‌ هه‌مووی هه‌ڵه‌ بووه‌ یاخود پێچه‌وانه‌ بووه‌، هه‌تا سکرتێری گشتی له‌ ئاهه‌نگی یه‌ککگرتنه‌وه‌ی باڵی (ئالآی شۆرش) و یه‌کێتی ووتی: ((ئێمه‌ شێت بووین))!!، راسته‌ ئه‌وه‌ بوێری و ساده‌ ییه‌، به‌ڵام له‌لایه‌کی تریش کار له‌ کیانی سیاسی و متمانه‌ و ئه‌خلاقی سیاسیش ده‌کا.. ئه‌وانه‌ هه‌مووی بوونه‌ پێشه‌کی سازدراو بۆ ئه‌وه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی و خۆویستی جێگه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی و مه‌بادیئی بگرێته‌وه‌،له‌نێو سه‌رکردایه‌تیش ئه‌و بنه‌مایه‌ شه‌رعیه‌تی پێ دراو ده‌ووترا(له‌ شاخ مه‌بادیئو له‌شاریش مه‌سالح) به‌ تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می حکومه‌تی کۆسره‌ت ره‌سول ، ئیتر له‌دوای ئه‌وه‌ هه‌موو ئه‌گه‌رێك له‌گینه‌، سه‌نگه‌ر گواستنه‌وه‌، گه‌نده‌ڵی، تلیاك، خیانه‌ت، دزی، رێگری، به‌رتیل،...هتد بلاو بیته‌وه‌.

٢- به‌رجه‌سته‌بوونی ئه‌و بارودۆخه‌ فکریه‌ی ناو یه‌کێتی بووه‌ هۆی نه‌گونجانی له‌گه‌ڵ ته‌یاری ئیسلامی و ناکۆکی و خوێن رشتنێکی زیاده‌ره‌و، ئیتر به‌گشتی رای گشتیه‌کی وا دروست بوو که‌ ناوی (یه‌کێتی) بهێنرێ وه‌ك دیمه‌نێکی دژ به‌ ئیسلام و ئاین و زانایانی ئاینی ده‌رکه‌وی، ئه‌وه‌ش کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وه‌نده‌ قووڵی هه‌یه‌، به‌ڵام له‌سه‌رخۆیی و به‌بێ‌ده‌نگی.

٣- هه‌ڵسوکه‌وتی لایه‌نگران و به‌رپرسانی یه‌کێتی له‌راده‌ده‌رچوو،ده‌ست پیشخه‌ری زوربه‌ی دیارده‌ سه‌لبیه‌کانی ئیستایه‌، له‌ بردنی سامانی گشتی میلله‌ت، هه‌تا ده‌ست برا بۆ (ته‌لی کاره‌با) و بیتوێننه‌وه‌و بیفرۆشێ، سه‌رنج بده‌ ئه‌و کاره‌ دژ به‌ شارستانی و ویرانی گشتی بۆ ئه‌وه‌ی گیرفانی چه‌ند به‌رپرسێك ئاوادان بێت!! کاریگه‌ری سه‌لبی هه‌ر ته‌واو نابێ.

٤- هه‌موو ئه‌و هه‌ڵسوکه‌وتانه‌ی (سه‌رخان درێژخایه‌ن) به‌ره‌به‌ره‌ ژێرخانی کۆمه‌ڵگه‌ی کورده‌واریی تێك ده‌دا.. تا وای لێدێ و (واشی لێهات) ئه‌و میلله‌ته‌ ناتوانێ (راست و

چەوت) لێك بكاتەوە، یاخود خراتر بە (راست) بڵێ چەوت و بە (چەوت)یش بڵێ راست.. ئەوەیان دواداڕووخانە.. ئیتر مانایەك بۆ (چاكسازی) نامێنێ.. بۆیە دەبینین ئەو میللەتەی ئێمە شتێكی نەماوە ناوی فشاری رای گشتی بێ و هیچ سەنگ و كاریگەریەكی نەماوە، بەراستی عەوام كراوە، بۆیە ئەگەر بە ڕەگەزەكانی (بەدەویەت) لەقەپانی بدەین زۆر لە سەرەنجامەكەی دەترسم، ئیتر كە باسی (مەدەنیەت) دەكەن جێی گاڵتەجاڕیە. هەڵبەتە (بەدەویەت) تەنها مانای بیابان و مەڕداری نیە، بەدەویەت لەژێر بۆینباخ و شارستانیدا.

٥- كەمتر تەقەلای پەروەردەیی و ئەخلاقی سیاسی و بیناكردنەوەی تاكی كوردی و یاخود پەروەردەی حزبی ماوە، بۆیە (مقەوەماتی) مانەوە تەنها لە دەسەڵات و مادە ماوە، ئیتر ئاساییە پێویستیەكی زۆری بە (دەسەڵات) دەبێ هەتا شەڕكردن لەسەری و گوێ نەدانە دیموكراسی و رای میللەت و نەبوونی شەفافیەت و رێ نەدان بە دروست بوونی ئۆپۆزسیۆنی یاسایی، نەبوونی دەستگۆڕی دەسەڵات، ئازادی رای جیاجیا.. تا ئەو ساتەی خۆی دەسەڵاتدار بوو.. ئیتر ئێستا وا هەمان ئەو فەزایەی دروستی كرد ڕووبەڕووی خۆشی دەبێتەوە.

٦- خاڵی لاواز گەلێ زۆرە، رەنگە لێرە پێمان تەواو نەكرێ، بەڵام بەگشتی وەرچەرخانێك لە جەنگی ساردی كوردستان ڕوویداوە، سەركردایەتی یەكێتی بەچاكی هەستی پێ نەكردبێ، كە بووەتە هۆی بەرەبەرە لە دەستدانی پلەی یەكەمی، یاخود بەرەو (رجل المریض).. ئەویش ئەوەیە، تا ئەو جەنگە ساردە كلاسیكیەی نێوان پارتی و یەكێتی، لەلای یەكێتی بەهۆی ئایدیۆلۆژیا بەڕێوەبرا، ئەوا داینەمۆیەكی بەهێز بوو بۆی و زاڵیش بوو، كاتی چۆنیەتی و سروشتی ئەو ململانێیە لە ململانێی ئایدیۆلۆژی دابەزی بۆ ململانێی كۆمەڵایەتی، ئەوا بەرەبەرە هاوسەنگییەكان گۆڕان، جاران (ی ن ك) تا پلەی ٧٠٪ زاڵ بوو لەسەر كوردستان و بە هەموو مانای سیاسی و سەربازی و بڕیاری چارەنووس و..، هەڵبەتە لە ململانێی كۆمەڵایەتی لە كۆتاییدا پارتی دە بیاتەوە كە لێی بەهێزە، و لەو فاكتەر و فەزایەش یەكێتی لێی لاوازترە، ئیتر نەبوونی حیكمەت و هەڵەشەیی و گوێ نەدانە هەندێ ڕووداو و گۆڕانكاری، هەردوولا كەوتنە بازنەیەك كە (پ دك) لێی بەهێزترە، بەرەبەرە (ی ن ك) پلەی یەكەمی لەدەستداوە، بەتایبەتی لەدوای

(٢٠٠٠)، ئەو دیراسەتانە زیاتر زانستین زۆر سروشتیە هەموو سەنتەر و ناوەنـدێك بیکـا، وەختی ئەو دیراسە زانستیانە هاتووە.

٧- - زۆر بـەڵێنی گـەورە بـە میللـەت درا لـە خزمـەت گـوزاری، پاداشـتی کۆنەپێشمەرگە، بنبڕکردنی گەندەڵی، ڕزگارکردنی کەرکوك، نەکردنی شەڕی کـورد لەگـەڵ کورد.. کەچی نەهاتە دی، بەڵکو بەشێکی هەر پێچەوانە بوو.

٨- لە بڕیار و هەڵوێست و ساتە هەڵچوونەکانی لەگەڵ حزبە کوردستانیەکان دیسـان هاتۆتەوە سەر دەردەکانی هەنگاوی ئانیەت و بەپێی ئەو پانتاییەی ڕووداوەکە هەڵوێست و بڕیاری مەزنی داوە نـەك بـەپێی بـارودۆخی سەرانسـەری کوردسـتان و بـاری ئیقلیمـی و جیهانی، بۆیە ئەو جۆرە هەنگاوانەن زیاتر (ی.ن.ك) لەو هەورازە گیرکردووەو سەرناکەوێ، ئنجا هەنگاوەکانی لەو ساتە (نا لۆگیکیانە) هەردەم سەرچیخە نـەك قـووڵ، هەنووکەییـە نەك دووربینی، دەماو دەست و زادەی یـەك لایەنیـە نـەك هەمەلایـەنی، یـەك ئـەنجامی هەڵسەنگێنراوە نەك کۆی سەرەنجامەکانی.

٩- هەڵس و کەوتی لایەنگران و کادیرانی لە توندوتیژ و هەڕەشەو گوێ نەدانـە یاسـاو نەریت.. بووە هۆی زیاتر بێ متمانەیی.

١٠- پەیڕەوکردنی ئەو ڕێبازە سیاسیەی (میکاڤیلی) گوایە سیاسەت و دپلۆماسـیەت وادەخوازێ هەڵخەڵەتان و ناڕاستی و سوڕ و پەرەپێنەدان و پەیمان شکاندن... بـووە هـۆی چەواشەیی و تێکەڵ بـوونی (ئـەوەلیات و سـانەویات)، (ئـامراز و ئامـانج)، (مرکـزی و لامرکزی)، (دیموکراسی و دیکتاتۆری)، (نیشتمانیەت و خیانەت)، (دۆست و ناحەز)..

تا ئەو ڕادەیە لەلایەن خـەڵکی سـادە کاردانەوەیـەکی نیشـتمانی وا نـەما کـە هێـزی دوژمنیان لە٣١/ی ئـاب هێنـا نـاو کوردسـتان و خـۆی بـووە قوربـانی، ئینجـا گلـەیی لەبێ‌هەڵوێستی حزبەکانی تر و میللەتیش دەکا.

١١- دوای خۆی بووە قوربانی لەشکر کیشی داگیرکەر، ئەوا خوشـی وای کـرد هیـزی ئیرانـی هینایـە سـەر بارەگاکـانی حـدکا ودوای هیـزی تورکیاشـی هێنـا بۆسـەر پ ك ك،هەلبەتە لەیەکەم شـەری هاوبەشـی پـارتی ویـەکیتی لەگـەل پ ك ك لـە ١٩٩٢[1] زور بەئاشکرا هەمووجورە هاوکاریەکی تورکیایان کرد و کار گەیشتە ئـەوەی تێکۆشـەرانی دژ بەرژێمەکانی داگیر کەر تەسلیم بەوان بکەنەوە لەگەل پەیوەندی کردنی هەردوولا بەدەزگای

[1] بەپێی کتێبی(ڕۆلی سیستەمی بنەماله ..د حسین محمد عزیز)یەکەم بریاری پەرلەمانیش بوو

گوماناوی،بۆ زیاتر بروانە هەموو ئەو بەلگەنامانەی لە دوای ٣١ی ئاب لەسەریەکتر بلاو کرایتەوە،بەشێکیان لە کتێبی (الاکراد فی مسألە العراقیە –سعد بزاز) بلاوکرایتەوە لە ل١٨٤- هەتا کوتایی

١٢- لە زنجیرەی شەڕەکانی ناوخۆ ، با لەڕەوا بوونی گەڕێن، یەکەم جار لەگەڵ (باسك) بووە هۆی ماندووکردنی یەکێتی، بەو شێوەیە لە کۆتاییدا هاوسەنگی هێز لە کوردستان بە فعلی گۆڕا کە پێشتر یەکێتی لە ٦٠٪ بوو، لە ١٥٪* بزووتنەوە، لە ٢٥٪ پارتی، کەچی یەکێتی داشکاوە لە قازانجی (پ.د.ك) و بزووتنەوەش داشکا لە قازانجی یەككگرتوو

١٣- هێشتا بەگشتی سەرکردایەتی کورد بێ ستراتیجە.

١٤- هیچ تەقەلایەکی نیە بۆ پەروەردەی ئەخلاقی سیاسی و دروستکردنی نەوەیەکی مەبدەئی پاك بۆ بەرگری لە هەر ئەگەرێکی داهاتوو.

١٥- ئەگەربەکورتی دووبارەی بکەینەوە بناغەکانی ئیجابیات وسەلبیاتی دۆخی کوردستانی ئیستا بەشی هەرە زۆری دەگەریتەوە بۆیەکێتی، بەلایەن کەمەوە هەتا دەورو بەری سالانی ١٩٩٥

١٦- بەپێچەوانەوە ئەو هەموو خەلکە بێ پەروەردەو هەمەڕەنگەی کۆکردەوە، بووە هۆی بێ وورەیی قارەمانەکانی ڕەسەنی یەکێتیش، پێش گەیشتنی هێزی پارتی بۆ سلێمانی بە دەیان هەزار پێشمەرگەی یەکێتی لە دارستانی شارباژێر و سنووریش پەڕینەوە، ئەو ڕووداوە سادە نیە ئەوە کت و مت تیۆرەکەی (دۆرکایم)ە لەسەر عەوام کە بە (ڕەوە)ی دەشوبهێنێ و دەڵێ: ((ئەگەر یەکێك ڕای کرد، دەبتە گشتی و پێچەوانەش بە پێچەوانە)). هێزی (ی.ن.ك) پێش تر واناسرابوو کە (عەوام) نیە.

١٧- ئەو ئەزمونانەی هەڵبژاردنی (نیکاراگوا، جەزائیر، یەمەن، ئەریتیریا، موزەمبیق، ئەنگۆلا،..) بەڕوونتر سەلماند یان کە خەڵك لەگەڵ سەرکردەیەکی میللی دایە نەك حزبی، هێمن نەك تووڕە، ڕووحی نەك مادی، گران نەك بزێو، لاشەڕ نەك شەڕاوی، ڕاستگۆ نەك خوار، لەگەڵ نیشانەیەکی دەروونی زۆر تایبەتی تر (شاذ) لە کوردستان خەڵك پتر ڕای لەگەڵ سەرکردەیەکی ڕەش بینە پتر نەك گەشبین و بوهاری (هەرچەندە پێچەوانەی فەرموودەشە)، بەلام ئەوە دۆخی دەروونی ئەو میللەتەیە کە چەندین ساڵە

---

* ئەوە لەرووی چەندایەتی بەلام لەرووی چونایەتی هیزی بزوتنەوە زور بالا تر بوو.

شكستی بۆ دووباره دەبێتەوە،لەورووەوە سروشت وتەبیعاتی مام جلال لەگـەل ئـەو دوخـە دەروونیەی (كە وەسفمان كرد) نایەتەوە

ئالێرەدا سیرەی یەكێتی و داستانەكانی و ناووبانگی لەگەڵ سەرەنجامی دەنگەكان لێك دوور بوون پڕیەتی لـە پەنـد و وانـە.. بـەڵام هـەمووی كۆدەبێتـەوە لـەو سـەردێرەو لـە پرسیارە.. بۆچی لەدەنگی رابەری (یەكێتی) زیاتر لە كورتی دا؟ وەڵامەكی هەر لـە خاڵـە لاوازەكانی دەدۆزیەوە لە سەروو، لەبابەتی (پ.د.ك)یش وەڵامی هەیە.

چوار فاكتەری سەربازی هەیبەتی یەكێتی شكاند :

زۆر جار یەكێتی دووچاری شكست بووە كەچی بەخێرایی خۆی دروست كردیتـەوە بـە هۆی ئەو توندو تۆلیـە ئایدیۆلۆژیـەی، بـەڵام لـەدوای ڕاپـەڕین وشكسـتی (عەلمانیـەتی شیوعیەت) ئایدیۆلۆژیای كزولاواز بوو ئەو جارە نەیتوانی شكستـەكانی سـارێژ كـا، كـە زۆر بە كورتی ئەو چوارە بوون بە ڕای من :

١- شەڕی بزوتنەوەی سالی ١٩٩٣ ئەویەرگریـە بـەهێزوە پێشـانی دا ترسـی هـەموو لایەكی لەیەكێتی شكاند

٢- شكستی دوای ٣١ی ئاب، مەبەست خودی هـەولێر نیـە بـەلكو ئـەو شكسـتەی لەدوای تا دەركردنی لە تەواوی كوردستان .

٣- شەڕی دووەمی پەكەكە كەلەناوچەكانی پشت ئاشان ڕوویدا و شكستی هێنا

٤- دوا شـەڕی لەگـەل ئەنسارولئیسـلام لـەلای هەلەبجـەو بـەردەوامی تـا هێزەكـانی ئەمریكا هات لە كۆڵ یەكێتی كردنەوە بەو مەرجەی ژمارەی هێزی یەكێتی بە دەیان قات لە وان زیاتر بوو

كەواتە ئێستا (ی ن ك) لە چ دۆخێكە؟

هەڵبەتە لەمێژووی نوێدا باری وا زێڕینی بۆ كورد نەهاتووە، مەودایەكی ئیشكردن بـۆ هەموو لایەك هەتا بۆ ئیسلامیەكانیش ڕەخسـاوە بـۆ ئیشـكردن و گـرەو بردنـەوە، ئـیتر (البقاء للأصلح) لە ماوەیەكی كورت نەخشە دەگۆڕێ چیتر ئەو هاوسەنگیە نامێنێ، بۆیە ئەوەی بیری لە چاكسازی كردۆتەوە زۆر بلیمەت بووەو لەجێی خۆیـەتی، هـەنگاوێكی زۆر بوێرانەیە.. لەراستیدا هەموو لایەنەكانی تریش پێویستیان بە چاكسازی هەیە، بەڵام لێی دەترسن، بەگشتی ئێستا حزبـی دەسـەڵاتدار لـە قـەیرانی سـەختدایە، وەك بلێـی لـەژێر (ئینعاش) دایە، ئینعاشی دەسەڵات، هەر لە دەسەڵات جیای كەیتەوە واتە لـە ئینعاشـت

جیا کردەوەو مەرگە.. بۆ وایە؟ چونکە مقەوەماتی حزبی نەماوە، حزب لە بنەچەدا هەروەك واش (ی ن ك) دروست بووە،خاوەن ئایدیۆلۆژیایە بەپێی (عقد فكري وسیاسي) لەگەڵ خەڵکی گرێبەست دەکا نەك بە(عقدی گیرفان)، ئێستا دەبینین بوون بە حزبی یەکسەر ئەو مانایە دەبەخشێ، واتە: گیرفان پڕکردن، سەرپێچی، زۆرداری لە خەڵك بکەیت، ئیمتیازی مادیت پێ بدرێ و خانوو و کۆشك و تەلار دروست بکەی، ڕێ بگری، لەسەرووی یاسا بی،.. ئەگەر لەوێ ئەو ئیمتیازانە نەما ئەوا سەنگەری بگوازێتەوە بۆلایەکی تر کە زیاتری پێ دەدا.. ئیتر ئەو جۆرە کارە وا باوی وەرگرتووەوئەگەرپێ دەوڵەمەند بوو دەڵێن (بۆخۆی عاقڵە) بووە پیاو! ئەوە زۆر ترسناکە ئەگەر پێوانەی حزبی و جەماوەری وای بەسەربێ، جا نازانرێ ئەوکاتی چاکسازی چۆن بکەی، لەڕاستیدا ئەگەر لیستێکی بەراوردی سەرتاسەری لە (ی ن ك)ی شاخ و ئێستای بکەیت، دەبینی زۆربەی هەرەزۆری خاڵە بنچینەکانی نەك هەر گۆڕاوە، بەڵکو پێچەوانەش بووەتەوە، هەموو بوارەکانی فکری، سیاسی، مەنهەجی، ئابووری، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی،.. دەگرێتەوە. کەواتە ئێستا پرسیاری زانستی لەبارەی هەردوو حزبی دەسەڵاتدار ئەوەیە، ئەو تۆپەڵە خەڵکە چین؟ ئایا حزبین، لەسەر چ بنچینەیەك یەکیان گرتووە؟ بیروبڕوا و مەبادئ و مەدرەسەیە یاخود بەرژەوەندیە؟.. ئەگەر یەکەم بێت ئەوە حزبیە و سەلامەتە.. ئەگەر دووەمیش بێت ئەوە لە کۆمپانیای فرەڕەگەزی (بچووککراو) دەچێ، ئەوەی لێی دەترسین ئەوەیە یەکەم نیە، چونکە کوا کام بیروڕا و ئایدیۆلۆژیایە ئەو خەڵکەی بەیەك بەستۆتەوە.. ئەگەر بڵێین (بەڕێز مام جەلال، یاخود فلان.. ئەوەیان مانای حزب نابەخشێ مانای خێڵ و عەشیرەت و (دیرە) دەبەخشێ.. ئەی کەواتە ئەو ناکۆکی و دەمارگیریە لەسەرچی بوو؟ تا بە پرسیار قوول بیەوە وەڵامی ترسناکترت دەست دەکەوێ، کە لەسەر سکە تەواو دەرچووەو ئیتر چاکسازی پێویستە.

چاکسازی یەکێك لە پێناسەکانی سیاسەت مانای (چاکسازی گشتی)یە، ئیتر زۆربەی پەیامبەران و زانایان و مەدرەسەکان بۆ چاکسازی هاتوون، کەواتە ئەنجامێکی لۆجیکیت دەداتە دەست کە ماوەیەکی دوورودرێژ ئەو حزبە (سیاسەتی ڕاست و دروستی نەکردووە) بۆیە چاکسازی کەڵەکە بووە، جا کاتێ ڕێژەی ئەو کەڵەکە بووە لە ٥٠٪ ڕەت بدا پێی ناگوترێ چاکسازی، پێی دەوترێ گۆڕانی ریشەیی، چونکە چاکساز گۆڕانێکی سەرچیخە زیاتر، بەڵام سەرکردەی بلیمەت وئامراز و ئایدیۆلۆژیای تێرو ستاندەر جاروایە دەتوانێ

ئەو گۆڕانە ریشەییەش بە چاکسازی وەدەست بهێنێ، کە عادەتەن پێـی دەوتـرێ شۆڕشـی سپی، لەسەر ئەو بنچینەیە وا پێدەچی بۆ ئەو دۆخەی حزبە دەسـەڵاتدارەکانی تێکـەوتووە نـە سـنوری چاکسـازی نیـە، زیـاتر لـە ٨٠٪ی گـۆڕانی پێویسـتە، چـونکە گـەلێ جـار بەراشکاوانە هەردوو سەرۆك وتوویانە نازانین کێ لەجیاتی کێ دابنێین، هەموو یەك لەیەك خراترن.. هاتوونە سـەر ئـەوە کـە گوایـە کۆمەڵگەکـەمان تێکچـووە!.. نـەخێر.. ئـەوە نیشانەی ئەوەیە حزبەکەت وێرانە، ئەگینا تۆ کەسی دڵسۆزت نەبێ بۆ شوێنێ کە گەندەڵی لێ دەکرێ، تا ئێستا سزایەك نیە.. واتە بەروونی مانـای وایـە ئـەو دەسـتە زۆرایەتیـە و چارەی ناکرێ، وەك مەسەلەی فارسیەکەیە وتی: (خەسـەن و خوسـەین دختـەری معاویـە هەستن).. ئەوەی بەرامبەری وتی: لەکێ ڕا بۆی چابکەم، خەسەن نیە حەسەنە... بەکورتی لە (٥) وشە (٦) هەڵەی تیایە، خۆ لە کوردەواریش قسـەیەکی خـۆش هەیـە، دەڵـێن بـە حوشتریان وتووە ملت خوارە، حوشتریش وتبووی جا کوێم ڕاستە هەتا ملـم راسـت بـێ... ئیتر مانای وایە وەك دختۆر نازانرێ لەکام لاو لەکێ ڕا دەست بە چاکسازی بکرێ، لەگـەڵ ئەو خاڵانەش لەبارەی چاکسازی:

١- پێویستە ئەوانەی لایەنی چاکسازین بەشێك نەبووبن نە لە نزیـك نـە لـە دوور لـە سەرەنجامی ئەو دۆخە، لەپێش ڕا پێش بینیان کردبـێ و بـەگوێیان نـەکرابێ، ئـەگینا لـە دۆخی پێچەوانەی دا لەپێش ئەوانە خۆیانە پێویستیان بە چاکسازی دەبێ.

٢- خودی ڕیفۆرم پێویستی بە (فۆرم)ە* بنچینەکە هەیە کەلەسـەری ڕیفـۆرم بکـەی، واتە بەرنامەیەکی سیاسی و فکری و هەتا سیستەمی مەدرەسەیی جیاشی هەبێ، تا ئـەو چاکسازیەی لەسەر بکرێ، ئاخۆ دەتوانری لەو چاکسـازیەدا نـاوەخنی تـاك وا بگـۆڕێ لـە تاکێکی سەلبی وەرچەرخێتە ئیجابی، (ماکینـەی ی ن ك ئـەو دەزگایـەی وەسـتاوە کـە بتوانێ تاك وا دروست بکا...) چاکسازیەك بتوانێ ئەو مرۆڤانە کەلە لاشەی ئـەو حزبانـە ناڵاون لێی دەخۆن، لەسەری دەژین، بە وەسفی (هۆبز، نیتچە، دورکـایم..) وەك گـورگن.. ئیتر چۆن بکرێنە مرۆڤێکی خێرخوازی چاکسـاز، وەك ئـەو مـرۆڤ و پێشـمەرگانەی کـاتی خۆی شاخ خاوەنی ویژدان و خۆنەویستی و خزمەتکار و وڵاتپارێز و.. دروسـت بکرێتـەوە،

---

* فۆرمە بنچینەییەکەی یەکێتی بریتیە لە بەیانی (تەئسیسی ١٩٧٥)لە ٪٩٠ی پێچـەوانە بوویتـەوە جا چۆن ئیشی لەسەر دەکرێ .

بەکورتی بە چ بەرنامەیەکی سیاسی و فکری ئەو تاکانە وەردەگەڕێن لە خۆویستی بۆ خۆنەویستی، ئەوە ئەرکی چاکسازیە ئەکەر بتوانرێ.

٣- دەبێ هێزی چاکسازی دیاری بکرێ لەپێشدا ئاخۆ لەتوانای‌دا هەیە چی بکا.. ئەزموونەکانی چاکسازی چەند سەرەنجامێکی هەبووە لە دوورونزیك نمونەمان هەیە: ئەو چاکسازیەی زۆر ناوبانگی هەیە وەك هەموو ئەنسکلۆپیدیا و فەرهەنگەکان لە باسی (چاکسازی) یەکسەر بە مانای چاکسازی (مارتن لۆسەر)ت بۆ گوزارش دەکەن، لەو چاکسازیەدا مەزهەبیکی نوێشی لەگەڵ داهێنرا (مەزهەبی پرۆتستانی- واتە معارەزە)، لەلایەکی تر چاکسازی ئەوروپی کە لەلایەن عەلمانیەکان دەستی پێکرد لە دەرەوەی ئاینی مەسیحی ئەوا ئەو ئەوروپا نوێیەی لێ هاتەدی.. ئەوەش جۆرێکی تری چاکسازی بوو، چاکسازی تر بووەتە هۆی مەرگ، وەك ئەو چاکسازیەی گۆرباتچۆف پێی هەڵسا بە دروشمی (بیروسترویکا و گلاستۆست) بووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت و رووخانی بلۆکی سۆشیالیستی.

چاکسازی تر هەیە دەبێتە هۆی بچووك بوونەوەی خۆی، وەك ئەو چاکسازیەی (جوان تورك- تورکیای نوێ) پێی هەڵسا لە ١٨٦٥ ڕا دەستی پێکرد و ئەو (عوسمانلی)یە مەزنەی بچووك کردەوە بۆ ئەو تورکیا بچووکەی ئێستا کە لەوەتی دروست بووە لە ١٩٢٢ تا ئەم ساتە بەدوای مەرجەکانی ئەوروپایە هەر پێی ناگاتا لێی ببێ بە ئەندام. چاکسازی تر هەیە بووەتە هۆی لێك جیابوونەوەو داتلیشان، نمونەی نزیك چاکسازی بزوتنەوەی ئیسلامی بوولەکوردستان..

کەواتە ئەو چاکسازیەی (ی ن ك) وا پێی هەڵدەستێ لەکام ئەزموون نزیکە، سەرەنجامی چی دەبێ؟ وا پیدەچی لە چاکسازیەکە پەشیمان دەبنەوەو هەندێ ئیجرائاتی سادە دەکەن وەك ئەو هەڵبژاردنەی ئێستایان کە لەسەر بنچینەیەکی زانستی و ستاندەرانە نیەو.. بگرە لەجیاتی چاکسازی، خراپسازی لێ دێتەوە،لەوەوە بزوتنەوەی گۆڕانی لێ پەیدا بوو.

بزوتنەوەی گۆڕان

بە هۆی هەموو ئەوانە چاکسازەکان کە بێ ئومێد بوون لە چاکردنی یەکێتی لە ناوەوە، ئەوە ناچاربیریان کردەوە لە دەرەوە چاکسازی بکەن،بەو شێوەیە لەسەرەتابەناوی (گۆڕان)خوازان کارو چالاکی ڕاگەیاندن بەناوی کۆمپانیای ووشە سەری هەڵدا ،لە ٢٠٠٩/٧/٢٥ یەکەم هەلبژاردنیان ٢٥ کورسیان لەپەرلەمان هێنا ، لەبەرامبەریشدا یەکێتی خراپ شکستی هێنا وئەگەر لەبەر هاوپەیمانی لەگەل پارتی نەبوایە ڕەنگە هەر تەنها ١٦ تا ١٨ کورسی دەنگی ڕاستەقینەی خۆی بێت هەروەك لە داتاکانی سەرکردایەتی پارتی گوزارش دەکرا، بۆ یەکەم جار معارەزەیەکی یاسایی پێك هات لە (گۆڕان،یەکگرتوو،کۆمەل)، ئەوەش قۆناغێکی نوێی لەکوردستان هێنا ئاراوەو ڕەنگە کۆتایی بەو هاوسەنگیە سەلبیە بهێنی لە کوردستان کەلەوەتەی شۆڕشی نوی لە ١٩٧٦ەوە درێژەی کێشا بەلایەکی دابخا لە ڕێی سندوقی دەنگ دان ،چونکە هەردوو لای سەرەکی (پارتی ویەکێتی) دەنگەکانیان ئەوەندە کەم بویتەوە بەهەر سەودایەکی تری ناوەکی ئەگەری لە حکومەت دوورخستنەوەی هەر لایەکیان هەیە بە یاساییانە ، بۆ ئەو قۆناغە(کە لە ٢٠٠٩ز) هۆیەکانی دروست بوونی معارەزە وسەرەنجامەکانی لایەنی ئیجابی وسەلبی ئەو بزوتنەوەیە زۆر تازەیە ناخرێتە ژێر هەلسەنگاندنی ستراتیژی ،تەمەنێکی دەوێ تا بزانین ناسنامەی چیە ،تا ئەو ساتە سودی لەوە وەرگرتوە کە حزب نیە بزوتنەوەیەکی میللی گشتیە جێی هەمو لایەکی لێ دەبێتەوە،خۆشی ساغ نەکردۆتەوە بەلای عەلمانی وئاینی ،تا ئەو کاتە لایەنە ئاینیەکانی کوردستان بە سیاسی وناسیاسیەوە سودێکی زۆریان لێ بینیوە،خالی هەرە بە هێزی تری ئەوەیە نەوشیروان مستەفا بەکەسێکی دژ بە گەندەل ناوبانگی داوە ، بەلام چەند پرسیارێکیشی بەدوای خۆی دروست کردوە لەوانە:بۆچی هەمو یەکێتی یان هەمو کۆمەلە کۆنەکانی لەگەل نەهاتن؟ خۆی جێگری مام جلال بوو کاتێ مام جلال ببێتە سەرۆك کۆمارخۆی بەکەسی یەکەم دەمێنێتەوە بۆ ئەو شوێنەی بەجێهێشت؟ وەلامی هەمو ئەوانە لە ڕێکەوتنامە ستراتیژیەکەی یەکێتی وپارتی و کەسێتی مام جلالمان دەست دەکەوێ.

کەسێتی مام جەلال

ڕەنگ دانەوەی کاریگەری سروشتی سکرتێر زور بەخەستی لە سەر یەکیتیە هەبووەو هەیە، خەریك بوو تا ١٩٩٤ هەموو کوردستانی مەزن بکەوتە ژێر ئەو کاریگەریە، پیاویکی زور کولنەدەرە، مەحال لای ئەو نیە، کەسێتیەکەی زور دەگمەنە، لەناو ئەو شاخ وداخە بەبی خزم و کەس ئاوا دیسپلینی هەبووە بە سەر ئەو هەموو عەسکەریە چەمووشانە کە زور بە زەحمەت بەرزەفت دەکران، لەپەیوەندی مێوانداری زور بەریزە، هەروەك واقیع ناسە ئاواش خەلك ناسە، هەریەکە دەزانی بەکەلك چی دیت وکەس لای ئەو زیاد نیە، گەرلای دادەنیشی هەست بەبچووکی خوت ناکەی زور بەرزت دەکاتەوە،مەگەر هەر خوت هیچت لەبالا نەبی، نایەلی کادیری دانیشتوو یان معارەزەی هەبی، ئەمن پیش مەرگەیەکی سادە بووم، تەنها گوێی لێبوو ووتم ئەو مفاوەزاتە(سالی ١٩٨٣) چاك نیەلە رووی ستراتیجا، ئەوا یەکسەر ماموستا عزیزی لێ نزیك بوو لەوی لێی پرسی بوو،دوای د کمال خوشناوی وەك سەرۆك لیژنەیەك نارد بو ئیقناع کردنمان، دوای خوشی ناردی بەدوام، هەندی خالی باس کرد یەکێ لەوانە ئەوەبوو ووتی ئەگەر مفاوەزات نەکەین ئەوا حکومەت بەرنامەی ئەنفالی هەیەو (ئەوە بوو پاش مفاوەزات کردی)،ئیتر قەناعەتم هات و هەر لەسەر پیشنیاری ئەویش منی کردە بەرپرسی لیژنەی تەنیسقی مفاوەزاتی تەوەری رانیە –هەولیر، ئاوا لە معارەزەییەوە وەری دەگێراین بۆ بەشێك لە پرۆژەکە، هەر بەبۆنەی زۆربەئاگا بوون و زانیاری تایبەتی لە نێو دەسەلات پێدەگەیشت، ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینە ئەونامەیەی بۆ مسعود بارزانی لە١/١/١٩٧٥تیایدا زانیاریەکی زۆر سەرسوڕهێنەر باس دەکاو دەڵێ: ((لە دوستێکی عەرەبەوە بیستم بە بۆنەی نەخۆشی بەکرەوە –کە ڕەنگە زووبمرێت –موئامرەیەکی عەسکەری هەیە بۆ کوشتنی سەدام ولابردنی تاقمەکەی لە حوکم))[1]، ئەورووداوە کت ومت لە ١٩٧٩ ڕوویدا، زۆر بە ئاگا بوو لە ناو یەکیتیش بی ئەوەی لە ئازادی رادەربڕین سل بکاتەوە، بەڵام گەلێ جاریش خۆی بچووك دەکردەوەو دەهاتە نێو وورده ئیش، سبەینەیەکی زوو شەهیدعبد الرحیم سەرتیپی بەری مەرگە بوو لەگەل بکر پیروت نامەیەکی مام جلالی بولای من هێنا لە سەرکەپکان، تا بیبەین بو نوینەری حکومەتی مفاویز لە رانیە تەنها بو ١٠٠٠بلوك!! منیش نامەکەیم شاردەوەو هەرسێکمان ریکەوتین

[1] بارزانی وبزوتنەوەی کورد- ل٤٥٩

که نامەی مام جلال نابی لەداوای کوردستان کەمتر بی چۆن بــو بلــوك دەنووســی، ئینجــا بەخوم نامەم نوسی ۲۰۰۰ بلوکمان بۆ وەرگرت ،ئەو خەســلەتەی مــام جــلال لــە ســەرۆك کۆماری وبەرەی دیپلۆماسی لە نێو خۆی عیراق وجیهانیش هەتا ئیســتا بەردەوامــە وزۆر زیان بەخشیشە

هەرچــەندە مــام جــلال بــە مارکســی بــەناوبانگ بــوو، بــەڵام سروشــت ورِسکانی(سایکۆلۆژیەنی) لیبرالی بوو، کە رِەنگدانەوەی سکرتێری گشتی بــوو لەســەریان، تا ئەو ساتەش یەکێ لە سەلبیاتەکانی سکرتێر ئەوەیــە نــە دۆســتایەتی و نەدوژمنایــەتی تاسەرنیە، هەتا بەرژەوەندیش تا سەری نیە، هەتا لەگەل دوســتیش، بــەلکو ئــەو لەســەر رێرەوێکی دەگمەنی تر دەرِۆیشت کە بریتیە لە :(بەیەك گەیشتنی دووبەرژەوەنــدی لــەدژی سێیەم)[1] ئەوەش زۆر وێران کەر دەبێت وزەمینەیەکی بەئاژاوەو بیێ متمانە دروست دەبیێ، جارێکیان لەگەرمەی یارمەتی دانی یەکیتی بو(حدکا) لــە ۱۹۸۲، د قــاسملو بــە شــۆخی لەسەرخانووی (م س)نێوزەنگ رووی لــە مــام جــلال کــرد ووتــی : ((واجــارێ مــام جــلال یارمەتیمان دەداو نازانین کەیش دەستەکی بە ئێمەش دادەینی))، تالێرەدا لێلیــەك هەیــە لە هەندێ هەنگاو ئامانج و پالنــەرەکانی دیــار نیــە، بینایــەکی سیاســی مــەزن دەکاتــە بەراگێرِی دەستکەوتێکی سادە و بچووك، یان بەگوزارشتیکی تر ســکرتێر زور بلیمەتانــەو لەمەحالا بینا دروست دەکا بەدەستی خوی، بەڵام بەشیوەیەکی نامەنتیقی ئەو بینایە بــە قاچ تیك دەداتەوە، لە راســتیدا ئــەو دابەشــیەی مســعود بــارزانی بــۆ ســەرۆکی هــەریمی کوردستان و وسەرۆکایەتی ئیراقیش بۆ مام جلال زۆر نموونەییە، لەوەش بەهێز تــر ئەوەیــە ئەگەر هەردوولاش بەیەکجاری لە حزبایەتی دوورکەونەوە.

ئەو توانایەی مام جلال وادەکا تا ئەو بمێنێ هەمو یەکێتی نابێتە مولکی گۆرِان

[1] لەبنەچەدا ئەوەبۆچوونی (مارکیز دارجنستون)ە کەدەلێ هەمو بەرژەوەندیەك تایبەتمەندی هەیە،گەیشتنی دوو بەرژەوەنــدی دژ بــە ســێیەمە- بروانە جان جاك رۆسۆ-فی العقد الإجتماعی ص٦٨

-٣-

سەرکردایەتی کاتی(س.ك) (پ.د.ك) (قیادة مؤقتة)

لە ڕێکەوتنی ١٩٧٥ی جەزائیری نێوان (شا و صدام)، کورد خاوەنی زیاتر لە ٦٠٠٠٠ پێشمەرگە و توانای مادی و لۆجستی و بەشاخەکانەوە لە حکومەت کەمتر نەبوو، کەچی لەناکاو بە بڕیارێکی ناوەخۆی نەك لە شکستی عەسکەری کۆتایی بە شۆڕشێکی ١٤ ساڵەی هێنرا بێ هیچ ڕێنمایی و نەخشە و پلانێکی نوێ، کۆتایش بە (پارتی) وەك حزب هێنرا، دووچاری پەرتەوازەیی بوون، بۆیە بەشێك لە ناحەزانیان ناویان بە (ئاش بەتاڵ) برد، هێزەچەکدارەکانیان تەسلیم بوونەوەو هەندێکیش بەرەو ئێران، سەرکردایەتیان بێ بڕیار دابەش بوون، بەشێك تەسلیم بوونەوە، لەوانە (صالح یوسفی، رشید سندی، حبیب محمد کریم، فارس باوە...). بەشێك بۆ ئەوروپا و ئەمریکا (بارزانی و خانەوادەی) لە تاران جێگیر بوون لەسەر داوای شای ئێران[1]، بەشێکی کەمی بزۆز بەنیازی ئیشکردن بوون لەوانە: (سامی عبدالرحمن، د.محمود عوسمان، علی سنجاری)، (د.محمود) ئینشقاقی کرد (لیژنەی ئامادە)ی دروست کرد، (علی سنجاری)یش (یەکێتی دیموکراتی کوردستان)ی دروست کرد، (سامی عبدالرحمن)یش (سەرکردایەتی کاتی (س.ك)ی پارتی دیموکراتی کوردستانی دروست کرد، بەپێی تەقویمی خۆیان لە ١٩٧٦/٥/٢٦.

کێ سەرکردایەتی کاتی دروست کرد؟

لە سەرەتادا وەك لایەنێکی نوێ هاتنە مەیدان بە سەرۆکایەتی سامی عبدالرحمن، جارجار بارزانی وەك هێمایەك باس دەکرا یاخود بڵێین لە شێوەی (مەلەکی دەستوری)،بەپێی ڕێنمایەکانی ئەو کاتی مالی بارزانی ئاگایان لەدروست کردنەوەی ئەو سەرکردایەتیە نەبووە، بۆ ئەو مەبەستە ڕاشکاوانە تر سەید کاکە لەبیرەوەریەکانی خۆی باسی کردووەو دەڵێ: یەکێتی وسەرکردایەتی کاتی هەموولادژایەتی شۆڕشی ئەیلوولیان دەکرد،هەردوولاش خەریکی کتێبی سووری ماوی بوون، لە کێشەکەی هەکاری سەیدکاکە دەڵێ بە سامیم ووت کە ئێمە ڕیکەوتنمان لەگەل ئیدریس بارزانی هەبووە، لەوەلامدا

---

[1] - بڕوانە: مسعود بارزانی –بارزانی و...

ووتی :چۆن ئێوه لەخۆتانەوە ئیدریس بەبەرپرسی ئێمە دادەنێن، ئێمە سەر بە ئیدریس نین، دەلێت بۆیە ئەو شەڕەی هەکاری لە ملی قیادە موەقەتەیە نەک مالّی بارزانی، دەریش کموت سامی و قیادە موەقەتە چەندە دژی ئێمەن(یەکێتی)ئەوەندەش دژی مالّی بارزانین، هەربەو شێوەیەش لەو کاتی سید کاکە نامەی بۆ مسعود بارزانی نوسیوەو ئەو ڕاستیانەی بۆ ڕوون کردۆتەوە[1]

دوای کە کاک مسعود وکاک ئیدریس زالّ بوونەوە بەسەر سەرکردایەتی کاتی ئەوا سامی و زۆربەی سەرکردەکان جیا بوونەوە،هیچ بەلگەیەکی بەتەواوی نیە بیسەلمێنیتەوە کە ئەو شۆڕشە بە فەرمانی مەلا مستەفا دروست بوویبێتەوە

ئایدۆلۆژیای (س.ك):

ئەو جارە بەرەو ئایدۆلۆژیای چەپڕەوی و کرانەوەو ولاّتانی سۆشیالیستی وەرچەرخان، لە کۆنگرەی (٩)ی ڕاژان ١٩٧٩ بەتەواوی جاڕی مارکسیانەیان دا لە مادەی (٥) و (٦)ی پرۆگرام دروشمی دژ بە ئیمپریالیزمی ئەمریکیش بەرز کرایەوە، بەلاّم هەر تیۆر بوو پێیان هەرس نەکرا.

ڕەوتی (سپەدەی):

هەل و مەرجی جیهانی و ئەقلیمی و دەولی دروست بوونی ئەو (س.ك) هەمان دۆخە کە لە پێشەکی دروستبوونی (ی.ن.ك) تۆمارکرا.

- بەپێی تەقویمی خۆیان هەر لەگەلّ دروست بوونی ئەو (س.ك) لەمانگی (٥)ی گولاّن مەفرەزە سەرەتاییەکانی پێشمەرگەو (شۆڕشی گولاّن)ی لیّ دروست بوو.
- کێشەی سەرکردایەتیان هەبوو (بارزانی وازی لە سیاسەت هێنابوو)، بۆیە واڕێکەوت کە (ئیدریس بارزانی) وەك ڕابەرێکی ڕەمزی بێت، بەلاّم لەدواییدا لە کۆنگرەی (٩) بەیەکجاری (سامی عبدالرحمن) لادراو (مسعود بارزانی) بووە سەرۆکی پارتی، لەناوی (س.ك) بۆوە (پارتی دیموکراتی کوردستان).
- سامی عبدالرحمن جیابۆوە (پارتی گەل)یان دروست کرد کە پێك هاتبوو لەوانە : (نوری شاوەیس، عارف تەیفور،کریم سنجاری، د مجید رشید جعفر،دلشاد میران، جوهر

[1] بڕوانە کتێبی : بیرەوەری پێشمەرگەیەك –سەید کاکە، ب٢ ل١١٣- ١٦٥

نامق ..)[1] بەلام نەیانتوانی لە یەکێتی نزیک بێتەوە، چونکە کوشتنی (عەلی عسکری و د.خالید) و کارەساتی هەکاری خرابووە ئەستۆی ئەوانە، بەشێک لەوانە گەرانەوە ناو پارتی

- سەرکردایەتی سیاسی ئەو کاتیان دوای ئاوا دروست بۆوە : (د.رۆژ، جوهر نامق، فازڵ میرانی، ملازم یونس، ملازم علی، د.کمال کرکوکی،...) مەفرەزە عەسکەریەکانیش هەتا ئەنفالەکان بەو شێوەیە بوو (هەورەمان- نادر هەورامی، خۆشناوەتی- رسول فقێ، خالید ئاشگە، باڵەکایەتی- نجم الدین گۆرۆنی، دەشتی هەولێر- خدر سوارە، بادینان- محمود یەزیدی، لقی (۱) بەتەواوی چالاک بوون).
- لەو لاشە لەگەڵ یەکێتی هەر لە شەڕی براکوژی دابوون، تەن بەتەن و بەکۆمەڵیش، جارجاریش کە دەهاتنەوە کوردستانی بەشی سۆران ۱۹۷۹، ۱۹۸۰، ۱۹۸۲ هەر بەشەڕ دەردەکران تا دروستبوونی بەرەی کوردستانی ۱۹۸۸.
- لەدوای شۆڕشی ئیسلامی ئێران ۱۹۷۹، ئەوانیش بووژانەوە، لە وەڵامی پیرۆزبایی سەرکەوتنی شۆڕش (أ. خمینی) داوای لە (بارزانی) کرد بگەڕێتەوە ئێران، بەلام پێڕانەگەیشت، لە ۱۹۷۹/۳/۱ کۆچی دوایی کرد، ئەگینا بزوتنەوەی کوردایەتی جۆرە ڕەوت و واقعێکی تری دەبوو جیا لە ئێستا، بەپێی ووتارەکەی کاک مەسعود لە ۱۹۷۹/۳/۵ دەڵێت: مردنی بارزانی سروشتی نەبوو، بەڵکو بەدەستی ساواک و سیای ئەمریکی بارزانی شەهید کرا.[2]
- لە ۱۹۸۰/۹/۲۲ جەنگی عێراق ئێران هەڵگیرسا، بە واقیعێك کە عێراق خۆی پێ مەغدور بوو لە ڕێکەوتنی ۱۹۷۵ی جەزائیر تەنازولی لە ئاوو خاکێکی زۆر کرد بۆ ئێران لە بەرامبەر وەستاندنی شۆڕشی کورد، بەلام شۆڕش دروست بۆوەو ئاوو خاکەکەشی ڕۆیشتبوو، بۆیە لە ۱۹۸۰/۹/۱۷ ڕێکەوتنەکەی هەڵوەشاندەوە.
- لە ۱۹۸۰ بە دواوە بەرە بەرە توشی شەڕی بزوتنەوەی کوردایەتی ئێران بۆوە، لە

---

[1] ئەو زانیاریە وەرگیراوە لە کتێبی (التیارات السیاسیه فی کوردستان العراق)، لە نووسینی صلاح خوراسانی ص٢٨٤

[2] بڕوانە ووتارەکە لە نیسانی ۱۹۷۹، هەروەها کتێبی (ئەوەی بەعس پێی نەکرا، م.ڕەوشەن کردی) فیصل دەباغ، لە بلاوکراوەکانی (پ.د.ك)، بەلام کاك مسعود لە کتێبەکەی (بارزانی وبزوتنەوەی کوردایەتی)ئاماژەی پێ نەکردووەو خۆی لێ لاداوە، تەنها باسێکی فشاری سیا وسافاکی کردووە لەو بارەیەوە

کۆنگرەی (١٠) بڕیاریشی لەسەردرا، بەپێی (حدکا) و (کۆمەڵە) و (ی.ن.ك) ئەوا (س.ك) شان بەشانی پاسداران شەڕی کوردستانی ئێران دەکرد.

- لەو فەترە نەیتوانی دەورێکی چالاك ببینێ، تەنها لە ناوچەکانی بادینان نەبێ.
- لە ١٩٨٨/٥/٧ لە بارەگای حزبی شیوعی (بەرەی کوردستانی) جاڕدرا.
- لە ١٩٨٨ لەدوای وەستانی جەنگی عێراق ئێران و ئەنفال و کیمیاوی کەوتنەوە دیوی ئێران.
- لەڕاپەڕینی ١٩٩١/٣/٥ هاتنەوە کوردستان بە شلۆقی لە چوارچێوەی بەرەی کوردستانی.
- هەرچەندە بەدوودڵی دەیان ڕوانیە ئەو ڕاپەڕینە، بەڵام تەکان و خۆ دروست کردنیان لە هاتنی سەرۆکی حزبیان بۆ مەیدان ڕاستەوخۆ دەستی پێکرد، کادیری عەسکەری و سیاسی و جەماوەری یەکی وایان نەبوو.
- لە شەڕی کۆڕێ سەرۆکی پارتی خۆی سەرپەرشتیاری هێزەکانی پێشمەرگە بوو*، کە بە پلەی یەك (ی.ن.ك) لەوێ بوو، ئنجا پارتی و بزوتنەوەو دوای ئەوانیش سۆشیالیست و حزبی شیوعی.
- لە کۆنگرەی (١١) کۆمەڵێك کادیری چالاکی سۆشیالیست و پاسۆك و چەپی تر هاتنە ناو پارتی، تەکانیان پێدا لە هەموو بوارەکان.
- لە هەڵبژاردنی پەرلەمان و ڕابەری ١٩٩٢/٥/١٩ دەنگی یەکەمیان هێنا بە ڕێژەی ٤٦.٢٪ پەرلەمانی (٣٣٧٨٧٩) ڕابەری (٤٦٦٨١٩) لە ٤٨.٣٪ بەو شێوەیە(کاك مسعود لە بروسکەکەی بۆ ناوەخۆ دەڵێ ٥١٪ی دەنگمان هێناوە ئەوە هەڵەیە ئەوە زیادەی ئەو لایەنانەیە کە دەرنەچووینە) لە لیست (١٤٠٤٦) دەنگ زیاتر لە یەکێتی و لە ڕابەریش (٢٥٦٧٢) دەنگ زیاد، بەجوریك پاگندەی سەرەکی پارتی ئوتونومی بوو یەکیتیش فیدرالی

---

* لە ل٢٦٥ی کتێبی (المسیرە)ی کریم ئەحمەد دەڵێ: لە کاتی ئەوشەڕە (کانبی گەورەم) بینی ٦٠پ م شیوعی لەگەڵ بوو،دوای رسول مەمەندی سۆشیالیستیشم بینی لێم پرسی ئاخۆ چەندی بۆ ئەو هێرشە پێ ئامادە دەکرێ؟ وتی ٨٠ پ م، چوومە لای کاك مسعود لێم پرسی چەندت پێ ئامادە دەکرێ؟ وتی ئیستا ١٢پ م لەگەڵ ماوە ئەگەر پێیان بلێم خۆتان بۆ شەڕئامادە بکەن ئەوا بەتەنها دەمێنمەوە، بەپێی ڕای کریم ئەحمەد کاریگەری حزبەکان لەو شەڕە بەو ڕێژە دێت (..الشیوعی والإتحاد الوطنی والحرکة الإسلامیة وسوسیالیست والبارتی فی دربند کوری - المسیرة ص٢٦٦)

- یەکیتی بەو ئەنجامە قایل نەبوو
- حکومەت و پەرلەمانیان بە (٥٠- ٥٠) دروست کرد[1]، بەلاّم لەکاری هاوبەشی کادیرانی پارتی زۆر بێتوانا بوون.
- واپیك هاتن سەروکی حکومەت یەکیتی بێ(د فوئادمعسوم)،سەروکی پەرلەمانیش پارتی (جوهر نامق)
- (ی.ن.ك) بەو دۆخە قایل نەبوو، سەرۆکی حکومەت و وەزیری پێشمەرگەی گۆڕی، (کوسرەت رسول) و(جبار فرمان)، زیاتر حکومەتێکی عەسکەری دروست کرد.
- لە سەرەتای مانگی ١٩٩٣/١٢ فشارێکی زۆر خرایە سەر (پ.د.ك) لەلایەن (ی.ن.ك) بەلاّم دوایی بووە شەڕی (ی.ن.ك) و (بزووتنەوەی ئیسلامی) لە ١٩٩٣/١٢/٢٠.
- لە ١٩٩٤/٥/١ خولی یەکەمی شەڕی (پارتی و یەکێتی) دەستی پێکرد، ئەوجارە (پ.د.ك) بۆ یەکەمجار بەرامبەر یەکێتی توانی بەرگریەکی باش لەخۆی بکا لە هەموو ئەو شوێنانەی کە بزوتنەوەی ئیسلامی لەگەڵ بووە.
- لە مانگی ١٩٩٤/١٢ خولی دووەمی براکوژی دەستی پێکردەوە لەلایەن (ی.ن.ك)ەوە، ناویشی (جەنگی نان) بوو، گوایە هۆکەی داهاتی (ئیبراهیم خەلیل) بوو، چوار خولی براکوژی لەنێوان (پ.د.ك) و (ی.ن.ك) دروست بوو، هیچیان بەدەستپێشخەری (پ.د.ك) نەبوو.
- لە١٩٩٥/١/١٥لەلایەن مام جەلالەوە ئامادەباشی گشتی جاڕدراوداوای لە خەلکی کوردستان کرد چەك هەلگرن لە دژی پارتی وبنەمالەی بارزانی هەلگرن .
- لە ١٩٩٥/٨/٢٥ لەناکاو (پ.ك.ك)ش هاتە نێو ئەو شەڕە براکوژیە لەدژی (پ.د.ك)، گوایە هۆکەی ئەوەیە هێزەکانی (پ.د.ك) لە ساڵی ١٩٩٢ بەدواوە لەگەڵ

---

[1] ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە ئەو بروسکەیەی کە لەلایەن کاك مسعودەوە بۆ ئەندام ولایەنگرانی پارتی لێدراوە لە دوای هەلبژاردنەکە چەند ئەنجامێکمان دەست دەکەوێت،لەوانە:١- پارتی لە هەلبژاردنەکە دەنگی یەکەمی هێناوە بەلاّم لەبەر بێ هێزی هەم تەزویرەکانی یەکێتی قبوول کردووە، هەم بەوەش قایل بووە کە ئامارەکان نەخوێندرێنەوە نەوەك خەلکی بۆیان دەرکەوێ یەکێت دۆڕاوە .٢- ڕاستە پارتی بردیتیەوە بەلاّم نەیزانیە ژمارەکان بە ووردی گوزارش بکا بە ٥١٪ ی ئاوزەدی کردووە .٣- پێك هێنانی حکومەت وپەرلەمان بە پێی ئەنجام نەبووە بەلکو بەتەوافوقی بووە بۆ ماوەی ٤ مانگ .لە بروسکەکەش نالێ حکومەت دەلێ (مجلس تنفیذی) ٤- دەلێ بۆیە ئەو بروسکەم نارد چونکە حاکمی سەرپەرشتیاری هەلبژاردن ژمارەکانی شاردەوە

لەشکری تورکیا لە کوردستانی تورکیا شەڕی (پێشمەرگە) دەکا.

- باری (پ.د.ك) زۆر تەنگ بوو، بەتایبەتی ئەوجارە (بزوتنەوەی ئیسلامی) هاوپەیمانی ڕاستەوخۆی نەبوو، ئەوەش یەکێ لە خاڵە لاوازەکانی (پ.د.ك) کە نەیتوانیوە (تا ئەو ساتەی نووسینیش) دۆستێکی ستراتیژی کوردستانی هەمیشەیی هەبێ، بۆیە (ی.ن.ك) خوولی یەکەمی جەنگی وەستان تا بەرەکانی بزووتنەوەو پارتی لێك بێتەوە، چونکە بە نووسین و ڕێکەوتن نەبوو، لەولایەش (جگە لە بزوتنەوە) زۆربەی حزبە کوردستانیەکانی تر لایەنگیری (ی.ن.ك) بوون. هەموو ئەو بارودۆخ و فشارە سەربازی و سیاسی و دەروونیە پاڵی بە سەرکردایەتی (پ.د.ك) نا پەنا بۆ دەربازێکی ترسناك ببا.
- لەکۆتایی مانگی ئاب ١٩٩٧ خولی سێیەمی براکوژی زۆر بەسەختی هەڵگیرساوە بەهێرشێکی هەمەلایەنەی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) و کۆمەڵێك هۆز و تیرەی ناوچەکەو.. باری (پ.د.ك) کەوتە مەترسی و تەنها لە یەك ڕۆژ (١٧) تیپی (پ.د.ك) ڕوویان گۆڕی و چوونە ڕیز (ی.ن.ك). بەو شێوەیە وەك دەرباز لە ٣١/ئاب ١٩٩٦ بەڕەسمی لەلایەن سەرکردایەتی (پ.د.ك) داوای سوپای عێراق لە سەرۆکی عێراقی(صدام حسێن) کرا و هەولێر گیراو دوای بووە هۆی شکستی سەرانسەری (ی.ن.ك) لەکوردستان، سەرکردایەتیان کەوتەوە نێوزەنگ و زەڵێ، هاوپەیمانیەکی حزبە کوردستانیەکان لەدژی (پ.د.ك) دروست بوو، جگە لە (بزوتنەوە) نەبێ.
- لە ووتارەکەی قەڵادزێ (کاك مەسعود) جاڕی دا کە (ی.ن.ك) جارێکی تر نایەتەوە کوردستان بەچەکەوەتەنها وەك هێزێکی سیاسی نەبێ.
- (پ.د.ك) حکومەتێکی دروست کرد بە سەرۆکایەتی د.ڕۆژ نوری، هەریەکە لە (حشع) و (بزوتنەوە) و (یەکگرتوو) بەشدارییان کرد.
- دوای ماوەیەکی کەم هێزەکانی (ی.ن.ك) بە پاڵپشتی تۆپخانەی ئێران هاوپەیمانی حزبە کوردستانیەکان هێرشیان کردەوە سەر هێزەکانی (پ.د.ك) و چەند جار شکستی و شکستی بەرامبەر کە بە شەڕی (جادەوجادە) ناوزەد بوو، تیایدا لاوازی هەردوولای سەربازی دەرکەوت، لەکۆتاییدا ئەو سنورەی ئێستای دووبەش کوردستان لە (قەندیل- باڵەکایەتی- کارۆخ- ماکۆك- هەوری- سەفین- باواجی) بووە سنوری هەردوولا.

- لەهێرشێکی تری هاوبەشی (ی.ن.ک) و (پ.ك.ك) کرا سەر (پ.د.ك)،لەمانگی ١٠/١٩٩٨ئەوجارە هانای بردە بەر تورکیا لە ئاسمان و زەمین ڕژانە کوردستان و هێزەکانی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) بەزیانێکی زۆرەوە شکستیان پێهێنرا.
- دوای چەند خولێکی دانوستان و ئاشتبوونەوە یەکەم کۆبونەوەی پەرلەمانی هاوبەش لە٤/١٠/٢٠٠٢ بەسترا.
- لەدوای دوودڵیەکی دوورودرێژ بەهۆی ڕەچاوی پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی بەعس تا پێش هێرشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق لە ١٧/٤/٢٠٠٣ ئینجا چوونە نێو هاوپەیمانیەتی.
- هەڵوێستەکانی سەرۆکی پارتی لەدوای ڕووخانی بەعس بەرامبەر بنەماکانی کوردایەتی و ئاسایشی نەتەوەیی کورد و کوردستان پارسەنگێکی بەهێز بوو، بەری ئەو هەموو کارە نێگەتیڤانەی گرتەوە.
- لە هەڵبژاردنی ٣١/١٢/٢٠٠٤ لیستی هاوبەش لەنێوان (پ.د.ك) و (ی.ن.ك) دروست بوو لەگەڵ چەند حزبێکی تری کوردستانی، لە ئەنجاما سەرکەوتنێکی باشیان بۆ کوردیش هێنا.
- وا ڕکەوتن کە سەرۆکی عێراقی شایستەی مام جەلال بێت و سەرۆکی ئیقلیمیش بۆ کاك مەسعود.
- لە ١٤/٦/ ٢٠٠٥ مسعود بارزانی بووە سەرۆکی هەرێمی کوردستان
- لە هەلبژاردنی ٢٥/٧/٢٠٠٩ سەرۆکی هەرێم دەنگێکی زۆری هێنا نزیکەی ٧٠٪بوە هۆی ئەوەی شکستەکەی دەنگی پارتیان لە بیر بچێت کە جارێکی تر هاتنە خوار بۆ ٢٩٪.

پەند و ئەزموون:

لەدوای ڕاپەڕین پوختەی پەند و ئەزموون و سەرەنجامی واقعی ئەو دوو حزبە لەو پرسیارکۆدەبیتەوە: بۆچی یەکێتی زاڵ تر بوو؟ کەچی پارتی دەنگی زیاتر هێنا؟ یان پێچەوانە بۆچی پارتی لە دەنگا زاڵ بو لە واقعدا نزم بوو؟

وەڵامی یەکەم: لە خاڵەبەهێزەکانی:

هۆیەکانی دەنگ هێنانی پارتی لە هەڵبژاردنی ١٩/٥/ ١٩٩٢کۆمەڵێکە، لەو خاڵەبەهێزانە، بەو شێوەیەی خوارەوە

١- ئەو دەنگە زیاتر درا کەلتووریەکەی نەك واقعەکەی، کە بەراوردی مێژووی هەردوو لایەن، یەکەمیان بە مێژوویەکی پاکتر زانرا.

٢- خەڵکی کورد بەگشتی ئارەزووی ڕاستی و نەشاردنەوەو خۆ نەگۆڕین و ئەخلاقی سیاسی و هێمنی و باوەش فراوانیە، بەو شێوەیە سەرۆکی پارتی لەو لایەنەگرنگانە چاکتر متمانەی دروست کرد.

٣- دەنگەکانی سەرۆك لە دەنگی حزبەکەی زیاتر بوو بە (١٨٩٤٠) دەنگ، ئەو زیادەیە زۆر مانای لێ دەفامرێتەوە، دوایی یاسی دەکەین.

٤- دیسان خەڵکی بەگشتی هەر لە بنەچەدا لە دیاردەی (حزبایەتی) بەگومانن بەهۆی ئاینەکەیانەوە، بەڵام لەسەر (مەلا مستەفا بارزانی) ئەو حزبە بە ئەهوەن تر تێگەشتن، لەبەرامبەردا (ی.ن.ك) بە ناتەباو لابەلای ئاین بینرا.

٥- ئەگەر تەنها دوو حزب بدیل بن، لەپێشبڕکێ، ئەوا ئاساییە نارەزاییەکانی خەڵکی بەرامبەر یەکەم دەبتە بەرهەم بۆ دووەم، پێچەوانەش.

٦- خەڵکی سادە کە زۆرینەکەن وا هەست دەکەن یاسا و ڕێگرتنی خراپە لە پارتی دایە کاتێ لە بەراوردی زەق بێ بەرپرسیارەتی لە دووەم دەردەکەوێ. واتە بەکورتی بەشێکی زۆری خاڵە بەهێزەکانی (پ.د.ك) لە قۆناغی نوێدا لە سەلبیاتی (ی.ن.ك)ەوە هاتووە.

٧- لەبارەی ناوەخۆش کەمتر مێژووی شەڕی براکوژی و سزای توند و شۆڕشگێڕانەی بەرامبەر میللەتی کورد هەلگرتبوو.

٨- سەرۆکی پارتی لەدوای ڕاپەڕین خۆی مەیدانیانە هاتەوە کوردستان و سەرپەرشتی شەڕی بەناوبانگی کۆڕێی کرد،هەرچەندە هەرتەنها خۆشی بوو لەو شەڕە خەڵکی پارتی و بارزانی بەجێیان هێشتبوو[1]، پاشانیش هەر لەمەیدان بووە.

لە خاڵە بەهێزەکانی تری کەلتووری:

---

[1] بڕوانە کتێبی (المسیرە ص٢٦٥)ی کریم ئەحمەدی سکرتێری حشك دەڵێ: کاك مسعود١٢ کەسی لەگەل مابوو پێی ووتم ئەگەر داوایان لێ بکەم بچن بۆ شەڕ ئەوانیش بە جێم دێلن و بەتەنها دەمینێمەوە،

١- هەڵبەتە لە (پ.د.ك)ی کۆنی ئەیلول و دوایش گوڵان، خاڵەبەهێزەکانی بریتییە لە (سەرۆکی - ملامستەفا) ئەو حزبە، هەروەك بڕیارە یەکلاکەرەوەکانیش لەدەست ئەو بووە.

بەکورتی ئەو سەرۆکە لەخۆبوردوو خۆنەویست بووە، زۆر دڵسۆز بووە بۆ کێشەی کوردستان، کەمتر خوازیاری خۆشگوزەرانی و کۆشك و تەلار و دیمەنی جوان و هەڵپەی پایتەختان، بۆیە دوژمنانی کورد زێدە پەرۆشی لەنێوبردنی بووینە، ئەویش لە بەرامبەردا زیاتر خۆشەویستی میللەت بووە.

٣- خۆ دوورخستنەوە لە وردەکاری (تەنفیزی) و تاکتیکاتی حزبی و نێگەتیڤەکانی حزبایەتی عەلمانی و میکاڤیلی و کاریگەریەکانی بەسەر دپلۆماسیەت و بەشەکانی دانوستان و.. زیاتر کاریزمیەکەی پتەوکردبوو.

٤- گوتاری سیاسی و هەڵوێستەکانی زیاتر ئاینی بوو، بۆیە لە سیاسەتدا زیاتر چەسپاوی و ڕاستگۆیی و ئەمەکی و... کارێکی زۆری کردبووە سەر بناغەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری، کە بە قایی بەرامبەر پیلانی دوژمنان بوەستێ، هەڵبەتە هەردەم داگیرکەر وبستویەتی بناغەکانی ئەخلاقی میللەتی داگیرکراو تێك بڕوخێنێ، تا زاڵ بێت بەسەریا، بنەماکانی ئەخلاقی ئەوانەن: ڕاستگۆیی، متمانە، سپاردەیی، هاریکاری، خۆنەویستی، بەرژەوەندی گشتی ویستی، ئەمەکی، پیاوەتی، عەیبە، گوناحە، شەرم، دڵسۆزی، بڕوایی، چەسپاوی... کە لە کۆتاییدا میللەتێکی بەتواناو ئیرادەو بەرگری دەبێ و داگیر ناکرێ، ئەگەرخاکیشی داگیر کرا تاکی داگیر ناکرێ، نیشتمانی داگیردەکرێ بەڵام کۆمەڵگەکە داگیرناکرێ، هەروەك لە نامەکەی (ئەسکەندەر مەکدۆنی) بۆ (ئەرستۆ)ی نارد، داوای لێکردبوو چۆن کۆمەڵگەکەش داگیر بکا، وەڵامی دایەوە (فرق تسد)[1]، واتە بناغە ئەخلاقیەکان هەڵوەشێنەوە، هەروەك لە قورئانی پیرۆزیش داکۆکی کردووە کە (ئیستخفاف) و (پارچەپارچەکردن) دەبتە هۆی مل کەچی.

[1] نامەی ئەسکەندەر: أنّه شاهد بايرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وەڵامی ئەرستۆ ..أشير عليك برأي هو أبلغ ، فتتفرّق كلمتهم، ويجتمعوا على الطاعة لك، ولا يؤدّي بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتّفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم.(لە ج١ی کتێبی –تجارب الامم–ابن مسكوی)وەرمان گرتوە

کەواتــە لــەژێر ســەرکردەی رووحــی ڕەنگــە خــاك و نیشــتمانی داگــیر بکــرێ، بــەڵام میللەتەکەی داگیر ناکرێ. کەچی ئیستا بە داڕوخـانی ئـەو بناغانـە و جێگرتنـەوەی ئـەو بنەما لیبرالی سیکولارە کەبالی بەسەر میللـەت کێشـاوە لـە: بێمتمانـەیی، مەزەنـدەی خراپ، بێئەمەکی، خۆویستی، دوودڵی، بەرژەوەندی تایبەتی خستنە سەر گشـتی، گـوێ پێ نەدان، بێبڕوایی، ناچەسپاوی، بۆ ئایدۆلۆژی،.. ئەوە لە کۆتاییدا میللەتێکی بێتوانـا و عەوام و بێئیرادە و بەرگری لێ دروست دەبێ. جا سەرکردە ڕۆڵێکـی گرنگـی هەیـە لـە پێدانی ڕێنمایی و دادگەری و بیروبڕوا و پـەروەردە و ئامۆژگـاری.. کـە لـەخۆی و ژیـانی ڕۆژانەو مێژووەکەی ڕەونەق بداتەوە، لەسەر ئەو بنچینەیە دەتوانین بڵێین دوژمن توانیبووی لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە خاکی کورد داگـیر بکـات، بـەڵام نـەیتوانیبوو میللـەتی کورد داگیر بکا، هەتا دوای ١٩٧٥.. ئنجا بەرەبەرە توانی میللەتیش داگیر بکـا.. بـاش ترین بەلگەش ئەوەیە بۆیەکەم جار لە مێژووی کورد ژمارەی جاش دە یان هێندە بـە قـەد پیش مەرگە بیت، تا ئەوساتەش نەتوانراوە ئەو زەمینە ترسناکە چارەسەر بکەن.

٥- سیرەو هەڵوێست و کردە و گوفتــەی ئـەو ســەرکردەیە زیـاتر خـۆی بـە ســەرۆکی میللەت زانیوە نەك حزبێك.

٦- بڕیارەکانی یەکلاکەرەوە بوو، نەك هەر بـۆ (پ.د.ك) و هێـزی پێشـمەرگە، هـەتا زۆرایەتی ڕەهای میللەتیش پابەند دەبوو بەو بڕیارە، بۆیە هێزی جێبـەجێکردنی زۆر خێـرا و گـورج و گـۆڵ بـوو لەچـاو هێزێکـی میلیشـیایی، مـەودای سـەرهەڵدانی فرەناوەنـد و فرەمیلیشیا و بێسەروبەری نەدەڕەخسا، هەتا میلیشیای حزبی شیوعی عێـراقیش ببـووە بەشێکی پێکەوە نووساوی هێزی پێشمەرگە بە سەرکردایەتی بارزانی.

٧- ئەو سەرکردەیە وەك سەرکردەکانی تر (شـێخ سـەعید، سـەید تـەها، عبدالسـلام، قازی محمد...) دەیزانی مەینەتی کورد لەکێڕا دروست بـووەو لـەکێش کـۆد بـووە، بۆیـە پەیوەندیەکی جدی لەگەڵ (مرجعەکانی شـیعە) و زانایـانی سـوننەو زانایـانی کوردسـتان هەبوو، هانی ڕابوونی ئیسلامی دەدا، وادیارە زانیویەتی بەو ڕابوونە دوو ئامانجی کـوردی گرنگ دەپێکێ، یەکەمیان بناغەکانی ئـەخلاقی میللـەت و بەرگریەکـەی لـە نیشـتمان، دووەم ئەو ڕابوونە دەتوانێ دەرگای قوفڵ دراوەکانی سایکس- پیکو بکاتـەوە کـە بەسـەر کورد داخرابوون.

٨- له قۆناغی نوێ و دوای ڕاپەڕین کەمتر خاڵی بەهێزی حزب بەدی دەکرێ جگە لـە چالاکی تایبەتی سەرۆکەکەی، بەپێچەوانەوە زۆربـەی بـوون و دیـەنی ئـەو حزبـە بـەهۆی کـادیران و بەرپرسـانی لـە خۆشـگوزەرانی و باخچـە و کۆشـك و تـەلار و سـامانی زۆر خاڵەبەهێزەکانی هەڵوێستی سەرۆکی ئێستا و مەلامستەفاش لاواز کردووە.

خاڵە بەهێزەکان لە بەراوردا:

١- سـەلبیاتی (ی.ن.ك): لـە هەڵسـوکەوت و سـزاکانی چ بـە هـەق و چ بـە ناهـەق دەچۆڕێتە ئیجابیاتی بەرامبەر، لەگەڵ ئەو هەموو شـەڕی براکوژییـەی (ی.ن.ك) لەگـەڵ (حسك، پاسۆك، لەشکری ئیسلامی، حزبی شیوعی، پ.ك.ك، بزوتنـەوەی ئیسـلامی، لەگەڵ زۆر وردە حزبی تر و هەتا دژ بە خائینانیش) وای کرد ریزەکانی (پ.د.ك) قەرەباڵغ بێتەوە.

٢- هەڵبەتە لەدوای ١٩٧٦ (پ.د.ك) لەڕاست (ی.ن.ك) کەمتر توانیویـەتی بەتـەنها بووەستێ، سەردەمێك (حسك)، دوای ئێران، ئنجا ئاشـتی، دوای ڕاپـەڕینیش بزوتنـەوەی ئیسـلامی باشـترین پارسـەنگ بـوو بـۆی، تـوانی ئـەو قۆناغـە سـەختە ڕەت بکـا، بـە سوودوەرگرتن لە ناتەبایی نێوان (ی.ن.ك) و (بزوتنەوەی ئیسلامی).

٣- دیسـان لەشـەڕە ناوخۆییـەکان دەستپێشـخەر نـەبووە، ڕەچـاوی کۆمـەڵێك بەرپرسـیاریەتی کـرد، شـەڕ پێفرۆشـتنی بـووە خـاڵی بـەهێزی لـەزۆر ڕووی سیاسـی و عەسکەری و دەروونی.

٤- ئەو خاڵانـە و زۆربـەی خاڵـە لاوازەکـانی (ی.ن.ك) و هـەتا لایەنـەکانی تـر بـۆ (پ.د.ك) دەبێتە خاڵی بەهێز، پێچەوانەش بەپێچەوانە، ئەو ڕێسـایە بـۆ حزبـە بـەدیل و ناکۆکەکان ڕاستە کە بنەمای چالاکی سیاسی لەسەر ئایدیۆلۆژیا و بیروباوەڕ نەبێ.

خاڵە لاوازەکانی لەو بەراوردەدا:

لە دوو حزبی بەدیل خاڵی لاوازی یەکێکیان بە بەهێزی دووەم دەردەکەوێ، وەك (پڕی و بـەتاڵی) پـەرداخێك دێـت، ئەگـەر وەسـفی (پڕ)یەکـە بکـەیت ئـەوا ئۆتۆماتیکیـەن (بەتاڵیەکەشت) پێوا، بۆیە باسی ئەو دوو حزبە پێکەوە ناچاریە.

١- سەرکردایەتی پارتی لە شۆڕشی ئەیلول شکستی هێنا، نۆرەی جۆرە سەرکردایەتی یەکی تر هات، هەروەها پشت بەستنی بارزانی تەنها بەبەلینەکانی ئەمریکا و شاه هەڵەیەکی ستراتیجی بوو، بەپێی ئەو سەردەم وکوتایی بەو ئەزموونە دیت بە هەموو رەهەندەکانیشەوە، بۆیە نۆرەی جۆرە مدرسەیەکی تر و ستراتیژیەکی تر دیت ونورەی یەکیتی یە.

٢- واباوی وەرگرت کە شۆڕشی نوێ یەکێتی هەڵیگیرساندەوە، بۆیە بارێکی دەروونی وا دروست بوو هەتا بۆ ئەندامانی پارتیش کە یەکێتی پێشڕەو خاوەن بێت، بۆیە گۆڕەپانی کوردستان کەمتر لەدەست پارتی بوو.

٣- سەرکردەو دروست بوونی بڕیار و هەنگاوەکانی (ی.ن.ك) لەناو کوردستان بوو لەناو جەرگەی ڕووداوەکانیش بوو، کەچی سەرکردایەتی پارتی هەتا ڕاپەڕینیش هەر لە ئێران بوو.

٤- لە شەڕەکانی نێوان پارتی و یەکێتی ئاشتی و تێکەڵ بوونەکان کاتێ دەکرا کە یەکێتی سەرکەوتوو بوو، سروشتیە لەو دۆخەدا وورەو باری دەروونی ئەندامانی هەر لایەنێکی تێکشکاو بەرامبەر لایەنە سەرکەوتووەکە نزم دەبێت.

٥- سەرکردەو ئەندام و لایەنگرانی یەکێتی ووشیارتر بوون لە پارتی.

٦- لەزۆربەی هەنگاوە سیاسی و ئیداری و فکری یەکانیش یەکێتی داهێنەرانەتر بوو ئنجا ئەوانی تر لاساییان دەکردەوە لە شاخ و شار هەتاسەدەی نوی، هەر لە کاروباری رێکخستن و پێشمەرگایەتی تا دەگاتە ڕۆژنامەو تەلەفزیۆن و حکومەت و پەرلەمان و شێوازی ئیش کردنەکان و هەڵس و کەوتەکان بە سلبی و ئیجابیەوە.

٧- هەڵبەتە حزبایەتی بە ئینتمای ئاسۆی ئایدیۆلۆژیا و فکر و ڕێباز و ئامانج و پەروەردە و گۆڕان دروست بووە، داینەمۆی (کوردایەتی) بەتەنها نوقستانە، پێویستی بە مدرسەی فکری و سیاسی هەیە، لێرەدا پارتی کەمتر توانیبووی ئایدیۆلۆژی و مدرسەیەك بکاتە سەرمەشق، کەچی (ی.ن.ك) ئایدیۆلۆژیای مارکسی رادیکالانەی پەیڕەوکردبوو، بۆیە ئەندام و لایەنگر و دەزگاکانی چاپك و چالاك و زیندوو بوو، زیاترگورەپانیان کۆنترۆڵ کرد.

٨- قەیرانی بنچینەی (پ.د.ك) لەوە بوو بەدرێژایی مێژوو قەیرانی بێسنووری مەرکەزیەتی و تاکڕایی و دوورەجەماوەری پێ چارە نەکراوە، بوویتە هۆی (زۆری

ئینشقاق، کەس خۆ بەخاوەن نەزانی، دروست نەبوونی کادیر، نەبوونی عەقیدەی بەهێز، سەرەڕای دەردی سۆرانی و بادینی...)، بەو شێوەیە دیارە شاخ و کێو و بوێری شاهێدبوون بۆ (ی.ن.ك)، خەڵکی کلاسیکی کوردایەتیەکەشی شاهید بوون بۆ (پ.د.ك)، لە یەکەما زاڵیەتی عەسکەری و لە دووەمیشا زۆرایەتی دەنگ، جا چارەنووسەکە کەوتە نێوان دەنگ و شاخ، لە هەموو کۆمەڵگەیەکی ناعەیاری (لێرەش بەڕوونی دەرکەوت) ئەوەی کاری زیاتر لەسەر مێژوو و ڕووداوەکانیشە جورئەتە نەك فکر بەتەنها، توونفوتیژیەنەك ئاشتی، سەرکردەیە نەك بنکەکانی، کەمایەتی یە نەك زۆرایەتی، عەسکەری یە نەك مەدەنی، حزبیە نەك جەماوەر، ڕێکخستنە نەك ڕەمەکی، جولانە نەك وەستان،.. بەڵام بۆ هەڵبژاردن پێوانەکان دەگۆڕێن، جۆرە تەرازوویێك لەو ماوەیەی قۆناغی نوێی کوردستان تا پێش شەڕەکانی ناوخۆ وساڵی ۱۹۹۳ هاوسەنگەکانی هێزی بەو شێوەیە بوو:

یەکەم: هێزی یەکەم یەکێتی بووە بەڕادەی لە ۷۰٪ بەکاربووە هەر لە هەڵگیرسانی ڕاپەڕینەکانی ساڵی ۱۹۸۲ دوایش ۱۹۹۱ تەنانەت ڕاپەڕینەکانی ناوچەی بادینان چوار ڕۆژ پاش هەموو کوردستان بوو، دواییەکەش لە دروستکردنی حکومەت زیاتر ئەو رادەیە دەرکەوت.

دووەم و سێیەم: هێزی دووەم (پارتی)یە بەڕێژەیەکی کەم لە بزوتنەوەی ئیسلامی.

چوارەم و پێنجەم: هێزی سۆشیالیست و شیوعی دێت.

بەڵام ئێستا/ لەدوای هەموو ڕووداوو شەڕی ناوخۆی کورد و کورد و گۆڕانی نەخشەی عەسکەری و سیاسی و ئیداری و فکریش (کە لە دەرفەتێکی تر باسی دەکەین) تا ۲۰۰۰ گۆڕا بەو شێوەیە:

پارتی هێزی یەکەمە لەڕووی یاسایی و جەماوەری و عەسکەریش، تاکە هێزە هەم سوودی هەرەگەورەی لە شەڕی بزووتنەوەو یەکێتی بۆ هات، هەم سودیشی لە تێکڕای شەڕی براکوژی بینی، ئەگەرچی ئەویش لایەنی دەست پێشخەری خولەکانی شەڕی براکوژی نەبووە لەگەڵ (ی.ن.ك)، بەڵام لەدوای ئەو مێژووەو بەتایبەتی لەدوای ڕووخانی بەعس ئەو گەشەو تینەی وەستاو جارێکی تر خاڵە لاوازەکانی دەرکەوتەوە.

خاڵەلاوازە نوێیەکانی:

١- هەندێ خاڵی لاوازی کۆنی ئەیلول ماوەتەوە نەتوانراوە چارەسەر بکرێ، لەوانە:
أ/ سـەرکردایەتیەکی وەك بـارزانی بـەهۆی ژێرخـانی مـەعریفی و کاریگەریـە کۆمەڵایەتیەکان کەمتر گوێڕایەڵی ڕاوێژ و نەخشە و پلان و مونەسەساتی بوو، نایەتە نێـو قاوغی بڕیارەکانی زۆرایەتی و یاسای حزبیانە، ئەوەش لە ئاستەکانی جیهـانی و ئیقلیمـی کاریگەری قووڵی دەبێ بەنێگەتیڤ، جار وایـە دەکەویـە داوی سـتراتیژی دوژمنـیش بـێ ویستی خۆت، هەروەك ئەزموونی تاك کارتی شاهی ڕوویدا لە ١٩٧٥.
ب/ ئەو لایەنانەی لە ئایدیۆلۆژیا ئاسۆییەکان لاوازن ئەوا بەخێرایی کۆمەڵێك ڤاکتەری ستونی کۆمەڵایەتی دەبتە پەیوەندی حزبایەتی، ئـەوەش دەبێتـە هـۆی پەیـدابوونی تـاقم تاقمی جیای کۆمەڵایەتی، لەو نێوە بادینی و سۆرانی دیسان سەری هەڵدایتەوەو قـەیران و خالێکی لاوازە.
ج/ ئنجا لەسەر هەمان تراز سێ دەسەلات لەو سەردەمە بە تەریبی حوکم دەکـا، هـەر لە دەسەڵاتی باڵا تا وورده دەسەڵاتەکانی ئیداریش، یەکەم: دەسەڵاتی بنەماڵـەیی، دووەم: دەسەڵاتی حزبی، سـێیەم: دەسـەڵاتی حکـومی.. ئـەوەش تـەواو پێچـەوانەی بانگێشـەی کۆمەڵگەی مەدەنی و سەروەری یاسا و ڕای گشتی و ئەزموونـەکانی سـەردەم و خـالێکی لاوازە و کۆمـەڵێك سـەرەنجامی نێگـەتیڤی هەیـە کـە لـە کۆتاییـدا بارقورسـیە لەسـەر هاووڵاتی.
٢- پاشەکشەی بیروباوەڕی حزبی و کوردایەتی دیاردەی ئاغایەتی و ئاغایەتی نـوێ و چینایەتی دروست کردووە، ئیمتیاز بۆ دەسەڵاتە کۆمەڵایەتیەکان و پێدانی ڤیتۆی یاسـایی و.. سـەرهەڵدانی دیـاردە دزێوەکـانی گەنـدەڵی ئیـداری و بـەرتیل و خۆویسـتی و..، بەکارهێنانی دەسـەڵاتی حزبـی و حکـومی و بنـەمای کوردایـەتی لـەپێناو بەرژەوەنـدی تایبەتی پاڵنەری بنچینەی کاری حزبی دەبێ.
٣- هەندێ گۆتە هەیە لەنێو خـەڵك بـڵاوەو کاریگەریـەکی سـامناکیش لەسـەر ڕای گشتی هەیە، جا ڕاست بێ یان پڕوپاگەندەی ناحەز، ئەو ڕەخنە هەمیشـەیە لـە (پ.د.ك) هەبوو گوایە لەنێو (پ.د.ك) خەلکی بەدەر لە بنەماڵەی بـارزانی دەسـەڵاتی بنچـینەیان نیە، هەر مووچەخۆرن و بەس، بەپێی هەندێ سەرنج ڕاستی ئەو گۆتانە پتەو دەبێ، لەوانە لە باسی شەهیدانیان تـەنها نـاوی مـەلا مسـتەفا و ئیـدریس بـارزانی دێـت، لـە وێنـە

هەڵواسینیش تەنها وێنەی (مەلا مستەفا، کاک ئیدریس، کاک مەسعود، کاک نێچیر، کاک مەسرور) هەڵدەواسرێ!

٤- هەندێ سەرکردە هەیە کە لە خانەی کاریزمی و ڕووحیدا بێ، ئەوا هەڵەی سادەش کاریگەری ئاڵۆزی هەیە، لەبەر ئەوەی کاک مەسعود بەڕاستگۆیی و چەسپاوی و کەم دوو بەناو بانگە، ئەوا هەندێ ئاخافتنی بە نەگەتیڤ دەگەڕێتەوە و ڕێخۆش دەکا بۆ ڕەوشەنبیری عەوام بەخێرایی بڵێ (هەموو وەك یەکن) دوو لەو ئاخافتنانە:

أ/ بەڵێنی کاك مەسعود بۆ بنبڕکردنی گەندەڵی ئیداری و خۆویست و گیرفان پڕکردووەکانی نێو (پ.د.ك) و حکومەتی هەرێم، دوایش لێی پاشگەز بۆوە، تا ئیستا (٥)جارئەو بەلینەی داوەو جێ بەجێ نەکراوە

ب / لە ووتاری زاخۆی جاریدا کە دەستی لەنێو دەستی سەرانی براکوژی (ئاماژە بە مام جەلال بوو) نانێم، واتە مەحاڵە ئاشت بونەوە، کەچی لە دانیشتنەکانی یەکخستنەوەی پەرلەمان لەمانگی ۲۰۰۲/۱۰ی دوکان ووتی: ئەگەر دادگایەکی عادیلانە هەبێ بۆ براکوژی، ئەوا من و مام جەلال بێتاوان ترین کەس دەردەچین!!

٥- ئەو حزبە لە هاوپەیمانیەتی ناوەخۆیدا بەهۆی بیرۆکراسیەکەی بەردەوام نابێ، ئەزمونەکانی کۆنی لەگەڵ (حزبی شیوعی) دوای دیسان لە ۱۹۸۰- ۱۹۸۵ حسك و حزبی شیوعی لە (جود)دا، دواتریش لە ۱۹۹۳- ۱۹۹۸ لەگەل بزووتنەوەی ئیسلامی.. خۆ ئەگەر هاوپەیمانیەکەی توندوتۆڵی لەگەڵ بزوتنەوەی ئیسلامی بەردەوام بوایە، پێویستی بەوە نەدەکرد هێزی عێراقی و تورکی بهێنێ بۆ دەرباز لە شەڕی براکوژی کە بووە خاڵی ڕەش لەمێژووی ئەو حزبە.

٦- لەسەرەتای سەرهەڵدانی ناکۆکی لەگەل مەلا مستەفا بەوە بەسەر مەکتەبی سیاسی پارتی زاڵ بوو ئەوان پابەند بوون بەڕێبازێکی عەلمانی توند، کەچی بارزانی بە ئاینی، دوای پارتی لە ۱۹۷۹ بە بێ زانیاری دووبارە ڕووی لە مارکسیەت کردەوە وئەوناسنامەی لە خۆ داماڵیەوەو لاواز بۆوە لە بەرامبەر یەکێتی، واپێدەچی ئەو هەنگاوەیان زۆر بێ دیراسەت بووبێ چونکە لەو کاتی کە بەرەو مارکسیەت وەرچەرخان لە جیهان دا مارکسیەت ڕوویە ڕووی قەیرانی سەختی زانستی وئابووری و شارستانی وئاینی ..ببوونەوە، لە ئەوروپای ڕۆژهەلات خودی چینی کرێکاریش لە دژی مارکسیەت هەلسابوون، لەدوای هاتنەوەی پارتی بۆ ناو جەماوەری شار لە ۱۹۹۱ دیسان توانیان

ناسنامەی مل ملانێـی ئـەوان ئـاینی ویـەکێتی و لایەنـەکانی تـر عـەلمانی وەرگرنـەوەو سەرکەوتووین، بەڵام دیسان لەدوای ۲۰۰۰و سەدەی نوێ لەو بنەمایەی بەستنەوەی ئـاین بە کوردایەتیەوەی دوورکەوتەوەو دووبارە قەیرانەکانیش ڕووی لە پارتی کرد هەروەك ڕووی لە یەکێتی کردبوو،بەو شـێوەیە ئـەو سیسـتەمە تەوافوقیـە دیارشـیە درێـژەی کێشـاوەو کوردستانیش زیاتر لە قەیران ئالاوە

٧- لە بنەچەدا (پ.د.ك) و مەلا مەستەفا یەك نەبووینە، حزبەکـە زیـاتر پێویسـتی بەو سەرکردە جەماوەریە هەبووە، حزبێکی نیمچە عەلمانی لەژێر ئەو سـەرکردەیەو چـەتری کێشەی کورد نەبوایە بەو ئەنجامە فراوانە نەدەگەیشت، ئەوەش ئـەزموونی زۆربـەی حزبـە عەلمانیەکانی کوردستانە، کە هەر زانایەکی ئاینیان کردۆتـە پێشـەنگ، شـێخ سـەعید و شێخ عبدالقادر بۆ (حزبی ئیتحاد الترقی کوردی)، (پ.د.ك) و قـازی محمـد، (پ.د.ك) و مەلا مستەفا، کۆمەڵەی ئێران و شێخ عزالدین حسـێنی،.. تـا ئێسـتاش زۆربـەی حزبـە کوردستانیەکان یەکیەتیەکی زانایانی ئایینی تایبەتیان هەیە بـۆ هـەمان مەبەسـت.. جـا زۆربەی کارە نێگەتیڤە سیاسـیەکانی حزبەکـە بـەهۆی متمانـەی ئـەو سـەرکردە ئاینیـە دادەپۆشرا، لەو ئەزمونەش مەلا مسـتەفا و (پ.د.ك) دوو دنیـای لێـك جیابووینـە، لـە یەکەمیان بنەمای ئەخلاقی سیاسی و لە دووەمیشیان بنەمای میکاڤیلی سیاسی،هەر بـە ناتەبایش هاتوون، هەر بۆیەش لە قۆنـاغی نـوێی (پ.د.ك) ئـەو دەنـگ و جەماوەریـەی زیـاتر بـۆ مـەلا مسـتەفا دەگەڕێتـەوە، ئـەویش لەسـەرەوەریە ئـاینی و بەرگرییـەکانی وەرگرتووە، کەچی گەلێ جار بە تایبەتی ئیستالەنێو ئەو حزبە ویسـتویانە (ئینتحاریانـە) ئەو دوو کەلتوورەی (قۆناغی نوێی کە بە شۆڕشی گولان و بەدوای ڕاپەڕین) بەناوبانگە بـە کەلتوری (ئەیلول و مەلا مستەفا) بپچڕێنن، وەك قرتاندنی وشەی (مـەلا) و هێشـتنەوەی تـەنها (مسـتەفا بـارزانی)، یـان (تصـدیق کردنـی) هەنـدێ پروپاگەنـدە بـەدوای ئـەو سەرکردەیە[1] ئەو تەقەلایە فراوانە لەنێو ئـەو حزبـەو فـرە ئاراستەشـە بۆیـە ئێسـتا دوو کەلتوری لێك جیایە.

[1] بەوردی سەرنج بدە کتێبی (پشکۆ نجم الدین)کە لە گولانی سەر بـە (پ د ك) دەرچـوو چـۆن لابـەلا تەسدیقی بۆچوونی کتیبەکانی مێژوونوسانی گەورەی کوردی وەك‌ئەوشیرەوان مستەفا و جرجیس فـتح الله.. دەکا گوایە بارزانی مەشروبی خواردۆتەوە

بۆ زیاتر سەرنج بدە ئەو لیستە جیاوازیەی نێوان هەردوو شۆڕشی ئەیلول و گولان، یان جوانتر بڵێین کەلتور و فەرهەنگی مەلا مستەفا وشاخ و سەردەمی ئێستای بەرپرسانی (پ.د.ك) لە ساڵی ۲۰۰۷.

شۆڕشی ئەیلول ۱۹۶۱- ۱۹۷۵	باری ئێستای (پ.د.ك)- لەدوای۱۹۹٦
١- سەرۆکی هەموو کوردستان بوو، نزیکەی ۹۰٪ی میللەتی لەگەڵ بوو.	١- سەرۆکی ئێستا تەنها سەرۆکی حزبەکەیە، دەنگی حزبەکەش ئیستاله ۲۹٪.
٢- سەرکردەیەکی ئاینی بوو، قەدەغە و (بکە و مەکە)ی بەو تەرازووە بوو.	٢- سەرکردەیەکە قایلە بەبنەمای عەلمانی وەك تەرازوو بۆ بڕیار و قەدەغە و هەڵوێستەکانی دادەڕێژێ.
٣- لەگەرمەی مارکسیەت و ژیانیشی لە سۆڤیەت هەر چەسپاو بوو لەسەر قەناعەت و بڕواکانی خۆی.	٣- لە کۆنگرەی (٩)ی (پ.د.ك) بەتەواوی جاڕی مارکسیانەی خۆیان دا لە بەندەکانی (٥) و (٦).
٤- لەبەر دەرگای دوژمن نەبوو، سەودای لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی نەدەکرد.	٤- ئەو هێڵە بەزێندراو جاریش وایە ئاڕادەی پێچەوانە.
٥- میللەت یەك ڕیز و یەك مەبەست بوو، جیاوازی حزبی و ناحزبی نەبوو.	٥- میللەت پەرتەوازەو پارچەپارچەیەو فرەمەبەست و جیاوازیەکی زۆری حزبی و هاوولاتی هەیە.
٦- سەرکردەو پێشمەرگە و حزب لە خزمەتی میللەت بوون.	٦- میللەت کراوە خزمەتکاری حزبی و بەرپرس.
٧- دیاردەی ڕاستگۆیی و متمانە و دەست و داوێن پاکی و دڵسۆزی و ئەمەك و سپاردەیی و خۆنەویستی و پەروەردەیی و ئازایەتی و بەرگری نیشتمانی. لەنێوسەرکردەو پێشمەرگەو حزب و میللەت باڵی کێشابوو	٧- دیاردەی دەست پیسی، بێمتمانەیی، خۆویستی، گوێ پێنەدان، نەساغی، قۆپیە، بێئینتمایی، شلۆقی نیشتمان پەروەری، بێ وورەیی و بەرگری،.. تەنیتەوە.
٨- ئەندامی حزبی و پێشمەرگە هەتا	٨- ئەندامی ئێستا بریتیە لە کەسێتیەکی لەرزۆك هەردەم بەرژەوەندی تایبەتی

دوای ڕاپەڕینیش بریتی بوو لە کەسێتیەکی بەڕێزی کاریگەر و بەرژەوەندی گشتی خستبووە سەرووی بەرژەوەندی تایبەتی.	خستۆتە سەرووی گشتی، سەرپێچ و یاساشکێنە.
٩- پابەند بوون بە فەرمانی سەرۆك.	٩- پابەندە بە فەرمانی مادە.
١٠- بەرپرسی مانای بوونی لە بەرەی پێشەوە و دڵسۆزی و خۆشەویستی و بێ ماڵ و سامان و سادە..	١٠- بەرپرسی مانای دەوڵەمەندی و خاوەن کۆشك و تەلار و باخچە و کۆمپانیا و.. مانای لەسەرووی میللەت و یاسا و خاوەن ڤیتۆ... خۆبەزلزانی.
١١- پاڵنەر بۆ بوون بە پێشمەرگەو حزبی خزمەت و کوردایەتی و خۆشەویستی سەرۆك بوو.. خۆبەخش بوو لەوەوە ناوی (پێشمەرگە) هات.	١١- پاڵنەری بنچینەیی مادەو سەرپێچی و خۆدەرخستن و یان لەپێناو هێنانەدی مەرامێکی تایبەتی،دوورە لەمانای پێش مەرگە
١٢- ئەندام و پێشمەرگەی بە بیروباوەڕ و وشیار بوون.	١٢- ناووشیاری وبێبیروباوەڕ، چەکی بێبیروباوەڕ سێدارەی جەماوەرە (لە دروشمەکانی کۆن).
١٣-لە سەردەمی مەلا مستەفا لە نێو ئەندامانی پارتی باس باسی کوردایەتی وبەرگری و خۆنەویستی ودادگەری بوو	١٣-لەسەردەمی مسعود بارزانی باسی پارەو مۆنیکاو ڤێلاوشتی تربوو.

ئەوەش کۆمەڵێك خاڵی لاواز دەردەخا و بەرەبەرە ئەو زەخیرە زۆرەیمتمانەی بارزانی بێ پڕکردنەوەی دەخورێ و لە کۆتاییدا زەمەن لە قازانجی نابێ، ئنجا دەبێ بەدوای ڤاکتەری دەسەلات و مادە بێ تا لە قورگی ئەندام و لایەنگرانی بکا، ئەوەش دەردی بێچارەی هەمو خاڵی لاوازەکانە و زەنگیکی ترسناکە. بۆیەش وابەرەبەرە دەنگی کەم دەکا،لە یەکەم هەلبژاردنی ١٩٩٢ هەرچەندە پارتی چەوساوەش بوو بە دەستی یەکێتی و تەزویری دژ بە پارتی کرد کەچی لە٥١٪ی دەنگەکان هێنا،لە هەلبژاردنی دوەم دەنگەکانی هاتە خوار بۆ ٤١٪،لەسێەم بۆ ٣٦٪،لە دوا هەلبژاردن٢٠٠٩/٧/٢٥ لەگەل تەزویرو سەرف کردنی پارەیەکی زۆرئینجا تەنها ٢٩٪ی بەدەست هێنا.

پارتی بەرەو ڕێبازی بارزانیە یاخود پێچەوانە؟

بارزانی مێژووەکی پڕ لەسەروەری نیشتمانی ودادگەری هەبووە، سەرکردەیەکی خۆ نەویست بووە،لە ژیانیکی سادەبووە، شارەزای نێو دەولەتیش بووە، زۆر وەسفی بە خێلەکی وبیٰ زانیاری وتاك ڕەوی کراوە لە لایەن تەیاری عەلمانیەتی کوردەوە، بەلاّم بەراوردی ئەزموونەکان سەلماندوویەتی لەدوای خۆی سەرکردە یەکی تر وەك ئەو دلسۆزو بە راویژ ومیللی نەهاتووە، تائەویش مابوو توانیبووی کوردایەتی وئاین پیك وەببەستەوەو بۆیە توانیبووی یەکیتی کوردستانی بپاریزی کە ئیستا لەباریەك هەلوەشایتەوە، دیارە بەووردیش زانیبووی دۆست ودوژمن کێنە،زانیبووی دەروازەی رزگاری کوردستان لەچوارچیوەی سایکس- پیکۆ وعەلمانیەت نایەتەدی، بۆیە ئەو زیاتر لەتەقەلای پەیوەندی لەگەل هیزە ئاینەکان بووە کە لەو سەردەمی لاوازیش بووینە، کەمتر ئومیدی بە عەلمانیەت هەبووە، بۆیە هەرداوای بە ئیسلامی کردنی شۆرشی کوردی کردووەو لەدژی بە عەلمانی کردن بووە، تائەو رادە ووتویەتی :((أفضل ان اکون جندیا فی دولة اسلامیة علی ان اکون رئیسا فی دولة علمانیة))[1] ئەو ریبازەی کەمتر لە لایەن پارتی وهەتا لایەنە ئیسلامیەکانی کوردستانیش ڕەچاو کراوە

لە پەنابەریش بۆ ڕووسیا سکرتێری حشعی ئازەربێجان تەقەلای داوە بیری شیوعیەتی بەسەردا بچەسپێنیٰ بەلاّم بیٰ سود بوە ،بۆیەش لە نامەیەکی ئەو سکرتێرە بۆ سکرتێری گشتی حشعی سۆفیەت دەلیٰ بارزانی زەرەری هەیە لێرەو لەژێرەوە پەیوەندی لەگەل زاناوئیسلام پەروەرەکانی ناوچەکە دەکا

هەرچەندە بارزانی ڕێبازی فکری نەبووە ئەوەندە موفەکیریش نەبووە با بوختانی پیٰ نەکریٰ، بەلاّم ریبازەکەی جیابووە لەگەل پارتی وهەرحزبایەتیەکی تر، لەراستیدا بارزانی لەگەل حزبایەتی –بەتایبەتی جۆری عەلمانی میکافیلی نەگونجاوە، بۆیە کیشەی لەگەل خودی پارتیش هەبووە، هەروەکوئەو ناکوکیانە ناوی نراوە ناکوکی بالی(م س)و بارزانی یان جەلالی ومەلایی.. وئیتر لایەنە عەلمانیەکانی کوردستان وناوچەکە بەچەپی ولیبرالی سوشیالیستی و ....لەگەلیدا نەبووینەو هەر بە رەجعی و کۆنە پەرستیان لە قەلەم داوە،

---

[1] بروانە :معضلة کوردستان والبدیل الامثل ص٦٥

زۆر بەزەحمەت لەسیرەی بارزانی لیدوانەکت دەست دەکەوی بەناوی پارتی ئاخافتبیّ [1]، یان ووتبی من پارتیم،لەنامەیەکی تری سالی١٥/کانونی دوەم/ ١٩٦٦ کەلـە بەلگەنامـەکانی بەریتانی دۆزراوەتەوە بۆ هارولد ویلسنی سـەرۆك وەزیرانـی بـەریتانیای ناردووەبـە نـاوی سەرۆکی ئەنجومەنی شۆرشی کوردستانی عیراق نوسیە نەك پارتی [2] ، راستیەکەی ئەوەیـە ئەو ناکوکیە تالانەی سەریان هەلّداو بەشێك بووە لەمیژووی ململانێی عەلمانی وئاینی بۆ زال بوون بەسەر کوردایەتی، رەنگە راستیش بووبی کە لە سەرەتای شورشی ئەیلول پـارتی لایەنگیری ئەو شورشەی نـەکردووە، هـەنگاوەکانی پـارتی پێچـەوانەی خواسـتی بـارزانی بووە [3]، دوای بەشداریشیان زیاتر بۆ ئەوە بووە لە پـەنای ئـەو خـۆ دروسـت بکـەن و دوای

---

[1] لە ناو هەمووئەو نامە دیکۆمینتانەی کە لە کۆتایی کتێبەکانی مسعود بارزانی تۆمـار کـراوە لـە دووشـوێن نامـەی بـەناوی پـارتی نووسـیوە: یەکـەمیان نامەکـەی١٩٧١/١١/٢٦ بـۆ ئەحمەدحسـن بکر،دووەمیان نامەکەی ١٩٧٢/٤/٨ی بۆئەلیکسی کۆسیجنی سـەرەك وەزیرانـی سـۆڤیەتی ئەوسـا، بەلاّم لە هەردوونامە زۆر بە ڕوونی دەردەکەویّ کە کۆمیتەی ناوەندی نووسیویانەو (بۆ وەلاّمی هاوتای حزبی) تەنها ئەو واژووی لەسەر کردووە

[2] بڕوانە کوردو کوردستان لە بەلگە نامە نهێنیەکانی بەریتانی ل٤٨٤- ٤٨٥.

[3] هەروەك لەو دیکۆمنتەی خوارەوەش دووپاتی ئەوە دەکاتەوە کە مەکتەب سیاسی وکۆمیتەی ناوەندی بیّ پرسی بارزانی بەرنامەی پارتیان داناوە :

السفارة البريطانية- بغداد ٢٩ شباط، ١٩٦٠ رقم:10114/8/60

رسالة من السير ايج .تريفاليان

عزيزي جورج... قام ملا مصطفى البارزاني برد زيارتي حيث زارني في السفارة هنا .وتبين الامـــور التالية من الحديث الذي دار بيننا

أ) يبدو ان البارزانيين قلقين جدا من تصرفات الجماعة المجرمة التي اشاروا اليها في لقاءنا الاخير وطالبوا الحكومة بأبعادهم من بارزان وأعطائهم اراضي جديدة في سليمانية اذا امكن ولكن قاسم يرفض هذه الطلب. لم يستجيب وزير الداخلية العراقي للشكاوي المقدمة من البارزانيين في مناسبات العديدة لمعاقبة وملاحقة الجناة.
كما لم يوافق الوزير المذكور على قيام البارزانيين بأخذ المبادرة بأنفسهم وأخذ الانتقام من القتلة. وهذا يؤكد ما سمعته من السفير اليوغسلافي في بغداد بكون البارزانيين حاليا في موقف الضعف.

ب) يقول البارزاني أنه يفهم التأييد الحالي الموجود للشيوعية بين الكرد على ضوء ما حدث في السنين الأخيرة، وكما بين لي في اللقاء الاخير، بأن لمصطفى بارزاني شخصيا اراء مماثلة لرأي حول الشيوعية. (وبما أنه جاء لوحده فأستغلت الفرصة بأن اكون هذه المرة أكثر صراحة معه في الحديث في المسائل التي ناقشناه في المرة السابقة. وتبين لي أنه غير مسؤول من النظام الداخلي الحالي للحزب الديمقراطي الكردستاني الذي تم تحديده من قبل اللجنة المركزية. وقال بأن الحزب سيضع نظاما داخليا جديدا سيرضي بريطانية. ولكنني سأرى موقفه الحقيقي من هذه المسألة من خلال افعاله في الفترة القادمة.

وەدەری نێن، ئەو تەقەلایە بەردەوام بووەو ناکوکی وجەنگی برا کوژیشی لی پەیدا بووە، جاریش وابووە بەرەسمی بارزانیان لە وحزبە دەرکردووە، لەدوایدا تەقەلاکانیان سەرکەوتوونەبووە چ بە فێڵ لی کردن و(ئیحتوا) چ بەدەرکردنی چ بەئینشقاق ....تائەو مابوو، لەبەر هۆیەکی زور سادە ئەویش ئەوەیە تێکڕای میللەتی کورد متمانەیەکی بیّ سنوریان بەو سەرکردەیە هەبووە و هیچ پرو پاگندەیەك کاری لی نەکردووە، زۆربەی جار لەتەنگانەکان خودی سەرکردایەتی (پ د ك) یش بارزانیان بەجیّ دەهێشت، لەشکستەکەی ١٩٧٥ دیسان پارتی بە سکرتێرو کۆمیتەی سەرکردایەتی بارزانیان بەجێهێشت یان تەسلیمی حکومەتی عیراق بوونەوە یان جیابوونەوەو بەشێکیان بەوەش نەوەستان کەوتنە پیلان خەریك بوو مسعودبارزانی لە ئەوروپا تیرۆر بکەن،، کەچی بەدەیان هەزار لەخەلکی کوردستانی (نا حزبی) بەگەر بارزانی کەوتن ورۆیشتن بۆ دیوی ئێران، لە کێشەکەی(١٩٦٦)یش بەڕاستی پارتی ڕاستەقینە لێی جودا بۆوە بۆیە خەلکی کوردستان بە شانازیەوە دەیان گۆت ئێمە مەلایین نەیان دەگۆت پارتین، ..بەلاّم ئێستا لەدوای خۆی بزوتنەوەی کوردایەتی و (پ د ك)بەرەبەرە بەرەو ریبازی عەلمانی و ئەنتی بارزانی دەڕوا، ئەو هەنگاوە وێچووی سەرەنجامی قۆناغی نەخۆشی دەولەتی عوسمانلی و سەرهەلدانی (تورکیای لاوەلە١٨٦٥)، هەلبەتە لەوێش کومەلێك سیاسەتمەداری میکافیلی –سیکولار رووبەروو دژی سولتان وەستان و سەرکەوتوو نەبوون، ئەو جارە خۆیان خزاندە ناوجەرگەی دەسەلاتی عوسمانی و بەرێگەی شەکراوەکە ئینقلابی ١٩٠٨یان ئەنجام دا، چونکە دەولەتی عوسمانی لەقەیران وگەندەلی دا بوو ئیتر هەریەکێکیان لە ئەوروپا دەهاتەوە دووکتێبی ڤولتێر و روسوّی دەهێناوە وەك ئیستا ئاسا خۆی لیّ دەکردنە ماموستاو پایەی بەرزیان پیّ دەدا تاپلەی (صدر ئەلئەعزەم)چوون، لە ژێرەوەش سولتان مراد- پیش بوونی بە سولتان ببوە دالدەدەری ئەو رەوشەنبیرانەی وەك مدحت باشا و نامق کمال پاشا و دوای ئەنوەر وجمال ..تاگەیشتە ئەتاتورك و بە یەکجاری دەسەلات لە بنە مالەی عوسمانلی ستاندرایەوە بەو ئینقلابە، وا ئیستاش رووکاری پارتی بە هەمان ئاڕستەیە، عەلمانی و رەوشەنبیرانێکی لائیك کە راستەوخو نەیانتوانی زال بن بەسەر

ت) ان ملا مصطفى البارزاني صادق في ولائه للحكومة العراقية ولشخص عبدالكريم قاسم.

ریبازی بارزانی ئەوا کومەلێك* لەوانە زوربلیمەتانە خزاونە دەزگـای گـرنگ وگەیشـتوونە سـەرکردایەتی و وەزارەت ودەزگـا ڕاگەیاندنـەکان، ئـیتر زۆر روونـە کـونترۆلی پـارتی وکوردایەتیان کردووە دوورلە ڕێبازی بارزانی، بەلکو بە پیچەوانەشـی وەك لـە خشـتەکەی جیاوازی سەروو دیاریمان کرد، بۆیە ئیستا ئەوانەی پارتی دلسۆزن لـەژیر بیـانۆی جیاجیـا بەرەو پەراویز کردنن

بوختانی پتەوی داگیرکەران و وەلامی لەرزۆکی کورد
کوردایەتی وسەرکردە میژوویەکان

لەلای (عەلمانی کورد هەندی ئیسلامی) بە نەزانی ولەلای داگیرکەران بە زانینەوە هەولەکی هەماهەنگی سەرسوڕهینەر هەیە بۆ ناشرین کردنی سەرکردە میژووییەکانمان هەر لە سەلاحەدینەوە تا مەلامستەفا،لەکاتیکا میلەتانی تر سەروەری بۆ سەرکردە خائینەکانیشیان دروست دەکەن، شریف حسین بن علی بە پێی تەرازووی نیشتمانی وئاینی گەورەترین خیانەتی کردوە بە هەلگیرساندنی بزوتنەوەی چەکداری ١٩١٦ە لایەنگیری کردنی ئینگلیز و ستاندنەوەی شام وفلستین لە هیزی عوسمانی وڕادەستی ئیسرائیل کرا لە کۆتایی ..کەچی لە میژووی عربی ئەو بزوتنەوەیە بە (الثورة العربية الكبرى) تۆمارکراوە،لەولایەش سەرکردەکانی میژووی کورد بەپاکیان کردوەو دەیانەوێ بیان دەنە پال ئیستعمارو زایۆنی وسافاك و..هتد.

هەول دەدەین ڕاستی وناڕاست ،بوختان و دۆغری لەو هەمو گۆتە ناکۆکانەی ناحەزانی کورد سەبارەت بە مەلا مستەفاو بزوتنەوەی کورد یەکلا بکەینەوەبە ئۆتۆماتیکی دەبیتە پاکانەی باقی سەرکردەکانمان،لەلایەك دەلێن مەلا مستەفا سەر بە(کەی جی بی)سۆڤیەتی بوەو ئەوان شۆڕشیان پیێ دروست کردوە،لەلایەکی تر بۆ ئەمریکاو ئیسرائیل وئینجا ئیران و..تەنانەت میسریش...هەموشی بەلگەنامەی بۆ هۆنرایتەوە،لەوەوە گومان لە زانستی

* ئەوانە پێك هاتوون لە چەپە توند ڕەوەکانی نێو حزبەکوردستانیەکان، هەندێك لەوانەی لەکاتی خۆی لە بارزانی جیاببوونەوە لەتەنگانەکان ودوای ئەوەی پـارتی بـەهیز بـۆوە ئینجـا گەرانـەوە، بەشـێکی بەعسیشی تیایە

بەلگەنامەش دەکرێ دەبێ لێی ووریا بین ، بە پێی چەند بەلگەنامەیەك هەندێ مامۆستای ئاینی دهۆك پیش ئەوەی بچێتە سۆڤیەت بینیویانە بەدەستیکی قورئان وبەدەستەکەی تری فەرمودە بوەو ووتویەتی وەرن پەیڕەوی بکەین،دەلێ لەدوای گەڕانەوەی لە سۆڤیەت باسی ئاینی لانەمابووگۆڕابوو بەرەو شیوعیەت، لە بەلگەنامە ئەمریکی ورۆژئاواییەکان ئەو گومانە پشت ڕاست دەکاتەوە، لە بەلگەنامەیەکی بریتانی ژ:٦٣/٢٢٩/١٠١١٤ لە بالوێزخانەی بەریتانیاوە بۆ وەزارەتی دەرەوە لە سالی ١٩٦٣باس لەوە دەکا کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا(مستەر دالاس) پێی وایە بارزانی دالدەدەری شیوعیەو نزیکە لە سۆڤیەت ، تەنانەت لە هەندێ سەرچاوەی ڕۆژئاواوبەلگەنامە(fo371-170428 بەریتانی بە نمونە) بارزانیان بە (مەلای سوور-Red mulla)[1]ناوزەد کردوە، جەنرال پاڤیل سودوپلاتۆڤ لە یاداشتەکانی خۆی دەلێ ملا مستەفا سەر بە (کەی جی پی) سۆڤیەتی بوو، ناوی نهینی (رئیس) بوە[2]،بەلگەنامەیەکی تر گوایە لە (کەی جی پی)وەرگیردراوەبۆ ئینگلیزی دەلێ با بەهۆی مەلامستەفا بەرژەوەندیەکانی رۆژئاواییەکان تیك بدەین [3]،هەر پالپشت بەو بەلگەنامانە ناحەزانی دەلێن هەر ئەوەش بوو بوە هۆی هەلگیرسانی شۆرشی ئەیلول!،تا ئێرە پالنەری شۆرشی ئەیلول دەرکەوت کە سۆڤیەت پێی کردۆتەوە ،کەچی لەولایە لای تەیاری عروبی کلاسیکی ومۆدیرن دەیسەلمێنن کە شۆڕشی ئەیلول لەلایەن ئەمریکاو ئیسرائیل ورەجعی عەرەب ولەژێر ڕێنمایی ڕاستەوخۆی سافاك ئەو شۆڕشە هەلگیرسا...

هەلبەتە هەرکەمێك لە زانستی سیاسی ومێژوویی تێکەلی وتوخمی بوختانی پیوە دیارە،سەرەڕای ئەوەش بەووردی هەلوەستە لەسەر ئەو بەلگەنامانە دەکەین وبزانین لە

---

[1] بروانە: د کمال مزهر -کوردو کوردستان لە بەلگەنامەی بەریتانی ل٣٧٣-٣٧٤) .

[2] ، Pavel Sudoplatov, Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness — A Soviet Spymaster کمال قادر وەریگێراوە بە خوێندنەوەوە.

[3] (المصدر: وثيقة كي جي بي من أرشيف اللجنة المركزية للحزب الشيوعي السوفيتي، رقم الوثيقة Shelepin to) 4, opis 13, delo 81, ll. 131-32). *Khrushchev, 29 July 1961, in St.-191/75gc, 1 August 1961, TsKhSD, fond*

واقعدا چ ڕوویداوه مەلا مستەفا سەر بەکام دەولەت وموخابرات بوه؟کرێگرتە بوه یان نیشتمان پەروەر؟..لەگەل زۆر پرسیاری تری ساغ نەکراوه.

لەبارەی شیوعی بوونی مەلا مستەفا: ئەو بەلگانەی خوارەوه ناڕاستی ئەو تومەتە دەردەخا:

١- لەو بۆچوونە شێوه بوختانانەی سەروو وادەردەکەوێ کە کورد پیویستی بە شۆرش نەبوه،نەچەوسایتەوەوئامانجی نەتەوەیی ونیشتمانی نەبوه ...ئەوەش لەگەل هەمو ڕووداووواقعیەکانی ئەو سەردەم ناتەبا دەبیت کە پیش ئەوەی مەلا مستەفا بیتەوه کوردستان لە١٩٥٨باقی سەرکردەکان خۆیان بۆ ئەو نەخشەو پلانانە ڕێك خستبوو کە ڕوویدا،مەلا مستەفا کارێکی نامۆی زیاتر لە بەرنامەی حیزب وکۆمەلەکانی سەر گۆڕەپانی کوردستان نەکرد.

٢- ئەگەر مەلا مستەفا سەر بە (کەی جی پی) بوایە بۆ وا بەزەحمەت لە سۆڤیەت وەرگیرا لەکاتی پەڕینەوەیان ،هەروەك لە راپۆرتی (ج وەزیری ناوەخۆ ڤاسیلی ریسنۆف-١٩٤٧) بۆ ستالینی سکرتێری ح ش سۆڤیەتی ناردوه، بەرواری پەڕینەوەیانی دیاری کردوه (١٥-٦-١٩٤٧)و لەگەل پیناس ..ئەوه مانای بیێ زانیاری سۆڤیەتە لەبارەی بارزانی

٣- پیش هاتنەوەی مەلا مستەفا بۆ کوردستان ولەدوای شۆرشی ١٤ی تەموز خەلکی کوردستانیش بە لێشاو ڕووی لە شیوعی کردبوو (پ د ك) زۆر لاواز بوو،کەچی بەگەڕانەوەیان هاوکیشەکان وەرگەڕان و(ح ش ع)بەرەو لاوازی ڕۆیشت و(پ د ك) زۆر بە هیز بوو..لەو کاردانەوەوبۆیە پاساو بۆ ئەو وەرچەرخانە شیوعیەکان دەیان ووت مەلا مستەفا کەسیکی خێلەکیە بۆیە شیوعیەتی پیێ هەرس نەکراوه

لەوەوه شیوعیەکان کۆمەلێك تۆمەتیان دا پال بارزانی و بزوتنەوەی کوردایەتی وەك: فاشیەتی، رەگەز پەرستی، سەر بە ئیمپریالیزم و زایۆنی، بزوتنەوەیەکی دەرەبەگی

عەشایەریە، دژ بەپڕۆلیتاریایە، .... تا ئەو رادەیەی بارزانی تازە لەسۆڤیەت لە ١٩٥٨/١٠/٦ گەڕابۆوە مالی لەبەغدابوو، لەلایەن خوێندکارە شیوعیەکان لەسەر دەرگەی مالی بارزانی نوسیبویان خاوەنی ئەو مالە بە سەیارە ڕادەکێشرێ[1]

٤- بە پێی کۆمەلێ بەلگەنامە مەلا مستەفا لە سۆڤیەتیش هەر چاودێری لەسەر بوە ئەو کۆمەلە خەلکەی لەگەلیشی بووینە ٥١٨کەس پەرت وبلاو کراون[2] ،سکرتێری (ح ش ئازەربیجان-باقرۆف) ڕاپۆرتی بۆ کۆمیتەی ناوەندی ودەزگای (کەی جی پی) ناردوە تیایدا باسی لەوە کردبوو کە بارزانی زیاتر لە پیاوانی ئاینی وئۆپۆزیسۆن نزیك دەبیتەوە،بە نەفامی سیاسی وەسف کردوە دەلێ هانی کوردەکانیش دەدا تا میرنشینێك لە سۆڤیەت دروست بکا ، لەلایەکی تریش بارزانی وئەوانەی لەگەلیدابوون ئەوەندە بارودۆخیان باش نەبوە ،بارزانی خۆی کریکاری وهەویر شێلانی کردوە ..ئەوە لەگەل ئەو زانیاریانەی گوایە سەر بە (کەی جی پی)بوە لیك دوورە.

٥- لە بێ ئومیدی بارزانی لەگەل بەرپرسانی سۆڤیەتی جاریکیان بارزانی هەڕەشەی مان گرتنی کرد لەخواردن ئەوە بوە هەوالی گۆڤاری (فلاست) ژ: ٢٣ ی رۆژی ١٤-٦-١٩٥٨ . دەلێت لە١٩٥٨ لەبەرامبەر(نورالدین محی الدینۆف وپۆریس بۆنامارێۆق) ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی (ح ش سۆڤیەت) ئەو هەڕەشەیەی کردوە ئەگەر بارودۆخ وگوزەرانیان چاك نەکرێ.

٦- لەدوای ١٤ ی گەلاوێژ لە ١٩٥٨/١٠/٦ بارزانی گەڕایەوە بەغداوەو تا سالی ١٩٦١ نەگەیشتە هیچ ئەنجامێك لەگەل میری،بە پێی سەرچاوەیەکی دەگمەنی (ئیخوان) ئەوا عبدالکریم قاسم لە پیلان بوە دژ بە بارزانی بۆ تیرۆر کردنی ،بارزانی لە (ساحە التحریر)کۆبونەوەی لەگەل لایەنگرانی خۆی هەبوە ،نوینەرانی ئیخوان(ابراهیم منیر وولید الأعظمی) خەبەری بارزانیان داوە نەچێتە ئەو کۆبونەوەیە چونکە پیلانی

---

[1] ئەو زانیاریە لەو بەلگە نامەبریتانیە وەرگیراوە: أحداث کرکوك ١٩٥٩التصور الامیرکي والبریطاني سري *السفارة البریطانیة* ـ بغداد ٣١/تموز ١٩٥٩ - ١٠١٣/٣٢١/٥٩

[2] لە نامەکەی بارزانی بۆ ستالین لە مانگی ٦ی ١٩٤٧ دەلێ ٥٠٠ کەسین.

تیرۆرکردنی دارێژراوە لەلایەن قاسمەوە[1] وبەغدای بەجێهێشت لە ١٩٥٩ زنجیرە ڕووداوەکان دیارن بە سروشتی خۆی وبە پێی یاسای فلسفی(هۆکارو ئاکام)گەیشتە پلەی شۆڕش هەلگیرسانەوە، چونکە ئیشی موخابەراتی توخمی(ناکاوو نامەعقول ونامۆی)تێدایە،ئینجا کاری دروست کراو جەماوەریەتی زۆر نابێ.

٧- لە پێڕەوی ناوخۆی (پ د ك) چەپیەکان بە سەرۆکایەتی همزە عبداللە وایان تۆمارکردبووکەسوودلە مارکسی –لینینی وەردەگرین مەلا مستەفا پێی ڕەش کردنەوە[2] ، ئەوەیان چەند جاردووبارە دەبوویەوە

٨- لە بەلگەنامەیەکی بریتانی(ژ: 10114/8/60) لە٢٩ شوباتی ١٩٦٠ بالویزی بەریتانی(سیر ئیج تریڤالیان) بەنامە بۆ وەزارەتی دەرەوەیان دەنیرێ باس لە هەمان ئەو خالەی (٧) دەکاو دەلێ(..وتبین لي أنه غیر مسؤول من النظام الداخلي الحالي للحزب الديمقراطي الكردستاني الذي تم تحديده من قبل اللجنة المركزية. وقال بأن الحزب سيضع نظاما داخليا جديدا سيرضي بريطانية. ولكنني سأرى موقفه الحقيقي من هذه المسألة من خلال افعاله في الفترة القادمة)[3]

ناوی دۆسیەی بارزانی وجەنەرالیەکەی لە سۆڤیەت : لەبەر ئەوە زۆر باسی توومەت دەکەین چونکەتەقەلایەکی سەخت هەیە بۆ دەستکاری مێژووی شۆرش وخودی بارزانیش،ئاشکرا دیارە کە پلەی جنرالی لەلایەن قازی محمد پێ درا،بارزانی خۆی سەربردەکەی گێڕایەتەوە بۆ رۆژنامە نوسیکی ئەمریکی و دەلێ کاتێ کە سەرکەوتنی گەورەمان بەدەست هینا لە شکاندنی ئەو ئابلوقەی ئیران سەپاندبوویە سەر کۆماری مهاباد لە سێ لاوە ئەوکاتی جەنەرالیەکەم پێ درا،لە رۆژنامەی کوردستانی ئەوساش خەبەری پێدانی پلەی جەنەرالی بلاو کرایەوە،کەچی تا ئەو ساتەش باس لەوە دەکرێ کە

---

[1] الدكتورة ايمان عبدالكريم دباغ –الأخوان المسلمون في العراق ص٥٩٣

[2] شوکت ملا ئیسماعیل-رۆژانێ لە مێژووی شۆرشی ئەیلول ل٢١

[3] FO 371/49668 السفارة البريطانية–بغداد ٢٩ شباط ، رقم:10114/8/60

بارزانی لە پاداشی بەشداری سەرکوتی موسولمانانی چیچان وقەوقاز بە جنرال لەلایەن ستالین خەلات کراوە.. ئەوەش ڕاست نیە ،ئەوانەش بەڵگەی زیاتر: ١-سەربردەی ئەو تومەتە لەلایەن بریماکۆفەوە (کۆنە وەزیری دەرەوەو سەرۆك وەزیران) بە ووردی باس کراوەو دەڵێ ئەو زانیاریەی لە بارەی وەرگرتنی پلەی جەنەرالی لە سۆڤیەت هیچ بنچینەیەکی نیە ،دەڵێ خۆم لە بارزانیم پرسی ئەو پاگندەیەی جنرالی چیە دژی تۆ دەکرێ ،ووتی من جلیکی عسکری بە پلەی جنرالیم لە فرۆشگایەکی سەربازی مۆسکۆ کڕی وێنەیەکم پێ گرت ئەو وینەیە کەوتە دەست بەریتانیەکان وئەو پرۆ پاگندەی لێکەوتەوە[1]   ٢ -ئەو توومەتە ئەوەندە بە هێز بوە گەیشتۆتە ئەوروپاش ،ئادەم شمیتی ئەمریکی ئەو پرسیارە لە خودی مەلا مستەفا دەکا دەلی راستە ئەوە ستالین پێی دای؟ لەوەلامدا دەلی نەخیر لە مهاباد وەرم گرت[2].. لە دوا تەقەلای داگیرکەران بۆ ئەوەی بیسەلمێنن شۆرشی ئەیلول بە فیتی (کەی جی پی) ومۆسکۆ ئەنجام درا ئەوا پالپشتیان کردۆتە سەر هەندێ ڕاپۆرت ویادەوەری کۆنە ئەفسەری گەورەی ئەو دەزگایەی سۆڤیەت ،لەوانە (زابۆکی) پیشنیاری کردوە کە سود لە مەلا مستەفا وەرگیرێ بۆ دروست کردنی هەڕەشە لەسەر لایەنگرانی رۆژ ئاوا لە رۆژهەلاتی ناوەراست[3]، لەو لایەش ناوێکیان بۆ تاشیە گوایە ناوی نهینی بارزانی لە (کەی جی پی) بە (رئیس) تۆمارکراوە، دووبارە لەلایەن (بریماکۆف)ەوە ئەسلی ئەو ناوە باس کراوەودەڵێ هەریەکێکی بیانی پەنای بۆ سۆڤیەت بهینابایە ناوو دۆسیەکیان بۆ دەکردەوە ،دەڵێ ناوی مەلا مستەفا لە ژێر دۆسیەیەك کراوە بە ناوی (مامیدۆف)[4] ،نەك (رئیس)وەك لەو زانیاریەی پیشوو هاتبوو.

---

[1] بریماکوف-الشرق الأوسط..المعلوم والمخفی ص٢٣٨

[2] ڕۆژانێ لەمێژووی شۆرشی ئەیلول ل١١٨

[3] هـ- سەرچاوەی پیشوو : (Shelepin to *Khrushchev, 29 July 1961, in St.-191/75gc, 1 August 1961, TsKhSD, fond* 4, opis 13, delo 81, ll. 131-32).

[4] بریماکوف-الشرق الأوسط..المعلوم والمخفی ص٢٣٨

بەریتانیا بارزانی دژبە قازی محمد نارد : لە پیشوو تر باسی ئەو سەرچاوانەمان کرد کە ویستویانە بزاڤی کوردوسەرکردەکانی بدەنە پال بەریتانیاو رۆژئاوا بەگشتی ،کەچی بەلگەو ناکامەکان نەك هەر دوورن لە ڕاستی بەلکو پیچەوانەشە، بەلگەنامەی بەریتانی گەلیٚ زۆر لەبەردەستدایە بەلام بەلگەنامەی ئەدمۆندز لە هەموان بە زەقانە تر دەلیٚ بەرژەوەندی بریتانیا لەگەل عەرەب دیتەوە لەگەل کورد نایەتەوە -(المذكرة التي اعده من قبل س. ج. أدموندز في ۲۷\تموز\ ۱۹٤۱): هناك الواقعيون الذين وصلوا الى قناعة مفاداها بأن مصالح السياسة الاستعمارية البريطانية لا تتفق مع الاهداف القومية الكردية و تخدم المصالح العربية القومية)[1]

لەبارەی ئەوەی بارزانی بەرەو مهاباد رۆیشتبیٚ بۆ تیکدانی کۆماری مهاباد زۆر دوورە لەڕاستی ئەوەش بەلگەکانە:

۱-بەلگەنامەی بریتانی —وەزارەتی دەرەوە نامەیەکی ملا مستەفابارزانی بۆ کورنوالیسی مەندوبی بریتانی لە عیراق داوادەکات ئەو هیرشە هاوبەشەی بریتانی وعیراقی دژ بە سەرهەلدانی بارزان ڕاگرن : رسالة مترجمة من: ملا مصطفى البارزاني الى: سير كناهان كورنوالاس ۱۹٤۳/۱۲/۲٤ (..لأطلب و بكل اخلاص، بأن تقبل حكومة بريطانيا العادلة و شخص سعادتكم الموقرة، التماسي بأصدار العفو عنا جميعا و السماح لعودة المعتقلين و المسلحين من انصارنا بالعودة الى ديارهم. ان الظلم الذي نعاني منه وصلت درجة يعجز اللسان عن وصفه. أملنا ان لا تطلب منا ان ندق ابواب آآخرين للمرحمة)[2] —تابیٚ خوێنەر ئەوەی لیٚ تیٚکەل بیٚت کە ئیمە باسی سەرەتای دروست بوونەوەی شۆرش دەکەین یان باسی پیش چوونی بارزانی بۆ مهاباد دەکەین، پەیوەندی شۆرشی ئەیلول بە رۆژئاوا بە هەمو لایەکانیەوە لەدوای ۱۹٦۹ یان بە زەق تر لە۱۹۷۲ دەست پیٚ دەکا[3] ۲- هەر

---

[1] وثيقة بريطانية: FO 624/6۳ P.S. No 451/ BA/ 2 تقرير رقم٦ب س۱۷۷ ۲۷تموز ۱۹٤۱

[2] بەلگەنامەی بریتانی : 371/40038-F.O

[3] بڕوانە :کوردو کوردستان لە بەلگەنامە نهینیەکانی ئەمریکا ل۲۰-۲۲-

بەلگەنامەی بریتانی خۆیان –نامەی دوەمی مەلا مستەفا بۆ کۆرنەوالیس من: ملا مصطفى البارزاني الى: ايجِ. اي. سيركيناهان كورنوالس -تأريخ ١٩٤٣/١٢/٢٥ و نسخ الى ب. ئي..س. اين. سئي. او. سالعقيد ود مستر اد مونذز، س. (..اسمح لي لأعلمكم بأنني استلمت امركم الوارد ذكره في رسالتكم المؤرخة ٢١/كانون الأول/ ١٩٤٣. أنني اقبل كل امر منكم كما يقبل الطفل الوالد الحنون الأوامر. .و لكن تصرفات المسؤولين العراقيين الغير العادلة و قطعت كل باب للأمل لنل لذلك اضطررنا ان نتحرك دفاعا عن النفس.

و ينوي هؤلاء المسؤولين ان ينالوا مناو يحّرضون القبائل ضدنا و يوزعون السلاح لهم لأستخدامه ضدنا) [1] ٣- هەر بەردەوام دەبین لەگەل بەلگەنامەی بریتانی و ئیستا دوا هێرشی سوپای بریتانی وعیراقیە بۆسەر بارزانی کە بوە هۆی دەربەڕاندنی مەلامستەفا بەرەو مهاباد لەدوای هەمو ئەوانە بێی وبلێی بارزانی بە فەرمانی بریتانیا هاتوە کۆماری مهاباد تیك بدات ،ئەوە تاوانی زانستیە، بەپێی ئەو بەلگەنامە سەربازیە زۆر نهێنیەی بریتانی (٤٥٢٢-٣٠-١٠٧٧ و المؤرخ ١٩٤٥/٩/٢٢ رئيس البعثة زەعیم العسكرية البريطانية HHC/JJW) ئەوانەی خوارەوە فەرماندەکانی عیراقین لە هێرشە هاوبەشەکەی بریتانیاو عیراق :أ- ئیسماعیل سەفوەت فەرماندەی هێزەکانی رواندوز ب-عەقید احمد حمدی فەرماندەی پیادە ج-هەریەکە لە مقدم عاسی حمود ورئیس الأول حسن مصطفى فەرماندەی تۆپخانە مقدم عبدالرزاق عبدالوهاب فەرماندەی تۆپخانەی شاخەوانی وچەندین فەرماندەی تر [2] ،دەربەڕاندنی مەلا مستەفا لەلایەن هێزەکانی بریتانیا و عیراقی هاوبەش لە نامەکەی (ج وەزیری ناوەخۆی سۆڤیەتی فاسینی ریاسنۆی)بۆ ستالینی سکرتێری ح ش سۆڤیەتی لەسالی ١٩٤٧لە بارەی ناساندنی بارزانی دەنێری تیایدا دەلێ

---

[1] 371/40038 F.O ٢١-كانون-١٩٤٣

[2] FO،624/ 91 موضوع:الجيش العراقي، العمليات العسكرية في الشمال، سري للغاية ٤٥-٣١- ١٥٧٧ وزارة الدفاع البعثة العسكرية البريطانية- بغداد -رقم التقرير ١٣٧ج- ١٣٠ تاريخ ٢٤- ٩- ١٩٤٥ سفارة جلالة ملك بريطانيا- بغداد نسخه منه :العقيد سيفري . MC/DSO/CB طيا أبعث اليكم نسخة لمحضر الجلسة الحكومية التي وقعت في القصر الملكي في بغداد بتأريخ ٢٣- ٩-١٩٤٥ كما أبعث لكم في كتابنا المرقم G١٣٣/ ١٣٠ ٤٥٢٢-٣٠-١٠٧٧ و المؤرخ ١٩٤٥/٩/٢٢

هەرسیێ لای بریتانی وعیراقی وعەشایری کوردی ئابلوقەی هیزەکانی بارزانیان داو ناچارکرا بێتە دیوی کوردستانی ئیران کە ئەو کاتی هیزەکانی سۆڤیەت داگیریان کردبوو ،دووره لەو تومەتە،هەر لەبارەی پەیوەندی بارزانی وقازی محمد لە سەرچاوەی میراتگرانی قازی محمد دوا گفت وگۆی نیوان قازی وبارزانیان بلاوکردۆتەوە،کە تیایدا خۆشەویستیان لە نیوان بوە،بەوەی بارزانی داوای لیکردوەو ووتویەتی حەزرەتی پیشەوا تکام وایەلەگەلمان بێیت،قازی ووتویەتی ناکریێ میلەتەکەم بە جیێ بهێلم،دوای قازی بە بارزانی ووتوە ماشینەکەی من ببەن سودی لیێ وەرگرن،بارزانی زۆریشی پیویست بوە بەلام ووتویەتی چاوم بەرایی نادابیبەم[1] ، ئەوە دوا ئاخافتنی نیوانیان بوە

شۆرش پیویست بوو یان ئەجندای دەرەکی بوە: زۆر بە ئاسانی مۆرکی ناحەزانی کورد لەباسی هەلگیرسانی شۆرش وراپەرینەکانی کوردستان دەردەکەویێ ، ئەوانەی سەر بەو مدرەسەن کە هۆکارەکان دەدەنە پال دەرەکی وبیانی ئەوە باوەریان بەوە نیە کە میلەتیك چەوسایتەوەو خاکی داگیرکراوەو یاسای خواییە کە بەرگری دەکا ،تەنانەت هیچ گیان لەبەریك نیە لانەکەی بە بێبەرگری بداتە دەست دریژکەرێك ،ئەوەیان زیاتر زانیاری هەلبەستراوەو بەشێکە لە هەلمەتی داگیر کاری ، تەنانەت کورد ئەگەر بەوداگیرکاری وبیێ بەشیەی قایل بوایە ئەوا هەر ناچارکراوەدەکرا کە شۆرش هەلگیرسێنیێ چونکە بەرنامەی حکومەتەکانی داگیرکەر راست کردنەوەی ئەو نەخشەیەی ئیمپریالیزم نەبو کەبۆ رۆژهەلاتی ناوەراستیان دیزاین کردبوو، دروست کردنی برایەتی و بنەمای هاوولاتی بوون نەبوو، وەك لە وولاتانی ئەوروپی لە نیوان کۆمەلیك میلەت وپیکهاتە هەیە،لیرەوەوەلامی ئەو پرسیارە میژوویيە کە دەلێن بۆچی نەتەوەی جیا لە وولاتانی ئەوروپا شۆرش وپشێوی نانیتەوە کەچی لە جیهانی عەرەبی وئیسلامی وهەندێکی رۆژهەلاتیش وادەکەن ..کەواتە دەستی ئیستعمارە..،ئەو حوکمە زۆر هەلەیە ،لەو ناوچەیەو کورد وەك نمونە ئەگەر

---

[1] حزبی دیوکراتی کوردستان –یادی ٦٠ سالەی شەهید بوونی پیشەواو هاورێیانی لە٥١

شۆرشی نەکردبایە ئەوا نەمیلەت ونەوولاتی نەدەما،لە ئەوروپا حکومەت هەولی پیکەوە ژیان دەکەن لیرە هەولی توانەوە،بەراوردی دەستوری وولاتانی عربی وتورکی وئەوروپی بکەلەگەل ئەو وولاتانەی کوردی لێیە نکولی لە بوونی کراوە، سەیری دەستوری عیراق ١٩٦٨ بکەو ودوایش هەردووپارە دەبۆوە : المادة الأولى: الشعب العراقي جزء من الأمة العربية دقستوری سوریاش 1970و 1973: المادة الأولى فقرة(٢)- القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي. .لەو دەستورە ١٠جار ووشەی عەرەبی لێهاتوە بۆ یەك جاریش ناوی کوردی تیا نەهاتوە ، کورد پیش شۆرش پیشنیاری دەستوری کردوە،ئەو دەستورەی مەلا مستەفای بارزان کە لە ١٩٦٥/٣/١٢ بۆ بەغدای نارد ، پیك هاتبوو لە١٣ بەند ، لەبەندی(٣)دەلیت:گەلی عەرەب لە عیراقدابەشێکە لەمیللەتی عارەب..واتە بەوە قایل بوە ئەوەندە ناوی عرب بێت تەنها نکولی لە بوونی نەکرێ... لە ژێر ئەو رەوشە سیاسی وئیداری ودەستورە رەگەزپەرستیە بەرە بەرە سنوری کوردستان بچوك دەبۆوە ،ئینجا میلەتی کورد لە پیشکەوتن وپەرەپیدان بێ بەش دەبوو وەك بێ بەش بوە،وای لیهات کورد بوون شەرم بێت کە دەروازەیەکی سایکۆلۆژی مەترسیدارە بۆ توانەوە..وەك سەرەنجامیکی لۆژیکی شۆرش وبەرگری هەلدەگیرسێ ،کەچی دەیدەنە پال فاکتەری دەرەکی

شۆرشی ئەیلول خۆرسکە یان ساڤاك هەلیگیرساند

لە توێژینەوە نوێیەکان باس لەوە دەکری کە لە بنەچەدا کورد پیویستی بە شۆرش نەبوە بەلکو ئەوە ساواکە ئەو ئەرکەی بە کوردسپاردوە، وەلامی ئەو پاگندە ترسناکە :

١-لە بەلگەنامەیەکی بریتانی(ژ: 10114/8/60) لە٢٩ شوباتی ١٩٦٠ بالویزی بەریتانی(سیر ئیج تریڤالیان) بەنامە بۆ وەزارەتی دەرەوەیان دەنیرێ باس لەوە دەکا کە ملا مستەفا زۆر دلسۆزە بۆ عبد الکریم قاسم ، بەلام حکومەتی عیراق بە پیل داواکانیان نایەت [1] ، لەوەوە دەردەکەوێ مەلا مستەفا نەیویستوە شۆرش دژی قاسم هەلگیرسێنی.

---

[1] FO 371/49668 السفارة البريطانية-بغداد ٢٩ شباط ١٩٦٠ ، رقم:10114/8/60

٣-نامەیەکی شای ئیران کەلە(٧ی کانونی یەکەمی ١٩٦٤ بۆ سەرۆکی ئەمریکا(جۆنسۆن)ناردوە تیایدا وەسفی مەلا مستەفا دەکاتو دەلیت:دەترسم ئەوشۆرشەی بەرزانی سەر بە کۆمەنیست بێت[1]،..ئەوەش باش ترین بەلگەیە کە شای ئیران نەیزانیوە ئامنامەو ئامانجی شۆرش وئەو دەستانەی لە پشتە کێن؟ واتە بەلای کەمی لیرە سافاك دوورکەوتەوە لە دروست بوونەوەی شۆرش.

٤-لە بەلگەنامەیەکی بالویزخانەی ئیرانی لە بریتانیا لە ١٣ی تەموزی ١٩٦٣ دیسان داوای زانیاری لە بارەی بارزانی وشۆرشی کردوە ئاخۆ سەر بەکێنە[2]

٥- لە بەلگەنامەیەکی تری بالوێزخانەی بەریتانیالە تاران(سری للغایە-رقم:٦١٤ ١٣ی تموز١٩٦٣) وەکو (حلف سنتو) ئیران وتورکیاوبریتانیاو ئەمریکا لە دژە هەلویستی سۆڤیەتی بەرامبەر عیراق داوا دەکەن کە کیشەی کورد وەك کیشەیەکی ناوەخۆی عیراق تەماشا بکرێ نەك زیاتر[3]، ئەوەش ڕوون دیارە کە لایەنگری شۆرشی کورد نەبووینە

٦- صدام حسین (ج سەرۆکی عیراقی ئەوسا)دەلیت شای ئیران لە دوای سالی ١٩٦٩ ئینجا دەستی کەوتۆتە ناو کوردو بارزانی پەیوەندی بە ئیران دروست بوە[4]،ئەوە قسەی کەسیکی بە هیزی عیراق بوە کە دژ بەو پەیوەندیە بوە

٧-لە بەلگەنامەیەکی تری بەریتانی بە ژ:١٠١١٤-٢٢٩-٦٣ لە ئیگلتۆنەوە بۆ مستەر دالاسی وەزیری دەرەوەی ئەمریکی ئەوسا زانیاری ووردی لەبارەی شۆرشی ئەیلولەوە ناردوە دەلیٚ سەریە هیچ لایەك نین وهیچ دەستێکی لە پشت نیە بەلکو چەوساندنەوەو خراپی ئەو شۆرشەی پیٚ هەلگیرساندون

٨-ئەگەر ئەو شۆرشە سەر بە سافاك وئیسرائیل ورژئاوا بوایە چۆن یەکیتی سۆڤیەت(کە دوژمنی سەرسەختی رۆژئاواو ئیسرائیل وئیرانبوو) لە ١٩٦٣ ئاوا دژیەو پەلامارە

---

[1] فایلی ئەو دۆسیە لە XX11 ژ:١ - ١٥ ،٧-کانون الأول-١٩٦٤

[2] fo370\170515 ١٣-٧-١٩٦٣

[3] Fo373-1703515 رسالە (السیر دی رایت) الی وزارە الخارجیە ١٣تموز١٩٦٣.

[4] صدام حسین-الثورە والصراعات الحاضر والمستقبل-ایران وحسن الجوارص٢٢

گەلەکۆییەی وولاتانی عربی وەستا ، وووڵاتانی سۆشیالیستی ناوەناوە یارمەتیدەری شۆرشی کورد بووینە بەتایبەتی لەنێوان ۱۹٦۳ تا ۱۹۷۰، یەکەم سکاڵای جینۆساید سۆڤیەت پێش کەشی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد ـ (وثیقة رقم E/3809 ۹تموز ۱۹٦۳ الجلسة ۳٦، المادة رقم۱ في جدول الاعمال، سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية" طلب اضافة فقرة جديدة الى جدول الاعمال ـ رسالة رئيس بعثة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة)[1]، ڕەنگە رۆژئاوا مەترسی ئەوەی هەبووبێ شۆرشی کورد بکەوێتە باوەشی سۆڤیەت بۆیە هەولی داوە نیوانیان تێك بدا،بۆیە زۆر بە ووردی چاودیری کردوە ،لەتوێژینەوەیەکی هەوالگری ولیکۆلینەوەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا ڕاپۆرتی لەو بارەیەوە بلاوکردیتەوەلە ۳۱ی مایسی ۱۹۷۲ دەلیت تەقەلای تیرۆر کردنی ئیدریس بارزانی لەبەغدا دەستی سۆڤیەتیە[2]

۹-گرنگ ترین بەلگەنامەی بریتانی لە سالی ۱۹٦۳ لەسەر ئاستی بالای بریتانی دلنیایی لە شای ئیران وەرگیراوە کە ئیران هیچ جۆرە پالپشتیەکی (یاخی بوانی) کوردی لە سەرووی عیراق نەکردوە(وەك لە وەلام ووەلام دانەوەکەی نیوان ئیران وبریتانیا ئاوا هاتوە) :(اجيبكم حول السطر ألاخير من الفقرة الثانية والفقرة الثالثة من رسالتكم M1 4/518/COL/DO والمؤرخ ٤تموز۱۹٦۳... اخبر عباس ارام سفير حكومة جلالة الملك بريطانيا بأن الشاه وافق على عدم أعطاء الدعم العسكري للمتمردين الكرد وهذا هو الموقف الرسمي للحكومة الايرانية. ولكن الشاه هو الحاكم المطلق في البلاد ومن الممكن أن قال لوزير خارجيته أن يقول هذا الخبر لنا فقط من أجل اسكاتنا. ومن الممكن جدا أن يستمر الشاه في مغازلته للمتمردين الكرد بدون علم حكومته وذلك من خلال الجنرال نصرالله

---

[1] Fo.371-1703415 رقم:E3909 ئیس بوریسوف سەرۆکی نوینەرانی سۆڤ.. دانیشتنی ژ:۳٥ ی نەتەوە یەکگرتوەکان.

[2] بەلگەنامەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی E41969-1972 —سەرچاوە :کو ردستان لە بەلگەنامە نهینیەکانی ئەمریکادا ل.۲۰۰ .

(قائد الجيش الأول والخبير في الشؤون الكردية) والعقيدكمال جاي(رئيسة شعبة الاستخبارات في القيادة العليا)و الجنرال موهاتيان) [1]

١٠-گەلێ جار باس لەوە دەکرێ کە مەلا مستەفا بە جۆرێك پەیوەندی هەبووبێ لەگەل ئیسرائیل...هەلبەتە ئیسرائیلو وولاتانی عەرەب پەیوەندیان هەیەو وولاتانی عربی وجامعەکەشیان ڕۆلی هەبوە لەدروست بوونی ئیسرائیل ، ڕەنگە مەلا مستەفا لەڕێی کەنالی جیا جیا لەگەل خەلکی یەهودی دەسەلاتداری ڕۆژئاوا یان هەتا ئیسرائیلیش دانیشتبێ ، بەلام ئەوەی گرنگە هەر پەیوەندیەك هەبوویێت بۆ کاتی تەنگانە بوە، ئێ ج کاتەك بۆ ئیسرائیل لە جەنگی سالی ١٩٦٧ تەنگاوترنەبوە ، لەبەلگەنامەی ئەمریکی- تیلیگرام:١٨٣ لەبەغدا بۆ وەزارەتی دەرەوە ١٩٦٦/٨/١٩ دەلێت وەفدێکی ئیسرائیلی سەردانی بارزانی کردوە بۆ ئەوەی لەکاتی شەرِ هەلگیرسان پێش مەرگەکان بتوانن چالاکی دژ بە عیراق بکەن تا نەتوانن بەشداری شەڕی ئیسرائیل بکەن لە بەلگەنامەکەدا دەلێ ئیسرائیل سەرکەوتو نەبوو لەو پلانەی وبارزانی بە جۆرێکی تری پێچەوانە کاری کرد [2]، کەچی ئەوەی بینیمان ئەوەبوو مەلا مستەفا لەگەرمەی شەڕی ئیسرائیل وعەرەب یەکلایەنی شەڕی ڕاگرت وداوای لە سوپای عێراقی کرد بچێت ئەرکی ئیسلامی خۆی ببینی وبچێتە یارمەتی عەرەب، ئەوەی جێی سەرنجەلەو کاتەی کە عەرەب دەلێن سەر بە ئیسرائیلە وەك بوختان لەلای ڕۆژئاواش بوختانی شیوعیایەتی ونزیك لە سۆڤیەت دەدرا پالْ مەلا مستەفا

لە کۆتایدا ئەوتوێژینەوە پاکانە نیە تونها بۆ سەرکردە مێژوویەکان زیاتر بۆ پتەو کردنی بزوتنەوەی کوردە کەبەو پاگندانە دەیانەوێ لە ڕەسەنایەتی بخەن،ئەگینا ڕەنگە مەلا مستەفاش سەلبیاتی زۆری هەبووبێ،دوو کوڕی خۆی کردبوە مەکتەب سیاسی،لە سالانی

FO 371/170421 MA/1400 سري من الكولونيل ايس .جي. واتسون السفارة البريطانية ، طهران الى العميد دي.ج. وليسون وزارة الحرب ، لندن ١١تموز، ١٩٦٣

[1] دۆسیەی ژ:٦٣-٢٢٩-١٠١١٤ ،١٦-تشرين الأول ١٩٦٣

[2] نامەی ئیگلتون بۆ مستەر دالاس-ژ: ٦٣-٢٢٩-١٠١١٤ ١٦تشرینی یەکەم ١٩٦٣

١٩٦٨ بەدواوە هەولی پەیوەندی لەگەل ئیسرائیل وئەمریکا داوە،دوایش لەگەل شای ئیران،ئەگەر ناچاریش بووبیّ بە پێی مەبدەئی(الغریق یتشبث) دەبوایە کە (پ د ك) لە سالی ١٩٧٥ شکستی هیناو (ی ن ك) شۆرشی هەلگیرساندەوە واباش بوو مەلا مستەفا داوا لە (پ د ك) بکات یارمەتی ئەو شۆرشە نوێیە بدات.

(٤)

حزبی سۆشیالیستی یەكگرتووی كوردستان (حسیك)

لـه هـاوینی ۱۹۷۹ دروسـتبوه لـه یـەكگرتنی بـاڵی جودابوویـەوەی (بزووتنـەوەی سۆشیالیستی كوردستانی ناو یەكێتی) و (لیژنەی ئامادەی پارتی دیموكراستی كوردسـتان) كە هەر لەدوای شكستی۱۹۷٥ لـەپارتی جیابوونـەوەو بـە بـەیانێك پـارتی بـە حزبێكـی بنەماڵەیی و بێ فكـر و مـەدرەسـە لەقەڵـەم دا، بـەهێزترین كەسـایەتیەكانی بـریتین لـە: د.محمود عوسمان و جێگرەكەی شمس الـدین مـوفتی، هـەروەها قـادر جـەباری و عـدنان موفتی.

ئایدۆلۆژیای و ڕێكخستن:

نەتەوایەتی + سۆشیالیستی زانستی، بەڵام ئەنـدامانی ووشـیاریەكی سۆشیالیسـتی وایان نەبووە.

ڕێكخستنی وەك ڕێكخستنی یەكێتیە.

باڵی سیاسی:

رسول مامـەند سكرتێری وەختی بوو- د.محمود جێگر- قادر جەباری، سعد عبداللـە، ملا ناصح، تاهیر علی والی (لەبەفر ڕەق بوو)، محمد حاجی محمود، سید كاكە، قادر عزیز، عـادل مـراد، عبـدالخالق زەنگەنـە.. هـەروەها بـەپێی زانیـاری خۆیـان سـكرتێرە ڕاستەقینەكەیان (صالح یوسفی- هەڤاڵ سەیدا) بووە بەنهێنی (لەبەغدا بەنامەیەكی لوغم ڕێژ تیرۆر كرا).

باڵی عەسكەری:

لێی بەهێز بوون لەوانە وەك: سەید كاكە، دوایش محمد حاجی محـمود، شێركۆی شـێخ عەلی (شەهیدلە۱۹۸۱)، عەولا بۆر، سـید سـلیم (شـەهید لـەئاوەگرد۱۹۷۹)، سـلێمان بیرێژی (شەهید)، قادر مستەفا (شەهید)، عبداللە سور (شـەهید ۱۹۸۱)، ئـەنوەر مجید سولتان (شەهید).

ڕەوتی (سیرەی):

+ لەدوای ئەو ئینشقاقە نەخشەی عەسکەری وا خەملی ناوچەی بادینان زیاتر پارتی بوو، بەڵام چالاکی هەر کەم بوو، ناوچەی گەرمیان و قەرەداغ یەکێتی، ناوچەی دەشتی هەولێر و خۆشناوەتی- حسیك، ناوچەکانی شاربازێر، دوکان، وەرتی، گەرەوان، حسك و یەکێتی تێك ئاڵابوون.

واتە یەکێتی و حسك دوو حزبی بەدیل و تێك ئاڵاو بەو عەقڵیەتە ستالینەی ئەو سەردەمیش هەر بەخێرایی مێژووی ئەو حیزبە بووە شەڕی کوردکوژی، جا با ئەویش نەیوستبێ، حسیك زیاتر لەگەڵ (پ.د.ك) هاوپەیمان بوو.

+ پەیوەندیان بە (حدکای ئێران و دقاسملۆ) زۆر خۆش بوو، لەڕکی پەیوەندی یەکێتی و کۆمەڵەی ئێران.

+ لەساڵی ١٩٨٠ لەڕێی د.قاسملۆ مفاوەزاتێکی لاوازی وەختی کراو هیچ سەنگی نەبوو.

+ لە هەمان ساڵ بەرەی (جود) لە (حسك، حزبی شیوعی، پاسۆك، پارتی) دروست بوو، لە بەرامبەریشدا (ی.ن.ك) و (حزبی شیوعی عێراق) و هەندێ حزبی تر بەرەی (جوقد) ڕاگەیاند.

+ لەساڵی ١٩٨١ تووشی شەڕێکی براکوژی سەرتاسەری بوو، هەرچەندە لە عەسکەری بەهێزتر بوو لە یەکێتی، بەڵام لەڕووی سیاسی و پلان و ستراتیژیەت بێ‌هێز بوو، لە ئەنجامدا لە عەسکەریش تێکشکا.

+ لەدوای کارەساتی پشت ئاشانی ١٩٨٢ بەیەکجاری ئاودیوی ئێران کرا.

+ لە ١٢/١٢/ ١٩٨٥ قادر عزیز وەك تەیارێکی مارکسی لێیان جیابۆوەو دوای حزبی زەحمەتکێشانیان دروست کرد.

+ لەساڵی ١٩٨٧ لەپێش جاڕدانی (بەرەی کوردستانی) بەخۆیان و بە سەرکردایەتیەوە لەگەڵ حزبی شیوعی لەدوای ماندووبونێکی زۆر بە (سستی پارتی و بیرۆکراتیەتی- وەك خۆیان وتیان) تەسلیمی ئەمری واقعی یەکێتی بوون، بە یەکجاری وازیان لە هاوپەیمانیەتی پارتی هێنا، کەوتنە ژێر سایەی یەکێتی وهاتنەوە کوردستان.

+ لەدوای وەستانی شەڕی عێراق ئێران کەوتە دیوی ئێران.

+ لەراپەڕین دەورێکیان هەبوو.

+ له هەڵبژاردنەکەی ١٩٩٢ لیستی (٢٤٨٨٢) دەنگی هێنا (٢.٥%)، رابەریش د.محمودتەنها(٢٣٣٤٢) دەنگی هێنا.

+ له ١٩٩٢/٢/٥ بوونه دوو بەش، سەید کاکه و محمدی حاجی محمود و قادر جەباری لەگەڵ (پارتی گەلی دیموکراسی- سامی عبدالرحمن) هاتنه ناو پارتی و بەشەکەی تریش به سەرکردایەتی (رسول مامند) چوونه ناو یەکێتی.

+ له کۆنگرەی (١١)ی پارتی جارێکی تر محمد حاجی محمود ئینشقاقی کرد و (حزبی سۆشیالیستی دیموکراسی کوردستان)ی دروست کرد، تا ئێستاش بەردەوامە، ئەو حزبه زیاتر پانتاییەکی عەسکەریەو بەرەو کزیه.

ئەزموون له:

خاڵه بەهێزەکانی:

١- کۆمەڵه کادیرێکی عەسکەری دڵسۆز و بەهێز بوون، لەرۆژانی تەنگەکانی کوردستان خاوەن داستان بوون.

٢- له شەڕەکانی کورد- کورد دەست پێش خەر نەبوو.

٣- ئەزمونێکی نوێ بوو له دەرچوون له سەرکردایەتی کلاسیکی کورد که هەر لەچەند دانەیەك قەتیس مابوو، خەریك بوو دەردی مەلایی و جەلالی لەسەر دەستی ئەوان کۆتایی بێت.

٤- له چالاکی و شەڕەکانی دژی هێزی (جود) هەر بەرەیەك (حسك)ی لێبوایه خۆڕاگرتر دەبوون.

٥- ئەوانه له ساڵی ١٩٨٠- ١٩٨١ زۆر بەهێز بوون، توانیان له چوارچێوەی شەڕەکانی ناوخۆ (نەوشێروان مستەفا) بەدیل بگرن لەناوچەکانی سلێمانی که ئەوکاتی لەجێی سکرتێر بوو، یەکێتی لەوپەڕی مەترسی بوو بێ سەرۆك مابۆوە، بەڵام حسك زۆر خوازیاری یەکلاکردنەوەی شەڕی کوردکوژیان نەبوو، بۆیه ئازاد کرا.

٦- سەروەری زیاتر بۆ د.محمود دەگەڕایەوە له پلانه سیاسیەکان، نمونەیەکی دەگمەنه که زۆر خوازیاری پایەو سەرۆکایەتی نەبوو.

خاڵه لاوازەکانی:

١- كەسی یەكەم لە هەر حزبێك سەرچاوەی ئیجابی و سلبیاتەكەیەتی بەپێی مەرجەكانی سەركردە، بۆیە ئەو حزبە هەم ئەو نوقستانیەی هەبوو هەم مونەزیریشی نەبوو، (د.محمود)یش لێیان تۆرابوو تەنیا لە تەنگانەكان دەگەڕایەوەو لە مەترسی و خلیسكانەكان دەیگێڕانەوەو دوای بەجێیّ دەهێشتن ئی دی ئەوە سەرەنجامی ئەو حزبە بوو.

٢- ئەو حزبە مێژوویەكی زیاتر عەسكەری هەیە، دیارە حزب بیّ عەسكەری دەبێت، بەلاّم هەرگیز بیّ فكر و سیاسەت و شارەزایی و پلان و ستراتیجیەت نابێت، ئەو حزبە تەنیا لە سیاسەت شكستی هێنا و یاسای (البقاء للأصلح) تەزكیەی پیّنەدا لاواز بۆوە.

٣- نەبوونی تەوجیهی سیاسی دەماودەست و بیّتینی مەدرەسەی فكریەكەی (سۆشیالیستی) لەچاو رادیكالیەتی ماركسیزمی ئەو سەردەمی بووە هۆی سەرپێچی عەسكەری بۆ سیاسی و ڕێكخستن، لە ئەنجامدا لەجیاتی مونەسەساتی و پلان و پرۆژەی گەشەكردنی چۆنایەتی كەوتنە بازنەی داخراوی ڕەمەكی سیاسی و بیّ ستراتیژیەتی و لالایانە و كاردانەوە.

٤- لەبەر ئەو هۆیانەو لاوازی ڕاگەیاندن لە (مەزلومەوە) دەكرانە (زالم)، شەڕی پیّ دەفرۆشرا، بەشەرهەلگیرسێنەر پیشان دەدرا.

٥- ڕێكخستنەكانی بە زەمینەیەكی كۆمەلایەتی فراوان دا نەچەقیبوو و، لەگەلّ لاوازی گوتاری سیاسی و، بیّناوبانگی سەركردایەتیەكەی دەبووە هۆی پڕنەكردنەوەی هەر نوقستانیەك، چاكترین نمونە لەبیّهێزی سیاسی: مێژووی ئەو حزبەو ئەنجامی دەنگدانەكەی زۆر لێك دوور بوو.

٦- هەولّی ئەو حیزبە لەڕێی حزبی شیوعی عێراقی گوایە ببێتە سەر بە (یەكێتی سۆڤیەت- ئەوسا) ئەوا لە تیۆری (تاكتیكی پرۆلیتاریای ماركسی) نەگەیشتبوو، لە ئەزموونی حزبی شیوعی لەگەلّ حزبە كوردیەكان بیّئاگابوو، لە هاوكێشە ستراتیژیە ئەقلیمی و دەولەكانیش سەری دەرنەچوو، حزبی شیوعی خۆی (فاقد الشيء) بوو لەكاتێكدا لە عێراق قڕانە شیوعی بوو (ڤیدل كاسترۆ) دەیگوت: ((صدام رفيقي وصديقي في النظال)) و یەكێتی سۆڤیەتیش هاوپەیمانیەتی ٢٠ سالّی لەگەلّ نوێدەكردەوە. چی بۆ حسیك پیّنەدەكرا.

٧- له شه‌ڕه ناوخۆیه‌کانیش ئه‌و ڕێژه به‌رپرسیاریه‌ته‌ی که به‌ری ده‌که‌وێ، نه‌یتوانی به دانایی خۆی لێ لابداو له‌جیاتی ئه‌و به‌ره(جود)ه‌ی له‌گه‌ڵ لایه‌نه‌کانی دوور له گۆڕه‌پان مۆر کردبه‌تایبه‌تی پارتی، ئه‌وا له (جوقد) بوایه له گۆڕه‌پانن به‌تایبه‌تی یه‌کیتی

٨- له کۆتاییدا ئه‌زموونی ئه‌و جۆره سه‌رکرده‌و دوو هێزله گوره‌پان، هێزیکی توونـد به‌ڵام سه‌رکردایه‌تی شلۆق، هێزی یه‌کێتیش شـلۆق و سـه‌رکرده‌ی لێهـاتوو، لـه ئه‌نجامـدا حسك هه‌ره‌سی هێناو یه‌کێتی دروست بوو، سه‌رکرده‌ی بێ‌توانا ده‌توانێ ئه‌و نوقسانیه‌ی پڕ بکاته‌وه به‌ڕاوێژ و زیاد کۆبوونه‌وه‌و گوێ‌گرتن له بنکه‌کانی خـواروو و بڕیـار و هه‌ڵوێسـت دروستکردنی لامه‌رکه‌زی.

-٥-

حزبی شیوعی کوردستان (حشك)

ئەو حیزبە بەرەسمی لە لەژێر دروشمی (الدیمقراطیة والتجدید)ی کۆنگرەی (٥)ی حشع ریکەوتی ٦/٣٠ /١٩٩٣دروست بووە، پێشتر لیژنەی هەرێمی کوردستان بوو، لەدوای دارمانی شیوعیەت عەیارەکان هاتنەوە جێ و حزبی شیوعی کوردستان دروست بوو، (کریم احمد) بووە سکرتێری یەکەمی.

پێشترجاریکی تر لە ١٩٤٤ حزبی شیوعی کوردستان بۆ ماوەیەکی کەم بە سەرکردایەتی (صالح حیدری) هە بووە، بەلاّم بەخێرایی عێراقیایەتیەکە بەسەر کوردستانی دا زالّ بوو هەر بۆوە حزبی شیوعی عێراقی، ئەوەش مانای زۆرە لەدوایی باسی دەکەین

ئایدۆلۆژیای

عەقیدەی ئەو حیزبە (مارکسی- لینینی) بە هەموو هەلّوێست و روانگەکانی ئەو مەدرەسە سەبارەت بە : فەلسەفە و بوونەوەر و دروستکەر، ئایین، مێژوو، دادگەری، ئادەمیزاد، چارەنوس... لەدەست پێکردنی ڕادیۆ راستگۆترە لە عەلمانیەکانی تر قورئان ناخوێنێت.(بۆ زیاتر لە بیروباوەڕەکانی بگەڕێوە مەدرەسەی شیوعیەت).

ڕەوتی(سیرەی):

دیارە بەشی زۆری مێژووی (ح ش ك) مێژووی (ح ش ع)ە، بۆیە دەبێت هەندێ هەنگاو ویستگەی گرنگی ئەو حزبە بخەینەوە یاد:

- لەبارەی سەرەتاکەی لە بوونی بیری بەلشەفیەت راو بۆچوون زورە، تەنانەت جار وایە ناوی هەندیك لە زانایانی ئاینیش دیت، رەنگە تا رادەیە کیش راستی تیا بێ، لەلایەك لە دژی بریتانیا لە لایەکی تریشەوە بلشفیەتی(شیوعیەت)ئەوکاتی لە ژێر پە ردەی ئیسلامی ئیشی دەکردهەروەك (مکسیم رودنسن)لە کتێبی (الاسلام والمارکسیە)دان بەوە دەهێنی، شیوعیەکانی عیراقیش لابەلا ئەو سیاسەتەیان بە کار دەهینا، کتێبێکیان دەرکرد بە ناوی (البلشفیة والاسلام)تیایدا هاتبوو: ((..انصتوا الی هذه

الصرخة الإلهية واستجيبوا لنداء اخ لينين))،كاديره بەرزەكانيان بۆ بە ڕەسەن كردنی شيوعيەت ئايەت و فەرموودەيان بە كار دەهێنا، هەرچەندە لەژێرەوەش زور دژی ئاين بوونە كتێبێكی تريان بەناوی (أين الله) بلاو كردەوە تيايدا ئەونمونە هەلدەبژێرين وەك هونراوە: ((وجاء الناس جماعات، وسأله عن الجهل، ومن هو الذی سقط، قلنا : ان الله الذی استبد والذی تخلصنا من بره وبحره))، يەكەم ئافرەت لە بەغدا كە پێچەی لەسەری فڕێ دا (ئامينە رحاب) ی شيوعی بوو[1]

- لە سەرەتادا زۆربەی ئەو بيروباوەڕانەی عەلمانيەتی رۆژهەلاتی يان رۆژ ئاوايی لە رێی كەمايەتيە ئاينيەكان دەهات، بلاو بوونەوەی شيوعەتيش ئاوا بوو، لە شام بزوتنەوەی هەشناقی ئەرمەنی شيوعيەتی بلاو كردەوە، لە عيراقيش لە رێی پياويكی ئاشوری بەناوی(بيوتر فاسيلی)خەلكی ئەهوازی ئيرانەوە ئەو بيروكەی هێنا(يان راستتر هێنرا ويلايەتی بەسرە)، لە راستيدا لە سەرەتا هەر ويلايەتيك بە جيا كاری خۆی دەكرد، لە ويلايەتی بەسرەو ناسريە هەريەكە لە يوسف سلمان (فهد)و عبد الحميد خطيب لە سالانی ١٩٢٧- ١٩٢٨جم وجۆليان هەبووە لەگەل ڤاسيلينی، لەويلايەتی بەغداش لە ١٩٢٩ وەعاصم الفليح كارا بووە[2]، بۆيە جەند مێژووەكی جيای دروست بوونی باس دەكری، لەلايەك (الموسوعه السوفيتيه) دەلێ سالی ١٩٣٢حزبی شيوعی دروست بووە[3]، حنابطاطوش بوسالی ١٩٣٥ی دەگێريتەوە[4]،لەلای خوشيان سەربردەكە بەوشيوەيە:

+ لە ١٩٣٣/٣/٣١ليژنەيك بە بەناوی (لجنة مكافحة الأستعمار) بە سەرۆكايەتی (عاصم فليح)* دروست بووە،، لەو سەردەمی ناوچەكەو عێراق بەپێی (سايكس- پيكۆ ١٩١٦) و (سان- ريمۆ ١٩٢٠) وفرسای وسيفەر لە ١٩٢٠و(كونگرەی قاهرە ١٩٢١) و(لۆزان ١٩٢٣) كەوتبووە ژێر دابەشی ئيمپرياليزمی بەريتانی و فەرەنسی، تازە عێراق لە ١٩٣٢ ببوو بە ئەندام لە (عصبه الامم) بە تەزكيەی تايبەتی (ئينتدابی) بەريتانی، هەر لەژێر هاوپەيمانی ئينگليز بوو.. شۆڕشی ١٩١٧ی ئۆكتۆبەری ڕووسياش بە

---

[1] بروانه : الاسلام والعلمانية وأثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحد يثة - رسالة ماجستير، نووسەر ص١٩٤

[2] العراق –حنا بطاطو ص٦٦-

[3] الموسوعه السوفيتيه ج١٨ص٥٦،ص٢٢٢،ص٣٩١ئەو مەوسوعەيە سالی ١٩٣٥ دەرچووە.

[4] بروانە:العراق- حنابطاطو ج٢ ص٢٣٤،٩٠،٥٥

* دەرچووی زانكۆی شيوعی بوو لە (مۆسكۆ) و گەڕابۆوە عێراق

سەرۆکایەتی (لینین) و بانگێشەی ڕزگاری میللەتان و دروشمی دژ بە ئیمپریالیزمی هەڵگرتبوو.

+ لەسەرەتا سنوری عیراقیانە نەبوو،باوەڕیان بە یەکگرتنەوەی هەموو عەرەب هەبوو، هەرواش بۆ یەکگرتنەوەی هەموو کوردستان، دوای ئەو جۆرە دروشمە بە نازی و فاشی و رەگەز پەرست لەقەلەم درا لەلایەن شیوعیەکان

+ لەسالی ١٩٣٥ بووە حزبی شیوعی عێراق، دوای سەرۆکایەتی بە (یوسف سلمان- فهد)* سپێردرا، لەگەڵکەسانی وەك :(عزیز محمد، زکی خیری، عامر عبدالله، مکرم تالەبانی، کریم احمد ..) ئەو ڕەوتەیان پێگەیاند.

- هەڵوێستیان بەرامبەر کێشەی کورد چەسپاو نەبوو، چەند جارێك وەردەگەرا، لەدوایدا بەندی کرد بە چارەسەری کێشەی پرۆلیتاریای عێراق .

- کۆمەڵێك ئینشقاقیان تێکەوت،بەپێی هەندێ سەرچاوە زیاتر لە ٢٥ جار لێك جودا بووینەوە، لەوانەی جودا بووینەوە : (کتلة العمل، وحدة النضال،کتلة الی الأمام، لجنة الوطنية الثورية، الأتحاد، راية الشغيلة...) بەلاّم سەرەکیەکەی لە ١٩٦٧/٩/١٧ لەسەر دابەشی (چین و سۆڤیەت) ئەوانیش دابەش بوون بۆ قیادە مرکزی (عزیز الحاج- خەتی چینی) (لجنە مرکزی- عزیز محمد- خەتی سۆڤیەتی) زۆریش دژایەتی یەکیان کرد.

- لە ساڵی ١٩٦٣ (عبدالسلام عارف) زۆر بە توندی لێیدان و هاتنەوە ناو شۆڕشی کورد.

- تا دوای ڕێکەوتنی ئازار بە یەك لایەنی بەرەیەکیان لەگەڵ حزبی بەعس جاڕدا لەیادی ١٧ی تەمووزی ١٩٧٣.

- لە هەمان ساڵ تەنها لە بەشی کوردستان چەکیان لە حکومەت وەرگرت، بەلاّم لە سەرتاسەری چەك کران بە فەرمانی بارزانیەوە

- لە شەڕی چارەنووسی ١٩٧٤- ١٩٧٥ لە بەرەی حکومەت بوون بە چەکەوە دژی شۆڕشی کورد.

- دوای شکستی ١٩٧٥ حکومەت سیاسەتی (ضغط علی القواعد وتقريب القيادة)یان لەگەڵ بەکارهێنان.

---

* لە بنەچەدا مەسیحی بوو ئیعدام کرا

- لەساڵی ١٩٧٨ لەدوای قەلۆش بوونیان دیسان هاتنەوە ناو شۆڕشی کوردستان و جلی کوردی و جەمەدانی باوی هاتەوە، دروشمی کوردایەتی پەیدابۆوە.

- لەساڵی ١٩٨٠ چوونە ناو هەردوو بەرەی دژ بەیەکی (جود- پارتی و حسک) و (جوقد- یەکێتی).

- لە ١٩٨٣/٥/١ کارەساتی قرناقەیان بەسەرهات لەسەر دەستی یەکێتی نزیکەی ١٠٠ کادیری چالاکیان لە دەست دا، هەریەکە لە (کریم احمد* - احمد بانی خەیلانی) سەرکردەکانی تر دەستگیر کران.

- کۆنگرەی (٤)ی (حشع) زۆر سەخت بوو، نیمچە ئینشقاق و وازهێنان ڕویدا، ئەو ڕۆڵەیان کەم بۆوە، لەدوای ئاشت بوونەوە لەگەڵ (ینك) و پێکهێنانی بەرە لەگەڵی لەسالی ١٩٨٨حشع رولی لاواز بۆوە تا ئەو ساتەش

- لەدوای وەستانی جەنگی عێراق- ئێران لە ١٩٨٨ چوونە دیوی ئێران.

- لەدوای داڕمانی شیوعیەتی جیهان بە مەدرەسەوە لە ١٩٩١ زیاتر فکرەی دروست کردنی حشك هاتەوە مەیدان بەتایبەتی ئەو دەنگەی لە هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستان (٢١١٢٣) دەکا ٢٪، ئیتر لەلیژنەی ئیقلیم بەرەو حزبێکی سەربەخۆی کوردستان وەڕێکەوت.

- <u>سەربردەی لیژنەی ئیقلیم:</u> دەکەڕێتەوە بو ساڵی ١٩٦٧ لە کۆنگرەی (٣) بڕیاری دروست کردنی لیژنەی ئیقلیمی کوردستانی حزبی شیوعی درابوو.

- لە راپەڕینەکان بەشدار بوو، ئەندام و لایەنگرانی پاکتر و پابەندتر بوون، لە دیاردە دزێوەکانی تاڵان، ئاودیوکردن، دزی، ڕاووڕووتی...دووربوون

- لە کۆنگرەی (٥)ی شەقڵاوە ١٩٩٣ حشع بووە چەند پارچەیەك:

١- حشك- کریم احمد.

---

* وادیار بوو بەجوریك دلنیا کرابوونەوەلەلایەن یەکیتی کە ئەو هەلمەتە حشع ناگریتەوە، بۆیە (کریم احمد)کەلەلای ئێمە دیل بوو پشتی لیّ کردبووین هەردووبارەی دەکردەوەو دەی ووت : ((لاحول ولا ...والله بابە باش،ئەدی کوا بەلین کوا پرولیتاریاکەمان ...))، بەشی عیراقچی ناوکومەلە قایل نەبوون بەو لێدانە و مەلا بەختیار ئەو فەرمانەی جی بەجی نەکرد لەمەلبەندی شارباژیری(حاجی مامەند) لەگەل بەهائەدین نوری ریکەوتن شەر نەکەن ولە ئەنجاما دەمەقالیەکی زور توند لە رێی جهازی بێ تەل لەنیوان ملابختیار و نەوشیروان مستەفا روویدا کەسەرپەرشتی هەلمەتی دژ بە حشعی دەکرد، دوای مام جلال هاتە سەر خەت وەقی بە هەردوولا دا و ووتی هەنگاوی هەردوولاتان راستە!! هەریەکەتان بەدوای کاری خۆتان بەردەوام بن کوتایی بەکێشەکە هات .

٢- حشع- حميد موسى.
٣- پارتی کاری سەربەخۆ- ابو حکمت- محمد حلاق.
- لەدوای ئەو دارِمانە جیهانیەی شیوعی ئەو حزبە بەرەو زیاتر کزیـەو کـەمتر رۆڵـی ماوە.

<u>سـەرجەم سـەرکردە بـەکارەکانیان</u> :عاصـم الفلـیح (١٩٣٤- ١٩٣٥)،یوسـف سـلمان (فهد١٩٣٩- ١٩٤٩)،جاسم الطعان،، زکی وطبان- (١٩٤٨- ١٩٤٩)، بهاءالدین نـوری (١٩٥٠- ١٩٥٣)، حمیـد عثمـان(١٩٥٤- ١٩٥٥)، سـلام عـادل، عزیـز محمـد (١٩٦٤- ١٩٩٣) لەدوای د مجید موسا وکریم احمد وئیستاش د کمال شاکر

<u>پەند و ئەزموون:</u>

لەبەر ئەوەی باسەکەمان لەسەر حزبە کوردستانیەکانی هەموو بەسەرهات و ئەزموونەکانی (حشك)یش لەناو (حشع)ە ئەویش عێراقیە، بەڵام ئەوەی گرنگە خـەباتی ئـەو چـینایەتی بووە و کێشەی کوردیش نەتەوایەتی بووە، هەرچەندە زۆربەی سەرکردە و کـادیرانی کـورد بوون، بەڵام ئەگەر وەك ئێستا (ح ش ك) دروست بوایە جۆرەکاریگـەرو ئـەنجامێکی تـری دەبوو، هەموو خاڵە لاوازەکانی سەبارەت بە کورد لەوە کۆدەبێتـەوە (تضحیة الجزء مـن أجل الکل) کە کورد تیایدا (جزء) و ڕووخانی سەرمایەداریش (کل) بوو، یان لە باشـترین دوخیدا کوردستان (جزء) و عێراق (کل) بوو! ، بۆیە گەلێ جار دەیان ووت بە پێی مـەرج وپێناسی ستالین بۆ (ئومە) ئەوا کورد ئومە نیە بۆیە شایسـتەی بەدەولـەت بـوون نیـە ، هەلوێستەکانی وپچووی ئەزموونی حزبی شیوعی تونسی بـوو کـە لـە سـالی ١٩١٩وەك درێژکراوەی حزبی شیوعی فرنسی دروست کرا، فرنسا وئیتالیاش داگیرکەری ئـەو ناوچـانە بوون بۆیە حزبی شیوعی تونسی نەیتوانی ئەو دوو دۆخە بە سـەلامەتی کـۆ بکاتـەوە لـە ئەنجاما کەوتە بەرەی فرنسی لەدژی بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی تونسی، هەرچەندە لەسـالی ١٩٣٤لە حزبی شیوعی فرنسی جیا بۆوە بەڵام ئەوپەڵەیە لـە کـۆڵ مێـژووی ئـەو حزبـە نەبۆوە تا گەشە بکا، بەو شێوەیەش مێژووی حزبی شیوعی نەك هەر دەردەسەری بـوو بـۆ کورد، بەڵکو بۆ خۆشی، لەبەر هۆیەکی سادە ئەوان لەو واقعە دەژیان، کەچی بە عەینەکی سۆڤیەت دەیان ڕوانیە ئەو واقعەی خۆیان و جیهان،لـەو بارەیـەوە بـا گـوێ لـە ڕای فهد

ڕاگرین لە بارەی هەر ڕەخنەیەك لە سەركردایەتی ستالین و دەڵێ: (ئـەوەی سـتالین دەیلـێ وەیکا هەر ئـەركی شـیوعیەكانی سـۆفیەتی نیـە وەك ئـەركێكی موقـەدەس وەدق جـێ بەجێی بكەن بەڵكو ئەركی هەموو پرۆلیتاریای جهانە پـەیڕەوی بكـا)[1] ،هـەمو ئەوانـەو بیرو بـاوەڕێكی ئـاوا نـامۆ بـە خـەڵكی كوردجسـتان كـە هەفتانـە یـەك ملیـۆن خـەڵك خۆیەخشانە دەچنە گوتاری هەینی هەر ئەو ئەنجامەی دەبێ ولەگەل ١١ حزب ولایـەنی تـر ئینجا یەك كورسی پێ هاتوە

[1] مؤلفات الرفیق فهد –حزب الشیوعی ولا إشتراكیة الدیموقراطیة ص٢٣

-٦-

پارچەکانی تری کوردستان

لە پارچەکانی تری کوردستان نمونەی دوو حزبی تریان بە کورتی باس دەکەین بەلاّم لـە چوارچێوەی حزبە کوردستانیەکان نین، هەر بۆ ئەوەی شتێکی سەرەتاییش لەو دیو ئەو دیو بزانری :

١- کوردستانی ئێران

باری کوردستانی ئێران تایبەت ترە لە بەشەکانی تـر، چـونکە لـە سـەردەمی جـەنگی چـالدێرانی ١٥١٤وە ئـەو بەشـەی کوردسـتان کەوتۆتـە ژێـر دەسـەلاّتی فارسـی، جـاران دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەکان مانای فەرمانی ڕاسـتەوخۆ نـەبوو، بۆیـە دەسـەلاّت زیـاتر بـۆ ئیمارەتەکان دەگەڕایەوە، بەلاّم دەسەلاّتی ئیمارەتەکانی کوردی بەشی عوسمـانی بـەهێزتر بوو، هەرچەندە هیچ لایەکیان پرۆسەی بەفارس کردن یان بە تورك کردنیان ئـەنجام نـەداوە، چونکە سەردەمی نەتەوایەتی و فەرهەنگی ناشنالّی نەبووە

لەسەرەتای سەدەی بیستەمیش کە سەردەمی چارەی خۆنووسی میللـەتان بـوو، ئـەوا ئێرانی ئەوسا لەگەلّ بەریتانیا و ڕۆژئاوا هاوکار بوون، بۆیە لەو نەخشانەی کە لـە چـواردە خالّەکەی ویلسون و بانگەوازی سەربەخۆیی فەڕەنسـی و بـەریتانی هاوبـەش لـە ١٩١٨ و دواییش سیڤەری ١٩٢٠ و هەتا سایکس- بیکـۆی ١٩١٦ش دیـوی کوردسـتانی ئێرانـی نەدەگرتەوە، ئەوکاتیش ئێران زۆر لاواز بوو، ئەگەر کـورد خـاوەنی سـتراتیژ و بەرنامـەی بەهێز بوایە سەربەخۆیی زۆر سانابوو، بەتایبـەتی زۆربـەی خێلّـەکانی کوردسـتانی ئێـران لایەنگیری شێخ محمود بوون، بەلاّم هەروەك ئێستاش سەرکردایەتی کـورد هێشـتا نازانـێ ڕزگاری لەکوێ وکەی دەست پێ دەکا و هەروا کۆدەکـانی بزرکـردووە، هەنـدێ ڕاپـەڕینی ئەنجام دا، لەوانە:

- سەرجەم ڕاپـەڕین و شۆڕشـەکانی کوردسـتانی ئێـران : ١٩١٨، ١٩٢٠،، ١٩٢٥، ١٩٢٧، ١٩٢٩، ١٩٣٠، لـە هەریەکـە لـە ناوچـەکانی موکریـان، هـەورامان، ورمـێ،

گوڵبان..)، گرنگ ترینیان (سمکۆی شکاك بوو ناوی لەخۆ نا شای کوردستان و رۆژنامــەی کوردستانی هەبوو).

- ماوەیەك لە سەرانسەری کوردستان بزوتنەوەیــەکی دیــاری وا نــەبووە، تــا چــلەکان ئینجا کۆمەڵەی ژ.ك - ژیانەوەی کورد- لە ١٩٤٢/٨/١٦ بە بنەمای ئیســلامیانە لــە شاری مهاباد دروست بوو، لە ١٩٤٥/٨/١٦ (ژ.ك) بوو بە(حزبی دیموکراسی کوردستان - حدکا)، بە دروشمی (حەقیقەت، عدالت، تەمەدون) ئەو دروشمە ئیسلامیانە بــەردەوام بــوو تا قازی محمد لەسێدارە درا ئنجابەرە بەرە دروشمی سیکوڵارانە جێی گرتــەوە، نــاوی ئــەو حزبە لەدووسەرچاوە دێت، یەکەمیان: ئەوناوە بەکارهاتووە لە دەوروبەری ١٩١٨- ١٩٢٠ دووەمیان لە ئازەربیجانیش فرقەی دیمکراتی هــەبوو لــەو دەمــیش کوردەکــان زور لــەژێر کاریگەری ئەزموونی ئازەر بوون .

- لە ١٩٤٥/١٠/٢٥ یەکەمین کۆنگرەی حدکا لە مەهاباد بەسترا، قازی محمد کرایــە سەرۆکی حزب. - لە ساڵی ١٩٤٦ کۆماری مهاباد دروست بــوو دوای نزیکــەی ســاڵێك شکستی هێنا.

- وەك لەمێژووی (پارتی) باسمان کرد (حــدکا) لــە دۆخێکــی تــەنگ دابــوو لــەکاتی شۆڕشی ئەیلول بەهۆی ئەو پەیوەندیەی نێوان سەرکردایەتی ئەیلول و شای ئێــران، بۆیــەش ناوەرۆکی لەگەڵ (پارتی) دیوی عێراقی زۆرجیایە.

__قۆناغی نوێی:__

باری دەولی و ئیقلیمی، باری ناوەخۆش کپ و بێدەنگی بوو لە ئــەنجامی ئــەو فشــارە زۆرەی ساواکی شای ئێران، بەڵام جم وجۆڵی پێشمەرگایەتی (یەکێتی) کەمــە ئومێــدێکی بۆ پەیداکردبوون.

- ئەوکاتی سەرکردەکانی (حدکا) لەدەرەوە بــوون (هــێمن مهابــادی، عبــدالله حســن زادە) لەعێراق بوون، د.قاسملو لە ئەوروپا بوو، چالاکیەکی وا بەو شێوەیان نەبوو.

- لە ساڵی ١٩٧٨ لەسەر ئەو وتارە ناشیرینەی کە لەلایەن وەزیری رۆشــنبیری(داریۆش هومایۆن)ەوە نووسرا دژی خمێنی لــە زانکــۆی تــەورێز خۆپیشــاندان کــراو شۆڕشــەکە بــە داینەمۆیەکی ئیسلامیانە گڵپەی گرت، ١٨ مانگی خایاند، کوردستانیش لە (٣) مانگی

دوای بەفراوانتر بەشداری کرد[1]، تودەو بەرەی نیشتمانی و فدائی خەڵق و مجاهدینی خەلق... هاتنە مەیدان.

- لەدوای کڵپەی عاشورای ١٩٧٩ سەرکردەکانی (حدکا) و (د.قاسملو) لەڕێگای کوردستانی عێراق گەیشتنەوە دیوی کوردستانی ئێران.

- لەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لەئێران لە ١٩٧٩/٢/١١ لە کۆبوونەوەیەکی فراوانی جەماوەری لە مهاباد ئاشکرا بوونەوەی (حدکا) ڕاگەیەنرا لەلایەن د.قاسملوی سکرتێری حیزب.

- لەدوایدا هەریەکە لە (عبداللە حسن زادە، کریمی حسامی، غەنی بلوریان، هێمن مهابادی، صادق شرف کەندی، سید رسوی بابەگەورە،...) دەورو چالاکی خۆیان هەبووە لە قوناغە جیاجیاکانی ڕەوتی حدکا.

- لە هەمان کاتدا (محمد مهتدی) کە پێشتر (حدکا) بوو (کۆمەڵەی یەکسانی کوردستان)ی ڕاگەیاند بە تیۆرێکی مارکسیانە و دوای بوو بە (کۆمەڵەی زەحمەت کێشانی کوردستان)

- هەردوو زانای ئایینی (م. احمد مفتی زادە) و (شێخ عزالدین حسێنی) لە سنە و مهاباد وەك دوو سەرکردەی ئایینی سەریان هەڵدا.

- کوردستانی ئێران بارێکی تایبەتی وەرگرت هەر لەگەڵ ڕووخانی شاە، سەربازگەی مهاباد لەلایەن (سەرگورد عەباسی- دوای تیرۆر کرا) تەسلیمی خەڵکی مهاباد کراو هەموو خەڵك چەکدار بوون.

- سێ شەڕ لە: پاوە، سنە، نەغەدە، هەڵگیرسا، بەڵام کۆنترۆڵ کرا.

- تەوەری (شێخ عزالدین- کۆمەڵە)ش لە یەکێتی نزیك بوون، بەڵام نێوانی حدکا و یەکێتی سارد بوو بەو تێڕوانینەی کە گوایە(کۆمەڵەی زەحمەتکێشان) درێژکراوەی کۆمەڵەی عێراقە و (جلال تاڵەبانی) دروستی کردوون بۆ دووبەرەکی، هەرچەندە بە تەقویمی خۆیان کۆمەڵەی ئێران لەپێش کۆمەڵەی عیراقیش دروست بووە، بۆیە (حدکا) لە (حسك) نزیك تر بوو لە پاداشی ئەوەشا لە سالی ١٩٨٠دانوستانێکیان لەگەل حکومەتی عیراقی بو حسك ڕێکخست

---

[1] بڕوانە: بەهمەن سعیدی- ٥سال لەگەل عبداللە موهتەدی ل٩٣

- سەرکەوتنی ئیسلام لەئێران کۆمەڵێك دەرگای قوفڵ دراوی بۆ کورد کردەوە بە هەموو لایەك.

- لەدوای ئەو شەڕانە چەندین وەفد دروست بوو هات و چۆی کرد تا گەیشتن بە ئامانجێك کە شورای ئیسلامی لە شارەکانیان دروست بکەن، هەر کورد خۆی سنورەکان بپارێزن.

- لە راپرسیەکەی ۱۹۷۹ی سەرانسەری بۆ بناغەدانانی کۆماری ئیسلامی لە کوردستان بێجگە لە (ملا أحمد موفتی زادە) لایەنگیری کۆماریکی ئیسلامی نەکرا و زیاتر بەلای عەلمانیەت بوون.

- ئەو ڕەوتە عەلمانیەی حزبەکانی کوردستانی ئێران مایەی نیگەرانی سەرانی کۆماری ئیسلامی ئێران بوو، ئەو عەلمانیەتە وای کرد خەڵکی کوردستان سوود لەو گۆڕانە مەزنە وەرنەگرن کە هیچ میللەتێکی دوور و نزیك نەبوو سودی لێ وەرنەگرێ.

- جم وجۆڵی شەڕ و کەللەڕەقی دەستی پێکرد، بەڵام د.قاسملۆ دەیویست بە ئاشتیانەو سوود لە موئەسساتی نوێ وەرگرێ و خۆی بۆ (مجلس خبرگان) هەڵبژارد و دەریش چوو.

- لە سەرەتای ۱۹۷۹/۸ لەڕێی ناوچەکانی گەرمیانی عێراق (گوایە قالە فەرەج) بەدەستی عێراق (کە زۆر مەبەستی بوو یەکەم شەڕ هەڵگیرسێ لە کوردستانی ئێران) چوونە ناو پاوەو (پۆلێك پاسداریان کوشت و دواییش سەریان بڕین)، کڵپەی شەڕ دەستێ پێکرد زۆر بە سەختی.

- لە ۱۹۷۹/۸/۱۹ جەنگی سەرتاسەری جاڕدرا زۆر بە هەڵچوونیشەوە (۳) مانگی خایاند.

- ئنجا دەوری (حدکا) زیاتر خەملی و فرە ناوەند و (شێخ عزالدین) بەرەبەرە نزم بوونەوە.

- ئەو شەڕە زۆر دەنگی دایەوە، زۆربەی شارەکانی کوردستانی ئێران کەوتەوە دەست حکومەت.

- (ا. تالەقانی) ئیمام جومعەی تاران ئامۆژگاریەکی کراوەی بۆ کورد نارد تیایدا هاتبوو ئێوەی نەوەی سلاح الدین بەگوێی بێگانە مەکەن لە دوایدا بەتەنها دەمێننەوە،

(عبدالحميد الكشك)و سەرکردە کوردەکانی عێراقیش لەوانە مام جەلال و کاک مەسعودیش هەمان ئامۆژگاری کردن.

- (حدکا) خۆی رێکخستەوەو دەستی بە چالاکی کردو زۆر شوێنی تری وەرگرتەوە، یەکێتیش (وساطة)ی کرد، بووە هۆی دانووستان.

- (أ. خومەینی) گەلآڵەیەکی بڵاوکردەوە مادەی چاکی تیابوو (لە سەردەمی خاتەمی هەندیکی جێبەجێ کرا) ئەوکاتی لەلایەن هەموو لایەنەکان چاك پەیرەو نەکرا.

- سنورەکانی دیوی عێراق بەرزەفت نەدەکرا (شەڕی سنە) جارێکی دی دەستی پێکرد.

- ئەوجارە شەڕی بەڕاستی دەستی پێکرد بێوەستان، پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراقیش کەوتە بەرەی ئێران بەهۆی دەرهێنانی (تەرمی مەلا مستەفا بارزانی) گوایە (سید رەسوی بابەگەورە) بە هاوکاری (مخابراتی عێراق) پێی هەڵسابوون.

- لە ساڵی ١٩٨٠جەنگی عێراق- ئێران دەستی پێکرد، (حدکا)ش بەتەواوی شکا لە بەرامبەر هێرشی (پاسدار و قیادەموقەتە- وەك خۆیان لە ئێزگەی دەنگی کوردستانی دەیان گوت)، یەکێتیش هاتە پشتیوانی و عێراقیش زیاتر یارمەتی دەدان.

- دەبێ بگۆترێ (حدکا) پێشنیاری شەر وەستانی کرد لەگەڵ ئێران لە ساتە تەنگانەکانی سەرەتای هێرشی عێراق.

- لە کۆنگرەی ١٩٨٠/٦/٢١ گرۆهی (٧) نەفەری (غەنی بلوریانی) پەیوەندی بە توودە ئاشکرابوو، جیابوونەوە لەگەڵ کۆمەڵەش جارجار شەڕی براکوژی ڕوویدەدا.

- لەساڵی ١٩٨٠ بە فڕۆکەی عێراقی لە زیندانیەکانی (حدکا) درا لە ناوچەی دۆڵەتوو تیایدا کۆمەڵێك دیلی پاسدارو ئەرتەشی ئێرانی لێ کوژران،حدکاناڕەزایی دەربڕی، وا پێدەچوو لە نێو ڕیزەکانی حدکا سیخوڕی مخابراتی عێراقی ئەو دانانەی کردبێ، ئەگەر چی بەشێکیش پێیان وابوو سیناریۆکە فراوانترە

- لە ساڵی ١٩٨٢ لە هێرشە گەورەکانی هاوبەش (پارتی دیموکراسی کوردستانی عێراق) و (پاسداران) هێزەکانی حدکا خراپ تێشکاو (ی ن ك) پاڵپشتی کرد.

- کۆمەڵەش لە ١٩٨٣ یەکجاری چەکی داناو بووە حزبی کۆمەنیستی ئێران، دوای بەشێکیان گەڕانەوە

- دەرکەوت (حدکا) تەواو لەگەڵ عێراق پەیوەندیدارەو ڕۆڵێکی گرنگیان بینی لە دروستکردنی دانوستانی نێوان (ی ن ك) و حکومەتی عێراق.

- بارەگاکانیان کەوتە کوردستانی عێراق، جارجار لە شەڕەکانی براکوژی لە قازانجی ینك)بەشدار دەبوون، لەدوای ڕاپەڕینیش بەشداریەکی زیاتری شەڕی نێوان (ی ن ك) و (بزوتنەوەی ئیسلامی) کرد لە قازانجی یەکێتی بەتایبەتی لە تەوەرەی کۆیە، ئەگەر ڕاست بووبێ کە (م.علی عبدالعزیز رابەری بزووتنەوە) گوایە (٦) ئەندامی(حدکا)ی تەسلیم بە ئێران کردووە واپێدەچێ ئەوبەشداریە تۆڵەی ئەوە بووبێ.

- (حدکا)جارێکی ترئینشقاقیان کرد(جلیل گادانی- ئەقلیەت) جیابووە. د.قاسملۆ لە١٩٨٩/٧/١٣ لەنەمسا تیرۆرکرا، لەدوایدا سادق شرف کەندی هاتبووەجێی لە١٩٩٢/٩/١٧لە بەرلین تیرۆرکرا، بەپێی گومانی حدکا لەرێی دڵنیای دانووستانی و هەڵخەڵەتێنران و لەلایەن ئێران تیرۆر کران،جاریش وایە بەنارەسمی گومانیان لە هەندێ سەرکردەی کوردیشە

- جارێکی تر یەکیان گرتەوە ودوای ماوەیەك دیسان لێك جیابوونەوە وئەوجارە عبدالله حسن زادە ئەقەلیەتە هەرچەندە ئەندامە ڕەسەنەکانی حیزب زیاتر لەگەل ئەون .

- ئێستا (حدکا) دیسان کەرت بووینەوە،زۆربەی لایەنە کوردیەکانی ئێران دووچاری ئەو پەرتەوازەییە بووینە ، بۆیە چالاکیشیان زۆر لاوازە

ئایدۆلۆژیای:

نەتەوەیی+ چەپێکی مام ناوەندی + سۆشیالیستێکی دیموکراسیانە، هەڵوێستی بەرامبەر ئیسلام و عەلمانیەت میانڕەوە[1]، واتە تێڕوانینی کلاسیکیە،بەندە بە رارەوی عەلمانیەتی (هۆلیوکی) واتە نەلایەنگیری ئاینە نە دژیشە، ئاین و دەوڵەت و ژیان لێك جیادەکاتەوە، هەروەك لە ڕاپرسیە بەناوبانگەی (شەریعەتی ئیسلامی - ١٩٧٩)

---

[1] بۆیە ناومان برد بە عەلمانیەتی میانڕەو چونکە عەلمانی توندرەویش هەیە، کۆمەڵەی ئێران هەڵوێستی بەرامبەر ئاین هەڵوێستێکی مارکسیە و لەسەرەتای دەست پێکردنی ڕادیۆ قورئان ناخوێنێت، ئەوە نمونەیەکی توندرەوی عەلمانیە، هەموو ئەوانەی بەربەرەکانی ئیسلامی و دیاردەی ئیسلام دەکەن چ بە نووسین چ بە یاسایی و سیاسی، ئەوا عەلمانیەتی توندی پێ دەوترێ.

دەرکەوت ئەوان دەنگیان نەدا بۆ ئیسلامی، ئەوسا لەجیاتی کۆماری ئیسلامی داوای سیستەمێکی سۆشیالیستی ئێستاش دیموکراسی دەکەن،ئەوانیش پێش شکستی بلۆکی سۆڤیەتی لە مارکسی نزیك بووینە ،تەنانەت دقاسملۆش کە بە سەرکردەیەکی میلی وتێگەیشتوو هەژمارکراوە فکری مارکسی بوە[1] ،پێشی وابوو ئیمپریالیزم ورۆژئاوا هۆکاری مەینەتی کوردن[2]

دروشمیان:

لە نەتەوەیی دا: دیموکراسی بۆ ئێران خودموختاری بۆ کوردستان، ئیستا بەو شێوەیە گۆڕاوە : وەدیهێنانی مافەکانی گەلی کورد لەچوارچێوەی ئێرانێکی فیدرال ودیموکراتدا

لە کۆمەلایەتیش: ڕووخانی ئیمپریالیزم (بەتایبەتی ئەمریکا)[3]، ئێستا گۆڕاوە لەدوای دارمانی بلۆکی سۆشیالیستی و سۆڤیەت هەروەك حزبە کوردستانیەکانی تر، وەدی هێنانی کۆمەلگەیەکی دیموکراتی سۆشیالیستی

ئەزموون و پەند

خالی بە هێزی کوردستانی ئیران ئەوەیە کە لە مێژووی شۆرشی کوردی (ئیراق) هەر یارمەتیدەر بووینە لەسەر ئاستی سەرکردایەتی ومیلەتەوە،لە سالی ١٩٦٣ لەگەرمەی هەلمەتی جینۆسایدکردنی کورد بەهۆی گەلەکۆی ولاتانی عرب ئەوا هێزەکانی حزبی دیمکراتی کوردستانی ئیران بە(احمد تۆفیق)ی سکرتیرشیەوە هاتن یارمەتی شۆرشی ئەیلولیان دا، ئەوە لەکاتێك بوە کە بەشێك لە کوردی ئیراق جاشایەتیان دەکرد، هەروەك لەو دواییەش بۆ ئەنفالی دوەم بەعسیەکان بە یارمەتی راستەوخۆی زیاتر لە ٣٥٠ فەوجی خەفیفەی کورد ،لەکاتیکا کوردستانی ئیران باوەشیان بۆ کوردستانی ئیراق کردبۆوە بە

---

[1] بروانە :نیوسەدەتیکۆشان ل٤١

[2] بروانە:د عبدالرحمن قاسملۆ-کوردوکوردستان ل٢٩١

[3] جاران ئەوانیش وەك کوردستان ئیراق وتورکیا شەڕ بوو لەسەر ئەوەی کامیان زیاتر دژ بە ئیمپریالیزمە ئەوەك حزبە شیوعیەکان توومەتی سەر بە ئیمپریالیزمیان بدەنە پال،بۆیەلەسەرەتای کردنەوەی رادیۆی دەنگی کوردستان(حدکا)دەی ووت تێدەکۆشین لە پێناو رووخانی ئیمپریالیزم بە تایبەتی ئەمریکا،سەرەرای ئەوەش حزبی توودە دقاسملۆی توومەتبار کردبوو گوایە ٩ملیۆن دۆلاری لە ناتۆ وەرگرتوە،جلیل گادانی لە کتیبی(٥٠ سال خەبات ل٢٤٩) دەلی:خەباتی بێ ووچانمان دژ بە ئیمپریالیزم وبەتایبەتی ئەمریکابوە..

هەمو شێوەیەك، دەبێ ئەوەش بڵێین زۆرشەرمەزاری بۆ ئیمەی کوردی ئیراق بوو لە پای ئەو چاکانەی ئەوان لەنیو هەندی حزبی کوردستانی خۆمان (بە عەلمانی وئیسلامیەوە)هاریکاریان لەگەل پاسداران وئیتلاعاتی ئیرانی دەکرد بۆ لیدانی کادیروکەسایەتی کوردستانی ئیران کەلەکوردستانی ئیراق (بە ریکەوتن) دانیشتبوون

<u>لە خاڵە لاوازەکانی کوردستانی ئێران:</u>

یەکەم- شێخ عزالدین حسینی: مامۆستایەکی ئایینی بوو، گونجاویش بوو لەگەڵ پێشهاتە نوێیەکانی ئێران ..کەچی:

١- زور بەخێرایی خوی لەدژی شورشی ئیران ساغ کردەوە

٢- لایەنگیری کۆمەڵە و مارکسیەت و عەلمانیەتی کرد لە کوردستان و لە ئێرانیش.

٣- بەفتوایەکی رەسمی خۆی لایەنگیری شەریعەتی ئیسلامی نەکرد بۆ دەستوور.

٤- لە رۆژنامە و گۆڤارەکان بە (شێخ الاحمر) ناودەبرا.

٥- لە دواییدا جەماوەری نەما لەسەر ئەو رێبازە، عەلمانیەکانیش پشتیان تێکرد، بەراستی ئەزمونێکی زەقە لەسەر بەکارهێنانی ئاین و زانایانی ئاینی بۆ مەرامی سیاسی، عەلمانیەکان تا ئیشیان پێبوو تەرو قوزبوو، بەکاریان دێنن لەگەڵ هەر گۆڕانێك بە سەرگەردانی بەجێیان دێڵن، بۆیە چارەنووسی هەموو مامۆستایاکی ئایینی بەو شێوازە لەدونیا وادەبێت لە قیامەتیش خۆیان چاکتر دەزانن چارەنووسی چیە.

دووەم- حدکا

١- د.قاسملو بەپیاوێکی ژیرو دووربین ناسرابوو، بەڵام بە هەرهۆیەکی ناوەکی بێت یان دەرەکی لە قەبڵاندنی واقعی نوێی ئێران بە هەڵەدا چوو بوو، هەموو نەخشە و پلان و ستراتیجیەت و پەیوەندیەکانیان بنیات نابوو لەسەر ئەو بنچینەی کە (رژێمی شێوە ئیسلامی) تەمەنی زۆر کورت و شازە، ١٤ سەدە گەڕانەوەیە بۆ دواوە، ئەوە ڕای سەرجەم عەلمانیەکانی کوردستان بوو.

٢- هەر بۆیەش نەگونجان لەگەڵ سیستەمی نوێی ئێران و پێش هاتە جیهانیەکان لەڕوانگەی عەقیدەیەکی سیاسی، نەك لە روانگەی کوردایەتیەوە.

٣- گوایە حزبەکان دروست بوون بۆ مافی کورد.. ئەوە ئامانجە و حزبەکانیش ئامرازن، هەموو لایەك دەیلێنەوە، جا پرسیاری ستراتیجی ئەوەیە، (حدکا) خۆی ئامرازەکە بوو، بۆچی عەقیدەی ئەو حزبەی لە عەلمانی نەگۆری بۆ ئیسلام؟ مادام لە خزمەت ئامانجدا بوو، ئەگەر بە تاکتیکیش بوایە مادام لەلایەن دەولەتی مەرکەزی ئەو جۆرە عەقیدەیەی عەلمانی نامۆ بێت؟

٤- (حدکا) چووە ریزی عەلمانیەتی ئێران لەگەڵ مجاهدینی خلق و فدائی خەلق بە پشتیوانی حکومەتی بەعس و کە هەموویان دژی کورد بوون، لە دژی (کۆماری ئیسلامی)یش بەرەیەکیان پیك هینا بە ناوی (شورای مقاومت) دوای مجاهدین بەحدکا قایل نەبوو ودەری کرد، بەو شێوەیە کێشە فکریەکەی خستە پێش کێشەی کورد.

٥- واتە کوردستان دیسان بووە بەلاگێری عەقیدەو بیرۆکەی هێنراو.. کوردستان بووە سەنگەرێکی دژە ئیسلام (مجاهدین، فدائی، مارکسیزمی هاوچەرخ، توودە، بەرە،...)، باری کوردایەتیەکە قورستر بوو.

٦- لە بیرەوەریەکانی زۆربەی سەرکردە کوردەکانی عێراق هاتووە گوایە ئامۆژگاری (حدکا) کراوە کە هەرچی داواکاریەکیان هەیە بە چەك و شۆرش داوای نەکەن بە ئاشتیانەو سوود لە شوورا و ئەنجومەنی شارەوانی و هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی وەرگرن وەك ئێستا پەیرەو دەکرێ زۆر بە بەرهەم ترە لەو ئەنجامەی (حدکا) پێ گەیشتووە.

٧- سنوورەکانی عێراقیان پێ بەرزەفت نەدەبوو، دەستی عێراقی دەگەیشتە قوڵایی ئێران لەرێی کوردستان، بەپێی بەرژەوەندی خۆی رووداوی دروست دەکرد، هەردەم بەرژەوەندی رژێمی بەعسی عێراقیش لە دژی ستراتیجیەتی کوردە.

٨- لە هەڵبژاردن دۆست و دوژمنی کورد، عێراقی بەعسی فاشیزمی دژ بە کورد و هاوشێوەکانی بەدۆست وەرگیرا.

٩- هەر لە چوارچێوەی کوردیەوە تا (حدکا) دەسەڵاتی هەبوو کەمتر چاکەی لایەنەکانی کوردی عیراقی لەچاو گرت کە یارمەتی دابوون،هەرچەندە هەندێ لایەنی کوردی عیراقیش لەدوای راپەرین ئەو چاکەیەی کە کوردی ئیران لەکۆنەوە تا ئەو ساتەش لەگەل تەواوی کوردی ئیراقی کردوە باش لەبەرچاو نەگرت وبەکرێگرتەیی نزیکەی

٢٠٧كادیرو پێشمەرگەی لایەنە ئێرانیەکانیان تیرۆر کرد[١]، چەند جارێکیش هێزی ئێرانیان بەسەروەکردن.

١٠- وەکو هەموو حزبە عەلمانیەکان زۆربەی ناکۆکی و لێك جیابونەوەکانیان لەسەر عەقیدەی چەپی و کێشەکانی سۆشیالیستی بوو کە هیچ پەیوەندیەکی ئۆرگانێکی بە کوردایەتی نەبوو[٢]

١١ - نەیتوانی باوەشی فراوانتر بکات بە ڕاستەقینەی سەنگەری ئیسلام و کوردایەتی بکاتە یەك و هەریەکە لە (احمد مفتی زادە) و شێخ عزالدین حسێنی خانەی خۆیان بۆ دابنێ.

هەڵوەستە لەسەر هەندێ لەو خاڵانە:

١- (حدکا)ش وەك ئەزموونی کوردستانی عێراق لە سەرەتادا نەیتوانیوە ببێتە حزبێکی جەماوەری، بۆیە هەوڵی داوە سەرکردەیەکی روحی بۆ خۆی دروست بکا، هەروەك لە دیوی عێراق مەلا مستەفا ئەو چەترە بەهێزە بووە، بەڵام لە ساتەکانی ئەو دواییە زیاتر عەلمانی زاڵ بووە بۆیە بەرەبەرە ئەو رەسیدە بەهێزە لاواز دەکرێ، حزبەکەش لەگەڵیدا لاواز دەبێ، هەروەك دەبینین رێژەی لایەنگیری (پ دك)ی عێراق لە سەردەمی مەلا مستەفا زیاتر لە٩٠٪ی میللەتی کوردی لەگەڵ بوو، کەچی ئێستا وا دەقەبلێنری کە٣٠٪ کەمتر بێت، لەدیوی کوردستانی ئێرانیش هەروابوو، یەکەم جار قازی محمد و بەو دروشمە ئایینیانەی (ژ.ك) بناغەی ئەو حزبەی بەهێزکرد، بەڵام لەدوای دا بەرەبەرە لەژێر سەرکردایەتی عەلمانی ئەو بنکە جەماوەریەی لەدەستداو فرەحزبی و فرەمیلیشیایی دروست دەبێ و دەبێتە فەوزا، بۆیە ئێستا دەنگی زۆر لە کورتیەو ناوەندیایەتی لەدەستداوە، بەردەوام لێك جیادەبنەوە.

[١] بڕوانە: ٥سال لەگەل عبدالله موهتەدی ل٤٥٤

[٢] بڕوانە:عبدالله حسن زادە-نیو سەدە تێکۆشان ب٢ باس لەوجیابوونەوەی گرۆی ٧نەفەری ووتو دوای(لادەرەکان) وئینجا(ریبەرایەتی شۆرشگێر)و زۆری تر لەکۆنگرەکان دەکا کە جیا بووینەوە بە هۆی پرسی ئایدیۆلۆژیای مارکسی وکیشەکانی نیو سۆڤیەت وشیوعیەت بوە نەك بە هۆی پرسی کوردەوە بێت ،بۆدیوی عیراقیش بڕوانە: پەنجەکان یەکتر دەشکێنن –نەوشیروان مستەفا ل٢٧١-٢٧٤.

بەڵام لە کوردستانی عێراق ئەگەر بەتاکتیکیش بێ توانیویانە هەر حزبەو (یەکێتی یەکی زانایان) دروست بکا، ئەگەرچی دەسەڵاتیشیان نیە هەر لەریزی (یەکێتی ئافرەتان) و (یەکێتی قوتابیان) و لاوان و ئەو شێوازەیە، بەڵام توانراوە بۆشاییەکە پڕ بکەنەوە.. کەچی لەودیو نەیان توانیوە ئەو بوشایە پر بکەنەوە، بۆیە بۆشاییەکە گەورەیە و بووەتە قەیران.

٢- لەڕوانگەی عەقیدەیەکی چەپی و سۆشیالیستی و عەلمانیانەهەلس و کەوتیان لەگەل گۆڕانی نوێی ئێران کردکە خۆی لە شۆڕشی ئیسلامی دەنوێنێت[١]، لەڕاستیدا ئەو شۆڕشە قازانجێکی لەبن نەهاتووی بۆ جولانەوەی کورد هەبوو، چ وەك ستراتیژی چ وەك دەماودەست، چونکە بۆ یەکەم جار دەرگای قوفلّ دراو- بەو قوفلّەی کە لە (سایکس- بیکۆ ١٩١٦) ڕا کلیل درابوو - کرایەوە، تەکانێکی زۆر مەزنی بە جولانەوەی کورد بەخشی، بەداخەوە زۆربەی نووسەر و لێکۆلەرەوەکانی ئێستا بە نەتەوایەتی سەرقالّن، ئەوکات لەشاخ نەبوون، زۆر ئاگاداریش نەبوون کە چەندە هێزی پێشمەرگە لەپێش ئەو شۆڕشە لەدۆزەخی هاوپەیمانی سێکوچکە (شا- بەعس- تورانی تورکی)دابوو، بۆیە دەبوایە کورد بەجۆرێکی تر بەپیل ئەو شۆڕشە بچوایە، بەلام وا تێبینی دەکرێ کە لەوەتەی مەینەتی کورد لەسەرەتای سەدەی (٢٠) ئەوە سێ جارە جیهان دەهەژێ، کەچی کورد ناتوانێ سوود وەرگرێ، ئەو شۆڕشەش جیهان هەژانێك بوو، چونکە لە بەرنامەکانی دا گۆڕانی نەخشەی (ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست)ی تیابوو، کە لە سایکس- بیکۆ وە وەك کۆنکریت دارڕژراوەو تیایدا کوردی تیا خنکێنراوە، بەداخەوە لەو قولاییە نووسەرو سیاسەتمەداری کوردکەمتر دەبینرێ، بۆیە ناتوانێ سوود لەو ڕەهەندە ستراتیژیانە وەرگرێ، ئیتر بەپێچەوانە دەبینین (حدکا) لەبەرەی مجاهدین خلق و بەعس دۆزرایەوە، لەوەش زیاتر توانیان (ی ن ك)یش هەلّخەلّەتێنن و دانوستانی ١٩٨٣ لەگەلّ بەعس ئەنجام بدەن، چونکە مام جەلال تا ڕادەیەکی زۆر بەگوێی د.قاسملوی دەکرد،بەو پێیەی دکتور ئەو رایانەی سوشیال -دیکراسەکان نەقل دەکا، هەروەك بەخۆم چەند جارێك بەنارەسمی لەنزیك کۆبونەوەکانی نێوانیان بووم لەنێوزەنگ، د.قاسملو و مەلا شێخ عزالدین ئەو مفاوەزاتەیان بە یەکێتی کرد.. بەلام هیچ جارێك ئەو دوو زاتە داوایان لە مام جەلال نەدەکرد کە لەگەلّ قیادە موەقەتە دانوستان بکا! و نەشکرا. ئەوە هەموو هەلّەی ستراتیژی بووە،

بەووردی بروانە (پەنجەکان یەکتر دەشکێنن ل١٢٢)ئەو لەنگیە لە ستراتیژیەتی تەواوی بزوتنەوەی کورد دەردەکەوێ

تەرازووەکان تا ڕادەیەکی زۆربەرژەوەندی شەخسی وحزبی بووە نەك بەرژەوەندی بالای کورد.

٣- هەر بەهۆی بیروباوەڕ و تێڕوانینی عەلمانی ئەو ئینشقاقانە کراو دەکرێ، ئەو جۆرە جەدەلە وەك ئەرێ سۆشیال دیموکراسی چاکترە یان سۆشیالی زانستی، یاخودئەرێ سۆڤیەت سەرمایەداری راستەوخۆیە یان سەرمایەداری دەوڵەتیە.. ئێوە ترۆتسکین یاخود ستالینی.. لەو نێوانە دەبوە مشت و مڕێکی دیالکتیکانەی وا کۆتایی بە ئینشقاق دەهات[1]، بۆیە دەبینین ئەو هەموو ئینشقاقە کرا لەنێو ریزی (حدکا)، هەرچەندە حزبێکی میانڕەو سەرکردەیەکی- د.قاسملو- زۆر عاقڵیش هەبوو، تائیستاش لەحزبەدەسەلاتدارەکانی کوردستانی ئیراقی پاکترە لە رووی پەروەردەو ریکخستن وخو نەویستی ... بەلآم پەیڕەوی عەلمانیەت وای بەهەلە دەبرد، یەکەم ئنشقاق (غەنی بلوریان) - کە بە گروهی (٧) نەفەری ناوزەد دەکران - کردی بەهۆی ئەوەی گوایە (حدکا لایەنگیری سوشیال دیموکراسە نەك سۆشیال زانستی)،نمونەیەکی تری سەرنج راکێش باس بکەین، هاوڕێ خەجۆ کچە گەنجێکی زیرەك بوو، سکرتێری ئالای رزگاری کوردستانی سەروو لەسەر ڕاڕەوی مارکسی- ستالینی بوون، بارەگای لە نیوزەنگ لەتەنیشت ئێمە بوو،، لە ١٩٨١- ١٩٨٢ مێردی بە عبداللە موهتەدی کردکەسەربە مارکسی — تروتسکی بوو- برای صلاحی مهتدی سکرتێری کومەلەی کوردستانی ئیران بوو،لەبەر ئەوەی وەختی خۆی ستالین وتروتسکی دژی یەك بوون ئەوا لەنێو ئالای رزگاری بووە لیك جیابوونەوە تا ئەو رادەیە سەرکردەیەکیان خۆی خنکاندو کە سبەینی هەستاینەوە حەبلی لەملی خۆی کردبوو بەدرەختێك لە رقی ئەوەی چۆن ستالینیەك مێرد بە تروتسکیەك بکا!!، .. بەووردی سەرنج بدە رێبازەکانی عەلمانی چۆن میللەتی کوردی یەك رێزیان پارچەپارچە کرد و دەکەن، ئەو ڕایە لە (شەرەفنامە)ش بەدی دەکرێ و ئامۆژگاری و وەسیەتێکی گرنگی بەجێ هێشتووە، دەڵێ: کورد کاتێ تێك دەگیران ((تەنیالە شادە وئیماندا نەبی لە هیچ شتی تردا یەکتر ناگرنەوە))[2]، واتە بە کوردی و کورتی بە عەلمانیەت پارچەپارچە دەبن و بە ئایینیش یەك دەخرانەوە، ئەو سووڕە تائێستاش بە خەست تر بەردەوامە لە هەموو پارچەکان.

---

[1] نیو سەدە خەبات ..عبداللە حسن زادە

[2] شەرەفنامە –ل٣٦

بەهەمان شێوەی کە لە کوردستان لەنێو (ی ن ك) بەهۆی عێراقچی و کوردستان چی کێشمەکێشی وا توند دروست بوو تا لەدوایی مەلا بەختیار جیابۆوەو بەدەیان جار دووپاتی دەکردەوە کە ئەوان بۆ کورد و مەسەلەی قەومی بەشاخ نەکەوتوون بۆ کرێکاران هاتوون و کرێکاری کورد و عەرەبیش جیاوازی نیە، ئیتر دروشمی (کوردایەتی شەرمەزاریە) لەوەوە هاتووە.. بەهەمان شێوە ئەو کێشەیە لە کوردستانی ئێرانیش هەڵگیرسا لەنێوان باڵی ئێرانچی و کوردستانچی، بەڵام لە عێراق بە هۆی مام جلالەوە باڵی کوردستانچی زاڵ بوو، بووە هۆی زیندانی کردنی مەلا بەختیار و دەرکردنی فەرمانی لەسێدارەدانی، کەچی لە کوردستانی ئەودیو ئێرانچی زاڵ بوو.

هەموو ئەو هەنگاو و رووداوانە لەسەر بنچینەی ئەوە نەبووە کە ئەو بیرۆکانە کامیان لەخزمەتی کورد بوونە، بەڵکو بیروڕاو سیستەمێك بووە کە لە هەندەران هێناویانە لەکاتێکدا کە لەشوێنی خۆی بێ سوود ببوو، تا ئەم ساتەش لەسەر ئەو پرۆگرامە سیاسی و ستراتیژیە بەردەوامن.

٤- لەبارەی دروشمی (حدکا) هەڵبەتە دوو هەڵوەستە هەیە، یەکەمیان: ئەو دروشمەی دیموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان، ئەو دروشمە لەبەشی عێراقی نزیکەی نیو سەدە بەرزکرایەوە، کەچی لەو ئەزمونەی عێراقی نوێ بەعەمەلی دەرکەوت کە هەڵەیە، بە کورتیەکەی ئەوەیە ئەو دیموکراسیەی کە بانگەشەی بۆ دەکرێ لەلایەن حزبە کوردستانیەکان بەخۆیان پەیڕەوی ناکەن، ئنجا لە بەغداش دەرکەوت کە بە دیموکراسی چارەسەری کێشەی نەتەوەیی ناکرێ، بۆیە لەناکاو زاراوەی (تەوافوف) سەری هەڵدا، جا ئەوەی جێی سەرنجە تا ئێستاش (حدکا) هەر پابەندە بەو دروشمە.. دووەمیان ئەوەیە (حدکا) لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەتی دروشمی روخانی ئیمپریالیزم بەتایبەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکی هەڵگرتبوو، هەروەك حزبەکانی تری کوردستان، کەچی لەناکاو دەرکەوت بۆیان تاکە رزگارکەری کورد ئەمریکایە..! لەدوای راپۆرتی بیکەر- هاملتۆن ئاواش دەرنەچوو.. بۆیە بەڕاستی نازانرێ ستراتیژیەتی سەرتاسەری بزوتنەوەی کوردایەتی چی دەکا، یاخود دەتوانین بڵێین ستراتیژیەتی نیە.

٧- پەیوەندی (حدکا) بە (پ دك): لەڕاستیدا لەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئێران کاتی (أ.خمینی) وەڵامی بروسکەی مەلا مستەفای بە ڕێزێکی تایبەتیەوە داوە و داوای لێکرد بگەڕێتەوە ئێران، سەرتاسەری عەلمانیەتی کورد هەڵوێستیان بەرامبەر شۆڕشی

ئێران بە سەلبی گۆڕا، وەسفی (خمینی)یش بە سەرکردایەتیەکی عاشق بە کۆنەپەرستی وەك مەلا مستەفا کرا.. لەهەموان زیاتر (حدکا) بوو، وا دیاربوو دەستی بەعسیش لێی بەهێز بوو[1]، بۆیە واپێدەچێ ئەو مەسەلەیەی دەرهێنانی تەرمی مەلا مستەفا ڕاست بێت[2]، کە (پ دك) بەرەسمی (سید رەسولی بابەگەورە) بەرپرسی م- ع(حدکا)ی لێ تاوانبار کرد.. بەگشتی (حدکا) هەر دەسەڵاتی کوردستانی وەرگرت زۆر منەتی بەسەر (پ دك) کرد و ئاماژەی بە دەرکردنی دەکردن، لەکاتێکدا پەنای مجاهدین خلق و فدائی دەدا، تەنانەت کۆماری ئیسلامی ئێران وەك (حدکا) منەتی نەدەکرد کە دەوڵەت بوو، (پ دك) لەسەر مەسئولیەتی ئەو دەوڵەتە لە ئێران بوون، ئەو چاکەیەم لە (عبدالعزیز حکیم)یش گوێ لێ بوو لەکاتێکدا کە لە وەفدێکی (ی ن ك) بووین نامەی مام جەلالمان بۆ (محمد باقر حکیم) بردبوولە ١٩٨١ سەبارەت بە (چەکە حجزکراوەکانی یەکێتی لە سەقز)، عبدالعزیز حکیم هەڵوێستی لە (حدکا) نەرمتر بوو ووتی ئێمە لە وەسیەتی باوکمان (محسن الحکیم- گەورە مەرجەعی شیعەی عێراق لە شەستەکان) بۆمان ماوەتەوە کە ڕێز لە کورد بگرین و هەر ئیشێکی هەیان بێ بۆیان بکەین و قایلیش نین پارتی و لایەنەکانی تر لە کوردستانی ئێران دەربکرین.

ئەو دڕدۆنگیەی (حدکا) هەر مابوو هەتا کاتێ کەوتنە دیوی کوردستانی عێراقیش، واباشە بۆ روونکردنەوەی ئەو راستیە لاسەرنجێك بدەینە ئەم بەسەرهاتە:

لەکاتی ئەنفالەکان و کۆتایی جەنگی عێراق- ئێران لە١٩٨٨، هێز و لایەنە کوردیەکان خراپ شکستیان هێنا، ئێمە ئەوکاتە لە ناوچەی دۆڵی پڵنگان بووین، لەیەکێتی تۆرابووین، ئەو ناوچەیە- سوارە عباس ئاغە لێی بالادەست بوو- هەر لە هەشتاکانەوە کە بارەگا لە کوردستان نەبوو، (پ.م)ی هەموو لایەنەکان دەیتوانی لەو ناوچەیە بحەوێتەوە، ئەو بنەماڵەیەی عباس ئاغەی سەرکەپکان بنەماڵەیەکی نیشتمان پەروەر بوون، هەرچەندە ئەوانیش دابەش ببوون بەلای حکومەت و یەکێتی و پارتی، بەڵام جیا لە زۆربەی سەرەك عەشیرەتەکان، ئەوانە وڵات پارێز و پەناگەی نیشتمان پەروەران بوون، ڕاپەڕینیش لەو دەروازەیە سەری هەڵدا، لەو ناوچەیەدا جێگەی (حدکا)شی لێبوو وە

[1] بروانە: بەهمەن سعیدی- ٥سال لەگەل عبدالله موهتەدی ل٩٣

[2] هەندێك پێیان وایە ئەوە سیناریۆ بوو بۆ جێ بە جێ کردنی شەڕی براکوژی لەگەل حدکا کە لە لایەن ئێرانەوە پێیان سپێردرابوو ...لەوانە محمدی حاجی محمود لە یاداشتەکانی پێش مەرگایەتی باسی کردووە

لەپشت (کەرەك) بوون ئەوکاتی. ئا لەو کاتەدا هێزە سەرەکیەکانی ئەوسا بریتی بوون لە (ی ن ك) و ئیسلامیەکان، ئنجا (پ دك) بوو، هاتنە ئەو ناوچەیە بۆ پەرینەوەی دیوی ئیران، وادیار بوو هەریەکە لە (ی ن ك) و ئیسلامیەکان رێکخستن و لایەنگیری تەنگانەیان زۆربوو، بەسانایی ئەوان لەو ناوچەیە و پشدەر و رانیە دەرباز بوون بۆ ئێران، بەلاَم هێزەکانی (پ دك) کە خۆی لە زیاتر لە (٢٠٠) پ.م دەدا بە سەرۆکایەتی مام نادر هەورامی، هاتنە ناوچەی ساردتکێی دۆڵی پڵنگان - کە باسم کرد- ، ئیتر وادیار بوو ئەوانە زۆر فەقیرحاڵو نەشارەزا بوون، دۆستی راستەقینەشیان زۆر کەم بوو، باشترین بەلگەی بێ وورەیی و نەشارەزاییان ئەوەبوو بۆ ماوەی چەند رۆژێك لەو شوێنە ترسناکە مانەوە بێ ئەوەی جێی خۆیان بگۆرن، بەخۆم نامەم بۆ ناردن کە تەنها جێیەکەیان بگوازنەوە تاقەتیان نەبوو، لەراستیدا ئەو هێزەی (پ دك) وا بێچارە ببون لەبەر چەند هۆیەکی تر، یەکێك لەوانە (مام نادر هەورامی) سەرکردەی ئەو هێزە بوو، کەچی ئەو خەلکی ئەو ناوچەیە نەبوو، ئەگینا لەناوچەکانی سلێمانی و هەورامان یەکێ لە قارەمانترین پێشمەرگەی کوردستان بوە، ئنجا هێزەکانی (پ دك) وەك ئەوانی تر نەبوو زۆری لە خەڵك بکەن یان نەرمە پەیوەندیان بە حکومەت هەبێ تارادەیەك لەسەر ئەخلاقی پێشمەرگەی رەسەن مابوون، بۆیە دوچاری قەیرانی بێ وورەیی و بێچارەیی و رووخان بوون.. بەلاَم خەڵکی دێی ساردتکی بە ئەندازەی شارەزایی کەمی خۆیان یارمەتیەکی ئێجگار زۆریان دان، هەر لەگەڵ هاتنی ئەو هێزە بۆ ئەو ناوچەیە پێشمەرگەیەکیان ناردە لای من بەناوی (عمر علی حمشین- جوتیار)*، ئیتر بەئاگاهاتینەوە لە بارودۆخیان و بەخێرایی جارمان دا کە ئەگەر بە هەموو لایەك یارمەتی ئەو هێزە نەدەین رەنگە بەتەواوی بکەونە بەردەستی حکومەت، وادیاربوو زۆر تەنگاو ببون، چونکە بەهەمان پێشمەرگەدا وەلاَمێکیان بۆ من ناردەوە تیایدا هاتبوو: ئەگەر ناتوانن هەمووومان دەرباز بکەن ئەوا با (٧ سەرکردە) لەوان رزگار بکەین!! زۆر بەو پێشنیارە دلتەنگ بووم، بەلاَم وادیار بوو ئەوە رەئی هەموو سەرکردەکان نەبوو، سەرجەم سەرکردەکانیان (١١) ئەندام بوون، (٢- ٣) سەرکردە لێیان زۆر بە وورە و قارەمان بوون، منیش نامەیەکم بە هەمان پێشمەرگەدا نارد و بەتوندی سەرزەنشتم کردن، نووسیم بۆیان: ((ئێمە وا بە هەموو لایەك هەولتان بۆ دەدەین رزگارتان بکەین، چۆن دلتان دێت ئەو پێشمەرگە نازدارانە بەرەلاَ

* ئێستاش ماوە لە گوندی کونەسیخورەی شارۆچکەی مخمورە وئەو راستیانەی لایە

بکەن، ئەگەر وابکەن ئێمە دێین بەخۆمان سەرپەرشتیان دەکەین)) و بەبیرم هێنانەوە کە تەنگاوی چەند ڕۆژێکە دەرگا دەکرێتەوە، ئیتر ئەوە مێژووە ئاگادارین بۆتان دەبێتە سەروەری..

زۆر باش بوو بەرەی وورە بەرزەکان زاڵ بوون بەسەر سەرکردە بێ وورەکان و وەلامێکی بەنووسینیان بەهەمان پێشمەرگەدا بۆ ناردمەوە، ووتیان هەتا دنیا ماوە ئێمە پێشمەرگەی تۆین..

لەو کێشمەکێشمەدا خەڵکی ناوچەکەو جەماعەتی سوارئاغە بە هاواریانەوە هاتن، تەنانەت حسێن شوعی، پێشمەرگەیەکی (ی ن ك) بوو، وەك ئێمە زیز ببوو لەو ناوچەیە لە شەوورۆژێکدا لەپێناو ئەو هێزەی (پ دك) سێ جار چووە پشت ئاشان و گەڕایەوە تا بزانێ ئاخۆ ڕێی دەرچوون هەیە یاخود نا، زۆر مەبەستم درێژەی ئەو باسە نیە ودوای بە هەموولایەك دەرمان چوواندن، ئەوەی مەبەستمە و پەیوەندی بە (ح دکا)وە لەو بەسەرهاتە ئەوەیە، لەدوای ڕێکەوتنمان لەگەڵ سەرکردەی ئەو هێزە و مانەوەیان لەگەل پێشمەرگەکان، ئەوەبوو وتیان دوو لەو سەرکردانەمان(کە زۆر بێ وورە بوون) نەخۆشن جێیان بکەنەوە، منیش ئەوەم لا ئاسان بوو، هەرچەندە ناوچەکە تاك و تۆی لە پێشمەرگەی (ینك)و ئیسلامی لێ مابوو، دۆستیان زۆر بوو لەو ناوچەیە بە ئاسانی لە هەمو جێیەك جێیان دەبۆوە، بۆیە بەهاوکاری لەگەڵ (ئەرسەلان کاك همزە- و فیصل حقی ئاغە) ئامیرکەرتێکی (ینك) بوو، لەوکاتی لەگەڵ سوارئاغە بوو، چووین بۆ بارەگای (حدکا) بۆ ئەوەی لە خەستەخانەکەی ئەوان جێی ئەو دوو سەرکردەیە بکەینەوە، زۆر بەگەرمی وەکو هەموو جار وەریان گرتینەوە، منیش وتم کاکە دوو پێشمەرگەی ئێمە (یەکێتی) نەخۆشن، دەیانهێنین با لاتان بن بە ئەمانەت، وتیان بەسەرچاو ئیش بۆ ئێوە، بەلام ئێمە دلنیاین ئەو پێشمەرگانە هی ئێوە نین، ئیتر زۆر بە هەڵچوون و دەنگ بەرزیەوە قسەیان کرد و وتیان ئەوا ئێوە تە کلیفی موستەحیل دەکەن، ئێمە دەزانین ئەو دووە قیادەموەقەتەی خائینن، لەپاش بەبەریەکداچونێکی زۆر قەبولیان نەکرد. هەرچەندە پێشمان گوتن ئەدی ئەوەنیە کۆماری ئیسلامی کوردیش نیە وا هەموو کوردی وەرگرتەوە، بۆ ئێوە واناکەن؟ ڕۆژێك دادێت ئەوەتان بەچاودا دەدەینەوە، وتیان هەرگیز ئێمە ئیشمان بە قیادەموەقەتە نابێ، ئەگەر بوونە حکومەتش با دەرمان بکەن!! .

+ مامۆستا جمال مورتکە- ئەنـدامی سـەرکردایەتی پ د ک باسـی ئـەوکات وسـاتە تەنگانەی کردووە لەکتێبێك بەناوی (چـیا دەدوێ) تیایـدا لـەلای خۆیـەوە سوپاسـی ئـەو یارمەتیانەی من وهەموو ئەوانەی ناوم هێناون کردووە

٢- کوردستانی تورکیا

پارتی کرێکارانی کوردستان (پ.ك.ك)

ئەو باسە مێژوویەی کورد و سەرەتای سەرهەڵدانی هەستی نەتەوایەتی لەلایەك و لەلایەکی تر ئەو بارە ناوخۆو ئیقلیمی و جیهانیەی لە قۆناغی نوێ بزووتنەوەی کوردایەتی باسمان کرد، دوو سەرچاوەی بەکارن لەسەر چۆنیەتی دروست بوونی (پ.ك.ك).

راپەڕینەکانی کوردستانی تورکیا زیاتر شێوازی کوردستانیانەی وەرگرنەگرت تا سەرەتای سەدەی بیستەم، سەرەتای مەینەت و کێشەی کورد لە کوردستانی بەشی تورکیا دەست پێ دەکا، بەجۆرێ کە لە سەردەمی عوسمانلی باری سیاسی کورد زۆر چاك بوو لەچاو ئیستا، دەسەڵاتی کوردی چ لە کوردستان چ لە ناوجەرگەی خەلافەت بەهێز بوو تەنانەت لەو سەردەمی جار وابوو والی بەغدا لەلایەن کورد دادەنرا، بەتایبەتی لە سەردەمی عەبدولڕەحمان بابان، ئنجا نەخشەی کوردستان لەو سەردەمی دوو هێندەی نەخشەی ئێستا گەورە بوو، ئەوسا میللەتانی تر بۆ ماف وەرگرتن لە کورد دەپاڕانەوە، کورد حوکمڕانی عەرەب و ئەرمەن و میللەتی تریشی دەکرد، بەرەبەرە ئەو دەسەڵاتەی کوردی لاواز بوو کاتێ لە ناوجەرگەی خەلافەت گۆڕانکارییەکی ترسناك روویدا کە لە سەرەتای سەدەی ١٩ دەست پێدەکا، ئەویش سەرهەڵدانی تەیاری تەغریبی کە دوایی بووە عەلمانی نەتەوەگەری، بەتایبەتی لەدوای ئینقلابەکەیان کە لە ١٩٠٨- ١٩٠٩ز، ئنجا سەرهەڵدانی تۆرانیەت لە ١٩١٣و کەمالیەت لە١٩١٨ ولەکۆتاییدا هەڵوەشاندنەوەی خەلافەتی ئیسلامی لە ١٩٢٤/٣/٣ و دەسەڵات گرتنە دەستی عەلمانی نەتەوەگەری بە یەکجاری، ئیتر باری سیاسی کورد گۆڕا ،لە کاتێکا لە پێشتر (هادی پاشا) نوێنەری سوڵتان واحددین دانی بە مافی چارەی خۆنووسی کورد ناو لەگەڵ نوێنەری کورد (شەریف پاشا و عەبدولقادر شەمزینی) مۆریان کرد، هەمان ئەو دەستنووسەیان بردە (سیڤەر ١٩٢٠)، لەوێش بە نێودەوڵەتی کرا، بەهەمان شیوەش علی ئحسان پاشای بەرپرسی ویلایەتەکانی موسل وبەغداو بەسرە بە رەسمی دانی بە دەسەلاتی شیخ محمود هێنا، کەچی پاشان عەلمانیەتی تورکی قایل نەبووەهەلسا لەگەڵ بەریتانیا و فەڕەنسا و وڵاتانی رۆژئاوا (لۆزانی ١٩٢٣)یان گۆڕی و کورد بێ بەش کرا، لەو گۆڕان و وەرچەرخانە

تەیاری عەلمانی کوردی رۆڵێکی زۆر خراپی بینی بە پاڵپشت کردنی ئەتاتورك، تا کورد گەیشتە بن بەست و لە کاروان بەجێ ما، ئنجا شێخ سەعیدی پیران و کۆمەڵێك زانای ناوداری کورد لە ١٩٢٥ جاری شۆڕشیان داو داوای سەرەکیان ئەوەبوو یان وەك جاران خەلافەت بگەڕێتەوە، یان کوردستانیش سەربەخۆ بێت، ئەو شۆڕشە خەریك بوو سەرکەوێ، بەڵام دوایی رۆژئاوا و بەلشەفیەتی (شیوعیەکان) رووسی بە هەموو لایەك یارمەتی تورکیایان داو بەسەر ئەو شۆڕشەدا زاڵ بوون ،لەو ساوە مەینەتی کورد دروست بووە ،دوای ئەوە دوو شۆرشی تری ئاگریداخ ودەرسیم هەلگیرساو شکستی هێنا، ،هەر لە شۆڕش و ڕاپەڕین دابووینە تا جەنگی جیهانی دووەم.

+ لەو مەودایەی پاش چلەکان جۆرە بێئومێدی و سستیەك باڵی کێشا، دیارە شۆڕشی ئەیلولیش ئەو ئاسەوارەی نەبووە لەسەر کوردستانی تورکیا بۆیە (پارتی – لقی تورکیا) بەرەبەرە پوکایەوە.

+ قۆناغی نوێی کوردایەتی و سەرکەوتنی شۆڕی ئیسلامی ئێران لە ١٩٧٩و بێجێگەی کورد لە دەستووری[1] تورکیا و توونـد و تیژیەکانی ناو تورکیا ئاسۆیەکی ڕووناك وتاریکی بوژاندنەوەی هەستی کوردایەتی بوو.

+ لە سەرەتای هەشتاکان زیاتر لە ١٢ لایەنی مارکسی لە کوردستانی تورکیا پەیدابوو، لەوانە (کاوە، دەنگی کاوە، ئاڵای رزگاری، ئازادی، دەدەقادە، حزبی سۆشیالیستی کوردستان، پ.ك.ك..).

دروست بوونی پ.ك.ك

بەپێی تەقویمی خۆیان لە ١٩٧٨/١١/٢٧ لەناوچەی ئامەد دروست بووە، یەکەم کۆنفرانس لە ١٥/تموز/ ١٩٨١ کراو، یەکەم چالاکی پێشمەرگایەتیش لە ١٩٨٤ دەستی پێکرد لەناوچەی شەمزینان، ئەو حزبە مێژووی زۆر بەندە بە سەرۆکەکەی (عبداللە ئۆجەلان –ئاپۆ)[2] کە لە ساڵی ١٩٧٠ چالاکی خوێنکارانەی هەبووەو دەستگیر کراوە،

---

[1] لەدوای دروست بوونی دەولەتی عەلمانی تورکیا لەدەستوورەکانی دا ئینکاری بوونی کوردی کردوە، وەك ئیستاش ئەو نکولیەی کورد لەمادەی ٦٦ی ئەنایاسا(دەستور)ی تورکیا بەرجەستە بوە.

[2] یەکەم سەرکردەی کورد کە نازناوی (ئاپۆ)ی هەلگرتبێ (عوسمان سەبری) کە لە بەلگەنامەکان وادەردەکەوێ بەناوی حزبی خۆیبوون مۆری ئەو نامە بەکۆمەلەی کردوە لە رۆژی ٢٥-٣-١٩٢٠ بۆ لویدجۆرجی بریتانی،بە ئاپۆ بەناوبانگ بوو واتە مامە.

لەگەڵ چەند کەسایەتیەکی تری وەك (جميل بابەق- جمعه، علی حیدر قەیتان، عوسمان ئۆجەلان...)، بڵاوکراوەیەکی ناوەندی بەناوی (سەربەخۆبوون)ی دەردەکرد.

ئایدۆلۆژیای:

هەست و سۆزی نەتەوایەتی ئەو دەروونە هەڵچووانەی بۆ دروست کرد کە جۆرە عەقیدەیەکی (مارکسی لینینی)ی توندی شێوە ڤێتنامیانە و (هۆشی مین)[1] وەربگرن، لەلایەکی تر ژانەکانی سەرمایەداری و پاڵپشت کردنی تورکیایەکی بێ ویژدان، (پ.ك.ك) ی بەو ڕەوتە بەرهەم هێناوە،[2] هەڵوێستیان بەرامبەر بوونەوەر، دروستکەر، کۆمەڵ، ئادەمیزاد، دادگەری، مولکیەت، نیشتمان، مێژوو، ئایین... زیاتر توند بووە بێداهێنان، بەڵام ئێستا وەرچەرخانێك هەیە لەو عەقیدەیە لەپاش زەروزیانێکی زۆر.

ڕەوتی (سیرە):

پەیوەندیەکی موکومی لەگەڵ (بەرەی میللی ڕزگاری فەلەستین- جۆرج حەبەش) هەبووە، بۆیە گەریلاکانی لە لبنان ڕادەهێنا و (ئاپۆ) خۆی لە بیقاع بوو. (گەریلا زاراوەیەکی ئیسپانیە بەمانای وردەشەڕ، واتە لەشێوەی پارتیزانی)، جا سەرنج بدە (پ.ك.ك) ویستی زۆربەی چەمك و زاراوە کوردایەتیەکانی وەك پێشمەرگە وەرگێڕێ بۆ گەریلا بۆ ئەوەی مارکسیەتێکی خەست پەیڕەو بکا، ئەو داب و نەریت و زاراوەی کوردیش ڕاپێچ بدا.

+ لە ساڵی ۱۹۸۳ تورکیا و عێراق ڕێکەوتن هەریەکە بۆی هەبێت ۲۰کم بچێتە ناو خاکی یەکتر* بۆ لێدانی پێشمەرگە، لەهەمان ساڵ تورکیا بۆ یەکەم جار هاتە ناو عێراق.

+ دروست کردنی گەریلا و چالاکیەکانی لەناو کوردستانی تورکیا لەدوای ۱۹۸٤ بووە هۆی زاڵ بوونی پ ك ك بەسەر لایەنەکانی تری مارکسی کوردلە سەرووی کوردستانی.

---

[1] سەرۆکی ڤیتنام وحزبی شیوعی بوو لەکاتی رزگاری ڤیتنام لە ۱۹۷۵

[2] بروانە راپورتی کونفرانسی یەکەمی پ ك ك.

* ئەو جۆرە ڕێکەوتنە یەکەم جار لە نێوان کوردوئەرمەن کرا، لە مادەی (۲)ی ڕێکەوتنی پارتی شۆرشگێری ئەرمەن (تاشناق) لەگەل کۆمەلەی سەربەخۆی کورد (خۆیبوون)لە ۱۹۲۷\۱۰\۲۹ مۆر کرا، لە ۱۹ مادە پێك هاتبوو

+ یەکەم چالاکی گەریلای (پ.ك.ك) لـە ١٩٨٤/٨/١٥ لـە شـەمدینان دژی تورکیـا ئەنجام درا.

+ دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ ئاسۆیەکی فراوانتری بۆ (پ.ك.ك) کردەوەو لە سەرەتادا زۆر لایەنە چەپیەکانی کوردستانی عێراقیش (ئاپۆ)ی بـە رابـەر و مونـەزیری خـۆی دەزانـی. ئەگەر ئەو شکستەی بەسەر شیوعیەتی جیهانی نەهاتبایە ڕەنگە زۆربەی حزبە چەپیەکانی کوردستانی عێراق و بەشی زۆری یەکێتیش دەبوونـە بـاڵێکی (پ.ك.ك) لـە کوردسـتانی عێراق.

+ پرۆژەیەکی سیاسی و ئابوری باشی دارشت، بووە هۆی فراوان و دروست بوونی ئـەو حزبە و ئیزگەی (سەربەخۆی) کوردستانیان دامەزراند.

+ لە ١٩٩٣ (یەکێتی و پارتی) بە هاوکـاری سـوپای تورکیـا هێرشـیان کـردە سـەر (پ.ك.ك) و بووە یەکەم چالاکی و شەڕی حکومەتی هەرێم.

+ دوای وەستانی ئەو شەڕە هەردوو حیزب زنجیرەیـەك سـەنگەری سـنوریان وەرگـرت لەسەر بودجەی تورکیا.

+ لە ١٩٩٤/٤/١٦ سکرتێری یەکێتی توانی یەکـەم کـەناڵی گفتوگـۆی ناڕاسـتەوخۆ بکاتەوە لەنێوان (ئاپۆ) و (تورگوت ئوزال)، بـە یـەك لایـەنی بـۆ یەکـەم جـار (پ.ك.ك) شەڕی ڕاگرت، بەڵام بە مردنی کت وپڕی (تورگوت ئوزال) ئەو پرۆژە ئاواتەش مرد.

+ ئەوجارە تورکیا دڕندانەتر کەوتەوە شەڕ سێ هەزار دێی وێران کـرد، زینـدانـەکانی پڕ کرد.

+ بەهۆی سـوودوەرگرتن لـە یاسـا دەولیـەکان و ئـەوروپا (پ.ك.ك) تـوانی بـەناوی دەزگای کەلەپور نەك بەناوی (پ.ك.ك) یەکەم کەناڵی ئاسمانی MED TV بکاتەوە.

+ بە یەك لایەنی تا ئێستا (٤) جار شەڕی ڕاگرتـووە و تورکیـا گـوێی پێنـاداو بـە ئاشکرا دەڵێ ئێمە سوپایەکی ئازامان هەیە تەنها بەهێز وەڵام دەدەینەوە.

+ لە ١٩٩٥/٨/٢٥ لەناکاو هاتـە نـاو شـەڕی نـاوخۆی کوردسـتانی عێـراق لـەدژی پارتی، ئیدی تا سەدەی نوێ هەر ناکۆك بوون، لـەکاتێکا بـەپێی ڕای (پ دك) (پ.ك.ك) فەرمانی تێکدانی ئەزموونی کوردستانە، ڕای (پ.ك.ك)ش وایـە کـە (پ دك) لـە سـاڵی ١٩٩٢ ڕا لەناو خاکی تورکیا شان بەشانی سوپای تورکیا شەڕی گەریلا دەکا.

+ لە ساڵی ١٩٩٩ بە پلان و سیناریۆیەکی لێڵ و ئاڵۆز (شەمدین سکاك) لەنزیك دهۆك لەلایەن فڕۆکەکانی تورکیا دەستگیر کرا، شەمدین سکاك سەرکردەیەکی نزیك عبدالله ئۆجەلان بوو، خۆی تەسلیمی (پ دك) کردبۆوە، لەکاتی گواستنەوەی لە دهۆك بۆ هەولێر بە هاورێیەتی پاراستن کەوتە ئەو بۆسەو گیرا،لە کاتێکا گومان بۆ ئەوە دەچێ کەسیناریۆیەك بیت لەنێوان پارتی وتورکیا بەڵام راگەیاندنی پارتی دەڵی هەلیکۆپتەری تورکیا بێ پرسی ئیمە ئەو پروسەی ئەنجام داوە.

بە هۆیەوە تورکیا زانیاریەکی باشی دەستکەوت لەبارەی عبدالله ئۆجەلان، کاتێ وەفدی تورکیا لای حافز ئەسەد بوون باسی شوێنی ئۆجەلانیان لە سووریا کردو ئەسەدیش ئینکاری کرد یەکسەر وەفدی تورکیا مۆبایلیان کرد بۆ ژمارەی ئۆجەلان و وەری گرت ئەوەش هەرواپێدەچوو لە شەمدین سەکاك وەرگیرابێ، لەکۆتاییدا دەستگیر کرا بەو هەنگاوانەی خوارەوە:

- لە ساڵی ١٩٩٨ تورکیا و ئیسرائیل کەوتنە هاوپەیمانیەتیەکی ترسناك و ئوردنیشیان ڕاکێشاو چواردەوری سووریا گیرا، هەرچەندە ووتیان لەدژی میللەتانی ناوچەو عەرەب نیە، بەڵام هەر خێرا پێچەوانەی دەرکەوت و تورکیا هەڕەشە و فشارێکی توندی خستە سەر سووریا تا (ئاپۆ) دەربەڕێنێ و سوریاش بەناچاری ملکەچ بوو.

- لە ١٩٩٩ (ئاپۆ) چووە ڕووسیا، لەوێش بۆ ئیتالیا و دەستگیرکراو* دوای دەرچوونی بزربۆوە.

- هەرسێ مخابراتی (سیای ئەمریکی + میتی تورکی + موسادی ئیسرائیلی) لەگەڵ هەندێ مخابەراتی عەرەبی تر بەدوای بوون لە هەموو جیهان سەرەتای تراجیدیای کورد و کۆنەبرینەکانی هاتەوە یاد و کەوتە داوێکی ئاڵۆزی هەڵخەڵەتێنەر.

- لە ١٩٩٩/٢/١٥ دەستگیر کرا و بە نایاسایی (قرصنة + ارهاب + خرق السیادة الدولة الأخری...هتد.) لەوێ بە سەرکراوی برا ئیسرائیل و لەوێوەش بۆ تورکیا. بەو شیوەیە لەو دنیایە جێی پەناگەی تێکۆشەریك نەبۆوە چەندە لە سەر هەقیش بوو.

+ دوای (پ.ك.ك) شەڕی وەستاند و هێزەکانی کشاندەوە لەناو خاکی تورکیا، جارێ فەرمانی لەسێدارەدانی (ئاپۆ) هەڵپەسێردرا.

* ئەوەی جێی سەرنجە لەو دەمیدا وەزیری دادی حکومەتی هەرێم(قادر جەباری) بەخۆی کۆمەڵێك بەلگەنامە بەرەو ئیتالیا ڕۆیشت تابچێ سکالاَ لەسەر ئۆجەلان تۆمار بکا، دوای ئۆجەلان ئیتالیای بەجێ هێشت، ئەوەش بەدبەختی کوردە کەلەکۆنەوەهەروا لەساتە ناسکەکانیش دژی یەکتر بووینە.

+ چەند ئینشقاقێکیان کرد، عوسمان ئۆجەلان لێ یان جیابۆوە، ناوی (پ.ك.ك) گۆڕا بۆ (کۆنگرەی نیشتمانی) بەڵام دوای جارێکی تر لە ٢٠٠٥ گۆڕاوە بۆ (پ.ك.ك).

+ لەوەتەی حکومەتی نیمچە ئیسلامی (گەشە و پەرەپێدان) دەسەڵاتی حکومەتی گرتۆتە دەست، بواریان زیاتر پێ دراوە، کەناڵی تەلەفزیۆنی کراوەتەوەو کێشەکەیان روو لە بەجیهانی بوونە، هەرچەندە رۆژئاوا و ئەمریکا و کۆنگرەی ئیسلامی کەمتر پاڵپشتی کوردستانی تورکیان کردوە ،بەڵام کرانەوەیەکی بێ هاوتا لەچاو ئەو سەدەیەی رابووردوو بەرێوەیە.

پەند و ئەزموون لە:

- خاڵە بەهێزەکانی:

١- ئەوانە خاوەنی ئەو سەروەریەی هەڵگیرسێنەری شۆرشی نوێن لە کوردستانی تورکیای قەدەغەی زمان و نەریت و ئەو کۆنکرێتە مەزنەیان لەسەر کورد شکاند.

٢- زۆر خۆڕاگرن لە نیمچە مەحاڵێك شۆڕش و دۆزی کوردیان هێنا ئاراوەو گەیاندیانە ئەو ئاستەی ئێستا وبەردەوامیە کەشی.

٣- رێکخستنێکی پۆڵایین و نوێیان داهێنا، تا ئێستاش بەپێچەوانەی حزبە عەلمانیە کوردستانیەکانی خواروو، دەردی گەندەڵی و خۆویستی نەپەڕیوەتەوە ریزی ئەو حزبە.

٤- بە شارەزایی و بەکارهێنانی سەردەمانەی ئامرازەکانی یاسا، راگەیاندن، دەزگایی، لەهەمووی گرنگتربو یەکەم جار هەستان بە دروستکردنی (HEDP- پارتی گەل) کە لە راستیدا باڵی سیاسی و یاسایی (پ.ك.ك) بوو لەناو تورکیا، بە سوودوەرگرتنی لە یاساو دەستوری تورکیا، ئەوە بەرهەمی پرۆژەی سیاسی یە، ئەگەر کارنامەکان بە پرۆژە بێت ئەوا چالاکی شاخ و شار، دەریا و زەمین، قەلەم وچەك، عەقڵ و ماسولکە، ئەوروپا و ئیسلام... هەمووی دەرژێتە ناو یەك دەریای ئامانج.

٤- لە ناوچە شاخاویەکانی ژێر دەسەلاتی (پ ك ك)ی لێ هەیە بەپیچەوانەی دەسەلاتی حزبە کوردستانیەکان ئارامی و ئاسایش و ریکخستن وتاراددەیەك دادگەری وخزمەتی میللەت کردنی تیابوە و دوور بووینە لە گەندەلی وخو ویستی ودزی وریگری و...

- له خاڵه لاوازەکانی:

١- وەك حزبە مارکسیە کوردیەکانی تر بە درەنگەوە (مارکسی لینینی)یان پەیڕەو کرد، کە لە جیهان بەرەو گەڕانەوەو سەرایی قەیرانی لێ دەرکەوتبوو، لەکاتێکدا لە کوردستانی سەروو خواروو شەڕە پرۆلیتاریا بوو، لە ئەوروپای ڕۆژهەلات لە سەرەتای ١٩٨٠وە سەندیکای کرێکاران دەستیان بە خۆپیشاندان کرد دژی سیستەمی شیوعیەت، بەتایبەتی سەندیکای پۆلەندا بە رابەرابەتی لیخ فاونسا، ئەوانە کرێکار بوون، کەچی دروشمی ڕوخانی شیوعیەتیان هەلگرتبوو، مەزنترین کاریگەر بوو، چونکە شیوعیەت خۆی بە نوێنەری کرێکاران دەزانی.

لە فەڕەنسا و پرتغال و ئیتالیاش حزبە شیوعیەکان لە هەڵبژاردنەکان دەنگیان هاتە خوار، لە ئەفغانستان و ئێران رابوونی ئیسلامی دژی هەردوو جەمسەر سەری هەڵدا، بۆیە ئەو مارکسیەتە نەبووە پاڵنەر و ڕێخۆشکەری کوردایەتی بەڵکو بووە بارگرانی، پاساوو هۆکارێکە تا ئێستاش ئەو بوختانەی تیرۆر بە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستانی سەروو نووساوە.

٢- دەبوایە وەك ستراتیجیەت ئێستا (پ.ك.ك) لە بەرەیەك بوایە دژی سەرچاوەکانی هێزی تورکیا کە ئەمریکا و ئیسرائیل و دەست و پێوەندەکانی، بەلام بەو مارکسیەتەی ئێستای بێجگە لە کوردی بەدبەخت کەس خۆی بە میراتگری ئەو مەدرەسەیەش نازانێ.

٣- زۆر ڕوونە هەم ڕۆژهەلات (چەپی) و ڕۆژئاوای (لیبرالی) بەرپرسن لە دروست بوونی مەینەتی کورد، کەچی سەرکردەکانی کورد هەرجارەی بەلای ڕۆژئاوا یان ڕۆژهەلات لەوێشەوە بناغەکانی سایکس- پیکۆیە بە زەحمەت ئەو دەرگا قوفڵ کراوانەی سەر کورد بەو کلیلانە دەکرێتەوە.

٤- لەسەر هەمان ئایدۆلۆژی بووە هۆی شەڕی زۆر خوێناوی لەگەڵ حزب و لایەنە سیاسیەکانی تری کوردستانی تورکیا و کوردستانی تر. هەتا لەگەڵ داب و نەریتی کوردیش، ئنجا لەگەڵ زۆربەی عەشایەرەکانی کوردیش.. کە زیاتر دەردی کورد ئالۆز دەکا.

٥- سەرۆك (ئاپۆ) لە دوورە وولات بوو، واقعی کوردستان و دەوروبەری بە سەلامەتی بۆ نەقڵ نەدەکرا، بۆیە لە قەبلاندنی ڕووداوەکان بە هەڵەدا دەچوو، هەر بەنموونە کە هێرشی کردە سەر (پ دك) لە ١٩٩٥ یەکسەر (ئاپۆ) داوای لە (یشار قایە)ی سەرۆکی

(کـۆنگرەی کوردســتان) کـرد کـە پەرلەمانەکـەی لـە ئـەوروپا بگوازێتـەوە (دهـۆك) و فدراسیۆنێکی دیمکراسی لەوێ دروست بکەن! ئـەو دهۆکـەی نێـوان دوژمنـی تورکیـای و عێراق و بەهۆی هێڵێکـی لاوازی (٣٦) ی یاسـای دەولی ٦٨٨ کـەمێك پـارێزراوە ئنجـا لەدژی هەموو ئەوانەو لەدژی پارتی دەبێ چۆن بە یەشار قایە بکرێ پەرلەمان بگوازێتـەوە دهۆك ؟!.

٦- خۆ تێ گلاندن لە کێشەکانی کوردستانی عێـراق و دەسـت لـە کاروبـار وەردانـی بێمەوڵەتی حزبە دەسەلاتدارەکان و لەدوایشـدا هاتنـە نـاو شـەڕی کوردبـە کـورد، هـیچ پاساوێکی بۆ نیە جگە لە چەوتی ستراتیژیەت و تێکەڵ کردنی (ئەوەلیات و سـانەویات) و (واقع و ئاواتەکانە)..

٧- خـۆی دژی ئیمپریالیزمـە، دژی بـەرەی ڕەجعـی و وابەسـتەی ئیمپریـالیزمی ناوچەکەشە کەچی نەیتوانی هێزی ئیسلامیەکانی گەشەسەندوو لە جیهان و لـە ناوچـەکەو لە ناوەخۆش بکاتە پاڵپشتێکی کێشە ڕەواکەی کوردی تورکیا کە زۆر مەزلۆمن کەچی بـە زاڵم پیشان بدرێن. واتە بەو ڕوانگەو فەرهەنگە نەیتوانی دوژمنی دوژمنیش بکاتە دۆست کە ڕێسایەکی سەرەتایی لۆژیکیە کەسی عەوامیش سود لەو ڕێسایە وەردەگرێ.

٨- هەڵسوکەوتی لەگەڵ (خائینان) زۆر توند و (شۆڕشگێڕی) بـوو، ئیسـلاحی نـەبوو (بەپێی ئەو ئامۆژگاریە بەناوبانگەی مارکس خـۆی دەڵێـت (ئێـوە شۆڕشـگێڕ بـن نـەك ئیسلاحی) بووە هۆی زنجیرەیەکی نەبڕاوەی تۆڵەو تۆڵەسەندنەوە کە لە کۆتاییدا بە قـازانجی تورکیا تەواو بوو، جاشێکی زۆری بۆ پەیدا بوو.

٩- لە (کۆمـەڵەی نەتەوەی) و دوایش لـە دەزگـا جیهانیـەکان و بنـەماکانی (مـافی میللەتان) و لە زۆربەی بڕیارە جیهانیەکان سەبارەت بە دادگا وا هـاتووە کـە وەك یاسـای دەولی هەر میللەتێك بەزمانی خۆی بچـێتە بـەردەم دادگـا، ئـیتر دەرفـەتێکی مێـژوویی نایاب هاتبوو کە لە دادگایکردنی (عبداللە ئۆجەلان) بەزمانی کوردی بدوابوایـە نـەك بـە تورکی.. ئیتر تورکیا و دەستورەکەی دەخستە ئەوپەڕی تەك و لۆ، کەچی ئەوەی نەکرد.

١٠- ئەو کۆت و زنجیرەی سـەدەیەکە کـوردی بەنـد کـردووە وەك ڕوونـە عەلمانیـەتی تورکیایە، ئەوەش بەتەنها بەکورد هەلناوەشیتەوە، لە دەنگ دانەکانی پەرلەمانی تورکیـا پ ك ك لایەنگیری بەرەی عەلمانیەتی دەکـردو دەنگـی دایـە یـەلماز نـەك ئیسـلامیەکان، کەواتە (هەڵتەکاندنی دەسـتوری عەلمانیەتەکـەی + سـەقافەتی ئـەتاتۆرك + پشـتیوانە

جیهانیەکانی) هەمووی وەردەگەڕا ئەگەر حزبی ڕەفاه بە تەواوی لە هەڵبژاردنەکە دەرچووبوایە، یان دەنگی بە مەرج و ڕێکەوتن بدابایە پاڵ دەنگی حزبی گەشەو پەرەپێدان..
کەچی (پ.ک.ک) ئەو ستراتیجیەی نەپێکا، وەك ستراتیجی عەلمانیەتی حزبە کوردستانیەکانی تری کوردستانی خوارووش، دۆست و دوژمنیان لە ڕووی ستراتیژیەوە تا ئەم ساتەش پێ دەستنیشان نەکراوە، بۆیە ئەوەندە کێشەی کورد لە بازنەی داخراو دەخولێتەوە. هەروەك دوای لە پرۆژەکانی ڕزگاری کوردستان، زیاتر باسی دەکەین

بەشی شەشەم

ئەنجام و ئەزموونەکانی عەلمانیەت لە جیهان و کوردستان دا

حزبە کوردستانیەکان تا ڕادەیەکی باش خەباتگێڕ بووینە،ناسنامەی شاخیان هەبووە، سەلبیاتەکانی دەخەینە بەر توێژینەوەی ئەکادیمیانە بۆ پەند و وردبوونەوە،گەلی جار حزبی بوێر خۆی بەو کارە هەلدەستیت بو ئەوەی زووتر خوی فورمات بکاتەوە بەمەدرەسەیەکی فکری تۆکمە، هەڵبەتە حزبە کوردستانیەکانیش سەربە یەکێ لەو مەدرەسانەن (یان ئاوێتەیەك لێی)، بۆیە شکست و سەلبیاتی ئەو مەدرەسانەیە سەرچاوەی قەیرانی فکری و پەیڕەوی حزبە کوردسانیەکانیشە.

٦- ١ مەدرەسەکان

١- مەدرەسەی شیوعیەت.
٢- مەدرەسەی سۆشیالیستی.
٣- مەدرەسەی لیبرالی دیموکراتی.
٤- مەدرەسەی (ئیسلامی) ئایینی.
٥- نیمچە مدرسەی نەتەوەگەری

لەپێشتر باسێکمان کردن، ئێستا لە سەرەنجامی ئەزموون و ئەنجامە زانستیەکانی وەك ڕەخنە دەوەستین زۆر بە کورتی.

١- مەدرەسەی شیوعی:

أ/ لەڕووی فەلسەفیەکەی: لەسەر چەند بنەمایەك داڕژرابوو، ئەوەش ئەنجامەکانیەتی:

- (لا نهائية العالم ووحدته) بێ سـنوری گـەردوون —وەك رای مـادی و دە هریـەکانی کۆن[1]، هەم سەردێری گەورەی هەموو کتێبەکانیان و بناغەو سـەرخانی فەلسەفیەکەشـە کەچی زانستی نوێ یەکلای کردۆتەوە کە گەردوون سنووری هەیەو(لانهائی) نیە.

- (مادية الوجود) واتە هەموو شتێك ماددەیە: ئێستا زانسـتی نـوێی فیزیا،کیمیـا، بیرکـاری، پاراسـایکۆلۆژیا.. نـەك هـەر (نامادیەتی)سـەلماند بـەڵکو هـەر دەیخـوێنن و (تطبیقات)ی لەسەر دەکەن. ئنجا نەیتوانی پێناسی فەلسەفی (ڕوح)، (عقل) و (توانـا) و (راستی) و...هتد. بکات.

- هەموو شتێك ناکۆکە: ئەوە کرۆکی فلسفەی مارکسی بوو،کەچی تـا ئێسـتاش لـە سروشت ناکۆکیەك نەدۆزراوەتەوە بەو مواسەفاتە دیالێکتیکیەی مارکسی کە:

١- سیفاتی جێگۆڕکێ هەبی.

٢- هەریەکە مەرجی مانی ئەوی تریان بێت.

- ناکۆکی سەرچاوەی گەشەکردنە: یاسا نیە هەندێ جاری بەدەگمەن نمونەی هەیە.

- یاساکانی دیالێکتیك (قانون الوحدة وصراع اللأضداد)، (قانون نفي النفي)، (قانون التغيرات الكمية الى النوعية) هیچی یاسا نین، هەتا خۆشیان ئـەوەتا سـتالین لـە کتێبـی (المادية التأريخية والمادية الدياليكتيكية) (نفی النفی) پەڕانـدوە لـە یاسـایی، بـەڵام لـەو سەردەمە هەمو ئەوانەی سەروو بەڕوونی و لەژێر تاقیگـای زانسـتی شـهادەی (راسـب)ی پێدراوە.

- هەرچەندە راستی لای مارکسیەت پیرۆز بووەو ڕۆژنامەی (پراڤدە —کەلە سـوفیەت دەردەچوو) واتە (ڕاستی) بەڵام بەڕوانگەی فەلسـەفی مارکسـی (راسـتی) و (دادگـەری) (بەها).. چەسپاو نیە، گوایە دەگۆڕێـت بـەپێی زەمـان و زەمـین و بـاری کۆمەڵایـەتی و چینایەتی، بەو شێوەیە مادام (راستی) چەسپاو نەبێت ئـەوا جیـاوازی نێـوان (فرضـية) و (تیۆر) و (یاسا) و (بۆچوون) نامێنێت، واتە دەشێت یاسـاکانی دیالێکتێـك و دەقـەکانی مارکس و ئەنجلس بگۆڕێن، بۆ ئەو کاتی لەوانەیە راست بووبی بەڵام ئێستا هەڵەیـە یـان پێچەوانەیە.

---

[1] ئەرستۆ دەڵێ لەو بارەیەوە یەك ڕەئی بووین تـەنها لـە نیوماندا ئـەفلاتون رای وابوو گـەردون تەمەنی هەیەو دروست کراوەو دروست کەری هەیـە – تهافت الفلاسـفه ص١٥ دەڵێ ئەرسـتۆ لـە کتێبی (الطبيعة) ئەو باسەی کردوە.

بەو شێوەیە ئەگەر کێشەیەك پەیدا ببوایە (وەك عێراقچی و کوردستانچی —لای خومان) ئەوا هیچ یاسا و دەقێکی چەسپاو نەبوو بگەڕێنەوە سەری بۆ (تحکیم)، بۆیە دەبینین لەو تەمەنە کورتەی شیوعیەت زیاتر لە (٥٠) مەزهەبی شیوعی سەری هەڵداو زیاتر لە (٢٠٠) زاراوەی تۆمەت هەر لە (ئەنسکۆلوبیدیای سۆڤیەت) هاتووە وەك (تحریفی، ماووی، ترۆتسکی، ئیسلاحی، جمود فکری عەقائیدی، دیاگۆگی،...هتد)، بەڵام بە سەرنجێکی سادە ئایا دەشێت ٢+ ٣=٥ بێتە ٧، یان راستی شاخی قەندیل بگۆڕدرێت و بڵێین کەوتۆتەخوارووی کوەیت؟.. راستی و بەها و دادگەری چەسپاوە.

- ئنجا مارکسیەت ویستویەتی لەرێی سروشتەوە ئادەمیزاد بناسێ، فەلسەفەو یاساکانی سروشتی خۆی بە سەر ئادەمیزاد پەیڕەو بکاو چەوت دەرچوو، ئادەمیزادی نەناسی لەبەر هۆیەکی سادە: ئادەمیزاد تەنیا درێژکراوەی سروشت نیە وەك وای بۆ چووە.

ب- لەڕووی ئابووری یەوە:

- ئابووری زۆر گرنگە بەڵام بەتەنیا بەرپرسیار نیە لە مێژوو وەك لە شیوعیەت هەیە، تاکە بنچینەی هەموو پەیوەندیەکانی تاك و کۆمەڵیش نیە[1].

- پێناسی (قیمة) و (فائض القیمة- زێدەبایی) لەگەڵ گرنگی زانستەکەشی نوقستانە و تاکە هۆی دەوڵەمەندی سەرمایەداری و هەژاری هەژاران نیە وەك لە شیوعیەت هاتووە، ئەوەتا ئیحتیکار، سوو، حرام و حەڵاڵ، رێکنەخستنەکانی کەرتە ئابووریەکان، موڵکیەتی تایبەتی بێ‌سنور، سەرخانەکانی دەوڵەت، سیاسەت، ڕاگەیاندن، ..لەدوای هەمو ئەوانە ڕۆڵی ئینتمای چینایەتی وزیرەکی دەولەمەندەکەش هەمووی ڕۆڵی خۆی هەیە.

- موڵکیەی تایبەتی زیادەکەی دەردە نەك خۆی وەك لە شیوعیەت باوە، قەڵاچۆی موڵکیەت وەك ئەو دکتۆرە خراپە وایە لەبەر دەردێکی ئەندامێك بەتەواوی دەبڕێت، نازانێ چارەی بکات. لەوەشدا دەردەکە لەبەر بوونی موڵکیەت نیە بەڵکو بە زیادە رەوی و سنوربەزاندنەکەیە.

- مادام لە کۆتاییدا پرۆسەی بەرهەم و دابەش(توزیع) لێك بپچڕێ وەك لە بنەمای شیوعیەت هاتووە(بە پێی توانا ئیش کردن و بە پێی پێویست وەرگرتن)، ئەوا هەرگیز

---

[1] تێبینی: ئەو بابەتە نموونەی وردەکاری پێچەوانەی زۆرە بەڵام ماوە نیە.

ئـادەمیزادە بەرهـەم هێنـەرەکان دڵسـۆز نـابن بـۆ کارەکـەیان، مەگـەر ئـەخلاقی ئـەو کۆمەڵگەیە ستاندەر بێت، کە لە شیوعیەتیش ئەخلاق مادیە و توخمی ئاینی تیـا نیـە، نابێتە پارمەتیدەرێکی ئەو بەرهەمە کە هیچ بەرژەوەندیەکی خۆی تیا نیـە، بۆیـە جـۆری بەرهەم و پیشەسازیەکەیان گەلێ خراپ بـوو منافەسـەی بـازاڕی پـێ نـەدەکرا. هـەروەك بینیشمان لە ئەزموونی تەکنەلۆجیای وڵاتـانی سۆشیالیسـتی چـەندە کـەل و پەلـەکانیان خراپ بوو لەچاو سەرمایەداری.

ج- لەڕووی مێژوویەوە:

- مێـژوو تـەنها لـە ململانـێی چـینەکان (صـراع الطبقـات) نـەهاتووە وەك لای شیوعیەت باوە.

- ئـابوریش گرنگـە بـەڵام یەکلاکـەرەوە(عامل الحسـم) نیـە و تاکـە ڤاکتـەری دروستکەری مێژووش نیە.

- گوایـە کۆمەڵگـە (٦) قۆنـاغی بڕیـوە (مەشـاعی- کۆیلایـەتی- دەرەبـەگی- سەرمایەداری سۆشیالیستی- شیوعیەت) ئەوە مێژووی توێژێکی کۆمەڵە نەك هەمووی، هەرگیز (مشاعی) سەرەتای کۆمەڵ نیە، ئەو بۆچوونە لە (تیۆری پەرەسەندن) هەڵـدەقوڵێ ئـەویش لـە فلسـەفەی گـەردوونی وەسـتاوی هەتاهەتایـەی دەهـری کـە بـە زانسـتیانە هەردووکیان چەوت دەرچوو.

- با بڵێین (مشاعی) ڕاست بێت و (شـیوعیەت)یش کۆمەڵگـەی داهاتوومـان بێـت، ئەوا پرسیارێکی گرنگ: (خۆ لە مشـاعی چـینەکان نەبووینـە تـا ململانـێی چـینایەتی هەبێت، چۆن گەشەی کردووە هەر بەپێی یاسای خۆیان؟ لە شیوعیەتیش دیسان گوایە چین نامێنێ، چۆن گەشە دەکات؟ مـادام (صـراع الطبقـات مصـدر التطـور التـأریخی الوحیـد) بێت.

- لە کۆتاییشدا (الحتمیة التأریخیة)ی شیوعیەت ڕاست نیەو ناشبێت.

د- لەبارەی ئاینەوە:

- ئەو تێڕوانینە (الدین أفیون الشعوب) تەنها بۆ سەردەمی مەسیحیەتی (دەسـەڵاتی کلێسا) نەك بۆ هەموو ئاین، ئـەوەتا ئیسـلام (نـەك ئـەفیون) بـەڵکو هـیچ هانـدەرێکی

ئادەمیزاد بە ئەندازەی ئیسلام نیە چالاکی بکات، بۆیە وابە بیچەوانە وبەتوند ڕەو وەسف دەکری*

- ئایینیش لە فرەخواییەوە بۆ یەك خوایی نەهاتووە، لە ترس ونەزانین و بێتەفسیری دیاردە سروشتی یەکان نەهاتووە.. ئەو تێڕوانینە ئەوەندە چەوتە بووەتە شەرمەزاری زانست لەو سەردەمەی تەکنەلۆجیا و زانست کە بە سەردەمی رابوونی ئاینەکان دەناسرێ.

- ئیسلام نە میسالیە لە ئایدۆلۆجیا، نە سەرمایەداریشە لە ئابووری، بە پێچەوانەوە بەشی هەرەزۆری لە قازانجی دەوڵەمەندان نیە، هەر بە نموونە لە سیستەمی ئابووری ئیسلام هاتووە:((..کی لا یکون دولة بین الأغنیاء منکم)).

- (بەپێچەوانەی پێشبینیەکەی ستالین) ئەوا ئەنجوومەنەکان و تەلەفزیۆنیش هات و ئاینیش بەهێزتر بوو.

- ئایینیش تەنها توخمێك نیە لەسەر خان و پێویستی ئابووری دیاری بکا، بەڵکو کۆمەڵە ڕژێمێکی ژیانە.

ﻫ- لە رووی فکر و ئایدۆلۆژیا:

- فکر جولەو گەشەی سەربەخۆی هەیە تەنها رەنگدانەوەی واقع نیە. وەك مارکسیەکان وای بۆ چووبون، ئەگەر وابوایە چۆن بەپێش واقع دەکەوت و داهێنانی دەکرد و، فەلسەفە و بیرکاری و درۆ و زۆر شتی تر واقعەکەی نیە، کەچی لەفکر هەیە.

- ئەو مەبدەئەی مارکس (بوونی کۆمەڵایەتییەکەت هۆشمەندیەکەت دیاری دەکات، نەك پێچەوانە)، نەخێر بەهەردوو سەری راستە و هێشتا فاکتەری تریش هەیە لەو پرۆسە ئاڵۆزە بەشدارە.

- پێناسی هەر مروف و تەبیعەتەکانی گوایە لە سەرو کەللەی نیە بەڵکو لە بازاڕەکەیەتی، نەخێر زیاتر لە سەرو کەللەیەتی لەگەڵ کۆمەڵێك هۆکاری ئاڵۆزی ترە بە بازاڕیشەوە.

- راستە لە سەرەتادا فکر دیلی واقع و دەوروبەریەتی، بەڵام دوایی دەبێتە پێشڕەو و بزوێنەری هەمان واقیع.

* لە ڕاستیدا ئەگەر ئیسلامێکی ناسیاسی و سست بێ ئەوا پێی دەڵێن (افیون الشعوب)ە،ئەگەر سیاسی وبزێویش بێ بە توند ڕەوی وەسف دەکەن

- ئنجا نەیتوانیوە بە ڕوانگــە فەلســەفیەکەی جیــاوازی نێــوان عــەقڵی ئــادەمیزاد و عەقڵی ئاژەڵەکان بقەبلێنێ و هەندێ جار یەکسانی کردووە. کە سەرچاوەیەکی بنەڕەتیە لە زۆربەی چەوتیەکانی مارکسیزم.

ل- ئادەمیزاد

- ئادەمیزاد لە زنجیرەی پەرەسەندنی مەیمون.. نەهاتووە، ئەوە چەوت دەرچوو، بەپێی زانستی (ئەندازەی جینەکان) ئادەمیزاد لەکۆنەوە تا ئێستا هەر ئەو ئادەمیزادە بووە.
- گوایە" کار" ئادەمیزادی دروست کردووە. وەك لامــارك مەزنــدەی کــردو داروێــن ودوای تەواوی مارکسیەت زانستیشی پێ هەڵخەڵــەتا[1] ئــەدی هــەر ئــادەمیزادیش کــاری دروســت نــەکردووە، وەك مەســەلەی هێلکــە لــە مریشــە یــان بەپێچــەوانە.. لێــرە ئادەمیزادەکەیە.. ئەگینا بۆ ئەو کارە ئاژەڵێکی تری نەگۆڕی.
- ئادەمیزاد دەوری سانەوی نیە لە دروســتکردنی مێــژوو و ڕووداوەکــانی ئێســتاش، هەر بە نموونــە: لــە وەڵامــی گەشــەکردنی ئــادەمیزاد و کۆمــەڵ دەڵێــت: نــاکۆکی نێــوان پەیوەندی بەرهەم هێنان و هێزی بەرهــەم هێنــەرە، پەیوەندیەکــە چەســپاوەو هێزەکــە لــە جووڵەیە، جا پرسیارەکە دووبــارە دەبێتــەوە، ئــەی هێزەکــە بەرهەمهێنــەرە چــۆن گەشــە دەکات؟ دەڵێن بەهۆی ناکۆکی نێوان ئادەمیزادەکەو ئامرازەکانی بەرهەمهێنەر[2].

ئالێرەدا دزەکە گیرا بە پرسیارێکی زیاتر، ئایا ئادەمیزاد خاوەنی ئامرازەکەیــە یــا بــە پێچەوانە؟ کامیان کامیانی دروست کردووە؟ هەڵبەتە ئادەمیزاد.. کەواتە هاتینەوە ســەر پرسیاری یەکەم بێ وەڵام لەدوای ماندووبوونێکی زۆر، بەو شێوەیە فەلســەفەی مارکســیزم وەڵامی پرسیارە نەمرەکانی پێ نادرێتەوە.

---

[1] ئەنجلس کتێبێکی بەناوی (دور العمل فی تحول القرد الی الانسان) ،ئەو عنوانــە لــە بنەچــەدا لــە (فریدریك انجلس–دیالکتیك الطبیعة –دور العمل فی تحول القــردال انســان ص١٩٤–٢٠٨) هــاتوە، دوای کرایتە کوراسەیەکی سەربەخۆ.

[2] تا ئێرە وەڵامەکەیە کە لە کتێبی (اسس مارکسیه اللینینیه) هاتووە.

- لە ئادەمیزاد (گەدە) گرنگە بەڵام بۆ دروستکەری مێژوو بێت؟ ئەدی هەموو ئاژەڵێك گەدەی نیە؟ کەواتە دەبێت (فاکتەریکی سەرباری _عامل اضافي) هەبێت ئەویش عەقڵە کە ناسنامەی مرۆڤە نەك گەدە وەك مارکسیەت وای بۆچووە.

و- لە رووی کۆمەڵایەتی و خێزانەوە

- کۆمەڵ دابەش بووە بۆ کۆمەڵێك توێژ و چین و دەستەو تاقم.. بەڵام لەسەر بنچینەی پەیوەندی بەرهەم هێنان نیە بە تەنها، ئنجا مەرج نیە ووشیاری فکری یەکە و بیروبۆچوون و ئنتمای سیاسی جووت بێت لەگەڵ باری کۆمەڵایەتیەکەی و ئەویش لەگەڵ باری ئابووریەکەی، ئەوەتا پڕی نموونەیە چەندین ئاغە شیوعی بووینە، چەندین کرێکاریش دەوڵەتی بووینە.. هەر مارکسیەت لە دامەزراندنیەوە تا بڵاوکردنەوەو پەیڕەوکردنی هیچی سەرکردەی کرێکاری نەبووە بە مانا و پێناسی پرۆلیتاریا.

- پەیوەندی نێوان پرۆلیتاریا و برجوازیش هەر دوژمنداری دەرنەچوو.

- چینی ناوەندیش نەبووە پرۆلیتاریا وەك (مارکس) لە کتێبی (بۆس متزاید) پێشبینی کردبوو.

- لە سەرەتای کۆمەڵیش (دایك سالاری) نەبووە[1]، خێزانیش هەر هەبوو لەگەڵ بوون و مانی ئادەمیزادە.

- پەیوەندی (هاوسەریش)یش ناکۆکی برجوازی و پرۆلیتاریا نیە وەك (انجلس) لە کتێبی (أصل العائلة..) و مارکسیش لە (العائلة المقدسة) وتوویەتی[2]، بەڵکو پەیوەندیەکی تەواوکەری یەکتریە، کوا کام مەرجی پرۆلیتاریا و برجوازی لە پەیوەندی ژن و مێردا هەیە هەر بەپێی مەرجەکانی خۆشیان؟

---

[1] یەکەم کەس ئەو ناوەی داهێنا (باخۆفن ١٨١٥-١٨٨٧)ی سویسری بوو لەکتێبەکەی(حق الام) بە پێی (مقدمة فی انثروبولوجية الإجتماعية ص٣١) .

[2] هەلویستەکانی مارکسی وشیوعیەت لە بارەی ئافرەت وهاوسەری و..لە کتێبێك بە ناوی: ئافرەت لە ڕوانگەی ئاینی وعەلمانی -دانەر بخوێنەوە

ن- لەڕووی سیاسیەوە:

- ئەگەر هاتنی شیوعیەت حەتمی بێ، ئی دی حزبایەتی و شۆڕش و ئەو هەموو خوێن ڕشتنەوەی بۆ چی بوو؟ ئەی گفت نەبوو لەکۆتایی ئەو سەدەیە بێت (وەك لینین لە مزگێنیەکەی دای)، بەپێی پێشبینیەکانی (مارکس- ئەنجلس- لینین) دەبوایە شۆڕشی پرۆلیتاریا لە وولاتە پیشەسازیەکان بکرابایە (ئەڵمانیا- فەرەنسا- ئینگلتەرا..) کەچی لە ولاتە دواکەوتووەکان ڕوویداوکوتای سەدەی بیستەمیش تەواو پێچەوانە هاتەدی شیوعیەت تێك ڕووخا.

- ئەگەر دنیای شیوعیەت بەهەشت و سەرمایەداریش دۆزەخ ئەوا ئەو دیوارە شەرمەزارەیەی بەرلین بۆچ بوو؟ (ربیع پراگ) ئەو هەموو ڕاپەڕینانە، سەندیکای کرێکاران، (خۆپیشاندانی مەیدانی تیانیامین لە چین... هەمووی بۆچی؟)

- زۆربەی ئەو بنچینە شیوعیەتە لەڕێی بزوتنەوەی رزگاری نەتەوایەتی هاتەدی کە لە فەرهەنگی مارکسیەت بە (ململانێی سانەوی) حساب بوو، هیچی لەڕێی ناکۆکی هێزی بەرهەم هێنەر و پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنەر نەبووە تا شۆڕشێکی سەرتاسەری جیهانی و شیوعیەتی پێ دابهێنن.

- ئەگەر ڕاستە شۆڕش لەسەر بنچینەی (بازدانی –پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان) دیت ئەوا دەبوایە لەگەڵ یەکەم گڵپەی شۆڕش سەرتاسەری جیهانی بگرتابایەو لە قۆناغی سەرمایەداری بگوازرابوایە بۆ سۆشیالیستی وەك ترۆتسکی لە کتێبی (الثورة الدائمة) بۆی چووە و ڕاست بوو، کەچی لە دواییەکەی لەسەر ئەو بۆچوونەی تیرۆر کرا ترۆتسکیەت بووە توومەت.

- کوا تاکە یەك نموونەی سیاسی نیە کە دەوڵەتێکی سۆشیالیستی بەپێی مەرجەکانی مارکسیزم واتە لەڕێی ناکۆکی نێوان پەیوەندی و هێزی بەرهەم هێنەرەوە هاتبێت کە دەکاتە شۆڕش کرێکاری ڕووت.. کوا؟ چۆن دەبێتە یاساونموونەیەکی نەبێت. بەپێچەوانەوە بزوتنەوەی کرێکاری بوونە قەڵغانە لەدژی شیوعیەت و لەسەردەستی ئەوانە شیوعیەت داڕووخا.

ی- لەڕووی پیادە واقعیەوە:

- کۆمەڵگەیەکی نمونەیی شیوعی پێشکەتوویان پێ دروست نەبوو، چجای دادگەری.

- ڕژێمەکان بەناوی دکتاتۆری پرۆلیتاریا بوونە دیکتاتۆری تاك حزب و دوایش دیکتاتۆری تاکەکەسی. هەندێکیان بەرەو پادشایی شیوعیانە وەرچەرخان وەك لە کۆریاکیم ئیل سۆنگ مرد کوڕی هاتە جێی وئیستاش لەکۆبا فیدل کاسترۆ براکەی خۆی کردۆتە سەرۆك..لەگەل زۆر نمونەی تر.

- نیوەی جیهان کەوتنە خولگەی سۆڤیەت بەلاّم زۆربەی سەربەخۆیی خۆیان لەدەست دا، ڕووداوەکانی (بوهاری پراگ) (داگیرکردنی کەمبۆدیا لەلایەن ڤیتنام) (داگیرکردنی ئەفغانستان لەلایەن سوپای سور)...هتد.

- لەکۆتاییدا، کۆمەلّ و بەشەریەت تەزکیەی نەکردن و بە فکر و مەدرەسەو دەزگای سیاسیەوە تێك ڕووخا، بەلاّم لە کوردستان هێشتا دان بەو شکستیەی ئەو مەدرەسە و خۆشیان نەهێناوە کە لەو مەدرەسە بوون و ئیتر زۆر بە خێرایی بەرەو مەدرەسەی لیبرالی و سۆشیال دیمکراسی پەرش بوونە.

<u>بۆ دۆزی کورد</u>

- هەلّوێستی سیستەمی سیاسی و دەولّەتە شیوعیەکان بەرامبەر کورد نێگەتیف بووە زیاتر پالّپشتی داگیرکەرانی بووینە.

- وەك ئەزموون دەرکەوت لەناو سۆڤیەتیش کێشەی نەتەوایەتی چارەسەر نەبوو ئەوەتا لەپاش مەرگی ئەو هەموو کێشە نەتەوەییەی بەجێ هێشتووە. کەچی جاران مارکسیەکانی کوردستان هەردەم نمونەیان بە سۆڤیەت دەهێناوە گوایە کێشەی نەتەوایەتی چارەسەرکردووە.

- شوێنی خەباتی گەلان لە فکری شیوعیەت دا وەك لە (مانفێستەکە) هاتووە (کرێکاران نیشتمانیان نیە)، بۆیە زۆربەی حزبە کۆمەنیستەکان هەلّوێستیان بەرامبەر کێشەی کورد سەلبی بووە، جار وابووە بە چەك دژی وەستاون، ئەو وەسفەی (کوردایەتی شەرمەزاریە) کە لەسەر دیوارەکانی کوردستان دەنوسرا لە دیدێکی رەسەنی مارکسیەوە هاتووە.

- هەر لەپێش و پاش شۆڕشی ئۆکتۆبەر١٩١٧ی ڕووسیا و شیوعیەت بەشێك بوون لە دروست کردنی مەینەتی کورد: هەتا ڕێکەوتنی (سایکس- پیکۆ – سازانوڤ ١٩١٦) بە

ڕەسمی خەملی، لینین خۆشـی دژی بزووتنـەوەی کـورد بـووە لایـەنگیری کـەمالیزم بـوو. ئەزموونەکانی کۆمـاری مهابـاد ١٩٤٦ ئـەزموونی شۆڕشـی ئـەیلول ١٩٦٠- ١٩٧٥ چاکترین بەڵگەی بەرجەستەن.

- کوردی سۆڤیەتیش لەسەر دەستی هەریەکە لە ستالین و خرۆشۆف و بریجنێف پـەرت و بلاوکران.

- لە ساڵی ١٩٧٤ دووبارە بە ناپـاڵم و فڕۆکـەی سـۆڤیەتی بـۆ ژن و منـداڵی کـورد هاتەوە مەیدان.

- حزبە کوردستانیەکانی تریش کە (مارکسی لینینی)یـان وەرگرتبـوو وەك (اهتـداء) ئەوا کێشەی کوردسانی زۆر دواخست، بووە هۆی (ئینشقاقات) و (شەڕی کـورد و کـورد) (بێ ستراتیژیەتی) دەست نیشان نەکردن و تێکەڵ کردنی: (دۆست و دوژمن) و (اولویات و سانەویات- موازنە)، (ئامانج و ئامراز)، (ئاسـۆیی و سـتوونی)، (ڕزگـاری نیشـتمانی و رزگاری کۆمەلآیەتی)،...هتد.

٢- مەدرەسەی سۆشیالیستی

مەدرەسەی سۆشیالیستی باو ئێستا دوو بەشە:

أ- سۆشیالیستی زانستی.

ب- سۆشیالیستی دیموکراتی.

یەکەمیان هەمان ڕێبازی مارکسیزمە بەو (قۆناغەی گوازتنەوە لـە سـەرمایەداری بـۆ شیوعیەت) دەگۆترێ، تەجرەبە کرا لە وڵاتانی سۆشیالیسـتی و دەرنەچـوو، ئێسـتاش لـە جهان و لە کوردستانیش شتێك ماوە لە سۆشیالیستی زانستی هەروەك لەمدرسەی یەکـەم باس کرا، بۆیە تەنیا باسی (سۆشیال دیموکرات) دەکەین.

سۆشیال دیموکرات :

بۆ تێگەیشتن زیاتر سـەرنج بـدە هـەردوو خشـتەکی بـەراورد (سۆشـیال دیمـوکرات و سۆشیالیستی زانستی)، باقیەکەی تر خاڵی هاوبەشن، ئەو تێبینیانەی لەسەر شیوعیەت و سۆشیالیستی زانست تۆمارکرا بۆ ئێرەشە، بۆیە هەر چەند خاڵێکی زۆرتایبـەت بـەکورتی لێ باس دەکەین:

١- سۆشیال دیموکراتی جاران شانازیان بە مارکس دەکرد جیایان دەکردەوە لە شیوعیەت و(مارکس- لینینی)، بۆیە (سۆشیال دیموکرات)ی ناونراوە چونکە دەشێت بە ئامرازی دیوکراسی و ئاشتیانە و خەباتی میللی و هەڵبژاردن نەك بە تەپ و تۆز و تۆقاندن[1]، بەڵام لەدوای شکستی شیوعیەت ئەوانیش لە (مارکسیەتەکەش) پەشیمان بوونەوە، لەراستیدا سۆشیالیستی زانستیش و هەتا بەشێکی گەورەی حزبە شیوعی یەکانیش رەچاوی دیوکراسیان دەکرد، لە ئەوروپا هاتنە ناو هەڵبژاردن و دیوکراسی و ئاشتیانە (کە پێیان دەووتن: ئۆرۆ شیوعی) کەچی هەر شکستی هێنا، واتە ئەوانەی ئێستا لە جیهان و لە کوردستانیش سوشیالیستین و گوایە بەرێگەی دیمکراسی پێرا بگەن ئەوە تەنها تاقی (تاقی کراوەیە)، ئەنجامەکەی تاڵە.

٢- ئەو جۆرە سۆشیالیستی دیوکراسی نەتەوایەتیە لە کوردستان ئێستا گەرمەیەتی هەرچەندە لەکوردستانی خواروو وا لەویش بیزار دەبن، لە رۆژهەڵات نویَ نیە هەتا لە ناو عەرەبیش ئەوا ئەو رێبازەیە کە (جمال عبدالناصر) لە کتێبی (فلسفة الثورة)، (معمر قذافي)لە(کتاب الأخضر) بانگێشەیان بۆ کردووە، بەشێك لەو بنەما سۆشیالیستیەیە هەریەکە لەتۆرانی ونازی وفاشی و بەعسیەتی لەسەر بیناکرابوو.

ئەو جۆرە سۆشیالیستیە ئاوێتەکە لە رێساکانی سروشت و سودی ئادەمیزاد، ئەوەش هەر لێکدراوێکی داروینەتی ئابووریەکەیە لەگەڵ مەزهەبی مەنفەعەی سەرمایەداری، ئەنجامەکەی نەهاتی بوو، ئێستا چۆوە سەر هەمان بنەمای پراگماتیزمی رۆژئاواو بەرژەوەندو بەرنامەی تاك خوازی و...هتد.

٣- ئەو بنەمایەی سۆشیالیستیش (کل حسب عملە)، نە رۆژێك پەیرەو کرا بە تیۆریش شوونی نەما، ئێستاش سۆشیال دیوکراسەکان خۆی لیَ ناکەنە خاوەن.

٤- کێشەکانی :حوکم، نەتەوایەتی، ئافرەت، هەژاری، سوو، ...هیچی پیَ چارەسەر نەکرا.

٥- حزبە کوردیەکان نوێن لەگەڵ سۆشیال دیموکرات، زۆربەی تازە سەنگەری فکروعەقیدەیان لە مارکسیەتەوە گواستۆتەوە ناو ئەو مەدرەسەیە، وا پێدەچیَ سەنگەرەکان لەوێش بگوازنەوە.

---

[1] بۆ زیاتر سەرنج بدە کتێبی (برنامج العمل- کاوتسکی).

٦- (حدکا)ی ئێران و (د.قاسملۆ) پـێش هـەمووان بیرۆکەیـەکی سۆشـیال دیموکراسـی سادەیان هەبوو، هەروەها لە ساڵی ١٩٨١یش یەکێتی ئەو وڵاتە سۆشیال- دیموکراتـەکانی بە گرنگ دانا نەك فکرەکە، ئێستا یەکێتی و (حزبی سۆشیالیست) راستەوخۆ و سەر بـەو مەدرەسەن.

٧- ئەو مەدرەسەیە واتە (عەقیدەی سۆشیالیستی) ئەوەندە بەهێز نیە تا بتوانێ:

أ- بیری ئەندام و لایەنگرانی پتەو بکات و یەکێـی بیر و کردە و رێکخستنی گورج و گۆڵی پێ دروست بێت. بۆیە ئەو حزبانەی سەر بەو مەدرەسانە هەم یـەکێتی هەڵوێـست و بۆچوون و کردە و گفتەیان نابێ، هەم فرە تـەیاری لـەنێو دەخـەملێ، پـەرژینێکی فکـری قایمی بۆ حزبەکەی دروست نابێ بەڵکو فکری تر بە ئاسـانی دیـوارە تەنکـەکانی دەبـڕێ و کارلێك کردنی خۆی دەکا،یاخود هەر خاوەنی فکرنابێ.

بۆیە ئەو جۆرە حزبانە لە جهانی ئیسلامیدا ناچار دەبێ بەدوای دەسەڵات و سیستەمی دیکتاتۆری و زەبر و زەنگ و بچووك کردنەوەی خەڵکی تر بن تا خۆیان کەمێك دەرکەون.

ب- ببێتە حزبی بەرژەوەندی و پایە و سوود کە لە ئەنجامی دا ئەو دیـاردە دزێوانـەی (دزی، تاڵان، بەرتیل، گەندەلی، دەست تێکـەڵ کـردن، خۆویـستی،...) لێ پەیـدا بێـت. بـەڵکو بـەرەو خراپتریشـە و هـیچ داینەمۆیـەکی پـەروەردەیی و بینـاکردنی مـرۆڤ لـەو مەدرەسەیە ئیستا بەدی ناکرێ.

ج- کەواتە بەکورتی پەیڕەوکردن و هێنانی ئەو مەدرەسەیە بۆ ناو وڵاتـانی جیهـانی سێیەم و کورد دیسان دەرد و نەخۆشیە نەك چارە و دەرمان، لە چوارچێوەی دەردی (تقـزم الثقافي) و (تقزم الحضاري والسياسي)دایە.

٣- مەدرەسەی لیبراڵی

ئەو مەدرەسەیەش لایەنگری هەیە و جۆرێکـە لـە بەرنامـەی ژیان،زیـاتر لـە ڕۆژئـاوا پەیڕەو دەکرێت، جیاشە لەگەڵ دیمکراسی، ڕاستی یەکـەی وایـە حوکمەکـەی دیمکراسـیە، ئابووریەکەی سەرمایەداریە، کۆمەڵایەتیەکەشـی لیبرالیـە و لـە ڕووی فکریـەوە عـەلمانی میسالی یە،لەگەڵ ئەوسەرەنجامانە:

أ/ له بنەچەدا ئەوەلە بەرامبەلر سیستەمی دەرەبەگی بەئایدیۆلۆژیای ڕادیکال حساب دەکرا،دوای بووه مەدرەسەی کۆمەڵە فکری بێ ئنتما، تەنها بۆ مانەوەی خۆی هەوڵی داوە ڕەخنە لە مەدرەسەکانی تر بگرێت بێ بەدیل وەك (مذهب اللامذهبية).

ب/ فکرەی ڕێبازی میسالی، میسالی زاتی، وخودی، زاهیری، سروشتی، مبدأ اللذة... بەرهەمی ئەو مەدرەسەن.

ج/ ڕێبازە سەلبیەکانی: (مۆرگان لەبارەی مێژوو)، (فرۆید لەبارەی جنس) (دورکایم لەبارەی سۆسیۆلۆژیا)، (ئادم سمث- ئابووری) (فەلسەفەی وجودیەکانی ڕەش بین)،(تەتەوریەکان) (مەزهەبی مەنفەعەولەزەی بنتام، ستیوارت، هۆبز، لوك.. تا دەگاتە دەهری)، زۆربەی چەکی تیۆریە بۆ چەوساندنەوەو ڕەگەزپەستی.

د/ هەرچەندە ئەو مەدرەسەیە بێ تەرازووە بۆ هەماهەنگی بەشەکانی فکری و سیاسی و کۆمەڵایەتی وتیۆری واقعی...،بەڵام به ئەزموونێکی دووورودرێژی دەوڵەمەند،موگناتیسانە توانیویەتی ئەو شەبەنگە سیستەمە بکاتە نەریت و فەرهەنگ و کەلتوور و فەلسەفەو یاسا و دەستور و ڕێبازی سیاسی کە ڕێك لەگەڵ سیستەمی سەرمایەداری و زەمینەی پراگتیزمی بسازێ، بۆیە ئێستا لە جیهان بە تەرازوو وپێوانەکانی ئەوانەواعەولەمەی ئابووری و سیاسی و یاسایی دادەڕێژرێ، بێ ڕەچاوی ناسنامە و بەرژەوەندی و حساباتی میللەتانی تری دواکەوتوو یان هەتا چینی هەژاری جیهانی.

ه/ هەندێ ڕێسای سروشتی بایۆلۆجی ودارستانی کراوەتە فەرهەنگی ژیانی ئەو جۆرە کۆمەڵگەی کە ناشێت بۆ باری کۆمەڵایەتی.

و/ ئنجا مێژووی ئەوروپی لە دۆزینەوەکان و (أرقام القياسيه) و بەبۆچوونی ئەوان مێژووی هەموو کۆمەڵە و (تەهمیش) کردنی خەڵکی ترە، هەمان ڕەگەزپەرستی کۆنە بەشێوەیەکی فراوانتر و ڕێکتر.

ز/ تیۆرەکانی جیاجیای تەفسیری ئاینی و ئەخلاقی هۆکارێکی بەهێزی داڕووخانی بەهای ئەو کۆمەڵگەیە.

چەند لایەکی تری لیبرالیزم:

١- له ڕووی ئایینەوە (حیادی): زۆربەی سەرچاوەکانی ئەو تیۆر و بۆچوونە چەوتانەی سەبارەت بە ئاینن لەو شەبەنگە دەردەچێت، هەر بە نموونەهەندێ ڕاو بۆچوونیان سەبارەت بە ئاین تۆمار دەکەین:

- تایلر: ئاین لە گیانە عفریتیەکان هاتووە.
- سپنز: لە چیرۆکی مردووەکان هاتووە.
- لیڤی پرۆل: لە بێعەقڵی و نەخوێندەواری هاتووە.
- کوندریت مولر: لە ترسی کارەساتە سروشتی یەکان هاتووە.
- بزر: لە مەزنی سروشت هاتووە کۆتایش دێت بە کۆنترۆڵ کردنی سروشت.
- فرۆید: لە پشیمان بوونەوەی باپیرە کوژراوەکەیان هاتووە.
- فیورباخ: ئاین نامۆیە، لە بەرهەمی ئادەمیزاد نەك خودا.

لە سەرەنجامی ئەومدرسەیەدا عەیارەکان تێك دەچن کۆمەڵگەیەکی دوور لە ئایین بەدەیان سەرەنجامی تری سەلبی ترسناکی لێ دەزێتەوە، کۆمەڵگەیەکی پڕ لە تاوان دروست دەکا،کۆمەڵە یاسایەك هەیە لە فەرهەنگ و ئەنسکلۆپیدیەکان بەناوی (قوانین اجتماعیة الکونیة- Univarsal social law) هاتووە وەك دەقی خۆی (ژمارەی تاوان لە کۆمەڵگەیەك زیاد دەکات ئەگەر ئایین ڕۆڵێکی پەراوێزی هەبێت) [1] ، هەر سەرنج بدە جاران لە شارستانی (مایا) تەنها ئاخری ساڵ ڕۆژانی فڕوفێڵ و هەڵگەڕانەوە و درۆ بوو یان لە (١)ی نیسان.. بەڵام ئێستا درۆ و فێڵ لە سەرتاسەری ساڵە، لە چوارچێوەی یاسا و تیۆری سیاسی وفڕوفێڵ و بەرژەوەند پەرستی و خودپەرستی و درۆ ڕەوایی پێدراوە، لەو (١٥) ساڵەی دەسەڵاتی کوردی لیبرالیانە ئەزمونێکی تاڵە زیاتر بەرهەمی تاك دەسەڵاتی (حزب القائد)، براکوژی، خۆویستی، بەرژەوەندی تایبەتی،خۆسەپاندن بەسەر بەرژەوەندی گشتی، بێئەمەکی، بێبەڵێنی، نادڵسۆزی، گیرفان پڕکردن، گوێ نەدانە ڕای گشتی،.. لەگەڵ زۆر سەرەنجامی خراپ تری بەرهەم هێناوە.

٢- لەڕووی ئابووری (سەرمایەداری)

---

[1] موسوعة العلم الاجتماع ل٥٠٦. هتروتها بروانة: متوسوعتى جودى ل٢٥٥

أ- بازاڕی ئازاد وەك (ڕۆجیە گارۆدی) گۆتەنی بریتـی یـە لـە ئـازادی هەڵلووشـینی هەژارەکان لەلایەن سەرمایەداری[(1)]

ب- ئەنجامی ئەو بازاڕە هەژاری زۆر و دەوڵەمەندی زۆر دەوڵەمەند پەیدا دەکـات لـە یەك کۆمەڵگە و لە یەك وڵات و لەیەك شار تەنانەت لەیەك خێزانیش.

ج- لە ئاماری ١٩٩٨ی نێونەتەوەیی دەرکەوت دوای لـە (کـۆنگرەی زەمین)یـش لـە جوهانسبرك دووپات کرایەوە، (خەڵکی سەروو)* لە ٢٠٪ی دانیشتوانی جیهان پێك دێـنن کەچی لە ٨٦٪ی داهاتەکان دەخۆن، (خەڵکی خوارووش) لە٨٠٪ دانیشـتوانن کەچـی لـە ١٤٪ دەخۆن، بەپێی ئامارێکی (ڕۆجیە گارۆدی- لە کتێبی پێشوو) هەریـەك ملیـۆنێری ئەمریکی بایی٥٠ مـاڵی ئـەمریکی سـامانداره، لـە کوردسـتانی خۆشمـان نەفـەر هەیـە داهاتەکەی یان فەرمانبەری حزبی هەیە مووچەکەی (٥٠) هـەنکی فەرمانبـەرێکی تـرە، لەسەر ئەو بنچینە محمد باقر الصدر دەڵێ: لە سەرمایەداری بەسەربەستی دەست پـی دەکات بە بەندایەتی هەموو لایەك کۆتایی دێت ، کەچی بەندایـەتی خـودا بـە بەندایەتی دەست پێ دەکات بەسەربەستی کۆتایی دێت[٢]

د- (سـوو+ پـاوانکردنی بـازاڕ) بنچـینەی ماڵـداری ئـابووری ئـەو سیسـتەمەیە، {مارکس ناوی نا (فائض القيمة) بەدزیەکی یاساییانەی لەقەڵەم دا}، هێشتا زیاتریشە.

هـ- قەرزەکان بە قازانج، وڵاتانی جیهانی سێیەم کەوتنە ژێـر قـەرز،بۆ زیـاتر بروانـە مەرجەکان وسروشتی (سندوقی دراوی نێو دەولەتی)، هـەر تورکیـا وەك (ئەربـەکان) لـە ئامارێکی (بۆ قەناتی جەزیرە لە مانگی ١٢/١٩٩٩) ئاشـکرای کـرد: ٨٨٪ی باجـەکانی تورکیا بەو قازانجە دەڕۆیشت تا حکومەتی داد وگەشە هات ڕادەیەکی بۆ دانا

ع- لەو مەدرەسەیە (إذا نطق المال سكت العقل)،و(إذا نطق القوة سـكت الحـق)، و(إذا جاء المصلحة ذهب المباديء).

ق- بنەمای (بەرژەوەندی) سەرچاوەی هەموو دەردێکـی کۆمەڵایەتییـە، کەچـی وەك ئایدیۆلۆژیاو سیاسەتیش شەرعیەتی هەیە، جۆرج بۆش(بـاوك) لـە ووتـارێکی (ئـەکادیمی سەربازی) ووتی: (نابێت مەبادیئی هیچ میللەتێك لەگەڵ بەرژەوەندیـەکانی نـاکۆك بێـت)

---

[١] روجيه گارودي- امريكا طليعة الأنهيار ص١٨٤

* مەبەست لە خەلکی سەروو ئەمریکاو وولاتانی ئورووپای روزئاوا دەگریتەوە

[٢] محمد باقر الصدر -الإنسان والمشكلة الإجتماعية ص٨٦

دروشمی بەناوبانگیشیان (نەدۆستایەتی هەتا سەر نـە دوژمنایـەتیش بـەڵکو بەرژەوەنـدی هەتا سەر).

ئەو بنەمایە مرۆڤایەتیانەی جاڕیشی دەدەن زۆربەی سـەرابە، هـەر لـە سـەرەتای ئـەم سەدە لە ١٩١٨ سـەرۆکی ئـەمریکی ١٤ بنـەمای بڵاوکـردەوە بـۆ سـەربەخۆیی گـەلان، لەساڵی ١٩٤٩ (جاڕنامەی مافی مرۆڤ)، چـەندین جـار دووبـارە بووەتـەوەو، لـەم سـەدە نوێیەش چەند جار (مەبادیئ)ی تر بڵاوکراوەتەوە،هەروەها لەبارەی کوردیش.. کەچی ئـەو هەمو شەڕو شۆڕ و ستەمە لە میللەتان کراوەو دەکرێ و لێی جێبەجێ ناکرێ[1]

ك- بـا سـەرنج بدەینـە عـەرەبێکی عێراقـی و ماڵـەکوردێك یـان ماڵـە کوێتیـەکی هاوخوێنی خۆی تالان دەکات، یان هەر لە کوردستان کوردێـك مـاڵی کـوردێکی تـالان و وێران دەکا، ئـەوە ئەگـەر ڕاسـت بڵـێین نـەك مەبـدەئی ئیسـلام نیـە، بـەڵکو مەبـدەئی (شیوعیەت)یش نیە، بەڵام مەبدەئی بەرژەوەندیە، ئـەو دیاردانـە بەرهـەمی مەدرەسـەی لیبرالی بەرژەوەندی پەرستیە جا چ سەر بەو مەدرەسـەیە بـن یـان نا،کـاتێ ئەومەرامانـە ئاشکرا دەبن کەبوار دەرەخسی

٣- لەڕووی کۆمەڵایەتی (لیبرالیەت)

أ- لەو کۆمەڵگەیە جیاوازی چینایەتی شەرعیەتی یاسا و نەریتیشی هەیە، تەنانـەت دەزگای سیاسی و ڕاگەیاندن و کەرتە ئابووریەکان هەرگیز لەدەست چینی خواروو نیە، لـە کوردستانی خۆشمان چینی (ئاغا، دەرەبەگ، شێخ، سەرەك خێڵ، کێخـوا، خـاوەن موڵـك، ماڵە مەسئول، ئامیر، بەڕێوەبـەر، وەسـتا..) چـینی سـەروون، ڕەنجبـەرانیش بـریتین لـە: (جوتیار، هەژار، مسکێن، شوان، شوانکارە، کرێکار، پاڵە، سەپان، دۆخـۆر، ئـاوخۆرەوە، چاپەست، قاوەچی، شاگرد، کەتاف، خزمەتکار، پێشمەرگەی سادە، فەرمانبەر،...)، ئـەو دابەشیە شەرعیەتی وەرگرتووە هەتا لە پڕکردنەوەی موچەو فەرمانبـەریش، وەك دابەشـی چینایەتی هندی لێهاتووە لەبراهماو شادراو چینی خوارووش(منبوز).

ب- ئنجا سپی و ڕەش، ڕۆژئاوایی و ڕۆژهەڵاتی ـ نەژادی ئـاری و سـامی،.. بـەجیا سەیر دەکرێن، میللەت هەیە نوێنەری لە (un) نیە و هەشـە ڤیتـۆی هەیـە، کـورد چـل ملیۆنە دەوڵەتی نیە، دەوڵەتیش هەیـە ژمـارەی تـەنها(١٠٠٠) کەسـە، کێشـوەر هەیـە

---

[1] ناکرێ نکولی لەوە بکەین کە لەدوای جەنگی سارد تا ڕادەیەك ئەو بارو دۆخە بەرەو چـاکترە ،بـەلام لەهەمو دۆخەکان تا ئەو کاتە جیهانی ئیسلامی لەهەمو رژێمەکانی سەر زەوی خراترە.

کیشوەرێکی تر دەچەوسێنێتەوەو خۆ بە (سۆپەرمان) تێدەگاو خەڵکی تر بە (خزمی مەیمون)، هەر بە نمونە لە ساڵی ۱۹۹۲ لە کەنەدا خۆپیشاندانێکی نایاب کرا لە یادی ساڵێك بەسەر جەنگی کەنداو، بەڵام ۱۸۳ هێماو خاچیان هەڵگرتبوو، کە نیشانەی تەنها ۱۸۳ کوژراوەکەی ڕۆژئاوابوو لەو جەنگە! دیاربوو نەك کوژراوی عێراق، کوژراوی وڵاتە هاوپەیمانەکانی وەك سعودیە و ئیمارات و کوێت و مصر.. حسابی بۆ نەکرابوو.

ج- پەیوەندی کۆمەڵایەتی زۆر لاواز دەبێ، ڕەوشت و ویژدان و بەهاناهاتن و هاریکاری کۆمەڵایەتی زۆر سستە، ئەو کەمە پەیوەندیەی کە هەشە لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی مادیە.

د- لەبەر نەبوونی میکانیزمی ئەخلاقی بنەماکانی (مافی مرۆڤ) بەجیا دارِشتراوە بەپێی میزاجی سیاسی و ئابووری بەکاری دەهێنن، خۆ ئەگەر لیبرالیەت بەعەیار و دادگەر بێت، (مافی مرۆڤ) بۆ چیە، هەروەك یاساش ئەگەر تەواوبێت (سیستەمی محامات)ی بۆ چیە؟

ع- لیبرالیەتی تەواو و سەربەستی موتڵەق دەبێتە هۆی تێکدانی سەربەستی خەڵکی تر، سەربەستی (کۆ) دەبێتە بەراگێڕی سەربەستی (تاك) ئی دی ئەوە دەردی هەموو بنەما ڕەوشتی و ئابووری و حقوقی و سیاسی و نەتەوەیی و.. وەك ئەو کەشتیەی لە فەرموودەکە هاتووە، مەسەلەی سەربەستی بەبێ کۆنترۆڵ وەك مەسەلەی (داتلێشانی ناوکی) وایە، ئەگەر بە کۆنترۆل بێت ئەوا خزمەتی بەشەریەتی پێ دەکرێ لە ووزەی کارەبایی، میکانیکی، کارگەی مەزن، گواستنەوە،.. بەڵام ئەگەر بەسەربەستی ڕەهابێ‌کۆنترۆڵ بێت ئەوا بۆمبا ئەتۆمیە وێرانکەرەکەیە.

ق- هەر ئەو جۆرە سەربەستی یە تاکیەیە وا لەخێزان دەکات هێزی لێك هەڵوەشانەوەی لە هێزی یەکگرتنی زیاتر بێت و کۆمەڵێك سەرەنجامی ترسناك پەیدا دەکا.

ك- لەسەر ئەو بنەما بەهێزە وتراوە: ڕۆژئاوا کۆمەڵی ڕووخاند، ڕۆژهەڵاتیش تاك و جیهانی سێیەمیش هەردووکیان.

٤- لەرووی سیاسی (دیموکراسی):

أ- دیموكراسی ئیستا لـه چـاو دیكتاتۆریـەت بوویتـە دەرمـان ، بـەڵام وەك ڕۆسـۆ گوتەنی: ئەو دیموكراسیە* ١٠٠٪ پەیڕەونەكراوەو ناشكرێت[1]، ئێستا بە مانای (دەسەڵاتی گەل) هەر نەماوە، مەگەر دیموكراسیە گالتە جاڕیەكەی لیبیای معمر قەزافی ،دیموكراسی ئەسینی بووە یۆتۆپیا.

ب- حوكمی هەموو گەل نیە، یان لەنێوان چەند حزبێكی خاوەن نفوز كە نوێنەرایـەتی سەرمایەدارەكان دەكـەن یـان كەمایەتیـەك دەبێتـە نوێنەرایـەتی هـەموو میللـەت (لـە پەرلەمان)، پەرلەمانیش خۆی ناوێكە حوكمەكەی ئەكەوێتە سەر ناوەرۆكەكەی، هەر ئـەو پەرلەمانە بـوو لـە ٣/٣ /١٩٢٤ خەلافـەتی ئیسـلامی هەڵوەشـاندەوەو هـەم ئیسـلامی قەدەغەكردو هەم كوردیشی قڕ كرد، هەمان ئەو پەرلەمانەش بووە لە سـاڵانی ١٩٩٩ بـۆ ٢٠٠٠ سێ ویلایەتی نایجیریای لە عەلمانیـەوە گـۆڕی بـۆ شـەریعەتی ئیسـلامی، هـەمان پەرلـەمان مۆڵـەتی جەنگـەكانی جیهـانی و سیسـتەمی ئیمپریـالیزمی داوەو، كەواتـە دیموكراسی و بەرلەمان چاكەو خرابە، ڕەش وسـپی هەڵـدێنی، شـیوعیەت ولیبرالیـەت لێ بەرهەم دێت، سوشیالیستی و ئیسلام دەدا، فاشی ودادگەریش دەدا ..خۆشی نە ڕەشەو نە سپی، نەچاك ونە خراب، نەئیسـلامیە نـەلیبرالیش، .. بـەلكوو وەسـفی دەكەوێتـە سـەر بەكارهێنەرەكانی

ج- دیموكراسی ئێسـتا مانـای (دەسـەڵاتی گـەل) نیـە، زیـاتر مانـای (هەڵبـژاردن- پەرلەمان- دەستگۆڕی دەسەڵات، سەربەستی بـیرورا، مـافی یاسـایی ڕەخنـەو معـارەزە ..)، لە تەقەلایەكی تاقانەدا بۆ تەواو پەیڕەوكردنی دیموكراسی لە لیبیا (بە پێـی یاسـای ژمارە ٧١حزبایـەتی قەدەغەیـە) (پەرلـەمان) (هەڵبـژاردن) بـە خیانـەت لەقەڵـەم دراو[2] لەجیاتی (امانـات شـعبیە) وەك (تشـریع) و (لجـان شـعبیە)ش (تنفیـذ).. گوایـە ئـەوە ڕاستەوخۆ (حوكمی گەلە) سەرۆك كۆماری نیە، (معمر قذافي) ڕابـەری شـۆڕش بـوو نـەك سـەرۆك، كەچـی لـە كۆتاییـدا هـەر كەمایەتیـەك نوێنـەرن و هـەر شـێوازێكی تـرە لـە (پەرلـەمان+ حكومـەت+ مجـالس البلـدیات) و سـەرباری دەردێكـی تـری كوشـندەی نەگۆڕینی سەرۆك كە بەڕای زۆربەی لێكۆڵەرەوەكان داهێنانێكی ترە لە دیكتاتۆریەت.

---

* مەبەست دیموكراسی ئەسینیەكەیە، جاروایـە دیموكراسـی میلیشـی پـێ دەووتـرێ یـان دیموكراسـی ڕاستەوخۆ

[1] جان جاك روسو- فی العقد الإجتماعی ص١١٨

[2] بۆ زیاتر سەرنج بدە (الكتاب الأخضر- معمر القذافي ص١٩).

ع- ئەو دیموکراسیە بڕوایەکی پتەوی نیە بۆ پابەندی، واتە دیموکراسی پەروەرانی لێ دروست نابێت، بۆیە ڕۆژئاوا ئەگەر خۆشی دیموکراسی بێت، ئەوا هاندەری دیموکراسی نین، زیاتر هاندەری دیکتاتۆرین لەجیهانی سێیەم و بە تایبەتی وولاتانی عەرەب، هەریەکە لە ڕووداوەکانی دوای پرۆسەی دیموکراسی لە: جەزائیر، تونس، تورکیا، پاکستان، چیچان،فلستین... نمونەن کە چۆن هاندران لە دیموکراسی یەکەی خۆیان هەڵگەڕێنەوە مادام ئیسلامیەکان دەنگی زۆر بهێنن.

ك- لەخودی هەڵبژاردنیش مەرج نیە دەنگی زۆرایەتی دەنگی هەق بێت.

م- جار وایە چارەسەری کێشەیەك بە دەنگ نیە بە پسپۆڕیە، هەر بەنمونە ڕای پزیشکێك بۆ چارەسەری نەخۆشیەك ڕاست ترە لە ڕای ١٠٠٠ تاکی سادە، بۆیە لە هەڵبژاردن دەنگی زانا و نەزانێك یەك دەنگە، کە ئەوەش گەورەترین ستەمە.

ل- لەو مەبدەئە (عوام) بنچینەی دەنگەکانن، کەچی ئەوانە بەپێی توێژینەوە دەرونی وئەنثرۆپۆلۆژی وسیاسی یەکانی وەك هەریەکە لە: میکافیلی، دۆرکایم، هتلەر، زۆربەی زانایانی تریش پێیان وایە میللەتی عەوام * هەردەم هەڵخەڵەتاون، واقعیش ئەو گەواهیەی داوە، نیشانەی میللەتی خراپ وا دەردەخات با ئیسلامیش بێت (سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْاْ كُلَّ آيَةٍ لاَ يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْاْ سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَإِنْ يَرَوْاْ سَبِيلَ الغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ) الاعراف/١٤٦. ئیمامی عەلی دەڵێ: (العوام –غوغاء- ينحنون بكل رياح، إذا تجمعوا ضرّوا وإذا انتشروا نفعوا..)، کەواتە کۆدەنگی (ئیجماعی دەنگ)ی

* بۆ زیاتر سەرنج بدە ئەو لیستە بەراووردە لە نێوان کۆمەڵگەی ستاندەر(ئومەت) و کۆمەڵگەی عەوام(ڕەمەکی)

کۆمەڵگەی عەوام	کۆمەڵگەی دروست (ئومەت)
١- کۆدەبنەوەلەسەر هەڵەوملکەچی	١- لەسەر هەق کۆ دەبنەوە
٢- بەهێزی هەر کزە بایەك لار دەبنەوە	٢- پتەو دەوەستن
٣- لایەنی شەڕیان سانا تر دەووروژێ	٣- لایەنی خێریان
٤- لەبەرامبەر هێزدارنەرم وبۆ بەبێ هێزیش دل ڕەقن	٤- پێچەوانە
٥- یان بێ بیروباوەڕن یان بیریکی چەوت هەق	٥- بیروباوەڕێکی چەسپاوی
٦- بەرژەوەندی تایبەتی لەسەرووی بەرژەوەندی گشتیە	٦- پێچەوانە
٧- هەڵەشەو تووڕەو لاوازیڕەووشت	٧- لەسەرخۆ ولێبوردە و پتەوی ڕەووشت
٨- لەسەر نەریت وئاینی گەورەکان وشاکانیانن	٨- لەسەر ئاینی خواین

لەگەڵ زۆر لایەنی تر......

هەڵخەڵەتاوان جیایە لەگەڵ کۆدەنگی کۆمەڵگەیەکی رۆشەنبیر و خاوەن مەبادیئ و ڕەوشتی مەزن

جا سەرنج بدە بەو چەواشەییە خەڵکی عەوام دەنگە ناهەقەکەیان دەدەن و پەرلەمانی پێ دروست دەکەن، ئەو پەرلەمانەش بەو شەکەتیەی سەرۆك کۆمار و ئەنجومەنی وەزیر دروست دەکا، یاسای نادادگەری دروست دەکا، سەرۆك و دەسەلاتیش بەو شێوازەو نادروستیە حوکمیان لەسەر دەکەن، بەڵام هەر ڕاستە لە چاو دەسەلاتی بەشەری بە دەسەلاتی خەلافەتی ئەمەوی وعەباسی وعوسمانیشەوە چاکترین داهێنانە

س- لە کۆمەڵگەی وادا کێ دەزگاکانی (بینین و بیستن)ی لەبەردەست بێت، ئەوا بە سانایی دەتوانێ ئەو تۆزوبا و (ریاح)ە دروست بکەن و زۆرایەتی یەکە چەواشە بکەن و ئەنجامێکی ویستراوی داڕێژراو بێنن و هەقیش شکست دێنێ.

و- فرەلایەنیش لەگەڵ ئەو هەموو ئیجابیاتەی هەندێ سەلبیاتی هەیە، دەبتە هۆی پارچەپارچەبوونی میللەت، ئەگەر دوژمن نەتوانێ لایەنێك بکڕێت ئەوا لایەنێکی سەربەخۆی دروست دەکات، کە لە قۆناغێکی وەك ئیستای کورد دەردە نەك دەرمان، ئنجا زیانەکانی فرەلایەنی (ناشەریف) وەك زیانەکانی کێشەی ناوخۆیە، ئەگەر بە عەیار نەبێ، ئەوانەی سەروو بەگشتی لەچاو (سیستەمی دیکتاتۆری قێزەون) ئەوەندە جوان دەردەکەون ئەگینا لەچاو دادگەری ئەوەش ناشرینە.

ر- دیموکراسی لە کۆمەڵگە ستونیەکان شێوازی دەفری پێکهاتەکان وەردەگرێ لە نەخشەی ئاینی و تایفی و ڕەچەڵەکی و خوێن و.. بەتایبەتی لەو سەردەمەی کە ئایدیۆلۆجیا لە بەرامبەر بەرژەوەندی تایبەتی لە پاشەکشەیە، هەتا لە کۆمەڵگە مەدەنیەکانیش، بۆیە دیموکراسی و عەلمانی و کۆمەڵگەی مەدەنی و سەرمایەو بازاڕی ئازاد نایەتەدی، بەڵکو دەبێ کاریگەریە کلاسیکیەکانی کۆمەڵایەتی بەسەر تاك هەڵوەشێتەوە و لەجیاتی کاریگەری بروایی و ئایدیۆلۆژی ئاسۆیی بچەسپێ، ئنجا دیموکراسی ڕاستەقینە بێ دەمارگیری پەیرەو دەبێ.

ز- تێکدان هیچ پلان و ڕێکخستن و زانستێکی ناوێ و سانایە، بەڵام بۆ بیناکردن بەرنامە و نەخشەو پلانی پێویستە، بۆیە ئەو ئازادیە ڕەهایەو نەبوونی سنور سەلبیاتی ترسناکی هەیە و تێکدانی زنجیرەیەك بینای کۆمەڵە کە ترسناکترین فاکتەرە.

٥- دیموکراسی و کێشەی نەتەوایەتی

دیموکراسیش ئەو دەرمانەی هەموو دەردان نیە، هەندێ لایەنی کوردستان دیسان لە بەرنامەکانیان وەك مارکسیایەتیەکەیان بەپەلە تۆماریان کردەوە دیمکراسی دەرمانی هەموو دەردێکە [١]، نەخێر ئەوەتا هند، تورکیا، ئیسرائیل،.. کێشەی نەتەوایەتیان پێ چارەسەر نابێ، ئەگەر بڵێن هێشتا دیموکراسیەکە تەواو نەبووەو تا دەگەنە ڕیزی وڵاتە پێشکەوتووەکان چارەسەر دەبێت.. ئەوا ڕاست نیە، چونکە:

أ- دیموکراسی قۆناغ نیەو زەمینەیەکی کۆمەڵایەتی وای پێویست نیە زیاتر پرۆسەیەکی سەرووە نەك خواروو، لە عەقڵە نەك تەکنەلۆجیا، لەگەڵ ئادەمیزادە نەك مێژوو.

ب- لە وڵاتانی ئەورووپاش ئەو کێشەیە هەیە، ئەوەتا بەریتانیاو ئێرلەندا، فەرەنسا و کۆستاریکا، ئیسپانیا و باسك، ئەمریکا و ڕەشەکان و هندیەسورەکان، سربیا و نەتەوەکانی تر...

هەڵبەتە بەو دروشمەی دیموکراسی بۆ ئێراق شۆڕشی کوردیش زیاتر لەنیو سەدەیە پێی سەرقاڵ بوون، کەچی دەرکەوت ئەو دروشمە و دیموکراسیە بۆ عێراق چارەسەر نیە،لەناکاو گەڕانەوە سەر (تەوافوق)و ئیتر زاراوەی (دیموکراسی تەوافوقی) جێی گرتەوە

ئەو دیموکراسیەی داوا دەکرا ڕێی بە ئیمپریالیزمی جیهانی دابوو جیهان دابەش بکەن، بۆمبای ناوکی و کیمیایی بەکاربهێنن، هەر دەزگاکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و ڕێکخراوەکان و دەنگی پەرلەمانی ئەو زوڵم و زۆریە کراوە، سایکس پیکۆ، سان ڕیمۆ، لۆزانی هێناوەتە دی، هەمان دیموکراسی و پەرلەمان یەکەم جار لە ١٩٢٣ لە ئەنجومەنی نیشتمانی تورکی قەدەغەی زمانی کوردی پێکرا، تا ئێستاکە بەردەوامە، کەچی ئێمە داوای دیموکراسیمان دەکرد، ئەوە تیغ بوو بۆ ملی خۆمان تیژ کرد وەك (خالد بەگ) پێش بینی کردبوو.

<u>قەیرانی جیهانی سەرمایەداری</u>: ئەو قەیرانە لە سەرەتای ٢٠٠٨ دەستی پێکردو تا ئەو ساتەش بەردەوامە ،پێشو تر وا جاڕ درا گوایە سیستەمی سەرمایەداری دوا قۆناغی گەشەی کۆمەڵەو هەرگیز ڕووبەڕووی قەیران نابێتەوەو خۆی خۆی چاك دەکاتەوە ،ئەو

---

[١] بروانە: ڕاپۆرتی سیاسی هەردوو کۆنگرەی(١ و٢)ی (ی ن ك)

تێڕوانینە زیاتر پتەو بوو لە دوای شکستی شیوعیەت ،هەریەکە لە هینندیکتۆن وفۆکۆیاما وکۆمەڵێکی تر بەشدار بوون لە داڕشتنی ئەو تیۆرەپەرەگرە،دوای وادەرنەچوو ڕووبەڕووی قەیرانێکی سەخت بۆوە ،سەرەتاکەی لە بەشی (عەقارو بانکەکان)دەستی پێکرد وهەمولایەکی گرتەوە ،کورتیەکەی ئەوەیەئابوری سەرمایەداری لە ئابووریەکی واقعیانە وەرچەرخاون بۆ ئابووریەکی خەیالی پشت بەستو بە دراوی کاغەزی،ئەو دراو وسەنەدانەش ڕاستەوخۆ وەك جاران نوێنەرایەتی ئابووری سەر زەوی ناکا،بە جۆرێك وا دەقەبلێنرێ کە نرخی پارەو دراو سەنەدات بگاتە هەزاران جار زیادە لە ئابووری ڕاستەقینە،تەنانەت ئە،مەگەر ٦ هەسارە زەومینی تری بۆ قەرز بکەی ئینجا ئەو یەکسانیەی نێوان ئابووری دراوی وڕاستەقینە بێتە دی ،ئەوەش هەڵاوسانێکی بێ شومار مەلاس دەدا بۆ هەر ئەگەرێك وقەیرانێك، پرۆسەی کاری سەرمایەداری زۆربەی جار تەنها لە چوارچێوەی ئەو دراوەیە بێ ئەوەی بێتە سەر ئەرزی واقیع وبەرهەمێکی نوێ بێننە کایەوە کە ئەوە ئەسلی پەیامی مرۆڤە،تەنانەت بناغەکانی ئەو معامەلانە لە سەر سیستەمێك بە ڕێوە دەچێ کە پێی دەووترێ (نظرية هرم المقلوب) بە پێچەوانەی ئابووری ئیسلامی وسۆشیالیستی ئەو جۆرە تیۆرە حرام وقەدەغەیە ، کاتێ خانوەك دەفرۆشرێ بە نرخێکی ڕاستەوخۆ بە پێی نووسین وشایەد مەعمەلەیەکی تەواوە ،بەڵام ئەو سەنەدەی نێوانیان وەردەچەرخێ بۆ دراو دەفرۆشێتەوە بە نرخێکی گران تر ئەویش دەیداتە یەکێکی تر بەگرانتر وبە زنجیرە دەڕوا بێ ئەوەی معاملەکە پالپشت بکاتە سەر خانوە ئەسلیەکە ،زیاتر ڕێبازی قەرزی بە سوو وەردەگرێ ،واتە قەرزیش جارێکی تر دەفرۆشرێتەوە ،لەوەوە (نظرية هرم المقلوب)دروست دەبێت ،لەسەر ئەرز پانتایەکی بچوکە دوای ئەو زنجیرە کڕین وفرۆشتنە نرخەکەی زۆر زیاد دەبێ وگەورە دەبێ بێ ئەوەی بنکەی گەورە بێت و تادەڕوا سەری گەورە دەبێ و بنکەشی هەر خالەکەی سەرەتاییەو وەك قووچەکیکی وەرگەڕاوی لێدێت،کە بە پێچەوانەی قووچەکی ئاسایی زۆر نا ئارام دەبێ وئامادەیە بۆ وەرگەڕان ، لەوێ دەولەمەندی وەهمی گەلێ زۆر دەبێ لە دراوو سەنەد زۆری هەیە ،هەر لەوێش بە ئاسانی لەلایەن دەسەڵات وکۆمپانیا گەورەکان بچوکەکان هەڵدەمژرێن لەڕێی زیاد لە چاپ دانی دراو سەنەدات و چەك، هەلبەتە وەستانی ئەو جۆرە معاملەیە لە چوارچێوەی (هرم المقلوب) وسەنەدات دەوەستێتە سەر متمانە ،هەر کەمترین کاریگەری (ملموس) وەك پوولی دۆمینە یەکەیەکە ئەو زنجیرەی لە سەرەتاوە باسمان کردو هەڵنرابوو هەریەکە ئەوی

تر دەڕووخێنێو هەڕەمەکەش (کە دەکاتە)سیستەمی سەرمایەداری هاوچەرخ دەڕووخێ ،ئەوە بەکورتی لایەك بوو لەو قەیرانە ترسناکەی سیستەمی سەرمایەداری کە هەمو دەم ئەگەری دووبارە بوونەوەی هەیە بەتایبەتی لەکاتی جەنگ وکارەسات

٤- مەدرەسە(یان)تەوژمی نەتەوایەتی

ئەوە مەدرەسە نیە،[1] لەبەر ڕێزبەندی وڕەچاوی قۆناغی ئێستاش کە بووەتە ئامانجی هەموو حزبە کوردستانیەکان بە ئیسلامی و شیوعیەشەوە، بۆیەش بە مەدرەسە تۆمارمان کرد و بەگشتی باسیان دەکەین.

بوون لە نەتەوە ئاساییەو لەکاتی خۆشی دا ئەرکیشە، بەڵام ئایدیۆلۆژیای نەتەوایەتی بە هەموو پێوانەیەك ڕەگەزپەرستیە، هەر لەبارەی هەڵوێستی ئیسلام بۆ بانگێشەی نەتەوایەتی هاتووە: (لیس منا من دعا الی العصبیة)، لەبارەی شانازی بەڕەچەڵەك و نەتەوایەتیش هاتووە (لینتهین أقوام یفتخرون بآبائهم الذین ماتوا، إنما هم فحم جهنم.. الناس بنو آدم وآدم من تراب)، واتە زۆر بەتوندی دژی ناشیۆنالیزم و ڕەگەزپەرستیە، بەڵام لایەنگری بزوتنەوەی ڕزگاریخوازە (بێ ڕەگەزپەرستی).

بوون لە نەتەوە ئینتمایەکی ستونی میراتیە، چەسپاوە، بەدەرە لە ویستی خۆت، کەچی ئایدیۆلۆژیا موکتەسەبە میرات نیە، وەلائە ئنتمای زکماکی نیە، گۆڕاوە چەسپاو نیە، تۆبزیی نیە بەویستی خۆتە، ستونی نیە ئاسۆییە.. بۆیە بۆچوونەکەی (ساطع حصري) و هەندێ لەبۆچوونی واش لە کوردستان لەمەر گوایە (نەتەوایەتی ڕەسەنترە لە ئایین) بەهەڵەدا چوونە، هەرخودی بەراوردەکە دروست نیە، خودی پرسیارەکە لە ڕووی لۆژیکیەوە چەوتە،چونکە دوو تەوەری تەك و لۆن، لە سەر یەك تەوەر نین تا بەراورد بکرێ، نەتەوایەتی میراتەو چەسپاوەو ئاینیش (ئایدیۆلۆژیایە) موکتەسەبەو شایستەی گۆڕانە لە ئاینێکەوە بۆ ئایینێکی تر.

نەتەوایەتی ئینتمایە نەك وەلا، بایەلۆجیە نەك ئایدیۆلۆجیە، خوێنە نەك سیاسەت، هەستە نەك عەقڵ، فسیۆلۆجیە نەك سۆسیۆلۆجی، جموجۆڵە نەك حزب، شعر و پەخشانە نەك فکر، هەڵچوونە نەك زانست، وەختیە نەك دائم، کێشەکەش لە (کارو کاردانەوە) پێك

---

[1] وەك لە سەرەتادا هات بەمانای خاوەنداریەتی (عقیدە و شریعە و بەرنامەی ژیانی ئادەمیزاد) نەتەوایەتی ئەو بنەمایانەی هەڵنەگرتووە، زاراوەیەکی ستوونیە نەك ئاسۆیی.

دێــت بــەجۆرێك (كار)ەكــەی شۆڤێنیســـتی و داگیركردنـــو چەوســـاندنەوەیە، بــەڵام كاردانەوەكەی خەباتی ڕەوای گەلانە، كەواتە (ئینتما)و (وەلا) یەك نین، ئنتمـای زگمـاكی ڕەوایە، بەڵام "وەلا" بۆ زگماكی حەرامە (أحل الله الإنتماء وحرم الولاء).

نەتەوایەتی فێرگەی چاكەو خراپە نیە، ڕێنیشاندەر نیە، ڕەوشتێكی دیـاریكراوی نیـە، حەڵاڵ و حەرامی نیە، بۆیە ناكرێتە بەرنامە، نوقستانە خۆی پێویسـتی بـە مەدرەسـەیەك هەیە،تەنانەت ئەو مەرجانەی بۆ دروست بوونی مێژوویيانەی نەتەوەش دەكا گوایە زمـان وئاین وخاك ومێژوو نەتەوەو نەتەوایەتی دروست كردووە جێی هەلوەستەو پێداچوونەوەیە.

واتە كوردایەتی مانای خەباتی ڕەوای نەتەوایەتی یـە نـەك ئایـدیۆلۆژیای نەتەوایـەتی وەك بەشێك وای لێ تێگەیشتون، چونكە (كار و كاردانەوە) یاسـایەكی میكانیكیـە نـەك كۆمەڵایەتی، نابێت ئێمە لە كاردانەوەی شۆڤێنیست، شۆڤێنیست بین و كوردێكی خراپـان پێ لە عەرەبێكی باش چاتر بێت، هەروەك ئێستا خەریكە لـە سەرانسـەری عێـراق زیـاتر بەرەو شۆڤێنستیانە بڕۆین.

كەواتە خەباتی نەتەوایەتی جەماوەریەو شۆڕشی پێ دروست دەبێت، بەڵام حزبـی پـێ دروست نابێت بەپێی پێناسی ئێستای، بۆیە حزبە نەتەوەییەكان یان:

١- حزبێكی تەواو نەتەوەییەو دەبێتە ئایدیۆلۆژیایەكی ڕەگەزپەرست.

٢- یـان ئایدیۆلۆژیەكـەی بـە یـەكێ لـە مەدرەسـەكان (سۆشیالیسـتی، شـیوعی، دیموكراسی، ئیسلامی..) تەواو دەكات، جا لێـرە مانـا و پاسـاوی بـوونی ئیسـلامی لـە كوردستان بەڕوونی دەردەكەوێ دەیەوێ ئیسلام لەجیاتی ئەو مەدرەسانە ببێتە سەرچـاوەی كوردایەتیەكە. واتە پرۆژەی ئیسلامی لە كوردستان (لەو بارەیەوە) گەڵاڵەیـەكی سیاسـیە دەیەوێ لەڕێگەی ئاشتیانە بیسەلمێنێ كە بەستنەوەی كوردایەتی بـە ئیسـلام چـاكترە لـە بەستنەوەی بە مەدرەسەكانی تری وەك شـیوعیەت و لیـبرالی و سۆشیالیسـتی، هـەروەك سەركردە ئاینیەكان لەپێش شیخ سعید تا مەلا مستەفا وایان داڕشتبوو

٣- ئەو حزبە لیبرالیەی بیەوێت ئەو بۆشاییە فكریـە بـە شـەبەنگێك لـە ئـەزموونی جیاجیا پڕبكاتەوە، نابێتە حزبێكی پێكوە نووساو، زیاتر لە بەرەیەك دەچـێت چـونكە بـە سروشتی خۆی كۆمەڵێك تەیاری ئەو مەدرەسانەی لەنێو دەخەملێ، هەر بۆیـەش دەبیـنین (جزبە نەتەوەییەكان) هەم لەناوو هەم لە ناوەڕۆكدا ئاوەڵناوی مـەدرەسەیەكی پێـوە بەنـدە وەك (حزبـی بەعسـی عـەرەبی سۆشیالیسـی، حزبـی سۆشیالیسـتی كوردسـتان، حزبـی

دیموکراتی ناسری، حزبی سۆشیالیستی نەتەوایەتی، حزبی دیموکراتی کوردستان، بزووتنەوەی نەتەوایەتی ئیسلامی کوردستان،... هەتا (جمال عبدالناصر) داهێنەرێکی ناشیونالیزمی بەتوانابوو کەچی بە دیموکراسی وسۆشیالیستی ئایدۆلۆژی و پرۆژە نەتەوایەتیەکەی پێ تەواو کردبوو.

تا ئێستا حزبە کوردستانیەکان ڕەگەزپەرست نەبووینە، ئایدۆلۆژیای نەتەوەییان نیە، شانازی بە مێژووی کورد ناکەن بە سەلبی و ئیجابیەوە، ناشیانەوێ نەریت و بەهای کورد بەسەر میللەتانی تر بچەسپێنن، بەڵکو دەیانەوێ:

١- ڕزگاری کوردستان. ٢- سیستەمێکی دادگەری

یەکەمیان کوردایەتیەو، دەڤەریە و وەختیە، دووەمیشیان مەدرەسەییە، دائیمە، جیهانیە، هەر حزبێك بەشی دووەمی نەبێت (یان جووتی بکاڵەگەل یەکەم) و تەنیا یەکەم بەیرەو بکات ئەوا حزبێکی شۆڤێنیە.

لە ئەوروپا ئەو قۆناغە تێپەڕی جگە لە (سربیا و کەمێك لە ئاڵمانیا و فڕنسا و نەمسا)، ئەگینا ئاسەواری حزبی نەتەوایەتی هەر نەماوە وەرجەرخان زیاتر بو حزبی نیشتمانی، هەتا مەسەلەی ئیرلەنداش (زیاتر کێشەی مەزهەبی یە)، لێرەش حزبی نەتەوەیی لەناو میللەتێکی ڕزگاربوو شۆڤێنیە، بەڵام بوونی لەناو میللەتێکی ژێردەستی هەق و ڕەوایە لە قۆناغی خۆی.

تەقەلاکانی بە ئایدیۆلۆژی کردنی نەتەوایەتی

لەبەرئەوەی نەتەوایەتی ئایدیولوژیا نیە، بۆیە زۆر تەقەلا دراوە بۆ ئەو مەبەستە، بەکورتی ئەمانەن:

١- هەڵبەتە یەکەم ورووژێنەری ڕەچەڵەکیەتی (شەیتان) بووە، کە ئەو سزا گەورەی پێ درا، کاتێ خۆی بە گەورەتر زانی لە (ح- ئادەم) ووتی ڕەچەڵەکی من لە ئاگرەو ئەو لە قوڕە.

٢- بەشێك لە فەیلەسوفەکان وەك (دی گۆپینو)[1]، (شامپرلین)، (بەواس)، (فیشەر).. وای بۆچووبوون کە توانای ئەقڵی نەتەوەیەك لەگەڵ نەتەوەیەکی تر جیایە،ستالینیش (بە

---

[1] ئەرسەر دی گۆپینۆ١٨١٦- ١٨٨٢ لەکتێبێکی بە ناوی (مقال عن عدم المساوات بین الاجناس البشریە)دەڵیت توانای بیرکردنەوەی هەموو میلەتیك وەك یەك نیە بۆیە تەنها میلەتی ئاری شایستەی

ڕوانگە مارکسیە چینایەتیەکەی)پێی وابوە توانای عەقلی وەك یەك نیە بە پێی چینایەتی دابەش بوە،بزوتنەوەی زایۆنیش بە پێی پرۆتۆکۆلی (٥) دەڵێن خوا زیرەکیەکی تایبەتی بە ئیمەی یەهودی بەخشیوەو بەخەلکی تری (ئومەمی – جویم-اغیار) نەبەخشیوە، لە پرۆتۆکۆلی (١٠) دەلێ:(أنه لا مساواة في الطبيعة، وأن الطبيعة قد خلقت أنماطاً غير متساوية في العقل والشخصية والأخلاق والطاقة)[١] ئەرستۆ لەکتیبی(رساله السياسه-بۆلیتیك)دەلیت لە بنەچەدا خوا بەشەرەکانی وەك دەمی شانە دروست نەکردوە،هەندێکی بۆ خزمەتکاری وهەندێکیش خزمەت کراو،ئەوانەی تەنها دەزانن هیزی جەستەو ماسولکەیان بەکاربهینن ئەوا بەندەو خزمەتکارن، ئەوانەی عەقلیش بەکار دەهینن ئەوە ڕابەرو خاوەنەکانن، پەیوەندی بەندەو خاوەن وەك پەیوەندی عەقل وجەستەیە[٢]،فارابی ودوایش تۆینبی لە (مختصر دراسە التأريخ)دەلێ کۆمەل وەك لەشی ئادەمیزاد فەرمانبەرو فەرمانپیکراو،ماندوو وحەساوە،گرنگ وناگرنگ، هەندێك لە عەرەبە شۆڤینیستەکانیش جار وایە هەمان بانگێشە دەکەن ودەلێن ئێمە لە ئاین زیاتر لە عەجەم تێدەگەین بۆیە ئێمە دەبێ دەسەلاتدار بین و خەلکی تریش لە خزمەت ئێمە دابێ زاراوەی موالي وشعوبي لێ هاتە کایەوە ..،جاروایە ئەفریقیەکانیش ووتویانە خوا لە ئیمەیەو ڕەشە،چینیەکان ووتویانە زەردەو لە ئیمەیە بۆیە ئیمە میلەتی خۆشەویستی خواین وناقل ترین، بەلام هەریەکە لە (ڕاتزل) لە کتێبی (حضارة تقليدية) و (باستیان) لە کتێبی (وحدة النفس) بۆچوونێکی وەك ئیسلامی ڕاستەقینەیان سەلماندووە، تیایدا هاتووە توانای ئەقلی ئادەمیزاد یەکسانە با ڕەگەزیشی جیا بێ، ئەوانەی سەروو بۆچونێکی

ئەو سەرکردایەتیە، ئیتر ئەو تێ روانینە کۆمەلێك تیۆری سیاسی ڕەگەزایەتی ترسناکی لێ پەیدابوو یەهوودی وعەرەبی شۆڤینیش تا ڕاددەیەك ئەو پاگندەیە دەکەن.

[١] بروتوكولات حكماءالصهيون- ت: عباس محمود العقاد ط٥ ١٩٨٠ بروتوكول رقم:١

[٢] ج لويس- مدخل الى الفلسفة ص٦٤

ڕەگەزپەرستی لێ دەفامرێتەوە، کە لەکۆنەوە ئەوروپا لە بوارەکانی (فکر) و (خۆبەزلزانی) (سەرشارستانی) و (خۆ بـە پێشـەوا زانـین)* و.. دەردە کۆنەکـەی ڕۆمـی هەیـە هەرچـی دژایەتی (ڕۆم)ی بکردایە بە (بربر)یان لەقەڵەم دەدا، تەنانەت وەك (شیشرون ١٠٦- ٤٣پ ز)گوزارشی دەکا لەسەر زاری (هیرودوتس –کەبە باوکی مێـژوو نـاوزەد کـراوە)جـەنگی نێوان ئاسیا وئوروپی بەجەنگی بەربەرو وشارستانی لە قەلەم داوە

٣- کۆتایی گەشەسەندن: هیگڵ پێی وابوو کە واهاتووە هەرجارەی نەتەوەیەك پێشـڕەو بووە، ئێستاش نەتەوەی ئـەڵمانیا پێشـڕەون و گەیشـتوونە لوتکـەی گەشەسـەندن، بۆیـە نەتەوەی ئەڵمانیا دەبێ ببێتە سەرکردەی جیهان و ئیدی ئەو بانگێشەی ئاریەتی و پـاکێتی تـوخم و نازیـەت[1] و جـەنگی جیهـانی لێ هاتـەدی، جینۆسـاید و پاکتـاوی جەسـتەیی یەهودیش لەوەوە هات، گەشەسەندنیش نەوەستاوە، ئەو تیۆرە چـەوت دەرچـوو، هـەروەك لەدوای (ناکۆکی پرۆلیتاریا و برجوازی) بەڕوانگەی مارکس دوا ناکۆکی نـەبوو، ئێسـتاش (کۆتای مێژوو) نیە وەك (فۆکۆیاما) بۆی چووە.

٤- ڕەسەنایەتی نەتەوە : (ساطع الحصري)[2] نووسەر و بیریاری ناشـیۆنالیزمی عەرەبـە، ، تیۆرێکی ئەوروپی گۆڕیە سەر عەرەبی لەسەروبەری دروستبوونی دەوڵەتـە نەتەوەییـەکانی فەڕەنسا، ئەڵمانیا، ئیسپانیا، باوی ئەو بیرۆکەیە هەبوو.. دەووترا پێش ئەوەی مەسـیحی بین ئاری بووین، یان لاتینی یان ئەنگلۆسکۆنی..بووین، لە گوتاریکی (فیختە) بۆ میلەتی

* هەر لەو چوارچێوەدا هەولی داوە میژووی زانیاری بۆ خۆی پاوەن بکا، بۆیە ناوی لە زانایانی کۆنی خۆی ناوە بـاوکی زانست وەك: هیرۆدتس- باوکی میژوو، ئەبیکرات- باوکی پزیشکی، سیۆکریتشس –باوکی هونـەر،هیرکلیتس- بـاوکی دیالکتیك، ستراپۆ- باوکی جوگرافیا، بیتلیمۆس –باوکی گەردووناسی، ئەفلاتوون وئەرستۆش –باوکی کۆمەلێك لقـی زانستی تریان پێ بەخشراوە...کەچی لەپیش ئەوانە باس لەو بابەتانە کراوە،هەمووی ئەوباوکە نینە.

[1] National so zialis Tishe Deutsche Arbeieer partei نـازی لـەکورت کراوەیNazi لە وەرگێڕانی (نازی-لە پیتەکانی یەکەمی پارتی سوشیالیسـتی نەتـەوەیی ئـەڵمانیا-naze) بەهەرسێ جۆر هاتووە (حزبی سوشیالیستی نیشتمانی ئەڵمانی)، بە (حزبـی سۆشیالیسـتی نەتەوەیی ئەڵمانی)، بە (حزبی سوشیالیستی ئوممەی ئەڵمانی)ش هاتووە

[2] پێشـتر قائمقـامی مەکـدۆنیا بـوو،دوای دروسـت بـوونی عـیراق وەزیـری پـەروەردەبوە، بەڕەسـەن یەمەنیە،زۆری کتیب هەیەلەهەموان نەتەوەیی تر(محاضرات فی النشوء القومیة)

مەزنی ئەلمانیا دەڵێ ئێوەی ئاری پێش ئاینەکان پێشڕەوی جیهانن، ئێوە دەتوانن گەشە بە میلەتانی جیهان بدەن[1] ، یەهودو عەرەب هەریەکە بە جۆرێـک پاگنـدەی ئـەو بۆچـوونەی فیختەی بۆ خۆی کـرد، (سـاطع حصـري) و کۆمـەڵێك لـە ناشـیۆنالیزمی عـەرەب ئـەو بیرۆکەیان بەو شێوەیە گۆڕی و جاڕیان دا کە : ئەوان پـێش ئیسـلام و مەسـیحی عـەرەب بوونە. (ساطع حصـري) دەڵێ: تا ئێستا عەرەب سێ ئاینی گۆڕیـوە، بـەڵام عەرەبایـەتی نەگۆڕیوە، کەواتە عروبیەکەی ڕەسـەن و موکـوم تـرە لـە ئاینەکـەی،ئیتر بـەپێی (معجم الشامل للمصطلحات الفلسفية) ساطع الحصري یەکەم کەس بوو زاراوەی (الامة العربيـة)ی لە جیاتی (ناشن) دانا، هەرچەندە پێش ئەویش نجيب عازوری کتێبی لەسالی ١٩٠٥(يقظة الامة العربيـة)نووسیە، بەهەموویارێك مێژووی بەکارهێنانی امه العربيه لە سەدەیەك تێ ناپەڕێ،خراوەتە پێش ئیسلام وبەگرنگ تر حساب کراوە.

(شبلي العيسمي) دەڵێ: (إن الإسـلام وليـد العروبـة)، هـەروەها هەریەکـە لـە کتێبـە عەلمانیـە میانڕەوەکـانی (کتـاب الأخضـر- معمـر القـذافي) و (فلسـفة الثـورة- جمـال عبدالناصر) و هاوشێوە بیرێکی نەتەوەیی لـە کوردسـتانیش دا سـەری هەڵـداوەو دەڵێـت نەتەوایەتی لە هەموو عـامیلێکی تر بەهێزتر و ڕەسـەنترە، لـە (کتـاب الأخضـر) هـاتووە (العوامل الإجتماعية هي العلاقة القوميـة)، (..ينتصـر حتمـاً العامـل الاجتمـاعي علـى العامل السياسي)[2]، ملك فيصل دەڵێت: (.. واننا عرب قبـل موسـى وعيسـى ومحمـد)[3] دروشمی حزبی بەعسیش ئەوە بـوو: (امـة عربيـة واخـدة ذات رسـالة خالـدة)[4]، (ئیـبراهیم احمد)ی شاعیر و بیریاری کـوردیش بـەهۆنراوە دەڵـێ: ئێمـە کـوردین و هـەرکورد دەبـین،

[1] جان ماري بيلت- عودة الوفاق بين الإنسان والطبيعة –ت: محمد عثمان ص٢٣٢

[2] معمر القذافي-الكتاب الأخضر ص١٢٣ لە بنەچەدا ئەوە بۆچوونی (گیـزۆ)ی فرنسـی بـوو دەیـووت ژێرخانی سیاسی بۆ ژێرخانی کۆمەلایەتی دەگەڕێتەوە.

[3] شبلي العيسمي-العلمانية والدولة الدينية ص٣٩.

[4] لە دەستوری حزبی بەعس واهاتوە: المادة (١٥) :- الرابطة القوميـة هي الرابطة الوحيدة القائمة في الدولة العربيـة التي تكفل الانسجام بين المواطنين وانصهارهم في بوتقة واحدة، وتكافح سائر العصبيات المذهبية والطائفية والقبلية والعرقية والاقليمية.

..پیشی ئەدیان هەر کورد بووینە ....،سرودی نەتەوەیی کوردیش (ئەی ڕەقیب) دەلی دینمانە ئاینمان هەرکوردستان:

بەلاّم بە سەرنجێکی سەرەتایی چەوتیەکان دەردەکەوێ، (عاملی نەتەوایەتی) تەمەنی هەردوو سەدە دەبێت و سەرەتای کۆتاییشی وا دەرکەوتووە، لە ئاین ڕەسەنتر(خالد)ترنیە، ئنجا جیهان بەرەو سیاسەت و ئایدیۆلۆژیایە، بەتایبەتی لە (عەولەمە)دا، ئەوە یاسای گەشەسەندنە، هەموو پرۆژەکانی نەتەوایەتی عەرەب شکستی هێنا، هەموو عەرەب گەیشتنە ئەو بنەمایە (اتفق العرب على أن لا يتفق)! ئێستاش بە ئاشکرا دەڵێن تەنانەت کۆبوونەوەی سەرانی عەرەب مەولەتی ئەمریکا و ئیسرائیلی دەوێت.. واتە عامیلی نەتەوایەتی ئەو هێزەی نەماوە، لە عاملی نەتەوایەتیش بەتەنیا یان شۆڤێنی یان داگیرکراوی هیچیان بەختەوەری ئادەمیزادی تێدا نیە.

ئنجا ئەو بەراوردەی ڕەسەنایەتی نێوان ئیسلامی و عەرەبی یان ئیسلامی و کوردی هەڵەیە لە لۆژیکدا، چونکە ئیسلام توخمێکی ئاسۆییە واتە (موکتەسەبە) کەچی عەرەبایەتی میراتی و ستونی یە، بەراورد ناکرێن، ئی دی لەو چەوتیەی زۆر پرسیاری لێ دروست بووە بە هەڵەی لە کوردستانیش وەك ئەوەی دەڵێن تۆ کوردی لەپێشدا یان ئیسلامی؟ ئەو دوو چەمکە لەسەر یەك هێڵ نین تا وەڵامی پاش و پێشی بۆ بدەیەوەو هەریەکە لەسەر تەوەرێکە، ئیسلام لەسەر تەوەری ئاسۆییە ونەتەوەش لەسەر تەوەری ستونیە، بەداخەوە خاوەن پرسیار لەو کێشە لۆژیکیانە بێئاگایە بۆیە پرسیاری وا دەکا.

بەردەوام دەبین لە سەر تەقەلاکانی بە ئایدیولوژی کردنی بیری نەتەوایەتی

٥- مێژوویی: دەڵێن پەیوەندی خوێن وەك لە (إ. غزالی)و(ابن خلدوون) بەهێزترین پێوەندی بووە، پەیوەندی خوێنیش بریتی یە لە پەیوەندی خێلەکی وئێستاش نەتەوایەتی، بۆیە نەتەوەییە عەرەبەکان پێیان وایە کە (العامل القومي) هو (المحرك الحقيقي والدائم للتأريخ)[1]، چەوتیەکەی لەوانەی خوارەوەیە:

أ/ پەیوەندی خوێن لەمێژوودا پەیوەندی نەتەوایەتی نەبووە، زیاتر بنەماڵەیی و خێڵەکی بووەو لە خانەی مرۆڤایەتی شارستانیش نەبووە.

ب/ (عامل القومي) بزوێنەری مێژوو نیە هەردەم، ئەی پێش پەیدابوونی (عامل القومي) خۆ مێژوو نەوەستاوە، چۆن گەشەی کردووە؟

---

[1] معمر قذافي - الكتاب الأخضر ص١٢٣- ١٤٣

ج/گوایه نەتەوایەتی یەکێتی دروست دەکات: لە تەقەلایەکی نامۆتر لەسەرەتای دروستبوونی (دویلات) لە پەنجاکانیش بە فکر لەناو عەرەب سەری هەڵداو وا ئێستا لە کوردستانیش باوی وەرگرتووە، دەڵێن ئاین دەبێتە هۆی پارچەپارچەیی نەتەوە، نەتەوایەتیش دەبێتە یەکێتیەکەی، لە (کتاب الاخضر) هاتووە: (العامل الديني الذي يقسم الجماعة القومية) لذا (القاعدة السليمة هو أن لكل قوم ديناً) واتە یان ئاین بنچینەو مەرجێکی نەتەوە بێت یان با نەبێت، بۆیە لە ڕاپۆرتی کۆنگرەی حزبی بەعس هاتووە: (يعطوا الدعوة للوحدة العربية مضمونا ديمقراطيا اشتراكيا بعيداً عن صبغة الدينية). ئەو بیرۆکە بوو جیهانی ئیسلامی پێ پارچەپارچە بوو بە کوردستانیشەوە، بەو پێیەو مەبەستە ئیمپریالیزمیەش (عصبة الأمم)ی پێ دروست بووە.

هەرچەندە ئەو بۆچوونە شکستی هێنا، بەڵام بۆ پەند بۆ خۆمانی کورد ئەوا.. ئێستا وڵاتانی عەرەب ۲۲ پارچەن و لە ژێر دۆخێکی نەتەوەیی زەلیل دان، خۆ (مضمون)ەکە (ديمقراطي اشتراكي) بوو ئیسلامی نەبوو، شیوعیەتیش نەیتوانی بەو هەموو هێزە تەنانەت لە یەکێتی سۆڤیەت نەتەوەو تایەفەکانی یەك بخات، هەموو پارچەپارچە بوونەوە.

هەر لە یەك وڵات (لبنان، سۆماڵ، ڕواندا، بۆرۆندی، ئیرلەندا، هند، عێراق، یۆگسلافیا، یەکێتی سۆڤیەت..) بەناو دیموکراسی وعەلمانی و بەشێکی سۆشیالیستیش بووینە، ئاینی نەبووینە، کەچی بووە شەڕی هەموو تایفەکان لەگەڵ هەموو، لە کوردستانیش تا ڕابەری ئاینی بوو یەکێتی هەبوو، بە وەرچەرخانی بۆ ڕابەری عەلمانی بووە پەرتەوازەیی.

٧ - تەقەلای ئاینی: جاران ڕۆمیەکان وگەلی یۆنان خۆیان بە گەورەو نەجیب زادە دەزانی تا ئەو ڕادەیەهەریەکەلە ئەفلاتون وئەرستۆ باسیان لەوە کردوە کەهەمو مرۆڤ لە قوڕن بەلام قوڕەکەی گەلی یۆنان زێڕیشی لەگەل بوە ،بۆیەهەمو مرۆڤەکان وەك دەمی شانە یەکسان نین، یەهودیەکانیش دەڵێن ئێمە (شعب الله المختار)ین، (زایف یهوذاك ۱۸۹۱-۱۹۸۲) دەڵێت: (بۆ هاتنی مەسیح نیشانەی داوە دەسەڵاتی جیهان لەدەست یەهودی بێت، جا هەر دابەزینێك لەو مەبدەئە دواکەوتنی مەسیحە لە هاتنی)[1]، لە پروتوکولات حکماء صهیون - هاتووە: ((وقد منحنا الله العبقريه كي نكون قادرين على القيام

---

[1] روجی غارودی- أمريكا طليعة الانهيارص١٨ ئەوە لە بنەماکانی بزوتنەوەیەکی ناشیۆنالیزمی ئاینی یەهودی هاتوە.

بقياده العالم))[1]، له(تيلمۆد - كه بريتيه لەتاكه تەفسيری موعتەبەر لەلای يەهودی) تەشريعاتی زۆر رەگەزپەرستی وسەرسوڕهێنەری تيدايه، غەش كردن زينا كوشتن و ئەزيەت بۆ يەهودی وغەيره يەهودی زۆر لێك جيايه، لەناو عەرەبيش ئەو تەقەلايه گەيشته ڕادەی هۆنينەوەی (فەرمووده)ی وەك (حب العرب ايمان)، (العرب مادة الإسلام، إذا ذل العرب ذل الإسلام)،تا ئەو ڕاده له كتێبی (العروبه بين الشعوبيه والإستعمار)دەلێ خواش بۆ پيادەكردنی پەيامەكانی پێويستی به ئەخلاقی عرب هەبوه!!، لەكۆتاييدا دروشمی (امة عربية واحدة ذات رسالة خالدة)ی لێ هاتەدی،ئەو تەقەلايه ڕەگ وريشەيەكی هەندێ مەزهەبی فقهی ئيسلامی هەيه،لەلای موسولمانانی شيعەو سونه (له كاردانەوەی يەكتر)بەبڕی جيا ئەو ريشەيەی هەيه،لەناو شيعه بنەمالەی پێغمبەر(د خ) به (افضل)تر هەژمار دەكرێت،هەرچی ئەهلی سونەو جەماعەشه لايوايه عەرەب(افضل) تره لەكوردوعەجەم وتورك و..ئەو جۆره ڕەگەزپەرستيه گەيشتۆته ڕادەيەك بگاتەپرسی ژن وژنخوازی ،مارەيی عەرەب له عەجەم نەهاتوه،چەندين زاناو مەزهەبی گەوره لەوبۆچوونه هەلەيه تێوەگلاون ،وەك لەو نمونەيەی هاوسەری زانايەكی كوردبه ئافرەتێكی عرب چيان بەسەر هێناوه.. حَدَّثَنَا سَعِيد بن أسد ، حَدَّثَنَا ضمرة عن ابن شوذب قَال: تزوج بن سيرين عربية وكره الموالي لما يدخلهم من السبي. قَال: فذهب بن عون يتشبه به فلم يحمل له العرب ذلك ، فرفعوه إلى بلال بن أبي بردة بن أبي موسى الأشعري فضربه وفرق بينهما ، قال له: طلقها. قَال: هي طالق. قَال: ثلاثًا قَال: واحدة تبتها. قَال: أقول له ثلاثًا وهو يبتها. وقال له: طلقها. قَال: هي طالق ثلاثًا. قَال: واحدة. قَال: أقول له ثلاثًا وهو يفتيني بطلاقها[2]

لەزۆر سەرچاوەی تری فقهی به ڕوونی دەری دەخا كه ئەهلی سونه وجەماعه پێيان وايه عەرەب فەزلی بەسەر عەجەم هەيه ، له كتێبی(مسبوك الذهب فی فضل العرب- به فەرمووده ياساغی هاوسەری نێوان عەرەب وعەجەم دەكا) هەروەها(المعرفه والتاريخ - أبو يُوسُف يعقوب بن سُفيان الفسوی)ئەو سەربردەی تەلاقەكه باس دەكا، شيخ الإسلام ابن تيمية - دەلی : (فإن الذي عليه أهل السنة والجماعة: اعتقاد أن جنس العرب أفضل من جنس العجم، عبرانيهم وسريانيهم، روميهم وفرسيهم وغيرهم) [3] دەشلێن عەرەب عاقل ترن وكوردو عەجەم دەبێ له خزمەتيان دابێ..يەكەم جار گومانی زۆرم لەوە هەبوو كەئەو

---

[1] بروتوكولات حكماء صهيون –پرۆتۆكۆل رقم: ٥

[2] المعرفة والتاريخ - أبو يُوسُف يعقوب بن سُفيان الفسوي، المحقق: د أكرم ضياء العُمَري ج٢ ص٦٣

[3] ابن تيمية- اقتضاء الصراط المستقيم ج١ص٤١٩

عیبارانەی (فەزلی عەرەب بەسەر عەجەم) لـەدوای نووسـینەوەی مێژوو(لـە سـەدەی ١٩ و٢٠) لە سەر دەستی عەلمانی عروبی ئەو دەستكاریە كرابێ ، هەروەك چۆن كۆمەلێك لەو فەرموودانە لە سەردەمی ئەمەوی دەستكاری كران، چـونكە لـەكتێبی (فقـە اللغـە وسـر اللغە)لە ص٢٥ نوسخە ئەسلیەكە ئەو (فەزل)ەی تێدا نیـە كەچـی لـە نوسـخەكانی دوای تێیدایە، بەلاّم دوای بینیم ئەو كێشەیە لە مێژوو هەبوە بۆیە كورد زۆر رەحمی بە عـەرەب كردوە، زۆریش لە بنەماڵە كوردەكان بەو هۆیەوە خۆیان بردۆتەوە سەر رەچەڵەكی عـەرەب ، لە شیعرێكی شێخ رەزا روو لە عەرەب دەكاو دەلێ ئێـوە ئـەفزەل تـرن لـە ئێمـە، بـەو رەگەزپەرستیە بێ بنچینەیە زۆربەی میلەتانی لاواز لە شـام وسـەرووی ئـەفریقا لـە نێـو عەرەب توانەوە بەلاّم كورد نەتوایەوە ،وەك لەو بەلگەنامە بریتانیـە دەردەكـەوێ: CO 730/ 161/2 ....ینطق الكـرد باللغـة الكرديـة الـتي تعـود الى اللغـات الاريـة ولا تربطها شيء بالعربية ذات الاصل السامي. بينما استطاع العرب ان يفرضـوا لغـتهم علـى الشعوب الغير العربية في سوريا ومصر ومناطق اخرى فلم يسـتطيعوا ذللـك في كردسـتان حيث لا زال الكرد يتكلم بلغته الاصلية... ، بە كورتی دەبێ زانایانی پسپۆر لەو بـارە بـە جوانی روونی بكەنەوە نـەك داپۆشـن ئـاخۆ ئـەو پرسـە چـۆنە تـا چـیتر كـوردو ئـاینی ئیسلامیش لێی زەرەر مەند نەبێ.

تـەیاری عروبـی هاوچـەرخ سـودی زۆری لـەو فقهـە سـەقەتە وەرگرتوە،تـا رادەیـەك توانیویانە(فكری قومی) دەوڵەمەند بكەن بەوەی كە نەتەوەی عەرەب پـەیامی ئیسـلامی بۆ هەموو نەتەوەكان هەلگرتووە، وەك شبلی عیسمی دەلـێ: (أحيانـاً العروبـة أوسـع مـن الإسلام)[1]، میشیل عفلق دەلێ: (العروبة جسم والإسلام روحهـا)،لـەكتێبی (العروبـە بـين الشعوبيەو والاستعمار)دەلیت ئیسلام ومرۆڤایەتیش پێویستیان بە ئەخلاقی عەرەب بـووە نەك پیچەوانە، ئیتر ویستویانە تەسكی ئەو بیرە لە فراوانی بیری ئیسلام بلكێنن.

بەلاّم زۆر روونە لە ئیسلام و لە هیچ ئاینێكی راستەقینەی ئاسمانی جیاكـاری لەسـەر بنچینەی رەچەڵەك و خوێن و رەنگ نیە، (..ان اكرمكم عند الله أتقاكم)، (لا فضل لعربي على أعجمي ولا أبـيض علـى اسـود..)،لـەدوا وەسـیەتی پێغەمبـەر(د خ) ئەوانـەی سـاغ كردەوە، ئەو جۆرە بانگێشەیە بە نەفامی (جاهیلیەت) حساب بووە لەلایەن ئاینی ئیسـلام

[1] العلمانية والدولة الدينية ص٢١٣

بەپێچەوانەشەوە لەلایەن نەتەوەگەری عەرەب مانای "شعوبی"بەخشیوە بۆیە ئومەی ئیسلامیان گۆڕیوە بۆ ئومەی عەرەب.

لێرەوە زاراوەی (امە) و (نەتەوە)یان تێکەڵ کردووە و (امە) بەکاردەهێنن، ئەوەش تەقەلایەکی بە ئایدیۆلۆژی کردنی بیری نەتەوەییە، ئەگینا (امە) زاراوەیەکی ئاسۆییە هەموو ئەوانە دەگرێتەوە کە بەپیل بانگی ئیسلام چووینەودەچن، جا کوردە، عەرەبە، فڕەنسیە،... واتە رۆجیە گارودی و سیدقطب و سعید نورسی و إ.خمینی یەك ئومەتن، بەڵام یەك نەتەوە نین، نەتەوەیی زاراوەیەکی ستونیە زۆر دوورە لە (امە)، " ولاء" بۆ ئومەیەو "ئینتما"ش بۆ نەتەوەیە . بۆ زیاترسەرنج بدە ئەو لیستە جیاوازیانە

ئومە	نەتەوە
١- ئاسۆییە	١- ستوونیە
٢- مەودای کراوەو جیهانیە	٢ –مەودای داخراوو دەڤەریە
٣- پرۆسەیەو وەرگیراو	٣- میراتی و وەستاوە
٤- ئایدیۆلۆجیە	٤- بایۆلۆجیە
٥- فرە زمانی	٥- یەك زمانی
٦ –وەلائە	٦- ئینتمایە (زگماکیە)
٧- سیاسیە	٧- کۆمەلایەتیە
٨- لەو سەردەمە دەگمەنە	٨- زۆر بلاوە
٩- پرۆسەی(أمر بالمعروف والنهی عن المنکر)	٩- پرۆسەی لای بەسەرکەوتوان
لەگەل زۆر خالی تر.......	

٨- لەکاتی بەهێزی مارکسیەت هەمان تەقەلای لەگەڵ بەکارهاتووە، بە تەئویلی گۆتەکانی مارکس لەبارەی مەسەلەی ئێرلەنداو داهێنانی زاراوەی وەك سۆشیالیستی نەتەوایەتی، نەتەوایەتی بەگیانێکی مارکسی،.. ئەوانەش نەشیاوە، چونکە مەدرەسەی مارکسی ئاسۆییە، ستونی نیە تا جێی نەتەوەی تیا بێتەوە.

٩- لە کوردستانی ئێستاش هەندێ تەقەلای تایبەتی هەیە وەك:

أ/ دەڵێن (بەها) و (نەریت) و (مێژووی کورد) دەکەینە مەدرەسەو ڕێنوێنی سیاسی خۆمان.. بەڵام مادام ئەو بەهاو نەریتە موڵکی هەموو کوردە، بە چاك و خراپەوە، جا بەها و نەریتی کامە لایەنی هەڵدەبژێری؟ هەر بەغوونە لە دوا قۆناغی کوردایەتی زیاتر لە ۳۰۰ فەوجی کورد و هەزاران پیاوی ڕژێم هەبوو، بەشداریان کردووە لە ئەنفال و تالاّن و کیمیاویش، لەکاتێکدا تەنیا بە هەموو لایەك ۱۰۰۰۰ هەزار پێشمەرگەیەك هەبووەو کەمایەتین.. جا (بەها)ی کام لا بۆ ئەو ڕێنوێنییە هەڵدەبژێری. ئی کەمایەتیەکە یان زۆرایەتیەکە؟ وە بۆچی؟ وە بە چ پێوانەیەکی نەتەوایەتی؟ خۆ کەمایەتیەکەش سەلبیاتی زۆری وای هەبووە ناشێ بۆ ڕێنوێنی.

ئەو ڕێسایە بۆ هەموو نەتەوەکانە، بزانین ئاخۆ عەرەبیش بەها و نەریتی کام چین و توێژ و دەستە و تاقم دەکەنە پێشەنگ، هێڵی فەرمانڕەوایە سەوداکەرەکان یان هێڵی بەرگری ئیسلامی و نیشتمان پەروەرە بەڕاستیەکان.

ب/ لە تەقەلایەکی تر لە کوردستان دووبارە دەکرێتەوە، دەڵێن: خۆ نوێژ و ڕۆژوومان لێ قەدەغە نەکراوە لەلایەن حکومەت، بەڵکو خاکمان داگیرکراوەو نەتەوەکەمان چەوساوەتەوە.. بەڵام ئەگەر تەنیا مەسەلە خاکە بۆ ئەو هەموو کوردە لایەنگیری ڕژێمیان کرد؟ مادام چەوساوەش بوون (کە فعلەن چەوساوەش بوون)، لەلایەکی تر ئایا داگیرکردن و زوڵم کردن و هەق خواردن مەسەلەیەکی ئیسلامی نیە.

ئەو تێڕوانینە کۆنە تێڕوانینی جیاکردنەوەی ئیسلامە لەژیان*، بۆیە تووشی ئەو تێڕوانینە چەوتیە دەبن، ئەگینا هەمان پرسیار ڕووی تری هەیە، باشە خۆ داگیر کەر سۆشیالیستی و شیوعیەت و لیبرالیەتی لێ قەدەغە نەکردووین، بۆ ئەو حزبانەی کوردستان شیوعی و سۆشیالیستی و لیبرالیین ؟ ئنجا لە ئاینی ئیسلامدا زۆرداری و خاك و ماڵ داگیرکاری حەرامە، بەڵام کوا لەو مەدرەسانە حەرامن؟ ئەی ئەو مەدرەسانە خاوەنی سایکس پیکۆ و دابەشی کوردستان نین؟

---

* یەکەم بانگێشەی جیاکردنەوەی ئاین لەژیان لە مێژوودا لەلایەن زانای ڕۆم (سینکا) هات،لەناو عوسمانیش یەکەم ئیتحادیە تۆرانیەکان بوون، یەکەم پەیڕەو کەریش ئەتاتورك بوو، لەکوردستانیش یەکەم بانگێشەی وا لە لایەن ڕۆژنامەی (یەکێتی کورد)هات کەلەلایەن ئۆفیسی بەریتانی دەردەچووو

زیانەکانی ئایدیۆلۆژیای نەتەوایەتی

١- بۆ پڕکردنەوەی ئەو نوقستانیانەی لە ئایدیۆلۆژیای حزبە نەتەوەییەکان دا هەیە، پەنایان بۆ کۆمەڵێك مەدرەسە و ڕێباز و ئایدیۆلۆژیاوباوکێکی تر بردووە وەك (ئاین، دیموکراسی، لیبرالی، سۆشیالیستی، مارکسی، سەروەری مێژوویی، میکافیلی،..) سەرەنجام ئایدیۆلۆژیەکی لێکدراوی ئاوێتەی لێ دروست بووە بەشێوەیەك ئەگەر ئەو باوکە نامرۆڤایەتی بێ حزبی دڕندەی لێ دەرچووە، پێچەوانەش بە پێچەوانە،هەروەك دەبینین فاشی ونازی وبەعسی پێك هاتوون لە زاو زێی نێوان بیری نەتەوەیی و ئایدیۆلۆژیای سۆشیالیستی توند ئیتر ئەو سەرەنجامەی هەبووە

٢- کورد هەڵگری ئەو ئایدیۆلۆژیە نەتەوەییە نەبووە و نین، بەڵکو قوربانی ئەو ئایدیۆلۆژیایەیە، هەر لە ڕاستیدا لە جیهانی ئیسلامیداخێراتر لەنێو میللەتی (تورك و عەرەب) ئەو ئایدیۆلۆژیە ڕەگەزپەرستیە پەرەی سەند*، بووەتە دەردەسەری بۆ خۆیان و بۆ نەتەوەی دراوسێکانیش، ئەگینا میللەتانی تر کەمتر هەڵگری ئەو ئایدیۆلۆژیایەن.

٣- هەموو دیاردەکانی (فاشیەت، نازیەت*، بەعسیەت، شۆڤێنیەت،زایۆنیەت، تۆرانیەت...) نیوەی دیکتاتۆریەکان بەرهەم و زادەی ئەو ئایدیۆلۆژیانەن.

٤- ئەو ئایدیۆلۆژیانە هەر بۆ نەتەوە ژێردەستەکان دەرد نین،بەڵکو بۆ هەڵگرانیشی، ئەوەتا عەرەب لەسایەی ئەو ئایدیۆلۆژیە بوونەتە ٢٢ پارچەی ڕەسمی، لە بەرامبەر ئەو (ئیسرائیلۆکە) چەند سەرشۆڕ و پەرتەوازەن، کەچی بەرامبەر نەتەوەیەکی زۆرلێکراوی وەك

---

* ئەوەش روونە وەك لە توێژینەوەکانی ابن خلدون و د علي وردي وئیتریش بۆی چووینە دیارە پەیوەندیەکی بە ژینگەی تورك وعەرەب و هەردوو بیابانی مەغول وعەرەبستان هەیە

* حزبە نەتەوەگەری- سیکولارە عەرەبیەکان دوایش دەستورەکانیان بە ئەزموونی نازی وفاشی کاریگەرن، لە مادەی (٤)حزبی سوشیالیستی کریکاری ئەلمانیا- نازی هاتووە :(هاولاتی ئەلمانیا ئەوانەن کە خوینیان ئەلمانە)،کت ومت مادەی (٦٦)ی دەستوری تورکیا یە بە ئەدریسی (تورك فتەنلەر)وادەلیت، هەمان مادەی ٧ی دەستوری حزبی بەعسە:المادە (٧) :- الوطن العربي هو هذه البقعة من الارض التي تسكنها الامة العربية . دەستورەکانی عەرەبیش دووپاتی ئەوە دەکەنەوە بە پیدانی ناسنامەی عەرەبی بە وولاتەکەیان ، سەیری دەستوری عیراق ١٩٦٨ بکەو ودوایش هەردووبارە دەبۆوە: المادة الأولى: الشعب العراقي جزء من الأمة العربية هدفه الوحدة العربية الشاملة وتلتزم الحكومة بالعمل على تحقيقها. دەستوری سوریاش١٩٧٠ و، ١٩٧٣: المادة الأولى ..القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي.

،لەو دەستورە ٥٩جار ووشەی عەرەبی لیهاتوە بۆ یەکجاریش ناوی کوردی تیا نەهاتوە. تەنانەت فلستین ژێردەستیشە کەچی لە مادەی (١)دەستوریان تۆماریان کردوە کە فلستین بەشێکە لە نیشتمانی عەرەبی !! المادة ١: فلسطين جزء من الوطن العربي الكبير، والشعب العربي الفلسطيني جزء من الامة العربية والوحدة العربية هدف يعمل الشعب الفلسطيني من اجل تحقيقه

کـورد یـەکبوون، حکومـەتی دیکتاتۆریشـن بەسـەر گـەلانی خۆیـان، تەنانـەت لـەدژی نەتەوەییشن، تـا ئـەو ڕادە لـە مـانگی ۱۹۹۹/۱۱ دەسـەڵاتداری فەلەسـتین و ئـوردن و ئیسرائیل و ئەمریکا هاتنە ناو هاوپەیمانیەك لەدژی حزب الله و حماس و جیهاد، کە تاکـە بەرەن بەرهەمی نیشتمانیان بۆ نەتەوەی عەرەب بوویێت. ئەگەر حزبی (عداله وتنمیه) لـە تورکیا ئەو دەنگە زۆرەی نەهێنابوایەو مـەیلی ئیسـلامیانەی نەبوایـە، ئـەوا تورکیـایش پالێورابوو بۆ ئەو هاوپەیمانیەتیە.

٥- نمونەی تورکیاش هەمان ڕەوتە (بەڕوانگەی نەتەوایەتی) تورکیا سەرکردەی جیهـان بوو تا (ئایدیۆلۆژیای عەلمانی نەتەوەیی) نەهاتە جێی خەلافـەت، کەچـی ئێسـتا بچـوك بۆتەوەو بەدوای مەرجەکانی ئەوروپا ڕادەکا و پێی ناگا.

٦- ئـەنجا ئـەو دوو خەتـە نەتەوەییـەی تـورك و عـەرەب لەگـەڵ هـەموو نەتـەوە دراوسێکانیان ناتەبان، نمونەی ئەوروپاش ئێستا (سەربیا) لەسەر ڕێبازی نەتەوەییە لەگـەڵ هەموو نەتەوەکانی دراوسێی ناکۆکە و خۆشی وێران بووە.

٧- ئەو جۆرە حزبانەی نەتەوەیش قەیرانێکی وەك وڵاتانی عەرەب و تورکیایان هەیـە لە ناسنامەدا، ئێستا نازانرێ تورکیا ئاسیاییە یـان ئـەوروپی؟ عەلمانیـە یـان ئیسـلامی؟ نەتەوەییە یـان عەولـەمی؟ دیموکراسـیە یـان دیکتـاتۆری؟ هـەمووەو هیچیشـیان نیـە.. هـەروەها ئـەو قەیرانـە ناسـنامەییەی ئایـدیۆلۆجی (بەشـێوەیەکی کـەمتر) لـە حزبـە کوردستانیەکانی خـەتی نەتەوایـەتی بـەدی دەکرێـت، ڕوون نیـە ئـاخۆ دیکتـاتۆرین یـان دیموکراسین؟ ئومەمین یان نەتەوەیین؟ رادیکالین یان ئیسلامین؟ ڕۆژئاوایین یان ڕۆژهـەڵاتین؟ عەلمانین یان ئاینی؟ عێـراقین یـان کوردسـتانی؟ چینایەتین یـان جـەماوەری؟ هـەموون و هیچیشیان نین بەتەنیا، وەك ئەو پزیشکەیە بڵێـت مـن پسـپۆڕم لـە هـەموو شـتێك، لـە کۆتاییدا پزیشکێکی تەنیا مەسڵەحیە، ئەوەی هەمووی بوێت هەمووی دەدۆڕێنێت.

٨- عەلمانیەتی نەتەوایەتی عەرەب دەڵێن ئەوروپا لـە ئـاین ڕزگـار بـوو پێشـکەوت، ئێمەش وا پێویستە بگەڕێینەوە سەر ڕەسەن. ڕاسـتیەکەی ئـەوەی ئێسـتا جیهـان بـەڕێوە دەبات (ئەمریکا و ئیسرائیل) هیچ ڕەسەنایەتیەکیان نیە لەمێژوو، ئەو بۆچـوونەی گوایـە خاوەن سەروەری و نەتەوە ڕەسەنەکانن پێشڕەوی جیهانن، وا دەرنەچوو، ئێستا ڕۆم و فارس و هند هەتا ئینگلیز و نەمسـاش لـە پـەراوێزن لـەجیهان کـە نەتـەوەی ڕەسـەنن، ئنجـا ئیسرائیل بەناو مانا و ڕێباز و دەستوری(چاوەڕوانکراویان) و دەوڵەتەکە لەسـەر بنچـینەی

بیری ئاینی دروست بووەو بۆیەش وا زاڵە بەسەر عەرەب کە ئاینی خۆیان بەجێ هێشتووە، لەسەر ڕێبازێکن کە ئیسرائیل خۆی بۆی دارشتوون.

دەبێ دووبارە لە کۆتاییدا بیلێینەوە کە خەباتی رزگاری- نەتەوایەتی جیایە لەگەڵ بیری نەتەوایەتی، یان بەسادە تر : میللەتیك بەچارەنووسی دەولـەت گەیشـتبێ هەرجۆرە جم وجۆلێکی نەتەوەیی رەگەز پەرستیە، بەڵام میللەتانیك بە چارەنووس نەگەیشـتوون و ژێر دەستەن ولەکاردانەوەدا بەلای دەمارگیری نەتەوەیش دەچن ناهەقیان نیە، بە تایبەتی بۆ ئەوانەی سادەن .

زیانەکانی لەکوردستان:

لەوەو پێش باسمان کرد کەجگە لەهەردوو نەتەوەی تورك وعەرەب لە جهانی ئیسلامیدا کەمتر میللەتانی تر بە دوای بیری نەتەوەیی بووینە، ئەوەی کوردیش زیـاتر کاردانەوەیـە، ئەویش بە چەند قۆناغێك تێپەڕیە :١- سەرکردەیەکی ئاینی کلاسـیکی وحزبـی عـەلمانی هەتا سالی ١٩٧٥ ٢- سەرکردەو حزبی مارکسی تا١٩٩١ ٣- لەدوای ئەو مێژووە بـیری ناشیۆنالیزمی ویستراوە پەیڕەو بکرێ،ئەوەی جێی سەرنجە لەونێوانەی کە سەرکردەی ئاینی بووە چاکتر توانرابوو کەمایەتیە ڕەگەزی وئاینیەکانی کوردستان بەشداری پـێ بکـرێ بـێ هیچ حەساسیەتێك، بەو دەروازەیـەش دەچـینە نێـو زیانـەکانی ئایـدیۆلۆژیای نەتـەوەیی لەکوردستان :

١- لەپێشدا دەبێ بزانین ئێمە قوربانی ئەو بیرەین، عەرەب وتورکیش قازانجی لەو بـیرە نەکردووە بەلکویەهۆیەوە تا ئیستاش لە قەیرانی سیاسی وشارستانی وفەرهەنگینـە، هـەر بە بەراوردێکی سادە بەهۆی ئەو بیرە عەرەب بوویتە ٢٢پارچەو لە ئاسـت ئیسـرائیلێکی وا بچووك ڕیسوایە، تورکیش بەهۆی ئەو بیرە لەو ئیمپراتۆرە گەورەیە بچووك بووینەوە بـۆ تورکیایەکی وا بچووك کە لە یەکێتی ئەورووپی وەرنەگیرێن کە لە سـالی ١٨٤٨ عوسمـانی لێی وەرگیرابوو.

٢- بە هۆی ئەو بیرە کوردستان بۆ یەکەم جار لە مێژوویدا کەمە نەتەوەو ئاینی پاڵدا بۆ بەخۆداچوونەوە لەمێژوو وکەلتوورو فەرهەنگیان بە جیا لەگەل کورد، پێش تـر هـەموو بەبێ ئاوێر بە فەرهەنگ وزمان و کەلتووروو نەتەوەیـشەوە خۆیان بە کورد ناسـیوە هـەتا سەردەمی مەلا مستەفاش

٣- لەناوەخۆش پارچە پارچە بووینە ،

٤- ئەزموونێکی دەسەلاتی زۆر ناشرینی پێش کەش کرد لـە ڕووی ئیـداری وسیاسـی وئابووری و کۆمەلآیەتی

٥- بۆ یەکـەم جـارە سـەنگەری کوردایـەتی و ئـاینی لێـك جیـا کرایـەوە و ئـەوەش سەرچاوەی دەیان موزاعەفاتی ترە

٦- بۆ یەکەم جارە لە مێـژووی مەینـەتی کـورد وەك زالـم پێشـان بـدرێ کـە خـۆی مەزلوومە

٧- بە هۆی پەیڕەوی ئەو بیرە زۆربەی دۆستە جیهانی وعەرەبیەکانی سارد کردەوە

کۆی ئەزمونی دەسەلآت لە جیهاندا

دوای ئەو هەلسەنگاندنانە بەگشتی دەبینین زۆربەی ئەو مەدرەسەو تەوژمانە لە ئیستا یان لە قۆناغی رابوردووی نزیك تاقی کرانەوە،دەرکەوت ئەزمونەکانی ناشیۆنالیزمی وشیوعی سەرکەوتو نەبوون، ئەزمونی دیکتاتۆری ئەو دوولایەو لایەنە سەلبیاتەکانی لیبرال دیموکراسی و رۆژ ئاوایی بەگشتی بوویتە میرات بۆ بەشێکی زۆر لە وولآتانی جیهانی ئیسلامی ،سەرەنجام ئەزمونێکی گشتی سەرکەوتوی نەبوە،بەتایبەتی لە وولآتانی عەرەبی کە ئیستا وا شۆرشیان لە سەر دەکرێ،لەگەل ئەو هەمو ڕەخنەو هەلسەنگاندنەش بۆ ئەزمونی ڕۆژئاوا دەکرێ دەتوانین بلێین ئەزمونی ئەوان لەجیهاندالەچاو ئەوانی تربەرچاوترە لە دەست گۆڕی دەسەلآت ومافی مرۆڤ بەرپرسیاریەتی ژینگەو سیستەمی جیهانی وگەشەی شارستانی و تکنۆلۆژی و سەروەری یاسا وڕەخساندنی بەیەکسانی دەرفەتی کارو مافی هاوولآتی و ...زۆر لای تر ،بەلآم هەمو ئەوانە لە چاو دادگەری هیشتا زۆر لاوازە.

بەشی حەوتەم

- کاریگەری عەلمانیەت لەسەر کۆمەڵگەی کوردەواری-

ئاکامەکانی لە کوردستان

لە ئەنجام و ئەزموونی لە کوردستاندا بۆمان دەرکەوت کە کوردایەتی ئایدیۆلۆژی و مەدرەسە نیە تا خاوەن (ئەقیدە و شەریعەی تایبەت بێت) بەڵکو خەباتی ڕەوای گەلێك و خاکێکی داگیر و دابەشکراوە، مولکی ئەو مەدرەسەیە کە بەو ئەرکە پیرۆزە هەستابێت ئی دی:

١- هیچ حزبێکی کوردستانی هەنجەتی نەکردنی نەما لەبەر هۆی فکری.

٢- هیچ حزبێکیش ناتوانێ ئەو ئەرکە بەتەنیا بخاتە ئەستۆی خۆی یان پاوەنی بکا، کێ زیاتر پێی هەڵسێ مولکی ئەوە.

٣- هیچ بواری ململانێی سیاسی ناوەکی ڕەوا نامێنێ، بەتایبەتی لەو قۆناغە، بەڵکو هەموو زەمینەکانی ساز و ئامادەیە بۆ یەکخستنی خەباتی گشت لایەك بۆ ئەو ئامانجە هاوبەشە، دەروازەی گفت و گۆی پرۆژەی یەکگرتنی کوردیشە، ئەوە وەك ئەنجامی ئیجابی ئەو لێکۆڵینەویە.

دیارە نەتەوایەتی هەست و جموجۆڵە، ڕاپەڕینە، دۆخی شۆڕشگێڕی لێ دروست دەبێت، بەڵام شۆڕش وبزوتنەوەیەکی سیاسی پێ دروست نابێت، بۆیە حزبە کوردستانیەکان بە ناچاری بۆ پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە فکریە یا پەنایان بۆ زانایەکی ئایینی بردووە بۆ یەکخستنیان یان بۆ مەدرەسەیەکی فکری مەوجود، بەو شێوەیە وا سەدەیەك لە ئەزموونی فکری عەلمانیەت تەواو دەکەین بەتایبەتی چارەکە سەدەی دوای لەگەڵ حزبە کوردستانیەکان، ئەوەش ئەنجامەکەیەتی:

١- بزوتنەوەی کوردایەتی تا زانای ئایینی سەرپەرشتی کردووە لەجیاتی ئایدیۆلۆژیای عەلمانی ئەوا میللەت یەك پارچەو بەهاریکار و کەم (خائین و گیرفان پڕکەر) بووە، بەڵام دوای ئەو هاوکێشە وەرگەڕاوە بە پێچەوانەیی لەگەڵ بە عەلمانی کردنی ناوەڕۆکی کوردایەتی و سەرهەڵدانی سەرکردەی عەلمانی.

٢- ئەو مەدرەسە عەلمانیانە هەروەك لەڕووی دووەلی نەبووە پشتیوان بۆ کورد، لەڕووی ناوەخۆش تەنها بوونە ماندووکردنی شۆڕش و کوردایەتیەکە،لەوانە: لێکترازان، توومەت، ناکۆکی، شەڕی براکوژی، تەسك بیرکردنەوە، لاسایی کردنەوە، داڕووخانی بینای ڕەوشتی کوردەواری،... لە کۆتاییدا ئەو دیاردە دزێوانەی پەیداکرد: بێئەمەکی، بێ متمانەیی، دزی، تالآن، دیل کوژی، خیانەت، جاشایەتی، بوونە بەعسی، بوونە عەرەب و تورکمان، مەبدەئ فرۆشی، لایەنگیری سەرکەوتوو، ناهەقی، فێڵبازی،...ئیتر ئەوکولەگە بە هێزانەن بوێپەیدا کردنی ئەو گەندەڵیە وێرانکەریە، هەرە دواییەکەش لە کورتی دانی گیانی بەرگری و شەڕە دەسەلآتیکی بە زەقی و کانتۆنیایەتی.

٣- بەرێکەوت نەبوو لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەو مەدرەسە عەلمانیەتە لە ناوچەکەو لە کوردستان مەینەتی کوردیش سەری هەڵدا لە پەیمانی سایکس پیکۆ ١٩١٦ تا جەزائیر ١٩٧٥ و تا ئێستاش، بەردەوامیەکەشی لەگەڵ بەردەوامی عەلمانیەتە، ئێستا کە ئاسۆی ئاوابوونی عەلمانیەت دەرکەوت، ئاسۆی ئومێدی سەرکەوتنی کوردیش تارادەیەك دەرکەوتووە.

٤- هەر ئەو مەدرەسانەن بوونە هۆی لێ تێکەڵبوونی هەریەکە لە (پشتیوان، دۆست، بێلایەن، ناحەز، دوژمن) لە ئیقلیمی و دوەلی و هەندێ جاریش تەواو پێچەوانە.

٥- لە کۆی ئەزموونەکان، بەتایبەتی عەلمانیەتی نوێ تا ئەو ساتەش، ئەگەر وا هەڵکەوتبێ بەرژەوەندی نیشتمان و بەرژەوەندی حزبایەتیەکەی ناکۆك بن ئەوا هەردەم نیشتمانیەکە ژێرکەوتووە.

٦- نەبوونی ستراتیژیەتێك بەدیدێکی قوڵ و هەمەلایەن و چارەنوسساز.

٧- لەبارەی ئێستایاندا هەمووی گوایە دیموکراسین، کەچی تا ئێستا دەستگۆڕی دەسەلآت لەناو خودی حزبەکە نیەو بواری هەموو ڕەخنەیەکیش لە سەرۆکەکە نیە.

٨- دیاردەی لاسایی کردنەوەو هێنانی نەریت و شەریعەتی هەندەران، سەردەمێك ئەو زاراوانە باوی بوو (پرۆلیتاریا، حتمیە تاریخیە، ئیمپریالیزم، دیالیکتیك، ڕەجعیەت، برجوازی، بەکرێگیراو، سەرمایەداری، دیکتاتۆری پرۆلیتاری، زەحمەتکێش، صراع طبقي).. ئێستا بێ هیچ بنچینەیەکی کوردانە گۆڕاوە بۆ (دیموکراسی، مافی مرۆڤ، دژەتیرۆر، ئاشتی، دیالۆك...) بۆ زیاتر سەرنج بدە ئەو خشتە بەراوردەی (پێچەوانەکانی هەڵوێستی خۆی).

حزبە عەلمانیەکان بەستەمەوە ئاین و کێشەی کوردیشیان کردۆتە بەراگێڕی ئەو مەدرەسانە، بەتایبەتی لە قۆناغی نوێدا هەر حزبێك لەدیوی ناوەوەی عەلمانیە یان مارکسیە بە پێشەوایەکی ڕەمزی ئاینی یان نیشتمانی دەیشاریتەوە تا خۆی دروست دەکات، نمونەی (کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران) مارکسیە تەنانەت ئەو دەدەقیقە قورئانیەی پێش بەرنامەکانی رادیۆش ناخوێنێ، کەچی (م. شێخ عزالدین حسینی) کردبووە پێشڕەوی وەختی خۆی.

بەو شێوەیە ئێستا گشتیان بە هەر ناوێك بێت چەند زانایەکی ئاینی دەکەنە دیمەن تەنها لەکاتی پێویست، هەروەها ئەو برە قورئان خوێندنە، یەك دەرسی ئاین، نیو وەزارەت تەرخان کردن، جیاکردنەوەی زانایانی ئاینی و ژیان،.. هەموو یەك مەبەست و ماهیەتە،بەکورتی پەیوەندیان لەگەل ئاین تاکتیکی بووە بەهیچ بارێك پێی قایل نەبووینە، ئەگەر بێ دەنگ ومات بوویێ ئەواناوی لێنراوە (أفیون الشعوب)، ئەگەر راشپەڕی ناوی تیرور وچۆن دەبی ئاین تیکەلی سیاسەت بکرێ..،لەسالی١٩٨٢ مام جلال رینماییەکی بە هەندی کادیری تایبەتی دا تا پەیوەندی بە ماموستایانی ئاینی وەبکەین ئاخو بۆچی دانیشتوون شورش ناکەن، منیش لەسەرئەو رێنماییە یەکەم پەیوەندیم بە ماموستای دەرگەلە وبەردگرتکە کرد،کەچی کە ماموستایان هەلسانەوەو بزوتنەوەیان دروست کرد ئەو دەنگە سەری هەلدا ئەری مەلاو چەکیان گوتیە !! .

ئنجا سەرنج بدە ڕەوتی حزبە کوردستانیەکانی دەسەڵاتدار هەتا دیوەکانی کوردستانی ئێران و تورکیاش دەبینن هەریەکە بەهۆی عەلمانی بوونەکەی چەندە باری کوردی قورس کردووە، زۆرجار لەگەڵ دەوڵەتی داگیرکەر بەهۆی هەلگرتنی ئەو بیرە عەلمانیە مافەکانی کوردی پێ نەسەلماندراوە، هەتا لە دواپێکهاتنی لیستی کوردستانی و شیعی، بەهۆی داوای عەلمانی بوونی عێراقی لەلایەن لیستی کوردستانی زۆرێك لە مافی کورد کرا قوربانی ئەو داوایە، جا گرفتەکە لەوەشە هەر عەلمانیەتیش بووە ئەو هەموو مەینەتیەی لەداگیر و دابەش و وێران و ئەنفال و کیمیایی بە کورد بەخشیوە، سەرەڕای پەیدابوون و سەرهەڵدانی ئەو هەموو ناکۆکی و شەڕی براکوژی و لێکترازانەی بەهۆی عەلمانی بەناوی چەپی و ڕاستی، چینی و شۆڤێنی، پرۆلیتاری و برجوازی، لیبرالی و سۆشیالیستی،...هتد.

١٠- گوایە ئەو مەدرەسانە بۆ ئەو مەبەستەن ناوەرۆکی شۆڕشی کورد لە خێڵەکی و بێسەروبەری و بێنەخشەیی ڕزگار بکات کەچی تەنها ناوەکان گۆڕاون، ئاغە نەما بەڵام بەشێوەیەکی توندتر دروست بۆوە، بۆیە لە نوێترین کتێب (دیفید ماکدۆیل)[1] دەڵێت: شۆڕشی کوردیش سەرباری ئاغەی جاران ئاغەی نوێشی دروست کرد، مەبەستی بەرپرسەکانە.

١١- لەکۆتاییدا بەهۆی ئەو عەلمانیەتە توندە و بەپێی بنەمای (باکۆنین): (كل تحطيم للقائم هو الخير لإنسانية)[2] ئەوە زۆربەی بناغە ڕەوشتیە کۆمەڵایەتیەکانی کوردەواری وێران کراو بەدیلیشی نەبووە بووە هۆی سەرچاوەی هەموو ئەو دیاردە دزێوانە.. بەتایبەتی جاشایەتی.

١٢- ئێستاش حزبە کوردستانیەکان لە کۆمەڵێك قەیرانی فکری و سیاسی و گەندەڵی ئیداری و میللی زۆر سەخت دان سەرەڕای قەیرانەکانی دووبەرەکی و نیشتمانی و ئیقلیمی و دەولی (کە لێرەدا بوار نیە باسی بکەین)، چارەنووسی ئەو حزبانە لەسەر ئەوسکەیە وێستگەکەی دیار و ئاشکرایە و بەرەو قەلۆشیە، هەموو هەنگاوەکان ناکۆکە خۆیەخۆ، هەر لە نمونەیەکی دووردا عەلمانیەتی کوردستان وەك عەلمانیەتی زۆربەی وڵاتانی ئیسلام بەو تێڕوانینە سادە یان بۆ ئیسلام پاساوی تیۆرەکەی (صراع الحضارات) دەکەن کەچی خۆی بۆ ئامادە ناکەن و بەپێچەوانەوە هێشتا زیاتر داکۆکی لە (شارستانیەتی ڕۆژئاوا) دەکەن کە بەو گفتەیە بێت ڕۆژێك لەڕۆژان یەکتر دەهاڕن، عەلمانیەتی جیهانی ئیسلامیش لەسەر شارستانیەتی ئیسلام حیساب کراوە، واتە لایەنگیری شارستانیەکە کە سەرکەوتنی هەم نەمانی عەلمانیەتە ژێرکەوتنیشی هەر نەمانە، خۆی لەو ململانێیە خستۆتە خانەیەك لەشێوەی (قۆڵی پێنجەم).

دیارە لەوەیەوە هەندێکیان گەیشتونە ئەو ئەنجامەی کە لە دنیای پێشکەوتنی زانست و ئایدیۆلۆژیای ئەوڕۆدا بڵێین: (ئایدیۆلۆژیا سقوتی کرد!) تەواو ڕاستە لەگەڵ تەعدیلێك (ئایدیۆلۆژیای عەلمانیەت سقوتی کرد).بەکورتی ئەو سەرەنجامانەی بووەو دەبی :١-

---

[1] بە ئینگلیزیەوتەرجومە نەکراوە Amodem Historey of The Kurds-1995

[2] مبادىء الثورة - ئەو کتیبەیە کەناویانگی باکۆنینی پێ دەرچوو تیایدا داوا دەکا دام ودەزگای ئیمپریالیزم هەلتەکینرێ بە چاکوخراپەوە، ریکخراوە تیرۆریستیەکانی وەك بادرماینهۆڤ وئەلویە ئەحمرا و..لەو تیۆرە سەرچاوە دەگرن.

لەڕوویئابووری —گرانی٢- لەڕوویئیداری- گەندەلی٣- لـەڕووی کومەلایـەتی —ویرانـی بەها و ئەخلاق وبەرتەوازەیی٤- لەڕوویزانستی —دواکـەوتووی ٥- لـەڕووی فەرهـەنگی- لاسایی کردنەوەی بێ داهینـان(تقـزم الثقـافی) ٦- لەڕوویسیاسـی — میکافیلیـەت ٧- لەڕوویحوکم رانیـەوە- دیکتاتوریـەت ٨- لـەڕووی پەیوەنـدی —کراهیـەت٩- لـەڕووی نیشتمانیەوە- بێ ئینتمایی (واتە هەلوەشاندنەوەی کوردایەتی)... لەکۆتایی ماوە بلـێین عەلمانیەتی جیهانی ئیسلامی دیمەنێکی ناشرینی هەیە، خۆی بەسـتۆتەوە بـە دەسـەلات و سوپا و زل هیزانـی جیهـان، ئەگـەر تـەنگاو بیـت زۆر بەسـانایی دەسـت بـۆ دوژمنـانی میللەتەکەی دەبـا ولـە دژی ئۆپۆزیسـۆنی، ئیسـتا دۆسـتەکانی رۆژئـاوا زۆربـەی لایەنـە عەلمانیە دیکتاتۆریەکانن، بۆیە رۆژئاوا لەجیهانی ئیسلامی دیموکراس خواز نیە.

خشتەیەك تەنها بۆ ئەو هەلوێستانەی حزبە کوردستانیەکان کە لەدوای ١٩٩٠ پێچەوانە بونەتەوە

ئەوە هەموو خالە جیاوازیەکان نیە، تەنها ئەوانەیە کە پێچەوانەی هەلوێستی خۆیان بوونەتەوە

پێش ڕووخانی شیوعیەت- ١٩٩٠	دوای ڕووخانی شیوعیەت
١- دژی دیموکراسی، مافی مرۆڤ، کۆمەلگەی مەدەنی، ئازادی، هەلبژاردن بوون بە ئاشکرا و لە نووسینەکانیاندا.	١- زۆر جەخت لە دیوکراسی و مافی مرۆڤ و کۆمەلگەی مەدەنی و ئازادی و هەلبژاردنن لە نووسین و ئاخافتندا.
٢- ئیسلام ئاینی میسالی یە و گەڕانەوە بوو بۆ (قرون الوسطى)	٢- بە گفتە بانگێشەی ئیسلامی دەکەن، نابێت لە سەنگەری کوردایەتی جیابێتەوە، زیاتر گۆتەیە نەك کردەوە.
٣- لایەنگری شیوعیەت، دیکتاتۆریەت، بەرەی ڕزگاری و سۆشیالیستی جیهانی بوون.	٣- دژی دیکتاتۆرین، دژی شیوعیەت و هەتا بەرەی ڕزگاریشن.
٤- نەتەوایەتی، رەسەنایەتی، بەهاو نەریت بە ڕەجعیەت حساب بوو (کوردایەتی شەرمەزاریە) دروشم بوو لەسەر دیوارەکان دەنوسرا.سرودی (ئەی رەقیب)یش گۆڕا بۆ سرودی ئنتر ناشیونال	٤- زیاد لەپێویست نەتەوەین و کوردایەتی شەرەفە.
٥- لایەنگیری مافی گەلان بوون.	٥- تووتیانەدەیلێنەوەبە تیرۆر و ناپاسایی

	باسیان دەکەن.
٦- دژی ڕۆژئاواو ئەمریکا بوون بە هەموو ئاراستەیەك.	٦- بەو خەستیە پێچەوانەیە لایەنگیری ڕۆژئاوان سەرمەشقی ئەزمونەکانیشیانە.
٧- ئاغە و شێخ و دەرەبەگ و سەرەك خێڵ بەرەی ڕەجعیەت بوون.	٧- بەبنەماڵەی نەجیب زادە(بیاو ماقوول)حسابن دەسەڵاتیان دراوەتێ.
٨- هەر زانایانی ئاینی هۆی شکست بووینە بوکورد	٨- هەمووحزبێك لقێکی(یەکێتی زانایان)ی هەیە.
٩- مواسەفاتی پێشمەرگە ئەدەست و دەم و داوێن پاك، مەبدەئی، (چەکی بێ بیروباوەڕ سێدارەی جەماوەرە)یان پەیڕەو دەکرد	٩- مواسەفاتی ئێستای پێچەوانەیە.
١٠- حزبایەتی ئامرازە،ئامانجیش سۆشیالیزمە.	١٠- حزبایەتی ئامانجەوئامرازیش کوردایەتیشە.
١١- لە گەرمەی چەپ گەری لایەنە سەلبیەکانی شیوعیەتیان بۆ دەهێناین نەك ئیجابیەکانی.	١١- ئێستاش لەجیاتی لاسایی دیموکراسی ڕۆژئاوا و تەکنەلۆجیاکەی تەنها لیبرالیەتی کۆمەڵایەتیەکەی ڕۆژئاوامان بۆ دێنن کە لایەنە سلبیاتیانە.
١٢- زۆر ئایدیۆلۆجیایی بوون نەك مادیانە.	١٢- زۆر مادیانەن و بی ئایدیۆلۆجیا و بنەمان.
١٣- بەرژەوەندی گشتی لەسەرووی بەرژەوەندی تایبەتی بوو.	١٣- بەرژەوەندی تایبەتی لە سەرووی گشتیە بە هەموو ئاراستەیەك.
١٤- ئەندام و لایەنگریان وشیار و لەخۆبوردوو پلەی بەرگری بەهێز بوو، وڵات پەروەر و پارێز بوو.	١٤- ئەندام و لایەنگرانی ناوشیار و لەرزۆك و خۆویستن بێئیرادە و بێوڕە و بێ ئینتمان.

** ** ** **

٧- ١ براکوژی لە کوردستان

وەك زاراوە و وشە هەڵقوڵاوی ژانی دووبارەی ناکۆکیەکانی توندی ناوخۆیە، مەبەست لێی (لەو سەردەمەدا) ململانێی خوێناوی باڵەکانی بزوتنەوەی ڕزگاری کوردستانە، ئەگینا وەك ماهیەت کۆنە،لەشێوەی ئەو دۆخانەی پێی وتراوە (حرب الاهلیە) یان (حروب الداخلیە)، بنەچەی ئەو زاراوەیە دەگێڕنەوە بۆ ناکۆکیە خوێناویەکەی نێوان ئیمامی عەلی و معاویە، بەشێکی تر پێیان وایە بە جمکی لەگەڵ هاتنی مرۆڤ و جەنگی نێوان قابیل و هابیل ئەو زاراوەیە سەری هەڵداوە.. هەڵبەتە ئەو ناکۆکی ناوەکیە بریتی بووە لە پانتایی مێژووی زۆربەی میللەتان، بۆیە گەلێ جار هەندێ زانا وەسفی (مێژوو)یان کردووە بە (تۆمارگای تاوانەکانی مرۆڤ)، کەواتە (براکوژی) مانای جەنگی نێوان دەسەڵاتدارە زۆردارەکان نەبووە ئەگەر ناوەکی و میللی و یەك ڕەگەزیش بووبن، زیاتر بەمانای ناکۆکیەك دێ لەنێوان خەڵکانێکی ستەملێکراو کە پەیوەندیەکی بەهێز کۆیان دەکاتەوە. ناکۆکیەکەیان شایەنی پلەی یەك و توند و خوێناوی نیە، بۆیە زاراوەی براکوژی تایبەتی ترە لە (حروب الاهلیە وحروب الداخلیە) وەك لە ئەمریکا و ئیسپانیا و وڵاتانی تر ڕوویدا، چونکە گەلێ جەنگی ناوەکی و میللی هەیە براکوژی نیە وەك لە لبنان، لەبڕوندی و ڕواندا، لە بەلکان، لە ئیرلەندا، لە زۆر شوێنی تر، چونکە جەنگ بووە لەنێوان ڕەگەز و ئاین و تایفە و بەرژەوەندی جیا، کەچی لە ئەفغانستان برای سەنگەری ئاینی بووینە، لە کوردستانیش برای سەنگەری هاوخوێنی بوینە، کەواتە براکوژی دوو ڕەهەندی هەبووەو هەیە ئاینی (وەك ئیمام عەلی و معاویە)، هاوخوێنی (وەك هابیل و قابیل)، دوور نیە لە کوردستان هەردوو ڕەهەندی لێ کۆبێتەوە، واتە برای ئاینی و برای خوێنیشن، بۆیە براکوژی زاراوەیەکی پڕ بەپێستیەتی، چونکە جەنگ بووە لەنێوان باڵە سیاسیەکانی یەك میللەتی چەوساوەی ماف خوراوی یەك ڕەنگ و یەك ئاین و یەك ئامانج و..، وادیارە ناکۆکی نێوان ئیمارەتە کوردیەکان بە براکوژی نەهاتووە چونکە لە چوارچیوەی ئامانج و ماهیەتی ئیمپراتۆرایەتی بووینە، لەکۆنەوە بە ناکۆکی و جەنگی بنەماڵەیەك خۆبەخۆ و

یان یەك هۆز وتراوە براكوژی، گوایە ئەو زاراوەیە یەكەم جارلە كوردستان سیاسیانە بەكارهاتووە لەسەر زاری (شێخ شەهاب) لە بەتلیس، كاتێ هەندێ عەلمانی كورد(بەرەچەلەك لە شێخەكانی تەریقەتبوون) چوونە پاڵ لەشكری تورك لەدژی لەشكری شێخ شەهاب و ئەویش لە مەیدانی جەنگ كشایەوەو وتی: با شەڕی براكوژی دروست نەبێ[1]

ئەو زاراوەیە جارجار لەسەرەتای سەدەی بیستەم لەگەڵ سەرهەڵدانی مەینەتی كورد سیاسیانە بەكارهاتووە، بەڵام لەمێژووی نوێی كورد بەزەقی لە ساڵەكانی ١٩٦٤-١٩٦٦ سەری هەڵدا، كاتێ باڵی (م.س.- پ.د.ك) لە سەركردایەتی بارزانی جیابوونەوە، بەڵام دوای ئەوەی ئەو باڵە كەوتنە ڕیزی دوژمن ئەو زاراوەیە كوژایەوە، لەساڵی ١٩٧٢-١٩٧٥ جارێكی تر خەریك بوو سەرهەڵبداتەوە لەگەڵ (ح.ش.ع) بەڵام دیسان حزبی شیوعی كەوتەوە سەنگەری داگیركەر، بۆیە ئەو زاراوەی براكوژی زەق نەبۆوە مادام جەنگی شۆڕشی كورد لەگەڵ جاشی حكومەتە داگیركەرەكان بە براكوژی حساب نەبوو بەپێی پێناسەكەی .

براكوژی بە تەوژم سەری هەڵداوە لەگەڵ سەرهەڵدانی شۆڕشی نوێی ساڵی ١٩٧٦ بەڕابەرایەتی (ی.ن.ك)، بەتایبەتی لە كارەساتی هەكاری بەدواوە لە ١٩٧٧- ١٩٧٨- ١٩٨٠- ١٩٨٢ كە زیاتر لە ٨٠٠ پ.م.ی یەكێتی تیاچوو، ئەو براكوژیانە زۆربەی مێژووی سیاسی نوێی كوردستان پێك دەهێنێت لە هەموو پارچەكان، لە كوردستانی خواروو شەڕی نێوان یەكێتی لەلایەك و یەكەیەكە لەگەڵ (پ.د.ك) و (حسك) و (حشع) و (پاسۆك) و (لەشكری ئیسلامی ١٩٨٢) لەگەڵ چەند وردە لایەنی تریش، دوای ڕاپەڕینیش دیسان لەگەڵ پارتی و بزوتنەوەو پەكەكە، هەروەها لەلایەنی پارتی كەوتە براكوژی لەگەڵ هەریەكە لە (حدكا) و (كۆمەڵە) لە كوردستانی ڕۆژهەڵات و پەكەكە لە كوردستانی سەروو، لەگەڵ یەكێتی و پارتی گەلی دیمكراسی كوردستانی خواروو، ئنجا لە كوردستانی ڕۆژهەڵات (حدكا) و (كۆمەڵەش) خۆیەخۆ، لە كوردستانی سەرووش پەكەكە لەگەڵ زۆربەی لایەنەكان،هەرلەگەل دروستبوونی حكومەت وپەرلەمان دا یاسای ژمارە یەكیان بریتی بوولەهێرش بردنە سەر(پ ك ك)لەمانگی ئۆكتۆبەری ١٩٩٢ بەهاریكاری سوپای توركیا

---

[1] بڕوانە: (ناودارانی كورد)- اسماعیل حقی.

هەڵبەتە لە زۆربەی براکوژیەکان لایەکی (ی.ن.ك) بووە،هەرچەندە بەشێکیش پێیان وایە یەکەم جار (پ د ك) لێی بەرپرسیارە بەلام بەردەوامیەکەی لـە ئەستۆی (ی ن ك)ە، هەر لە یەکەم بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی زۆر بەتوندی و گیانی ململانێ هاتوونە گۆڕەپان و وەسفی (پ.د.ك) و سەرکردەکەی بە (خێڵەکی) و (سەوداکەر) و (ڕجعی) دەکا و دەڵێ: ((..مثلما أكدت الأحداث أعقبتها عجز القيادة العشائرية البرجوازية اليمينية المساومة وفشلها في قيادة الكورد..)) [1]، ئەوە لـە کاتێکا بـووە کـە مـام جـلال نامـەی دلنیای بۆ بارزانی ناردبوو کە ئەو شۆڕشە نوێیە لەدژی ئـەوان نیـە [2]،بـەردەوام ئـەدەبیاتی حزبە سیاسیەکانی هاوچەرخ (کراهیەت)بووە

هۆیـەکانی براکـوژی گـەلێ زۆرن، مێـژوویی و سیاسـی و کۆمەلایـەتی و دەروونـی و ئایدۆلۆژی و...، پلانی دوژمن و داگیرکەر و.. بەلام لە قۆناغی نوێدا سێ هۆکاری نـوێش هاتە پاڵ:

١- (ی.ن.ك) زیاتر لەسەرەتاوە ١٩٧٦ خۆی بەخاوەنی شـۆڕش و رابـەری کوردایـەتی نواندووە، چونکە ئەو بوو یەکەم بڕیاری دەست پێکردنەوەی شۆڕشـی هـەلگرت، هەڵبەتـە سەرکردایەتی پارتیش بزوتنەوەی کوردایەتی زیاتر بـە مـولکی خـۆی دەزانـی بۆیـە ئـەو براکوژیە زۆربەی مێژووی شۆڕشی نوێی پێکهێناوە.

٢- حزبـە کوردسـتانیەکان لـە قونـاغی نوێـدا- واتـە لـە دوای ١٩٧٦- رەوتیکـی مارکسیانەیان وەرگرت، هەڵبەتە پێشەنگیان یـەکێتی بـوو، کاتـێ ئـەو بـەرەو مارکسـی وەرچەرخا بەرەبەرە حزبە کوردستانیەکانی تریش بەرەو مارکسی خزین، هەتا (پ.د.ك) لە کۆنگرەی (٩) بەزەقی هاتە سەر مارکسیەت.

هەڵبەتە مارکسیەتیش بناغە و بنەچەی لەسـەر نـاکۆکی و ناتـەبایی دروسـت بـووە، بەپێی یاسای سێیەمی دیالیکتیك (وحدة وصراع المتناقضات) کە یاسایەکەو پێیـان وایـە ناکۆکی ناوەکی سەرچاوەی گەشەو پێشکەوتنە، بـەپێی ئـەو یاسـایە هەریەکـە خـۆی بـە نوێنەری پرۆلیتاریا ناو دەناو بەرامبەرەکەشی بـە برجوازیـەت و سـەر بـە ئیمپریـالیزم و سەرمایەدار، وەردەگەڕانە یەك لە هەمو پارچەکانی کوردستان، هەر دیسان سەرنج بدە لـە یەکەم بەیانی دامەزراندنی (ی.ن.ك) هاتووە: ((وأثبتت فشل القيادة العشائرية البرجوازية

[1] سەرنج بدە: البيان الأول للأتحاد الوطني الكوردستاني- ١٩٧٥.
[2] باسی ئەو نامە لە: چەند لاپەرەیەك لە مێژووی ی ن ك –ل٤٦ (مقابلە نەوشیروان)

في قيادة الكورد مجدداً ..وأن دوائر الاستعمارية وعلى رأسها الأمبريالية الأمريكية أعداء ألداء الشعب الكوردي)) له هەمان بەیانی یەکەمی دا دۆست و دوژمن بەو شێوەیە ڕیز دەکا بەپێی ئەو یاسایەی دیالیکتیکی مارکسی: ((ان الامبريالية والصهيونية والرجعيةوالشاهنشاهية و الطورانية والعربية الشوفينية والرجعية الكردية العميلة تعتبر العدوة الرئيسية الأولى.. بينما تعتبر القوة الثورية العربية وحركات التحرر الوطني في العالم الثالث والقوة الاشتراكية العمالية والثورية في العالم حليفنا الرئيسية)). جا سەرنج بدە (رجعية الكردية) بە دوژمنی سەرەکی پلەیەك دانـاوە، لـە مارکسیەت ئەو پلەیەی ناکۆکی مانای ناکۆکی خوێناویە، بۆیە بەپێی مارکسیەت و ئایدیۆلۆژیای یەکێتی شەڕی براکوژی نەك هەر دەشێ و ناشێ، بەڵکو ناچاری و ئەرکە، نـاوی شـەڕی براکـوژیش نیـە، بەڵکو ئەوە ناکۆکی سروشتی برجوازی و پرۆلیتاریایە، نـاکۆکی دوویـەرەی ئیمپریـالیزمی ئەمریکی و سەرمایەدارە لەگەڵ بەرەی ڕزگاریخواز، بۆیە دانوستان و شەڕوەستان تاکتیك بووە، وەختی بووە، هەناسە و حەسانەوە بووە،خۆئامـادە کـردن بـووە، ئـەگینا ئەسـڵ و ستراتیژ جەنگ و براکوژی بووە،ئەگەر سەرنجێکی زۆر بە ووردی بدەینـە ئـەو ڕێکەوتنـەی مانگی٥/ ١٩٨٢نێوان مەلبەندی ٢ی (ی ن ك)لە گوندی حاجی مامەند بە سـەرکردایەتی مەلا بەختیارلەلایەك وبەشێکی حزبی شیوعی لە ناوچەکە بەسەرکردایەتی بهائەدین نوری تا هیچ لایەکیان بەشداری شەڕی برا کوژی قڕناقەو پشت ئاشان نەکەن،لەو دەم سـەرکەوتو بوون بەلام لەدویدا هەردوولایان لەلایەن حزبەکەی خۆیان سزادران وزینـدانی کـران[1]، واتـە براکوژیەکە کاری سەرەکی بوە، لەناوی (براکـوژ)یش کێشـەی لەسـەر بـووە، تـا لـەدوای ڕاپەڕینیش گەلێ جار بەئاشکرا لە دیمانەی تەلەفزیۆنی و سیمینار و مێزگردەکـان پرسـیار ئەوەبوو ئاخۆ ئەوە شەڕی براکوژی یە یاخود نا؟ گەلێ جاری تریش لە براکوژیەکانی شـاخ ئەوەنـدە ڕەت دەبـوون نـەك هـەر دوژمنـی ئەسـڵی(داگیرکەر) لـەبیر دەکـراو خانەیـەکی (ناکۆکی) بۆ نەدەمایـەوە، دەبـووە دوا ئەڵقـەی دوژمـن، بـەڵکو گـەلێ جـاریش بـەپێی پۆلینەکانی مارکسی حزبی بـەعس کـە ناسـنامەیەکی سۆشیالیسـتی هـەڵگرتبوو لایـان نزیکتر بوو لە لایـەنێکی کـوردی شـاخی کـە ناسۆشیالیسـتی بـووە، ئـەوەبوو جورئـەتی بەلایەنی شەڕی براکوژ دا کە جارجار پەنا بۆ داگیرکەریش ببا لەدژی بەرامبەرەکەی.

---

[1] زیندانی کردنی مەلا بەختیار زانراوە لای هەمولایەك بەڵام ڕەنگە نەزانرابێ کە بهادین نوریش لـەلای حزبـی شـیوعی زیندانی کراوە بڕوانە: محمد شاکەلی-لەبزوتنەوە بۆ حزبی سۆشیالیستی کوردستان لاپەڕە هەڵنەدراوەکان- ل٤٢

٣- بەرەو عەلمانیەتی، ئەو هۆکارە زیاتر لەدوای ڕاپەڕین ١٩٩١ کاریگـەرە، هەڵبەتـە لەدوای جارِدانی بەرەی کوردستانی لە ١٩٨٨ و هەڵگیرسانی ڕاپـەڕین وا زەیـن چـوو کـە جارێکی تر شەڕی براکوژی سەرهەڵنەداتەوە، واش پێدەچوو، بەتایبـەتی لـە لێدوانـەکانی سکرتێری گشتی یەکێتی، کە شەڕوناشتی زیاتر لەدەست ئەوان بووە، گەلێ جاردە یـووت: (شەڕی براکوژی ئاووئاو چوو، هەرگیز جارێکی تر نایبینینەوە)، هەتا بەبۆنەی گەڕانـەوەی (ئاڵای شۆڕش) کە لەناو زەحمەتکێشان جارێکی تریش جیابوونەوەهاتنەوە نێـو (ی.ن.ك)، مام جەلال ووتی: (ئێمە هەموو لایەك شێت بووین، لـەو شـەڕی براکـوژی و ئینشـقاقانە، جارێکی تر شەڕی براکوژی ئاووئاو چوو نابێتەوە)، تەواو ڕاستە چـاکترین هەڵسـەنگاندنە، شێت بوون بوو. کەچی دیسان شێت بوونەوە و شەڕی براکوژی زۆر بەخەسـتی و گـەرمی و هەمەلایەنی هاتەوە، ئەوجارەیان هۆکارێکی تریش هاتـە پـاڵی.. ئـەوەبوو ئـەو ڕووکـارە عەلمانیەتەی حزبە کوردستانیەکان لەدوای شکستی (عەلمانیەتی مارکسی) بووە کۆمـەڵێك بنەمای بەرژەوەندی بێپەروەردەیی و ئیمتیاز و.. لەدەستدانی ئایدیۆلۆژیا و پەروەردە کـە داینەمۆی حزبایەتیە، بەو شێوەیە لە دەستدانی ئەو داینەمۆیە بووە هۆی قەرەبۆکردنەوەی بەهۆی دەسەڵات، واتە حزبە سەرەکیەکانی کوردستان جگە لە دەسەڵات کـەمتر ئـامرازی فکری و سیاسی و نیشتمانی بەدەستی ماوە تا ئەندام و لایەنگرانی پێ پارێزگـاری بکـا و زیاد بکا، بۆیە هەروەك عەلمانیەتی عەرەب ئاسـا دەسـەڵات بـووە تاکـە پارێزگاریـیـەکی بوونی ئەو حزبانە، بەناچار هەموو ئامرازێکی ڕەواو ناڕەوا بەکارهاتووە بۆ پارێزگاری لـەو دەسەڵاتە، جا ئەگەر ناوی دیمکراسی و ئازادی و پەرلەمان و.. نرابێ، یەکێ لەو ئامرازانـە دیسان شەڕی براکوژی لەسەر دەسەڵات کـرا، بەمانایـەکی ڕاشـکاوانەتر ئەوانـە شـەڕیان لەسەر دەسەڵات کـردووە نـەك لەبـەر ئـەوەی پـەیامێکی کۆمەڵایـەتی یـان پـەیامێکی ڕزگاریان هەڵگرتبێ بۆ جێبـەجێکردنی، بـەڵکو لـەپێناو دەست بەسـەراگرتنی سـامانی گشتی تا بیکەنە یارمەتی حزبی بۆ ئەندام و لایەنگرانیان پێ زیاد بکەن یان بەلایەن کـەم لەکورتی نەدەن، بۆیە گەلێ جـار پـەنایان بـۆ دوژمنـی داگیرکـەریش بـردووە تـەنها بـۆ پارێزگاری ئەو دەسەڵاتە، هەڵبەتە هەموو زاراوە سەلبیەکانی وەك: دیکتـاتۆری، شمـولی، ئیستبدادی، تاکڕەوی، ئۆتۆکراسی، تۆتالیتاری،.. هـەتا دیاردەکـانی ترسـناکی فاشـی و نازی و لەو دەروازەیە سەرهەڵدەدا، ئیتر سەرەنجامە خراپەکانی هەر تەواو نابێ وەك:

أ- پەیداکردنی دیاردەکانی جاشایەتی بێسنور، خۆفرۆشی، بێمەبدەئی، بەدئـەخلاقی سیاسی، گەندەڵی، خۆویستی، بەرژەوەندی تایبەتی خستنە سـەر بەرژەوەنـدی گشـتی و نیشتمانی، هەلپەرستی، بێ بیروباوەڕی.

ب- بووە هۆی ڕەسەن کردن و ڕەوایی پێدان بەناکۆکی ناوەکی و لەبیرکردنی داگیرکەر بە هەموو ستراتیژ و دەروازەکانیەوە.

ج- ڕەتکردنی دەرفەتە زێڕینەکان کە بەدەگمەن بۆ کورد دووبارە دەبێتەوە.

د- پەیداکردنی دوژمنایەتی خوێن لەناوەخۆ و کەلێن دروست کردن بۆ دوژمن.

ع- دارِمـانی بناغـەکانی ئـەخلاقی کۆمەڵایـەتی و بێمتمانـەیی و هەڵوەشـانەوەی ئینتماییەکان.

ق- هەڵس و کەوتی دڕندانە بەرامبەر بە یەك کە بووبە پاساو بـۆ هـەڵس و کـەوتی داگیرکەریش، ئەوەتا لە ئەنجامی براکوژی دیاردەی دڕندانـەکانی سـەربڕین، دیـل کوشـتن، تالان، بەگۆڕنانی بەکۆمەڵ، دزی، ڕێگری، داگیرکردنی ماڵ و سامان، ئابلۆقەی ئـابووری، سزای بەکۆمەڵ،.. هەمووی لێرەو لەوێ ئەنجام دراوە.

ك- هەر ئەو براکوژیە بوو گەلێ جار وای لێدەهات لایەنەکانی شەڕی براکـوژی ببنـە (ستونی چەکدار بۆ هەر کارێـك) وەك بینـرا: شـەڕی پێشـمەرگەی کوردسـتانی ئێـران و، کوردستانی تورکیا کرا، بۆ دەوڵەتی ئێران و تورکیا، شەڕی ناوەخۆی تر کرا بـۆ دەوڵـەتی عێـراق، شـەڕی ئیسـلامیەکان کـرا بـۆ دەوڵـەتی مـەزنتر،.. ئـەوەش هـەمان پێناسـی (مرتزقە)یە کە فڕنسا و ڕۆم و.. جەرمانەکانیان بەکرێ دەگرت بۆ هەرکارێکی سەربازی.

ئەگەر بتەوێ سەرەنجامی نێگەتیڤەکانی بژمێردرێ ناژمێردرێ، ئاسەوارە ترسناکەکانی بەدەیان ساڵی تریش دەمێنێ و ڕەنگە بەمانەوەی ئەو دوو حزبە ئەو ئاسـەوارە هـەر زیـاد بکا، هەروا میللـەت دوو لـەت بـووە لـە زمـان و زاراوەو ئنتمـا و سـنوری جـوگرافی و دەسەڵات[1] و... و .. ئەگینا ئەوەی ئێستا هاتۆتە دەست دەیان قات زیاتر دەبوو.

---

[1] عبدالله پەشێو لە شیعرێکی دەڵێ:

لەم نیشتمانە چارەڕەشەدا
چیتان هێشتووە دابەشی نەکەن
هەر بە شەهیدان سەرمان بڵند بوو
ناوێرم قەڵەمێك هەڵگرم
ڕووتان ڕەش بێ
بڵێم خوێندکار یان قوتابی

وەك ڕەزی خۆتان
ئەو -شتان کرد بە پەزی خۆتان
ناوێرم کراسێك لەبەر بکەم
خۆ ڕەنگەکانیشتان بەش کرد
ژن یان ئافرەت ڕووتان ڕەش بێ

کێ لێی بەرپرسیارە؟ چارەسەری:

لەڕەوتی باسی براکوژی ڕوونتر دەردەکەوێ کە کێ لێی بەرپرسیارە، بەڵام ئەوە مانای وانیە لاکانی تریش بێتاوانن، هەتا ئەو لایەنانەی بێلایەنیش بووینە بەشێکی بەردەکەوێ، مادام نەیانتوانیوە وەڵامی ئەو پرسیارەی سەروو بدەنەوە بە هەڵوێستەوە، هەروەك ئیمامی عەلی کاتی خۆی بەو کۆمەڵە خەڵکەی (گوایە بێلایەن بوون لە ناکۆکیەکەی لەگەڵ معاویەدا) وتبوو: ((أولئك خذلوا الحق ولم ینصروا الباطل))، بۆیە ئەو حوکم دانە گەلێ سەخت وئالوزە جونکە براکوژی ڕیشەی مێژوویی و فەرهەنگی و زەمینەی کۆمەڵایەتی و ئایدیۆلۆژی قوولی هەیە،هەرچەندە ڕای دروست ئەوەیە دەڵێن شەڕی براکوژی یەکەم جار (سەرکردایەتی کاتی هەلیگیرساند)بەلام (ی ن ك) دریژەی پێدا، بەڵام لە قۆناغی نوێدا زەقتر دەست پێشخەریەکانی براکوژی لەلایەن (ی.ن.ك) وەدەرکەوتووە، چونکە:

١- ئەو لایەنە خۆی بە خاوەنی شۆڕشی نوێ دەزانێ و ڕاستیشە، ئەگەر (ی.ن.ك) نەبوایە شۆڕشی نوێ دروست نەدەبۆوە، پاساویشی ئەوەبوو با فرەمیلیشیایی دروست نەبێ، هەڵبەتە پاساوێکی ڕەوایە،بەڵام یەکێ لە پاساوەکانی دروست بوونی یەکیتی لە ١٩٧٥ئەوە بوو کۆتایی بە تاك حزبی لە گۆرەپان بهێنرێ کەچی لە شەرەکانی برا کوژی هەر کۆتایی هینان بوو بە لایەنی تر و خۆ هێشتنەوە بوو بە تاقی تەنها

٢- وەك باسمان کرد یەکیتی لە دیاردەی نێگەتیف و پۆزەتیف پێشەنگ بووینە، چالاك تر بووینە دەستپێشخەرییەکان لای ئەو دەستی پێکردووە، بەڵام ئەوەی ئەو بۆچوونەی سەروو کز دەکاتەوە، واتە بەرپرسیاریەتی برا کوژی تەنها لەئەستۆی یەکێتی ناهێلی ئەوەیە جەنگەکانی براکوژی (پ.د.ك) لەگەڵ هەریەکە لە (حدکا) و (کۆمەڵە)ی ئێران، پەکەکە، پارتی دیموکراسی گەلی کوردستان،.. بەچی لێك دەدرێتەوە کە (ی.ن.ك) لایەك نەبووە. واتە گیانێکی دیکتاتۆری ستالینی دەسەڵاتخوازی تاکڕەو لە دەروونی سەرکردە کلاسیکیەکانی کوردستان هەیە، هەر بۆیەش ئەو جۆرە سەرکردانە لەناو خودی حزبەکانی خۆشیان پاوەنی ئەو دەسەڵاتە دەکەن، قایل نین بەدیلیان پەیدابێ.

لە هەرماڵێك ئاگردانێکتان کرد بەدوو
هەموو دنیا یەك سەرکردەی لێ بەڵایە   ئێمە لەویش دوومان هەیە

٣- لەنێو شار زیاترو بەزەقی دەرکەوت کەیەکێتی دەست پێشخەری شەڕە،زۆر بەڕاشکاوانە ئەنجامی هەڵبژاردنی ڕەت کردەوە، ئینجا(وەك لەبروسکەی کاك مسعود بۆ ئەندام ولایەنگرانی دەردەکەوێ)واڕێکەوتن لە دوای ٤ مانگ هەڵبژاردن بکرێتەوە،پارتی زیاتر سوور بوو یەکێتی بەلای دا نەدەچوو، لە هەڵبژاردن ترسا بوو، بۆیەش بە ڕاشکاوانەتر (فەرەیدوون عبدالقادر)ووتی هەڵبژاردن مل شکانی تێدایە، بەو شێوەیە شەڕی براکوژی لە جیاتی هەڵبژاردن هاتە کایەوە

ڤاکتەری بابەتی و دەرەکیش یارمەتی دەر بوو، لەڕووی تیۆریەوە زۆر ڕوونە ئەو ئایدیۆلۆژیە هاوردانەی چەپ و ئەزموونەکانی جەنگە ناوخۆکانی ئەنگۆلا، چاد، یەمەن، ڤێتنام و کەمبۆدیا، هەردوو باڵی (پەرچەم)و (خەڵق) لەنێو حزبی شیوعی ئەفغانستان،..هتد بەئیجابی وزەوقەوە باس دەکرا بە تایبەتی لایەنی سەرکەوتوویان کە هەمیشە مارکسیەکان بووە

لە واقیعیشدا پلانی (فرق تسد) کە سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئەسکەندەری مەکدۆنی کاتێ داوای لە (ئەرستو)ی مامۆستای کرد ئاخۆ چی بکا و چۆن بەسەر خەڵکی ڕۆژهەڵات زاڵ بێ بەتەواوی، لە وەڵامدا ئەرستۆ داوای لێکرد لێکیان جیابکاتەوەو ناکۆکیان بخاتە نێوانیان و..¹ کەواتە ئەوە پیشەی هەموو داگیرکەرێکە، بۆ داگیرکەرانیش ڕۆڵی گرنگیان هەبوو، پەیوەندیەکی دیالیکتیکی لەنێوان پۆلاینی دەستی

١: نامەی ئەسکەندەر: أنّه شاهد بإيرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وجمال في الوجوه، لهم مع ذلك صرامة وشجاعة، وأنه رأي لهم هيآت وخلقا، لو كان عرف حقيقتها، لما غزاهم، وأنّه إنّما ملكهم بحسن الاتفاق والبخت، وأنّه لا يأمن - إن ظعن عنهم - وثوبهم، ولا تسكن نفسه إلّا ببوارهم. وەڵامی ئەرستۆ: « فهمت كتابك في رجال فارس. فأما قتلهم فهو من الفساد في الأرض ولو قتلتهم لأنبت البلد أمثالهم لأنّ إقليم بابل يولّد أمثال هؤلاء الرجال، من أهل العقول والسداد في الرأي، والاعتدال في التركيب، فصاروا أعداءك وأعداء عقبك بالطبع، لأنك تكون قد وترت القوم، وكثرت الأحقاد على أرض الروم منهم وممن بعدهم، وإخراجك إياهم في عسكرك مخاطرة بنفسك وأصحابك. ولكني أشير عليك برأي هو أبلغ لك في كلّ ما تريد من القتل، وهو أن تستدعي أولاد الملوك منهم، ومن يستصلح للملك ويترشح له، فتقلّدهم البلدان، وتوليهم الولايات، ليصير كل واحد منهم ملكا برأسه، فتتفرّق كلمتهم، ويجتمعوا على الطاعة لك، ولا يؤدّي بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتّفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم. » سەرچاوە: ج١ تجارب الأمم - ابن مسكويه .

دوژمن لەناو خودی شۆڕش و لەگەڵ هۆیەکانی براکوژی هەبوو، هەروەك لەدوایش دەرکەوت بەشێکی زۆری بەرپرسی حزبەکانی شەڕی براکوژی مەلەفیان لەنێو بەعس هەبوو، ئەرکیان نانەوەی شەڕی براکوژی بووە بەرامبەر هەندێ پارەی ڕێسوا، بۆیە لەکات و ساتە ناسکەکان لەشاخ و شار شەڕی براکوژی هەڵدەگیرسا، لەو کاتانە کە حکومەتی بەعس دووچاری شکست دەبوو لە کوردستان شەڕ هەڵدەگیرسا. ئەو دەستەی بەعس بڵاویوو بەزەقی[1]، بەڵام لەنێو سەرکردایەتی کوردیش گیانی تاکڕەوی و زەمینەی براکوژی تیابوو، بۆیە مام جلال بەشانازیەوە لە کۆبوونەوە فراوانەکەی مەرگە (عزیز داود)ی تقدیی د فۆاد معسوم کردو ووتی دکتۆر ئەوە بوو گوللەکانی بە ئاسمان وەنابوو گوتبووی مام جلال تەنها شەڕی خوای* مایە پێم بکا ئەوە ئەویشم کرد!، بۆ یەکلاکردنەوەی ئەو پرسیارەی سەروو با لایەك لە (یادی پێشمەرگایەتی) بڵاو کەینەوە:

"لەساڵی ١٩٨٢ نزیك جەژن، ملازم عمر عبداللە بەرپرسی (م- ع)ی (ی ن ك) لە سەرکردایەتی نێوزەنگ دابەزی بۆ ناوچەکانی شارباژێر، لە دانیشتنی دووەم ئەمنیش بەشدار بووم،ئەو کاتی کارگێری لقی* یەکی سولەیمانی بووم، سڵاوی سەرکردایەتی پێ ڕاگەیاندین، دیاربوو بۆ چەند مەبەستێك دابەزیبوو، پیاچوونەوەی ڕێکخستنەوەی پێشمەرگایەتی و لێدانی لەشکری ئیسلامیش[2]، ئێمەش لێمان پرسی: لەبەرچی لێیان

---

[1] بڕوانە دۆسیەی مەلەفدارەکان

* عزیز داود پێش مەرگەیەکی زور قارەمان بوو، راست و ئاین پەروەر بوو، ئەو ڕووداوەش لە وەرتی کردبووی لە بیزاری شەری براکوژی، هەلبەتە ئەوە بەسادەی دەردەکەوی بەلام لەناخ دا وامانا دەبەخشێ کە دەست پێشخەری شەری براکوژی لەلای یەکێتی بووە .

* ئەو کاتی یەکێتیش لە سەر سیستەمی لق دەرۆیشت دوای سیستەمی "مەلبەند"هاتە کایەوە.

[2] لەشکری ئیسلامی: هێزێکی چەکداری بێ ڕێکخستن و ئادیۆلۆژیا بوون، لە سەرەتای جەنگی عێراق- ئێران ١٩٨٠ سەری هەڵدا بە سەرۆکایەتی عەباس شەبەك، کە بارەگای سەرەکی لەکەرەج- تاران بوو، بەڵام ئەو لەشکرە لە دروستکراوی ئێران نەبوو وەك وا باوە، ئیسلامیش نەبوون، بەڵکو سەر بە لیبیا بوو، کلاشینکۆفەکانیشیان هەر بەناوی (لیبی) ناوزەد بووە تائێستاش، بە مەولەتی (ی.ن.ك) هاتنە کوردستان، پێکهاتبوو لە خەلکانێکێ بێبڕوا و ڕاکردووی سەربازی و پەناهەندەکانی ئێران، بەشێکی زۆریشی تیپ و کەرتی (ی.ن.ك) بوون بە (خط مائل) لەناو ئەو لەشکرە بوو، شایانی باسە بەهۆی لێدانی لەشکری ئیسلامی لەلایەن (ی.ن.ك)وە پەیوەندی کورد لەگەڵ (عقید معمر قەزافی) سەرکردەی شۆڕشی لیبیا تێکچوو، کە تاکە سەرۆکەکی عەرەب بوو دانی بە مەینەتی کورد نابوو، بانکێشەی سەربەخۆیی بۆ کوردستان دەدا.

بدرێ؟ ووتی: بڕیاری سەرکردایەتی یە، ووتمان: چی خراپیان کردووە؟ ووتی: نەخێر.. بەڵام چەکمان دەست دەکەوێ و با زیاتر میلیشیا و فرەچەکداری لە کوردستان دروست نەبێ، هیچ بێچەوانەیەکیشی لە گەل رووحی مارکسیەتا نیە منیش بیرم کەوتەوە کە لە ساڵی ١٩٨١ سەرم لە (عەباس شەبەك) سەرۆکی لەشکری ئیسلامی دابوو، نامەی (مام جەلال و سید کریم)یشم پێدابوو، لێشم پرسی ئاخۆ ناگەڕێنەوە کوردستان لە وەلاما ووتی: من لەشکری ئیسلامیم بە مام جەلال سپاردووە وەك ئەمانەت!. بەڵام دیارە سیاسەت (فن الممکن) لەو سەردەمە (بەڵێن و سپاردەیی تیانیە) بۆیە گەلێ جار بە (اعوذ باللە من الشیطان والسیاسة) ناوزەدکراوە.. بەهەرحاڵ نەخشە و پلان و دابەشی بوتیپەکان کرا، دیاربوو لەشکری ئیسلامیش بێئاگابوو، لە سەعاتی سفر لێیان دراو پلانەکەی (ی.ن.ك) بەخێرایی سەرکەوت، تەنها بەشی سەرگەڵوو بەرگەڵوو بەرگریەکیان کرد بەدۆشکە و لە نزیك من صلاحی مهندس (ئامیر کەرتێکی چالاکی یەکێتی بوو) شەهید کرا، ئنجا دوایی ئەو ناوچەیەش گیرا و شەڕ کۆتایی هات.

کە ئێوارە بەکۆمەڵ دانیشتین بۆ گوێ گرتن لە ڕادیۆی دەنگی یەکێتی، زۆربەمان سەرسام بووین لەو بەیاننامەیەی خوێندیەوەو زۆر بە هەلچوون و سۆزەوە ووتی: ئێمڕۆ هێزەکانی لەشکری بەناو ئیسلامی بەفیتی بێگانە بۆسەیەکیان بۆ پۆلێك پێشمەرگە لەنێوان گاپیلۆن و سەرگەڵو داناوەو صلاحی مهندسی تیا شەهید کرا!! ڕادیۆکە دەستی بەهەڕەشە کرد و ووتی تۆڵەیان لێ دەکەینەوە! (شەڕیش تەواو ببوو).

ئەوە دەمەتەقێ یەکی خەستی بۆ مەجلیسەکە دروست کرد، وای لە من کرد سەرلەنوێ لەو مێژوو و ڕووداوانەی پیشووی براکوژی هەڵچمەوە هەتا کارەساتی هەکاریش، دووبارە لەناوچەکە گەڕام، پرسیاری ووردی هۆیەکانی شەڕی براکوژیم کرد،بە تایبەتی شەرەکەی نیوان جمالی علی بابیر (یەکێتی)و شێرکۆی شیخ علی(ح س ك)، بۆم دەرکەوت ئەوەی من تێیگەیشتبووم زۆربەی چەوتە و بگرە پێچەوانەشە.

چوومە سەرکردایەتی، وام زانی ئەوان ئاگادار نینە، هەموو ڕووداوەکانم بۆ (د.خدر معصوم- بەرپرسی ئەوسای م.س) گێڕایەوە، نیشانم دا کە ئەو شەڕە براکوژیانەی لەخوارەوە دەکرێ زۆربەی خەتای ئێمەیە ولەگەڵ ئەو زانیاریانەی لاتانە لێك جیایە.. دیاربوو ئەویش پێی ناخۆش بوو، بەڵام بۆی ڕوونکردمەوە کە ئەوان وەك (م.س) و

سکرتێر ئاگاداری هەموو شتێکن و هیچ شتێك نیە بێی ئەوان بکرێ. وتی: ئیتر چی بکەین فرەمیلیشیا ئەوە چارەنووسیەتی، ووتی برایانی کۆمەلە زیاتر کرپاری شەرن.

ئیتر لەوساتیەوە دەزانم هەر واقعێکی شەری براکوژی لەگەڵ سەربردەی هەر لایەك جیایە..

لەبارەی هەڵگیرسانەوەی شەری برا کوژی لەدوای راپەرین دووبارە دەردەکەوێ کە (ی ن ك)بەرپرسیارە ،هەرچەندە لەودواییە کە پارتی زیاتر دەسەڵاتدار بوو دەرکەوت گیانی تاك رەویان تیایەو پشکێك لەو بەر پرسیارەتیە هەڵدەگرن ،بەلاّم لەنامەکانی مام جلال (کەلەوبەلگەنامانەی خوارەوە بخوێنەوە) دەردەکەوێ کەلەیەك کات ویەیەك پێنووس لەلایەك رێنمایی شەر دەنێری بۆ نێو یەکێتی و لەدوەمیشا بەجۆرێکی تر کاك مسعود دڵنیا دەکاتەوە:

لە مام جەلالەوە

[illegible]

[illegible]

(١) [illegible]

(٢) [illegible]

(٣) [illegible]

[illegible]

٣/٥/١٩٩١

[illegible]

بۆ برای خۆشەویستمان
کاک مەسعود بارزانی بەڕێز

سڵاوێکی گەرم

[illegible]

هەتا ئێمەو جەنابتان دەوری [illegible] خۆمان [illegible]

[illegible]

لە [illegible] هەردووکمان [illegible]

[illegible] کاک مەسعود بکەن.

١٩٩٤/٥/٣

<u>تێبینی</u>: ڕاستیەك هەیە دەبێ بگوترێ، زۆربەی جار شەڕە ناوخۆییەکان بەناوبژی ئێران وەستاوە.

٧- ٢ جاشا يەتی لە كوردستان

وەك بەشی پێشوو ئەو زاراوەیەش زۆر تايبەتە بە كورد و جيايە لەگەڵ (مرتزقە)، بۆيە وا لە هەندێ كتێب و نووسينی بيانيش بە (Jash)[١] دەنووسرێ، زور ناوی تری هەبووە، وەك : ساريحە،ليفی، تەياری،حوشی، شەبانە،چەتە،حفيز*،...

لە كوردستان بەو خەڵكانە وتراوە (جاش) كە چەكی دوژمنـی داگيركـەری هـەڵگرتووە لەدژی شۆڕشی كوردستانی و داواڕەواكانی بەرامبەر هەندێ پارە، بێ ڕەچاوی كۆڵەگەكانی رەوشت و پيـاوەتی، نـامۆترين پيشـە بـووە، بۆيـە ئـەو نـاوە دەگمەنـەی (جـاش)ی بـۆ هەڵبژێردراوە، بارێكی هەرە تايبەتی كەسانێكی دەروون نزمە لـە بەيـەك گەيشـتنی سـێ دۆخی سەلبی ئابووری، سايكۆلۆجی، سياسی دروست دەبێ لە زاڵ بوونی:

١- بەرژەوەندی تايبەت بەسەر بەرژەوەندی گشتی.
٢- دەروونێكی نەخۆشی بێ بيروباوەڕ بەسەر ڕەوشتی باڵا.
٣- ميكاڤيليەتی سياسی بەسەر سياسەتی بنەمايی و ئەخلاقی.

بـەو شـێوەيە كۆمەڵگـەی جـاش هـەردەم : بێبـەڵێن، دەسـت پـيس، تاڵانچـی، بێسپاردەيی، درۆزن، دەروون شكاو نزم، ترسنۆك، مادی، بێئۆقرە و متمانە، گومانـاوی، بێشەرم، بێپەروەردە،.. لە هەموو (سەوابت) و خووڕەوشتێك داڕنراوە، بۆيە هەتا لـەلای دوژمنان (كە جاشەكانيان بەكرێ گرتووە) ناوی جاش قوڕس و ناشـرين و بـێڕێزە، كـاتی خۆی بە ناپليۆنيان وتبوو ئەوە جاشێكی دڵسـۆزمانە دۆقەيـەكی لەگـەڵ بكـە! وتبـووی: شايەنی دۆقە نيە، برۆن برێ پارەی پێبدەن و لايبەن..!!

لەهەمووی ترسناك تـر ئەگـەر بـە هەڵمـەتێكی فەرهـەنگی و ئـاينی و ئايـدۆلۆژی و ياسايی و سياسی و شۆڕشگێڕانە بەری نەگری ئەوا بەخێرايی ئەو بەهايانـەی دەتەنيتـەوەو دەبتە زۆرايەتی، هەروەك ئێسـتا دەبيـنين ئـەو بەهايانەيـە بوويتـە بنچـينەی پەيوەنـدی كۆمەڵگەی كوردستان و ترسناكترين نەخۆشيە، ڕاستە لەو دەمە داگيركەر نـەماوە، بـەڵام تۆوی ڕەوشتی چێنراوی داگيركەرە، بۆيە زۆر ئاساييە ئەو ديارده ترسناكە بە قەبارەيـەكی فراوانتر دووبارە بێتەوە لەگەڵ ڕەخسانی زەمينەی ناوەكی و دەرەكی.

---

[١] سەرنجی كتێبی ..The madern ی ماكدۆيل بدە

* لەسەردەمی داگيركردنی عيراق لە لايەن بريتانيـا، بـەو خەلكانـە ووتـراوە (حفيزی)كـە هاموشـۆی (office ئۆفيز)ی بريتانيان كردووە بەپەنا دزە، وابێدەجی ئەو ناوە گۆرابی لە كوردستان بۆ (حييز)

سەرهەڵدانی:

مێژووناسان دیاردەی (مرتزقە) یەکەم جار بۆ سەردەمی کێشە ناوخۆییەکانی ڕۆم دەگێڕنەوە، کاتێ لایەکیان هەندێ جەرمان و سلاڤیان بەکرێ دەگرت لەدژی ڕۆمەکانی تر، لە سەدەکانی ناوەڕاست دیسان فەڕەنسیە پرۆتستانیەکان ئەڵمان و ئینگلیزیان بەکرێ گرت لەدژی فەڕەنسیە کاتۆلیکیەکان، لە هەڵمەتەکانی فەڕەنسا بۆ جیهان تیپێکی تایبەتی بیانی هەبوو ژمارەیان (٢٢٠٠٠) بووە، زۆربەیان ئەڵمانی بوون، دوای ئەوانە بوونە کرێگرتەی جیهانە هەرچی کاری جەنگی هەبوایە بەکرێ بۆیان دەکرد وەك پیشە، ئیتر دوایی لە جەنگەکانی جیهانی و جەنگی تر ئەو دیاردانە بە فراوانتر بەکارهاتووە، بەتایبەتی سوپای داگیرکەر هەردەم پێویستی بە چاوساغی نێو میللەتەکە هەبووەو هەیە، (مرتزقە) وەردەچەرخێتە جاش کاتێ ئەو کارە بکا بۆ داگیرکار، دژی میللەت و نیشتمانی خۆی، دیاردە و ناوی جاش لە کوردستان لە بنەچەدا بۆ ئەو سەرەك هۆزە خۆفرۆشانە دەگەڕێتەوە کە پیشەیان ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ هاوکاریکردنی داگیرکەران بووە، سوارەی (حمیدی) لەدوای ١٩٠٨ بەجاشایەتی حسابە، بەلام لەپێش ئەو مێژووە ئەو پێناسەی (جاش) هەڵناگری هەرچەندە کارەکەشیان نێگەتیف بووە، دەبێ ئەو سەردەمە مێژووییانە بەوردی لێك جیابکرێتەوە، نابێ تێکەڵ بکرێ، بەلام لەدوای سەدەی بیستەم (بە وردتر لەدوای ١٩٠٨) مانای جاشایەتی وەرگرتووە لەگەڵ سەرهەڵدانی بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد،لەشۆرش وڕاپەڕینەکانی: شیخ عبدالسلام، ملاسلیم، شیخ سعید،ئیحسان پاشا،شیخ محمود،قازی محمد جاشایەتی قەتیس بوو لەسەرۆك هۆزەکان، بەلام لەڕەوتی شۆڕشی ئەیلولی ١٩٦١ زیاتر پەرەی سەند، بەدوو هەنگاوی کاریگەر:

(١) ناکۆکی باڵی (م.س)ی (پ.د.ك) لەگەڵ مەلا مستەفا و لە ئەنجاما وەرچەرخان بەلای حکومەتی عێراق و چەکیان لەدژی شۆڕش هەلگرت لە ١٩٦٦- ١٩٧٠ کە بە جەلالی ناسرابوون، (٢) چەك هەلگرتنی حزبی شیوعی عێراقی لە ١٩٧٣- ١٩٧٥ (تەنیا لە هەرێمی کوردستان) شان بەشانی داگیرکەر لەدژی شۆڕش، ئەو دوو هەنگاوە ئاسۆیەکی ترسناکی فکری و سیاسی و سایکۆلۆژی و کۆمەلایەتی وەرگرت. ئەو دیوارە شەرمەی شکاند و لەنامۆییەوە وەریگێڕا بۆ ڕەسەنایەتی، بۆیە جاشایەتی لە نەفامی پەتی (عەوامیەوە) پەڕیەوە بۆ جاش قەڵەم، جاش ئایدۆلۆژیا، جاش سیاسی و.. ئەوەش زیاتر دەتەنێتەوە کاتێك بناغەکانی ئەخلاقی کۆمەلایەتی تێك ڕووخاو بێ، بۆیە لە

شۆڕشی نوێدا دیاردەی جاشایەتی گەورەترین قـەبارەی وەرگـرت لەمێـژووی کوردسـتان و بگرە جیهانیش، ژمارەی جاش و خۆفرۆش ٤٥٠ جار بەقەد پێشمەرگە بوو، بەشدارییەکی فراوانی تاوانەکانی بەعەرەب کردن، ڕاگوازتن، وێرانکردن، ئەنفال، کیمیـایی،.. ڕۆلێکـی گرنگیشیان لە داڕووخانی ئـەخلاقی کۆمەڵگـەی کـوردەواری هـەبووە، ڕۆڵـی مـازدەکی، مانی.. بۆ دەسەڵاتداران بینیوە.

هۆیەکانی:

ئەگەر بەوردی سەرنجی بدەینێ دەبینین سەردەمی سەرهەڵدانی و گەشەی زۆر پەیوەستە بەبیری عەلمانی، هەرچەندە بەشی هەرەزۆری عەلمانیە شۆڕشـگێڕەکانی کوردسـتان شـاخی بووینە، بەڵام بیرو ئایدۆلۆژیان یارمەتیدەری ئەو دیاردەیە بووە، کەواتە جاشایەتی زادەی سیستەم و تەرزێکی تایبەتی کۆمەڵگەی نەفامی و مەدرەسـەی فکـری و سیاسـیە، لـەو کۆمەڵگە داڕووخاوانە شـین دەبـێ کـە بناغـە ئـەخلاقی و پـەروەردە یـی داڕمـاو بێـت، بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی ستونی دووره ئاین، کۆمەڵگـەی کوردسـتانیش کۆمەڵگەیـەکی ستونی و نەریتی عەوامی و خێڵەکی زیاتر زاڵە، بۆیە کاریگـەری ئـاینی ڕێگردەبـێ لـەو دیاردە نێگەتیڤە پەنگ خواردووەکان، هەروەك لەیاسای بنەرەتی گەردوون هاتووە: (تائاین بەرەو لاوازی بروا ئەوادیاردەی تاوانو خوفروشی وبی ویژدانی زیاد دەکات)[1]

کەواتە ئەو دیاردەیە زادەی کۆمەڵگەو مەدرەسەی نائاینیـە، بۆیـە دەبیـنین بەرەبـەرە لەگەڵ پتەوبوونی عەلمانیەت لە کوردستان ئەو دیاردەش پتەو بووە، کاتێ عەلمانی دەیەوێ جێ بە ئاین لەق بکا لە پێشەنگ و سەرکردایەتی بیخاتە ڕیزی دواوە یان خانەنشینی بکا ئەوا بەخێرایی بۆشایی مەزن پەیدا دەکا و دیاردەی جاشایەتی و سەدان دیاردەی هـاوڕەگ وەك دەرد ئامادەیە سەرهەڵدا ئەگـەر بـورووژێنرێ، هەربۆیـەش تـا سـەرکردەکانی کـورد ئایینی بووینە، ئەو دیاردەیە لـە کەمایـەتی و شـەرمەزاریی قـەتیس مـابۆوە،. دەبیـنین لەگەڵ وەرچەرخانی سـەرکردایەتی ئـاینی لـەدوای ١٩٧٦ بـۆ سیسـتەمی سـەرکردایەتی عەلمانی ژمارەی جاش نزیکەی ١٥٠ هێندە زیادی کرد، ئێستا بنەماو بەهای جاشـایەتیە باڵی بەسەر پەیوەندی سیاسی و حزبایەتی و بناغەکانی کۆمەڵ کێشاوە بـا ئـەو ناوەشـی

---

[1] بروانە –موسوعە علم الإجتماع ص٥٠٦

نەبووبێ، سەرەڕای ئەو هەنگاوە چەند هۆیەکی تریش هەیە کار لە زیادبوونی دەکا بەخێرایی تۆماریان دەکەین:

١- ناکۆکی ناوەخۆیی و شەڕی براکوژی.

٢- پەڕینەوەی ئەو دیاردەیە لە خەڵکێکی عەوامی دواکەوتە بۆ نێو خەڵکانێکی سیاسی و حزبی و ڕەوشەنبیر.

٣- تەنینەوەی بەهاکانی عەلمانی و سیاسەتی میکاڤیلی و بازاڕی ئازاد و بیری سەرمایەداری و ڕەوایی بەرژەوەندی تایبەتی.

٤- تێك ڕووخانی بناغە ئەخلاقییەکانی ڕێگر لە دیاردەی نێگەتیڤ (لەوانەش جاشایەتی) لەو بناغانەی کە ڕێگر بوون: ڕاستگۆیی، دەست و دەم و داوێنپاکی، بەڵێن، سپاردەیی، متمانەیی، مەزەندەی چاك، دڵسۆزی بۆ گەل و نیشتمان، کوردایەتیەکی پاك، ئاین پەروەری، ڕێز و پیاوەتی، بەئەمەکی، خۆشەویستی نیشتمان، بەرژەوەندی گشت خوازی. کۆمەڵگەیەك خاوەنی ئەو بنەمایە ئەخلاقیانە بێ جاشایەتی لەنێو شین نابێ.

٥- قازانج بۆ جاش و زیانیش بۆ دڵسۆزان، لە هەردوو باری دەسەڵاتی کوردی و دەسەڵاتی داگیرکەر.

٦- گوتاری سیاسی سەرکردەو نادادگەری و پەیڕەوی حزبایەتی تەسك و خۆویستی و.. کاریگەری هاندانێکی قووڵی دەروونی یە بۆ فەزای نێگەتیڤ.

٧- دروست بوونی جۆرێك لە ڕای گشتی لە کوردستان سەبارەت بە چەند راستیەك کە لەدوای ئەزموونێکی زۆر لای خەڵك وا دروست بووە گوایە (هەمووی بۆ گیرفانیەتی)، (هەرکەسی بۆ خۆیتی)، (هەر هەژار تێچوونە)، (ڕاستی نەماوە)، (پارە بوویتە هەموو شتێك).. ئەوانە بەسادەیی دەردەکەون بەڵام بنەمای گەلێ ترسناکن.

لەدوای ڕاپەرینی ١٩٩١ئەودیاردەیەقەلاچۆ نەکرابەهۆی وەرگرتنیان بێ هیچ فلتەرێکی ئەخلاقی لەهەموان ترسناك تر ئەوەبوو (ی ن ك)لاسای رژێم وفرنسی وداگیرکەرانی کردەوە لەگەل یەکەم گۆیەندی شەری براکوژی لەگەل بزوتنەوەی ئیسلامی جاشەکانی برادۆست و هەرکی و سورچی بەکارهێنا وەك گەلە جاش، ئەوەش ئەودیاردەیەی رەسەن وجوان کردەوەولەنامۆییەکی دەگمەن (دەخیل)کردیە ئاسایی و خۆمالی

کۆمەڵگەی ئێمە هەموو ئەو خاڵە نێگەتیڤانەی تیایە، بۆیە مەترسی دووبارەبوونەوەی هەیە لەگەڵ هاتنی بارودۆخەکانی دژواری و تەنگی، ئنجا مەرج نیە هەر ئەو دیاردەیە

هەر بوونی ئەو زەمینە نێگەتیڤە لەنێو کۆمەڵگەی کوردستانی ئامادەیە بۆ سەرکێش هەموو دیاردەیەکی نێگەتیڤی وەك گەندەڵی و پەرتەوازەیی و دەروون تەنگی و بێئۆقرەیی و بێبەرگەیی و زۆربەی بنەماکانی تری ئەخلاقی، هەروەها دەبێتە هۆی قایل بوون بە هەموو جۆرە د یاردە و دەسەڵات و دیفاکتۆیەکی نەویستراو

٧- ٣ دەردی لاسایی و پاشکۆیی

ئەوەی ئێستا سەرنجێکی بەدیقەت بداتە حزبە کوردستانیەکان بە ناوو ناوەڕۆك و هەڵس و کەوت و ناوی ڕۆژنامەو جۆری ئایدیۆلۆجیا و هەتا جۆری گوتاری سیاسی.. دەبینی لاسایی کردنەوەیەکی پەتی بیانیە، بێ داهێنان،ئەو سەردەمی حزبەکوردستانیەکان بەئایدیۆلۆژیای ڕۆژهەلاتی سەرسام بوون تەنانەت ناوو دروشم وبلاوکراوەورۆژنامەکانیشیان کت ومت لەوان وەرگرتبوو:لەکوردستان حزبی سوشیالیستی یەکگرتوو هەبوو لاسایی حزبی سۆشیالیستی یەکگرتووی ئەلمانیای ١٩١٩ بە سەرۆکایەتی روزا لوکسمبورگ ،دوای حزبی سۆشیالیستی یەکگرتووی فرنسی ١٩٦١دروست بوە، حزبی زەحمەتکیش وکریکاران ورەنجدەرانمان...هەبوو ئەوەتا ناوەئەسلیەکانیان: ،حزبی زەحمەتکیشانی ئەلبانی،کۆمەلەی ڕەنجدەرانی لاوس،پاسۆکمان هەبو ناوەکەی لەحزبی سۆشیالیستو پاسۆك لە یۆنان وەرگیراوە، پارتی کاری سەربەخۆی کوردستان هەبوو ئەوەتا ناوو ناوەڕۆکی لە پارتی کاری سەربەخۆی کۆریاوەرگیراوە بە سەرۆکایەتی کیم ئیل سونگ، لە کوردستان ڕەوتی کۆمەنیست هەبوو ئەوەش لە ڕەوتی کۆمەنیستی ئیتالیاوەرگیراوە،پارتی گەل ودوای پارتی گەلی دیموکراسیمان هەبوو ئەوە لە پارتی گەلی ئەفغانستان وەرگیراوە کە لە ١٩٤٦ دامەزراوەلە سالی ١٩٢٠ (حزب الشعب السوری)یش هەبوە، پارتی گەلی تورکیاش هەبوولە سالی ١٩٦٢ دروست بوو ،پارتی کریکارانی کوردستان(پ ك ك) لە جیهانی شیوعی زۆر بلاوە پارتی کریکارانی بلجیکی ١٨٨٥ دروست بوە،پارتی کریکارانی مەجەری لە١٩١٨ دروست بوە، پارتی کریکارانی ڤیتنامی پارتی کریکارانی ئەلبانی ،پارتی کریکارانی ئەلبانی، پارتی کریکاران لە بریتانیا لە١٩٢٣ دروست بوە بەلام ئەوەی کوردستان لاسایی ئەو نیە ،کەچی هەمو پارتە کریارەکانی تر لە ناو چوون تەنها ئەوەی بریتانیا ماوە...،ڕۆژنامەکانی کوردستانسودیان لەو ناوانە وەرگرتوە: ڕیا تازە –ئەرمینیا،ڕێگای گەل –کۆریا،تورکیای نوێ،برایەتی- هندستان،خەبات-فلستین،ئالای ئازادی-لبنان،اتحاد-زیبیان..با کەمێك هەلوەستەلە

ڕۆژنامەی (یەکسانی)دەست پێ بکەین کە لەلایەن کۆمەڵە ئافرەتێکی عەلمانی چەپی لە کوردستان لە ساڵانی دوای ڕاپەڕین دەردەچوو.. ئەوە کت و مت بەناو و ناوەڕۆك و مەبەستەوە، لاسایی کردنەوەی ڕۆژنامەیەکی ئەڵمانی بوو بەناوی (گلایخایت- واتە یەکسانی) لەساڵی١٨٩١ز دەردەچوو، واتە پێش ١٠٤ ساڵ لەمەوپێش، ئەویش کۆمەڵێك ئافرەت بەڕێوەیان دەبرد، ئەو ئەزموونەی گلایخایت ٢٥ ساڵی خایاند و شکستی هێنا، جا سەرنج بدە ئێمەی کورد هاتووین لاسایی ئەزموونێکی شکست خواردووی پێش ١٠٤ ساڵ لەمەوبەری ئەورووپی دەکەینەوە، ئەودەردە تایبەت نیە بە چین وتوێژو لایەنێك بەڵکو زۆربەمانی گرتۆتەوە هەتا موفەکیرە گەورەکانیشمان، مام جلال کە گەورەترین مونەزیری ئەو سەردەمەیە لە بەراوردی نێوان ئیسلام وسۆشیالیستی ڕای وایە کە سۆشیالیست بەهەشتی پێیە بۆ ئەو دنیایە ، هەرچی ئیسلامە دەڵێ خۆ ڕاگرن بەهەشتان لە دوارۆژ پێ دەدەم [1]،ئەوە دەقی ڕای ئەنجلسە لەبارەی مسیحی دەڵێ : (أن الفارق بين الحركتين يتمثل في أن المسيحيين الأوائل قد نقلوا الخلاص إلي الآخرة بينما تتصوره الاشتراكية في هذا العالم الدنيوي)[2]، ئەوەش لە بنەچەدا دروشمی شۆڕشی ئاینی تۆماس مونزیر بۆ ڕزکاری جوتیاران لە ١٥١٣ کەبریتی بوولە: وامەزانن تەنها ئاسودەیی بۆ ڕۆژی دواییە بەڵکو ئاینەکەمان ئەو بەهەشتە بۆ دنیا دەهێنێ[3]،هەمان بەراورد موفەکیری گەورەی کورد عبدالله ئۆجەلان دەیکا دەڵێ: پیغمبەرو ئیمام علی لە ئیمە سۆشیالیزم تر بووینە ئەوە دەقی وەسفی مارکس وئەنجلس لە مانیفیستی شیوعی دەڵین سەرکەوتنی ئاینی مەسیحی لەکاتی خۆی سەرکەوتن بوو بۆ مێژووش[4]، د جورج حناش کەدەڵێ پیغمبەرەکان سۆشیالیستی بووینە پیش ئەوەی سۆشیالیستی بیتە کایەوە[5].. لەوەوە زیاتر ئەو دەردە شۆڕ بوویتەوە بۆ

---

[1] بڕوانە :دەقی ووتارەکەی مام جلال بە بۆنەی یەکگرتنەوەی ئالای شۆرش و(ی ن ك).

[2] مایکل لوفي - الماركسية والدين ترجمة : بشير السباعي ص٣

[3] روجيه غارودي- ماركسية قرن عشرين ص١٥٠

٤ ماركس- انجلس بيان الشيوعى ص٦٤

[5] د جورج حنا- قصة الإنسان ص٦٥

خوارەوە، کتێبی سەگوەڕی محمد موکری کە لەسالی ١٩٨٢دەرچـوو شۆڕشـی کـوردی بـە (سەگوەڕ)شوبهانبوو   لە بنەچەدا ئەوە کت ومـت لـە (بروتوکـولات حکمـاء الصـهیون) شۆرش بە سەگوەڕ واهاتوە: (ان الثورة لیس أكثر من نباح كلب على فيل، ففـي الحكومـة المنظمة تنظيماً حسناً من وجهة النظر الاجتماعية لا من وجهة النظر إلى بوليسـها، ينـبح الكلب على الفيل من غير أن يحقق قدرته. وليس على الفيل الا ان يظهر قدرته بمثل واحـد متقن حتى تكف الكلاب عن النباح، وتشرع في البصبصـتبأذنابها عنـدما تـرى الفيـل)[1] ، هەمو ئەوانە بریتیە لە تەقەلای تاقی (تاقیکراوەی شکسـت) بکەینەوە،لایـەنی عـەلمانی کورد لەسەرەتادا بناغەیەکی چەوتی بۆ کوردایـەتی وێنـە کـرد، کـورد گـیرۆدەی دەسـتی عەلمانی وئیتحادولتەرەقی وکەمالی بـون، کەچـی ئـەوان سەرسـام بـون بەمەدرەسـەکانی ئەوان، ئەوەتە سەرچاوەی هەمو حزبە کوردستانیەکانی(عەلمانی) بۆ (پ د ك)دەگەڕێتەوە، ئەویش بۆ (هیوا)، هیواش بۆ(حزبی دارکـەر) بـە سـەرۆکایەتی رفیـق حلمـی، بـا بـزانین ناسنامەی ئەو حزبە لە کێ ساغ دەبتەوە؟ دارکەر کت ومت کۆپی (کاربۆناری ئیتالیایـە)[2] کە(تورکیای لاو) لەچاوکرایەوە،دوایش (ئیتحادولتـەرەقی) دژ بـەکوردی لـەتورکیا هێنـا نارایەوە، چ لەوە چەوت تر هەلسیت موعجیب بیـت بـە دوژمنـت ولاسـایی داگیرکـەرت بکەیتەوە،چ لاساییەك ئەزمونی شکست خواردووی نیوان ١٨٠٧-١٨٣٠.

دیسان سەرنج بدە بەو ماوە کورتە، زۆربەی حزبە کوردستانیان لـەڕووی ئایـدیۆلۆجیا چەندین ئەوبەرو ئەوبەریان کردووە لە لاسایی کردنەوە، تارادەی پێچەوانە، بۆ زیاتر بڕوانـە ئەو لیستەی بەراورد کە بەنمونە لە ١٩٨٦ هەتا ٢٠٠٧ تومارمان کردووە، بەووردی دەری دەخا کە ئێمەی کورد بەرهەمی فکری خۆمـان نیـە، بـەدوای پێخوسـتی خـەڵکی تـرین

---

[1] بروتوکولات حکماء صهیون - بروتوکول رقم:١٩

[2] کاربونـاری لـە سـالی ١٨٠٧ لـە نـاپۆلی ئیتالیـا بـە مەبەسـتی یەکخسـتنەوەی هـەمو ئیتالیـا لەسـەر بنـەمای نەتەوایەتی ودامەزراندنی حکومـەتیکی دەسـتوری دروست کراوە ،ماناشی دارکـەرە(یان رەژووکـەری)،دوای لـە ١٨٣٠ شکستی هیناو (ماتزینی)ئیتالیای لاوی لە ١٨٣١ لەجێی کاربۆناری دروست کرد.

لەدوورەوە، بۆیە گەلێ جار دەگەینە کۆلە ڕێ، گەلێ جاریش کارەسات، جاریش وایە ئەوەندەی ڕۆیشتووینە دەگەڕێینەوەو لەعنەت لەو ڕابوردووەمان دەکەین.

هەڵبەتە ئەو دۆخە ئاسایی نیە بەدەگمەن لەنێو گەلانی جیهانی تر نمونەی وا هەبێ، ئەو دۆخە لە (فەرهەنگی دەروونی سیاسی) پێی دەوترێ (تقزم الثقافي) کە لە کۆمەڵێك (تقزمی) تر دێت (تقزم العلمی)، (تقزم الفکری)، (تقزم السیاسی)، (تقزم الحضاري). بەرە بەرە دەگاتە بارە هەرە کاریگەریەکەی ئەوەندە پتەو دەبێ دەبێتە (صدمة الثقافیة) و (انصهار الثقافي) لەکۆتاییدا دەردی (تقزم الثقافي) لێ بەرهەم دێت، ئەوەش کۆمەڵێك هۆ و پاساوی خۆی هەیە، گرنگ ترینیان ئەوەیە لەدوای مەینەتی کورد لە ١٩٠٨ بەدواوە شکست لە کرۆمۆسۆمەکانی تاکی کورد گیربووە،کەمتر متمانەی بەخۆی ماوە، کاریگەری سیاسی و دەروونی و فەرهەنگی قووڵی بەجێ هێشتووە، بۆیە لای کۆمەڵگەی کورد وادەرکەوتووە هەرچی لەدەرەوەی کورد بێت مەزن و گرنگ و پتەو بەچارەنووسە، هەرچی لای خودی کوردیش بێت بچووك و دەڤەری و لەرزۆك و بێچارەنووسە، تا وای لێهاتووە شەرمی پێبێت، بۆیە دەبینین ئینتمای نیشتمانی و نەتەوەیی و ئاینی و فەرهەنگی لاواز بووە، بەخێرایی دەگۆڕێن، بەخێرایی جل وبەرگ و دیمەنی خۆیان دەگۆڕن، زمان و نەریتیان دەگۆڕن، نەتەوەیان گۆڕی، هەتا ئاینیش دەگۆڕن.

ئەوەیە (تقزم الثقافي)، هەربۆیە دەبینین هەتا ئەو ساتەش هیچ تەیار و مەدرەسەیەکی عەلمانی نادۆزیەوە لەسەر ڕێبازی زانا و ناودارێکی کوردستانی بێ، بۆیە باسی کەلتوور و نەریتی کوردستان بەنێگەتیڤی دەکرێ، خۆ لە فکر و فەلسەفە و تیۆری سیاسی بەتایبەتی لە مارکسیەت، مام جەلال گەلێ زیرەك و داهێنەر و بلیمەتێکە بەدەگمەن لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی عەرەب بە ئەندازەی ئەو بیریارە شارەزا هەبێ، کەچی تەیارە عەلمانیە کوردستانیەکان بەهۆی دەردی (تقزم) هەریەکە لە هۆشی مین، ئۆگستینیتۆ، ترۆتسکی، ماو.. هەتا (ڕەوتی کۆمەنیست-کوردستانی باشور) بەو دواییە کەسی وایان دەست نەکەوت (منصوری حکمەت)یان کردە پێشەوا، چونکە کورد نەبوو (فارس) بوو، خۆ (عبدالله ئۆجەلان) مارکسیەتی واقعی و شۆڕشگێڕتریش بوو بەڵام کورد بوو پێی تێرئاو نەبوون.

ئەو دەردە ئەوەندە کوشندە و خەستە تاڕادەیەك بەشێکی ئیسلامیەکانیشی گرتۆتەوە، زۆربەیان لە گفتوگۆ پاڵپشت دەکەنە سەر زانایەکی غەیرەکورد،هەروەها

ڕەچەلەکی بزوتنەوە ئیسلامیەکانی کوردستان دەدەنـە پـاڵ ئیخـوان یـان فکـری بیانیـەك کەچی دەتوانین بڵێین ئیسلامی سیاسی (بەزاراوەی باوی ئیستا)یەکەم جار لە کوردستان لە سەر دەستی نەوڕەسی سەری هەڵدا، کە لەخانەی خۆی باسیان دەکەین..

کۆمەڵگەی کورد ڕاسـتەوخۆ لـەو دەردە بەرپرسـیار نیـە، بـەڵکو مونـەزیرەکانن، بـا بڕوانین، ئێمە باسی بلیمەتی و پێشەنگی (ی.ن.ك) کرد و زۆربەی حزبە کوردستانیەکانیش لاسایی کەرەوەی سیاسی و فکری و فەلسـەفی و ئیـداری .. ئـەوان بەچـاك و خراپیـەوە، کەچی ئەگەر زیاتر لێی وردبینەوە دەبینین ئەو لـەپێش دا لـەو دەردە ئـالاوە، بـا سـەرنج بدەینە ناوی (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) و پێکهاتەو ئەو تیۆرەی لەسەری دەڕۆیشـت و وا لەسەری دەڕوا، وەك ئەزموونێکی نوێیە لە کوردستان، کەچـی دەبیـنین ئـەوەش کـت و مت لاسایی کردنەوەی ناوو ناوەڕۆك و ئەزموونی هەندێ حزبی جیهانە، لەوانە:

١- ئەزمون وناوی (یەکیتی نیشتمانی سودانی(سانو) کە لە ١٩٥٨ دروست بیـو بـە سەرۆکایەتی جوزیفئودوهو ،دروشمی دیموکراسی بۆ سودان وفیدرالی بۆ خواروو بوو

٢-ئەزموونی(یەکێتی نیشتمانی ئـەنگۆلی)کـە لـە سـالی ١٩٦٦ دروسـت بـووە بـە سەرۆکایەتی سافیمبی(لە دایك بووی ١٩٣٤).

٣-- ئەزموونی یەکێتی نیشتمانی زیمبابۆی(زانۆ)کە لە (زابۆ) جیا بۆوە لە سالی ١٩٦١،لە سەرەتا ڕێبازێکی مارکسی ماویانەی هەبوو.

٤-- ئەزموونی یەکێتی نیشتمانی کینی لە سـاڵی ١٩٦٠ دروسـت بـوو لـە ٣ بـاڵ (بزوتنـەوەی سەربەخۆی کینیا، کۆمەڵەی هەڵبژاردە، هێلی گشتی ئەفریقیا) ئەی ئەوە کت ومت و ناو و ناوەڕۆکی یەکێتی نیە کە پێکهاتبوو لە سێ باڵ (بزوتنەوە، کۆمەڵە، خـەتی گشتی).

٥- ئەزموونی (اتحاد الوطنی عێراقی- یـەکیتی نیشـتمانی عیراقـی)بەسـەروکایەتی عبدالفتاح ابراهیم لە سالی ١٩٤٦ وەك رەوتیکی مارکسی لەژیر پـەردەی یـەکیتی هیـزە نیشتمانیەکانی نەتەوەگەری وبەعسی وشیوعی

بلاۆکراوەکانی یەکێتیش هەمدیسـان لاسـایی بوو،(شـرارە) یەکـەم بلاوکـراوەی بـوو ئەوالاسایی ئەو شەرارەیە بووەکە(لینین)دەری دەکرد لە سـالی ١٩٠٠بـەناوی (ئایسـکرا)، هەروەها ریکخراویکی ئەرمەنی بـەناوی (یـەکیتی قوتابیـانی سوشیالیسـتی دیوکراسـی هەشناقی)لە سالی ١٩١١دەری دەکردبە ناوی (غایدز- واتە- شرارة)

جا دەردێکی تری تەقەزوم ئەوەیە کە حزبە کوردستانیەکانی بەشی عەلمانی کردوویانە ئەوەیە لەنێو ئەو ئایدیۆلۆجی و تیۆری سیاسی و فەرهەنگی و ئەزموونەکان زیاتر لایەنە نێگەتیڤەکانیان هاوردووە، نەك پۆزەتیڤ[1]، سەرنج بدە لە ئەزموونی بزوتنەوەی شیوعیەت، ئۆرۆشیوعی چاکتر بوو لە ستالینیە شیوعیەکان، کەچی مارکسیەکانی کوردستان ستالینیانە بوون، ووردتر بچینە ناو توێژێکی هەرە بابەتی تر، ئەو تەیارەی پێیان دەووتن وجودیەکان، لەنێو وجودی جیهانی تەیاری سارتەری زیاتر بێبڕوا و توند و ڕەشبینە، تەیاری (کیرکیجاردی) زیاتر بەلای میان ڕەویە.. کەچی وجودیەکانی کوردستان سارتەری بوون نەك میانڕەوەکە.

بە هەمان شێوە وا ئێستاش کە ڕوویان وەرگەڕاوە بە ١٨٠ پلە ئەوەی ٣٠ ساڵ زۆر بەخەستی لەدژی بوون ئەمجارە بووەوە سەرمەشقیان و دیسان لەو سەرمەشقیە نوێیەش لای سەلبیەکانیان وەرگرتووە، خۆ ئەو عەلمانیەتەیڕۆژئاوا یەك شت نیە، هەر ئەو عەلمانیەتە سیستەمی ئیمپریالیزم وهەردوو جەنگی جیهانی و تۆرانی ونازی وفاشی* و شۆڤینی وبەعسیەتی هێناوەتە بەرهەم ...، سەرەرای دەردی لیبرالیەتی کۆمەڵایەتی، بازاڕی ئازاد، چینایەتی و ڕەگەزپەرستی، دوورە ئاینی و ئەخلاقی ..وەك لایەنی سەلبیەکەی، لایەنی ئیجابیەکەی ڕۆژئاواش بریتیە لە دیموکراسی وپرۆسەی سیاسی، مەدەنیەتی، دەستگۆڕی دەسەڵاتی، تەکنەلۆجیاکەی، ئازادی ڕادەربڕینی، سەروەری یاسا، خۆشەویستی وولات.. جا با وردبینەوە دەبینین عەلمانیەتی کورد هاتووە لە دیموکراسی و ئازادی و دەستگۆڕی دەسەڵات و زانست و تەکنەلۆجیا ڕاستەقینەکە لای داوە یان تەنها ناوی وەرگرتوە، یەخەگیری باقی سەلبیاتەکانی تر بووە هێناویەتی بەسەر کوردی دا پەیڕەو دەکا.

ئەگەر چی ئەزمونی حزبە ئیسلامیەکان ساوایە کەچی ئەوانیش لە دەردی لاسایی دەرنەچون،لاسایی ئەوان لە ئەزمونی عەرەبی ،لە کوردستان حزبی ئیسلامی بە ناوی ئەهزەو (جماعە-کۆمەل) وبزوتنەوە ئەوناوانەش لە ئەهزەی تونس وتاجیکستان وەرگیراوە

---

[1] ئەگەر لایەنە عەلمانیەکان تووشی ئەو دەردە خەستە بووینە، ئەوا لایەنەئیسلامیەکانیش توشی لاسایی خەتی ئیسلامی عەرەبی بووینەوە،بەلام لاسایی لایەنە سەلبیەکانیان ناکەنەوە وەك عەلمانی کوردلاسایی لایەنی سەلبی عەلمانی عەرەب دەکاتەوە.

* ئەو عەلمانیەی ئیستا لە جیهان پەیرەو دەکری ئەندازیارەکەی (مۆسۆلینی سەرۆکی بزوتنەوەی فاشیە) لە سالی ١٩٢٩ جاڕی دا کە ریکەوتنی لەگەل پاپا کردووە بۆ دابەشی دەسەلاتی ئاینی ودونیایی بەو شیوەیە .ئەمرۆ لەبوونیەوە تامردن بۆ مۆسۆلینی بیت لە دوای مردنیش بۆ پاپا بیت هەتا قیامەت!! بڕوانە (مەوسوعەی جودی-دانەر).

،ئەوانەش لە حزبی نەهزەی ئیسلامیان وەرگرتوە کە لە ١٩٢٠ لە شۆرشی بیست چالاك بوو،کۆمەل لە کۆمەلی پاکستان وبزوتنەوە لە بزوتنەوەی ئیسلامی فلستین و...لاسایی کردنەوەکە تا رادەی کەسێتیش بوە

بەوشێوەیەش وا ئێستا بەبێ بەرنامە چووینە نێو عەولەمە وەك ئافرەتێکی نەشارەزای دەشتەکی لەناکاو وبەبێ کۆنترۆل بکەویە شارێکی وەك ئەنکەرە، هەموو میلەتان بەبەرنامەیەکەوە چوونە نێو عەولەمە کەنەبێتە دەرد بۆیان، چونکە عەولەمە چاك وخراپت پێکەوە بۆ راپێچی ناو مالْ ومیللەتەکەت دەکا، مەرج نیە نەریت وفەرهەنگی وولاتانی تکنۆلۆژیدار هەمووی ئیجابی بێت، زۆر لایەنی سەلبی وای لەگەلە بە پێی یاسایی وئاینی پێیان پاك نەکرایتەوە وەك فایرۆس دێت، پێویستە دەسەلاتی کوردی ووریا بێت لایەنەچاکەکان وەرگرێ نەك خراپە

لە رۆژئاوای ئێستا ئەو لایەنە چەندە جوانە پەیرەوی کەلتوری ئیسلام بە فەرمودەی (الناس سواسية كأسنان المشط) دەکەن و دەبینی بەرپرسان و سەرۆك و خەلکێکی سادە یەکسانن بەرامبەر یاسا، بەلام عەلمانیەکانی جیهانی عەرەبی و کوردی پەیرەوی کەلتوری ئەوروپا دەکەن بەپێی فەرموودەی ئەرستۆ کە دەلێ (الناس ليسوا متساوون كأسنان المشط)، دەبینین بەرپرس و سەرۆك و خزمەکانیان ڤیتۆیان هەیە، لەسەرووی یاسان، حزب و دەسەلات وەك مولك بۆیان بەمیراتیش دەمێنێتەوە، پێکهاتەی جەستەی بەرپرسان لەزێرەو ئی هاوولاتیش لە تەنەکەیە، پلەیان جیاوازە وەك رۆمی کۆنو براهما وشادرای هندین، خۆ ئەگەر عەلمانیەتی ئێرە باوەری بە کەلتووری ئاینی نیە لەو فەرمودەی سەروو، دەبا پەیرەوی رۆژئاوا بکەنەوە لەو لایەنە پۆزەتیڤە، نایکەن و ئەو جیاوازیە زۆرەی لێ پەیدا بووە، وەك لەو خشتە بەراوردەی خوارەوە دەردەکەوێ.

بەرپرس و سەرۆك لێرە	بەرپرس و سەرۆکی ڕۆژئاواو وولاّتانی یاسا سەروەر
١- لە سەرووی یاسا و لێپێچانەوەو ڕای گشتیە.	١- پابەندە بە یاساو موئەسەسات وڕای میللەت.
٢- دیکتاتۆرەو شایەنی ڕەخنەو بەخۆداچوونەوەو هەڵسەنگاندن نیە.	٢- ئازادانە ڕەخنەی لێ دەگیرێ،دادگایی دەکرێ، لادەدرێ، کارەکانی هەڵدەسەنگێنرێ.
٣- ژیانێکی فیرعەونانەو لە کۆشك و تەلار و دەسەلاّتێکی رەهای سیاسی و مالی و دەستوری هەیە	ژیانێکی سادەو دەسەلاّتەکانی بەپێی دەستورەو تەنها موچەی خۆی لەدەستە.
٤- حزب و دەسەلاّت مولکی خۆیەتی.	٤- دەستگۆڕی دەسەلاّت هەیە.
٥- خەڵك و نیشتمان و پیرۆزیەکان و ئاسایشی نەتەوەیی لە خزمەتی سەرۆکن.	٥- سەرۆك خزمەتکارە.
٦- بەرژەوەندی تایبەتی سەرۆك لە سەرووی هەموو بەرژەوەندییەکە.	٦- بەرژەوەندی وولاّت لە سەرەووی هەموانە.

هەڵبەتە ئەو دۆخە لەنێو ڕۆژهەلاّت و هەمو جیهانی ئیسلامی نیە، هەتا لە ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستیش، ئەوەتا هەر لە نزیك خۆمان، بینیمان (أ. خمینی) چ جۆرە ژیانێکی سادەی لەو خانووە کۆنە سادەیەی بردە سەر تا مردن، بێ مولّك و سامان، ئەوا لە ماوەی (٢٦) سالّ پێنج سەرۆك کۆمار بگۆڕن بە هەڵبژاردن، ئەو دەردە زیاتر لەنێو دەسەلاّتدارانی عەرەب هەیە، دەسەلاّتدارانی کوردیشتی گرتۆتەوە.

ڕیشەی هەندێ دیاردەی دزێوی ئێستا

زور بەکورتی تەنها ناسنامەیەکی رەچەلەکی بوئەو دیاردانە دەدۆزینەوە تا لە ئەستوی لای تر نەشەتی،دیاردەکان:گەندەلی، تیرورتوندی، نادیموکراسی،، نامەدەنیەت وعەوام کردن یان چەواشە..

گەندەلی :

گەورەترین دەردی سەردەمە، لەکۆمەلێك هۆکاری ئالۆز دێت، لەبناغەرا لەوەدێت کەکۆمەلە خەڵکێك پێکەوە لەمونەسەسەیەك ـیش دەکەن ئەوانەی سەروو لەژێرناوی جیاجیا بەشی ئەوانی ترو میللەتیش دەخۆن، یان بە واتایەکی تر خراپ بەکارهێنانی دەسەلات و یاساله پێناو بەرژەوەندی خۆت سەر دەکێشی بۆ گەندەلی، ئەو دیاردەیە لەکوردستان ولەهەموو جیهان کەم شتێك هەر دەبێ، مادام دەروونی مرۆڤ حەزی بەتەمەلوك و زۆر کۆکردنەوە هەیە، هەرکاتێ ئەو دەروونە زاڵ بوو وبواریشی بۆ بڕەخسێ هەلەتی بۆ دەبا، بەلام لەبنەچەدا کاری بنچینەیی دەولەت ئەوەیە سەروو سامان ومولکیەتی گشتی بپارێزێ لەدەست ئەو هەلەتانەی مولکیەتی تایبەتی، چونکە مولکیەو بەرژەوەندی گشتی لەژێر هەڕەشەی ئەو هەلەتانەن، ئیتر دەولەت وحکومەت کاری ئەوەیە بەرژەوەندی گشتی و سامانی گشتی بپارێزێ، دەسەلات کاتێ دەبێتە گەندەڵ ئەگەر ببێتە بەشێك لەو هەڕشەیە، نەرم ترین زاراوە بۆ حکومەت وا ووشەی"حکومەتی چینایەتی"یە

مێژووی ئەوگەندەلیە بەو تەوژمەی نوێیە، ئەوەش بەشێکە لەدیاردەکانی وەك جاشایەتی و براکوژی و توندووتیژی ..بەشێکە لەو داڕزانەی ژێرخانی ئەخلاقی کوردەواری، رەنگە لەمێژووی کۆنی دەسەلاتی سیاسی کوردستان نمونەی وانەبوبێ، ئەوەش زۆر پەیوەندیدارە بەو سەرکردایەتیە علمانیە نوێیەی بزوتنەوەی کورد، جارجار جۆرێك لەگەندەلی باس کراوە لەشۆڕشی ئەیلول لەلایەن دۆستانیش (هەروەك کەمیك لەو باسە لەلایەن هەژارموکرایانی کراوەو لە ووتارەکانی بارزانیش گلەیی وپێش بینی وا کراوە سەبارەت بە بەرپرسان) ... بەلام بەو قەبارەیە دیاردەیەکی نوێیە

ئەگەربەوردی پەنجە لەسەر سەرەتاو ڕیشەی ئەودیاردەیە دابنێین رێك دێتەوە لەگەڵ مەنتوقی ئەو رێسایەی کە : زۆربەی ئەو دیاردانە بەچاك و بەخراپیەوە سەرەتاکەی بۆ (ی، ن، ك)ی ویستیڤالیای کوردستان* دەگەڕێتەوە، بۆیە دەبێ سەرەتا و ڕەگەکانی لەوێ بدۆزینەوە، هەلبەتە لەسەرەتای شۆڕشی نوێ کەبەئایدۆلۆژیایەکی مارکسی مەبدەئی کەوتنە کار زۆر دووربوون لەو جۆرە دیاردانە... تاسەرەتای هەشتاکان، ئینجادوودیاردە

* سەرەتای زۆربەی چەمك ونەریتە نێو دەولەتیەکانی ئەوروپی بە چاك وخراپیەوە دەگەڕێتەوە بۆ ویستیڤالیای ١٦٤٨

کەوتە نێو شۆڕش، یەکەمیان بەرە بەرە بناغەی فیکری مارکسی کەوتە داڕزان و ناچار کۆمەڵەی ڕەنجدەران بۆ پارێزگاری لەو دەسەڵاتەی لەنێو یەکێتی پەیدای کردبوو جۆرێک لەئیمتیازو لێ بووردنی سزاودیسپلینی بەئەندام ولایەنگرانی بەخشی بەتایبەتی عەشایرەکان، ئەوە لەلایەک لەلایەکی تر دانانی بارەگاو ماڵ و حاڵ بۆبەرپرسان و پێنەدانی نەسریە (بودجە) بوو وای کرد بنەمای (خۆتان بژیەنن)پەیڕەو بکرێ، ئیتر لەپاڵ ئەوە بواردرا دەست کەوت و چەکی زیادە بفرۆشن** و سەرەتای گەندەڵی دەست پێ بکا، بەتایبەتی لەجەنگەگەورەکانی وەك شەڕی پشت ئاشان ودوایش بێتواتە، بەڵام ئەوەی زۆر ئەودیاردەیەی زەق کردەوە شەرمی شکاند ئەو ڕووداوەبوو لەبێتواتە، لەدوای جەنگی بێتواتە لە ١٩٨٣ ئەوناوچانەی (ئەنوەربەگی بێتواتە) کەوتەدەست شۆڕش، ئیتر نەك هەر بارەگاو ماڵەجاشەکان بەڵکو بەگشتی ئەوناوچانە تاڵان کران، کاتێ مام جەلال وسەرکردایەتی یەکێتی بەهەڵچونەوە لیژنەیەکیان پێك هێنا بۆ بن بڕ کردنی ئەودیاردە ترسناکە بەسەرۆکایەتی (علی حەویز– ئەندامی مەکتەبی سیاسی) ڕوداوێکی زۆر دەگمەن ڕوویدا، ئەوە بوو لەکاتی لێکۆلیەنەوە وسەین وبەینی دا کلاشینکۆفەکەی (علی حەویز) یش لەلایەن گەندەڵچی وتاڵانچیەکان دزرا، یەکسەر ئەو لیژنەو بەرنامەکەش تێك وپێك ڕووخاو دەنگی دایەوە و بووە هاندان و بشبڕکێ لە سەرکۆکردنەوە .... ئیتر ئەوبارودۆخە دەروونی وئابووری وسیاسی و فیکری ئامادەبوو بێ کۆنتڕۆل، ڕاپەرینی ١٩٩١یش بواری ڕەخساند و بەرپرسان ولایەنگرانی (ی، ن، ك)دەست پێشخەری ئەوکارەبوون بێ لێپرسینەوە ناویشیان لێ نرا هێزی (ئارئارپ)، ئەو هێزە شانازی پێکراو بوونە خاوەنی دەسکەوتی مادی بە هۆی هەمان دەستکەوت شوێنی باشیشیان بۆدابین کرا، ئەوەی زۆر دەسکەوت و تاڵانی هەبوایە پێیان دەووت بۆ خۆی بوە پیاو!! واتە جۆرێك لە ڕای گشتیشی وەرگرت، ئیتر ئەودیاردەیە لەنائاسایی و دزێوی وەك دیاردەی جاشایەتی ئاسا _ پەڕیەوە بۆدیاردەیەکی باوو سروشتی وتائەورادەیە ئەوەی پێ ی هەڵنەسایەو ناوی نرا نەزان و بێ ئەقڵ، ئەو چینە گەندەڵچیە شارەزایی شاری کەم بوو وەکو مەنجەل و سەرقەپاخ (پیش لیبووردن) بوونە هاوپەیمانی جاشە تاڵانچیەکان لەو پێناوەدا، بەو شێوەیە ئەودیاردەیە پەڕیەوە نێو حزب و لایەنەکانی تر بەخێرایی ... ئەوەی زۆر بەرگری و

** بە تایبەتی لەو سەردەمیش وا ڕێکەوت پیش مەرگەیەکی زۆر تەسلیم دەبوونەوە وچەکیان بە جێ دەهێشت

دژایەتی ئەودیاردەیـەی کـرد (مسـعود بـارزانی) بـوو، لەسـالی ۱۹۹۱ەوە نـاوی نـان (مافیا)، بەلام پێشی پێنـەگیراو ئێسـتا حزبەکـەی ئـەویش زیـاتر لەهـەموان دووچـاری ئەودەردە بووە

دوای شەڕەکانی براکـوژی (ی، ن، ك)لەگـەڵ (بزوتنـەوە)دوایی لەگـەڵ (پـارتی) ...، پاڵنـەری بنچـینەیی شـەڕکردن تـالان و دەسـکەوت بـوو، ئـیتر هێزەکـانی ئەنفالچـی لەعەشایرەکانیش هاتنەوە بەئاسایی پێکەوە نوسانەوە لەگەڵ ئەو گەندەڵیە و تەنانەت مام جەلال بەئاشکرا گوتی هێزی (تارئار)لەهەمو هێزەکان ئامـادەترو ئـازاترن ئـیتر ئەوحکومەتەی کوردستان لەوانە پێك هاتوە یاخود بلێین لەمافیا پێك هـاتوە ((هـەروەك کاك مەسعود)ناوی نـان ...، مانـای چـارەی زۆر بەزەحـمـەت دەبـێ لەچوارچـێوەی ئـەو حزبانـەی ئـەو دەردەیـان گرتـووە، تاڕادەیـەك ئـەو حزبـەخاوەن ئایدۆلۆژیانـەی وەك ئیسلامیەکان وچەپەکان لەوانە حشع و پەکەکـە) کـەمتر ئـەو دەردەیـان گرتـوە، دەشـێ قەلاچۆکردنی ئەو گەندەڵیە بەدەسەلات گرتنەدەستی ئەوانە چارە سەر بکرێ

حزبەکوردستانیەکان و مەدەنیەت :

لە پیش راپەرین بەو ئەندازەیی لەشاخ پاگەندەی مارکسیەتی کرا لـەدوای راپـەڕینیش ئاوا پاگەندەیەکی بێ تامی مەدەنیەت و هێنانی کۆمەڵگەی مـەدەنی کـراوە، لەراسـتیدا زۆربەی جار لایەنە کوردستانیەکان رێك پێچەوانەی گوتەی خۆیان دەبنەوە، هەر لەو مـاوە کورتەی پاش و پێش راپەرین زاراوەی وەك: دیموکراسی، کۆمەڵگـەی مـەدەنی، برجـوازی، سەرمایەداری، بازاڕیی ئازاد ئەوەندە تاوان بوو سـەری قـوت دەکـرا، کەچـی ئیسـتا بویتە پێشەنگ و دروشم، بۆیە ناهەقی عەوامێك نیە وەسـفی سیاسـەت بـەمانای "درۆ" لێك بداتەوە، با هەڵوەستەیەك لەسەر کۆمەڵگەی مـەدەنی بکـەین: هەڵبەتـە لەبنەچـەدا کۆمەڵگەی مەدەنی بریتیە لەوەرچـەرخانی تاکـەکانی ئـەو کۆمەڵگەیـە لەژێرکاریگەریـە کۆمەلایەتیەکان بۆکاریگەری یاسایی، یان جاروایە مانایـەکی وەختـی تـریش وەردەگـرێ بریتیە لەوەرچەرخان لەکاریگەری فاکتـەرە سـتونیەکان بۆفاکتەرەئاسـۆییەکان، کەئـەوەی دوای (ئاسۆییەکان)شمولی تـرە، لـەپاڵ دام ودەزگـای یاسـایی هەریەکـە لـە سیاسـی و زانستی و شارستانیش...دەگرێتەوە، ئەو وەرچەرخانە سادەو ئاسان نیە بەچـەند دروشمێـك بێتەدی، ئینجا گۆیەندێکـە سـەرەنجامی فـرە ڕووە لـە سـەلبی وئیجـابی بەتایبـەتی بـۆ میللەتێکی وەك کـورد کـە لـە قۆنـاغی رزگـاری نیشـتیمانی دا پێویسـتی بەپەیوەنـدی

کۆمەلآیــەتی بــەهێز هەیــە، چــونکە شــۆڕش و راپــەڕین وکوردایــەتی وهاریکــاری و...لەفەرهەنگی کۆمەڵگەی مەدەنی دەگمەنە*، بەتایبەتی بەو شێوازە رێبازەی علمـانی کوردستان گرتویانەبەر،گوایەکۆمەڵگەی مەدەنی وەك ئەورووپا لەرێگـەی گەشـەی مـادی وسەرمایەوبازاڕی ئازاد دەهێننەدی، هەڵبەتە ئەو شێوەیە کۆمەڵگەی کوردی بەناسنامەوە تەرت و وێران دەکا هەروەك وا وێرانی کردووەودەکا، چونکە کۆمەڵگەی کوردی لـەرەگ و ریشەوە زۆر جیایە لەگەڵ ئەورووپا، بۆیە هەربنەمایەکی کۆمەڵگەی کـوردی هەڵدەتـەکێ بنەمایەکی وێران کەری بەرژەوەندی خۆویستی تاکانەی دێتەجێ ی، ئینجـا یاسـا بـەتاقی تەنها کۆمەڵگەی وای بێ کۆنترۆڵ ناکرێ، بەتایبەتی ئەو جۆرە یاسـا لەنگانـەی هـەرێمی کوردستان، کەتائێستاش یاسایەکی نەفامیە،بـەهێز فیتـۆی هەیـە وهـەژاریش پێوەبـوە، بەئەزمون سەلمێنراوە وادەشبینین بەمەدەنی کردنی کۆمەڵگەی کـوردی لـەڕێی شارسـتانی بوون و پەیوەست کردنی بەژیانی مـادی سـەرمایەداریەوە، دەبێتـە هـۆی هەڵوەشـانەوەی ئینتیمـای رەسـەنی کوردایـەتی، چـالاك تـرین نمونـە ئـەودیاردە نامۆیـەی وەرچـەرخانی ئینتیمای نەتەوەیی کورد بەرەو زمانی تورکمانی لەهەولێر ..، ئێستاش بەمـەدەنی کـردن بەبێ کۆنترۆڵی عەقیدەیی ئەوا ئینتیمایـەکانی سـەلامەت نـابێ، لەگـەڵ هەڵوەشـانەوەی ئینتیما کلاسیکیەکانی یەك سەر کێش دەبێ بۆبازنەیەکی دەرەوەی رەسـەنی کوردایـەتی، لەکۆمەڵگەی وادا گۆڕینی کۆمەڵگەیەکی کلاسیکی بەرەو مەدەنیەت مـەرج نیـە بـەڕێی ئەوروپیانــەو لــەڕێی بــەها ســەرمایەداری و مادیــەکان ئــەنجام بــدرێ، دەکــرێ بــەهۆی ئایــدۆلوژیاو ئــایین و دەزگازانســتیەکانی وەك زانکــۆ ســەنتەرو رێکخــراو حزبــە خــاوەن بنەماکانیش بێتە دی، کۆمەڵگەی مەدەنی ستاندەر بەند نیە تەنها بەباروو دۆخی ئابووری و تەکنەلۆجیا و زەمەن و زەمین ....، ئەکتیڤ کردنی ئینتیمـا ئاسـۆییەکان و زاڵ کردنـی بەسەر ئینتیما ستونیەکان چاکترین دەروازەیە بۆ ئەو وەرچەرخانە، لەڕاستیدا ئەگـەر بـێن بەراوردێکی بەووردی ئاکارو چالاکی حزبە کوردستانیەکان بکەین دەبینین بەشی هەرەزۆری

---

* هەر بۆیەش شۆڕشی رزگاری زیاتر لەلادێ سەرهەڵدەدا، جاران کەرێژەی دانیشتوانی شـار لـە جهـان لەنیوان (٥- ٧)٪ بوو رێژەی ئەو شۆڕشانە زیاتر بوو، دوای رابوونی پیشەسـازی رێـژەی دانیشـتوانی شارەکان زیادی کرد بۆ ٢٥٪ وئیستاش نیوە بە نیوەیە، بۆیە بزوتنەوەی شۆڕشـگێری کـەم بوویتـەوە، تەنها لە توانای مدرەسەکانی خاوەن ئایدیۆلۆژی مـاوە، هـەروەك بینیمـان لـە شۆڕشـی ئـێران لـەنێو کۆمەڵگەیەکی مەدەنی کرا بە هۆی ڤاکتەری ئاینی، ئیستا زیاتر لایەنە ئاینیەکانە شۆڕشـی رزگـاری پێ دەکرێ.

لەو کارانەیان "ئـەنتی مەدەنیـە" بریتیـە لـە وەرچـەرخانی کۆمەڵگـەی کـوردی بـەرەو کۆمەڵگەیەکی عەوام، واتە جاران زیـاتر مـەدەنی تـر بووینـە نـەك ئیسـتای سـەردەمی تکنۆلۆژیای پیش کەوتوو، هـەر بـەکورتی بـا سـەرنج بدەینەتوخمـەکانی مەدەنیـەت لـە کۆمەڵگەی کوردەواری: لە سەردەمی میرنشینەکان بە پێی شەریعەتی ئیسلامی هاوولاتی بوون لێیان ماوەی ١٥ ڕۆژ بـوو، پێکـەوە ژیـانی ئاینـەکان لـە کۆمەڵگـەی کـوردەواری بەناوبانگە لە فەرهەنگە جهانیەکان تەنانەت لیژنەی نێو بژی ویلایەتی موسل ئەو دۆخەی بە دەگمەن وەسف کردووە،ئینجا هەمووتاکێك بەرپرسیەتی و پاسەوانی سامانی گشتی لە ئەستۆ بـوو بۆیـە بـێ ئـەوەی پـۆلیس هـەبێ مـاڵ و سـامانی خـەڵکی لـەو گـۆڕە بـوو پاراستراویش بوو، وەك ئیسـتا دەسـەلات چـڕ نـەکرابۆوە بـۆ کـەم خـەلکێکی ناشایسـتە وهەموو کارێك هەر حکومەت بیکا، تەنانەت لـەو سـەردەمی خوێنـدنیش مـەدەنی بـوو لەشارو لادێکان لە سەر زەکـات و خێـری خـەلکی بـەڕێوە دەچـوو، تەنانـەت پاریزگـاری ژینگەش لە ئیستا گەشە سەندووتر بوو بێ ئەوەی وەزارەتیشـی هـەبێ، هـەموو خـەلکی خۆی لە پیس کردنی ئاوو، سووتاندن، ڕاوی ئاژەل لەسـاتی زاووزێ،چـاندنی دارو دروخـت ...هەموو ئەوانە بەشێك بووە لەباوەڕی ئاینی (النظافة من الإيمان) لەگەل زۆر باسـی تـر کە لێرە مەودا نیە باسی بکەین

سەرچاوەکانی توندو تیژی :

گەلێ پرس هەیـە هەریەکـەو دەیـەوێ لـەخۆی دوور خاتـەوە ولـەملی بەرامبەرەکـەی بشەتێنێ، لەئایدیۆلۆژیای شۆڕشی نوێدا تەقەلایەکی بەهێز هەبوو کـە پـێ ناسـی فاشـی بدرێتە پاڵ سیستەمی سەرمایەداری، بۆیە ڕاستەوخۆ نەدەبوایـە بـەحزبی بـەعس بـووترێ حزبێکی فاشیە دەبوایە بلێـی ڕەفتارفاشـی، چـونکە(گوایە)حزبی بـەعس سۆسیالیسـتیە ناشێ دیاردەیەکی سەرمایەداری وەك فاشی بۆ بەکار بهێنێ !.

هەڵبەتە ئەو (تەنزیراتانە) لەکوردستان لەلایەن (ی، ن، ك) دەکـرا حزبـەکانی تـری کوردستانیش لاسایان دەکردەوە، کەچی ئێستا پاکانە بۆ سیستـەمی سەرمایەداری دەکـەن و لە هەموو گوناهێك دایدەڕنن، لەراستیدا فاشی و نازی فالانژیسی و شـۆفێنی و تـۆرانی وبەعسـیـەت .... هــەموو ئایدۆلۆژیایــەکی ڕەگەزپەرســتی ئاوێتــە بــووە لــەجۆرە

سۆشیالیستێك و تێكەڵ بە فەلسەفەی نەتەوەیی وزەمینەی ڕۆژئاوایی، ئیتر ئەوە پەیوەندی بە سیستەمی سەرمایەداری بەتەنها نەبووە، ئەوە لەهەناوی سوشیالیستی و چەپی لەبرگەی دیكتاتۆری پرۆلیتاریەوە دێت .

لەو سەردەمەش دیسان كۆمەلێك دیاردەو چەمك هەیە بەزۆرەملێ دەیانەوێ لەملی مەدرەسەی تر بشەتێنن، لەوانە توندو تیژی و ئیرهاب و تیرۆر، لەراستیدا توندو تیژی بەندێكی گەردوونیە شان بەشانی گۆڕانی هێواش هەیە، لەوانە وەك : سوپەر نۆڤا، تەقینەوەی ئەستێرەكان، یەكگرتن وداتلێشانی ناوكی، ئەستێرە رەش و سپیەكان، بڕكانەكان، گەردەلول و زریانەكان، تاڤگەكان .... هتد، بێ ئەوانەش ژیان دەوەستێ، لەنێو كۆمەلگەش ئاوا چۆن گۆڕانی هێواش پێویست ودائیمە گۆڕانی توندو تیژیش لەكات و دۆخی خۆی پێویستە وەك: شۆڕش و ڕاپەڕین و هەلچون وزیندانی و لەسێدارەدان ئەوانە بەشێكن لەژیان، هەڵبەتە توندو تیژی و هەتا تۆقاندنیش (ئیرهاب) بەشێكە لەژیان بەتایبەتی بۆ تاوان باران ئەگەر تاوان بار و بكوژ ودز نەترسن ئەوانە تاوانی مەزن تر دەكەن، ئەگەر بەرگری زۆردارو داگیركەر نەكەی ئەوا رزگارت نابێ، ...بەلام هەموو ئەوانە ئەگەر لەزەمان و زەمین و بەپێ ی مەرجی خۆی بەكار نەهێنرێ دەبێتە سەلبی، هەر وەك ئەو توندو تیژی و تۆقاندنانەی دەسەلات بە كاری دەهێنێ لە پێناو پاراستنی دەسەلاتەكەی یان ئەوانەی دژی دەسەلات لە پێناو گرتنە دەستی دەسەلات، ئەوانەی سەروو بنەمای گشتی توندوتیژیە بابزانین لەكوردستان سەرچاوەكانی لەكوێ هاتوە ؟
ئەوەی سەروو تێڕوانینێكی گشتی بوو، مێژووی مرۆڤایەتی بێجگەلەئاینە ڕاستەقینەكان ئەگینا بەو توندوتیژیەهاتوە، بەكورتی توندوتیژی و تیرۆر ناسنامەی نیە لەهەموو مەدرەسەو نەتەوەو ئایدۆلۆژی و ئاین وبزوتنەوەیەك ئەگەری سەرهەلدانی هەیە

لەكوردستانیش سەرەڕای ئەو زەمینە گشتیە ئەوا لەمێژووی نوێش لەدوای داگیرودابەش كردنی دووچاری شەڕوشۆڕوتوندوتیژی بویتەوە، لەنێو خۆشدا لەشۆڕشی نوێ _ واتە لەدوای ١٩٧٥- بەپێی تیۆرەئەدەبیاتی ماركسی هەمووی لەسەر توندوتیژی بیناكراوە، لێك بوردن تۆمەت بوو، ماركس خۆی ئامۆژگاریەكی بەناو بانگی هەیە دەلێ : (ئێوە چاكسازمەبن بەلكو شۆڕشگێڕبن)، ئەنجلس كتێبێكی هەیە بەناوی (دور العنف فی التاریخ) لینینش لەكتێبی (من أین نبدأ) دەلێ : دەبێ ماركسیەكان پەنا بۆتیرۆریش ببەن بۆهێنانەدی ئامانجەكانیان، ئیتر بەپێ ی ئەو تیۆرەسیاسیانە مێژووی نوێ

ی کورد هەربراکوژی توندووتیژی بووە، کاروسزای شۆڕشگێڕی جێ ی شانازی بووە، وەك ندیل کوشتن، سەربڕین، بەتەورکوشتن، لەسەرشاخ فڕێدان، مرۆڤ سوتاندن[1]،تالان،مالی یەکتر داگیرکردن....ئەوانەهەمووی سەرچاوەیەکی بەرچاوی دائیمە بۆبەرهەم هێنانی توندوتیژی، بۆیە نابێت ئەودیاردە ناشرینانە بدرێتە پاڵ کەلتوری کوردی، لەراستیدا زیاتر ئەزموونی قۆناغی نوێ ی بزوتنەوەی کوردایەتی لێ ی بەرپرسیارە کەلەدوای ١٩٧٥ دەست پێ دەکا تائەوساتە

ئەزموونی دەسەڵاتی کوردی ١٩٩١- ٢٠٠٩

هەڵبەتە ئەو هەموو بارودۆخە ناوەکی و دەرەکیەی بەسەر کورد هاتبوو لە ناکۆکی و براکوژی و بەهاکانی عەلمانی و ڕێبازی میکافیلی لە سیاسەت و شکستەکان.. هەموو لەلایەك، لەلایەکی تریش وەك بەشێك لەو عێراقە لەو ماوەیەی (٧٦) ساڵیدا جگە لە دیکتاتۆری و بیری ناسیۆنالیزمی عەلمانی عەرەبی و ئینقلاب و ڕەگەزپەرستی و تالان و سوتان و.. شتێکی واچاکی لێ نەبینرا، لەچاو ئەوانە ئەزموونی دەسەڵاتی کوردی لەدوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ زۆر خراپ نیە، بەڵام باری ئێستای کۆمەڵگەی کوردی لەچاو ١٩٩١ زۆر خراپتر بووە، با بزانین هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دەسەڵاتداران و بیری عەلمانی و ئەزموونی دەسەڵاتەکەی یاخود بۆ خودی کۆمەڵگەی کوردی؟.

ڕاستە دوژمن لە تەقەلا ونەخشە و پلانی بێووچان بووە بۆ تێکدان و داڕزانی بناغەو ژێرخانی ئەخلاقی کۆمەڵگەی کوردستانی تا بتوانێ بە یەکجاری داگیری بکا بێ بەرگری و بۆی نەدەکرا، بەڵام هەتا ڕاپەڕینیش هێشتا ئەو کۆمەڵگەیە بەو ڕادەیەی ئێستا دانەڕزابوو، هەر بە نموونە بینیمان ئەو میللەتە بوو ڕاپەڕینی بەرپاکرد، زیاتر لە ١٥٠٠٠٠ ئەفسەر و سەربازی عەرەب و بەعسی بەدیل گرت، کە پێش دوو ساڵ ئەوانە بوون کوردیان ئەنفال کردبوو، کەچی لە بەرامبەردا مەردانە بە نان و ئاو و جل و بەرگ پێدان ئازادیان کردن، نەك تۆڵەیان لێ بسێننەوە، ئنجا هەر ئەو میللەتە بوو خۆبەخشانە ئەرکی نیشتمانی دەبینی چ لەشاخ چ لە دوای ڕاپەڕین، کارمەند و مامۆستایان هاتنەوە قوتابخانە بەبێ مووچە ئەرکیان بەجێ دەگەیاندلە سەرەتای ئیدارەی کوردستان لە١٩٩١-

[1] لە هەمووی نموونە هەیە بەڵام درکاندنی بۆ ناوبانگی کورد خراپە

١٩٩٢، بەڵام بەرپرسانی حزبە دەسەڵاتدارەکان لەو ساتیشدا خەریکی کۆکردنەوەو تاڵان بوون، سەرۆکی هەرێمی ئێستا ناویانی بە "مافیا" بردن، ئیتر حزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان بەخۆ بەوبەرپرس* و بیرو پرانسیپە عەلمانی و پەروەردەیی پێشمەرگەیان نەیان توانی ئەوەی دوژمن بە کۆمەڵگەی کوردی کردبوو نەك هەر چاکەنەوە، بەڵکو ئەوان زۆر بە ترسناك تر درێژەیان پێداو کاریگەریەکەی قووڵ تر بوو، لەدوای ١٦ ساڵ لە ئەزموونی دەسەڵاتی کوردیدا ئێستا کۆمەڵگەی کوردیلەو دۆخانەدایە

١- لەڕووی ئەخلاقی: کۆمەڵگەیەکە بەهاکانی(مادیی، بێ متمانە، فێڵبازی، لێك ترازاوی، مەزەندە خراپ بەیەکتر، بێئۆقرەیی، خۆویستی..) باڵی بەسەردا کێشاوە.

٢- لەڕووی سیاسی: بنەماکانی سیاسەتی میکافیلی باڵی بەسەر کێشاوە، هەموو خەتێکی سوور، چەسپاوی، پیرۆزی بەکارهاتووە بو بە سیاسەتێکی ناڕەوا.

٣- لەڕووی چینایەتی: کۆمەڵگەیەکی دابەش بووی چینایەتی چینێکی دەسەڵاتداری زۆر تێرو بەشێکی هەژاریش، موچەخۆری وا هەیە ٤٥٠ جار بە ئەندازەی موچەیەکی ئاسایی وەردەگرێ، بە ئەندازەی جیاوازی نێوان براهما وشادرا ومەنبووز هندۆسی لێك جیان، لەڕووی سیستەمی ئابووریش بووینە هۆی " گرانی ".

٤- لەڕووی کۆمەڵایەتی: کۆمەڵگەیەکی عەولەمی دابەش و دووبەرەك و مادی و بەرژەوەندیە تایبەتیەکان زاڵن بەسەر بەرژەوەندی گشتی و.. (نەگۆڕەکان) گەلێ تەسك بووەتەوە، لەو نێوانەی دەسەلات زیاتر کۆمەڵگە بەرەو ئەنتی مەدەنی بووە.

٥- لەڕووی دەروونی: تاکی کورد زۆر چاوشکاو ڕەشبینە، خۆویستە، توانای بەرگری زۆر لاواز بووە، بێ متمانەیە، دەروون تەنکە.

٦- لەڕووی نیشتمانیەوە: ئنتمای نیشتمانی و نەتەوەیی زۆر لاواز بووە، بەرگری و کوردایەتی هەر باوی نەماوە، پارێزگاری لە دەسەڵاتی حزبایەتی لەسەرووی نیشتمانی و ئاسایش و خەتی سوورەکانیەتی.

٧- لە ڕووی ئابووریەوە : لە کۆنەوە کوردستان بە بەرووبووم بە ناوبانگ بوو ئیستا هەموو بەرهەمێك لە دەرەوە دەهێنرێ ،تەنانەت لەکاتی وێران کردنی کوردستان لە

---

* مانای وانیە هەموومیللەتی کورد وای لێهاتبێت بەلکو مەبەست زۆربەیان بەتایبەتی لە دەسەلاتداران .

١٩٨٥ تا ١٩٩٨ خراتری بەسەر هاتوە جگە لە وێرانی ژێرخانی کشت وکـالی وبازرگـانی وتەکنۆلۆژیش .

٨- لەڕوەکانی ڕاگەیاندن وپەروەردەیی وفەرهەنگی ونـەریتی تـا دەگاتـە ژینگـەییش سەقەتە،هەرخودی تێك دانی ژینگە لەمێژووی مرۆڤایەتی لە وەرچـەرخانی کۆمەلگـە لـە کشت وکالەوە بۆ پیشەسازی دەست پێ دەکا ،لە کوردستان بـێ هـیچ هۆیـەکی زانسـتی کشت وکال وێران کراو بەسەدان هەزاران ئۆتۆمبێـل و ماشـێنی سـوتێنەر هێنـراوە (بـێ بەرهەم)،ژینگەی کوردستانی تێك وپێك داوە

٩- لەڕووی ئەزموونی دیموکراسیەوە: دەمانەوێ لەوەوە زیـاتر بوەسـتین بـزانین ئـاخۆ چەندە ئەو دەسەلاّتەی کوردی دیموکراسی بووە، هەرچەندە تەنها ووردبوونەوە لە هۆیەکانی شەڕی براکوژی کە خۆشیان دانیان پێدەهێنا ئـەوە شـەڕە لەسـەر دەسـەلاّتە کۆتـای بـەو پرسیارە دەهێنێ و مانایەك بۆ دیموکراسی ناهێلێتەوە، بەلاّم هەر یەکـە شـتێکی لەسـەر دەوەستین.

هەلّبەتە دیموکراسی ئێسـتا (دیموکراسـی هاوچـەرخ)ی پـێ دەووتـرێ یـان دیموکراسـی ناڕاستەوخۆ، جیایە لەگەلّ دیموکراسی ڕاستەوخۆ یان (دیموکراسی ئەسینی)، ئێسـتا زیـاتر ئەو بەشانە دەگرێتەوە: (هەلّبژاردنی ئازاد، سەروەری یاسـا، ئـازادی بـیروڕا، دەسـتگۆڕی دەسـەلاّت، شـەفافیەت، مـافی یاسـایی معـارەزە، لێـك جیاکردنـەوەی دەسـەلاّتەکان، لامەرکەزی..)، هەر بەکورتی لەسەر هەریەکـەیان هەلّوەسـتەیەك دەکـەین بەبـەراوردەوە لەگەل ئەزموونی کوردی:

هەلّبژاردن: هەرلە یەکەم هەلّبژاردن قایـل نـەبوون و ئەنجامـەکانی هەلّوەشـێنرایەوە و بـووە تـەوافوقی * لـەدوای ئـەوە هـەر هەلّبـژاردنێکی تـری شـارەوانی و سـەندیکایی و ڕێکخراوە یی کرابێ سەرەنجامەکانی تەواوەن جووت بووە لەگەلّ دەسەلاّتی عەسـکەری لـە هەرلایەك، جگە لە تەزویر و زۆرداری و چەواشەیی و دەنگ کڕینی بەئاشکراو..

---

* تەوافوقیش مانای دیارە، لەژێرسایەی تەوافوق زۆر بەزەحمـەت کـارو چـالاکی دیموکراسـیانە ئـەنجام دەدرێت، دام ودەزگاکان سست دەبن و هەتا یاساش سەروەر نابێ،بۆیە ئەو شێوازە دەگمەنە تەنها لـەو ولاتانە پەیرەو کراوە کە لەدووپیکهاتەی جیا دروست کرا بێ وەك چیکوسلوڤاکیا ی پیشوو قوبرس تا ڕادەیەك لبنان وعیراقی ئیستاش

سەروەری یاسا: یاسا لە سەرووی هەموان نەبووە، تیغێك بـووە زیـاتر ملـی بـێهێز و هەژاری بڕیوەو دەسەڵاتدار و هێزدارەکـانیش ڤیتـۆی بچـووك و گـەورەیان هـەبوە، هـەتا دەسەڵات و پەرلەمان و دوو حکومەتەکان یاسایی نەبوو، بـەپێی یاسـایی تـەواو هـەردوو حزبە دەسەڵاتدارەکەش نایاسایی بوون، مادام هێزی داگیرکەریان بۆ سەر کوردستان هێنـا، کەچی سەرنج بدە (حزبی کاری سەربەخۆی کوردستان) هەڵوەشێنرایەوە بـەپێی یاسـا، بـە پاساوی پەیوەندی هەبوون بە وولاتێکی بیانی!!

پەرلەمان: لە سیستەمی دیموکراسیدا دەسەڵاتی یەکەمە، کەچی لێرە بێدەسەڵات بوو، لەژێر ڕێنمایی (م.س) بووە، هەردەم بڕیارەکان بەکۆدەنگ یان سفر بووە، ئـەوەش هـەمان نیشانەی ئەنجومەنەکانی نیشتمانی عێراقی و سـوری و میسـری بـووە.. کـە گـەلێ جـار دەستی قایلیان بەرز کردۆتەوەو نەیانزانیوە بۆچیە! جگە لەوەی ئەندامانی نوێنەری خـەڵك نەبوونەو یەکتریان نەناسیوە، ئنجا ماوەی مانەوەی لە هـەموو پێوانەیـەکی یاسـایی ڕەت بوو، هەتا لەعێراق هەڵبژاردن بۆ پەرلەمان نەکراوە لە کوردستانیش نەکرا.

حکومەت: حکومـەت و پەرلـەمان داهێنـانێکی بلیمەتانـەی سیاسـی بـوو، خـەڵکی کوردستانی مەزن پێی گەشبین بوون، بـەڵام هـەر بـەخێرایی بـە تەوافوقیانـە پەرلـەمان دروست بوو، دوای دوولەت بوو بێ ئەوەی هیچیان رادەی یاسایی تەواو هەبێ، حکومـەتی سلێمانی (٤٤٪)، حکومەتی هەولێریش (٤٦٪)* دەنگی میللەتی هێنابوو، ئنجا ئەو دوو حکومەتە زادەی شەڕی براکوژی بوون، کە لەسەکۆی پەرلەمانی کوردسـتانەوە (تحریم و تجریم) کرابوو،تا حکومەتی هەریم تا(پینجەم کابینە) ئەگەر بەووردی بپشکنین دەبیـنین زادەی پەلامارەکەی ٣١ی ئابە کە یەکێتی وای لە پارتی کرد ئاوا پـەنا بـۆ دوژمـن ببـا، کەواتە ئەو دوو حکومەتە نەك یاسایی بوو یاخود نا، بەڵکو ئەوەنـدە نایاسـایی بـووە تـا ڕادەی دژی پەرلەمانی لەشێوازی حکومـەتی یالتسـن لـە ڕووسـیا کاتـێ بـە دەبابـە لـە پەرلەمانی دا لە ساڵی ١٩٩٣، ئنجا ئەو دوو حکومەتە بەپێی (یاسای ئیدارەی ئینتقـالی بەندی - ١- لە مادەی ٥٣) عێراقیش نایاسایی بوو، سـەرەڕای ئـەوەی بەرجەسـتەیەکی

---

* ئەو ژمارەیەی ٤٩٪ و٥١٪ ڕاستەقینە نەبوو، بەڵکو ئـەوە زیـادەی دەنگـی ئـەو حزبانـە بـوو کـە نەگەیشتە ڕێژەی ٧٪،

زەقی فیدراڵیەتی ئوستانیە کە کورد بە تێکڕایی ڕەتی کردۆتـەوە و گەلاڵـەی داگیرکەرانـە کە دەڵێن عێراق فیدراڵیەکی ئوستانی بێ، سەرەڕای ئەو هـەموو بـێ یاسـاییە هەریەکـە لەلای خۆی نەی دەشاردەوە کە حکومـەتی حزبـە، واتـە بـە سیسـتەمی (حـزب القائـد) داڕژرابوو، هەروەك کـاك مەسـعود بـە ئاشـکراتر لـە دهـۆك درکانـدی لـە چوارچـێوەی هەرەشەکانی لە دژی گەندەلی

ئەوەی سەروو تا تیکەل بوونەوە ئاوا ناقانونی بوو،تائیستاش دەسەلاتی کوردی بریتیـە لە حکومەتێك ودوو میرنشین و شتێك زیاتریش، ناسنامەکەشی بریتیە لـە :١- سـیتەمی دیارشـی کـۆنی یۆنـانی ٢- سیسـتەمی مۆیۆکراسـی ٣- تەوافوقیـەکی دەگمـەن[1] ٤- ڕەگێکی عەشایری ،لە وولاتانی عربی (کە شۆرشیان لەسەر کرا)یەك حزبـی قائـد هـەبوو لەکوردستان دووحزبی قائد، پێویستە لەسەر ئەوەش بوەسـتین دیموکراسـی تـەوافوقی لـەو وولاتانە پیادەکراوە کە دوو پێکهاتەی جیان وەك چیکۆسلۆڤاکیای پێشوو ،قوبرس، لبنـان ،عیراقی ئیستا،لەهیچ کونجێکی ئـەو جیهانـە نـەبوە لـە نێـو یـەك میلـەت سیسـتەمی تەوافوقی وەك ئیستای کوردستان ئەوە ١٨ سالە وا پیادە دەکرێ ،لە شـوێنان دیموکراسـی تەوافوقیە ئینجا ئاوا زەحمەتـە لـە کوردسـتان تەوافوقیەکـەی خەسـتەو دیموکراسـیەکەی کالە،هەلبەتە ئیئتلاف کردن ئاساییە بەڵام تەوافوقی نائاساییە[2]

ئازادی ڕادەربڕین: ئەوەیان تاڕادەیەك باش بووە لەچاو دەسەلاتدارانی عەرەب، بەبوونی کۆمەڵێك ڕۆژنامەی جیاواز و کەنالی تەلەفزیۆنی و فرەلایەنی و...

---

[1] لە مادەی ٣ی ڕێکەوتنامەی ستراتیژی (پ د ك) و(ی ن ك) هاتوە.

[2] بۆ لێك جیاکردنەوەی ئیئتلاف لەگەل تەوافوق بڕوانە : ارنـت لیبهـارت- الدیمقراطیـة التوافقیـة فـی المجتمع المتعدد ص٤٧- یەکەم کەسەباسی لە(دیموکراتی تەوافقی)کردوە دژ بـە دیکتـاتۆری زۆرایـەتی، تیایدا ٣ نیشانەی بۆ تەوافوق داوە :١- بوونی فیتۆ بۆ هەردوولا ٢- دابەشی دەسەلات ونوێنەرایەتی لە ئاستەکانی تری خوارووش لەگەل دابەشی بودجەش ٣- سـەربەخۆییەکی نیسـبی بـۆ هـەدوولا لـە ناوچەکانی خۆیان ئەوە تەوافوقەو بەرجەستەکەی ڕوونە لە کوردستان، هەرچی ئیئتلافـە تـەنها لـە حکومەت ونەنجومەنی وەزیران دابەشیەکە هەیە نایەتە خوارەوەو سەربەخۆیی نیسبی تیانیە

دەستگۆڕی دەسەڵات: لەڕاستیدا کرۆکی دیموکراسی لەو خاڵەیە، بەڵام لە کوردستان نەك دەستگۆڕی دەسەڵات بەلکو بە (لامرکزی) و بە دابەشی یاسایش قایل نین و شەڕی براکوژی لەسەر کرا، ئنجا ئەوانە نەك لە حکومەت و دەسەڵات لەنێو حزبەکانی خۆشیان دەستگۆڕی دەسەڵات ناکەن، بۆیە وەك دەسەڵاتداری عەرەب وەزیر و سەرەك وەزیر و پایەکانی تر دەگۆڕن، بەڵام بەو مەرجەی هەر خۆیان لە سەرووی هەموو گۆڕانێك بن، ئیتر پارێزگاری لە دەسەڵاتی خۆیان لە سەرووی ئاسایشی نەتەوەیی کورد و ئامانجەکان و نەگۆڕەکان و پیرۆزیەکان و بەهاکان..

شەفافیەت: هەڵبەتە لە بارودۆخی وادا هەموو بوارەکانی ئیداری و سیاسی و مالی و یاسایی.. لێڵە، لە خەڵك دیار نیە هەمووی لەژێر پەردەو بەدەر لە یاسا دەکرێ، نەك خەلکی هەتا وەزیر و لیژنەی بەدواداچوونی ڕەسمیش تەنها هەندێ ئامار و ژمارەی سادەی لایە، ئەگینا لە دیموکراسیدا شەفافیەت مانای وایە هیچ بڕیارێکی سیاسی، ڕێکەوتنەکان، یاسایی ئیدارە، بودجە، دەسەڵاتی مالی.. دەبێ لەوپەڕی ئاشکرابی بێ.

مافی یاسایی معارەزە: لە وڵاتانی دیموکراسی معارەزەو دەسەڵاتدار وەك یەك مافی یاساییان لە پێکهاتەی دەسەڵات هەیە، بەڵام لە کوردستان معارەزە زیاتر تاوانبارەو ئابلۆقەکانی یاسایی و ئیداری و سیاسی و مادی و ماڵداریشی لەسەر بووە، زۆر بەخێرایی توندوتیژی و تۆقاندنی لەدژی بەکارهاتووە یان بەسەربازیانە ڕاستەوخۆ یان لەڕێی دەزگاکانی یاسایی لەژێر ناوناتۆرەی جیاجیا، بێبەش بووە لە هەموو داهات و ئیجابیەکانی وڵات.

لێك جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان: لە وەسفێکی (ڕۆسۆ)[1] دەڵێ: لە دیموکراسیدا دەسەڵاتدارزۆر ترن لە گەل،لە ئورستقراتی دا دەسەڵاتدار کەمترن لە گەڵ،لە دیکتاتۆریدا دەسەڵات یەکسانە بە گەل، هەروەك لە ئەزموونی فەرەنسی دیکتاتۆر (لویسی چواردە) دەیگوت من یاسام و حکومەتم، لەزۆربەی وڵاتانی عەرەبیش، لەسەر دیوارەکان وەك عێراق دەنوسرا: (إذا قال صدام قال العراق)! جا لە کوردستانیش نە پەرلەمان و نە

---

[1] جان جاك رۆسۆ-فی العقد الاجتماعی ص١١٦-

حکومەت و نە دادگا.. دەسەڵاتی نەبووە لەژێر ڕێنمایی (م.س) بووە، ئەویش لەژێر فەرمانی کەسی یەکەمیان بووە، مەرکزیانە.

ناسنامەی: بەکورتی ناسنامەی ئەو حکومەتەی لەو دووحزبە دروست بووە بریتی یە لە شێوە دەسەڵاتێکی زۆر دەگمەن ،زۆر بە زەحمەت پۆلین دەکرێ ،چونکە شێوازی زۆر کۆنە ،پێکهاتنەکەی بریتیە لە تەوافوقی –دیارشی ،نواندنەکەشی بریتیە لە جۆرە حکومەتێکی بلۆتۆ کراسی ئۆلیگارشی ، دەتوانین بڵێین بریتیە لەمیراتگری ئەزمونی لایەنە سەلبیەکانی یۆنانی کۆن ،دەسەڵاتی ئیستای عربی ،هەندێ ڕیشەی عەشایری میرنشینەکانی خۆمان .

** ** ** **

بەو شێوەیە ئەزموونی دیموکراسی لە کوردستان نەبووە نمونەیەکی سەرمەشق، هەتا بۆ دەوروبەریش، ئەوەتا لەئێران و تورکیا و عێراقی نوێش وا دەستگۆڕی دەسەڵات و دابەشی و یاسایی و بوونی معارەزە و ئازادیەك.. هەیە، هەتا ئەزموونەکەی کوردستان چۆوە سەر ئەزموونی دەسەڵاتدارانی عەرەب*، ئیتر پاساوی گوایە دیموکراسی پێویستی بە کۆمەڵگەیەکی عەلمانی و مەدەنی و بازاڕی ئازاد و سەرمایەداری و.. هەیە، یان دەڵێن زۆرمان ماوە بگەینە قۆناغی دیموکراسی ، ئەو جۆرە پاساوانە قەلۆشیە، پێشتریش لە سەردەمی گەرمەی مارکسی دیسان نووسەران و سیاسەتمەداری کورد بە هەڵچوونەوە دەیانگوت قوناغێکی زۆر ماوە تا ١٠٠ساڵ بگەین بە مارکسیەت، لە سۆشیالیستیەکەش هەروا، ئێستاش دیسان خۆیان دیموکراسیەکەیان پێ قەبووڵ ناکرێ، ئنجا دەیخەنە ئەستۆی کۆمەڵگەو زەمەن گوایە ئەوە پێویستی و زەمینەسازی دەوێ بۆ دیموکراسی.. کەچی دەبینین کۆمەڵگەکانی ئەفریقی و هندی و ڕۆژهەڵاتی تر زۆر لە کورد پاشکەوتووترن، بەڵام وا دیموکراسین، کوردستانیش هەروا لە خولگەی نادیموکراسی دەخولێتەوە تا

---

* ئەوەی جێی سەرسورمانە دەسەلاتی کوردی زۆر دژی دیاردەی تەعریبەوهەقی خۆشیەتی، هەنگاوو بەرپرسەکانیی ئەو دیاردەش دیارن، بەلام تەعریبی عەقلیەتی دەسەلاتی کوردی لەکێ هاتووە؟ زیاتر لەوەش هەروەك نەریتی بەرپرسانی کەندا، ەرەبی عاشقی مۆنیکاو سەیارەی بەرزن، ..بۆیە دەسەلاتی کوردیش وەك عەرەبی ئەو دوو وەسفە سەرەکیە هەڵدەگری یەکەمیان: کوردیش ڕیك کەوتوون کەرێك نەکەون .

دووەم: وەسفی دەسەلاتداری عەرەب بەسفر کراوە لەکۆنەوە(یەکەم جار سعد زەغلول ووتی سفرن) تەنانەت معمر قەزافی بە (- ١)یشی وەسف کردوون دەبینین دەسەلاتی کوردیش ئەو وەسفە و سەرەنجامەکانی هەلدەگری تا ئەونوسینەش

نووسینی ئەم بابەتە،بەڵام لەدوای یەکبوونی هەردوو حکوومەت زۆر بەهێواشی بەرەو چاکتریە

لەبەرامبەر ئەو کەللە ڕەقیەی هەردوو حزب بەرامبەر ڕای گشتی کوردی دەیکەن و ئامادە نین چاکسازی بکەن ئەوا باجی گەورەیان داوە لە هەمو ئاستەکان ،ئەگەر وەك ژمارە هەڵبژاردنەکان بکەینە پێوەر ،لەگەڵ ئەو هەمو چاوسورکردنەوەو بەکارهێنانی ئامرازی ناسەردەمیانەی جۆراو جۆر کەچی هەروا دەنگیان لە کورتی دەدا ،لەیەکەم هەڵبژاردنی سالی ۱۹۹۲دا ٥٠بە ٥٠ بوون ،دوای هەڵبژاردنی دوەم هاتنە ٤١بە ٤١،ئینجا هاتنە خوار تر بۆ ٣٦بە٣٦ ،ئیستا لەو هەڵبژاردنە هەریەکە تەنها ٢٩ کورسیان ماوە،هێزێکی تر بەناوی (گۆڕان)٢٥ کورسی هێناوەو نزیك بوویتەوە لێیان

چارەسەریەکانی:

هەڵبەتە ئەوە بەچەند دێر و پەرتوکیش تەواو نابێ، چونکە وەڵام و چارەسەری بریتیە لە کێشەیەکی مەدرەسی جیهانی، بەڵام هەر زۆر بەکورتی ورووژانێکی لێ باس و بەراورد دەکەین.

لە سەرەتای سەدەی ڕابردوو و پێش دروست بوونی مەینەتی کورد عەلمانیەتی کورد بەڵێنی بە خەڵکی دا ئەگەر خەڵکی کورد ڕوو لە عەلمانیەت بکەن، ئەوا دەوڵەتێکی کوردستانی خاوەن تەکنەلۆجیایان بۆ دروست دەکەن، کەچی ئەوە سەدەیەکە نەك هەر ئەو بەڵێنانە نەهاتە دی، بەڵکو باری کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و ئایدیۆلۆجی و نیشتمانیان بەو دۆخە گەیاندووە، جا ئێستا زۆر ڕوونە ئەو بارودۆخ و پەرتەوازەییەی کورد نە بە لیبرالیەت، نە بە سۆشیالیزم و شیوعی و نە بە سۆشیالیزمی پەتیش ڕاست ناکرێتەوە،لەبەر هۆیەکی زۆر سادە :چونکە ئەو مدرسانە هێزی گۆڕان وچاکسازیان زۆر لاواز بووە، کەواتە وەك دەرباز دەبێ بەدوای فاکتەرێکی زۆر کاریگەر بگەڕێن کە هەموو لایەکی کورد کۆکبن لێی، با سەرنج بدەینە ئەو گوفتارەی لە کۆنەوە لەسەر کورد وتراوە، چەندین جار لە شەرەفنامە و لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسەکان دووبارە بووەتەوە، دەڵێن میرنشینەکانی کورد، خەڵکی کورد، خێڵە کوردیەکان، سەرکردە سیاسیەکان.. یەك ناگرنەوە، تەنها ئەگەر لەسەر (شەهادەو ئیمان)[1] ئەوە مانای چی یە؟ مانای وایە

---

[1] بروانە : شەرەفنامە –شەرەفخانی بەدلیسی ل٣٦

هەرکاتێ کورد تەواو ئاینی ئیسلامیان پەیڕەو کردبێ ئەوا یەکگرتوو و سەرکەوتوو و سەربەخۆ بوونە، هەروەك د.حکیم مختار کردوویە بە پاساو دەڵێ: (حیثما کان الإسلام بلا اسلام فحریة بلا حریة، کان للکورد ثورة وجهاد)[1]، پێچەوانەش بە پێچەوانەوە، ئێستاش ئەو بارودۆخە بە عەلمانیەت چارەسەر ناکرێ، پرۆسەی عەلمانی و بەردەوام بوونی هەر ئەو زیانانەی سەرووی نیە، بەڵکو دەبێتە هۆی لاوازکردنی ئنتمای تاکی کوردستانی بۆ وڵات و مێژوو و کەلتوور و فەرهەنگی کوردستان، دەبێتە هۆی توانەوەی فەرهەنگی و پچڕانی لە کەلتوور و کۆڵەگەکانی ناسنامەی، بۆیە سەرەنجام کاری نێگەتیڤی ترسناکیش دەکاتە سەر هێزی بەرگری نیشتمانی، لەگەڵ کۆمەڵێك سەرەنجامی تر، تەنها گەڕانەوەی سەرتاسەری بۆلای ئاین عەیارەکان دەگێڕێتەوە، هەموو ئەو دیاردە دزێوانە چاك دەکاتەوەو سەروەریەکانی کورد دەخاتەوە سەر ڕەسەنایەتی خۆی، کە لە هەموو فەرهەنگەکانی کۆن کورد بە میللەتێکی بەزەبر و دلێر و ڕەوشت بەرز تۆمارکراوە، هەتا ناوبانگی بە (قورەیشی عەجەم)[2] دەرکردبوو، بەو ئاینە یەکیشی دەکرنەوەو دەروازەی ڕزگاریشی دەدۆزێتەوە، بەو پێیە دەچینە نێو ڕابوونی ئیسلامی لە کوردستان، کە لەو پێویستیە کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و نیشتمانیانە سەرهەڵدەدا، لەهەناوی شکستی عەلمانیەت .

---

[1] معضلة کردستان.. البدیل الأمثل.. ص٤٣.

[2] بروانە:شفاء العلیل ص٣ هتروتهاقلقشندی-صبح الأعشی ج٤ص٣٧٩ هتمو نتوانة لتها شەرەفنامە ل١٠٤ یشەکی وەرگێراوە

بەشی هەشتەم

ڕابوونی ئیسلامی

حزبە کوردستانیەکانی ئیسلامی

لێرە بەو لاوە توێژینەوەکەمان بە پێی ڕاو بوچوونی ئیسلامیەکانە...، لایەنە ئیسلامیەکان لە فەزایەکی فراوانتر لە شێوەی ماسی ودەریاخەملیون کە پێی دەووترێ ڕابوونی ئیسلامی، بۆیە هەلوەستەیەك لەسەر ئەوە دەکەین لەپێشدا

٨- ١زۆر بە کورتی هۆیەکانی ڕابوون لە کوردستان: دووبەشی سەرەکیە، هۆکارە گشتی وتایبەتیەکان :

A/هۆکارە گشتیەکان، ئەوەش چەند بە شێکە:

أ/ هۆیە واقعیەکان:

١- گۆڕانی زانست:

زانستی کۆنی فیزیا و کیمیا و بایەلۆجیا و گەردوون و تەنانەت زانستی کۆمەڵایەتی و ئابووری هەرە دوورەکە (بیرکاری) لە پشتیوانیەکی ڕاستەوخۆی فیکری عەلمانی وفلسفی مادی بوو، دژی بەهای ڕۆحی و راستیەکانی ئیسلام بوو،ئەو چوار تێڕوانینە سەرەکیەی خوارەوەی دروستکردبوو:

أ/ ئادەمیزاد لە ئادەم نەهاتووەو بەڵکو لە پەرەسەندن هاتووە.

ب/ ئەو جیهانە تەنها مادەی جوڵاوە، غەیب و روح و جیهانی ئەودیو (قیامەت) تەنها هوڕێنەیە.

ج/ ئەو گەردوونە هەر هەبووەو هەر دەشمێنێ بێ سنوور و بێکۆتایشە (هەموو تیۆرەکانی پەرەسەندن لێرە سەرچاوە دەگرێ)..

د/ ئایینیش لە نەزانین هاتووە، مرۆڤ ئاینی دروست کردووە نەك خوداوەند.

بەڵام لە سەرەتای ئەم سەدەیەو دوای پەنجاکان شۆڕشێکی زانستی گرنگ ڕویداو ڕەوتەکەی وەرگێڕا بەرەو لای ڕاستیەکانی پەیام، لە زانستی نوێدا گەردوون سنووری هەیە و تەمەنیشی هەیە و دروستکەریشی هەیە، فیزیا و کیمیاش سەلماندیان بوونەوەر و

سروشت هەر مادە نیە، لە بایۆلۆجیاش تیۆرەکانی پەرەسەندن و داروینیەت بە (ڕاسبی) کۆتایی هات، ئەنسرۆپۆلۆژیا و کۆمەڵایەتیش بەرەو لای شەریعەت هاتنەوە.

بەم شێوەیە زانستە نوێیەکان بە پێچەوانەی زانستی کلاسیکی پاڵپشتی چەمکەکانی ئاینی کرد، بیری مرۆڤی نوێی بە ڕووکاری ئاینی گۆڕی، زانست و پەرەی زانستی بووە کەرەستەیەکی لەبن نەهاتووی بانگێشەو تیۆری سیاسی ئیسلامی، بەپێچەوانەشەوە مەدرەسەکانی عەلمانی مارکسی و سۆشیالیستی لەگەڵ زانستی نوێ ڕ،وبەڕوو بونەوەو تیۆری سیاسی و فکریان کەوتە شکست. کەواتە (جان کۆریس) هەقی بوو کە لە سەدەی ڕابردوو لە کتێبی (حقیقة العالم الملموس) گوتی: من نایەمە ناو سیاسەت هەتا چاك لە گەردوون نەگەم، بەو شێوەیە لە شوێنی تێڕوانینەکانی جاران جۆرە بڕوایەکی تر خەملی بریتیە لە:

أ- پەروەردگارە دروستکەری هەموو شتێك.

ب- بۆ هەر شتێکیش فەرمان و بەرنامەیەکی بەستاندەری پێ سپاردووە کە پێی دەڵێن (یاساکانی سروشت).

ج- کەواتە هەر ئەویش دەزانێ چ یاساو بەرنامەیەك بۆ ئادەمیزاد چاکترە کە یاساکانی کۆمەڵە (پەیام).

بەم شێوەیە ئەو گۆڕانە زانستیە کاریگەرێکی گرنگ بوو لە بەخەبەر هێنانەوەو ڕابوون خودی زانست وبەرهەمەکانی بوەتە بەشێك لە پاڵدانی عەقلی مرۆڤ بەرەو ئاین ((ویری الذین أوتوا العلم الذي أنزل الیك من ربك هو الحق..))سبأ/٦.

لەکۆنەوە زانای ژیری ئیسلامی زانیویەتی زانستی ڕاستەقینە یارمەتیدەری ئاینی ڕاستەقینەی دوور لەخرافیاتە،با ئەو زانستە لەلایەن هەرلایەك بێت، سینکا لەکۆنەوە ووتویەتی:(کەس ناتوانی بە زوڵم درێژە بە دەسەلاتی بدا،بەلام دەسەلاتی میان ڕەو دەوام دەکا)[1] ئەوە نزیکە لە ڕاستی (ان الملك تدوم بالکفر ولاتدوم بالظلم) بریتیە لە(کلمة الطیبة) ، لەسەر ئەو بنچینە ئیبن روشد هەولی دا شریعەت وفلسفە یەکبخاو دەلی(ان الحکمة صاحبةالشریعة والأخت الرضیعة)[2]، ئیبن حەزمی ئەندەلوسی دەلێ(لا خلاف فیە بین

---

[1] سسبینوزا-رسالة فی اللاهوت والسیاسة ص٢١١

[2] بڕوانە: ابن رشد- فصل المقال فیما بین الحکمة والشریعةمن الإتصال ص٥٨- هەردووکی بە دەستە خوشك وەسف کردوە

أحد من العلماء بالفلسفة ولا بين أحد من العلماء بالشريعة)[1] ،ئيمام غزالیٚ و رازی و هەتا ابن تیمیەش ووتویەتی عەقلی دروست ودەقی راستەقینە تیك ناگیرێن[2]، لەلای ئەوروپاش ئەو تەقەلایەی دراوە ،باسكال هەولی دا وەك ابن رشد ئاین وزانست وفلسفە ئاشت بكاتەوە[3]...هەمو ئەوانە لە قازانجی ئاینی ڕاستەقینەیە.

٢- وەرچەرخانی ئینتما لە دەڤەری و نەتەوایەتیەكان بەرەو جیهانی عەولەمە:

فكرەو ئەزموونی نوێ سنووری نیە (عابر القارات)ە، لەو داخراویەی جاران دەرچوو، بۆیە ئادەمیزادی نوێ كوڕی خێزانەكەی، نەتەوەكەی، سیستەمی حوكمەكەی.. نیە، كوڕی جیهانە، یەكسەر تەفاعول لەگەڵ جیهان دەكا، لەسەر بنچینەی كیشوەر و نەتەوەو سنووری جوگرافی دابەش نابن، تەواو بە پێچەوانەی فكرەی (صموئیل هندكتۆن –صراع الحضارات) بەڵكو لە یەك نەتەوەو شارستانی و بگرە لە یەك خێزان ئادەمیزادەكان وەلائی جیهانی جیاجیایان لێ پەیدا دەبێت، ئەو پرۆسەیەش لە كۆتاییدا دەبێتە (صراع المدارس) نەك (صراع الحضارات) و كام مەدرەسەش دەوڵەمەندتر بێت ئەو دەیباتەوە..

هەڵبەتە مەدرەسەی ئیسلامیش لە هەموو ڕووەكان لە مەدرەسەكانی عەلمانی (لیبرالی، شیوعی، سۆشیالیستی، ..)دەوڵەمەندترە، بۆیە بەخێرایی فكری بەشەریەتی كۆنترۆڵ كرد، پەڕیەوە لە میراتی، چونكە لەو سەردەمەی عەولەمە چەمكەكانی (دار الاسلام، دار الكفر، دار الحرب، دار السلام،...) هەروەها فەرمایشتی ئێمەی ئیسلام و ئێوەی كافر، ئێمەی سوننە و ئێوەی شیعە،.. دەقیق نین، دەكرێ بلێی ئێمەی كورد ئێمەی ڕۆژهەڵاتی و باقی ستونیەكان بەڵام بۆ ئنتمایەكانی ئاسۆیی سنوری جوگرافی و نیشتمانی نەما، لێك جیابۆوە، دەكرێ لە هەر كیشوەر و وڵاتێكی ئەو جیهانە لە یەك

---

[1] ابن حزم – الفصل في الملل والأهواء والنحل – فصل في الكلام على من أنكر الشرائع من المنتمين إلى الفلسفة بزعمهم وهم أبعد الناس عن العلم بها جملة.

[2] ان الحجة العقلية الصريحة لاتناقض الحجة الشرعية الصحيحة –ابن التيمية –مجموع الفتاوى، ط٢\١٩٩٨م، دارالوفاء-مملكة العربية السعودية ج٥ ص١٤٩ لە ئەسلدا ئەو ڕیسایە لە رازی وەرگیراوە بروانة: الفخر الرازی – أساس التقديس٢٢٠

[3] دجورج حنا – قصة الإنسان ص١٥٣

کاتدا ئنتما بۆ هەر چوار مەدرەسەی سەرەکی (شیوعی،سوشیالیستی، لیبرالی، ئاینی) هەبێت، ئەوەش ئاسۆیەکی زۆر فراوانی بۆ ڕابوونی ئیسلامی کردەوە کە بترانێ لە زیندانی کلاسیکی میراتی دەرچێ و تەفاعول لەگەڵ هەمو جیهان بکا و ئەو هەموو کەرەستەیەی خۆی بخاتە بازاڕی جیهانی.

لەو ڕووەش هیچ گومان نیە ئیسلام لە هەموان شمولی وتر و تێروتەسەل و پتەوترە. هەریەکە لە مەردسەکانی تریش کە تەزووی فکری عەلمانی دروست کر... (بەتایبەتی لە جیهانی ئیسلامی) زۆر دەستکورتن لە بیروبڕواو کەرەستەی بازاڕی جیهانی فکری و بەرگەی ململانێکانی شارستانی و مەدرەسی زۆر لاوازە.

خودی عەولەمەش هاندەری رابوونە، چونکە ئەو ڤاکتەرە رێگرانەی وەك سنوری دەولەتی نیشتمانی وبەرژەوەندی تایبەتی تاك یان کۆمەلگەیەکی نێو دەولەتیك یاخود نەتەوەیەك، ...هەموو ئەوانە لە عەولەمە تەخت دەبێ بۆ ئیسلام ئامادەکاری زیاترە و کەرستەی جهانی زیاتر پێیە، هەر بەنمونە هەریمی(سنوردار) یەکێکە لە کۆلەگە یاساییەکانی دەولەتی هاوچەرخ کەلەبنچینەدا لەگەل هەرێم (لە روانگەی ئیسلام دا لێك جیایە) کە بریتیە لە هەرێمێك سنورەکەی هەموو زەویە، کەواتە مقەوەماتی سیستەمی نا ئاینی لە جهانی ئیسلامی بەرەو نەمانەو ئیسلامیش بەرەو هەلسانەوەیە بەخێرایی

٣- داڕوخانی شیوعیەت و کزبوونی عەلمانیەت: سەرەتایی عەلمانیەت بۆدوای ١٩٠٨ز دەگەڕێتەوە،ئەوەی یەکەمیان بریتین لە :د عبداللە جودت وئیسحاق سکوتلی وحسن خەیری ورەفیق حلمی وتۆفیق وەهبی و زیا کوك وبرنجی زادەو...،ئەوانە هەموویان لەململانێ نەبوون لەگەل ئاینیەکانی کوردستان بەلاًم یارمەتیدەری عەلمانی تورکی بوون، بەشێك بوون لەدروست کردنی مەینەتی کورد ئەگەر چی ئەوەشیان نەویستبێ، لە دوای ئەو مەینەتیە جۆریك لەڕیککەوتنی نارەسمی وادروست بووکە سەرکردایەتی بۆزانایەکی ئاینی بێت و حزبایەتیەکەش بۆعەلمانیەکان بێت، تا دروست بوونی (پ د ك)لە١٩٤٦،ئەو چینە گەلێ جار ویستویانە لەو ڕێسایە یاخی بن و جورێك لە ناکۆکی بە ناوی (مەکتەب

سیاسی- م س)و ملا مستەفا ڕوویداوە، لـە راسـتیدا ئـەوە سـەرەتای نـاکۆکی عـەلمانی وئیسلامی بووە لەکوردستان، بەلاّم عەلمانیەکان لە کۆتاییدا کەوتنە باوەشی داگیر کـەران و شکستیان هێنا، تاشکستی سەرکردایەتی ملا مستەفا لـە ١٩٧٥، ئینجـا ئـەو چـینە عەلمانیە زۆر بلیمەتانەو لەخۆبوردوانە شورشیان بۆیەکەم جار دەست پێ کردەوە بێ هێمـاو پێشەوایەکی ئاینی، بە ناوەڕۆکێکی ڕاشکاوانەی مارکسی، دوای ئەوەی (پ د ک)یش بـە ڕەسمی لە کونگرەی(٩)ی١٩٧٩جاری مارکسیایەتی خوێاندا* جاری کۆتایی ئەو ڕێسایەش بـوو ئـیتر شـۆرش وحـزب و کوردایـەتی بەتـەواوی کەوتـە دەسـت عـەلمانیـەت —تـرازی مارکسیەت.

بەلاّم لەسەر ئاستی مارکسیەت قەیرانی سـەخت سـەری هەلّدا،لـە سـەرەتاکانی ١٩٨٠ قەیرانەکانی ئـابووری و میللـی زیـاتر لـەناو ولاّتـانی سۆشیالیسـتی سـەری هەلّدا، لەڕووی فکریشەوە لە ئەنجامی ئەو وەرچەرخانە زانستی و فکری و فەلسەفی و سیاسیانە نقومی تەنگژەو لـەدوای بەتـەواوی ڕووبـەڕووی فکـر و زانسـت بوونـەوە، (دەزگای چاودێریان) لەسەر دانا، تا لە سالّی ١٩٩٠ بەهۆی کۆمەلێك هۆکـاری تـری کۆمەلاّیەتی و سیاسی و سایکۆلۆجی و احوال شخصی،... ئەو بلۆکە بە تەواوی ڕمـا بە مەدرەسەو حکومەتەوە، دیارە حزبە عەلمانیـەکانی جیهـانی سـێیەم بـە تایبـەتی کوردستانیەکان سەرچاوەی فکـری و سەرمەشـقی ئەزموونـەکانیان لـەو مەدرەسـەیە هەلّدەقولاّ لەڕووی فکریەوە قەلّۆش بوونەوە، ئێستا حزبە عەلمانیەکان هـیچ ئەنـدام و

---

* لە کۆنگرەی - ٩- المنهاج والنظام الداخلی للحزب الدیمقراطی الکردستانی (منهاج)وایان تۆمارکرد

المادة الخامسة\ یسیر الحزب فی نظاله السیاسی والاجتماعی والاقتصادی علی ضوء النظریة المارکسیة اللینینیة ویقوم بتثقیف النظریة المارکسیة وتسلیح کوادره ومنتسبیه مرکزیابها، کما ویستفید من التجارب الشعب الکردی وتراث البارزانی الفکری، ومن التجارب حرکات التحرر الوطنی فی العالم

المادة السادسة \نناضل من اجل حکم دیمقراطی ائتلافی تقدمی منتخب من الشعب وتحقیق اعمق التحولات الاجتماعیة والاقتصادیة وفق الاسس الاشتاکیة العلمیة فی جمیع المجالات وضمان الحریة الاراء والمعتقدات والصحافة والنشر والتنظیم الحزبی لکافة المواطنین

لایەنگرێکیان نەماوە، بەهۆی فکری و بنەماکانی حزبایەتی، تـەنها دەسـەڵات تاکـە سەرچاوەی ڕاگریانە.

هەر بۆیەش بۆشاییەکی مەزنی لە گۆڕەپانی سیاسی دروست کرد، لەگەڵ ئەو شەپۆلەی ئازادی و دیموکراسیەش بەخێراتر بۆشاییەکە دەرکەوت و ڕابوونیش تیا بڵاو بـۆوە لـەجێی، کە لە ئەنجام و ئەزموونەکانی عەلمانیەتی کوردستان باسمان کرد.

٤- هەردوو شۆڕشی ئیسلامی ئێران و ئەفغانستان:

زۆر هاوکێشەی ستراتیجی و سیاسی و کۆمەڵایەتیان وەرگێـڕا، یەکـەمیان گـەورەترین قەڵای ڕۆژئاوای تیادا ڕووخا، دووەمیشیان سوپایەکی شکاند کە لە شکاندن نەدەهات بەو (ناتۆ)یەی ڕۆژ ئاواش

** ** **

سەرجەم ئەو هۆیە گشتی و واقیعیانەی سەروو شۆڕشێکی عەقڵی وای دروست کرد کە لە واقعی خورافیات ڕزگار بێت، ئەو بەربەستەی نێوان عەقڵ و پەیامی شکاند کە لە مێژووی کۆنی عەقڵی ئادەمیزادەوە بە ناتەبایی و تەریبی هاتبوو، سەرنج بدە ئەو ناتەباییە بوێری دابوو بە (دانتی) و (هوایتهد) و (شبلی عیمسی) زۆربەی عەلمانیەتی ئەو سەردەمەش داکۆکی لە بۆچوونەکەی (ابو علاء المعري- سەدەی ١١) بکەن کە دەڵێت: (خەڵکی سەر زەوی یان عاقڵن و بێ ئاینن، یان ئاینین و بێعەقڵن..) هەروەها دەڵین: سەرکەوتن بۆ زانست و مۆدێرنەو شکستیش بۆ ئاین[1]، هەرلەوەشەوە (همنکوای) دەڵێ بەسروشتی خۆی هەمو عاقڵێك مولحید دەبێ،بی عەقلیش ئاینی دەبێ ، مارکس پێی وایە بۆ ئەوەی ئایندار بیت پێویستی بە ئەقلێکی لەنگ هەیە ئەقلی دروست ئاینی قەبوول نیە[2]،لە شوینیکی تر لە(مخطوطات ١٨٥٤) دەلیت بۆ ئەوەی مرۆڤ پێی بووترێ مرۆڤ دەبێ مولحید بێت[3]،واتە بۆ جیبوونەوەی ئاینی لەکۆمەڵگە پیویست بە عەقلی لەنگ هەیە، مەرگی ئاین لەگەل پێشکەوتنی عەقلە، رزۆربەی موفەکیرانی عەلمانی عەرەبیش ئەو ڕایەیان هەبوە لە نوییەکەیان عبدالمنعم الحفنی دەلیت:سەرم سوڕماوە لە هەندی عاقلمەند چۆن یەکسەر تەسلیمی فلسفەی مادی نابن کە تاکە چارەنوسیانە[4]، بەڵام لەناکاو دەرکەوت کە: تەبیعاتە بنچینەییەکانی ئادەمیزاد (فطرة)- یاساکانی سروشت- پەیام- لەسەر یەك هێڵی ڕاستن یەکتریش پاسادان دەکەن، عەقڵیش کۆتایی بە یاخی بوونی بەرامبەر پەیام هێنا، ڕابوونی لێ پەیدا بوو.

---

[1] شبلی عیسمی لە(العلمانية والدولة الدينية ص١٠٥) دەلیت شیخ محمد عبدەش ئەو بۆضوونەی هەبوە: ((اذا تعرض العقل والنقل أخذ بما دل عليه العقل) . هەروەها برِوانە: مجتمع جديد أو الكارثة- د.زكي نجيب.

[111] كارل ماركس-بؤس الفلسفه ص٢٥٦نامەکەی مارکس بۆئینینکۆف.

[3] ماركسيه قرن عشرين ص١٤٥

[4] المثالية والمادية وازمة العصر ص٩٥

ب/ هۆكاره مێژووییەكان:

بیرو ڕسكانی ئادەمیزاد وا دارشتراوە تا زیاتر تێكەڵ بە یەك بن ئاسۆی بیری فراوانتر بێت، وەك لەئیمامی عەلی هاتووە: ((تەنیا دەفری عەقڵە تا تێی كەی فراوانتر دەبێت))، بۆیە ئادەمیزادی سەرەتای هۆش و بیری زۆر سادە بووە، زۆر پێویستی بە كاركەری دەرەكی و ژمارەیەكی زۆری پێغەمبەران (د خ) هەبووە، هەركاتێ لە پەیام دابڕابن بەشی هەرەزۆری دەگەڕانەوە سەر عەقڵیەتی ستونی خێڵەكی و نەریتە دواكەوتووەكان ئەگەر بەناوو شێوەش لەسەر ئاینەكە بمابوونایە، ئی دی دەبووە كێشەی نێوان دڵسۆزان و وشیارانی ڕاستەقینەی ئاینەكەو خەڵكی (عەوامەكە) و تا دەگەیشتە بانگی پێغەمبەرێكی نوێ، دژی دەوەستان و گۆتەی وەك: ئێمە چ عەیبمان هەیە؟ باب و باپیرانمان هەروا بووە؟ ئێمەش بڕوامان هەیە؟ ئاینێكی نوێمان ناوێ؟ تازە فێرە دینمان دەكەن؟! ئەوە مەبەستتان لەژێرەوە هەیە؟ ئەوە سیاسەتە، فڕوفێڵە...هتد.

كۆمەڵگە بەو هەڵبەز و دابەزە گەیشتە ئاستێكی ئاسۆیی وا جیهان وێك بێتەوە، ئی دی وەختی هاتنی دوا پەیامی جیهانی شمولی هات، هەڵبەتە دیسان سروشتی ئادەمیزاد وایە هەر لەدوای (خ- ڕاشدین) دەسەڵات و شەریعەتەكە بەرەبەرە خانەنشین كرا، بەڵام ئیسلام ئاینێكی زۆر زیندووە بەهۆی چەسپاوی ئایەت و فەرموودەكان ناوەناوە نوێ دەبێتەوە، هەرچارەی بەهۆی پرۆسەیەكی مێژوویی.

تجدید (نوێكردنەوە):

عەلمانیەكان بەگشتی و بەشێكی بچووكیش لە (مەدرەسەی قصدی- ئیسلام) ڕایان وایە وەك (شبلی عیسمی) لێی نەقل كردوون: ((...تجدید الدین وفهمه بما یتلاءم مع روح العصر ومنطق العلم والتطور))[1] ئەوەیان تایبەتە بە ئاینی تر و ڕێبازی تر نەك ئیسلام. هەمان گۆتەیە كە لەلایەن زۆربەی وەزارەتەكانی ئەوقافی عەرەبی و ئیسلامی بە چاوساغی هەندێ مەلای (ئایەت فرۆش) دەگۆترێتەوە، لە كوردستانیش بەنەزانی جارجار دەیڵێنەوە، نەخێر، مانای گۆڕینی ئاین نین، گونجانی ئاینیش نیە لەگەڵ واقعی خەڵك، بەڵكو گێڕانەوەی خەڵكەكەیە بۆ سەر سكەی ئیسلام، بۆ ئەوەی ئەو ئامانجە هەمیشەییە بێتەدی ((ولقد بعثنا في كل أمة رسولاً أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت..))،

---

[1] العلمانیه والدوله الدینیه ص٧٤

کەواتە(نوێکردنەوە) دوو پرۆسە مانا لەباوەش دەگرێ: ١- نوێکردنەوەی فکری ئیسلامی (نەك ئیسلام خۆی) و پێشخستنی تا پێشڕەوایەتی بزوتنەوەی عەقڵ وەرگرێتەوە. ٢- گێڕانەوەی خەڵکی بەرەو ئەو فکرە و پەیڕەوکردنی شەریعەتی ئیسلامە لەژیاندا.

جا ئەو نوێکردنەوەیە لە هەر سەردەمێك بە ئامرازی جیاجیا خۆی دەنوێنێت بەپێی بارودۆخی سەردەم، لە سەردەمی خەلافە و سوڵتانەکان - لەگەڵ نوقستانیش - (تجدید) بریتی بوو لە چاککردنی تاك بە هۆی (امر بالمعروف والنهی عن المنكر)، لەو سەردەمەدا (نهی عن المنكر) بێ هێزی (تەنفیزی) و بێ دەسەڵات و حکومەت ناکرێت، کە دەروازەی گۆڕانە، سەردەمی ئێستاش گۆڕینی دەسەڵات بەهۆی بزوتنەوەی سیاسی یە، بۆیە ئەو (تجدید)ە لەژێر دەسەڵاتی عەلمانی مانای ئەو رابوونە دەدا، مانای بزووتنەوەی ئیسلامی دەبەخشێ بەپێی باری سەردەم، هەروەك چۆن ئیدارە و جۆری دەعوەی مەکە لەگەڵ مەدینە جیابوو، لە پێغەمبەر (د خ) بۆ حەزرەتی عومەر جیابوون لەوێش بۆ سەردەمەکانی تر جیابووە، هەر سەردەمەو ئامرازێکی نوێ بەکارهاتووە لەگەڵ گەشەسەندن و فراوان بوونی حوکمی ئیسلامی سوود لە ئەزموونی بەشەری وەرگیراوە.. بۆیە دەعوەی پەیامی لە سەرەتاوە لە سەردەمی جادوو بە دژە جادوو کراوە، بەلاغە بە دژە بەلاغە، فکر بە دژە فکر.. ئێستاش سیاسەت بە سیاسەت.. لەگەڵ جیاوازیەك (دژەجادوو، بەلاغە، فکر، ... سیاسەت)ی ئیسلامی جیایە لە جەوهەردا لەگەڵ بەرامبەرەکانی.

ئەو میکانیزمە مێژوویەی ئیسلام هۆکارێکی بەهێزی بەرپابوونی (ڕابوون) و دروستبوونی بزووتنەوە ئیسلامیەکانە، هەمان ئەرکی (تجدید) و درێژکراوەی (خط الأنبیاء)ە، گیروگرفتەکان و پرسیارەکانیش هەمانن کە ڕووبەڕوویان بویتەوە، وەك: ئەرێ تازە بەتازە ئیسلاممان دەکەن؟ باب و باپیرانمان هەر وابووینە؟ بۆ خۆت باش بە هەقت لە خەڵك نەبێت؟ ئەوە حزبایەتیە! ئەوە سیاسەتە! خەڵك هەڵخەڵەتاندنە! ((وانهم ليصدونهم عن السبيل ويحسبون أنهم مهتدون))زخرف/٣٧.

ج/ هۆكاره نەقلیەكان:

واته ئەو ئایەت و فەرموودانەی كه داكۆكی له (جماعه) و (حوكمی ئیسلامی) و (حوكم به قورئان و سوننه) و باسەكانی سیاسی دەكات و ئەركی شەرعی دادەڕێژێ كه بزوتنەوەی ئیسلامی دروست بكرێ لەو بارودۆخەدا.

+ لەبارەی بێكەم و كوڕی ئیسلام وەك بەرنامەی ژیان: ((الیوم أكملت لكم دینكم)) ((افحكم الجاهلیه یبغون ومن أحسن حكما لقوم یوقنون))المائده:٥٠.

+ لەبارەی حوكم تەنها به قورئان و سوننه: ((ان الحكم الا لله..)) ((ألیس الله بأحكم الحاكمین)).التین/٨

+ لەبارەی حوكمی نائیسلامی و عەلمانی هەر بەزۆرداری نیشان داوە: ((ومن لم یحكم بما أنزل الله فأولئك هم الظالمون، ..فاسقون،.. كافرون)).

+ قورئان وەسفی خۆی دەكا ((تبیانا لكل شيء)) به گشتگیری و بێ بەجێهێشتنی هیچ بوارێك بۆ یاسای تر.

+ ئیسلام سەركردەیه نەك تابع: ((كذلك جعلناكم أمة وسطا لتكونوا شهداء على الناس..))البقرة/١٤٣ ((أفمن یهدي الى الحق أحق أن یتبع أمن لا یهدي الا أن یهدى فما لكم كیف تحكمون))یونس/٣٥.

+ لایەنگیری ئیسلام نەك فەرمانڕەوای ستەمكار (با ئیسلامیش بێت)، ((اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون الله..))التوبة/٣١.

+ لەبارەی گەڕانەوەی حوكمی ئیسلام و ڕابوونی ئیسلام ((ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر أن الأرض یرثها عبادي الصالحون))الأنبیاء/١٠٥. ((سیبلغ هذا الدین ما بلغ اللیل والنهار))فەرموودە. ((بدأ الإسلام غریباً وسیعود غریباً فطوبى للغرباء))رواه مسلم.

+ لەبارەی گوێڕایەڵی بۆ (سەركردە و حوكمی ئیسلامی) و دژایەتی (سەركردایەتی عەلمانی). ((المرء مع من أحب)). ((لا تتخذوا الكافرین أولیاء من دون المؤمنین))السبأ/١٤٤. ((الم ترى الى الذین یزعمون أنهم أمنوا بما أنزل الیك وما انزل من قبلك یریدون أن یتحاكموا الى الطاغوت..))نساء/٦٠. ((ان هذا صراطي مستقیما فأتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبیله))الأنعام/١٥٣.

+ لەبارەی پەیڕەوی عەلمانیەتی ولآتانی موسوڵمان نشین: (ويقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض ويريدون أن يتخذوا بين ذلك سبيلا))النساء/١٥٠.

+ لەبارەی خەبات و تێکۆشان و جیهاد بۆ هەموو سەردەمێك: ((قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ولا يحرمون ما حرم الله ورسوله ولا يدينون دين الحق))التوبة/٢٩.

+ ئەو فاکتەرانەی ئیسلام تێکدەکەن: ((ومن الناس من يقول آمنا بالله واليوم الآخر وما هم بمؤمنين))البقرة/٨. ((وإذا قيل لهم لا تفسدوا في الأرض قالوا انما نحن مصلحون))البقرة/١١ ((أفتؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض))البقرة/٨٥. ((ومن الناس من يعجبك قوله في الحياة الدنيا ويُشهد الله على ما في قلبه وهو ألد الخصام))البقرة:٢٠٤. ((ويقولون للذين كفروا هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبيلاً))السبأ/٥١. ((قالوا آمنا بافواههم ولم تؤمن قلوبهم))المائدة/٤١.

هەروەها ئەو چين ودۆخانەش تێکدەری ئیسلامن: (الأئمة المضلين، العلماء امام باب الأمراء، ولاء لغير الإسلام، ظهور دعوة الجاهلية، جدال المنافقين بالكتاب، مصادقة الكذاب، السلطان الجائر، سبيل الذين لا يعلمون، المتنطعون، قول بلا فعل، زلة العالم، لومة اللائم، نقض العهد، اذا ائتمن خان، ظالمي أنفسهم،...هتد).

ئەو بناغە ئاینیانە ڤاکتەری بە هێزن بۆڕابوونی ئیسلامی. بە پێچەوانەی ئاینی مەسیحی وهەندێ ڕاو بۆچونی فقهی ئیسلامی وینەیەکی ناشرینیان بۆ ئاین کیشاوە ، دەڵێن ئەزیەت وقبول کردنی چەوسانەوە پاداشی ڕۆژی دوای لەگەلە،بیرلە دونیاو نەخشەو پلان مەکەنەوە خوا بە خۆی بۆت دەنیری،لە ح مسیحەوە نەقل کراوەدەلیّ: ئێوە بیر لە سبەینیّ مەکەنەوە،سبەینیّ خۆی چارەنوستان بۆ دیاری دەکات (فلا تهتموا للغد.لأن الغد يهتم بما لنفسه.يكفي اليوم شره)[1]. هەمان گەوهەر لەلایەن ئیمامی شافیعی بە شیعر هاتوە:

---

[1] .كتاب المقدس-العهد الجديد مت(٦:٣٤).

سهرت أعين ونامت عيون	في أمور تكون أو لا تكون
فادرأ الهم ما استطعت عن النفس	فحملانك الهموم جنون
إن ربا كفاك بالأمس ما كان	سيكفيك في غد ما يكون

له بەرامبەریشد ناڕەزاییەکی زۆر لەو (متناقظ) هەیە کە مرۆڤ هیچی لەدەستە خۆ نەبێت وسزاش بدرێ،خیام دەڵێ:

بۆ هەرچی دەچم لەدەستی خوا ڕیشم

هیچ کارێ بەدەست خۆم نیەهەرچی دەیکەم

ئەو پێمی دەکاهیشتا گوناحباریشم[1]

ابوعلامعری بەشیعر دەڵێ:(ما ولاحیاتی فهل لی بعدمیلادی ولاهرمی باختیاری) ، ولیم بلاك(١٧٥٧– ١٨٢٧)بەشیعردەلیت ئاین وا دەکا مرۆڤ متمانەی بە خۆی نەبێ وئامادە بێ بۆ خۆ بەدەستەوە دان وملی چەماندنەوە بۆ زوڵم ، بەشی زۆری هیزی مادی لە فلسفە،عەلمانی لە سیاسەت،سەرمایەداری لە ئابوری،..لەو(متناقظ) هاتوە، قدیس ئۆکستین لە کتیبی(ملکوت الله) دەلێ (بۆیە خواعەبدایەتی داهیناوەك سزا بۆیە هەرتەقەلایەك بۆ هەلوەشاندنەوەی سیستەمی عەبدایەتی ئەوە یاخی بوونە لە فەرمانی خودا)[2]لەوانەوە (ئاین تلیاکی گەلان- الدین افیون الشعوب) لەلای مارکس هات[3]، لە پیش ئەویش بارون دولباخ ووتبوی ئاین هونەری سڕ کردنی میلەتانە تا هەست بە چەوسانەوە نەکەن[4]، پیش ئەوانە خەلیفەی موسولمانان (ولید بن یزید٨٨-١٢٦هـ) بە گالتەجاڕی بە خواو قورئان لە وەلامی ئایەتی (واستفتحواوخاب کل جبارعنید) دەداتەوە

---

[1] چوارینەکانی خەیام- و: هەژار موکریانی ل١٩

[2]روجیه غارودی- مارکسیة قرن عشرین -تتنزیه الحکیم ص١٤٦

[3]. دەقی ووتەکەی مارکس لە کتیبی(نحو نقد لفلسفة الحق الهیجلیة- ١٨٤٤م) وانوسراوة: إن الهم الديني هو في الوقت نفسه تعبير عن هم واقعي واحتجاج على هم واقعي إن الدين هو آهة الخليقة المضطهدة ، هو قلب عالم لا قلب له ، مثلما هو روح وضع بلا روح إنه أفيون الشعب .

[4] مارکسیة قرن عشرین ص١٤٣

وده‌لیّ:

أتوعد كل جبار عنيد	فها اناجبار عنيد
فأن لاقيت ربك يوم حشر	فقل: يارب خرقني الوليد [1]

له‌گه‌ل زۆر ڕاو بۆچونی سوڕدراو كه وا له‌و كۆمه‌لگه ده‌كا ئه‌گه‌ر بیه‌ویّ پیّش كه‌ویّ ئه‌وا ده‌بیّ خۆی له‌و چه‌مكه ئاینیانه ڕزگاربكات كه بریتیه له پالدانه‌وه‌و بیّ نه‌خشه‌یی ، به‌وشیّوه‌یه‌ش تا ئه‌وروپا لیّی رزگار نه‌بوو پیّش نه‌كه‌وتن ،چونكه بیر نه‌كردنه‌وه له به‌یانی ده‌بته هۆی وه‌ستانی گه‌شه‌و پلان، هه‌رچی له ئیسلاما به پیّچه‌وانه‌وه به ده‌یان ئایه‌ت داوای به‌رگری له ماف ده‌كا ،ئینجا به ڕاشكاوانه ده‌لّیّ :اعمل لدنياك كأنها تعيش أبداً یان ده‌لّیّ نابیّ ئه‌ورۆ و به‌یانیت وه‌ك یه‌ك بیت ده‌بیّ پیّش بكه‌وی ،كه‌واته ئه‌گه‌ر لادانی ئاینی له ئه‌وروپا فاكته‌ری گه‌شه‌یان بوه ئه‌وا لادانی ئاینی له جیهانی ئیسلامی فاكته‌ری دواكه‌وتنی بوه

B/ هۆكاره تایبه‌تیه‌كانی رابوون:

هۆكاره گشتیه‌كان زیاتر په‌یوه‌ست بوو به بواره‌كانی دادگه‌ری و كیّشه كۆمه‌لاّیه‌تی و سیاسی و فكرییه‌كانی گشتی واته (ڕزگاری- كۆمه‌لاّیه‌تی) كه كوردیش وه‌ك میلله‌تانی تر لیّی هاوبه‌شه، سه‌رباری ئه‌وه له كوردستان (ڕزگاری- نیشتمانی) تایبه‌ته به خۆی و كیّشه‌یه‌كی سه‌ره‌كیشه له‌و قۆناغه.

ماوه‌ی سه‌ده‌یه‌كه میلله‌تی كورد به‌ش به‌ش كراوه‌و به هه‌موو جۆر چه‌وسیّنراوه‌ته‌وه، له به‌رامبه‌ردا وه‌ك ئه‌ركی ئاینی به‌رگری وجیهادی فه‌رز ده‌كات، ئه‌و ئه‌ركه زانایانی ئاینی پیّ هه‌لّساون شۆڕشیان له‌پیّناو كردووه، هه‌ریه‌كه له: سید ته‌ها، مه‌لا سه‌لیم،شیخ عبدالسلام، شیّخ سه‌عیدی پیران، قازی محمد، هه‌تا مه‌لامسته‌فا، هه‌مووی به‌پیّی تیّگه‌یشتنی خۆی خوازیاری ده‌وله‌تیّكی كوردستانی بووه كه شه‌ریعه‌تی ئیسلامی لیّ په‌یره‌و بكریّت، بۆیه خه‌لّكه ئاین په‌روه‌ره‌كه له‌و كوردایه‌تی یه بوونه، كه‌موكوڕیه‌كان تا ئه‌و ڕاده‌یه نه‌بووه بزووتنه‌وه‌یه‌كی ئیسلامی به‌جیا دروست بكه‌ن تا دوای ۱۹۷٦ كه

---

[1] د محمد عمارة-المعتزلة والثورة ص٧٢

تێکڕای باڵەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی ڕوویان لە عەلمانیەت کرد، دواییەکەیان (پ دك)یش کەوتە دوای ئەو شەپۆلەو لە وەسیەتەکەی قازی و بارزانی لایداو لە کۆنگرەی ٩ی ١٩٧٩ تۆماری کرد (يسير الحزب في نظامه السياسي والأجتماعي والاقتصادي على ضوء النظرية الماركسية اللينينية ويقوم بتثقيف وتسليح كوادره ومنتسبيه مركزيا بها)، هەروەها بۆ جۆری (حوکمەکەش) هاتووە: (نناضل من أجل حكم ديمقراطي.. وتحقيق التحولات وفق الأسس الاشتراكية العلمية في جميع المجالات)[1]

زیاتر لەوەش نەوەستان تەنیا باوەڕی خۆیان بگۆڕن، ئاینیشیان پێ ڕێگر و تێکدەر و ڕەجعی بوو، هاتنە سەر هەمان ڕای وەسیەتەکەی کۆنگرەی (٤)ی حزبی بەعس ١٩٦٠ کە هاتووە: (يعتبر المؤتمر الرجعية الدينية أحدى المخاطر الأساسية أمام التقدم)، بەم شێوەیە ویسترا ئاین نەك هەر لە ژیانی سیاسی، بەڵکو لە ژیانی ئیداری و فەرهەنگی و هەڵس و کەوت و دادگایی و تا (احوال الشخصی) زیاتر لێ بخرێ ((والذين آتيناهم الكتاب يفرحون بما أنزل إليك ومن الأحزاب من يُنكر بعضه..))الرعد/٣٦. وەك (دایکی بەنان) گۆتەنی: (وعملوا على فصل الاسلام عن الحياه وحصروه فى المسجد أو زاويه أو احتفالات دينيه ليس لها سند من شرع)[2]، بۆیە لە کوردستان زەمینەی خودی و بابەتی، ناوەکی و دەرەکی، زانستی و میتافیزیکی، فکری و عەمەلی، مێژوویی واقیعی، نەقلی و سیاسی و ئابووری، کۆمەڵایەتی و نیشتمانی،.. ساز بوو بۆ پەیدابوونی بزوتنەوەیەکی ئیسلامی.

ئەوە زۆر بەکورتی و خێرایی پاساوی بزوتنەوە ئیسلامیەکانە شان بەشانی لایەنە عەلمانی و نیشتمانیەکانمان باس کرد، هەڵبەتە بە ڕوانگەی ئیسلامیەکان بوو، بەشێکیش شیکردنەوەیی ڕای خۆمان بووە، ئەوانە خاڵی هاندەری دروست کردن و تاودانی رابوون و بزووتنەوەی ئیسلامیە لە کوردستان، بەڵام کۆمەڵێك خاڵی گرفت و تەگەرەش هەیە لەپێشیان.

[1] المنهاج= المادة (٥) والمادة (٦). کۆنگرە (٩)
[2] المؤامرات الدولية ضد الإسلام.

٨- ٢ ئەو گرفتانەی ڕوبەڕووی ڕابوونی ئیسلامی لە کوردستانن

گشتیەکان:

مەبەست لەو گشتیە ئەو گرفتانەن کە سەرتاسەری کۆمەڵگەی ئیسلامی لە هەموو جیهان پێی گرفتارن ڕابوونیان پێ هەرس ناکرێ، بە تایبەتی لەلایەن خەڵکە عەوامەکە، بەکورتی بە چەند خاڵێك باسیان دەکەین:

١- دروستبوونی بزوتنەوەو لایەنی ئیسلامی ئەزموونێکی نوێیە لە مێژووی فیقهی ئیسلامیدا، کەمتر ئەو بابەتانە باسکراوە، ڕای گشتی بۆ ئامادەنەکراوە، هەر بەگشتی لە (ڕاڕەوەی سوننە) دەبینین ڕای گشتی بۆ نوێژ و ڕۆژوو و حەج و بەشێك لە حەرام و حەڵاڵ دروست کراوە، بەڵام بۆ بابەتە گرنگەکانی جیهاد، بیروباوەڕی ئیسلامی، فێربوون، حوکم بە ئیسلام، دروست نەکراوە، بۆیە لەگەڵ هەر تەقەلایەك بۆیان گرفتێکی زۆر قووت دەبێتەوە بە کۆمەڵێك پرسیار هەروەك ئەو پرسیارانەی لەبارەی ڕابوونی ئیسلامی دروست بووە وەك: ئێوە تازە بەتازە ئیسلامان دەکەن؟ ئەوە بەکارهێنانی ئاینە لەپێناو مەرامی پایەو تەخت، ئاین پیرۆزەو تێکەڵی دونیایی مەکەن، تێکی مەدەن، هەر ئەوەمابوو ئەویشتان تێکدا،...هتد. زۆر پرسیاری تر کە زیاتر لەلایەن دەزگاکانی ناحەزانی ڕابوون دەوروژێ.

٢- لەکۆنەوە بەرەبەرە ئاینی ئیسلام و دەسەڵاتی سیاسی لێك جیابووەتەوە، وەك پێشبینی کرابوو (..ان الکتاب والسلطان سیفترقان..)[1] بەو شێوەیە بنچینەیەکی قووڵی شەرعی و دەروونی بۆ لێك جیاکردنەوەی ئاین و سیاسەت بەدی دەکرێ. ئیتر زۆربەی زانایانی ئیسلامی کەمتر بەلای کاری سیاسی و دەسەڵات چوونە، بەتایبەتی لەدوای خۆسەپاندنی (معاویە) و ڕاوەدوونانی زانایان وای لێ کردوون کەمیش لەسەر سیاسەت بنووسن، جگە لە هەندێ سەرچاوەی دەگمەنی وەك (سیاسە الشرعیة- ابن تیمیة)، طرق الحکمیة، احکام السلطانیة،...بەشێکی زۆریش لەو جۆرە کتێبە بەدەستنووس ماونەتەوە بە هۆی مقەسی سانسۆر یان لە بەر ترسی خۆی[2]

---

[1] اخرجه الطبراني في الكبير ٢٠\٩٠ والصغير ١١\٢٦٤

[2] بۆ زیاتر بڕوانەپاشکۆی کتێبی (ئیسلام وسیاسەت- ئارام قادر)تیایدا ئەو لیستە دوورو درێژەی ئەو کتابە سیاسیانەی لەلایەن زانایانی ئیسلامی نووسراوەتەوەو بلاو نەکرایتەوە

لەسەردەمی نویش بەشێکی زۆر نکوڵی لە بوونی دەوڵەت و دەسەڵاتی سیاسی لە ئیسلام دەکەن، لەوانە بەشێکی زانایانی ئایینین کە عادەتەن سەر بە دەسەڵاتی عەلمانین، ئەو بۆچوونە لە کەمی زانیاری ورد دێت ئەگینا لە بنەچەدا سیاسەت بە ماناو زاراوەو ووشە بۆ کەلتووری ئیسلام دەگەڕێتەوە نەك یۆنانی، چونکە سیاسەت (Polltiqar)ی (ئەرستۆ)[*1] بە ماناو مەبەستی مەدەنیەتە نەك سیاسەت بووە.. لەنێو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا دوو هۆی سەرەکی هەیە بۆ ئەوەی ئایین لە سیاسەت و دەسەڵات لێك دوورکەوێتەوە:

١/ هەڵسوکەوتی نیگەتیڤی بەشێکی زۆر لە خەلیفەکان.

٢/ پەیڕەوکردنی ڕێبازی میکاڤیلی لە ڕێبازی سیاسەتی نوێدا..

کە دیمەنی سیاسەتی زۆر ناشیرین کردووەو بووەتە پیشەیەکی شەرم، سەرلەنوێ زانایەکی زۆر فەرمایشتی (اعوذ بالله من الشیطان والسیاسة) دەڵێنەوە، تا ئەو ساتەش هێشتا وشەی (سیاسەت) بەناوناتۆرە دەزانن و بەخێرایی ڕەتی دەکەنەوەو دەڵێن من سیاسی نیم، جا ئەگەر زانایان ئەو ڕایەیان هەبێ هەڵبەتە خەڵکی عەوام زۆر خراتر دەبێ، تا وای لێ هات سیاسەت ببێتە موڵکی خەڵکی فڕوفێڵ باز و دوورەئایین و ئیتر هەرچی ئەو پیشەیە بکا ئەو نیشانانەی پێوە دەنووسێ. جا بۆ هەر تەقەلایەکی ڕاستکردنەوەی ئەو تێگەیشتنە چەوتە پێویستی بە زانیارییەکی مێژوویی و لێك جیاکردنەوەی ڕاڕەوی میکاڤیلی لەگەڵ ڕاڕەوی سیاسەتی ڕەواییە، چونکە واباوە کە میکاڤیلی دامەزرێنەری سیاسەتی سەردەمە، بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە دامەزرێنەر و مونەزیری ڕاڕەوی سیاسەتی عەلمانیە نەك هەموو سیاسەت، ئەو تێکەڵیە دیمەنی سیاسەتی بەگشتی ناشیرین کردووەو زانایەکی زۆریش کە زانیاری کەمە بانگێشەی (ئایین دوور لە سیاسەت) دەکەن، دەسەلاتداری عەلمانیش زۆر هاندەری ئەو ڕەوتەیە بە ترغیب و ترهیب، ئیتر گرفتێکە

---

[*] لە ڕاستیدا لە نێوان ئەرستۆو ئەفلاتوون تێکەڵیەك هەیە، واباوە گوایە ئەرستۆ لە بارەی سیاسەتی نووسیە بە هۆی ئەو کتێبەی سەرووی، هەرچی کتێبی (ڕیپۆبلیك)ی ئەفلاتوونە گوایە باس لە جەمهوریەتەو ئاوا هەریەکەیان تەرجەمە کراوە،بەڵام بە وورد بوونەوەو بە ڕای هەندێ چاودێریش دەردەکەوێ کە پۆلیتیکی ئەرستۆ مەدەنیەت دەگرێتەوە نەك سیاسەت، هەرچی ڕیپۆبلیکی ئەفلاتوونە مانای (پرۆسەی گشتی)کە دەکاتە سیاسەت نەك جمهوری،کەواتە ئەفلاتوونە لەبارەی سیاسەتی نووسیوەزیاتر، لە وەر گێڕانی کتیبەکانی ئەفلاتون وئەرستۆ کیشە هەیە، کتیبی (اثولوجیا ارسطو) لە ئەسل ئەفلاتونیە بە هەڵە کە وەرگێردراوە بۆ عربی بوە بە ناوی ئەرستۆ تیایدا فارابیشیان لێ بەهەل بردوە – بڕوانە: مقدمة : اراء اهل المدينة الفاضلة ص١٧

لەپێش ڕابوونی ئیسلامی کە تیایدا زانایان و عەوامی ئیسلامی و عەلمانیەتی دەسەڵاتدار هاوبەش دەبن.

٣- سەرهەڵدانی فرەتەیار و فرە مەدرەسە و فـرە لایـەنی ئیسـلامی، هەڵبەتـە هـەر فرەییەك بۆ هێنانەدی یەك ئامانج بێ ئەوا دەبێتە (بـدیل) بـۆ یـەکتریش، ئـیتر ئاسـاییە ناکۆکیش سەرهەڵدەدا، ئاکامـە نێگەتیڤـەکانی گـەلێ زۆرە نـاژمێرێ لـە دووبـەرەکی و سەرقاڵ بوون بە یەکەوەو دەبێتە هۆی وەرگەڕانی ڕاسـتیەکان و جـێگۆڕکێی: لاوەکـی بـۆ جێی بنچینەیی، ئامراز بۆ جێی ئامانج، گۆڕاو بۆ جێی نەگۆڕ، وەختـی بـۆ جێـی دائـیم، تاکتیك بۆ جێی ستراتیژ، ئاحەز بۆ جێی دۆست، توندی بۆ جێی نەرمی،...

ئیتر هەریەکە لەوانەش کۆمـەڵێك ئاسـەواری کۆمەڵایـەتی و سیاسـی و عەقیـدەیی و فەرهەنگی و دەروونی و جەماوەری ترسناك پەیدا دەکا.. لە هەموان گرنگتر (وەك لەخاڵی ٢ باس کـرا) زۆر بەسـانایی بۆچـوونە چـەوتەکەی (دورخسـتنەوەی ئـاین لـە سیاسـەت) دەسەلمێنێ و ئەو بەرەیە بەهێز دەکا، بۆیە فرەلایـەنی ئیسـلامی گرفتێکـی هەمیشـەییە لەپێش ڕابوون، ڕاستە تەیاری ئیخوان کۆنن بەڵام ئەزمونی ئێرانی ١٩٧٩ و دروستکردنی جەمسەر و قەڵایەکی واقیعی بۆ ڕابـوونی ئیسـلامی وای دروسـتکرد (لەگـەڵ کۆمـەڵێك سـەلبیاتیش) پێویسـت بـوو هـەموو لایـەك بـە دوورو قـووڵی و هەمەلایـەنی و بـە لێکدانەوەیەکی شەرعیانە جەمسەری تریان دروست نەکردبایە مادام حزبایەتی لە ڕابـوونی ئیسلامیدا ئامرازە، هەڵبەتـە کۆمـەڵێك هۆکـاری تـری بـەدەر لـە (شـەریعەت) لەوانـە شۆڤێنیەتی حزبی و ناشیۆنالیزمی (بەتایبەتی ئەو بیرەی گوایە خەلافەت هەر بۆ عەرەبە) وای کردووە تەیاری ئیخوان و تـەیاری سـەلەفیە جیاجیاکـان دژ بەیـەکتر لـەدژی عەجـەم وکورد کاری سیاسی بکەن بە پێشبڕکێی (مزایدە) تا ڕادەی (توندوپەڕەگری)، تا فرە تەیار و فرە جەمسەری ڕابوون دروست بوو.

٤- لەگەڵ ئەو هەموو خزمەتەی (کیانی فقهی)[1]، کۆمەڵێك خـاڵی لاوازی هـاوردووە، لەوانە زۆری و فرەیی مەزهەب، نوێ نەبوونەوە، گرنگی نەدان بە زانسـت و تـەکنۆلۆجیا، نەبوونی مەرجەعیەت و مەرجەعیەتی سیاسی،.. ئەو خاڵە لاوازانـە بەسـانایی پەڕینـەوە

---

[1] فقهی ئیسلامی و شەریعەتی ئیسلامی لێك جیایە، شـەریعەت بریتیـە لـە قورئـان و سـوننە، کـاتی فکـری مـرۆڤ دەکەوێتە سەر شەریعەت ئەوا پێی دەوترێ فقە.

نێو ڕابوون، دیمەنێکی دواکەوتـەیی و کلاسـیکی پیشـان دەدا ناتوانـێ ببێتـە بـەدیل بـۆ ماکینەکانی عەولەمە.

گرفتە تایبەتیەکان:

مەبەست لەم بەشە ئەوەیە سەرەڕای ئەو گرفتانەی پێشوو ئەو گرفتە تایبەتیانـەش لـە کوردستان هەیە، بەکورتی لەسەری دەدوێین:

١- کوردستان داگیرو دابەشکراوە بە سەر سوریا، عێراق، ئێران، تورکیـا.. ناویشـیان دەوڵەتی ئیسلامە، وا دەردەکەوێ کە مافی کـورد لەلایـەن ئیسـلام خورابـێ، بەتایبـەتی کاتێ دەبینرێ لەو هەموو مەینەتیەی بەسـەر کـورد هـاتووە لـەو وڵاتـە ئیسـلامیانە و جامیعەی عەرەبی و کۆنگرەی ئیسلامی و ڕێکخراوێکـی لـەو جۆرانـە بـە هانـای کـورد نەهاتوون، ئیتر دیمەن و ڕای گشتیەك بەسانایی بـیرو ئـەقڵی کـورد دەورووژێنـێ کـە هـەر ئیسلام چەوسێنەری کورد بووە، گەلێ جار باس لەوە دەکراو دەکـرێ کـە تـالان و ئـەنفال یەکەم جار نیە عەرەب لەگەڵ کوردی کـردووە، داگیرکردنـی کوردسـتان بـەناوی (فـتح)ی ئیسلام ئەنفالی یەکەم بووەو ئـەنفالی بەعسـیش دووەمـە، بـۆ ئـەو مەبەسـتە تەقـەلای جۆراوجۆر دراوە، وەك تەقـەلای دروسـت کردنـی ئـەو پێسـتەیەی گوایـە لـە هـەورامان دۆزراوەتەوە کە تیایدا باسی ئەنفالی یەکـەمی سـەردەمی (فـتح) دەکـا- لەمەوسـوعەی جودی –چەمکی کوردستان- درێژەکەی بخوێنەوە، زیاتر لەوانەش پرسیار و فەرمایشتێکی چەوتی وەك گۆتەی: (خودی فکری ئیسلامی لە خزمەت شۆڤێنی و ناسیۆنالیزمی عەرەبی دایەو بەشێکە لە فەرهەنگی داگیرکـاری)، (بـەهۆی ئیسـلام کـورد دەبێتـە خزمـەتکاری عەرەب)، پرسیاری تری وەك (ئیسلام کورد دەکاتە بەلاگێڕی خۆی کەچـی میللـەتانی تـر ئیسلام دەکەنە بەراگێڕی خۆیان) ئەرێ ئیسـلامیەکان یەکـەم جـار کـوردن یـان ئیسـلام؟ هـەمووی سـودی لەئیسـلام بینیـوە تـەنها کـورد نەبێ...لەگـەل زۆر گەلالـەی ترکـە ئیسلامیەکان بە چاکی وەلامیان پێ نیە ئەگەر چی وەلامیشی ئاسانە.

هەموو ئەو ڕایە چەوتانە پتەوتر دەبێ کاتێ دەبینرێ:

أ/ زانایەکی تێنەگەیشتووی عـەرەبی باسـی بزوتنەوەیـەکی کـورد بـە خراپـە دەکـاو بێدەنگیشە بەرامبەر هەڵسوکەوتی بەعس یاخود شۆڤینیەتی عەرەب

ب/ لەو ماوە دووورودرێژەی تەمەنی (ئیخوان) کە زیاتر ئەوان لە گۆڕەپان بوون، بە ڕاگەیەنراوێك یا نارەزاییەکیان لێ نەبینراوە کە لەدژی ئەو تاوانانەی دژی کورد کراون،هەرچەندە هەڵوێستی شەخسی هەبووە بەڵام بەناوی ئیخوان نەبووە ،تەنانەت لە (بلاوکرایەوەکی ئیخوان ژ:٣)دروست بوونی دەولەتێکی کوردی لەلایەن ئیخوانی عیراقیەوە بە (حرامی شەرعی) وەسف کراوە،کەچی لە بلاوکراوەی ٢٨/ئایار/١٩٦٤ لەبارەی(میثاق الوحدة العربیة) بەتایبەتی وحدەی عیراقی ومیسری ئەوسا بەتوندی لایەنگیری کراوە، ناشبێ ئەوەش لەبیربکەین لەهەمان کاتدا دژ بەوهەلمەتەی حکومەت بووینە بۆ سەرکورد وبنەمای(هاوولاتی بوون)یان کردۆتە چارەسەر[1]،جاریش وایە زیاتر لەوە یارمەتی کوردیان داوە بوویتە هۆی تووەمەت لەلایەن حکومەت[2]

٢- ڕاستە لە بنەچەڕا مەینەتی کورد لەسەر دەستی ڕۆژئاوا و بیرەکانی عەلمانی دروست بووە، لە سایکس- پیکۆ ١٩١٦، سان ڕیمۆ ١٩٢٠، قاهیرە ١٩٢١..، بەڵام ئەو مێژووە لەچاو خەستی واقیعی ئێستا لەبیرکراوە، وا دەبینرێ داگیرکەر موسوڵمانن، پاڵپشتە بەرچاوەکانیان موسوڵمانن، بێدەنگەکانیش هەر موسوڵمانن، زیتر لەوەش کە کوردی بی حکومەت وبێ چەك بزانە جیهانی ئیسلامی چی پێکردوە لەسالی ١٩٦٣ لە هەلمەتی یەکەمی ئەنفالی عبدالسلام عارف وبەعسیەکان هێزی سوریا بە فەرمی هات یارمەتی عیراقی دا بەپێی مادەی(٢)ی (معاهده الدفاع المشترك بین دول الجامعه العربیه)کە لە ١٩٥٠/٤/١٣ مۆرکرابوو، لەوێشەوە بۆ هاوپەیمانیەکی سەربازی نێوان سوریا وعێراق کە لە ١٩٦٣/١٠/٨بەسترا بوو دەقەکەی لەخوارەوەیە [3]، پسپۆرانی شەڕی پارتی زانی

---

[1] بروانەالإخوان المسلمين في العراق(١٩٥٩-١٩٧١)-دکتورە ایمان عبدالحمید دباغ -ص٥٩٠ ،ص٥٧٩ ئەو هەلویستەی د قرزاوی و هەندی زانای تری عەرەب لە بارەی حرامی جیابوونەوەی خوارووی سودان بەهەمان پاساو بووە، گوایە جیا بوونەوە لە جسمی ئیسلام حەرامە! هەلەکوشندەکە لەومیە کوا ئەو وولاتانەی عربی جسمی ئیسلامن ئەوانە بەدەستورو ئینتماوە عەلمانین دوور لە ئیسلام.

[2] (هـ س ص٥٩١)-نوسراوی ژمـا ب/٥٨٦٠لە ١٩٦٢/٩/٢٣ ئاسایشی عیراق .

[3] میثاق الوحدة العسکریة بین سوریا والعراق بغداد - دمشق ١٩٦٣/١٠/٨.... المادة ٢: تشکیل مجلس دفاع اعلی مؤلف من القائد العام للقوات المسلحة للجیش الموحد، وثلاثة أعضاء من کل قطر یعینهم المجلس الوطني لقیادة الثورة. دەقی ئەو ڕێکەوتنە لە پاشکۆی ژ:٣ لە کۆتایی کتیبی(ڕۆلی عەلمانیەت لە دروست بوونی مەینەتی کورد) بخوێنەوە

جەزائیری وفرۆکەوانانی یەمەن و هێزی هندی وپاکستانیش یارمەتی عیراقیان دا[1]، لە ئەنفالی دوەمی ١٩٨٨ لەسەرتاستی عەرەبی تەواوی جامیعەی عربی پالپشتی عیراق بوون دژ بەکورد،زیاتر لەوەش هەندی وولاتی عەرەبی دیسان هێزیان نارد بەشداری ئەنفالی کردوە (وەك لە دانپێهێنانی مدیری هەوالگری گشتی بەعس) دەڵێت: یەمەن بە لیوای(عروبە)وئوردەن بەلیوای(یەرموك)وسودان بە(متطوعین)و وولاتانی کەنداویش بە یارمەتی مادی بەشدار بووینە[2]

بینرا لە تەنگانەکانی کورد هەر رێکخراوی غەیرە ئیسلامی ولاتانی رۆژئاوا بە هانایان هاتن نەك جیهانی ئیسلامی[3]، واتە رایەکی نیمچە گشتی دروست دەکا کە (ئیسلام و موسوڵمانان) دۆست و رزگارکەری کورد نین، بۆیە وا دەردەکەوێ رابوونی ئیسلامی ناحەز بۆ کورد زیاد دەکا،ئەوەش گرفتێکی سەختە لەپێش رابوون.

٣-پالپشت بەو روون کردنەوەی خالی ٢ئیحراجیەکی زۆر بۆ هەر بزوتنەوەیەکی ئیسلامی لە کوردستان سەر هەلدەدا،ئەویش ئەوەیەئەوان وەك هەمو حزبێکی تری نێو میلەتانی ژێر دەستە لەسەر دوو تەوەر دەرۆن،بەشێکی ئامانجیان کوردستانیەلە تەوەری رزگاری نیشتمانیەوەکە لە حزبە کوردستانیەکان نزیك دەبنەوە،کەچی کەدیتە سەر تەوەری دوەم رزگاری کۆمەلایەتی ئەوا لەلایەنە ئیسلامیەکانی جهانی ئیسلامی نزیك دەبێ،تا ئەو ساتە هیچ لایەکی ئیسلامی کوردستان نەیتوانیوە هاوسەنگی وهەماهەنگی لە نیوان ئەودووتەوەرەدروست بکا.

٤- لەژێر ئەو بارودۆخەدا بە ئیسلامی کردنی کێشەی کورد دەبێتە هۆی لەدەستدانی ئەو تاکە دۆستەی رۆژاوا بێ بەدیل.

٥- ئەوانەی سەروو لە بارەی پالپشتی بە کردەی وهەلویستی جیهانی ئیسلامیە ، بۆ ئەوەی ماکینەی ئیعلامی ئیسلامی لە کوردستان نەکەوێ بتوانی بلێ ئەوانە نوینەرایەتی ئیسلام ناکەن پێویستی بەوە هەیە چەند بەلگەیەکی (فقهی رزگاری) بۆ مافی چارەنوس

---

[1] رۆژانی لە مێژووی شۆرشی ئەیلول - ل١٦٨

[2] وفیق سامرائی- حطام بوابة الشرقیة ص١٣٠

[3] لەو کاتی کە عەرەب و وولاتانی ئیسلامی گەلە کۆیان لە کورد کرد یەکێتی سۆڤیەت سکالایەکی بەرزکردەوە بۆ نەتەوە یەکگرتوە(رقم E/3809 ٩تموز ١٩٦٣ الجلسة ٣٦) تیایدا داوای کرد ئەو پەلامارە عربیەی بۆ سەر کوردستان بە جینۆساید لە قەلەم بدرێ

پێش کەش بکا لەوەش زۆر دەست کورتە ،لەکاتێ دەبینین کۆمەڵێك مادەو بڕیاڕ هەیە لـە نیودەولەتی هەیە بۆ مافی چارەنوسی گەلان وەك: مادەی (١) و مادەی (٥٥) ی میساقی نەتــەوە یــەکگرتوەکان تۆمــار کــراوە، هــەروەها بڕیارەکــانی: ژمــارە ١٥١٤ خولی(١٥)لە١٤/دیسمبر/١٩٦٠، بڕیـاڕی ژ:٢١٠٥ خـولی (٢٠) لـە١٩٦٥ز، بڕیـاری ژ:٢٦٢٥ خـولی ٢٥ لـە٢٤/ئۆکتۆبـەر/١٩٧٠، بڕیـاری ژ:٣٠٧٠ خـولی٢٨لـە ١٩٧٥، هەروەهابڕیاری ٣٣١٤سالی ١٩٧٤... لەهەمان ئەنجوومەن دەرچووە، ئینجـا پیشـوو لـە ١٤ خالەکەی ویلسونی ئـەمریکی لـە سـالّی ١٩١٨ ولێدوانـە هاوبەشـەکەی بریتـانی - فرنسی لـە ١٩١٨، بنـەماکانی شۆرشـی ئۆکتۆبـەری ١٩١٧ی رووسـی و شۆرشـەکانی پیشوی ئەمریکی ١٧٧٦ و فرنسا ١٧٨٩ هاتووە،زیاتر لەوەش هـەر ٣ مـادەی ٦٢ و٦٣ و٦٤ی سیڤەر و مادەی ١٦ی ئینتداب بەسەر عیراق و..زۆری تریان هەیە بیکەنە بەلگـەو منەت بەسەر بزوتنەوەی کوردایەتی ودەلین ئیمـە بـە پالپشـت بەوانـەو بـۆ ئەوانـە ئـیش دەکەین ئیوە چیتان هەیە لە ئاین بۆ کورد ؟!! تا ئیستا ئیسـلامی لەکوردسـتان وەلامـی دەولەمەندی بۆ ئەو گرفتە کوشندانە نیەلەسەر هەردوو ئاستی فقهـی وسیاسی،هەرچـەندە وەلام هەیەو فقهی رزگاری لە ئاینی ئیسلام ئاوا لاواز نیـە ،گرفتەکـە لەوەیـە مونـەزیری ئیسلامی بۆ (فقهی رزگاری) لاوازە..ئەگینا ڕەنگە پێچـەوانە بێـت ،بـۆ ئـەو مەبەسـتەو زیاترزانیاری لەبارەی بەرپرسیاریەتی عەلمانی لەمەینەتی کـورد بڕوانـە:(ڕۆلی عەلمانیـەت لەدروست بوونی مەینەتی کورد)،فقهی رزگاری کوردستان نـابێ بـۆ فقهـی مەزهەبـەکان بگەڕێتەوە چونکە ئەو کاتی ئـەو کیشـە نەبوە،ئینجائـەو فقهـە کـەم وکـوڕی هەیـە لـە (نەسەب) بۆ غەیرە عرب،دەتوانێ ڕاستەوخۆفقهی رزگاری کـورد لـە سەرچـاوەی ئەسـلی وەرگرێ، هەرچی لە بارەی سیاسیشەلەو سەردەمە بەلگەنامەی زانایانی ئاینی وبزوتنـەوە ئیسلامیەکان زۆر کەمە کە بتوانی شانازی پێ بکەی، ئەوەی هەشە وەك بەلگەنامە زیاتر بۆ زانایانی شیعە دەگەڕێتەوە،بۆیەش سەرکردە کوردەکان زیاتر هاوپەیمانیان لەگـەل ئـەوان هەبوە وەك:هاوپەیمانی شیخ محمـودو ئایـەتوالله شـیرازی سـەرۆکی شۆرشـی بیسـت،دوای هاوپەیمانی بکرصدقی کورد وئایەتوالله کاشف الغگاو،دوای مەلا مسـتەفا لەگـەل محسـن الحکـیم، تادەگاتـە هاوپـەیمانی ئیسـتای بـارزانی وتالـەبانی لـە گـەل حـزب وسـەرکردە شیعەکان،ئەوانە بەلگەنامەن، زیاتر لەوەش محسن الحکـیم لـەدوای هەلمەتـە ئەنفالیـەکانی عبدالسلام عارف بۆ سەر کوردستان لە ١٩٦٣-١٩٦٤ کۆنگرەیەکی ئیسلامی ڕێکخسـت

له بەغدا زانایەکی زۆر ئامادە بوون لەوانە (شیخی ئەزهەر) بۆ ئەوەی بە فتـوا کـورد بـە یاخی (مارق) هەژمار بکەن بـە پێـی ئایـەتی:(إِنَّمَا جَزَاء الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُواْ أَوْ يُصَلَّبُواْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ)،لـەوەوە لـە ٥ی تەموزی ١٩٦٥ فتوا بە ناوبانگەکەی محسن الحكيم دەرچوو دژ بەو کۆنگرەو دژ بـە شـەڕی کورد، هەروەها (علي سيستاني)مەرجەعی شیعەی ئیسـتایان دووبـارە لـە بـارەی کـورد فتوای فیدرالی هەیە[1]،یەکەم وەسیقەی(فتوایی) ئاینیە سەبارەت بە دۆزی کورد،بۆ عـیراق لەدەستور بە هێز ترە.

٦-ئیسلامی عەرەب وناشیۆنالیزمی عەرەب پێکەوە پێیـان وایـە ئـەو سـنورانەی لـە نیوان وولاتانی عەرەبی دەستکردەو زادەی پلانی ئیمپریالیزم وزایۆنیە لە سایکس پیکـۆی ١٩١٦ بناغە ڕێژکراوە...،ئەوەیان هەقەو ڕاستە بەلام کەدێنە سەر هەمان دابەش وسـنور لەنیوان عیراق و دراوسێکانی کە بوویتە هۆی دروست بوونی سنوری دەسـتکرد لـە نێـوان پارچەکانی کوردستان ئەوا بە١٨٠پلە گوتاریان دەگۆڕێ و دان بەوە نانێن.

٧- زۆربەی پرۆسەکانی داگیرکـەران بـەناو زاراوەی کـەلتوری ئیسـلامیە، وەك نـاوی ئەنفال، پەلامارە سەربازیەکانی بەناوی خالد بن وليد، قعقاع، توكلت علـى الله،..کەچـی نـاوی دەسـکەوتە زانسـتیەکان بـە نـاوی ئاشـوری وسـۆمەری وبـابلی بـووە، هـەروەها کاردانەوەی گۆڕینی ناوە کوردیـەکانی شـاخ و شارۆچـکە و دێـەکان بـەناوی عـەرەبی و ئیسلامی کاریگەرییەکی قـووڵی ڕاسـتەوخۆی فەرهـەنگی و دەروونـی دەبێـت و دیـەنی ئیسلام و بزوتنـەوەی ئیسـلامی بـەنامۆ و ناشـیرین و ناحـەز دێتـە بەرچـاو، بەتایبـەتی لەماوەی دروست بوونیشیان نەیان توانیوە ئـەو تـەم و مـژە بڕەوێننـەوە، ئیتربـە سـانایی بە(تابور الخامس- قۆڵی پێنجەم) دێنە بەرچاو، دەبێتە گرفتێکی سەخت لەپێش ڕابوون.

٨- کۆمەڵێك خاڵی تری گرفت هەیـە بەسـادەیی دەردەکـەوێ، بـەڵام زۆر گـرنگن و گاریکەری سایکۆلۆجی ترسناکی هەیە، لەوانـە: ئـەزموونی لەشـکری ئیسـلامی کـە لـە

---

[1] دەقی فتواکەی (٢٤ذی الحجة١١٤٢٤)سەبارەت بە فیدرالی کە لە وەسیقە رقم٥٣ دەرچـوە ،ئـەوە دەقەکەیـەتی: ((ان اصل الفدراليـه ونوعهاالمناسـب للعـراق،.. ومـن المؤكـد ان ممثلـي الشـعب الكـوردي العزيزفـي مجلـس كتابـة الدسـتور سيتوصلون مع سائر اخوانهم العراقين الى صيغة مثلى تحفظ وحدةالعراق كما تحفظ الحقـوق جميـع اعراقـة وقومياتـه))- النصوص الصادرة عن السيد السيستاني فى المسألة العراقية ص٢٨٠

سەرەتای جەنگی ئێران عێراق لە ١٩٨٠ دەستکردانە دروستبوو، بە گرو فرپێکیش لەناوبران، ئیتر هەر ئەزموونێکی ئیسلامی وا دەهاتەوە بەرچاو کە دەستکرد و نارەسەن و وابەستە و لەرزۆك و بێ چارەنووس بن،دوایش لەئەزموونی براکوژی شکست دووبارە بۆوە تا ئەو ساتەش ئەندام ولایەنگرانیان لەژێر ئابلوقەی سیاسی وکۆمەلآیەتی وئابووری ویاساییەو ئەوەش دەبێتە ئابلوقەی کۆمەلآیەتیش، هەروەها خالێکی تریش ئەوەیە لە شۆڕشی نوێدا سەرکردایەتی عەلمانی کورد بۆ یەکەم جار بێ پالپشت بە سەرکردەی ئاینی توانی شۆڕش هەلگیرسێنێتەوە بە سەرکەوتوانە، ئیتر هەرچی بەجیا دروست بێت بەناوی جیاو چەتری جیا، ئەوا بە بارگرانی و فیتی دوژمنان دەردەکەوێ، بەتایبەتی ئەگەر ناکۆك بن لەگەل ڕابەری شۆڕشی نوێ، زۆر خالی تر هەیە، لە هەمووان گرنگتر ئەوەیە کۆمەلگەی کوردیش لە بەهاو نەریتە ڕەسەنەکانی خۆی خزیوە، کۆمەلێك بەهای عەلمانی مادی و بەرژەوەندی هاتبووە جێی کە کەمتر ڕاستی و دروستی و مەبادیئی وەردەگرێ زیاتر مەیلی بەلای خواروخێچی و چەواشەیی دەبێ. کە تێکڕا دەبنە گرفت و گرێکوێرەی ترسناك لەپێش ڕابوون.

** **

هەموو ئەو خالآنەی سەروو پێشەکیەکی پڕ گرفتن بۆ سست بوونی ڕابوونی ئیسلامی لە کوردستان، نەبوونی کارلێککردن لەنێوان بزوتنەوەیەکی ئیسلامی و جەماوەری کردستانی، پێشەکی پێویستی بە هەلمەتێکی ڕەوشەنبیری و سیاسی هەبووە بۆ ڕەواندنەوەی ئەو هەموو تەم و مژ و گرفتانە، کە پێی هەلنەستاون وەك لە خالە لاوازەکانیان باسی دەکەین.

٨- ٣ لایەنە ئیسلامیەکانی کوردستان

بزوتنەوەی ئیسلامی- کۆمەڵی ئیسلامی- یەکگرتووی ئیسلامی

- ٨

(کۆمەل + بزوتنەوە)ی ئیسلامی لە کوردستان

ڕەگ و ڕیشە:

+ ڕەگ ەڕیشەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان لە کوردستان زۆر کۆن ترە لەئیخوان، سەرەتای تەوەری ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ سالی ١٩٠٨ز کاتێ شێخ سعیدی نەورەسی ڕێکخراوی (یەکێتی محمدی)دروست کرد، سەرەتای تەوەری نیشتمانیشی دەگەڕێتەوە بۆ سالی ١٨٨٠، بەپێی بەڵگەنامەی بریتانی ژ:٢٣ -FO.60/441 کە لە ١٨٨١/١٠/١ تۆمار کراوە ودەڵێ: یەکەم کەس داوای کوردستانی گەورەی کرد شیخ عبیداللە بوو،کەواتە سەرەتای کوردایەتیش هەرڕەسەنایەتی لە ئاینە،دوای لەبیستەکان جارێکی تر لەناوچەی سلێمانی ودوایش لە ناوچەی شارەزورحزبی ئیسلامی دروست بووینە، واتە هەر بەرهەمی کوردیە نەك هاوردە

+ ڕێکخستنەکانی ئیخوان مسلمینیش هەر لە پەنجاکانەوە عێراق و کوردستانیشی گرتەوە لەرێی جم وجوڵی شێخ ئەمجەد زەهاوی، دوایش شێخ محمود الصواف، بەلاّم بە ترازی عێراقچیانە.

+ هەول وتەقەلای مەلا مستەفا لە گەل مامۆستای ئاینی و هاندانیان تا لەژێر کاریگەری دەسەلاّتی ئاغەو دەرەبەگ بێنە دەرو وەك مسعود بارزانی دەڵێ((شۆڕش

ویارزانی وەرگەڕانێکیان لە ژیانی ئەو پیاوە ئاینیانەدا هێنایە دی))[1]، ئەوانە بناغەیەك بوو بە تایبەتی دامەزراندنی یەکێتی زانایان

+ بناغەی کارێکی ڕێکخستنی ئیسلامی جیا لە ئیخوان بەرەبەرە سەری هەڵدا لەلایەن چەند زانایەکی تر، بەتایبەتی دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی ١٩٧٩لە ئێران لەگەڵ ئەو هەموو کاریگەری و سەرەنجامەی، یەکێك لەوانە ئەو ئەزموونە (ئیخوان)ی خستە بەردەم پرسیاری قورس و تەیاری (لا اخوانی) بەخێرایی و چالاکانەتر سەری هەڵدا.

+ لە ١٩٨٤ بزوتنەوەی پەیوەندی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق دامەزرا، بە ڕابەرایەتی شێخ عبداللطیف و شێخ محمد بەرزنجی باڵی سەربازی بەناوی لەشکری قورئان بوو بارەگایان لە ناوچە سنوریەکان و دیوی ئێران بوو.

+ لەساڵی ١٩٨٧ لە ئەنجامی یەکگرتنی کۆمەڵە زانایەکی کوردستان بزوتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق دروست بوو.

ئایدیۆلۆژیای:

بزوتنەوەیەکی سیاسی شەرعیە، جیهادی و ئاشتیە، میانڕەوە بە تەیاری فکری ی ئیسلامی حسابە، گشتگیرە، هەردوو تەوەری ئیسلامی و کوردایەتی بەشێوازێکی کوردستانیانە کۆکردۆتەوە.

ئامانجەکانی:

لەڕووی ڕزگاری - نیشتمانی:

لەفکری سیاسیدا هەروەك کەلتووری سیاسی (شێخی نەهری، نەورەسی، عبدالرزاق بدرخان، شێخ عبدالسلام، شێخ سەعید، قازی محمد، مەلا مستەفا،..) ئامانجی چەسپاندنی فەرمانڕەوایەتی شەریعەتی ئیسلام لە کوردستانێکی سەربەخۆ، بەڵام لە بەرنامەی سیاسی چارەسەرێکی (ئیسلامی) یان (مرۆڤایەتی)یە بۆ کێشەی کورد، بە کۆمەڵێك ئامرازی شەرعی لە پێشەوەی هەموان بیناکردنەوەی ڕەوشتی تاکی کورد کە سەرچاوەی هەموو دیاردە دزێوەکانە، بۆ ئەوەی دیسان سەرکردە ببێتەوە خزمەتکار نەك سەرکار، بەرژەوەندی تایبەتی هاوڕێکی بەرژەوەندی گشتی بێ، بۆ ئەوەی سوپایەکی کوردستانی پەروەردەکراو دروست بکات بتوانێ بەرگری داگیرکەران بکات، لەو سەردەمەی کە عەلمانیەکانی کوردستان چیتر توانای ئەو بەرگریەیان نەماوە، هەروەك لە

[1] بارزانی وبزوتنەوەی کورد ل٢٢٦

بەراوردی حزب الله و حماس و جیهاد لەلایەك و ڕێکخراوە عەلمانیەکانی فەلەستین و حکومەتە عەلمانیەکانی عەرەب لەلایەکی تر دەبینین، جیهادی چیچان و کشمیر و مۆرۆ و تاجیکستان و.. چاکترین نمونەن، کە تەنها ئەو بەرگریە بە بەرەیەکی هاوبەشی نیشتمانی وئاینی دەکرێ لەو سەردەمە، هەر لە کوردستانیش هەموو پسپۆڕێکی ئەنسرۆپۆلۆژی بە سەرنجێکی سادە دەزانی چ جۆرە بیروباوەڕ و مەدرەسەیەك توانای بەرگری ماوە لەکاتی تەنگانەدا.

<u>لەڕووی ڕزگاری- کۆمەڵایەتی:</u>

بەشێکە لە ئامانجی ڕابوونی گشتی، تێدەکۆشێت لەپێناو گێڕانەوەی ئاینی ئیسلام بۆ بەرنامەی ژیان لەجیاتی بەرنامە عەلمانیەکان بەڕێگای سەردەم و دانایانە و بە پرۆسەی چاکسازی کۆمەڵایەتی لەژیانی تاك و کۆمەڵدا، بۆ هێنانەدی بەختەوەری دادگەری لە هەموو بوارەکانی ژیانی ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی، شارستانی، فەرهەنگی، سایکۆلۆجی، چینایەتی، نیشتمانی و ڕەگەزی،...هتد. لە جەوهەردا تێدەکۆشێ هەروەك ئامانجی سیاسی هەموو پێغەمبەرەکان(د خ) ئەوە بووە کە کۆمەڵگە لە بارە ستونیەکان وەرچەرخێنێتە بارە ئاسۆییەکان، واتە کۆمەڵگە لە پارچەپارچەیی ئینتماکانی خێڵەکی و ڕەگەزی و نەژادی و چینایەتی و جوگرافی وەرگێڕێتە یەکێتی ئینتمای فکری و سیاسی (ئاینی)کە هەموو مرۆڤایەتی سەر ئەو زەمینە لێی هاوبەشە.

<u>لەڕووی فیکری:</u>

١- هەوڵدەدات ئەو چەمکە کلاسیکیانەی (زانست و فەلسەفە و فیکر و سیاسەت) بگۆڕێت و چەمکی ڕاست و دروست جێنشین بکا کە بناغەی گەشەی کۆمەڵە.

٢- لە قۆناغی بەرگری لە (غزو الفکر) بگوازێتەوە بۆ هێرش و ئنجا تێکگەیشتن، واتە لە دەردەکانی: (تقزم، صدمة الثقافي، انصهار الثقافي) لاسایی کردنەوە.. ڕزگاریان بکا، لە تابع و دواکەوتەیی کۆمەڵگە ببێتە پێشڕەو خاوەنی بەرهەمی فیکری خۆی بێ کە بنچینەی گشت ڕزگاریەکانی ترە.

٣- هـەوڵ دەدات گوتـار و چـەمكە لێكـدراوەكانی عـەلمانی و ئیسـلامی لێـك جیابكاتەوەو كۆتایی بە بەكارهێنانی ئایینی ئیسـلام لـەپێناو فیكـری عـەلمانی هـاوردە بێنێت، هەریەكە بە ئاشكرا بیری خۆی گەڵاڵە بكات بە ئازادانە بۆ چەواشەیی.

٤- بەهۆی گەشەسەندنی تەكنەلۆجیا و (سیستەمی جیهانگیری) كۆتایی بە پرۆسـەی (چەواشە) بێنێت كە دەردی مێژوویی هـەژاران و خـەڵكی سـادەیە، لەلایـەن زۆردارانـەوە بۆیان دروست كراوە، ناتوانن ڕێگەی ڕاستەقینەی خۆیـان بدۆزنـەوە، بـا هـەر مەدرەسـەو ئاینێك، هەر لایەنێكی سیاسی بتوانێ ئایـدیۆلۆژیای ڕاسـتەقینەی خـۆی بـە سـەلامەتی بگەیەنێتە هەموو خەڵك، ڕووداو و نیازەكان بە ڕاستەقینەی بڵاو بكرێتەوە.

٥- هەوڵ دەدات گوتارێكی سیاسی خاوەن پـرۆژە و پلانـی سـەردەم و هەمەلایەنـەی قوول دابرێژی تیایدا وەڵامی هەموو پرسیارە ستراتیژیەكانی سەردەمی تیابێـت و بنـەمای (فلیكن تهذیبكم بسـیرتكم) پەیڕەو بكات. تیایدا بناغەی كەسـێتی كوردسـتانی دروسـت بكا، بتوانێ ناسنامەیەكی دیاری لەو جیهانـە نوێیـەی (عەولەمـە) هـەبێ بـێ توانـەوەو قەرزكردن.

٦- هەر فكر بووە شارستانیەكانی لە چەقین بزواندووە، ڕۆژئاوای كردووە بە سـەرتیپی جیهان، جیهانی ئیسلامیشی كردۆتە پاشكۆ، تەنها فیكری ئیسلامیە بتوانێ ئـەو هـەمو كۆت و زنجیرەی پێش عـەقڵی چەقیوی كـورد بكاتـەوە، دەرگـا داخراوەكـان بكاتـەوە، لـە فیقهەكانی (موازنە، اولویات، واقع، مقاصد،...) دەست پـێ دەكـا بـە پـلان و پـرۆژە و نەخشە، تا میللەتێكی عاقڵ دروست بكرێ (نەك عەوام)، دژی ئەو بۆچـوونە ژاراویانـەی گوایە سەردەمی ووشـیاری و فیكـر و ئایـدیۆلۆجیا نـەماوە! ئـەوە دەرد و پـەیڕەوكردنی ستونی پێنجەمیە.

<u>ڕەوتی (سیرەی):</u>

+ هەریەكە لە كاریگەری كـەلتووری ئیسـلامی وجـم وجـوڵی ڕەوشـەنبیری ئیخـوان بناغەیەكی فكری بوتیسلامی ناتەقلیدی دروست كرد، بەڵام شۆڕشـی ئێرانـی ڕاسـتەوخۆ دەنگی دان

+ وتـاری كۆمەڵـە مامۆسـتایەكی وەك (شـێخ عبـدالرحمن ئـازادی) (شـێخ محمـد شانەدەری) هەنـدێ مامۆسـتای لـەخۆبوردووی تـر، هـەروەها كتێبـەكانی هەریەكـە لـە (م/شـارەزووری) و (م/ احمـد كاكـە محمـود) و چـەند نووسـەرێكی تـر لـەڕووی فیكـری،

کتێبەکانی (م/علی باپیر) لەبارەی فیکری سیاسی بووە هۆی زەمینەسازدانێکی فیکـری و سیاسی بۆ دروست بوون وتەکاندان بە باسك لەساڵی ١٩٨٧

+ زۆر بەخێرایی هێزەکانی دروسـت بـوو لـە هـەموو ناوچـەکانی کوردسـتان بـەناوی لەشکری قورئان.

+ لە چەند داستانێك وەك قەلاتۆکان و چالاکیەکانی دەشتی هەولێر و سـلێمانی جـۆرە متمانەیەکی سەرەتایی پەیدابوو.

+ لە ئەنفالەکانی ١٩٨٨ وەك هەموو لایەك زۆربەی هێزەکانیان کەوتە دیـوی ئێـران، بەڵام هێزی گەشە یان خامۆش نەبۆوە، تەنها ئەو بزوتنەوەو (ی ن ك) چالاکیان مابوو.

+ لە ڕاپەڕینەکانی ١٩٩١ بەشداریەکی کاریگەریان هەبوو لە زۆربەی شوێنەکان.

+ لە بەرگری و گەڕانەوەی حکومەتی عێراق دیسان پلـەی دووەم و لـە هەنـدێ شـوێن پلەی یەکەمی هەبوو.

+ لە داستانەکەی کۆڕێ کە هێرشی حکومەتی پێ ڕاگیراو دانوستانەکەی دروست کرد، دەورێکی پێوانەیی هەبوو لە کۆی (١١) شەهید (٦)یـان بـە تـۆپ بـاران و (٥)یـش لـە هێرشەکەی دژی حکومەت بوو (٢)ی باسك بوون.

+ دانوسـتانەکەی ١٩٩١ لەگـەڵ حکومـەتی بـەعس بەشـدار نـەبوون، بـەڵام لـە بەیانەکەیاندا دژایەتیشیان نەکرد.

+ بارەگای لە هەموو شوێنێك کردەوە، بـەخێرایی گەشـەی کـرد بەتایبـەتی لـەوکاتی زۆربەی کادیر و سەرانی حزبە سەرەکیەکانی تر خەریکی کۆکردنەوەو ئاودیوکردن بوون.

+ یەکەم کەنالی تەلەفزیۆنی لە ڕانیە بە یەکەم ئەزموونی کوردستان کرایەوە.

+ لە هەڵبژاردنەکانی ١٩٩٢ سێیەمین دەنگی هێنا بەڕێژەی ٥٪ (٤٩١٠٨) لیسـت و ڕابەرایەتیش (٣٨٨١٥)، ئەو ژمارەی دوایی دەنگی ڕاسـتەقینەی (بزوتنەوە)یـە، چـونکە لیستی هاوبەش بوو بەناوی لیستی ئیسـلامی، لـە دەنگـدانی ڕابەرایـەتی ئیخوانـەکان و بێلایەنە ئیسلامی یەکان دەنگیان نەدایە شێخ عوسمان.

+ لە مانگی ١٠/١٩٩٣ لە چەمچەماڵ و لە مـانگی ١٢/١٩٩٣ دووچاری شـەڕی (ی ن ك) بوون و باسك خۆی سەلماند.

+ لە بۆسەیەکی ڕەسمی لە بازگەی گەرمیان لە ٨/١٢/١٩٩٣ لە سـەیارەیەکی باسـك دراو سەرەتای شەڕێکی سەرتاسەری بوو شکستیەکی گەورەی هێنا.

+ دوای ئەوەی رابەری بزوتنەوە دیل کراو ئازادکرایەوە جارێ کۆتایی هاتنی بزوتنەوەی دا بە فەرمانیکی داوای لەبزوتنەوەی بەشی بادینان کرد کە بچنە ناو پارتی دیمکراتی کوردستان

+ لەلایەن ئێران، مجلس الاعلی، حزب الدعوە، حزب الله ی کورد، حزبی رفاە، حزب الله ی لبنان.. زۆربەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان بەتوندی نارەزایی دەربڕا، حزبە کوردستانیەکان یان بێدەنگ یان لاریان نەبوو لەو ڕووداوە.

+ ئەو شکستە نەبووە داستان بۆ (ی ن ک)، چونکە بە کەمێك (پ.م)بزوتنەوە بەرگرییەکی زۆریان دەکرد، هۆی شکستەکە زیاتر سیاسی و نەشارەزایی سەرکردایەتی باسك بوو نەك عەسکەری، لەسەروو بوو نەك لەخوار.

+ ئەو جۆرە شکستانە لەپێشتر بوو بووە هۆی کزبوونی یان نەمانی یەکجاری هەندێ لایەن (حشع، حسك، پاسۆك، لەشکری ئیسلامی، پ د ك، ...هتد)، بەڵام بە حوکمی بنکەیەکی مەبدەئی و گەشی مەدرەسەکە، خێراتر خۆی کۆکردەوە لە چەندین شەڕی زۆر قورس لەگەڵ (ی ن ك) لەدوای مانگی ١٩٩٤/٥ خۆی سەپاندەوە. ترسی (پ دك) لە (ی ن ك) شکاند و سەرەتا گۆڕانی هاوسەنگی هێز لە کوردستان لەوێوە دەستی پێکرد، بەجۆرێك (ی ن ك) بەرەو لاوازی و (پ دك) بەرەو بەهێزی.

ڕەوتی گەشەیان لەکار نەکەوت، هەرچەندە متمانەو تەوژمی (ڕابوون) لە بەهاری دا پشتەوشکێن بۆوە.

+ لە خولی دووەمی جەنگ بەشدار نەبوون، بەڵام لە هاوپەیمانیەتی دابوو لەگەڵ (پ دك) لە تەنگانەدا.

+ دوای گرتنەوەی هەولێر لەلایەن پارتی بە یارمەتی حکومەتی عێراق لە ٣١ی ئاب باسك بۆ یەکەم جار لە کابینەی (٣) ی حکومەتی هەولێری (پ دك) بە دوو وەزیر بەشداری کرد.

+ لە نیسانی ١٩٩٧ لە دوای شەڕو پێکدادانێکی زۆر دیسان لەگەڵ (ی ن ك) ڕێکەوتنەوە لە تاران وبەشداری حکومەتی سلێمانییان کرد بە دوو وەزیر، بووە هۆی تێکچوونی پەیوەندی لەگەڵ (پ دك).

+ کۆنفرانسی (٧) کۆمەڵێك گۆڕانکاری لێ هاتەدی،لەوانە:

١- کۆتایی هێنان بە جیاوازیە ناوخۆییەکان.

٢- گۆڕینی ڕابەر لە (م.عوسمان) بۆ (م.علی عبدالعزیز)،هەلبەتە ماوەیەکی زۆر بوو باس لەبێ توانایی ئەو رابەرە دەکرا بەڵام هەتا سەخت ترین ئۆپۆزیسۆنی داکۆکی لە دلسۆزیەکەی دەکرد، بۆیە داوای راستەوخۆی لادانیان نەدەکرد، هەتا هەلبژاردنەکەی یەکەمی کوردستان، تاکە رابەرێك بوو کە دەنگی لە لیستەکەی خۆی کەمتر هێنا، دەرکەوت لە هاوپەیمانەتیەکەیان لەگەل یەککرتوو(ئەوکاتی ئاشکرا نەکرابوون)دەنگی داوەتە لیستەکە بەڵام نەیداوەتە رابەر، ئیتر لە دوای ئەو هەنگاوە شەرمیان لە رابەر شکاو راستەوخۆ داوای گۆرانیان دەکرد بە تایبەتی لە دوای دیل کردنەکەی* زیاتر راستی پێش بینی یەکگرتوو سەلمێنرا، واپێدەچوو هەردوو برای (م علی و م صدیق)یش ڕایان لەگەل گۆڕینی هەبێ بەو بەلگەیەی تا ئەو لانەدرا یەکگرتنیان نەکرد، م علیش قایل بوو بچێتە شوێنی

+ لە هەنگاوێکی گرنگ لە ١٩٩٩/٨/٢١ لەگەڵ (بزوتنەوەی ڕاپەڕینی ئیسلامی) یەکیان گرت و (بزوتنەوەی یەکبوونی ئیسلامی لە کوردستان)ی لێ هاتەدی کە ئاسۆیەکی فراوانتر هاتە پێش و تەوژمێکی عەقلی و ئیداری و موئەسەساتی زیاتر بەخۆوە بینی.

+ لەدوای ماوەیەکی کەم لەو یەکگرتنە ئەوجارە بە ڕوونتر فرەباڵ و بارستەکانی ناو بزوتنەوە لەناوو ئەدرێس و ئەجندە دەرکەوتن بەو شێوەیە:

١- باڵی مامۆستا مەلا علی عبدالعزیز کە بڕیار بەدەست بوون لەنێو بزووتنەوەدا.

٢- باڵی چاکسازی م.علی باپیر کە زیاترین خەڵکی کادیر و ئەندامە وشیارەکانی لەگەڵ بوو.

٣- باڵی (ئیسلاح) بە سەرۆکایەتی (م.کرێکار).

٤- باڵی مەرکەز کە لەدوایی بوون بە (جند الاسلام) و دواتر (انصار الاسلام) ودوا تر (انسار السنه).

٥- باڵی ڕاپەڕین بە سەرۆکایەتی (م.صدیق عبدالعزیز)، لەگەڵ چەند وردە تەیاری تریش.

---

* لەو جەنگەدا دیل کراو لەسەر نەلەفزیۆنیش ناڕاستەوخۆ بەرپرسیارەتی خستە ئەستۆی خۆیان، جەبار فەرمان سەرکردەی یەکێتی بوو لەو شەرە لەگەل دیل کردنی سواری (گوێ درێژیشی) کردبوو بە ئیهانە، لەساڵی ١٨٨٢ سەرکردەی تورك (حسین پاشا)کە شیخ عبیداللەی دیل کرد ئەویش هەمان هەڵس وکەوتی لەگەڵ کردو سواری گوێ درێژی کرد بەرەو موسل هەروەك لە بەلگە نامەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیFO letter TO لە١٨٨٢\١٢\٧باسی دەکا

+ کێشە کۆنەکانیان بە خەست تر و هەمەلایەن سەری هەڵدا ئەمجارە لەنێوان باڵی ڕاپەڕین و باڵی (م.علی عبدالعزیز).. دوایی پەڕیەوە بۆ دوو بەشی سەرەکی، باڵی ڕاپەڕینی کۆن کەوتنە بەرەی چاکسازی (م.علی باپیر).

+ لەکۆنگرەی(١)ی یەکبوون لەمانگی ٨ی/ ٢٠٠٠ ئەنجام درا، زۆربەی ئەندامانی چاکسازەکانی (م.علی باپیر) دەرچوون، ئەو سەرەنجامە لەلایەن ڕابەر و باڵی پارێزگاران قەبووڵ نەکرا.

+ لەدوای چەند مانگێك چاوەڕوانی ڕێکەوتن نەبوو.

+ تا لە ڕۆژی ٢٠٠١/٥/٣١ ئەندامانی کۆنگرە درێژەیان بە تەواوکردنی کۆ نگرە داو ناوی بزوتنەوەی یەکبوونیان گۆڕی بۆ (کۆمەڵی ئیسلامی لە کوردستان) بە ئەمیرایەتی (م.علی باپیر).

ئەوانەی دەریشنەچووین، چەند باڵێك بوون:

١- باڵی توندەکان (تەوحید، مەرکەز، حەماس، هێزی دووی سۆران) کە لەدوایی بوون بە (جند الاسلام) لە سەرەتادا لە هەموان کاریگەرتر بوون.

٢- باڵی (ئیسلاح)ی مامۆستا کرێکار.

٣- باڵی بێلایەنەکان (شێخ محمد بەرزنجی).

٤- باڵی مامۆستا علی هەڵەبجە.

+ لە کۆتاییدا بزوتنەوەی یەکبوون بووە ئەو بەشانەی خوارەوە:

١- باڵێ بێلایەنەکان لەگەڵ کۆمەڵی ئیسلامی یەکیان گرت، بە پێشەوایەتی م شێخ محمد بەرزنجی.

٢- باڵی ئیسلاحی و جند الاسلام یەکیان گرت بەناوی (انصار الاسلام) بە سەرۆکایەتی (م.کرێکار).

٣- باڵی (م.علی عبدالعزیز) ناوی بزوتنەوەی یەکبوونی گۆڕی بۆ (بزوتنەوەی ئیسلامی)، دوای ئەوەی (م.صدیق) لە کۆنگرە جیابۆوە هاتەوە ناو بزوتنەوە.

+ بزوتنەوە لەگەڵ (ی ن ك) ڕێکەوتن کە هێزەکانیان بێتەوە هەڵەبجە، لەگەڵ گەیشتنیان بە هێزەکانی (انصار الاسلام) ڕووبەڕوو بوونەوە.

+ هێزەکانی (ی ن ك) نەیانتوانی بەسەر هێزەکانی (انصار) زاڵ بن، جەنگ درێژەی کێشا و لایەنی (ی ن ك) بەرەو پاشەکشە بوو، بۆیە داوای هێزی ئەمریکی و هاوپەیمانانی کرد.

+ ژوورێکی (عەمەلیات) دروست کرا دژی (انصار) کە پێکهاتبوو لە: (ی ن ك، سۆشیالیست، زەحمەتکێشان، یەکگرتوو، پارێزگاران،...

+ لە٤ /٢٠٠٣/٣ لە خاڵی پشکنینی سلێمانی لە م.عبدالله ی قەسرێ درا، بەتەفسیری (ی ن ك) بە هەڵەیی بووە

+ لە شەوی٢١- ٢٠٠٢/٣/٢٢ هێزەکانی ئەمریکی دەستیان بە هێرشی موشەکی و ئاسمانی کرد لە هەموو بارەگاکان درا بە کۆمەڵی ئیسلامیشەوە ٤٣پ م شەهید بوو، دوای (١٧) ڕۆژ شەڕ هێزەکانی ووشکای ئەمریکیش هاتن و ئەو ناوچەیان لە هەبوونی ئیسلامی ڕزگارکرد.

+ لەدوای ڕووخانی حزبی بەعس و صدام، (انصار) کەوتنە بەرەی چەکدارانی بەرگری لەدژی بوونی ئەمریکا لە عێراق بەناوی (انصار السنە)، کە زۆربەی ئەو(بەرگریە) پێکهاتبوون لە خەڵکانێکی عەرەبی شۆڤێنی، بۆیە ڕێکخستنەکانی (انصار) لە کوردستان تەسك بۆوە.

+ باڵی (م.علی عبدالعزیز) بەرەو کزی بوو، چەند جارێکی تر لێك ترازانەوە، (م.صدیق عبدالعزیز) بەخۆی و دەستەیەك دیسان لێی جیابوونەوە، لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی دووەمی کوردستان لیستیان نەبوو، بۆیە کۆنگرەیەکی نوێیان کرد لە نیسانی ٢٠٠٥ (م.علی عبدالعزیز) دیسان دەرنەچوو(چوارەم بوو)کامل حاجی علی دەنگی یەکەمی هێنا. وچەندین ئینشقاقی تر کرا، لەوانە جیا بوونەوەی شیخ صدیق عبدالعزیز ولایەنگرانی، ملاعبدالغنی ولایەنگرانی، کمال رحیم وئازاد حجرانی وزۆری تر،، ئەو ئینشقاقانەی پاش کۆمەل ودەنگ نەهێنانی ڕابەر زۆر ماناو توێژینەوە هەڵدەگرێ ئەگەر بەووردی زانیاری هەبێ، بەداخەوە نەم بوو، بەڵام لەدوای کۆچی دوایی هەردوو ڕووحانیەت نم احمد کاکە محمود و ڕابەر کابینەی نوێ توانی گەشە بەبزوتنەوە بداتەوە وکێشەکانی لەگەل کۆمەڵ ولایەنەکانی تر چا بکا، بەڵام هێشتا گیرو گرفتیان زۆرە وئاسۆی گەشەی ڕوون نیە

+ لەگەڵ دروست بوونی کۆمەڵی ئیسلامی لە ناوەخۆ توونـدوتۆڵ بـوون، زۆریـەی دەردەکـانی کـۆنی نێـو بزوتنـەوەیان قەڵاچـۆکرد، بـەڵام دەردی نـەبوونی دارِشـتنی ستراتیژیەکی وورد و فراوانی هەر مابۆوە، کەوتنـەوە نێـو کۆمـەڵێك قـەیران و تەنگـژەی پێشهاتە نوێکان و نەیان توانی بەووردی بیان قەبڵێنن.

+ لـە ٢٠٠٣/٧/١٠لەسـەر بانگهێشـتی(ولیام ئـیگلتن)ی ئـەمریکی م علـی بـاپیر وەفدەکەی لەرِێگەی سەردانی دا دەسـتگیرکرا لەلایـەن ئـەمریکا تـا٢٠٠٥/٤/٢٨ئینجـا ئازاد کران.

+ لـە هەڵبژاردنـەکانی ٢٠٠٥ کوردسـتانی و عێراقـی و بـەخۆ بـەو بـارودۆخ و بێدەسەڵاتیەیان ٦کورسیان لە پەرلەمانی کوردستان هێنا و ٢ کورسـیش لـە پەرلـەمانی عێراقی.

+ لـەدوای ئـەو قۆناغـە بەرەبـەرە لایەنـە ئیسـلامیەکان لـە کورتیـاد دا تـا لـە هەلبژاردنەکەی ٢٠٠٩/٧/٢٥بە هەرسێ لاتەنها ١٢ کورسیان ماوە

پەند وەرگرتن لە:

أ- خاڵە بەهێزەکانی:

١- بەشداری شۆرِی کوردایەتی کـرد و شـەهیدی لـەپێناوداو سـەروەریەکی گـەورەی تۆمارکرد بۆهەموو (رِابوون) لە کوردستان.

٢- بیروباوەرِ و بەرنامەیەکی میانرِەوی هەڵبژارد لەنێوان جیهادی و بەشـداری ژیـانی سیاسی هێمن،بوونی کۆمەڵێك لـەزانایانی وەك: م عوسـمان، شـیخ محمد بـەرزنجی، شـیخ لەتیف، م احمد کاکە محمود، مەلا علی عبدالعزیز ...رەسەنایەتیەکی پتـەوی دابـووە ئـەو بزوتنەوەیە

٣- لە ماوەی شاخ دا خۆی لە دیاردەکانی توندوتیژی لەگەڵ جەماوەر و کوشت و برِی خەڵکی پاراست، لە پەیوەندیە ئیقلیمیەکانیش (باسك) لـەو لایەنـە دەگمەنانـە بـوو کـە پاسداریان نەهێنا کوردستان، دوایش هێزی تری عێراقی و تورکیـان نـەهێنا کوردسـتان، شەرِی پارچـەکانی تـری کوردسـتانیان نـەکردووە و نەشـبۆتە چاوسـاغی هـیچ هێزێکـی داگیرکەر.

٤- بەشداری لە موفاوەزاتە بێ ئەنجامەکەی ساڵی ١٩٩١ نەکرد لەگەڵ بکوژ و بڕی کورد کە لە ڕێسوایی دابوو.

٥- دوای ئەوەی حکومەتی هەرێم وەك یەکەم هەنگاوی شەڕی دژ بە(پ ك ك) جاڕدا بەهاوکاری ڕاستەوخۆی سوپای تورکیا، هەوڵێکی زۆر لەگەڵ بزوتنەوەش درا (ئەویش لە دارگەنمەکە بخوا) و شەڕی PKK بکا و لە بەرامبەر دەسکەوتی مادی و پشتیوانی ئیقلیمی و دەولی، بەڵام مەبدەئیانە قایل نەبوون ونەیان کرد.

٦- ڕەفتار وڕەوشتی سەرکردەو کادیران و (پ.م)ی ئیسلامیانە بوو لەچاو عەلمانیەکان، بۆیە بە هۆیەوە زیاتر چەسپێن و گەشەیان کرد.

٧- قوتابی و فەقێی بە پەروەردە و پاکیان دروست کرد.

٨- ئەو ڕابوونە بەرفراوانەی ئێستای کوردستان لە بەرهەمی ئەوانە، ئەگەر ئەو بزووتنەوە نەبوایە ئێستا لە کوردستانیش زۆر دیاردەی کوشندەی ناڕەوا کە لە هەندێ دیوانی بەرپرسان دەکرێت دەپەڕیەوە سەر جادەو ناو جەماوەریش زیاتر بناغە ئەخلاقیەکانی کۆمەڵگەی تێك دەڕووخاند.

٩- هەروەها پارسەنگێکی گرنگە لەهاوکێشە ستراتیجیەکان، وا چاوەڕوان دەکرێ لە قۆناغی داهاتوو وپێویست بتوانی ئەو دەورەی حزب الله بۆ لبنانی گێڕا ئەوانەش بۆ کورد بیبینێ.

١٠- ئینقلابێکی مەزنی لە نەریتی سیاسی جارانی ڕەوتی ئیسلامی کرد بە جاڕدانی کوردستانیانەی ڕێکخستنی، کە جاران هەر عێراقیانە بووە، کوردستانیانە بە دەمارگیر و ناشیۆنالیزمی ژمێرابوو.

١١- لەو بزوتنەوەیە وەك ئاوێر لە حزبە کوردستانیەکانی تر، کە زۆربەیان لەناو خودی حزبەکانیان دەستگۆڕی دەسەڵاتیان نەدەکرد، بۆیە سەرۆکی حزبەکان تا مردن هەر سەرۆك بوون، کەچی لە بزوتنەوەی ئیسلامی بە ماوەیەکی کورت چوار ڕابەریان گۆڕی، لە شێخ محمد بەرزنجی بۆ شێخ عبداللطیف، لەویشەوە بۆ شێخ عوسمان عبدالعزیز، دوای بۆ شێخ علی عبدالعزیز،.. لەوێ هەڵوەستە هەیە (بۆ خاڵە لاوازەکان).

١٢- ئەوانە بە پێچەوانە زۆربەی حزبە کوردستانیەکان زیاتر پابەندی بیروبڕواو بنەماکان بوون، خۆیان و ئەندامانیان کەمتر بە پاڵنەری مادی و سوود لە کاردا بوون، بۆیە

کەمتر لە ڕێژەکانی ئەوان دیاردەی دزێوی دزی و ڕاوڕووت و خیانەت و دەست تێکەڵ کردن لەگەڵ دوژمن و خۆویستی و... تیابووە.

خالە لاوازەکانی (لە دوای خالە لاوازەکانی رابوونی کوردستان باس دەکرێ)

یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان

بزووتنەوەیەکی ئیسلامی چاکسازیە، لە ١٩٩٤/٢/٦ ڕاگەیەنرا، بەپێی تـەقویمی خ بزوتنەوەیەکی کۆنەو لەسەر ڕاڕەوی (برایانی موسڵمان)ی جیهانیەو لـە کوردسـتانیشر کاری سیاسی و خێرخوازی بەردەوام بووە، ئەو بەروارەی سەروو ئاشـکراکردنی یـەکگر.و.ە نەك دروست بوونی.

__هەیکەلی ڕێکخستنی__: (سەرکردایەتی- م.ڕ- مەڵبەند- لق- ناوچـە- ڕێکخـراو- پۆل- شانە) پرۆژەیەکی ڕێکخستنی نەك (پەیکەری ڕێکخستن) لـە شـێوەی سـتراتیژیەتی بـزواوە داڕشـتووە بـەپێی واقعـی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی دەڤەرەکـە، هەڵبەتـە وەك ڕێکخستنەکانی تـر هەرەمیـە، سیسـتەمی سـکرتاریەت (سـەرکردایەتی- شـورا) ئـەو زاراوانەی (نەصیر، نصیر متقدم، قیادة قطري).. هەمووی لە داهێنـانی ئـەو ڕێکخسـتنە ڕەسەنەیە.

__ئایـدیۆلۆژیای__: سـنووری ئێسـتای کوردسـتانیە، ئـاواتی کیـانێکی کوردیـە تیایـدا شەریعەتی ئیسلامی پەیڕەو بکرێت، بەڵام لە بەرنامەی سیاسیدا ئامانجی دیموکراسی یـە و ئامرازەکانی ئاشتی و گفتوگۆ و وەك سەلامەت تـرین ڕێگەیـە بـۆ ئامـانج، دروشمیـان (ئازادی- برایەتی- دادپەروەری).

__ڕەوتی (سیرە)__:

ناکرێت پێش جاڕدانی باس لە مێژووەکەی بکەین (چونکە سیاسەتی بابەتەکەمان وایە کە ڕووداو و هەڵوێستەکانی بەپێی ئاشکراکردنی خۆیان تۆمـار بکـەین، ..تـەنها کورتـە باسێکی گشتی دەکەین لە بارەی ڕیشەی ئەوبزوتنەوە:

ئەو جموجۆڵەی"کۆمـەڵ و بزوتنـەوەی سیاسـی ئیسـلامی" دەگەڕێتـەوە بـۆ هـەوڵ و تەقەلاکانی زانکۆی(جامعە) ئیسلامی کە لەلایـەن شـێخ سـەعیدی نەورەسـی و سـوڵتان عەبدولحەمید و جمال الدین أفغاني و محمد رشـید رەزا.. کـرا، بەتایبـەتی لـەدوای ئـەوەی (ئیتتحادییەکان- بەو ڕووکارە عەلمانی نەتەوەگەریەیان) بەیەکجاری لە ١٩٠٨- ١٩٠٩ز دەسەڵاتی عوسمانیان کۆنترۆڵ کرد، ئیتر تەقەلای دروسـت کردنـی ئـەو جـۆرە بزوتنەوانـە

دەست پێکرا، ڕەنگە (یەکێتی محمدی) کە لەساڵی ١٩٠٨ لەلایەن شێخ سەعیدی نورسی یەکەم بزوتنەوەی ئیسلامی زەق بوویێ لەو بارەیەوە، لەدوای داڕووخانی خەلافەتی عوسمانلی لە ١٩٢٤/٣/٣ بەیەکجاری لەلایەن ئەتاتۆرکەوە، کە بووە هۆی دروست بوونی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی لەسەر بنچینەی عەلمانی.. ئەوا بەرەبەرە بیرۆکەی دروست بوونی بزوتنەوەیەکی فراوانی ئیسلامی چەکەرە بوو، تا لەساڵی ١٩٢٨ لەسەر دەستی (حەسەن البنا) برایانی موسوڵمان ڕاگەیەنرا، لەدوای ئەزموونێکی دوورودرێژ کەمتر ئەو پرۆژەیەی توانی ئەزموونێك بسەلمێنێ بۆیە بزوتنەوەی تریش پەیدا بوون لەدوای چلەکان، لەوانە (جماعە الإسلامیە) لە پاکستان بە سەرۆکایەتی (ابو الاعلی المودودی) و (حزب التحریر الإسلامی) بە سەرۆکایەتی تقی الدین النبهانی، بەڵام هەر نەتوانرا ببێتە ئەزموونێکی واقیعی، بۆیە حسابێکی وای بۆ نەکرا لە ڕەوتی جیهانی، تا شۆڕشی ئیسلامی لەئێران لەساڵی ١٩٧٩ بە سەرۆکایەتی خومەینی سەرکەوتوو بوو ئەو ڕابوونەتەقیەوە، ئیتر لەوکاتەوە حساب بۆ ڕەوتی ئیسلامی دەکرێ لە هەموو ئاستەکان.

هەرچی یەکگرتووی ئیسلامیشە ماوەیەکی دوورودرێژ بەشێکی نەپچڕاو بوو لە ئیخوانی عێراقی، هەڵبەتە ئەو هەنگاوەی دروستکردنی بەشی کوردستانی سەربەخۆ هەنگاوێکی گرنگەو جێگەی دەستخۆشیە کە هەر یەکە لە یەکگرتووی ئیسلامی و حزبی شیوعی پێی هەڵسان و بەناوی کوردستانی جیا لەعێراقیانە بزوتنەوەیەکیان دروست کردووە، ئەگەرچی درەنگیش بووە. ئیتر باسەکەی ئێمە لەدوای جاڕدانیەتی.

بۆیە لەو ماوە کورتە گۆڕانێکی وانەبووە شایەنی باس بێ بەو شێوەیە:

+ لە دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ سەرپەرشتی (یەکگرتووی ئیسلامی کوردی خێرخوازی)یان کرد، سەرپشکی کارە مرۆییەکانیشیان ڕزگارکردنی (هەتیوانی کوردستان) بوو لە مردنێکی ڕاستەقینە (بێهاوێر) بەتایبەتی منداڵە شەهیدەکانی کوردستان.

+ لە هەڵبژاردنەکە لیستی هاوبەش بوون لەگەڵ (باسك)، ڕێژەی دەنگەکانی یەکگرتوو بە حسابێکی سادە یەکسانە بە(١٠٢٩٣) دەنگ، چونکە ئەوان لەگەڵ هەڵبژاردنی ڕابەری نەبوون، کەواتە دەنگی لیست (٤٩١٠٨) —دەنگی ڕابەر (٣٨٨١٥) = ١٠٢٩٣.

+ هەر لەدوای ئاشکراکردن ڕادیۆ و تەلەفزیۆنیان لە زۆربەی شارەکان کردەوەو ڕۆژنامەیەکیان بەناوی (یەکگرتوو) هەیە.

+ لە یەکەم کۆنگرەیەندا دووپارە پابەند بوونەوە بە ئەنتی میلیشیایی.

+ زۆر بەخێرایی گەشەیان کرد وەمەڵبەند و لقیان لە زۆربەی شارەکان کرایەوە بەتایبەتی لە ناوچەکانی بادینان، ڕاگەیاندنێکی بە هاوسەنگیان دارشت، ڕێکخراوی پیشەییان بە نەخشەیەکی تێروتەسەل دامەزراند.

+ لەدوای ١٩٩٦/٨/٣١ کە هاوسەنگی هێز بە قازانجی (پ دك) گۆڕا، ئەوا یەکگرتوو بەشداری حکومەتی هەولێری کرد، بەوەزیرێك.

+ لە شەڕ و پێکدادانەکانی نێوان (ی ن ك) و (انصار الاسلام)دا یەکگرتوو لایەنگیری (ی ن ك)ی کرد و ئەندام بوو لە ژووری عەمەلیات.

+ لە هەڵبژاردنی سەرانسەری عێراق بە لیستێکی هاوبەش لەگەڵ حزبە عەلمانیەکانی کوردستان دابەزی و (٩) کورسی پەرلەمانی پێدرا لەگەڵ هەندێ ئیمتیازی سیاسی لە (بەغدا) بەڵام لێی پێشیمان بوونەوە.

+ پەیوەندی لەگەڵ (مرکزی ئیخوان) و حزبی ئیسلامی(تەك ولۆ) بوو لەبارەی عێراق و کوردستان و هاتنی ئەمریکا.

+ دوای ئەوەی لە هەلبژاردنی دووەما لەگەل عەلمانیەکان تەواو ڕێك نەکەوتن ولەگەل کۆمەلیش ئامادە نەبوو لیستی هاوبەش پێك بهێنن بڕیاردا بەلیستی تەنهایی دابەزێ، بووە هۆی ئەوەی لە ٢٠٠٦ /١٢/٦ هێزەکانی پارتی لە چەندین ناوچەی بادینان بارەگاکانیان بگرن و ئەندامێکی سەرکدایەتی یەکگرتووش تیادا شەهید بوو،دوای بە ٢ملیۆن مەسلەتیان کرد بەڵام کاریگەریەکی قوولی کردە سەر ستراتیج و تێکرای ئەزموونی یەکگرتوو.

+ لە هەلبژاردنی ٢٠٠٩/٧/٢٥ شکستیان هێنا لەگەل باقی لایەنە ئیسلامیەکان وتەنها ٦ کورسیان بۆ ماوە

<u>پەند لە خاڵە بەهێزەکانی:</u>

١- بزوتنەوەیەکی بە نەخشەو پلان و ستراتیژیەتن، لە ئەرك و توانا و باری ناوەخۆ و ئیقلیمی و دەولی چاکتر شارەزان.

٢- جم و جۆڵ و کارە سیاسی و ئیداریەکان و هەنگاوەکانیان مونەسەساتیە، بەدەر لە دەسەڵاتی شەخسی و بنەماڵەیی، خاوەن پرۆژەیەکی فیکر و سیاسەت و بوودجە و ڕێکخستنن.

٣- چاکتر لە دیوی ناوەوەو نهێنیەکانی ستراتیژیە جیهانی و ئیقلیمی و ناوەکیەکان گەیشتوون، بۆیە لە زۆربەی شەپۆل و گەردەلولەکان بێزیان بوونەو دانایانە دەرباز بوونە.

٤- یەکیەتیەکی فیکر و بیرو بۆچوونیان هەیەو لە دەردی فرەتەیاری و فرەبۆچوونی جیا بەدەرن، ناوەندێتی بریار و پەیرەویان هەیە.

٥- بزوتنەوەیەکی فکریەو سەرکردەو پێشەوایەکی موفەکیر و پاکیان هەیە، لە بواری کارەکەی خۆیان پسپۆرن.

٦- وەك کادیری دانا هەوڵیان داوە ئەو دوو ستونەی کادیرایەتی ئیسلامی پەیرەو بکەن:

أ/ دەروونناسی خەڵکی جیاجیا و.. (کلم الناس علی قدر عقولهم).

ب/ خەڵکی ئێستا لە گۆتە و بەڵێن تێرن، کردەوەیان گەرەکە، کردەی ئیسلامی نوێ کە دەسەڵاتی سیاسی نیە ئەوەیە بە دانایی و زانایی و ئاساییانە هەڵسوکەوت بکەیت (فلیکن تهذیبکم بسیرتکم).

٧- ئەو ئەندام و لایەنگیر و مونتەسیبی یەکگرتوو بە پێچەوانەی حزبە دەسەڵاتدارەکان خەڵکێکی بەگەری موچە و ئیمتیاز نینە.

٨- کەم ترین شت بووترێ ئەوا ئەگەر بوار برەخسێندرێ بۆ یەکگرتووو دەسەڵاتی بدرێتە دەست بەماوەیەکی پێوانەیی ئەو قەیران وگەندەڵی و بێ سەرو بەریەی کوردستان چارەسەر دەبێ.

٩- ئەو کەمە جیاوازیەی لەگەل بزوتنەوەو دوایش کۆمەل بەرهەمی پرۆسەیەکی مێژوویی فقهی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و هەتا دەروونیشە، ئەوان لە (اصول)، (بنچینەکان)،(عەقیدە)، (ئامانج)، وەك لۆژیکی هەمووی یەکن، تەنیا لە رێگە و ئامرازەکانی گەیشتن بەو ئامانجە کەمێك جیاوازیان هەیە، بەهۆی دەولەمەندی ئەزموون و دەرکەوتنی زیاتری راستیەکان و بچووك بوونەوەی جیهان وا خەریکە ئەو جیاوازیە ئەوەندە بچووك بێتەوە کە جار وایە لەنێوان دوو ئەندامی یەك لایەنیش هەبێت،ئەوەیە (یەکگرتوو) سەر بە تەیاری یەکەمی جیهانیە، کۆمەڵ و بزوتنەوەش سەر بە تەیاری سێیەمن، واتە لەرووی سیاسیەوە بەگشتی لایەنە ئیسلامیە جیهادیەکان لەیەکتر نزیك ترن، ئەگەر تێبینی بکرێت لەو لیستە جیاوازیەی نێوانیان دەبینرێ حزبێکی سیاسی

جیهادی سوننه نزیك تره لـه حزبێكـی جیهـادی شـیعه، نـەك لـه حزبێكـی مەدرەسـەی ئیخوانی.

لیستێکی جیاوازیە گشتیەکان

یەکگرتوو	کۆمەڵ و بزوتنەوە
١. چاکسازی: (لە تاك بۆ کۆمەل)	١. لە(تاك بۆ کۆمەڵ) وە بە پێچەوانەوەش.
٢. ڕێگەی ئاشتی تاکە ڕێگە و ئامرازە بۆ ئامانج	٢. ڕێگەی ئاشتی یەکێکەلە ڕێگەکان نەك تەنیا.
٣. (امر بالمعروف.....) بەتەنهایی.	٣. (امر بالمعروف والنهی عن المنکر).
٤. لە(کل)بۆ(جزء)،کل:دادگەری جیهانیە(ئیسلام)	٤. لە (جزء) بۆ (کل) جزء: کێشەی کورد.
٥. خۆ گونجاندن.	٥. ڕووبەڕووبونەوە لە کاتی پێویست
٦. درێژکراوەی فکری ئیسلامی وولاتانی عەرەبە، زیاتر لە ژێر کارگەری زانا ئیسلامیە عەرەبەکانن.	٦. هەلقولاّوی ناو کوردستانە، سەربەخۆن.
٧. فکرو دانایی و سیاسەت و مونەسەساتی و ئەزموونی یەکگرتوو دەولەمەندترە.	٧. زەمینەو مێژو و سەروەریو بنەمای جهادی و کەرەسە کوردستانیەکەی دەولەمەندترە.
٨. بەشداری شۆرشی بەرگری کوردستانی نەکردووە.	٨. بەشداری کردووە.
٩. سەر بە تەیاری یەکەمی جیهانین.	٩. سەربەتەیاری سێ یەمن[1]
١٠. شارەزایی و دانایی لە هەنگاوەکان بە مونەسەساتی کردنی دام ودەزگاکانیان.	١٠. کەمتر.

تیبینی: ئەو بەراوردە تا ئەو کاتە ڕاستە کە بزوتنەوەو کۆمەل هێزیان هەبوو ،بەلاّم ئیستا هەلوێستیان زۆر لێك نزیك بوویتەوە بە ئاڕستەی بۆچوونەکانی یەکگرتوو،بۆیەئەوبەراوردەئیستاتەواونیە.

---

[1] بۆ شارەزابوون لەو تەیارەانە بڕوانە کتێبی —هەڵبژاردن لە نێوان عەلمانی و ئیسلامی- دانەر

پەند و ئەزموون لە خاڵە لاوازەکان

لەبەر ئەوەی بەشێك لەخاڵە لاوازەکانی یەکگرتوو وکۆمەڵ دەگەڕێتەوە بۆ خاڵە لاوازەکانی رابوونی جیهانیش،بۆیەلەوێ دەست پێ دەکەین

أ- رابوونی جیهان: ئەوەش پەیوەستە بە هەموو لایەنە ئیسلامیەکانی جیهان بە کوردستانیشەوە

١ ئەو رابوونە فراوان ترە لە بزووتنەوە ئیسلامیەکان کەچی لە زۆربەی شوێنەکان زیاتر تەنها بەلای سیاسی شکاوە.

٢. سەرەڕای پیرۆزی فقهی ئیسلام کۆمەڵێك خالی لاوازی هەیە وەك (نوێ نەکردنەوەی، زۆری مەزهەب، گرنگی نەدان بە زانست و تەکنۆلۆژیا) زۆربەی ئەو بزوتنەوە ئیسلامیانەش ئەو خاڵە لاوازانەیان گواستەوە ناو ئەو بزوتنەوانە، لە ئەنجامدا کۆمەڵێك تەیارو فرە ڕاو بۆچون و ڕێبازی پێچەوانەی لێ دروست بوو ئاسەوارێکی زۆر خراپی هەبووە و هەیە.

٣. بزوتنەوەکان سیاسین،کەواتە(اولویات) سیاسەتی شەرعیە، ئنجا فیقهو، تەفسیر و فەرموودەو.... هتد. کەچی زۆر دەوڵەمەند و دانا و پسپۆر نینە تەواو لە زانستە سیاسیەکان شارەزا نین هەرچەندە خۆشیان ئەو ڕێبازەیان هەڵبژاردووە.

٤. لە زۆر شوین ئەو فرە لایەنی سیاسیە بووە مل ملانێ و کێشەو لێکدان کە زیانەکانی لەبن نایەت.

٥. لە ڕاستیدا تەکانی ڕابوون لە شۆرشی ئێران هات کەچی زۆربەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان بە (شیعەو سونەوە) بابەتی(شیعە و سوننە) یان زیندوو کردەوە.. بەو شێوەیە پلانە ستراتیژیەکەی ناحەزانی خۆیان سەرکەوت و لقەکانی ڕابوون لە ساوایی لەباوەشی دایکی جیاکرایەوە، فرە ناوەند و بێ کۆنترۆلی سەری هەڵدا

٦- هەر سەبارەت بە خال(٥)..لەکاتیکا مەسیحی ویەهودی زۆر لیك دوورن کەچی سیستەمیکی ئاینی یەکگگرتویان پێك هیناوە،کتاب المقدسیان کردۆتە دوو بەش: تەوراتیان ناو لیناوە عهد القدیم وئینجیلیشیان ناو لیناوە عهد الجدید لە یەك کتیب کۆیان کردۆتەوە..کەچی شیعەو سونە دژ بەیەك وەستاون بی ئەوەی بیربکەنەوە ئاوا شیوازیکی هاوبەش بدۆزنەوە کە زۆر ئاسان تریشە، وای لیهاتوە جاریکی تر عەلمانیەت ببیتە چارەسەری نیوانیان نەك ئاین.

٦. ڕابوونەکە لە زەمانێکی یەکسان بەرپابوو بەڵام زەمینەکانی کۆمەڵایەتی جیاجیایە، بۆیە هەریەکە پێویستی بە دۆزینەوە(فتره السیره) هەیە هەم لە ئایەتەکان و هەم لە پەیرەوکردنی سوننە، کەچی نەکراوە.

٧. لە زۆربەی شوێنەکان بەچاکی نەتوانرا سوود لە یاساو نەریت و خاڵە هاوبەشەکانی وولاتان و دەعوە وەرگیرێ.

٨. زۆر گرنگی (بەرابردوو) دراوە لە کاتێکدا واقع و داهاتوو مەبەستەکانن.

٩. نەتوانرا بەلایەنی کەمەوە لە قۆناغی یەکەم لەگەڵ لایەنە عەلمانیەکان و دیموکراتخوازەکان بگونجێن و (فقه الموازنه) بەکاربێنن.

١٠ هەندێ هەلوێست وفەتوای سیاسی توند بوونە دەردێکی پێچەوانەلەوانە:دژایەتی کردنی دیموکراسی، فرەلایەنی، هەڵبژاردن، ئاشتی، گفت و گۆ.. لەلایەکی ترلایەنگیری بەنەزانی: چەك، هێز. تۆقاندن،... هەمووی بووە چەکێکی لەبن نەهاتوولە دژی ئیسلامیەکان زیاترین قوربانی نادیموکراسی و بەکارهێنانی هێزن لە دژیان.

١١. ئەو ڕابوونە و (دەعوەکەش) هێشتا وەڵامی ڕوونی زۆر پرسیاری پیێ نیە، ئاخۆ چی پیێ یە بۆ کێشەکانی جیهان؟ بۆ سەرمایەداری؟ بۆ کێشەی نەتەوایەتی ؟ بۆ ئافرەت؟ بۆ ئاینەکانی تر؟ بۆ ئادەمیزادێکی بیێ ئاین؟..ئاخۆ دەتوانرێ مەسیحیەك یان یەهودیەك ببتە ئەندام لەو بزوتنەوە ئیسلامیانە ؟ نموونەی ئەو دادگەریە کەی دێت بۆ دەوامی نەکردووە لە مێژوو؟

١٢ قوربانی دانی وورد لە پێناو درشت کە کورد لەو هاوکێشە زەرەریەتی.

١٣ لە کۆتاییدا نەیان توانی تا ئێستاش ڕێکەون لەسەر نمونەیەکی زیندووی ئەزموونی ئیسلامی لەسەر ئەو زەمینە وەك نمونە پیشانی بدەن؟ پرسیارێکە هەموو کەس دەیکا بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاواکە ئەوەندە گویێ بە(تیۆر وەعز) نادەن، نموونەی زیندوویان دەوێ

١٤ کەواتە بۆ خۆلادان لە هەموو ئەو سلبیاتانە واباش بوو بزووتنەوە سیاسیەکانی هەناوی ڕابوون یەکسەر ناوی ئیسلامی هەڵنەگرتبایە ناحەزانی خۆشی بەخەبەر هێناوە، دەتوانرا ناوی نیشتمانی و چینایەتی و کۆمەڵایەتی تری ئاسایی هەڵگرتبایە بەڵام لە نیوەڕۆك ئیسلامی بوایە، یان هەر(توجه الاسلامی- بەرەو ئیسلامی) بوونایە، بۆ ئەوەی شکستی ئەزموونەکە نەبتە شکستی ئیسلام لە پێش چاوی عەوام، وەئەگەر هەرناوی

ئیسلامیش هەڵگریْ دەبوایە لە قۆناغی یەکەم لەرێی سەندیکاکان و مؤسسة مەدەنیەکان وجم و جۆڵە میللیەکان بهاتبایە مەیدان.

١٥. نەیان توانی تەفسیرێکی لۆژیکی پێش کەش بکەن ئاخۆ بۆ لە مێژووی ئیسلامی و ئەوساتەش زۆربەی پانتاییەکی دیکتاتۆری و خۆویستی لە سولتان وخەلیفەکان بە دی کراوە؟ هەروەك ئێستاش لە سەرۆکانی وولاتە ئیسلامیەکان دەبینریْ، زەحمەتیەکی زۆری دەویْ تا ئەو نەریتە سیاسیەو دیکتاتۆریانەی ئێستایان لەکەلتوری سیاسی ئیسلامی دوور خەیەوە بەکەلتووری عەلمانی وەنووسێنی.

١٦ ڕابوونی ئیسلامی نویْ و لایەنە ئیسلامیەکان تاڕادەیەکی زۆر کەوتنەوە ژێر کاریگەری نەتەوایەتی و مەزهەبی و دەمارگیری سیاسی وحزبی،بەتایبەتی لە ناوەندی عەرەبی.

خاڵە لاوازەکانی ڕابوون لە کوردستان:

واقعی سیاسی بزوتنەوە ئیسلامیەکانی کوردستانیش وەك جیهان سیْ بەشە: بەشی یەکەم، ڕێگەی ئاشتی تاقانە (یەکگرتوو) بەشی سیْ یەم ڕێگەی جیهادی تاقانە(انصار الاسلام)، بەشی دووەم (لەو دەمە کۆمەڵی ئیسلامیە)

بۆ زیاتر دەرکەوتنی ناسنامەی هەر لایەی کەمێك لەسەر سروشتی ئەو سیْ تەیارە دەوەستین، ڕاستە ئەوانە لە پانتاییەکی فراوانی ئیسلامی هاوبەشن، زیاتر لە ڕێگە و ئامرازی گەیشتن بەو ئامانجانە جیان، بەڵام لە کۆتاییدا لە سیْ تەیاری جهانی سەرەکی خەملیون، ئەو دەردە بەسانای دیوارە لاوازەکانی فیکری و سیاسی ڕابوونی کوردستانیشی بڕی و لێی خەملی، هەریەکە کۆمەڵێك ڕێنمایی و ئەدەبیات و زانا و فەرهەنگی جیایان هەیە، کێشەکە ڕووچووە بۆ قوڵایی مێژوو بۆ تەفسیری قورئان، بۆ لێکدانەوە ڕووداوە مێژووییەکان... هەتا لە خودی قورئان و فەرموودەش، زۆرلە ئایەت و فەرموودە هەیە زیاتر تەیاری یەکەم بەکاری دەهێنن بیْ ئەوەی بەلای ئایەتەکانی تر بچن، بەهەمان شێوە تەیاری دووەمیش زیاتر کۆمەلە ئایەتەك بە کاردەهێنن، ئەوەش کۆمەڵە هۆیەکی خۆیی هەیە سەرەکیەکەی سێیانن:

١- جیاوازی مەزهەبی ٢- فشاری دەسەڵاتداران لەسەر بزوتنەوە ئیسلامیەکان وای لیْ کردوون لەسەر سکەی سروشتی خۆی لایان دەن ٣- پیلان و نەخشەی ناحەزانی

(ڕابوون) لە جهان و وولاتانی عەرەبی... لەگەڵ زۆر وورده هۆکاری تر، ئەگینا لە بنەچەدا وەك (ئەسل) ئیسلام چاکسازی و ئاشتیە، مانای (سیاسەت)یش چاکسازی گشتیە، هەرواش ئیسلامیەکان هاتنە گۆڕەپان، چونکە نەنەرمی بەتەنها نەتووندیش بەتەنها ئەسلی ئیسلام و یاساکانی گەردوونیش نیە، چۆن لەگەڵ رژێمێکی دیکتاتۆری وەك بەعس عێراق، یان داگیرکەرێك بەنەرمی و ئاشتیانەدەگوزەرێ، واتە بەرگریش ئەسلێکە لە دۆخی تایبەتی خۆی،بۆیە لەسەرەتادا (مدرسەی ئیخوان) بەو شێوەیە بوو، کاری چاکسازی و ئاشتیانە بوو بەڵام ڕووبەڕووی داگیرکاری ئیمپریالیزمی ببۆوه لە فەلەستین و سینا و سوێس، لەسەرەتادا دروشمیان (هێز، ڕاستی، برایەتی) بوو، شمشێر وئایەتی وأعدوا لهم...ئاڕمیان بووه، بەڵام دوای فشاری دەسەلاتی دیکتاتۆری لەسەر سکه و میان ڕەوی لای دان بەشێکی چوونە ئەوپەری تووندی، بەشەکەی تریش ئەوپەری نەرمی، ئیتر هەریەکە بەلگەی عەقلی و ناعەقلی بەکار هێناو وەك تەیار خەملین زۆربەکورتی بەوشێوە:

تەیاری یەکەم: ئێستا لە جهان زیاتر تەیاری چاکسازیشی پێ دەوترێ کە زیاتر مدرسەی(ئیخوان)ە، ئەوانە بەکورتی پێ یان وایە بانگی ئیسلامی وگۆڕانی کۆمەڵگە تەنها بە ڕێگەی ئاشتی و دیموکراسی و هەڵبژاردن ئەنجام دەدرێ، ئەو بیرە لە بنەچەدا لە هاوکێشەی (ابو الحسن الندوی) یش بەدی دەکرێ کەپێی وایە چاکسازی لە کۆمەڵگە لە (تاکەوه) دەست پێ دەکا ئینجا بۆ کۆمەڵگە و دەسەلات، کەمتر نموونەیەکی موورتاحی هەیە بۆ سەرەنجامی کاری سیاسی و ئاینیان، هەرچەندە خزمەتێکی زۆری ڕابوونیان کردووه،لە بۆشایی وکاردانەوەی ئەو تەیارە تەیارێکی توندیش سەری هەڵدا

تەیاری دووەم: ئەو تەیارە تەواو پێچەوانەی یەکەمە، پێیان وایە تاکە ڕێگەی گەیشتن بە ئامانج و دادگەری و پەیرەوکردنی شەریعەتی ئیسلامی لە جهادە وە دێت، جهاد بە مانای شۆرشگێرانیەکەی، کەمتر باوەریان بە چاکسازی هەیەزیاتر پا بەندن بە هاوکێشەی (ابو الاعلی المودودی) کە چاکسازی لە کۆمەڵەوە دێت بۆ تاك، واتە یەکەم جار دەبێ (حوکم)و کۆمەڵگە چاکسازبکرێ ئینجا تاك، ئەگەر (حوکم) چاکساز نەبێ ئەوا لە ڕێی تاك تاك کۆمەڵگە چاکسازی نابێ مادام(حوکم) لەلایەکی تر(تاك) ت لێ تێك بدا، زیاتر

ئەوانە مدرسەکانی سەلەفی و تەکفیریەکان و بەشێکی وەهابی و ئێستا زیاتر خۆی لە تەیاری (ئەلقاعیدە) دەنوێنێ...جارێ نموونەی سەرکەوتووی نیە.

تەیاری سێیەم:

ئەو تەیارە لە بێ ئەنجامی و بێ ئومێدی و خلتەی هەردوو تەیاری سەروو پەیدابوو. لەسەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو لە ئەنجامی کۆمەڵێك هۆکاری ئەقلی و زانستی و سیاسی و فلسفی و واقعی سەری هەڵدا، هەردوو شۆرشی ئێران ۱۹۷۹، ئەفغانستان ۱۹۸۰ تەکانی مەزنی بەو تەیارەدا، ئەوانە پێیان وایە هەریەکە لە(توندی و جهادی شۆرشگێرانە) و(نەرم و نیانی و ئاشتیانە) لە بارودۆخ و قۆناغی خۆی راستە، لەهەندێ وولات ڕاستە، کەواتە ئەو تەیارە هەم توندە و هەم نەرمە، هەم ئیسلاحیە هەم شۆرشگێرانەیە، ئەو تەیارە زیاتر بە میان ڕەو حسابە لە جهان، نموونەیان دروست کردووە زۆربەی بزوتنەوە ئیسلامیە بەئەزموونەکانی وەك:(ئێران، ئەفغانستانی پێشوو، چیچان، سوودان)، لەسەر ئەو ئەزموونە حسابن ئەگەر تەواویش سەرکەوتوو نەبوینە، هەریەکە لە بەرەی ئنقازی جەزائیر و حماس و حزب الله و بەرەکانی کشمیر و مۆرۆ...ئەوانەش لەسەر ئەو تەیارەن، زیاتر واقعی ترن و حسابیان بۆ دەکرێ لە هەموو لایەك، ئەوانە زیاتر خاوەنی ئەو ڕابوونەی ئێستان

بۆ زیاتر بروانە ئەو لیستە جیاوازیە بنچینەییەکانی هەرسێ تەیار:

تەیاری یەکەم	تەیاری دووەم	تەیاری سێیەم
١- زۆر نەرم و نیان لە هەموو بارێککدا	١- زۆر توندو ڕەقن لەهەمووی	١- هەردوولالە قۆناغی خۆیدا
٢- ئاشتی و دیموکراتی تاکە ئامرازی گەیشتن بەئامانج	٢- جهادی شۆرشگێرانە تاکە ئامرازی گەیشتن بە ئامانج	٢ - هەردوولا.. زیاتر ئاشتی ئەسلە بەڵام تاکە ڕیگاو ئامراز نیە
٣- چاکسازی کۆمەڵگە لە تاکەوە بۆ کۆمەڵگە دەبێ(ئەدەوریانە)	٣- چاکسازی لە دەسەڵاتەوە بۆ کومەڵگەوە بۆ تاك دێتەوە(مودیدیانە)	٣- بە هەردو ئاراستە دەبێ
٤- (امر بالمعروف...) بە تەنهایی	٤- (...نهی عن المنکر) بەتەنهایی	٤- (امر بالمعروف)+ (نهی عن المنکر)
٥- فکرو دانایی پسپۆری	٥- کەمتر	٥- دانایی مانای بەپێی پێویست و دانایی چارەسەری شایستە بۆ بابەتی شایستە
٦- کۆمەڵگە لایان نەخۆشە	٦- کۆمەڵگە لایان تاوان بارە	٦- هەروەك تەیاری یەکەم
٧- فتوای لەگەڵ ڕۆیشتن	٧- ڕوویەڕوبوونەوە	٧- بەپێی قۆناغ و باری کات.

٨- لە ژێر کاریگەری ناوەندی بڕیارن	٨- بەهەمان شێوە و بە جەوهەرێکی تر	٨- هەریەکەسەریەخۆن لە هەڵویست
٩- ئەو کۆمەڵە ئایەتانەی مەکی بە کاردەهێنن	٩- ئەو کۆمەلە ئایەتانەی مدینە	٩- هەردوو کۆمەڵ و بەشەکانی تر گۆرەپانی جەنگی بەکاردەهێنن هەریەك لە قۆناغی خۆی

کامیان میان ڕەون؟

ئەگەر زۆر بە کورتی وەڵام بدەینــەوە بــەپێی پێناســی میــان ڕەوی کــە بریتیــە نێــوان دوو(تطرفی) نــەرمی و ڕەقــی، ئاشــتی و شۆڕشــگێری، خێــرا و وەســتان، مــل کەچــی و شەرانگێری، زۆر بلێ و بێ دەنگ،.. ئەوا هیچ گومانی نیە نێوانی ئەوانە میان ڕەوی یــە، لەوسێ تەیارەش زۆر ڕوونە تەیاری سێ یەم میان ڕەون نــەك دوو تەیارەکــەی تــر، ئەگــەر بــەووردی ســنووری ڕابــوون بکێشــین و لــەو ســەرە مدرســەکانی ســۆفی و دەروێشــی و و لەجەمسەرە کەی تــریش هەنــدێ مدرســەی تــەکفیری و لاجمــاعی دەربکێشــین کەلەســەر ئیسلامی سیاسی حساب نین، ئەوا بەزەقی و بەڵگە نەویست دەردەکەوێ کــە لــە ڕابــوونی ئیسلامی سیاسی تەیاری سێ یەم میان ڕەون. ئەگەر میان ڕەوی زیــاتر مانــای عــەقلانی ومەدەنی وئاشتی خوازی بێت ئەواتەیاری یەکەم میان ڕەون.

خاڵە لاوازەکانی (یەکگرتوو) :

ا- ڕوژژی٦/٢/١٩٩٤ جاڕدانی یەکگرتوو بــوو، ئــەو کاتــە کــە جــەنگی (ی. ن. ك) و(بزوتنەوە) بوو، وەرزێکی ناپەســند بــوو، ئیســلامیەکان دەتــۆقێنران ڕاو دەنــران بــەپێی (مثل المؤمنين في توادهم و تراحمهم كمثل الجسد الواحد اذا اشتكى عضو منه تداعى لــه ســائر الجســد بالســهر والحمــى) کەچــی ئــەوان لــەو ســات و کاتــەدا وەك دەرفــەت قۆزتنەوە(وادەرکەوت) و خۆیان بخەنە جێگەی بزوتنەوە، ئەگەر ئەوەشــیان نەویســتبێ وای لێ دەفامرێتەوە بەپێی بنەمای (مصائب قوم عند قوم فوائد)ئیشیان کرد.

٢. واپیشان درا کەئەوان بەشێکن لە(برایانی جیهــان) و بــەو شــێوەیە ســەلبیاتی ئــەو تەمەنە(٦٨) ساڵیە ڕووبەڕوویان دەبتەوە، بەتایبــەتی بەرامبــەر دۆزی کــورد، پرســیارەکە ئەوەیە: بۆچی بەشداری مەینەتی کورد نــەکراو بەشــداری شۆڕشــی کــورد نەبووینــە؟ یــان هەڵوێستێك بەیانێك؟

٣. رابوونی ئیسلامی له کاتێکدا تەقیـەوه هـەر وولآت و میللـەتێك لـه ئاسـتێك و دۆخێکی تایبەتی جیا له میللەتێکی تر، ئەگەر بەیەك(برِی تەوژم) پالّی دەی ئەوا هەنـدێ ماف بـەخۆرایی دەمێنیتـەوه یـاخود ئەوەنـده (درشـت) بیـت (ووردەکـان) لـەبیر بچـن، لـەکاتێکا(ح ابـوبکر) دەفەرموێ(بچـووکتان لام گەورەترینـه تامـافی بـۆ وەردەگـرم گەورەشتان لام بچوکترینه تا مافی لێ دەسێنمەوه) کەچی لەنێوان ئـەو درشـت ووردیـەدا مەینەتی کورد بە(وورده) حساب کرا.

٤. دوای زیاتر له ٧٠ سالّی ئەزمونێکی دەولّەمەند دەرکەوت بەو ئاشـه تـەنها هـارِه هارِه بێ ئارد.

٥. ئەگەر له جیهان نمونەیەکی سەرمەشقی نەبێت ئـەوا نموونـەی پێچـەوانه زۆره، لـه سالّی ١٩٥٢ له حکومەتی (محمد نجیب)ی مصر بە(٢) وەزیر بەشداری حوکم بووینه، ئـەو ئەزموونه نوێ نیه سەرەنجامێکی وای نیه، خەریکه لەسەر چاوەی رِا بگۆرِێت، سەرنج بده: لەکاتێکـدا دەبینین(زیـاد ابـو غنیمـه) پەرلـەمانتارو سـەرکردەیەکی (برایانـه) لـەئوردن دەڵێ(من قەیتانی پێلاوی جیهادی فلستینی و حەماسم، بۆ من شەرەفه[1])، دکتۆر (یوسف القرضاوی) یش لەبارەی چیچان وتی(گەلی چیچان، ئیقامه حوجەیان لەسەرمان کـرد، کـه جیهاد تاکه چەکی میللەتانی ژێر دەستەیه)[2] کەچی له کوردستان لەبرِیاری کۆنگره کەی یەکگرتوو واهاتووه لایەنگیری (مکتب عسکری) و میلیشیا نین و نابێت، ئـەوا بەسـانای تسلیم بوونی گۆتەی عەلمانیه نەتەوەییەکانه که دەڵێن ئیسلامی باوەرِی به کێشەی کـورد نەبووه ئێستاش نیەتی، ئەگینا بۆچی ئێستا خۆی بۆ بەرگری له کورد ئاماده ناکا بۆ هـەر ئەگەرێك؟ ئینجا نابێت لەبەر نەریتێکی دووەلی وەختی (اصـل) ببـەزێنرێ، لـه کاتێکـدا خۆت جارِ دەدەی که دژی توندوو تیژی، گوایـه ئـەوەیان میـان رِەویـه.. نـەخێر ئیسـلام خۆی(توندەو نەرمه) (چەکەو خیتابه) (ئاشتی یەو جەنگه) (سزایەو پاداشـته) (عەقلـەو فەلسەفەیه) (چاکردن و شکاندنه).. ئەوه هەمووی هەم شریعەته و هەم سروشتیه و هـەم سروشتی ئادەمیزادیشه.. جا(حیکمەت) مانای یەك لایەنی نیه تـەنیا تۆ(توند+ چـەك+ جەنگ+ سزا+ شکاندن+) بێت یان پێچەوانەکانی، بەڵکو(حیکمەت و میـان رِەوی و ئەسلی ئیسلام) ئەوەیه بەووردی بەپێی پێویستی هەر دۆخێك بقەبڵێنی و پیادەی بکەی.

---

[1] لەقەناتی جەزیره . الشریعة و الحیاة

[2] هەمان سەرچاوه

نموونەی (محفوظ نحناح) لە جزائیر گەلێ زیندوە لایەنگری ئنقلابە عسکریەکەی کرد لەدژی دیموکراسی و ئیسلامیەکان لە ١٩٩١، چەندین هەڵوێستیان پێ گۆری و بەیانیان پێ دەرکرد، دژایەتی بزوتنەوەی ئیسلامی جەزائیریان پێ کرد، زۆر شانازی دەکرد گوایە ئەو خاوەنی مێژووی چەکداری و میلیشیایی نیە، هەردەم سەرزەنشتی جهاد و بەرگری نیشتمانی و میلیشیایی و پێشمەرگایەتی دەکرد هەر بۆ ئەوەی بتوانێ بەشداری هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی جەزائیرلە١٥/٤/١٩٩٩ بکات، کەچی لە بڕیارێکی(مجلس الامناء الدستور)دا محفوظ نحناح مافی خۆ هەڵبژاردنی لێ سەندرایەوە چونکە(شەرەفی بەرگری جەزائیری) نەبوو! ئەو کاتی پێش مەرگە نەبووەو بەو شێوەیە ووتارەکانی خۆی لە دژی جهاد و شۆرش بووە ئەو گۆڕەی هیوای تیاناشت..، لە کوردستانیش ئەگەر ئیسلامیەکانی جیهادی بەشداری شۆرشیان نەکردبایە ئەوا ئەو دەردەش بۆ یەککگرتوو ئامادە بوو، هێشتاش ئەگەریش ماوە بڵێین یەککگرتوو بەشداری شۆرشی نەکردووە.

٦. لە کاتێکدا دەبینین لەسەرزاری(د. توفیق شناوی- عضو هیئة المؤسسة) ئیخوان دەڵێت: ئێمە لە پێناو فەلەستین دروست بووینە[1] و دۆست و دوژمنمان لە جەمسەرەکانی جیهانی لەسەر بنچینەی دۆست و دوژمنایەتی عەرەبە، کە زۆر جار بەو ڕوانگەیە نەك وەك میللەتی کورد تێك ناکەینەوە هەر دژیشین، مادام تەرازوو ببتە نەتەوەگەری ئەوا یەکێتی نامێنێ یەکسەر لە(مثل المؤمنین فی توادهم.....) وەردەگەرێ بۆ یاسای(مصائب قوم عند قوم فوائد)... هەر لەسەرئەو بنچینە چەوتە بوو ئەو هەموو مەینەتە بەسەر کورد هات ویژدانیان نەبزواند بەیانێك دژی ناشیونالیزم و شۆڤینیەتی عەرەب و بەعس دەرکەن، هەرچەندە ئەوان بەشدار نەبووینە بە پێچەوانەی باقی عەلمانیە عەرەب و نەتەوەگەریەکان بەڵام گلەییەکە بەپێی مەزنی تەرازووی ئیسلامە.

جا پرسیاری گرنگ ئەوەیە ئەگەر ئەوانە لە پێناو فەلەستین دروست بووینە ئەی لە کوردستان دەبێت لە پێناوی چی دروست بن؟ و کوا بەرهەمی ٧٠ ساڵ؟ کواوکوا...، پرسیارە سادەکە ئەوەیە ئەگەر بەرژەوەندیەکی نەتەوەیی کوردی و عەرەبی تێك گیرا (وەتێکیش گیراوە)ئایا(یەککگرتوو) بەپێی(توجیە مرکزی) نابتە بەشێك لە دژە بەرژەوەندی ؟ بەلایەنی کەمەوە نابتە بێ لایەن.

---

[1] برنامج الاتجاه المعاکس- شەوی ١٤- ١٥/٧/١٩٩٨ الجزیرە

بۆ ئـەوەی کـورد بەگشـتی وئیسـلامیەکانیش بـە تایبـەتی چـیتر مزایـدەی کیشـەی فلستینیان بەسەر نەکرێ ئەوا بەراوردیکی خێرای هەردووکیشەی فلسـتین وکـورد دەکـەین دەبینین هەردوولا ڕەوان بەلام هیشتا کیشەی کورد ڕەواترەو شایستەی زیـاتری بەدەولـەت بوونی هەیە،زۆر بەکورتی لایەنە لەیەکچووەکانی پیشان دەدەین :

١ـ هەردوولایان لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم(١٩١٤-١٩١٨) ولـە کـۆنگرەی (سـایکس پیکـۆ) نەخشـەی دابەشـی ومەینەتیان بۆ دانرا.

٢ـ مەینەتی هەردوولا لەوە هات ناوچەکەیان دابەش کردو دەوڵەتیان بۆ دروست کردن کەچی کوردو فلستینیان بێ بەش کرد.

٣ـ مەینەتی هەردوولا لەیەك کارخانە دروست بووە، داگیرکـەری هـەردوولا بەیـەك (بەشـی ٧ی سیڤەر)دروسـت بـون، عیراقی داگیرکەری کوردستان بە پێی مادەی ٩٤ دروست بوو ئیسرائیلی داگیرکەری فلستینیش بە مادەی ٩٥.

٤ـ کوردستان بە پێی بڕیارەکانی سایکس پیکۆو سان ریمۆو لۆزان بۆ چوار بەشـی سـەرەکی دابەشـکرا فلسـتینیش بـە هەمان بڕیارو لەکۆتاییەکەی بە بڕیاری ١٨١ بۆ چوار پارچە دابەشکرا، بەم شێوەیە:

أـ ٥٥٪ی فلستین بۆ دەوڵەتی ئیسرائیل تا ئێستاش عەرەبی ئەو ناوچەیە بە عەرەبی ١٩٤٨ ناودەبرێن.

ب ـ غەزە بۆ میسر.

ج ـ زیفە بۆ ئوردەن.

د ـ ناوچەی قودس بۆ نێودەوڵەتی .

٥ ـ هەردوولا بە پێی (مادەی ٢٢ی بەشی یەکەمی عەهدی عوسبەتولئومەم)کەوتنە ژێر سیستەمی ئینتدابی دەوڵەتـە داگیرکەرەکەو لەوێش بۆ ژێر ئینتدابی بەریتانی.

٦ـ بە هۆی ڕێکەوتنی مەلیك فەیسەل وحایم وایزمان عیراق وفلستین دروست کران، تیایدا هەردوولا کەوتنە مەینەتی

٧ـ هەردوولا ئەو ڕێسایەیان بەسەر پیادەدەبێ کە جمال عبدالناسر بۆ (جۆن کەنەدی) نوسیویەتی لەوەڵامی ئەودروشـەی (هرتزل ـ نیشتمانێکی بێ خاوەن بۆ میلەتێکی بێ نیشتمان)دەڵێ: فلستین نیشـتمانی بـێ خـاوەن نیـە تـا پێشکەشـی میلەتێکی بێ نیشتمان بکرێت، کوردستانیش ئاوا نیشتمانێکی بێ خاوەن نیە ....، لەلایەکی تر دەڵێ:(لقد اعطـى مـن لایملك، وعدا لمن لایستحق، ثم إستطاع اثنان (من لایملك ومن لایستحق)بالقوة والخديعة ان يسلباصاحب الحق الشرعی حقة فیما یملکة وفیما یستحقة)[1]، ئەوە کت ومت کوردستانیشە

٨ ـ هەردوولا دووچاری داگیرکاریەکی دەوڵەتی تازە دروستکراوو نامۆ بون ،وەك نمونـە دەولـەتی عـیراق وەك دەولـەتی ئیسرائیل دروست کراوە تا ئەو ساتەش نە دامەزرینەرەکەی دیاری کراوە نە ڕۆژی نیشتمانیشی.

---

[1]ـ دەقی نامەی جمال عبدالناصرلەوەڵامی نامەکەی١١/مایۆ/١٩٦١ی (ج کەنەدی) سەرۆکی ئەمریکالەکتێبی((فلسطين في رسائل عبدالناصر وكندي ص٢٢-)

٩ـــ هــەردوولا دووچــاری چەوســاندنەوە وپاكتــاوی ڕەگــەزی بوینــە، لــە فلســتین (مســتەوتنی یــەهودی) لەكوردستانیش(مستەوتنی تەعریب) .

١٠ـ شۆرشی هەردوولا بەتیۆروتێكدەرو ناووناوتۆرەی تر وەسف دەكرێت، لە پرۆتۆكۆلی(ژ:١٩) شۆرش بـە (سـەگ بـە فیل ڕەوین) وەسف دەكات

...لەگەل زۆر لای تری وێك چوو.

جیاوازیەكانی: هەندێ جیاوازیشی هەیە

١ ـ كوردستان هەر دەسەلاتی كوردی تیا بوە لە فەلستین دەســەلاتی تایبــەتی عــەرەبی تیـا هەلنەكـەوتوە تـەنها لـە چوارچێوەی خیلافەتی ئیسلامیی بوە

٢ـ لەسەردەمی عوسمانی قودس سنجاق بوو كەچی كوردستان لەسەرووی ویلایەت ولە ئاستی ئیالەت بوو.

٣ـ ناوەكەشی گوزارش لە پەیوەندیەكی مێژوویی وجوگرافی وكۆمەلایەتی و سیاسی ویاسـایی خـاكی كـوردان دەكـا، بەلام فلستین ناوێكە گوزارش لەو پەیوەندیە لەگەل عەرەب ناكا، لە بنەچەشدا ناوەكە یۆنانیـە ودەگـوترێ یەكـەم جـار هیرۆدۆتس بەكاری هێناوە.

٣ـ شان بەشانی عەرەب گەلی یەهودیشی لێبوە ناویان (سابرا) بوە، لە كوردستان عەرەبی لێنەبوەبەكۆمەل.

٤ـ ئەوان ئێستا ولاتانی عەرەبیان لە پشتە بەلام كورد بێ پشتیوانە.

٥ـ دەولەتی داگیركەری فلستین لە چاو داگیركەری كوردستان بە ویژدان ترو دیموكراسی ترە.

٦ـ داگیركەری فلستین هەردوولا یەك ڕەگەزن هەروەك لە دیباجەی ڕێكەوتنامەی فیصل وایزمان هاتوەو لـە ئـەدەبیاتی نەوەی یەكەمی ئەیاری عروبی وادەهات، كەچی داگیركەری كورد (جگە لەفارس) ئەوانی تر لەگەل كورد یەك ڕەگەز نین.

...لەگەل زۆر ووردە خالی تر.

لەهەمو ئەوانەی سەروو دەردەكەوێ كە هەردوولای گـەلی فلسـتین وكـورد چەوسـاینەوەو زولمیـان لێكـراوە ،هـەردوولا شایستەی دەولەتن ،بەلام بە پێی یاسای نیودەولەتی وشریعەت ومێژووشەوە كورد زیاتر هەقی دەولەت بوونی هەیە،بۆیە چیتر ئیسلامیەكانی كوردستان نابێ ڕازی وبێ دەنگ بن بەمزایدەی عەرەب بەسەریان.

٧. ئەزموونی(ڕەوتی مركزی) گرفتی زۆرە وەك(ئەزموونی شـیوعیەت) سـەرەڕای ئـەو تواناو تكنەلۆجیایە بـەهێزەی سـۆڤیەتی بـۆ پشـتیوانی كەچـی شكسـتی هێنـا، دیسـان دەبێتەوە(تضحیة الجزء من اجل الكل)، ئینجا ئەو ناوەندەی بڕیار لەهـەر شـوێنێك بێـت ئەوا بەپێی ئاسەوارو ڕەوتی كۆمەلایـەتی و سیاسـی دەروونـی ئـەو شـوێنە دەروازەكـانی عەقل و بڕیار و هەلوێستی لێ دروست دەبێت جیاوازە لەگەلّ ئێرە، دەبتە هۆی بوونی لـق بە پاشكۆی ئەسل و كۆمەلێك سەرەنجامی ترسناكی لێ دێتەدی و دووچاری دوگمـاتیزمی و بێ هەلوێستی و بڕیاری نالۆژیكی دەبێ.

٨. ئەو جۆرە(پاشکۆییە) لەژێر ڕۆشنایی (عولەمە) پینە ناکرێت، چونکە جاران ئەندامانی هەر حزبێکی سیاسی دەینواڕیە جیهان لە ڕێگەی عەقلی چەند مونەزیرێکی ئەو حیزبە، دەیان توانی هەندێ کەم وزیاد بۆ ڕووداوەکان بکەن پێشانی ئەندامانی بدەن بەڵام ئەمڕۆ هەر ئەندامێك ڕاستەوخۆ لەگەڵ هەموو جیهان تەفاعول دەکات و کونترۆل ناکرێت بە چەواشەیی.

٩. بەخەست تر بڵێین(ئاشتی) و(گفت و گۆ) و(گەلالەی شارستانی)... ئاواتێکە لەو جیهانەی ئێستا تەنیا پەخشانێکە لە دورگە جوانەکەی یۆتوپیا، ئاشتی (بڕی پۆزەتیڤی) نیە بۆیە هەروەك بەهەموو تاریکی جیهان تروسکە ئاگرێکی بەزەڕیان پێ ناکوژێتەوە، هەموو بێ دەنگی جیهان چرپەیەکیان پێ کپ ناکرێتەوە بەهەموو ئاشتی جیهانیش شەڕانگێزێکیان پێ عاقل ناکرێتەوە، کەی نێچیرێك توانیویەتی بێ هەلاتن بە ئاشتیانە لەدەست دڕندەیەك ڕزگار بێت، کەی نرکەی شێرو هاواری کارمامزێك(گفتو گۆیە!) ڕەنگە(گفتو گۆو دیالۆگ) بێت لەبارەی ئەوەی ئایا کارمامزەکە بەخۆشی خۆی دەدا بەدەست بۆ خواردن یان بەڕاوە ڕاو، یان دیالۆگ کردن لەسەر ئەوەی ئاخۆ بەهێز دەڵێتە بێ هێزەکە وەرە بە دیموکراسیانە ڕێ یەك هەڵبژێرە : ئاخۆ بەبرژاوی بتخۆم یان بەکولاوی، لە پێش ڕا سەرت ببڕم یان لە پشت ڕا. بەچ ئامرازێك پێت خۆشە بە پارچە پارچەت بکەم.... (دیگۆل) بەئاشکراتر ووتویەتی دەرگای ئاشتی بە کلیلی هێزدەکرێتەوە، بۆیە هەریەکە لە نمونەی (لاڕوومەتەکەی –ئینجیل)وبەری درەختەکەی (حسن بەننا)و هاوکێشەکەی(ابو حسن الندوی- چاکردنی کۆمەڵ لە(تاك) ڕا یەك مانا دەبەخشێ، بە کوورتی زۆربەی خاڵە لاوازەکانی تەیاری یەکەم دەبتە خاڵی لاوازی یەکگرتووش

١٠. لە کوردستانیش دروست بوونی فرە لایەنی ئیسلامی زیانێکی زۆری لە ڕابوون داوە لەوانە: چەواشەکردن، بێ متمانەیی، گومان لە تەقوا، دەرکەوتنی مەبەستەکە بەلای خەلکەوە بۆ کورسی و سیاسەتە.. ئی دی.. زیانەکانی لە زۆریان ناژمێررێت، جگە لە (حوکمە) شەرعیەکان لەبارەی دوو.(دەعوە) وسەرەنجامەکانی،..

١١. لەئەزموونی سوودانی ئێستا دیاردەیەکی کوشندە تر دەرکەوت، لە خیتابی سیاسی(برایان) دا هاتووە کە بوونیان ئامرازە وئامانج نیە، ئامانج (شەریعەتی ئیسلامە و حکومەتێکی ئیسلامیە جا هەر یەکێك بێت) کەچی لە سودان حکومەتەکەی (الجبهه القومیه الاسلامیه)ی ترابی ئیسلامی بوو، ئیخوان وەك حزب خۆیان حەل نەکرد و هەر

بەجیا کاری سیاسیان دەکرد... ئەوەی لێڵە ئاخۆ خۆیان حزبێکی ئیسلامی لە دوای حوکمی ئیسلاما چی دەوێت؟ لە کێشەکەی نێوان د. ترابی و بەشیر نەبوونە(نێوان کەر) بەڵکو لایەنگری (غالب) بوون ؟ لە کوردستانیش لە کێشەی نێو بزوتنەوە بە ڕۆڵێکی وا هاوتایان بینی.

١٢. نابێت لە یاد بکەین هەتا بە(امر بالمعروف) (٢) کەس چاك دەکەی دەسەڵاتدارێك بە(امر بالمنكر) (٥) کەس تێك دەدا، راست و دروستی ئەو(متراجحە- ناکێشە) بەژمارە بۆمان دەسەلمێنێ لەو (٧٠) ساڵە ئەزموونی برایان،سەرەڕای ئەوەی مرۆڤی عەوام لایەنە خراپەکەی بەسانایی تر دەوروژێنێ لە لایەنە چاکەکەی کە زیاتر یارمەتی دەری تێکدانە.

١٣ ئەو چەمکانە سنووریان لەسەریەکە هەر زیادە ڕەو یەك کەمێکیش بێت لە ئاقاری دووەم دەدوۆزرێیتەوە، وەك(نفس واهواء)، (المعاشرة والارضاء)، (عەقلی و عەلمانی)، (سمع وطاعة وخذلان)، (سلام و الاستسلام)، (وورییایی وترس)، (حیاة وحب الدنیا)(بەرژەوەندی گشتی وحزبی) وە هەریەکە لە (حکمەت و تنازول)، (حکمەت و تەسلیم بوون)، (حکمەت و وەلاء)، (حکمەت و هەلاتن)، (حکمەت و دعوه الجاهلیە)، (حکمەت تأیید الظلم)، (توکل العفوی)، (توکل و بێ ئەسبابی) (صبر و الضلالة)، (صبر و تەمبەڵی)، (صبر و ترك الجهاد).. هتد لەلایەکی تریش (جرأه والجدال)، (حق و غیبەت)، (حق و سوء المعاملە)... هتد. لەوانە تێکەڵی هەیەو زۆربەی سنوورەکان بەزێنراون بە ویستی حزبیانە و خۆپاراستن نەك ویستی ئیسلامیانە.

١٤. لە جیاتی هەڵوەستە لەسەر ڕابوونی سیاسی و پرۆگرام با تێچاوەك بدەینە دروشمەکەی (ئازادی- برایەتی- دادپەروەری) بەووردی (دانایانە) گونجاوە لەگەڵ بەرنامەی سیاسی کەلە فکری سیاسی جیایە، دروشمی هەر لایەنێك بریتیە لە بەڵگە نەویستەکانی(بدیهیات Axioms) فکری ئەو لایەنەیە،بۆیەچەند(قل ما دل)بێت زانستی ترە،بەڵام بەسەرنجێکی سەرەتایی‌دەبینین سیفەتی(بەدیهیات) ی نیە، ئازادی لە برایەتی دا هەیە و هەردووکیشیان لە دادپەروەری هەیە بۆیە وەك زانستی(دروشم) دەبوایە (دادپەروەری)بەتەنها دروشم بوایە. ئینجا ئەو دروشمە(سێ کوچکان)ە دەگەڕێتەوە بۆ کەلتوری نا ئیسلامی، یەکەم جار لە ئەدەبیاتی یۆنانی (ئازادی و یەکسانی) لە(جمهوریە

افلاتون-   ل٢٥٥)بەدی دەکری، دوای لە بزوتنەوەی ماسۆنی* ئینجا شۆرشی فەرەنسی(ئازادی - برایەتی - یەکسانی)[1] ، دوای لە(بروتوکولات حکماء الصهیون)یش هاتووە، ئنجا(اتحادالترقی)دروشمی سێکوچکە(ئازادی،یەکێتی،یەکسانی) بەرزکردەوە،هەروەهاحیزبی بەعسیش(یەکێتی—ئازادی- سۆسیالیستی)[2]،دەشکرێ سوود لە (ژ ك)ودوایش (ح د ك أ)ی وەرگرتبێت کە ئەوانیش دروشمی (ئیسلامەتی، کوردایەتی، تەمەدون، دادگەری) یان هەلگرتبوو.

١٥- نەیتوانی ئەو گرفتانەی کەلەسەرەتای ڕابوونی ئیسلامی تۆمارمان کرد بە گوتاری سیاسی (گۆتە و کردە) ئەوتەم و مژانە بڕوێنینەوە، ئەوەی ڕاستەقینەش بوو بوێرانە لە کۆنگرەکانیان دانیان پیاهێنابوایە و ڕاستیان بکردبایەوە، لەوانە بەشداری نەکردنی یەکگرتوو لە شۆرشی شاخی بزوتنەوەی کوردایەتی، بێ هەلۆیستی بەشێك لە ئیسلامیەکانی جهان بەرامبەر بە کێشەی کورد،سنوری نێوان فکری ئیسلامی و فکری ناشیونالیزمی شۆڤینی عەرەبی، ئەنفال، ڕەگ و ڕیشەی مەینەتی کورد.... هتد.

١٦- لە هاوپەیمانیەتی دا زیاتر لەگەلّ عەلمانیەکان نزیك دەبنەوە ستراتیجیانە (یاخود ڕاشکاوانە تر لە دەسەلاّتدارانی عەلمانی)، کەچی لەگەلّ ئیسلامیەکان هەنگاو و هاوپەیمانیان زیاتر تاکتیکیە، بە دەگمەن لە کێشەکان لەبەرەی ئیسلامی بووینە، بەلاّم لە(ژووری عەمەلیات) بووە لەگەلّ(ی. ن. ك) و(حزبی زەحمەت کێشان) و(سۆشیالیست) و..لە دژی (أنصار السلام) ئەگەر چی بەردەوامیش بانگێشەی ئەنتی میلیشایی دەکا.

* لەپرۆتۆکۆلی زایۆنی ژمارە (١)دروشمی : (برایەتی —ئازادی —یەکسانی)هەلگرتووە

[1] لە ئیستاوەش لەمادەی (٢)ی دەستوری فرنسا هەمان دروشم هەیە، ئەمەوە دەقەکەیەتی:
مادة(٢): فرنسا جمهورية لا تتجزأ علمانية ديمقراطية اجتماعية وهي تضمن المساواة أمام القانون لجميع المواطنين دون تمييز بسبب الأصل أو أو الدين وهي تحترم كل المعتقدات .
النشيد الوطني : "المارسلييز".
شعار الجمهورية : "الحرية والمساواة والإخاء.
ومبدؤها : حكومة الشعب بالشعب وللشعب .

[2] یەکەم جار لە دەستوری (تەئسیسی) حزبی بەعس (کە لە٤-٦/٤/١٩٤٧ دەرچوە) لەدیباجەکەی ئەو دروشمە واتۆمارکرا: البعث العربي الاشتراكي حركة قومية شعبية انقلابية تناضل في سبيل الوحدة العربية والحرية الاشتراكية

لەسەرهەمان مەبەست پرۆژەکانی یەکگرتوو بۆ ئاشت بوونەوە لە خولی یەکەمی براکوژی١٩٩٣ تەنها بۆ (پ. د. ك) و(ی. ن. ك) بوو، کەچی بزوتنەوەی ئیسلامیشی لایەنێکی شەڕەکە بووە، وەیەکەم لیستیشیان لەهەڵبژاردن هاوبەش بووە،هەر بەو بۆنەیەوە دیسان پەیوەندی یەکگرتوو لەگەل بزوتنەوەو دوایش کۆمەلگەلێ جار تاکتیکی بووە، تا بزوتنەوە بە هێز بوو بە لیستی هاوبەش دابەزین لە یەکەم هەلبژاردن*، دوای لاواز بوونیان ئامادە نەبوو بەرەشیان لەگەل دروست بکا، بەبیانوی ئەوەی گوایە سەردەمی بەرە نەماوە! کەچی لەگەل لایەنە عەلمانیەکانی کرد،لەسالانی ١٩٩٥ زنجیرەیەك لێکۆڵینەوەی زۆر شەرعیانەشیان لە رۆژنامەی یەکگرتوو بلاو کردەوە تیایدا سەلماندیان کە بەرە شەرعیە، ئیتر لە ٢٠٠٥ سەلماندیانەوە کە ناشەرعیە ئەوەش هەمان سیاسەتە کە لەبابەتی (ی ن ك)باسمان کرد کە مام جلال لە ماوەی سالێك سەلماندی ٣ بال لە نیو یەکیتی دروستە، کەچی دوای یەکگرتنەوەی خەتی گشتی و بزوتنەوەی سوشیالیستی سەلماندیوە کە ٢ بال دروستە و هەروەها سەرنج بدەوە مەسەلەی بەفری برژاوەکە، ئیتر ناهەقی رەخنەگران نیە کە دەڵێن یەکگرتوو سیاسەت دەکا واتە سیاسەتی میکافیلی نەك ئاینی، کەواتە بەلای کەمەوە حزبایەتیەکەی خەست ترە لە ئاینداریەکەی، هەرچەندە زیاتر پاساوی یەکگرتوو ئەوەیە کە بزوتنەوە بێ سەرو بەرە، بەلام دوای لەگەل کۆمەلیش هەروابوون .

١٧- لەبارەی کێشەی کورد، ئەگەرچی بەشداری شۆرشەکانی کوردی نەکردووە کەمتریش بە راگەیاندن و جم جۆلی سیاسیش نەبینراوە پالپشتی ئەو کێشە رەوایەبکا... لە کاتێکدا پێویست بوو خۆی بکاتە خاوەنی ئەو کێشەیە،..ئەو کێشەیەی بەناوەرۆکەوە بکردبایە بەشێك لە کێشەی ئیسلامی، هەروەك کێشەی فەلەستین و کشمیر و خوارووی لبنان و چیچان و بۆسنە و کۆسۆفا....

١٨- بەهۆی هەندێ تێروانینی تایبەت کە لە روانگەی شۆڤینیەتی عروبە هەلدەقولا وای لە(یەکگرتوو) کردبوو:

ا. خۆی لە مێژووی کوردستان و سەرکردە ئاینیەکانی ئاوێر بکا.

ب. لەبەر هەمان هۆ وای لێ کردووە ئەزموونەکانی ئیسلامی ئێران و عێراقی نوێ و بزوتنەوە جیهادیەکان و سەروەری بزوتنەوەی ئیسلامی لە نێو جولانەوەی کوردایەتی بە

* ئەوکاتی یەکگرتوو جار نەدرابوو بە ناوی خێر خوازی ئیشیان دەکرد

مولکی خۆی نەزانی، ئیتر لەلایەن فکرو دام و دەزگاکانی عەلمانی بەسانایی یەکگرتوو بە قەوارەیەکی نامۆ و بێ کەس و نارەسەنی لە قەلەم بدەن، مادام لە مێژوو و واقع بەو شێوەیە خۆی دابڕنی.

١٩- لەبەر هەمان هۆی سەروو یەکگرتوو بوێری نەکردووە جاڕیدا کە عێراق دروست کراوی ئیمپریالیزمە لەدژی گەلانی ناوچەکە، هیچ ڕەسەنایەتیەکی جوگرافی و مێژوویی و نیشتمانی و کۆمەلایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و کەلتووری و ئاینی نیە، تاکە دەولەتێکی دەگمەنە کە ڕۆژی ئازادی وجەژنی رزگاری نیە، کوردستان ڕەسەن ترە لە عێراق کەچی تا پێش ڕاپەرین هەر عیراقی بوو، کوردستانی نەبووە، تا ئەوساتەش زیاتر چارەسەریەکانی بۆ کێشەی کورد لە ژێر کاریگەری نەتەوە گەری عەرەب و سایکس پیکۆیە نەك ئیسلامی.

٢٠- ئەو ڕیسا (سیاسی و فیقهیەی) کە دەڵێ (اینما وجدت المصلحه فهو الشرع)... هەڵبەتە ئەوە بە پێوانەو تەرازووی(ئومە) -واتە مەبەستی مصلحەتی ئومە- ئیتر لێرە بوار هەیە خوار بکرێتەوە، ئەو بەرژەوەندیە بە تەرازوو و پێوانەی حزبی هەڵسەنگێنرێ و چۆن(بەرژەوەندی) حزبەکە بخوازێ ئاوا بە(شرع) ی بزانن نەك بەرژەوەندی (ئومەت) یان(مقاصدی ئیسلام)... ئەوەیان زۆر بەزەقی لە بەشێکی زۆری هەڵوێستەکانی (یەکگرتوو) بەدی دەکرێ و لێی بویتە خالی لاواز.

٢١- ئەوڕووبەڕووبوونەی لەگەل پارتی لە ناوچەکانی بادینان لە ٦ /١٢/ ٢٠٠٦ زۆر کاریگەر بوو، نەك لەبەر زەرەزیان، بەلکو کاریگەریەکە لە خودی پرۆژە ستراتیجیەکەی یەکگرتوو بوو، چونکە زۆر بە زەحمەت لەو کوردستانە جەنگلاویە متمانەیەکی دروست کردبوو، گوایە بێ میلیشیای وچەك زامنی بەتەنهای خۆ لادانە لە برا کوژی و ئەزیەتی ئیسلامیەکان، تائەو رادەیە بە گالتە جاڕی گەلێ جار وەسفی شەری براکوژی کەلاری نێوان یەکێتی وبزوتنەوە یان دەکرد گوایە لەسەر "قازێك" بووە، مەبەست لەوەیە چەك هەلگرتن وا نزیکە بەلایە،..ئیترلە پاش ئەو ڕووداوە پرسیاری قورس دروست بوو ئەگەر شەری نێوان بزوتنەوەو یەکیتی لەسەر قازێك بووە ئەدی یەکگرتوو وپارتی لەسەر چی بوو؟!

زۆر خالی تریش هەیە لە ڕەوتی بابەتی خۆی باسی دەکەین

تێبینـــی: دووبـاره دەبـێ نـوێی بکەینـەوه ئـەو هەڵسـەنگاندنه تـا ۲۰۰۷ەو ۲۰۰۹ پێداچوونەوەیەکی بۆ کراوه ئیستا یـەکگرتوو گۆرانکـاری بـە ئیجـابی بـەرەو کوردایـەتی ودیموکراسی ودەست گۆڕی دەسەلات هەنگاوی ناوه.

خاڵە لاوازەکانی بزوتنەوەو کۆمەڵ:

ئـەو لایـەن و مەدرەسـانەی درەختیـان سـەوزه خـاوەن مـەبادیئن، حسـابی نـاوەخۆو دەرەکیان بۆ دەکرێ.. زیاتر لە پەند و ڕەوتـدا دەولەمەنـدترن بۆیـە زیـاتر ئەکەوێتـە ژێـر توێژینەوه و تێبینی و هەڵوەستە، لە گشتی دەسـت پـێ دەکـەین لـە کوردسـتان سـاغی دەکەینەوه کە لەو ساتەدا زیاتر کۆمەڵی ئیسلامی دەگرێتەوه.

١ ئەو بەشە بە ڕێکی قۆناغەکانی گەشەکردنی (زەمینەی فکـری ئیسـلامی- فکـری سیاسی- بەرنامەی سیاسی- ڕێکخستن- دۆخی شۆرشگێری – شـۆرش- موئەسەسـاتی مەدەنی و ئیداری- پرۆژەی تێرو تەسەل-) تێنەپەریوه، نەشیتوانیوه قـەرەبۆی ئـەو بازدانە بکاتەوه، بۆیە لەسەره تای دروست بوونیەوه لە ۱۹۸۷وه بـە ناتـەواوی سیاسـی و ئیستراتیژی ودبلۆماسی و ڕێکخستنی هاتووه، مێژووی زیاتر دوو بەرەکی بـووه، ئـەوەش دەبتە سەرچاوەی کۆمەڵێك سەلبیاتی تر لەکۆتایی تۆماری دەکەین

۲. هـەر لەسـەرەتا تـا ئـەو نووسـینەش قـەیرانی نـەبوونی ووردی پـلان و نەخشـەو سـتراتیژیەتی هەیـە لـەبارەی: ڕیکخسـتن، دپلۆماسـیەت، دەعـوه، ڕاگەیانـدن، ئیـداره، دەسەلاتەکان، فقهەکانی(ممکن، موازنه، واقع، اولویات،....) ئەگینا لە ڕاپەڕینەوەش تـا ئەو دواییەش ئەوان پالێوراتر بوون بۆ سەرکردایەتی کـورد لەچـاو حزبـە عەلمانیـەکان کـە دەسـت کـورت ببـون لـە بنـەمای ئایـدۆلۆژی و ئامـانج و راسـتی و دروسـتی،تەنانەت ئەمریکاش ئەو حیسابە مەزنەی بۆ کردبوون لە بەڵگەنامـەی ئـەمریکی بریـاری ژ:۱۳ ـ ۹۹ی سـەرۆك كۆمـاری ئـەمریکی لـە٤/٢/١٩٩٩بزوتنـەوەی ئیسـلامی لـە سـێیەمین حزبەکاریگەریەکانی(۷حزبە کاریگەریانـەی عێـراق)ه: ویفـاق ـ موئتەمـەر ـ بزوتنـەوه ـ پارتی ـ ملکی ـ یەکێتی ـ مجلس ئەعلا) نێو عێراق پۆلین کرابوو.

۳. "فکری سیاسی" کۆمەڵێك ئامانجی دوورترن و جیاشە لەبەرنامەی سیاسـی، بۆیـە بەرنامەی سیاسی ئەو لایەنەیە بۆ گۆڕینی قۆناغێك لەو واقعە یان لایـەنێك لێـی، نابێـت تێکەل یەك بکرێن، ئەگینا دەبتە هۆی تێکـەل بـوونی (ئامانجـە دوورەکـان و نزیکـەکان)

(گرنگ و لاوەکیەکان) (أصـول و فـروع) (واقـع و داهـاتوو) (رەمـەکی و پـڕۆژە) (خلـط الاوراق و ڕێزکردن)..، بۆیەش دەبینین زۆر سەرئێشەی بۆ دروست بـووە لەسـەر ووروژانـی بابەتێك کەلەبەرنامەی سیاسـیدا نیـە، ئـەو زاراوە ئیسـلامیانە: دار الحـرب، دار الکفـر، جهاد، دار الاسلام،.. ئەوانە لە بەرنامەی سیاسی نین، بەڵکو لەفکری سیاسین، پێغەمبـەر (د. خ) موتەبیقێکی بێ هاوتا بووە لەلێك جیاکردنەوەی (فیکری سیاسـی) لە(بەرنامـەی سیاسی)، هەر بۆیەش دەبوایە جارێ بزوتنەوە ئیسلامیەکان بزوتنەوەی "بەرەو ئیسلامی" بوونایە نەك ئیسلامی تەواو هەم لەهـەلس کـەوت هـەم لـە پـەیرەو و ئامـانج خوازیـدا، بەپێچەوانەوە زۆربەی جار فکری سیلسی وبەرنامەی سیاسی تیکەل کراوە،هەر بـە نموونـە لە بنەچەدا (بەیعەت)بۆ دروست کردنی دەولەتە و(عەقدی فکریش) بۆ حزبە، کەچی لـێرە بەیعەت وەردەگیرا بۆ ریکخستن، پەیرەو کردنی شەریعەتیش نەبوو، لە بۆ شورشیش دەشی بەیعەت وەرگیری، لەراستیدا بازدان بوو گەلی جاری تریش کونتاکت کردن بوو بێ محاویلـە لەگەل (زەخت العالی)و دەسوتان

٤. تا ئێستا گوتارێکی سیاسی ئیسلامی روونی نیە لەبارەی هەڵوێستە بنچـینەکانی: چۆنیەتی ڕزگاربوونی کوردستان، دەسەڵاتی ناوەندی، ژیانی سیاسـی، بـەرە، دیموکراسـی، فرەلایەنی، هەڵبژاردن، دانوستان، پارچـەکانی تـری کوردسـتان، تکنۆلۆژجیـا، پەیوەنـدی فقهو سیاسەت، ئافرەت، دادگەری،کەمایەتیە ئاینی ومەزهەبی کوردستان... هتد.

٥. بۆئەوەی هەر لایەنێکی سیاسی خۆی هەڵسەنگێنی،نابێ نەعامەییانە بێت، دیـارە ئەوەی بەنەخشە و عەقل هەڵەیەك دەست نیشان دەکرێ شـیرنە، ئـەوەی ڕووداویـش پێـی دەسەلمێنی تاڵە، بۆیە(ڕەخنە لە خۆ) دینەمۆی چاکسـازی ئـەو لایەنەیـە کەبەشـی هـەرە زۆری خۆی لە(ڕاپۆرتی سیاسی) ئەو لایەنە دەدۆزێتەوە، کەچی تـا ئێسـتا نـە بزوتنـەوەی کۆن نەکۆمەلیش (ڕاپۆرتی سیاسی) نیە،گوزارش لە بێ سەرو بەری مەنهـەجی وفکـری و ستراتیجی و هەڵویستەکانیان دەکا، بۆیە دەبینین فرە تەیارو فـرە ڕاو بۆچـونێکی زۆر جـار دژ بەیەکیشی تیایە کە دەردێکی کوشندەی هەر لایەنێکی ڕادیکالیە.

٦. نەبوونی پڕۆژەیەکی سیاسی و فکری و نیشتمانی و ئابووری بوویتە هۆی.

أ- نا هەماهەنگی نێوان(بەرنامەو واقعی)، (دیدو پەیرەوی)، (تاکتیـك و سـتراتیژی) (سەرکردایەتی و بنکەی) (سیاسی و عـەسکەری)....

ب- بوونی قەیرانی ماددی.

ج- لاسایی کەرەوە بێت نەك پێشڕەو.

د- لەئەزموونی سەرکردە و بنکە چ وەك وولآت چ وەك حزب، ئەو سەرکردانەی هەردەم نامەرکەزیانە بڕیارو فەرمانەکانیان لەخوارەوەو گۆڕەپان ڕا دروست بووە سەرکەوتوو بوینە، ئەوەی لەپشت مەکتەب و مرکزیانە دروست بووە، تێکەوتوون، بۆیە وەزعی ئەندامێکی هەر لایەنێك پێوەرەکەیەتی، هەر بەنموونە حزبایەتی لە جیهانی سێ یەم(بە تایبەتی تەیاری عەلمانی) وایە حزبی دەسەلآتدار ئیمتیاز دەداتە ئەندامی خۆی و ئابلۆقەی یاسایی و ئابووری و ئیداری و زانستی و کۆمەلآیەتیش دەخاتە سەر ئەندامانی لایەنە بەدیلەکە لە چوارچێوی(تقریب القیادة و الضغط علی القواعد)، جا یان دەبێ نهێنیانە کاری سیاسی بکەن یان دەبێت هەردەم سەرکردە ئاگاداری خواروویێت، بەردەوام ڕێنمایی بدا ئەگینا سەرباری ئەو ئابلۆقانەی دەسەلآت ئەوا ئەندام و لایەنگرانیش دەبتە بارگرانی لەسەر ماڵ و خێزانی خۆی، لە کۆتاییدا ئەو سەرکردەیەی خۆشی لێ دەبێتە بەشێك لە ئابلۆقەکەو بەرەبەرە تەفاعولی ئەو حزبە لەگەڵ میللەت لە کار دەکەوێ.

٧. لەسەرەتا تا کۆتایی بزوتنەوە و دوای کۆمەلی ئیسلامیش نەهاتووە ئەو گرفتانەی لەسەرەتا تۆمارمان کرد لەگەڵ خالّە لاواز و سەرەنجامەکانی بتوێژنەوە چارەسەری فکری و گرفتە کردە ییەکانی بۆ بدۆزنەوە، بۆیە بەشی هەرەزۆری لای خەلکی بووەتە پرسیاری نەمر و ڕێگر لە تەفاعول کردن

٨. ئەو جۆرە بزوتنەوانە مادام پەیامی بۆ کۆمەڵ پێ یە ئەوا یەکەم جار پێویستی بە خۆناسین هەیە، هەر بۆیەش پێویستە هەمووئامرازو دەروازەیەکی ڕەوای بگرتایە بەر بۆ تێکەڵ بوون لەگەڵ چین و توێژە جیا جیاکانی کۆمەلگەی کوردستانی، وەك:

ا- لە ئامرازەکان: بەرە، حکومەت، بەرگری نیشتمانی، سانديکاکان، هەلّبژاردن،....

ب- خۆی بپارستبایە لە هەموو جۆرە خۆجیاکردنەوەیەکی سادەی وەك: پەنجە جولاندن، سونەتنەکردنی جومعە، سەلەوات لێ نەدان- بەتایبەتی لەوسەردەمەی (خەلکی عەوام) هەموو ئاینەکەیان لابچوك بۆتەوە بۆ نوێژ و جومعە و ئەحوال شەخصی جا هەر دەسکاریەك لەچەوتەکانیش دەبتە گۆتەی ئەوە ئاینەکی نوێ یە... بۆیە لە جیاتی تەرکیز لەسەر ئەو کێشە لاوەکیانە تەرکیز لەسەر سەرچاوەی کێشەکان بکرابایە- ، شێوازی(چاکسازی) وەك بنەماکانی ح. ابراهیم راست و دروستە کە بەهەڵەی خەلکی دەستی پێ کردوو(ووتی ئەستێرە، دوای مانگ، ڕۆژ،...) خودایە ! بۆ ئەوەی بیرو

فكريان له دوگماوه بجولێنێ ئینجا پێی وتن نەخێر خودا ئەوەیە کە ئەوانەی دروست کردووە، واتە لە هەڵەو شەرعی نائیسلامی دەستی پێ کرد بەڕاست و شەرعی و ئیسلامیانە کۆتایی پێ هێنان.

ج- بوویتە هۆی بەرپابوونی کێشەی نوێژ کەران لەگەڵ ئیسلامیەکان نەك عەلمانیەکان کە هەر نوێژ ناکەن، ئەوانە بە سادە دەردەکەوێ بەڵام ڕۆڵێکی گرنگی بینی.

٨. چاکترین نمونەی نیگەتیڤ لە(فقهەوە بۆ سیاسەت) لێرەوەیە،زۆربەی سەرچاوەکانی جیاوازی فکریەکانیان جیاوازیە فقهیەکانە، هەموو ئەو جیاوازیە فقهیانەی کۆن و نوێ هێنراوە لە ناو بزووتنەوەیەکی سیاسی تاقی بکەنەوە بەڕاستی باری قورس دەبێت،ئارامی بە خۆوە نابێنێ.

٩. دەردی(زیندی کوژی، مردی پەرست) لەناو میللەتی ئێمە وئیسلامیەکانیش هەیە، لە کاتێکدا واقع و داهاتوو گرنگکەیە، هەڵبەتە زانایانی سەردەمیش لە کێشەکانی سەردەم شارەزا ترن نەك زانایانی کۆن، بەتایبەتی لەبارەی (سیاسەت) زۆر کەمیشی لەسەر نووسراوەتەوە،بۆیە بۆ ئەو مەسەلانە زوّر نەگەڕێنەوە سەر سەرچاوە کۆنەکان

١٠. خۆی بزووتنەوەیەکی سیاسیە کەچی بابەتی(فقه السیاسه) و(فکر الاسلامی) و فقهەکانی (حوکم) و(جماعه)و(قیاده و الامامه) و(اقتصاد) (معاملات وعلاقات)... هتد بابەتی ناوەندی نەبووینە، زیاترگرنگی و شارەزای لە(فقهی احوال شخصی) بەس نیە بۆ سەرکردایەتی کردنی کۆمەڵێکی ئیسلامی لەو سەردەمەی عەولەمە، دوای وەك بەسەرهاتی ناو کەشتیەکەت لێ دێت کاتێ مامۆستایەك بە کەشتیەوانی ووت تۆ(علمی اصول) دەزانی؟ گوتی نەخێر، مامۆستا گوتی چارەگی عومرت بەلاش ڕۆیشتوە، مامۆستا گووتی ئەدی(علمی الکلام) ؟ گوتی نازانم، مامۆستا گوتی بەشەکی تری عومرت ڕۆیشتووە.... لەو کاتە شەپۆڵ هات کەشتیەوان بە مامۆستای ووت تۆ (علمی مەلەوانی) دەزانی؟ گوتی ناوەڵا... کەشتیەوان گوتی دەنا هەموو عومرت وا ڕۆیی و خنکا! واتە بەپێی (فقه الاولویات) فقهی مەلەوانی پێویست تربوو لە فقهی کەلام! . خۆ ئەو بابەتانە هەمووی لە(سیاسه الشرعیه) هاتووە کە بریتیە لە(اولویات، موازنە، تغیر، تدرج، واقع، حرکه، مقاصد..).

١١. سیستەمی (ڕابەری- یاخود ئەمیری) لە جیهان وەك سیستەمی (ملکی دەستوریه) یان(سەرۆکی دەستووری) یە، بەڵام لێرە لە دەسەڵاتی تنفیذی دایە

وسەرۆکی(مەکتەب سیاسی)یە، بۆیە هەموو ساتێك شایەنی بەرپابوونی کێشە هەیە لەگەڵی، جا ئەو کات کێشەی نێوان رابەرو دەزگایەك بەچ(مەرجەعیەتێکی) بالاتر یەك لا دەکرێتەوە؟ لە کۆتاییدا دەبێتە لێك ترازان هەروەك ڕوویدا لە ئەزموونی بزوتنەوە.

بەئەزموونیش دەرکەوتووە بەو شێوازە ناتوانێت تاسەر بێتە سەۆکی روحی، بۆیە دەبێت(رابەر) لەدەزگای تنفیذی نەبێت، و پیرۆزیەکەی بپارێزرێت خۆی دوا(مەرجەعیەتی) یەك لاکردنەوەکانی کێشە هەرە بالاَکانی ناو ئەو بزوتنەوەیە بێت، ئەزموونەکانی (ا. خمینی، نهرۆ و غاندی، علی عزت بیگۆفیج، سیهانوك،ملا مستەفا...) بەسەرکەوتوویی دروستیەکەی دەسەلمێنن، ئەزموونەکانی سەرکردەکانی ئەفغانستان، جزائیر، وولاَتانی عەرەب، کوردستانی ئێستا، صۆمال، چاد، یۆگسلافیا..... نمونەی پێچەوانەیەتی. دەردەکەی کوشندەتر دەبێت ئەگەر ئەو سەرکردە یە باوەشی فراوان نەبێت ئەوا هەر زوو تاقم تاقم و خەت و تەوەری جیا دروست دەبێت.

١٢. لەسەرووبەری ڕووخانی فکری شیوعیەت هەموو حیزبە ئیسلامیەکان بەدەوڵەمەندی فکری مابوونەوە کەچی ئەو عەمبارە فکریە مەزنانە بەکارنەهاتن تائێستاش، لایەنی تر لەسەر (باطل) توانیوەتی کۆمەڵێك مەفاهیم و تێڕوانینی بینا کردوە و (.. و جادلوا بالباطل ليدحضوا به الحق...)

١٣- لەسەر هەمان تراز سەرەرای دەڵەمەندی لە فکرو جەماوەر (چەندایەتی و چۆتایەتی) و پاکی ڕێبازی ئاینی، لەسەرو بەری ڕاپەڕین لە ڕێز ی حزبە سەرەکیەکان بوو کەچی ئێستا بەجێ ماوە؟ ئەو برە ئازادیەی کوردستان لە شوێنی تر دەبووە هۆی هێنانی دەنگی یەکەم لەلایەن ئیسلامیەکان هەروەك لە(جزائر، تورکیا، ئوردەن، چیچان، ئێران،فلستین، ئیراق... هتد) کەواتە خەلەل لەسەرکردەو ستراتیژ هەیە.

١٤. هەندێ مەجال درووست بوو لەکەم و کوڕی وەك (جوانی سەیارە) (خانووی بەرز) (مل ملانێ ی پایە)بەتایبەتی لە سەردەمی بزوتنەوە..یان بەگشتی تر لە سەردەمی کۆمەلیش ئەوانەی بەشداری پەرلەمان و وەزارەت وشارەوانیان کرد بە کەمێکیش بێ پریشکی تەوژمی گەندەلی ئەوانیشی دەگرتەوە و تا رادەیەك ژیان و گوزەرانیان خۆش تر دەکرد یان بەشێکیان ئەو مووەیەی نەدەگێرایەوە بۆ کۆمەلەکەی، هەرچەندە لە هەموو لایەنەکانی تر چاکتر بوون بەلاَم بەپێی بنەماکانی ئیسلام خالی لاوازە لێیان، ئەوەش بووە سوتەمەنی ماکینەی ڕاگەیاندنی چەواشەکاران وناحەزانیان گوایە (هەمووی یەك

لەیەك خراپ ترن) و دیسان ڕاستی و ناڕاستی تێکەل بوونەوە و تەمەنی هەموو مدرسەیەکی ناڕاست درێژ بوویەوە، گۆتەی وەك هەرچی بێت لەوی تر خراپترە، هەرکەسە بۆ خوێتی، ئەوانە دەسەلاتیان هەبێ خراپ ترن،ئیتر ئامانجەکانیان بە دوورخستەوە.

+ ئەو پرسیارە لێرە گرنگە: بۆچی لەدەنگی ڕابەرایەتی(م عوسمان عبد العزیز)* ڕێژەی دەنگەکانی کەمتر بوو لە ڕێژەی لیستی بە ١٠٢٩٣ دەنگ،کەچی دەنگی رابەرانی تر(مسعود بارزانی، جلال تالەبانی) لە لیستەکەی خۆیان زیاتر بوو، کەواتە بەڕوونی و بە ژمارە دەدەکەوێ کەم و کوڕیەکان لە سەرووە نەك لە بنکەو خوارووی بزوتنەوە.

١٥. واقعی سیاسی و کۆمەلایەتی ئالۆزی ئێستا هەریەکە سەرچاوەی هەیە، سەرکردە دووربینەکان بەسانای دەتوانێ سەرچاوە تەسکە سیاسیەکان بگێڕێتەوە بۆ سەرچاوە فکریەکان و لە وێش بۆ سەرچاوەی فراوان تر، ئەو کاتی دەتوانی لە ژێر سایەی دیکتاتۆریەکانیش یان بارە تەنگەکانی سیاسیش هەر ئیش و دەعوە بکەن بێ ڕوو بەڕووبوونەوە، بێ ئەوەی ڕوخساری سیاسی لێ دەرکەوێ کە قەدەغەیە لە لایەن دیکتاتۆر و دەسەلاتخوازەکان، ڕاستە دنیای ئێستا دنیای سەرکردەی دووربینە، ئەو دەزانی ئەو واقعە سەرچاوەی لەکیَیە دوا مەنزلگەشی لە کیَیە، بۆیە لە کوردستان سەرکردایەتی وەك (حسك) کورت بین بوو شکستی هێنا و یەکێتیش دروست بوو، ئاواش کورت بینی بزوتنەوە تێن و ووزەی ئەو جەماوەرە بەهێزەی دەدۆڕاند، بۆیە گۆڕینی سەرکردە ناچاری بوو بۆ دەرچوون لەو بازنە داخراوە، بەلام تا ئیستاش بەشێك لە دەردەکانی نێو بزوتنەوە هەروا زەق بوویەتەوە لە نێو کۆمەلیش

١٦. هەر لێرەوەش دەوری موئەسەسەی مدنی و ساندیکاکان چەند گرنگە بۆ ئەو مەبەستە لەلایەك و لە لایەکی تر دەبتە ناوەڕۆك کە بە ساناتر بتوانی ئایدۆلۆژیایەکی سیاسی ڕادیکالی خوردکاتەوە... ڕەنگە ڕاستەوخۆ هەرس نەکرێت ببتە هۆی سستی تەفاعول کردنی، هەروەك ئەزموونی (کۆمەلە لە نێو یەکێتیدا) و پەیرەو کردنی کێشەی نیشتمانی و دروست کردنی سەندیکاو ئەنجومەن و لق –بۆ تەفاعول کردن.

---

* هەرچەندە ئەو ڕێژە دەنگە بەشی زۆری دەگەڕێتەوە بۆئەوەی لەلیستی هاوبەشی بزوتنەوە ویەکگرتوو دا یەکگرتوو دەنگی بە(م عوسمان) نەداو پێی وابوو ناتوانی ئەو ئەرکەقورسە بەرێوە ببا، بەو شێوەیە یەکەم جار یەکگرتوو بە ڕاشکاوانە هەلوێستی بەرامبەر سەرکردایەتی بزوتنەوە دەست نیشان کرد وبە لاوازی لە قەلەمی دان و دوایش دەرکەوت بۆچوونەکەی ئەوان ڕاست دەرچوو

١٧ کەمتر توانیویەتی بچێتە ناو ڕۆشنبیرەکانی وەك ئەندازیاران، ماف ناسان، پزیشکان، ئافرەتان، هونەرمەندان... هەرچەندە بەهۆی بەشداری لەحکومەت ویستویەتی ئەو خالە لاوازە چارە بکا، بەڵام ئەزمونی بەشداری ئیجابی وسەلبی هەیە لە هەمووی گرنگ تر جاران ئەو بەشداریەیان پێ ناشەرعی بوو، ئینجا کە چووشن مەترسی گەندەلی لە بەشداربوانیان دەکری

١٨. - ڕێبازمان قورئان و سوننەیە –ئەوە وەلامێکی خێرایتیان، دەلێن ئێمە ئیش بەئایەت فەرموودە دەکەین لە هەلوێست و کاری سیاسی ! ئەوە لە لایەك تێکەلّ کردنی فکری سیاسی و بەرنامەی سیاسی یە، لەلایەکی تر قورئان و سوننە دەریایە یان وەك تەزووی (ظغط العالیة) بێ محاویلە دەتسوتێنێ ئاواش یەکسەر بێ فقهو ئەزموونی ڕابردوو ناشێت یەکسەر بگەڕێتەوە سەر قورئان و سوننە، بۆ ئەو واقعەت بۆ ئەو کات و شوێنەت دەبێ بەرنامەیەکی سیاسیت هەلێنجی بنەماکانی لەسەر شەریعەت بێت.....

ئەوە پڕۆژەی سیاسی شرعیە، بەڵام قورئان و سوننە پڕۆژە نیە مەبادیئی چەسپاوەو ئامادەن بۆ هەموو کۆمەلّ. سەرنج بدە، ابن قیم لە کتێبی (طرق الحکمیة...) راکانی خەست کردۆتەوە و دەلّێ (السیاسة ماوافق الشرع، ولا سیاسة ما نطق به الشرع)، (اینما وجدت العلم فهی الشرع ان لم ینطق بها القران و السنة) او (سیاسة عادلة تخرج الحق من الظالم الفاجر فهی من الشریعة).

+ دەتوانین کۆمەلێك خال لە خالێکی لاوازی کۆکەینەوە، بە حوکمی سروشتی پەیوەندی ئیسلامیەکان وڕۆژئاوا لەلایەك وناسکی ئەو قۆناغەی کورد وای خواستوە بزوتنەوە لە ڕیزی پێشەوە نەبی واتە ئامانجەکانی دەبێ وا دارڕژرابێ نەخشەیانە (ماقبل الأخیرة)کەچی ڕەفتاری سیاسی وچالاکی وهەلس وکەوتی بۆ (ئەخیرە) بوو لەوەش تووشی دەردەسەریەکانی هات .

سەلبیاتی کاریگەری ئیسلامی عروبی بەسەر ئیسلامی کوردستان

١. ئەوەی زۆر زەقە ئەوەیە وەك پێویست ئەو لایەنانە بەهانای میللەتی کورد نەهاتوون، هەر چەندە خۆیان بەشدار نەبووینە لەوتاوانانە، زیاتر حزبێکی عەلمانی وەك بەعس و دامو دەزگای سیاسی تری عەرەبی شۆڤێنی پالپشتیان کردوون، بەلّام لەچاو

دادگەری ئیسلام هەڵوێستی بزوتنەوە ئیسلامی وزانایانی ئاینی (بەتایبەتی عەرەب) لاواز بوو.

٢. بەشی هەرەزۆری زانایان و بانگخواز و کەسایەتیە ئیسلامیەکانی عەرەب بەهۆی ئینتمای عروبیان لایەنگری کێشەی فلستینن، لایەنگری کێشە عەرەبیەکانن، شەرعیەتی هەبێ یان نەبێ، لایەنگری دروست بون وپاراستنی دەوڵەتی عەرەبین، بەناوی پاراستنی یەکێتی خاکی عیراق... کەچی ئەو سنورانەش ئیمپریالیزم دروستی کردووە، ئەوانە بەدوو تەرازوو (بانێك دووهەوا) لەبارەی دۆزی کورد دەدوێن، کاتێ دێنە سەر پارچەپارچەبونی وولاتی عەرەبی دەڵێن ئەو سنورانە ئیمپریالیزم و زایۆنیزم دروستی کردووە دەبێ لابەرێ، کاتێ دێنە سەر کێشەی کورد دەڵێن نابێ یەکێتی خاکی عیراق تێك بدرێ، واتە سنورەکە بپارێزرێ...! لەلایەکی تر ئەو بەشە ئیسلامیە باوەڕیان بەو مافە چارەنوسە نیە کەلە ئاین ویاسا نێو دەولەتی وبڕیارەکان وڕێکەوتنەکان هاتوە(بە تایبەتی مادەی(١)ی میساقی نەتەوەیەکگرتوەکان بە بیانۆی ئەوەی با چیتر وولاتی ئیسلامی پارچە پارچە نەبێ،لەکاتیکا کوردستانیش وولاتێکی ئیسلامیەو پارچە پارچەو ژێر دەستەش بوە

٣. دەبوایە هەڵوێستی بزوتنەوەی ئیسلامیەکان ئەوەندە بەهێز بوایە کورد پێویستی بەوە نەبوایە ڕوو لە ئەوروپا و جیهانی تر بکات...چ لەوە تاڵ تر هەیە کە لە بەڵگەنامەی ئەمریکی (دۆسیەی پەیوەندی دەرەوە ج E4 ١٩٦٩ ـ ١٩٧٢/٧/٥دەڵێ یەکەم جار کریسمیس دانی بە ئۆتۆنۆمی بۆ کورد هێنا کەچی نمونەیەکی وا لە نێو دەزگایەکی ئیسلامی سەردەم نادۆزیەوە)، تاو ئەوساتەش لەنێو ئەدەبیاتی بزوتنەوەی ئیسلامیە عەرەبەکان کەمتر باس لە شێخ سعید وشێخ محمود و قازی و ملامستەفا دەکرێ، کەمتر باس لەوچاکەیەی بارزانی دەکرێ کە لە گەرمەی جەنگی حوزیرانی١٩٦٧ شەری نێوان عەرەب و ئیسرائیل... شەڕی یەك لایەنە راگرت بۆ ئەوەی سوپای عیراق بچێت رۆڵی خۆی لەو جەنگە ببینی، یان وەکو زاناو سەرکردەیەکی ئاینی یەکەم سەرکردەی شۆرش بوو بانگیشە پیادەکردنی شەریعەتی ئیسلامی بکات.

٤. لە پرۆژەکانی چاکسازی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وراپۆرتە سیاسی وپەیرەو پرۆگرامیان بە ڕوونی باس لە مافی کورد ناکرێت لەگەل ئەو زولمە گەورەیەی لێیکراوە،

هەروا بە چاوی موالی وکەمایەتیەکی پەککەوتە تەماشای کورد دەکەن ولەکاتی لێقەومان دەڵێن (خطية كورد..)

٥. زۆر بە زەحمەت ناوی کوردستان دەبەن، هەندێکیشیان لەوانە(هيئة العلماء السنة ـ بەسەرکردایەتی حارس زاری) دەڵێن ما يسمى اقليم كوردستان

٦. تا ئەمریکا کوردی بە یەتیمی نێو دەوڵەتی وەسف کرد لە ١٩٧٩ەوە، لەڕاپۆرتێك بۆ کۆنگرێسی ئەمریکی لە ١٩٧٩/١١/٢٩ لە ژێر سەردێری (کوردی هەتیوی نێو دەوڵەتی)، ئینجا ئیسلامیەکانیش لە ١٩٩١هاتنە سەر ئەو وەسفەوئەو کتێبەی دفهمی شناوی کە لە ١٩٩١ دەرچوە بەناوی (الاكراد يتامى المسلمين)

٧. لەناو کوردستانیش بزوتنەوە ئیسلامیەکان بەدرەنگەوە ڕوویان لە ئەرکی نیشتمانی وکوردستانیان کرد، دوایش هەلوێستیان لێڵە بەرامبەر چارەنوسی کوردستان وتا ڕادەیەکی زۆر هێشتاهەلوێستەکانیان لە ژێر کاریگەری ئیسلامیە عروبیەکان دادەڕێژرێ، بۆیە گەلێ جار هەلوێستیان وەرگرتوە بۆ خۆیان ومیلەتەکەو خودی ئاینیش قازانجی لێ نەکردوە، هەر بە نمونە: بزوتنەوەی ئیسلامیەکانی کوردستان لە دەورو بەری داگیری عیراق زانیاری بە چەواشەیان لە ئیسلامیە عروبیەکان وەرگرتبوو گوایە ئەمریکا دێت یەکەم گورز لە ئیسلامیەکان دەدات، بوە هۆی ئەوەی دژ بە هاتنی ئەمریکا بۆ عیراق سەنگەر بگرن و هەندێکیشیان پەیوەندیش پەیدا بکەن لەگەل ئەو دڕندە بەعسە، کەچی لە بەلگەنامەی ئەمریکی(بڕیاری ژ:١٣ ـ ٩٩ی سەرۆك لە٤/٢/١٩٩٩بزوتنەوەی ئیسلامی لە سێیەمین حزبەکاریگەریەکانی(٧حزبەکە: ویفاق ـ موئتەمەر ـ بزوتنەوە ـ پارتی ـ ملکی ـ یەکێتی ـ مجلس ئەعلا) نێو عێراق پۆلین کرابوو،ئەمریکا دەیویست ئەوانیش بەشداری پێ بکا، کەچی هەڵخەلەتێنرا دوای ئیسلامیە عروبیەکانیش بە هاناشیان نەهاتن زیاتر لەوەش ناوو ناتۆرەی ترسناکیان دەدانە پالیان.

کەواتە دەتوانین بلیین بارو دۆخی عەقلی ئیسلامی کوردستانیش لە قەیران دایە؟ئەگەر هەمو ئیسلامیەکانیش نەگریتەوە بەشی هەرەزۆری دەگریتەوە،چۆن

عەقلی عەلمانی کورد لە قەیرانە بەجۆرێك لە لاسایی کردنەوە،ئاواش ئەو بەشەی ئیسلامی،کیشەکە بەوە زیاتر ئالۆزو ئاویتە دەبێ کە قەیرانی عەقلی ئیسلامی کوردستان لە ژێر کاریگەری قەیرانیکی تری سەختی عەقلی عەرەبی قەیراناوی بێت،عەقلی عربی لەو کاتە توشی قەیران بوە کە ویستویەتی عروبی وئیسلامی تیکەل بکا،ناشکرێ، چونکە عروبی لە کۆمەلە فاکتەرەکانی ستونیەو ئاینیش لە کۆمەلە فاکتەرەکانی ئاسۆییە،ناچار دەستکاری دەقی دەوێ ،لە ئاینیکی مرۆڤایەتیەوە وەری چەرخینە ئاینیکی ڕەگەزپەرستی،تا فەزلی عرب بەسەر میلەتانی تر بکەوێ،ناچار دەستکاری میژووشی دەوێ وکردویانە،تەعریبی میژووی دەوێ وکردویانە،ئیترلەو تەقەلایەوە قەیرانی عەقلی عربی دروست بوەو لەگەل نەمانی دەسەلات لەدەست عرب خەست تر بۆوە،ئەو قەیرانە نەیتوانیە بگاتە دەقی ئاینی بەلام بە توندی گەیشتۆتە فقه ومیژوو وڕوانگەی سیاسی،وای کردوە میلەتی عرب لە جیهان دوا کەوێ،بەو قەیرانەش هاتونە دنیای نوێ، بەو ناسنامەش هاتنە نێو عەولەمە،سایکس پیکۆو بەلینی بلفۆرودەسەلاتی عربی دیکتاتۆریەکجاری قەیرانی بۆ دروست کردن،تیکڕای بیریارەگەورەکانیان کۆدەنگن لەسەر ئەو شەبەنگە قەیراناویەی عەقلی عربی،زۆربەی مونەزیرو زاناوبیریاری عربی ئاینی لەو زەمینەوە (تصدیر)ی بۆچوونەقەیراناویەکانی دەکا،بەشیکیشی هەیە لەو قەیرانانە رزگاربوە،بەلام کەمایەتین وهەولی نامۆکردنیان دراوە بە زیندانی کردن و دوورخستنەوەو سزای تر، کەچی ئیسلامی کورد وەك چۆن عەلمانی کورد لاسایی بالە سەلبیەکانی مەدرەسە عەلمانیەکانی جیهان دەکاو توشی قەیرانی عەقلی سەخت بوە ئاواش بەشی هەرە زۆری ئیسلامی کورد کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەو جۆرە عەقلە پڕلە قەیرانەی عەرەبی،ئیسلامی کورد ڕازی بوە کە لەدوای ئەو عەقلەی عربی جێی خۆی بکاتەوە ،عەرەبی ئیسلامی بە پلە دووی موالی کۆن سەیری ئیسلامی کورد دەکا ، تەنانەت بە خۆی ئەو هەمو قەیراناویەی بەکورد دەلێ تۆ بیرمەکەوە عەقلی عربی بەهیزترە من لە جیاتی تۆ بیردەکەمەوە تۆ تەنها لە خزمەتدابە،من چیم پێ باش بوو ئەو بۆ تۆش باشە،ئەگەر هەلەشم کرد ئەوا هەلەی من لە

راستی تۆ دروست ترە ، بەو ڕوانگەسەقەتە ئیسلامی کورد سەیری جیهان دەکا تووشی کاردانەوەی تایفی وتوندی ودەمارگیری ودابڕان وبێ ئینتمابی بوە بێ ئەوەی پیویستی پێبێت،جاروایە هەمو دنیای لێ دەبیتە دوژمن تاجل و بەرگی خۆشی بێ ئەوەی هۆیەکەی مەعقول بێت،کە شایستەی نیە،بە دلپاکی وفەقیرحالی تووش دەبێ ،ئەوەی دلخۆشکەرە خەریکە بە ڕوونی هەست بکرێ کە ئەو قەیرانە (ئیستراده) ولە ناخی ئیسلامی کورد ولە ناخی ئاینیش هەلنەقولاوە ،بۆیە ئومیدی چاکسازی وپەڕینەوە لەو قەیرانە مەحال نیە.

کەواتە دەتوانین بلێین ئیسلامیەکان لە کوردستان شکستیان هێنا (فاشیلن)؟

ڕەنگە وەلامی ئاسان نەبێت چونکە لەو سەردەمە تاکە مەدرەسەیەکن بێ فاکتەری دەرەکی لە هەناوی جەماوەر بخولقێن،خۆی دەتوانی خۆی ئۆتۆماتیکیانە چاکساز بکات، بەلام بە پێی ئەو بارو دۆخەی تێیدایە زۆر زەحمەتە نەفی کردنی ئەو پرسیارەش، چونکە هەر دام ودەزگاو کۆمپانیاو بزوتنەوەیەك ئەگەر لەو دۆخانەی خوارەوە بوو بە (فاشیل)پۆلین دەکرێ:

١- دوێنێ و ئەوڕۆی وەك یەك بێت یان خراتر، ئەگەر ئەوە بەراوورد بکەین دەبینین تا سالانی ١٩٩٩بزوتنەوەی ئیسلامی کوردستان لەلایەن ئەمریکاوە بە یەکێ لە ٧لایەنە کاریگەریەکانی عێراق پۆلین کرابوو ئیستاش هەروا لەکورتی دەدەن ،بەتایبەتی لە دوا هەلبژاردنی ٢٠٠٩/٧/٢٥.

٢- لە هیچ معادەلەیەکی کارای ناوەکی وهەرێمایەتی جیهانی نەبێ بەڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ

٣- لە دۆخە جیاجیاکاندا گۆڕانت پێ نەکرێ.

٤- هەموو دۆخ وئەزموونەکانت شکستی هێنابێ، واتە بە ئەزموونی جیهادی ئاسایی (بزوتنەوە)، ئەزموونی جیهادی توندی (ئەنسارولئیسلام)،بەنەرمی ونیمچە نەرمی (کۆمەل ویەکگرتوو)لەهەموو بارێك هەر لە شکست دابێ

٥- ئەگەری دەربازت لەئاسۆ دیارنەبێ، ئیمکانیەتی گەشەو گۆڕانی پەکی کەوتبێت

٦- بەدیل نەبێ بۆ دۆخە خراپەکانی بەرامبەریشت، ..بە لای کەمی هەندێك لەبیرمەندانیان گەیشتبنە ئەو قەناعەتەی کە نەبوون وبوونی وەك یەکە

٧- زۆربەی ئەوانەی دەچنە نێو حکومەت بە نوێنەرایەتی لایەنە ئیسلامیەکان لەو تاقی کردنەوەیە دەرنەچووینە ،وەك گەندەلچیەکانی تری حزبە عەلمانیەکان کەوتونەتە ژێر کاریگەری پارەو کۆشك وتەلار وژن هێنانی تر ومۆنیکاو..

٨-ڕیسایەك هەیە لەکارگێڕی بالاّ ئەویش ئەوەیە ئەگەر دەزگایەك لادەی وکاریگەریەکی وای نەبێ لەدوای لادانی ئەوا مانای بێ سوودە،لەو کاتە ٢٠٠٩ئەو لایەنە ئیسلامیانە لە گۆڕەپان لابدەی دەبینین کاریگەریەکی وای لەدوای خۆی بە جیناهیلی.

٨- لە دوای هەموو ئەوانە ئەگەر گەیشتنت بەو دۆخە هۆیەکانی ناوەکی بێت، بۆڕوون کرنەوەی ئەو بەندە شێکردنەوەیەکی بۆ دەکەین بزانین بۆچی لایەنە ئیسلامیەکان ئاوا چەقیون، ئەوە لەکاتێکایە کە دەوروبەری کوردستان لە ئێران، تورکیا، ناو عێراقیش هەمووی وا بە ئیسلامی دەتەنێتەوە،خۆ ئەگەر گۆڕانەکیش لە سوریا بێت ئەوا مسۆگەر بەدیل ئیسلامیە، لەلای ئەورروپاو ئەمریکاش دەرکەوت ئەو بە دوای بەرژەوەندە لەگەڵ کەس تاسەر نەدۆستە نەدوژمنە،لەکاتێکا لەزۆر هەلویستا دژ بە ئیسلامی دەبینین کەچی لە کیشەی بۆسنەو کۆسۆڤا لایەنگیری ئیسلامی گرت دژبە سربیای مسیحی،لەساحل العاجیش لای حسن وەترای ئیسلامی گرت دژ بەلۆگبابۆی مسیحی، لەوەش زیاتر وا لایەنگیری بوهاری عەرەبی دەگرێت کە شۆرشە لەسەر عەلمانیەت[1]، کەواتە فاکتەری دەرەکی زیاتر لە قازانجی ئیسلامیەکانە نەك عەلمانی دەسەلاّتدار، لەناوەخۆش ئەوەچەندین ئامار بکرێ دوایيەکەیان ڕادیۆی نەوا پێی هەلّساو دەرکەوت لە زیاتر لە٪٨٠ی میلەتی کورد داوای دەستوری ئیسلامی دەکەن بێ ئەوەی کەس ئیشیشی لەسەرکردبێ ...کەواتەچۆن عەلمانیەکان توانیان ئەومیلەتە لە باوەشی خۆ بگرن وئاوا ئیسلامیەکان ناشرین بکەن لە کاتێکا تەواو پێچەوانەیە ئیسلامیەکان لە عەلمانیەکان پاك ترن، نیشتمان پەروەر ترن هەتا دیموکراسی تریشن ...کەواتە هیچ وەلاّمێك نیە جگە لە هۆکاری ناوەکی پەتی کە خۆی لە قەرەی (فاشیل)ی دەدا

[1] ئەو هەلویستەی زۆربەی ئیسلامیەکانی کوردستان بەرامبەر ڕۆژئاواو پۆلێن نەکردنی وەك خۆی وتیایدا بەهەلەداچوون دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاریگەریەعروبیەی کەوتۆتە سەر ئیسلامیەکانی عەرەب ولەوێشەوە بۆسەر ئیسلامی کوردستان.

تیبینی: لەدوای سەرهەلدانی (بزوتنەوەی گۆڕان) دروست بوونی هەر ٣ لای معـارەزەی کوردستان ئیستا ئیسلامیەکان کەوتنەوە قۆناغی بوژاندنەوە، ئەزمونی شۆرشی سپی لـە وولاتانی عەرەب بە هەمو لایەکی سەلماند کەحزبی (گوتارو خطاب) ی پـەتی چارەسـەری کیشە نوێیەکانی تاك وکۆمەلی پێ ناکرێ ،بۆیـە ئیسـتا لـە قۆنـاغی (پۆسـت ڕابـوونن) هیشتا ئاسۆکانی بە ڕوونی دیارنیـە شـێوەو فـۆرمی ئیسـلامی داهـاتوو چۆنە،لەوەوەش ڕەنگە ئیسلامی کوردستان پێشڕەو نەبن،چاوەڕوانی ئەزمونی ئیسلامی جیهـانی عـەرەبی بکەنەوە..ئەوەش ئیجابی نیە

٨- ٣ وەلامی ئیسلامیەکان بۆ چەند پرسیارێکی گشتی

لەبەرئەوەی لایەنی ئیسلامیەکان لەو سەردەمە خاوەنی ئایدیۆلۆژیاو بەرنامەی سیاسین سروشتیە ئەو پرسیارانە زیاتر ڕووبـە ڕووی ئـەوان بێتـەوە نـەك لایەنـە عەلمانیـەکان کـە شتێکیان نەماوە ناوی بیرو باوەڕومەبادیئو بنەمای ئەخلاقی سیاسی بێ، ئەوە لـە لایـەك لەلایەکی تریش لە دوای شکسـتی یـەکجاری خەلافـەت لـە ١٩٢٤ و دابەشـی جیهـانی موسولمان نشین بـە پێـی سـایکس پیکـۆ١٩١٦ وسـیڤەری ١٩٢٠ ودامەزراندنـەوەی دام دەزگای دەولەت لە سەربنچینەی عەلمانیەت ئـەوا ئیسـلامیەکان کەوتنـە دۆخـی نـامۆ و توقیە، ئیتر ئەوان لەژێر پرسیار بووینە نەك عەلمانیەت، تاشۆرشی ئـیران ١٩٧٩ ئەوشـەرم و نامۆییەی شکاند یەکەیەکە، بەلام لە کوردستان هیشتا لەو دۆخە ماوون، بۆیە هیرشـی پرسیار لەلای عەلمانیەتە

لەڕاستیدا ئەو پرسیارانە نوێ نین، لـە ئـەوروپا بـەپێی تایبـەتی خۆیـان لەسـەدەکانی (١٨- ١٩) بەخەستی بەرۆکی کلیسەی گرت و خۆی لەبەر ڕانەگرت و بچوکیان کردەوە بۆ ڤاتیکانێك، لەناو ولاتانی عەرەبیش لەپەنجاکانی سەدەی بیسـتەم دەسـتی پـێ کـردو، وا ئێستاش لەکوردستان گەرمەیەتی کە بەداخەوە داهێنانی تیـا نیـە، لاسـایی کردنەوەیـە، هەموو ئەو پرسیارانە لە کتێبی (العلمانیە و الدولە الدینیە- شبلی عیسمی)و ئـەدەبیاتی تری حزبی بەعس هەیە و هەندێکیش لـە کتێبی(العقـل السیاسـی العربـی- محمـد عابـد الجابری) وەرگیراوە، لەگەلْ هەندێ سەرچاوەی(ئیستشراقی و چەپی و کلاسیکی) تر، واچاك بوو عەقلی کوردی خۆی هەندێك پرسیاری نوێی داهێنابوایە

وەلامەکانی زۆر بەکورتین ئەگینا هەریەکە نامیلکەیـەی پێویسـتە، لـەناوەڕۆکی ئـەو کتێبەش زۆر لە وەلامەکانی تیایە.

پرسیاری عەلمانیەکان و وەلامی ئیسلامی

پ/ئیسلام ئاینی هەموو کوردە بۆ تەنها لایەنێك بیکاتە مولکی خۆی ؟

و/ئیسلامیەکان

١- نەتەوایەتیش مولکی هەمووانە بۆچی حزبی نەتەوەیی لەسەر دروست دەبێت ودەیکاتە مولکی خۆی؟

٢- ئیسلام نەك بۆ کورد بۆ هەموو ئادەمیزادە، کێ خزمەتی بکات بە دڵسۆزی ئی ئەوە، جا ئەگەر چاکە ئێوەی عەلمانی پەیرەوی بکەن و ببنە خاوەنی و لایەنە ئیسلامیەکانیش پاساوی بوونی نامێنێت، ئەگەر خراپیشە ئەوا ئاشکرای کەن و لێی گەڕێن بۆ ئیسلامیەکان.

٣- ئەگەر هیچ لایەنێك خۆی لە ئیسلام نەکردە خاوەن هەردەبێ لایەنێك دروست بێ کە ئیسلام بکاتە بەرنامە... و نابێ بێ خاوەن بمێنێتەوە..

پ/ئایا پرۆسەی(ئیسلامی سیاسی) تەسك کردنەوەی ئەو ئیسلامە گەورەیە نیە لە حزبێکی بچووك؟

و/

١- ئەگەر ئیسلامی سیاسی توومەت بێت ئەوا ئیسلامی ناسیاسیش بە (افیون الشعوب)توومەتبارە این المفر؟؟ کەواتەزاراوەکە هەڵەیە

٢- ئەگەر ئەو پرۆسە هەڵە بێت ئەوا حزبی نەتەوەیشی مادام هەمووی کوردی لە حزبێکی بچووك تەسك کردۆتەوە و حزبی شیوعیش هەموو کرێکاران و... ئینجا هەمان پرسیار روو بە حزبە مەسیحیەکانی کوردستان و جیهانیش دەبێتەوە

٣. هەر خۆی ئیسلامیش لەلایەن عەلمانی بچووك کراوەتەوە لە(٢) دەقیقە قورئان خوێندن دەرسی پێنجەمی ئاین و چاریەکە وەزارەتێك بەناوی ئەوقاف و یەکێتی زانایان.. ئەی کوا: شەریعەتی ئیسلامی، ئابووری ئیسلام، جهاد، حکم. شورا،اهل الحل و العقد، امام،......؟ بۆیە مەبەست لە دروست بوونی ئیسلامیەکان ئیسلام کردنی تازە بەتازەی ئەو خەلکە نیە بەلکو گەلالەیەکی شارستانی و سیاسی یە بەدیلی شۆسیالستی و شیوعی و لیبرالی و دیموکراسیە بە هێمنی.

پ/بۆ ئاینی تێکەڵ بە سیاسەت دەکەن؟ ئاین بەرێی خۆی و سیاسەتیش بەرێی خۆی.

و/

١- زیاتر له ٦٠٠ ئایەت باسی حوکم و پەیوەندی و شۆرش و جماعە و شورا و داگەری و... هتد دەکات خۆ سیاسەتیش هەر ئەو بابەتانەن، ئەگەر سیاسەتیش خراپە ئێوە بۆ دەیکەین؟

٢- محمد کوڕی عبدالله(د. خ) خۆی هەم پێغەمبەربووە هەم سەرۆکی سیاسی دەولەتی مەدینە بووە

٣- وورد تر ڕاستە ئیسلام تێکەل نابێت لەگەڵ(مەزهەبی سیاسی میکافیلی) کە ئێستا باوی هەیە لە ناو عەلمانیەکان و (هەڵخەلەتان و بادانەوە و بەرژەوەندی و گەیشتن بەمەبەست بەهەر ئامراز و ڕێگەیەك بێت).. ئەوانە مەبادیئی سیاسی میکافیلیە، سیاسەتی شەرعی جیایە لەسەر شەریعەت و ئەخلاق دروست دەبێت و بریتیە لە(چەسپاوی ئەمەك و ڕاستگۆیی و بەرژەوندی گشتی و بەلێن و هاریکاری و چاکسازی)..، ئەوە سیاسەتی شەرعیە سەری ئیسلامە بەلێك جیاکردنەوەی وەك سەر لەلەش جیا کەیتەوە، هیچ گوتەیەك نیە لەوە ترسناك تر چونكە مەبەست تێكدان و دەربەڕاندنی ئیسلامە لە گورەپان و لەقازانجی عەلمانیەتە، ئەوەتا(شبلی عیسمی) دەلێ (.. رجال الدين العادين غير متطلعين لاهداف السياسية، لايحبذون زج الدين فى القظايا سياسية، الامر الذى يلتقى من حيث النتيجة بصورة غير مباشرة مع ماترمى اليه العلمانية)[1]

٤- وەلأمی پرسیارەکە بە پرسیاریش دەدرێتەوە بۆچی سیاسەت لە ئیسلام جیا دەکەنەوە؟ ئەی پێ ناسی (سیاسەت) مانای (چاکسازی گشتی نیە)، ئەی مەبەست لە سیاسەت(هێنانەدی زیاترین بەختەوەری بۆ زۆرترین خەڵك) نیە... ئەی ئەوەش هەمان پێناسی و مەبەستی ئاین نیە

٥- ئەوە تەنها لە مەسیحیەت هەیە(ما لقيصر لقيصر و ما لله لله) لە ئیسلام دا(ولله الامر جميعا).

پ/ئیسلامیەکان ئاین بەکار دێنن لە پێناو سیاسەت؟ و لە پێناو گەیشتنە حوکم؟

و/

١- ئەدی نەتەوە ییەکانیش کوردایەتی بە کارناهێنن لە پێناو سیاسەت و گەیشتن بەدەسەلات؟

[1] العلمانية ل٧٧

٢- بە پێچەوانەوە عەلمانیەکان ئایینیان بەکار هێناوە لە پێناو ئامانجی عەلمانی(مەکسیم رۆدنسۆن) [1] دەڵێ : لە ڕۆژهەڵات نەك عەلمانیەکان شیوعیەکانیش سەروەری ئاینیان لە پێناو چەسپاندنی مارکسیەت بەکارهێناوە.

٣- بە پێوانەیەکی ئەلکترۆنی ئێستا(دزەکە) دەگیرێت بەساناى : ئەگەر هەریەکە لە شیوعی و لیبرالی و ئیسلامیەکان مەبادیئی خۆیان بە کار هێنا ئەوە بەزاندنی تیانیە، بەڵام ئەگەر شیوعی ئیسلامی بەکارهێناو، ئیسلامیەکان مەبادیئی لیبرالیان بە کارهێناو،..ئەوا بەکارهێنانە، بەزۆری لە جیهانی ئیسلامی دەبینرێ عەلمانیەتە ئاین بەکار دەهێنێ،بە دەگمەن نموونەیەك نیە ئیسلامی بنەماو سەروەری عەلمانیەتی بەکارهێنابێ

پ/ئایا ئیسلام دەکەنە قوربانی کورد یان پێچەوانە؟

و/وەلامی ئەو پرسیارە بەو پرسیارەیە: ئایە ئیسلام و کورد هیچ ناکۆکیان هەیە تا یەکێکیان ببتە قوربانی ئەوی تر؟ ئەو پرسیارە بۆ جۆرە (مەبادیئێك) ڕاستە کە نامۆ بێت بە کورد، ئێستا پرسیارە ڕاستە قینەکە ئەوەیە ئاخۆ کورد دەکەنە قوربانی عەلمانی یان پێچەوانە؟ کەواتە بە ئیسلام خزمەتی کورد دەکرێ و بە کوردیش خزمەتی ئیسلام... لە پەیوەندی ئۆرگانیکی دایە.

ئەوەش پێچەوانەی پرسیارێکی تری نوێیە کە دەڵێن هەموو لایەك سودیان لە ئیسلام وەرگرتووە تەنها کورد نەبێ!!

پ/ئایا سەرچاوەی تێرۆر تەنیا ئیسلامیەکان نین؟

و/

١- ئەسلی تیرۆر لە دادگایەکی شۆرشی فەرەنسا هاتووە لە دژی دەسەڵاتدار و قازیە زۆر دارەکان واتە تۆقاندنی هاوڵاتیان لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە وەکو ئێستاش دەسەڵاتداران بەردەوامن، کوردلەلایەن حکومەتە داگیرکراوەکانەوە تۆقێندراوەو تیرور کراوە.

٢- تیرۆری ڕەسمی لەلایەن سەرمایەدارانی جیهان کراوە هەر لە تیرۆری (پاتریس لومومبا)..... تا دەگاتە (د فتحی شقاقی، رفاندنی عبداللە ئۆجەلان.. سێ سەرۆکی چیچان تیرۆرکراوە لەلایەن روسیا) لە کوردستانیش چەندین سەرکردە بەدەستی ڕژێم تیرۆر

[1] (الماركسية و الاسلام) مکسیم رۆدنسۆن- ئە ندامی(م. س)حزبی شیوعی فرنسا.

کراوه، لەلایەن مارکسیەکانیش مەبادیئیێکەو و لینین دەڵێ(... ناشێ و نابێ مەبدەئی تیرۆر رەت بکەینەوە...)[1] بۆیە تیرۆر تەمەن و ناسنامەی نیە لە پێش (رابوون) هەموو جیهانیشی گرتۆتەوە- ئیرلەندا، ئیسپانیا، ئەمریکای لاتینی.... خۆ ئیسلامی نین... ئینجا ئەو تۆمەتە دژی بزووتنەوەی رزگاری خوازی جهان و کوردیش بە کاردێت، بۆیە نابێت بەو پێ ناسەیە قایل بین، لە ئیسلام دا(جهاد) هەیە بەڵام (تیرۆر) بەو مانایەی کوشتنی فکر بێ تاوان بوونی نیە، ئەو ئایەتەش (واعدوا لهم ما استطعتم... لترهبوا به عدو...) ئەوە لە چوار چێوەی وەزارەتی جەنگە لەکاتی جەنگ و ئەگەر تەواو لە مانای ئایەتە تێبگەین دادگەری جەنگیە، ئیرهاب و تیرۆریش لێک جیان -بڕوانە مەوسوعەی جودی

٣- ئیسلامی یەکان زیاتر قوربانی تیرۆرن.

پ/ئیسلامیەکان باوەڕیان بە دیموکراسی و (دەست گۆڕی دەسەلاَت) نیە؟

و/

١- ئیسلامیەکان و نیشتمان پەروەرە ڕاستەقینەکان قوربانی یەکەمی نەبونی دیوکراسین نەك پێچەوانە

٢- زیاتر ئیسلامیەکان باوەڕیان بەدەست گۆڕی دەسەلاَت هەیە لەبەر هۆیەکی سادە چونکە ئەوان مەبەستیان گەیاندن حزبێك یان سەرکردەیەك بە دەسەلاَت نیە، مەبەستیان گەیاندنی دادگەریە کەلە شەریعەتی ئیسلامی دایە، جا هەر حزب و سەرکردەیەك بێت، بەلاَم لەناو جەرگەی دیوکراسی ئەوەتا بەئەزموونی زیندوو نایەلَن دیوکراسیەك ئیسلامی لێ چەکەرە بکات، گوایە دەبێت (الدیموقراطیة للدیموقراطیین) جا پرسیاری گرنگ تر ئەوەیە ئاخۆ کامیان دیوکراسی ترن عەلمانیەکان یان ئیسلامیەکان ؟ ئیسلامیەکان هەر لە چواچێوە پەیرەوی شریعەت ئەوەتا لە چیچانی پێشوو،لە ئێران،... کە دەولَەتن تاکە دەزگایەکیان نەبوو شەرعیەتی میللی نەبێت هەر لە (سەرەك کۆمار، مرشد، شوراو پەرلەمان، حکومەت، ئەنجومەنی شارەوانی..).

ئەی کوا لە ولاَتە عەلمانیەکان مەگەر دەنگ هێنانەکان لە ٩٩، ٩٩٪ یەکان، لە کوردستانیش چاترین بەلَگەی دیوکراسی لە ناو حزبەکەی خۆی(دەست گوڕی دەسەلاَت)

[1] لینین- (من این نبدا؟).

بکات ئەوەتا ئیسلامیەکانی کوردستان تائێستا(٤) ڕابەریان گۆڕی کەچی ئەوە نیو سەدەیە هەرسەرۆکی حزبە عەلمانیەکان سەرۆکن...

پ/کامیان نیشتمان پەروەرترن؟ ئیسلامیەکان یان عەلمانیەکان.

و/بەشێك لە عەلمانیەکان بەرگری نیشتمانی کردووە بەڵام بەگشتی ڕێسا هەیە، زۆربەی جار عەلمانی دەست کێشی بۆداگیرکەر کردووەلە مەغریب، جزائر،لیبیا*، سودان، ئێراق کەچی ئیسلامیەکان بەرگریان کردیە لە وانە : شورشەکانی خەتابی لە مغریب،بادیسی و شیخ عبدالقادر لە جزائر،عمر المختار لە لیبیا، شورشی مەهدی لە سودان، شورشی ٢٠بە سەروکایەتی ئایەتوللە شیرازی لە ئیراق.. سەردەمی ئێستاش لە تواناى ئەوان دەرچوو تەنیا بە ئیسلامیەکان دەکرێت، ئەوەتا بزوتنەوەی بەرگری نیشتمانی جیهانی ئێستا زۆربەی ئیسلامین(خوارووی لبنان، فەلەستین، چیچان، کشمیر، مۆرۆ،....) کەچی عەلمانیەکان بەرەو تەسلیمن، هەر بە نموونە خۆ لبنان تەنیا هی ئسلامیەکان نیە ئەدی لبنانی شیوعی، دیموکراسی، تقدمی و قوومی هەموو عەلمانیەکانیش نیە؟ بۆ تەنیا (حزب الله) ئەو ئەرکە نیشتمانیەی بە ئەستۆ بێت، ئەی دەوڵەتە عەرەبیە نەتەوەییەکان عەلمانیەکان بەچ شەرمەزاریەك دەنگ و باس خوارووی لبنان دەخوێننەوە، ئەدی ئەرکی جەیشی نیزامی لبنان چی یە؟ تێکڕا عەرەب نزیکەی ١٠ ملیۆن سەربازیان هەیە ئەوە بۆچیە ؟

ئیسلامیەکان خزمەتی گەل و وولآتیان بەئەرکی شەرعی دەزانن بۆیە خیانەت ناکەن نای فرۆشن، دوژمنی ڕاناکێشن..

پ/ئایا پەیرەو کردنی شە ریعەتی ئیسلامی گەرانەوە نیە بۆ دواوە؟

و/

١. ئەدی پەیرە کردنی سۆشیالیستی و دیموکراسی و لیبرالی خۆ هەمووی ئی پێش ئیسلامن بۆ ئەوان گەڕانەوە نیە بۆ دواوە؟

٢. ئینجا یاسا کۆن نابێت دەکرێت بڵێین(یاسای کێش کردن، یاسایەکی ڕەجعیە چونکە کۆنە... شەریعەتی ئیسلامیش هەمووی یاسای کۆمەڵایەتین کۆن نابن.

پ/خۆ نوێژ و ڕۆژوومان لێ مەنع نەکراوە وولآتمان داگیرکراوە شۆرشی ئیسلامی بۆچیە؟بۆ تەنیا نەتەوەیی نەبین؟

---

* تەنانەت ئتحادیەکان لیبیایان مەزاد کردبوو بفرۆشنە ئیتالیا بە دوو بەلەمی جەنگی

و/ ١. باشە خۆ سۆشیالیستی و لیبراڵی و شیوعیەتمان لێ منع نەکرابوو ونەکراوە بۆ حزبەکان شیوعی و سۆشیالیستی و دیموکراسی دروست بوینە؟

٢. جا ئەگەر نەتەوەیی بین ئەی چی لەو هەموو چاش و خائینانە بکەین ژمارەیان لە نیشتمان پەروەرەکان زیاتر بوو ئایا دەشێت کوردێکی خائنمان پێ لە(نلسۆن ماندێلا) چاکتر بێت بەو ڕوانگە نەتەوایەتیە؟

٣. مەگەر داگیر کردنی وولاتێك بێ شەرعی نیە ؟ نابتە کێشەیەکی ئیسلامی؟
مەگەر ئەوە ڕێ گرتن نیە لەوەی ئێمەی کوردیش ئیسلام لە پێناو خۆمان بەکار بهێنین ؟

پ/عەلمانیەتی کورد چۆن لە ئیسلام گەیشتووە؟

و/کۆمەلێك فکرو تیۆری جیا جیا بۆ ڕەوشەنبیری کورد هێنراوە هەر لە هەڵوێستەکانی مارکسیەت بەرامبەر ئیسلام تادەگاتە (نظریات ضعف الانسان، سحر، نظرية الخوف، نظرية تعدد الالهة، نظرية الكوارث، نظرية الوجودية،...) لەگەڵ نیشتوەکانی زانستی کلاسیکی بە لێکدرۆاوی لە بیرو دەروونی عەلمانیەت یەکتریان بڕیوەو بێ ئاگاشن لە

١- زانستی نوێ

٢- ئیسلامی ڕاستەقینە.. و هەڵوێستێکی نا دروستی بۆ دروست کردن.

درێژەی پرسیاری وەلآم

پ: خودی فکری ئیسلامی لە خزمەتی فکری عروبە یە؟ وەئایا ئیسلامیەکانی کوردستان یەکەم جار کوردن ئینجا ئیسلام، یان پێچەوانە؟

وەلآم: فکری ئیسلامی لە ئینتمایە ئاسۆییەکانە کەچی فکری عروبە لە ئینتما شاقولیە کۆمەلآیەتیەکانە، هیچ پەیوەندیەکی تایبەتیان پێکەوە نیە، هەر بەووردی سەرنج بدە ئەو ئایەتە(جعلناكم شعوبا و قبائلا لتعارفو، ان اكرمكم عند الله اتقاكم)

بەلآم فکری عروبەی قەلۆش هەردەم ویستویەتی ئاینی دەولەمەندی ئیسلام بۆ مەرامی سیاسی عروبی هەژار بە کاربهێنێ و بەکاریشی هێناوە، لێرەوە پرسیارێکی تریش قووت دەبێتەوە لەلایەن عەلمانیەکانی کوردستان و دەلێن میللەتانی تر ئاینی ئیسلامیان بە قازانجی خۆیان بەکارهێناوە تەنیا کورد نەبێت! جا لێرە دزەکە دەگیرێ بۆ کوردیش بەکاری ناهێنێ؟ کێ ڕێی لێ گرتووە؟ خۆ ئیسلام رووبارێك نیە تورك عەجەم و

عەرەب بەنداوێکیان لە پێش کردبێ تانەگاتە کورد. بەلکو حزبە کوردستانیەکان خۆیان (بەتایبەتی لە قۆناغی نوێ) پشتیان لە ئیسلام کردووە ڕوویان لە مارکسیەت و لیبرالیەت و وجودی و عەلمانی کردووە، ژێرخانی ئەو پرسیارە هەڵەیە، چونکە ئیسلام لە سەرتەوەری ئاسۆییە ونەتەوەییش لە سەرتەوەری ستونیە بۆیەپاشوپێش مانای نادا،ماناشی وایە خاوەن پرسیار لەخودی پرسیارەکەی خۆی نەگەیشتووە

ئینجا سەرنج بدە لە هەموو وولاّتانی عەرەبی ئێستا قەدەغەی بزوتنەوە ئیسلامیەکانە و لە زیندانن، مێژووش گەواهی ئەوە دەدات، ئەگەر ئیسلام شاقوولی و ڕەچەلەکی بوایە وەك ئیمپراتۆریەکانی ئەو سەردەم ئەوا دەسەلاّت هەر بۆ عەرەب قەتیس دەما، کەچی دەبینین کورد و تورك و عەجەم و فارس و تەتەر و چەرکەس و........ هەمووی نۆرەی دەسەلاتیان هەبووە، بە پێچەوانەوە لە دوای عەباسی عەرەب کەم دەسەلاّت بووینە، هەموو لایەك بە هۆی ئەو ئیسلامە گەشاینەوە، سەرنج بدە باری سیاسی کورد لە پێش هاتنی ئەزموونی عەلمانی و لەسەردەمی خەلافەت چەند گەشاوە بووە

بەشی نۆیەم

پرۆژەکانی رزگارکردنی کوردستان

پرۆسەی وەرچەرخانی سیستەمی ئیمپراتۆری بەرەو دەولەتی نەتەوەیی زیاتر لە دووسەدەی خایاندووە، بۆیە مێژووی دەولەتی مۆدێرن لە هەر ناوچەیەك جیایە، هەرچەندە هەمووی بۆ سەرەتا ڕێکەوتنی (ویستڤالیا- ١٦٤٨) دەگێرنەوە، لەسەرەتای سەدەی بیستەم خەلافەتی عوسمانلی ڕووخا ومیراتەکەی بەپێی ریکەوتنامەکانی: سایکس بیکۆ ١٩١٦، سان ریمۆ ١٩٢٠، سیڤەر ١٩٢٠، لۆزان ١٩٢٣.... دابەش کران و کوردستانیش لەگەلا دابەشکرا، لە هەموو جهان وەها کێشەیەك دروست بوو لە ئەنجامی دارشتنی ئەوسنوورە نویێ یەی نەتەوەیی و جوگرافی، گەلێ نەتەوە و نیشتمان پارچە پارچە بوون و گەلی بن دەست و سەردەست پەیدابوون، زۆربەی ئەو گەلانەی ژێر دەست کران ڕەسەن تریش بوونە، بە نموونە

+ هەزاران سالە گەلی ئێرلەندا لە خاك و ولاتی خۆیان بووینە، لە سالی ١٦٤١ ز (کرۆمۆل) ی بریتانی گورزێکی کوشندەی لێ وەشاندن ئینجا دەستیش بە پاکتاوی ڕەگەزی کرد و ئینگلیزی بردە ئێرلەندا...

+ گەلی فلستین ڕەسەن ترن لە یەهوودەکان- جگە لە یەهودیەکانی سابرا، ئیسرائیل لە سالی ١٩٤٨ دروست بوو بەپێ ی بەلێنی بەلفۆر ١٩١٧ لە کۆکردنەوەی یەهودەکان لە جهان .

+ گەلی کورسیکا کە لەبن دەستی فرنسایە گەلێ کونن لە سالی ١٧٩٦ ناپلیون داگیرکرد.

+ گەلی باسك کە ئێستا ژێر دەستی ئیسپانیاییە بەشێکیش لە فرنسی* کۆن ترین میللەتی ئەورووپین.

---

* ٤هەریمی وەبەر ئیسپانیا کەوتووە و ٣ شی وەبەر فرنسا، بۆیە دروشمی ریکخراوی(ئیتا)ی باسك بریتیە لە :٣+ ٤=١

+ گەلی بەربەریش کەلەژێر دەستی جەزائیر و مەغریب و مۆریتانیا.... ئەوا کۆن ترین میللەتن نەك هەر لەناوچەکە لەسەرانسەری ئەفریقا.... بەهەمان شێوە گەلانی کشمیر، تبت، چاچان، تامیلیەکان، مۆرۆلە خوارووی فلیپین، کورد،....

کەچی ژێر دەست کراوون، هەرچەندە مافی چارەنووس لە رێکەوتنەکانی ڤستیڤالیای ١٦٤٨ هەتا(عصبە الامم) و(امم المتحدە) بنەماکاانی (ویلسون)، لویدجۆرج، بنەماکانی شۆرشی ئۆکتۆبەری روسیا ١٩١٧، بریارەکانی دەولەتی عوسمانلی لە دوای ١٩٠٠، بە یاساییانەش لە مادەی(١) پەرەگرافی(٣) (مقاصد الامم المتحدە) هاتووە[1]، کەچی هێشتا ئەو کێشانە لە جهان بەگەرمی بەردەوامە، لەبەرامبەر ئەو برپارانە بنەمای(پیرۆزی سنور)و (دەست تێوەرنەدانی ئیش و کاری وولاتێکی تر)، (عدم تجزئە) و(انفصالی)، لەژێر یاسای (سیادە)کە پەڵەیەك لەسەر زەوی نەماوە بێ(سیادە)،ئیتر کیشەی ئەو گەلانە سەری هەڵدا کاتێ نەتەوەکانی تر دەولەتیان دروست کردوو سەربەخۆ بوون، بەو ناسنامە نوێ یە لەو دەولەتەدا ئاسایش وناسنامەی نەتەوەیی ژێر دەستە دەکوژێتەوە و دەکەوێتە سەر ناسنامەی گەلی سەردەست، وەك مێوان و نامۆ و بیگانە دێنە بەرچاو بەتایبەتی لەو وولاتانەی کە هێشتا کۆمەڵگە و سیتسەمی سیاسیان نامەدەنی و کلاسیکی و ئنتما ستونیەکانن،...ئەوە بنەچەی کێشەکەیە،بە پێی کتێبی (أقلیات فی خطر- تید رۆبەرت جار)نزیکەی ٣٠٠ کیشەی ئاوا لە ئارادایە، بۆیە چارەسەر لەو واقعە و مافی چارەنووس راستەقینەش (لامەرکەزی) و(ئۆتۆنۆمی) و(فدرالی) نین، بەلکو دامەزراندنی دەولەتێکی سەربەخۆ لەسەر پانتایی خاکی خۆیان .

کێشەی نەتەوەیی کوردیش دروست بووە لە دوای:

١- وەرچەرخانی ئیمپراتۆری بەرەو دەولەتی نەتەوەیی.

٢- هەلوەشانەوەی خەلافەتی عوسمانلی سەرکەوتنی هاوپەیانان .

٣- سەرهەلدانی فکری عەلمانی و نەتەوەگەری .

٤- هاتنی ئیمپریالیزم بۆ ناوچەکە و دابەش کردنی میراتی عوسمانلی لە سایکس پیکۆسیڤەر و لۆزان....

٥- دروست بوونی دەولەتی نەتەوەیی تورکیا، عیراق، سوریا، ئیران، دابەش بوونی کوردستان بەسەریاندا بێ راپرسیان..... بۆیە کێشەی کورد سەرەرای رەواییی سیاسی و

---

[1] بروانە :الفصل الأول —المقاصد (میثاق امم المتحدة) کەپێك هاتووە لە ١٩ بەش (١١١)مادە

کۆمەلایەتی و فەرهەنگی مێژووی و جوگرافی و.... ئەوا رەوایی یاسایش هەیە، لەسەر ئەو بنچینەیە لەسەرەتای سەدەی بیستەمە وە بزوتنەوەی رزگاری کوردستان لە هەول و تێ کۆشان دایە بۆ بە دەست هێنانی مافی چارەنوسی، گوزارش کراوە لە چوارچێوەی حزب و لایەن و بزوتنەوە و شۆرش و خەباتی دبلۆماسی ئاشتی.... بەپرۆژەی جیاجیا،کێشەی بنچینەیی ئەوەیە بۆ بە گەیشتنی کورد بەو چارەنووسە پێویست دەکات سنوری چوار وولات تێك بدەی، ئەوەش قورسەو پێویستی بە نەخشەو پلانی ستراتیژی هەیە

حزب و لایەنەکانی چوارچێوەی بزوتنەوەی رزگاری خوازی کوردستان بەسەر مدرسەکان دابەش بووینە، بۆیە هەریەکە ئێستا دەیانەوێ (مافی چارەی خۆنوس) بۆ کورد بهێنێتە دی بە پرۆژەیجیاجیا، زۆر بەکورتی لەسەر هەریەکەیان دەدوێن:

٩- ١ پرۆژەکان: لەراستیدا ئەوە هەر پرۆژەی رزگاری کورد نیە بەڵکو پۆرژەی رزگاری هەموو گەلانە، بەڵام خەسلەتی تایبەتی هەیە بۆ کورد ماناشی وایە بەپێ ی ئایدۆلۆژیای ئەو مدرسە رێت پێ دەدا کێشەی کورد بکەوێتە بەرنامە و خەباتی ئاشتی و توند بکەی لە پێناویا، بە دارشتنی بەرنامەیەکی تیرەتەسەلی نزیك و دوور.

پێش ئەوەی راستەوخۆ بێینە سەر پرۆژەکان پێویستە تەرازوویەکمان هەبێ بزانین چ هەنگاوێك لە بەرژەوەندی بالآی کوردستانە وچیش دژە، ئەوەش مانای دیاری کردنی بنەماکانی مافی چارەی خۆنووسی کوردە، لەو قۆناغەدا یەکسانیشە بە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی،کەبە کورتی ئەوانەن :

١- سەرنەکەوتنی ئەو دەولەتانەی کوردستانیان دابەش کردووە ولە کۆتایدا لە رووی یاسایی بە (دول الفاشلە)پۆلین بکرێن چاکە، جا ئەوەش زۆر لا دەگرێتەوە وەك نائارامی وولات و پێك نەهاتنی پێکهاتەکان و گیرو گرفتی لە گەل دەوروبەر و نەبوونی مەرکەزی

٢- بەرپا نەبوونی هاوپەیمانی وهاریکاری ئیقلیمی

٣- بەرپا نەبوونی گونجان لەنێوان ئەو دەولەتە داگیرکەرانەی کوردستان و کۆمەلگەی نێو دەولەتی.

٤- هەرچی گۆرانەك کە ئەو نەخشە سیاسیە تێك بدا کە لە سایکس بیکۆ دروست بووە، یاخود زیاتر میکافیلیانە هەرگۆرانێك لە دژی مەیین(جمود) خێرە.

٥- گۆرانکاری لە شێوەی جەنگی جیهانی یا خود هەر گۆرانێك تیایدا سەروەری سنور وئارامی نێو دەولەتی لەسەر بنچینەی ئەو نەخشەیە هەلوەشێنیتەوە، یاخود هەرگۆرانێك لەو یاسای نێو دەولەتی بەو ئاڕستەیە

٦- زال بوونی ئایدیۆلۆژیا بە سەر بەرژەوەندی

٧- دروست نەبوونی کۆمەلگەی مەدەنی لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی مادی

٨- بۆ ناوەخۆش ئەو مدرەسەیەی بتوانی یەکێتی ڕێزی میللەتی کوردستان بپارێزی یان زۆرایە تیەکەی .

بە کورتی چی لە بەرژەوەندی یەکێتی و ئاسایشی نەتەوەیی ئەو وولاتانە بێ پێچەوانەی بنەماکانی مافی چارەی خۆووسی کوردە کە بیەوێ وتەواو خۆی ساغ کردبێتەوە بۆ گەیشتن بە دەولەت .

ئیستا بە خۆ بەو تەرازوانە دەتوانین بێینە سەر ئەو پرۆژانە بەو شێوەی خوارەوە بەکورتی :

یەکەم- پرۆژەی چەپیەکان:

لەسەرەتای شۆرشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ لینین کۆمەلێك بنەمای جاڕدا بۆ مافی چارەی خۆنووس و وولاتانی وەك فنلندا و پۆلۆندا.. سەربەخۆییان پێ وەرگرت، بەلام لەگەل خەفە بوونەوەی ئەو هەلچوونە هاتنەوە سەربنەمای مارکسیزم لەو بارەیەوەو دەستیان بەسەر چارەنووسی میللەتانی تریش گرتو یەکێتی سۆڤیەتیان لەو ١٥کۆماره بە توێزی پێك هێنا: (روسیا، ئوکرانیا، کازاخستان، ئوزبەکستان، روسیای سپی،جورجیا، لیتوانیە،ئازەربیجان، مالدیڤیا، تاجیکستان، لاتڤیا، ئەرمینیا، تورکمانستان، ئستوانیە، قیرغیستان))، بۆیە پرۆژەی چەپی کوردیش هەروا ڕوون نەبووە ئاخۆ مافی چارەنووسی کورد مانای چیە، لەو بارودۆخانەی کەلەنێو شۆرشی کورد بوونایە ئەوا ئەو ئەدەبیاتەی مارکس و ئەنجلسی سەبارەت بە ئیرلەندا و جارنامەکەی لینین لە سەرەتای شۆرشی ئۆکتۆبەر بەکاردەهات، ئەگەر لەگەل حکۆمەتەکانی ناوەندی بوونایە ئەوا جۆرە گوتارە سیاسیەکانی کرێکاری دە هات کە ئەو پرۆژەی رەسەنی چەپی بووە بۆ مافی چارەی خۆنووسی.

له بیری چەپی ڕاستەقینەدا توخمی نەتەوەیی و نەژادی تیانیە، بەلکو ئنتمای چینایەتی بە پلە یەك و بنچینە وەردەگیرێ، باقی ئینتماکانی تر سانەوین[1] بۆیە لەو پرۆژەیە پێیان وایە بەرزگاری چینی کرێکار هەموو کێشە نەتەوەیی ونیشتمانی و سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری و... چارەسەر دەبێ، ئیتر کیشەیەکی وەك کورد، بەشە(جزء) کیشەی کریکار گشتە(کل)، ڕێبازی ئەقلی لوجیکیش ئەوەیە کێشەی (کل) چارەسەر بکرێ (جزء) ئۆتۆماتیکی ارە کراوە، بەوشێوەیە گەلێ جار خەباتی کوردایەتی و پرۆژەی سەربەخۆی کوردستان بەداوایەکی ڕەجعی و برجوازی وهەندێ جاریش بە فاشیانە لەقەلەم دراوە، بۆیە دروشمی چەپیەکان لە وولاتانی داگیرکەری کوردستان ناوەندیانە بوو وەك دروشمی(حشع) (نیشتمانێکی ئازاد و گەلێکی بەختیار)، مەبەستی نیشتمان عیراقە، گەلەکەش گەلی عیراق، زیاتر لەوەش گەلێ جار لەسەر دیوار دەنووسرا (کوردایەتی شەرمەزاریە) ! هەربەو تەرازوەش لینین پشتی(ئەتاتورکی) گرت لە دژی شۆرشەکانی کورد ١٩٢٠- ١٩٢٨ دوایش تێك دانی کۆماری مهاباد ١٩٤٦،پشت گرتنی سۆڤیەت بۆ بەعسی عیراق لە ١٩٧٢ و بە پێی مادەی(٨ و٩) (معاهدەی عیراقی –سۆڤیەتی)[2] یارمەتی سەربازیشی دا دژ بە شۆرشی کورد بەسەرۆکایەتی بارزانی ، لەویش بەدواوە چەك هەلگرتنی چەپی و شیوعیەکان بۆ عیراق لە دژی شۆرشی کوردی زۆر نموونەی تر*، لە ڕاستیدا ناکرێ ئەوە بکرێتە پرۆژەی هەموو چەپی، چونکە بەشێکی تر پێیان وابوو کوردستانیش شایستەی سەربەخۆیە، بەپشت بەستن بە پرۆژەی جیهانی و ئەزموونی رزگاری گەلان لەژێر دەستی ئیمپریالیزمی جهانی دەست کاری یەکێ لە یاسا و پرۆژە بنچینەییەکانی مارکس کراو

---

[1] بۆزیاتر بروانە: مارکس وأنجلس - بیان الشیوعی(مانیفیست) ص٦٣-٦٥

[2] ئەو هاوپەیمانیە(معاهدە) لە٩ی نیسانی ١٩٧٢ لە بەغدا لەلایەن ئەلیکسی کۆسیجن سەرۆکی ئەنجومەنی بالای سۆڤیەتی وئەحمەدحسن بکر سەرکۆمار لە بەغدا مۆر کرا پیك هاتبوو لە ١٤ماده.

* گەلێ جار سەدام دووبارەی دەکردەوە بگوایە کاتی کە بڕیاری ئۆتۆنۆمی درا نوێنەری شیوعی ووتویەتی ((سیدی لماذا حکم الذاتی))،ئەو کاتی پێکەوە لە بەرە بوون وتا ئەو ساتەش حزبی شیوعی نەفی ئەو گۆتەیەی سەدامی نەکردۆتەوە

گۆرا بۆ: دەشێت لەهەندێ بارو دۆخی تایبەتی ناکۆکیە سانەوییەکان وەختیانە جیگەی ناکۆکی پلەیەك بگرنەوە، لەوانە:

خەباتی رزگاری نیشتمانی (لە قۆناغی خۆی) جێگەی پلەیەکی خەباتی کریکاران لە دژی سەرمایە داری بگرێتەوە، بەو شێوەیە میللەتانێکی زۆر بەو هۆکارە لەئەفریقا و ئەمریکای لاتینی و ئاسیا بوون بە دەولوت و ئەندام لە(un)، بەو ئایدۆلۆژیایە بەهیێزەی چەپ میللەت دە وورۆژاو توانای بەرگری و رزگاری دروست دەبوو، بەڵام ئەو پرۆژەیە لە خزمەتی جەنگی ساردو جەنگی ستراتیژی سۆڤیەت دژ بە ئەمریکا دابوو، واتە تەنها ئەو جۆرە خەبات و پرۆژەیان بەرِەوا دەزانی کە لە دژی راستەخۆی رۆژئاوا بوونەك گەلانی سەردەست، هەر بۆیە بینیمان دروشمی چەپیەکانی کوردستانی زیاتر رِوو لە ئیمپریالیزمی جیهان بوو، بۆیە لایەنە چەپیەکانی کوردستان لە (ی. ن. ك) و(حسك)، (حزبی زەحمەت کێشان)، (حشك)، (حدکا)، (پەکەکە)،..... هەتا (پ دك)یش دروشمی بنچینەییان خەبات بوو لە دژی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و سەرمایەداری و دیموکراسیەکە و بازاری ئازاد.... گوایە بە داروخانی سەرمایەداری مافەکانی کورد دەگێرنەوە بۆیە زۆر جار لە کوردستانیانە وەردەگەران بۆ عیراقیانە یان ئیرانیانە......، ئیتر چارەسەری کێشەی کوردیان لە چوارچێوەی ئەو دیڤاکتۆیەی کەلە دوای سایکس پیکۆ بووە هۆی دروست بوونی عێراق و سوریا و تورکیا و ئیران و.... واتە پرۆژەکانیان رزگاری تەواوی کوردستان و یەکخستنەوەی تیانەبوو، ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە پرۆژەکانی رزگاری کە بریتی بوون لە:

١- پێك هێنانی حزبی پێشرەو لە کریکاران(واتە لە کریکارانی عیراقی نەك هەموو کورد)

٢- خۆبەستنەوە بە جەمسەری سۆشیالیستی لە دژی ئیمپریالیزمی جهانی

٣- جەنگی رەوا و ناکۆکی پلەیەك لەگەل برجوازی ناوەکی و ئیمپریالیزمی جهانە، ناکۆکی نەتەوەی ژێر دەستی کورد نەتەوەی سەرەدەست و رژێمی عیراق سانەویە.

٤- بانگێشەی برایەتی کورد وعەرەب لە چوارچێوەی عیراق

بەو شێوەیە ئەو پرۆژەیە نەبووە نمونە بۆ کێشەکانی نەتەوەیی لە ولاتانی سۆشیالیستی و چەپی

دووەم- پرۆژەی لیبرالی بۆ رزگاری کوردستان:

ئەو پرۆژەیە لەسەرەتای سەدەی(٢٠) لەگەل سەرهەلدانی عەلمانی لە کوردستان باوی هەبووە، پشتی بەست بە سەروەریەکانی ئەزموونی تەکنیکی و زانستی رۆژئاوا و بە داهێنان و تەنینەوەی فکری ناسیونالیزمی ودوای دەولەتی نەتەوەیی و هەلمەتی ئیمپریالیزمی کە لە کۆتاییدا مەینەتی کوردی لێ دروست بوو، بۆیە تا پێش رووخانی شیوعیەت و سۆڤیەت و دوای راپەرینی ١٩٩١ کەمتر حزبە کوردستانیەکان خۆیان بەخاوەنی لیبرالی و پرۆژەکەی دەزانی، بە پێچەوانەوە زۆر بە توندی دژی ئەو پرۆژەیە بووینە بە هەموو ئارستەیەك، وە بگرە ناو هێنانی تۆمەت و سزا بوو، نەك هەر لەبەر رزگاری نیشتمانی بەلکو بەهۆی تەوەری رزگاری _کۆمەلایەتیش،بۆیە دروشمیان رووخاندنی ئیمپریالیزم ولیبرالی بوو، بەلام ئێستا زۆربەی هەرە زۆری خەلکی کورد چاوی بریوەتە ئەو پرۆژەیە، کە بریتی نیە لە کۆمەلە بنەما و ستراتیژ و نەخشە و پلان، بەلکو بریتیە لە (یانصیب) (بەخت) چونکە بنەماکانی لەسەر بەرژەوەندی دارژاوە، ئەو بەرژوەندیە جا روایە دژت دەوەستێ وەك زۆربەی جار لە دژی کورد وەستاوە دواییەکەیان ١٩٧٥و١٩٩١، جاریش وایە دەبتە پالپشت وەك ئیستا، هیچیان هەمیشەیی نیە، بۆیە حزبە لیبرالیەکانی کوردستانیش لەستراتیژیەتی(بینین و دارشتن) ن، هەربۆیەش بە دەگمەن وولات ونەتەوەیەك نادۆزیەوە لە مێژووی هاوچەرخی دووجەمسەری بەو پرۆژەیە رزگاری بوبێت جگە لە (ئیسرائیل) و تایوان، ئەو دووەش لێکدانەوەی تایبەتی هەلدەگرێ، ئینجا حزب و لایەنەکانی لیبرالی (بە کوردسیتانیەکانیشەوە) بەهۆی ئەو پرۆژەو مدرسە لاوازە ناتوانی جەماوەر بووروژێنێ بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی رزگاری کوردستان، بەپێچەوانەوە بنەماکانی بێ ئایدۆلۆژی ئەو پرۆژەیە کۆمەلگەیەکی مادی و بەرژوەند پەرستی وات بۆ دروست دەکا توانای بەرگری و رزگاری نابێ، بۆیە هەموو هەول و تێ کۆشانت دەبێ بکەوێتە سەر رەحم و بەزەیی گەورە وولاتانی جهان، لەسەردەمی نوێی تاك جەمسەری خەریکە هەندێ نموونە دروست دەبێ، تەیموری خۆرهەلات، تارەدەیەکیش کۆسۆفۆ، وا هەریەکە لە دارفور و کوردستانیش لە قوتاغی هەلپەساردنن، لە هەمان کوردستانی سەروو زمانی کوردیش قەدەغەیە کەچی رەحمی ئەو پرۆژەیە نایگرێتەوە، ئەگینا بەپێی(سیستەمی نوێی جهانی) و(مل ملانێی شارستانی) کەمتر بزوتنەوەی رزگاری خوازی لەفەرهەنگی ئەو پرۆژەیە جێی دەبێتەوە، بۆیە بەزۆری دان بە دیڤاکتۆی بارە

سیاسیەکان دەهێنێ، تاکە پرۆژەیەکی واقعی لەو مدرسەیە بەکاربێت لەلایەن کورد(یان هەر میللەتێکی تر) ئەوەیە بانگێشەی دیموکراسی بکەی بۆ وولاتە داگیر کەرەکەت تا دۆستت بۆ پەیدابێ ئەوەش لە دوا پرۆسە دا نەبە هێزی دیموکراسی و سیاسی نەبە هێزی یاسایی ناتوانێ کوردستانێکی سەربەخۆت پێش کەش بکا، لە باشترین دۆخیدا لە دۆزەخ دەرت دەکا بەلآم ناتخاتە بەهەشت، بەلکو هەر بیناکەی (سایکس بیکۆ) موکوم دەکەی کە کوردستانی لەت لەت کردووە.

سێیەم- پرۆژەی سۆشیال دیموکراسەکان:

ئەوبەشەش کەمتر لە کوردستان پرۆژە بووە، لە دیوی کوردستانی ئێران لە سالانی ١٩٨٠ بە دواوە جار جار باسی لێوە دەکرا لەلایەن(حدکا)، ئینجا لە دوای راپەرینیش ماوەیەکی کورت نەبێ ئەگینا رۆلی ئەمریکا زیاتر لە سۆشیال دۆیموکراسیەکانی ئەوروپا هاتوەوە. ئینجا سۆشیال دیموکراسیش لە شیتەل کردنی دا پرۆژەکانی پێك هاتووە لە توخمەکانی سۆشیالیستی زانستی کە لە چەپی باس کرا، ئەوی تریش لەسەر لیبرال دیموکراسیە کە باس کرا. بەلآم هەندێ جۆرە سۆشیالیستی نیشتمانی هەیە کۆمەلێك بنەمای نەتەوەیی و وسەروەری نیشتمانی و رەچەلەکی تیایە، ئەویش لەبەر شکست هێنانی ئەزموونەکان شوڤینی لە فرنسا، فاشی لە ئیتالیا، نازی لە ئەلمانیا، فالانژیش لە ئیسپانیا، تۆرانی لە تورکیا، بەعسیەت لە عیراق، سست بونەوە، بەکورتی لە کوردستان پرۆژەیەکی سۆسیالیستی واتە تیرۆتەسەل گەلالە نەبووە تا ئێستا،

چوارەم- پرۆژەی نەتەوەییەکان: بیری نەتەوەیی بەرپرسە لەو مەینەتیەی کورد، لە کاردانەوەیدا بیری نەتەوەیی بۆ خەلکی کوردستانیش دروست دەبێ، حزب و لایەنە سەرەکیەکانی کوردستان لە بنچینەدا بۆ ئەو مەبەستە دروست دەبن، بەلآم خودی نەتەوایەتی ئایدۆلۆژیا و مدرسە و رارەو نیە، بۆیە بۆ تەواوکردنی خۆی پەنا دەباتە بەر یەکێ لەو پرۆژانەی پێشو، ئەگینا بزوتنەوەیەکی رەگەز پەرستی لێ دروست دەبێ کەمتر سەرەنجامیان هەبووە، لە کوردستان پرۆژەی ناشیونالیزمی لەماوەی کورت سەری هەلداوە و نقوم بوویتەوە، ئەو پرۆژەیە بەزەق تر و راشکاوەنە تر بانگێشەی کوردستانێکی سەربەخۆ دەکا بەلآم هێزو رێکخستن و بەرنامە و نەخشە و پلانی بێ ستراتیژیەتە و لە کاروانی سەردەمیش تەواو بەجێ ماوە.

٩- ٢ پوخته و سەرەنجامی پرۆژەکانی عەلمانی: ئەو پرۆژانەی سەروو چەند خـالێکی هاوبەشی لیٚ بەدی دەکرێ لەگەل سەرەنجامەکانی،لەوانە:

هەلبەتە مەینـەتی کـورد زادەی بـیری عـەلمانی و نەتەوەگەریـە، لـە کۆبوونەوەیـەکی دەگمەنی هەرسێ رەهەندی جیهانی و ئیقلیمی و ناوەکی هاتەکایەوە.

جهانیەکەی: بریتیە لە جم و جـۆلی ئیمپریـالیزمی و داگیرکردنـی ناوچـەکە لـەدوای جەنگی جیهانی یەکەم(١٩١٤- ١٩١٨)و دابەش کردنی بەپێی (سایکس- پیکۆ ١٩١٦) و دروست کردنی ئەو دەولەتانە و سەربەخۆ پیٚ دان بـە نەتـەوەکانی تـرو پـیٚ نـەدانی بـە میللەتی کورد تا ئێستاش پابەندن بە پرۆژەو پلانی سایکس پیکۆ

ئیقلیمیەکەی: بریتە لـە سـەرهەلدانی بزوتنـەوەی عـەلمانی ناشسـیونالیزمی تـورك و عەرەب و دروست کردنی دەولەتی علمانی نەتەوەیی و هەماهەنگی لەگەل ئیمپریـالیزمی جهـانی بـۆ بـەش کردنـی کوردسـتان و هێشـتنەوەی بـەو شـێوەیە، وەسـتانیان لـە دژی تەقەلاکانی کورد بۆ یەکخستنەوەی کوردستان و سەربەخۆبوون، هەلبەتـە ئـەو دەولەتانـە داگیرکـەری کوردسـتانن کەلـە سـەرەتاوە تـا ئێسـتا بـە رێبـازێکی عـەلمانی تونـدرەوی ناشیونالیزمی بەنـدن، جگـە لـە ئێـران لـە سـالی ١٩٧٩ وەرچـەرخا بـەرەو دەسـتووری ئیسلامی

ناوەکیەکەی: بریتیە لەوە پرۆسەیەی بە عەلمانی کردنی بزوتنەوەی کوردایەتی کە زیـاتر کورد دووچاری خنکاندن کردووە زیاتر سایکس —پیکۆ ی پتەو تر کـردووە لـە نـاوەخۆش کۆمەلێك ئاسەواری هەبووە بە کورتی بەوشێوەیە:

١- پرۆژەکانی عەلمانی سەرکەوتوو نەبووە دەروازەیەك بەسەر مەینەتی کورد بکاتـەوە لەگەل حزمەتێکی زۆریشیان

٢- پرۆژەی عەلمانی بریتی لە پرۆژەیەکی پەرتەوازە و ناکۆك و دیدی جیا جیـا و خێـرا گۆڕاوی.

٣- بەهۆی فکری عەلمانی جیاجیای توند گەلیٚ جـار سـەرەنجام ئـەو پرۆژەیـە بوویتـە بەشێك لە مەینەتی کورد، بـیٚ (سـتراتیژیەت و بەنارمـەی دوورو درێـژ) بوینـە، زۆرجـار خزمەتی دوژمنی خۆیان کردووە، نـەیان توانیـوە لـە هاوکێشـەی ئیقلیمـی و جهانیـەکان سوود وەگرن و بیدۆزنەوە.

٤- پرۆژەکانی عەلمانی بریتی بوو لە پۆلێن کردنی پشتیوانانی جهانی و ئیقلیمی لەسەر بنچینەی عەلمانی، کەچی دەبینین جگـە لـەوەی ئـەوان لـە بنەچـەدا بەرپرسـیاربوینە لـە مەینـەتی کـورد ئینجـا بەردەوامیەکـەش هـەر لە(سـایکس- پیکـۆ ١٩١٦)، لـۆزان ١٩٢٣،..... هەتا جەزائیر ١٩٧٥، ١٩٩١، ١٩٩٩پیلان دژی ئۆجەلان .. لـەلای رۆژئـاوا بووە*، لەلای رۆژهەلاتیش پشتیوانی سۆڤیەت بۆ تورکیای ئـەتاتورك، دوای شکسـتەکەی ١٩٤٦ی مهاباد، دواتر پشتیوانی سۆڤیەت و شیوعیەکان بۆ بەعسـی عێـراق لـە ١٩٧٢ بەدواوە، بە پرۆژەی ناشیونالیزمی و زەردەشتیایەتی و ئاریایەتیش پشـت بەشـای ئێرانـی بەسترا لە ٩٧٥ سەرەنجامی هەرشکست بوو

لە قۆناغی نوێشدا –کەتائیستا بەردەوامە- زۆربەی لایەنە کوردستانیەکان لاسـایی(ی ن ك)یان کردۆتەوە وئاوا دۆست ودوژمنی کوردایەتیان دیاری کردووە، هەروەك لە یەکـەم بەیان نامەی (ی ن ك)هاتووە:

دوژمنەکانی بریتین لە :

أ- ئیمپریالیزمی ئەمریکی وئیسرائیل

ب- هیزی سەرمایەداری جهانی

ج- کۆنەپەرستی عەرەب کە سەودا لەگەڵ ئیسرائیل دەکەن

د- لەناوەخۆش چینەکانی دەرەبەگ وبرجوازی وسەرۆك خێل و وابەستەکانی داگیرکـەر و ئەو حزب ولایەنانەش کە نوینەرایەتی ئەو چینانە دەکەن .

دۆستەکانیش بریتین لە :

أ- سەربازگەی سۆشیالیستی ویەکیتی سۆڤیەت و بزوتنەوە رزگاری خوازەکان.

ب- هیزی چەوساوەو کریکاری جهانی

ج- هیزە پیش کەوتن خوازەکانی عەرەب و شۆرشی فلستین

د- لەناوەخۆش کریکار و چینە هەژار و شۆرشـگێر ونیشـتمان پـەروەرەکان، هەلبەتـە ئەوپۆلینە تا راپەرینی ١٩٩١ی خایاند کەچی دەرکـەوت ئـەو جـۆرە پۆلینـەی دۆسـت و دوژمن هیچ بنچینەیەکی نەبووە ونیە لەگەڵ ئەو هەموو ماندووبوونەشی بۆ کرا، ئیستاش

---

* یەکەم پەیوەندی بە ئیسرائیل (بە پێی کتێبی مـسعود بارزانی- بارزانی وبزوتنـەوەی رزگـاریخوازی کورد ل٢١٤)لە حوزەیرانی ١٩٦٣ بووەو لایەنی عەلمانیەتی کوردی لە دیداری ((بەرێزان جلال تالەبانی و شەمعون پیرس بە پێناو میر کامەران بدرخان))بـوو، دوای((لـە ئایـاری ١٩٦٥دیڤیـد کـەمحی بـە نوێنەرایەتی حکومەتی ئیسرائیل گەیشتە کوردستان)).

یەکسەر بازیان داوە بۆپێچەوانەکانی، ئەوەی لای ئەوان بەدۆستیان ریز کردبوو وادیارە دوژمن دەرچوو، دوژمنەکانیش دۆست، هەلبەتە ئەوەش بەروونی خەلەلی مەزن لەستراتیژیەتا پیشان دەدا

٥- ئەو پرۆژەیە نەی توانیوە لەو درشمانە بپەرێتەوە وەك (خودموختاری بۆ کوردستان، دیموکراسی بۆ وولاتەکە) یان (لامرکزی، ئۆتۆنۆمی، فیدرالی،...) هەلبەتە ئەو داوایانەش نەهاتووتە دی نە دیمەکراسیەکەش بۆ وولاتەکە چارەسەریە، هەرچی چارەسەریەك لە چوارچێوەی :(أ- سایکس –پیکۆ ب- دەولەتی عەلمانی نەتەوەیی ج- بنەمای بەرژەوەندی لە پەیوەندی جهانی) دەربازی کوردستانی تیا نابێ و نابتە پرۆژەی رزگاری.

٦- بەهۆی گرتنەبەری پرۆژە جیاجیاکانی عەلمانی ئاسەواریکی زۆر ترسناکیشی لەسەر کۆمەلگەی کوردی بەجێ هێشتووە کە پەیوەستە بە تواناو هێزی خودی کورد بۆ رزگاری، ئەو پرۆژەیە بەر پرسە لە دارزانی بنەماکانی ئەخلاقی کوردو سەرهەلدانی ئەو هەموو دیاردە دزێوەی وەك خۆویستی وبێ ئەمەکی، خۆفرۆشی، ئەنتی نیشتمانی، میکافیلیانە،.... بالی بەسەر کۆمەلگە کێشاوە و توانای بەرگری لەدەست داوە.

پێنجەم- پرۆژەی ئیسلامی بۆ رزگاری کوردستان:

ئەو پرۆژەیە زۆر کۆن نیە، ڕاستە لەسەرە تای مەینەتی کوردەوە هەتا سالی ١٩٧٥یش هەر زانای ئاینی سەرپەرشتی جولانەوەکانی کوردی کردووە بەلام کەمتر خاوەن پرۆژەی دارشتراوبووینە، جگە لە سەرەتای تەقەلاکانی شێخ سەعیدی پیران و هەندێ سەرکردەی تری ئەو ساتی کێشەی کوردیان بەستەوە بە پرۆژەی ئیسلامی بە دروشمی(یان گەرانەوەی خەلافەتی ئیسلام یان کوردستانێکی ئیسلامی سەربەخۆ) بەلام نەبووە زانستێك وەك (فقهی رزگاری کوردستان) و بناغە و گەشەی پێ بدرێ، بۆیە پرۆژەکان زیاتر عەلمانی بووە، واتە کوردایەتیەك بەناوەرۆکی لیبرالی، یان مارکسی، یان سۆشیالیستی...... هەتا تەقینەوەی رابوونی ئیسلامی لە جهان لە دوای هەشتاکانی سەدەی رابووردوو ئیدی ئیسلامی سیاسیش بووە رەهەندێکی جهانی، لەوکاتیەوە ئەو پرۆژەیە سەری هەلدا مانای ئەو پرۆژەیە ئەوەیە کە:

١- چارەنووسی جولانەوەی کورد بەچارەنووسی رابوونی ئیسلامی ببەستیەوە،ئەویش لە هەلوەشانەوەی ئاسەوار میراتی ئیمپریالیزم لە ناوچەکە کە کوردستان وجیهانی ئیسلامی پیّ دابەش کردووە

٢- ناوەرۆکی ئەو کوردایەتیە بە بنەماکانی شەریعەتی ئیسلامی پربکەیەوە، لە جیاتی بنەما عەلمانیەکان.

٣- پەیوەندیەکی ئۆرگانیکی لە نێوان(رزگاری- نیشتمانی) و(رزگاری- کۆمەلایەتی) بە ئیسلامیانە دابرێژی، یاخود بەسادەتر پەیوەندی ئایدۆلۆجیا بە کوردایەتی(تێکەل کردنی سەنگەری ئاینی وکوردایەنی)

٤- بەپێی شەریعەتی ئیسلامی خەباتی(جهاد) لە پێناو کوردستان رەوایی وەرگریّ .

٥- بتوانری لە رێی گوتاری سیاسی وشەرعی دۆست لەجهانی ئیسلامی بۆکیشە رەواکەی کوردستانی دروست بکا

٦- لەکۆتایدا بتوانری فتوای شەرعی لەلایەن زانایانی ئاینی دەربکری لەسەرتا سەری جیهانی ئیسلامی بەتایبەتی لە خودی وولاتە داگیرکەرەکان، تا ئیستا لە کوردستانیش فتوایەکی روون بۆ ئەو کیشە نیە

پاساوەکانی ئەو پرۆژەیە:

١- هەموو جوولانەوەیەکی نیشتمانی (بە کوردستانیشەوە) قاوغێکی بۆ ئایدۆلۆجیاو مدرسە وتیۆرە سیاسیەکان نیە، بۆشاییە، بۆیە هەردەبیّ بە ئایدۆلۆژیایەك پر بکرێتەوە، جا چۆن هەریەکە لە (لیبرالی و سۆشیلستی و شیوعی ناشیونالیزمی..) دەیانەویّ بەرێگەی خۆیان پری بکەنەوە ئاواش فکری ئیسلامی دەیەویّ ئەو بۆشاییە پربکاتەوە مادام ئەو جۆرە بزوتنەوانە مولکی ئەو فکرانەن کە بەکاریان دەهێنن، لە ڤێتنام و کەمبۆدیا و مۆزەمبیق و چین ئەنگۆلا.. بە ناوەرۆکێکی مارکسیانە پرکرایەوە، لە ئەلمانیا و ئیتالیا و ئیسپانیا و تورکیا.. بە سۆشالیستێکی ناشیونالیزمی، لە وولاتانی عەرەب و تورکیا ناشیونالیزمیانەی پەتی ...، لە بزوتنەوەکانی نوێش (چیچان، کشمیر، فلستین خوارووی لبنان... بە ئیسلامیانە پرکرایەوە، کەواتە لە کوردستانیش بۆ هەموو پرۆژەکان دەگونجیّ بەپێی تەرازووی زانستی خۆی .

٢- لەوسەردەمەدا لە توانای بالەکانی عەلمانی نەماوە لەسەر(زەمین) بەرگری

داگیرکەریکا، بۆیە ئێستا دەبینین زۆربەی بزوتنەوە رزگاریەکانی جهان بەناوەروکێکی ئیسلامیەوە لە مەیدانن ئەگینا هەر دەبێ خەریکی سەوداو تەنازول بێت، لە راستیدا بزوتنەوەی رزگاری خوازی هاوچەرخ بەسێ قۆناغی بەرگری تێپەریوە:

یەکەم: لەسەرەتادا کە تەکنۆلۆجیای داگیرکەر سادە بوو و لەتوانای بەرگری جەماوەری نەتەوەایەتی بوو بەرگری بکاو ئەنجامیشی بوو

دووەم: لەگەل گەشەی تەکنۆلۆجیا زیاتر ئەوجارە لە توانای ئەو توێژە دەرچوو پەرییەوە بۆ ئایدۆلۆجیای مارکسیەت و بەرگری کرد وئەرکی خۆی بینی

سێ یەم: ئێستا کەتەکنۆلۆجیای سەربازی زۆر گەشەی کردووە لەلایەك لەلایەکی تر قورسایی زیاتر کەوتە شارو بە مەدەنی کردنی ژیان* توانای تێکرای عەلمانیەتی پەك خستوە لەبەرگری داگیرکەر، بەلکو تەنها لە توانای ئایدۆلۆژیای ئیسلامی ماوە ئەو بەرگریە بکاجاچ سەلبی بێت یان ئیجابی...

بۆیە دەبێ خاوەنی پرۆژەی رزگاریش بن... ئەوە پاساوێکی گرنگە

٣- داگیرکەرانی کوردستانی ئێستا هەر لەسەر بنەمای عەلمانی و هەم بە رێبازی عەلمانیش بەندن، واتە پرۆوژەکە دەبێ بەلایەن کەمەوە پێچە وانەی ئەو ئایدۆلۆجیایە بێ، بۆ ئەوەی گۆرانکاریەکی ریشەیی بێتەدی کە بناغەکانی ئەو سنورە کوتکریتی و وولاتە دەستکردانە هەلتەکێنێ

٤- پرۆژەکانی پالپشتی داگیرکەریش لە ئاستەکانی سیاسی و دبلوماسی و یاسایی و سەربازی و هەمان ئەو پرۆژانەن کە دژی پرۆژەی رابوونی ئیسلامیشن، کەواتە یەك بەرە و یەك ئاڕستە و یەك چارەنووسە، واتە بەدەردو دەرمانیان هاوبەشە

٥- دروست بوونی مەینەتی کورد هاو کات بوو لەگەلئەو ڕووداوانەی خوارەوە:

١- دارووخانی خەلافەت، دابەشی جهانی ئیسلامی، کزبوونی بیری ئیسلامی و شەریعەت...

٢- سەرکەوتنی هاوپەیمانان، داگیرکەری ناوچەکە لەلایەن ئیمپریالیزم، هاتنی بیری عەلمانی و نەتەوەگەری، بیرۆکەی دەولەتی نەتەوەیی،.... پەیدابوو، واتە دەبێ بە پرۆژەیەکی ئیسلامی رووبەرووی هەموو ئەو دامەزراو پرۆژانە ببیتەوە، لەسەرەتاوە تا

* لار بوونەوەی دانیشتوان بەرەو شار و بە مەدەنی کردنی گیانی شۆرشگێری خەفە دەکاتەوە، بۆیە لایەنە عەلمانیەکان ناتوانن بە هۆی گوتاری نەتەوەگەری خەلکی بجوولێنن، بۆیە لە کۆمەلگەی وادا پێویستی بەئایدیۆلۆژیەکی بە هێز هەیە

دوای، ئەوەش ناکەوێتە چوارچێوەی هیچ پرۆژەیەکی عەلمانی جگە لـە پـرۆژەی ئیسـلامی کە دەیەوێ هەموو ئەو بینا سیاسی و فکری و یاسـایی دەولیانـەو واقعـی دیفاکتۆیانـەی لەسەر بنچینەی سایکس- پیکۆ دروست بووە هەلی وەشێنێتەوە، ئەوەش هەمان ئامـانجی ناوەندی پرۆژەی کوردە واتە ئەو تیغەی نیشتمانی کوردستانی پارچە پارچە کردووە هەمان تیغ نیشتمانی ئیسلامی مەزنیشی پارچە پارچە کردووە.

٦- لەسەر ئاستی ئیقلیمیش - کە ڤاکتەری تایبەتی بە هێزی ئـالۆزکردن و زینـدانی کردنی پرۆژەکانی رزگاری کوردستانە- مادام بەرژەوەندی دابەشی کوردسـتان لەسـەرووی هەموو ناکۆکیەکی نێـوان وولاتـانی داگیرکـەری کوردسـتانە، ئـەو هاوکێشـە خنکێنـەرە لەسەرەتای مەینەتی کورد تا شۆرشی ئیسلامی ئێران بێ تەگەرە بەردەوام بووە، کەچی لە دوای ئەو شۆرشە بینیمان بەهۆی(ئیسلام) ئـەو هاوکێشـەیە وەرگـەڕاو نـاکۆکی نێوانیـان بەهۆی (بەرژەوەندیان لە دابەشی کوردستان) مەزن تربوو، ئیدی تـەکانێکی بـێ ووچـان و مێژوویی بـە جولانـەوەی رزگـاری کوردسـتان دا.... تـا ئێسـتاش بەردەوامـە، کەواتـە کلیلەکانی دۆزرایەوە... هەر ئەو ڤاکتەرە بوو لە عێراق وای کرد عەرەب دابـەش بـن لـە زۆرایەتی ڕەها بۆ کەمایەتی سوونئە و زۆرایەتی شیعە و کورد ئەو هەموو دەستکەوتانەی بۆ کورد بێتە دی... ئەوە هەموو لـە پـرۆژەی ئیسـلامیە نـەك لـە پـرۆژەی ئـەمریکی و لیبرالی بێت.

٧- هەموو میللەتێك(بەتایبەتی لە قۆنـاغی رزگاریـدا) پێویسـتی بـە تونـد و تـۆل کردنی بینا ئەخلاقیەکانی کۆمەلگەکەی هەیە، تـا درزی تـێ نەکـەوێ و توانـای هـەموو جۆرە بەرگریەکانی هەبێ، جا ئێستا ئەو بینا ئەخلاقیانەی میللەتی کـورد بـەهۆی پلانـی داگیرکەر و پرۆژەی عەلمانی کوردی تێك رووخاوە و هێـزی بـەرگری و کۆلەگـەکانی بـوون بەدەولەت وکۆمەلگەی مەدەنی لەدەست داوە، بۆ ئەوەی جـارێکی تـر کۆمەلگـەی کـورد چاکسازی بکرێتەوە بنـەماکانی ئـەخلاقی لـە (ئەمـەکی، سـپاردەیی، ئـۆقرەیی، وولات پارێزی، دلسۆزی، خۆنەویستی، بەرژەوەندی گشـت ویسـتی، هاریکـاری، بەرپرسـیارەتی، ئازایەتی و پیاوەتی، ..بینابکرێتەوە،ئەوەش پێویسـتی بـە مدرسـەیەکی ئـەخلاق مەزنـە ئەوەش لە مدرەسەکانی عەلمانی بەدی ناکری، لەبەر هۆیەکی سادە ئەویش ئەوەیـە ئـەوان ماکینەی بیرو باوەڕیان کز بووە، ڕەنگە سەردەمی بوهاری شـیوعیەت بـەویش بکرابایـە، بەلام ئیستا تەنها ئەو ئەرکە بە ئیسلامی دەکرێ.

٨- کەواتە هەر گۆرانێك بە دژی سایکس- پیکۆ لە جهان و ناوچەکە روویدا قازانجـە بە جوولانەوەی کوردو ستراتیژیەکەی، پێچـەوانەش بـە پێچـەوانە، بـەو شـێوەیە هـەردوو رەهەندی (رزگاری —نیشتمانی) و(رزگاری- کۆمەلایەتی) کوردستان لێرە یەك دەگرێتەوە، تاکە ئایدۆلۆژیایەکە کە تێن و ووزە بە رزگاری بدا نەك ببێتـە بارقوورسـی لەسـەری وەك مارکسیەت و سۆشیالستی و لیبرالی.

٩- جگە لە پرۆژەی ئیسلامی پرۆژەکانی تر نابنە هۆی هارکاری میللەتانی ناوچەکە، هەتا میللەتی(سەردەستیش) لە پێلانی سایکس- پیکۆ زەرەرمەندن و دابـەش و بچـووك کراوو بووینە، هەرەشەی شارستانی و فەرهەنگیان لەسەرە، لە دروست بوونی ئـەو قـەوارە پارچە پارچەیەی وەك عێراق و سوریا و تورکیا.... زەرەرمەندن، دژبەیەکن، دیکتاتۆریەت زالە بەسەریاندا، سەرەرای دواکەوتەیی زانست و تەکنیك و.. کەواتە دلسـۆزانی ئـەوانیش ئامادەن بەشداری پرۆژەیەکی سەرتاسەری و رێشەیی بکەن، ئەوەش تەنها لەو کاتـەدا لـە پـرۆژەی ئیسـلامی خـۆی دەنوێنێـت، هەرتـەنها بـەوەش دەتـوانرێ کێشـەی کـورد وەك کێشەیەکی مرۆڤایەتی رەوا پیشان بدرێ ئەگینا بە دەمارگیر و پیلانی داگیر کـەر وەسـف دەکرێ وبەزالم پیشانت دەدەن کەچی مەزلومیشی .

١٠- زۆر بەروونی دەرکەوتووە ئێستا پرۆژەی ئیسلامی زانسـتی و مودیرنـە، پـەکی پرۆژەکانی نەکەوتووە، چونکە لە بنەچەدا ئیمپریایزم داگیرکەری داهێناوە ئێسـتاش پشـت گیریانە،... هەروەك لە پێش چاو دەبینرێ، نموونـەی پرۆژەکـانی ئیسـلامی لـە خـوواروی لبنان و پرۆژەی عەلمانی لە کوردستانی سەروو (بەنموونە) چەندە لە بەراوردا جیاوازن، بۆیە بەرەی رزگاری نوێ پرۆژەیەکی ئیسلامیە بە سرۆشتی خۆی.

١١- تاکە پرۆژەشە کە بتوانێ زۆرایەتی رەهای خەلکی کوردی لەسەر کوبکرێتەوە

١٢- زەق ترین پاساوی پرۆژەی ئیسلامی بریتیە لە نێگەتیڤەکانی پرۆژەی عـەلمانی و سەرەنجامەکەی.

سەرەرای هەموو ئەو خالە بە هێزانەشی هێشتا پـرۆژەی ئیسـلامی جـارِ نـەدراوە لـە کوردستان لەبەر دوو هۆی تەك ولۆ:

ا- خەتی ئیخوان کۆنن و لە کوردستانیش هەبووینە و شارەزاشن بەلام پێیان وابـووە جولانەوەی کورد دەمارگیریە و بانگێشەی ناشیونالیزمیەو، جیاوازی خوازیە لە عێراق،لـە

بلاوکراوەی ژ:٣ و١٢ی سالانی ١٩٦٣-١٩٦٥ڕاشکاوانە تر باس لەوە دەکا دروست بوونی دەوڵەتی کوردی دەوڵەتی نەفامی وجیابوونەوەیە لە ئومە ،بۆیە حرامی کردوەو داوای لە ئیخوانی کوردو عەرەب کردوە یارمەتی نەدەن[1]،.... ئیتر فراکسیونی کورد لە ئیخوانی عێراقی نەیتوانیوە و نەیزانیە پێ یان بسەلمێنێ کە عێراق تەنها بریتییە لە دروست کراوی ئیمپریالزمی لە دژی ئیسلام هیچ پیرۆزیەکی ئاینی و فەرهەنگی یاسای و جوگرافی و مێژویی و نەتەوەیی نیە، بوونی لەگەل پرۆژە و ستراتیژیەکانی رابوونی ئیسلامی نایەتەوە. ئیتر ئەو فەرمایشتانەی وەك:(کوردو عەرەب بران لەو عیراقە) و(کوردیش هاوولاتیەکە لەو عیراقە)..... (هەموو برای موسلمانین تیایدا)... تەنها پتەو کردنی پرۆژەی ئیمپریالیزمیە لە روژ هەلاتی ناوەراست، هەرچی چاکە بگوترێ لە چوار چێوەی سنووری عێراقی ئێستا ئەوا هەمان دەردی پرۆژەی عەلمانی کوردە لە دروشمی (دیموکراسی بۆ عیراق....) (گەلێکی بەختیارو نیشتمانێکی ئازاد..)کە تیایدا مەجانی خزمەت بە سایکس پیکۆدەکرێ، کە ئیخوانیش بەجۆرێك کەوتۆتە ژێر دیفاکتۆی سایکس- پیکۆ و سنووری نوێ و واقعی ئەو دەوڵەتانەی دروست کراون، چارەسەریەکانی لە سنووری ئەو واقعە نوێ یەی سایکس- پیکۆ یە....

٢- هەرچی بەشی دووەمی رابوونی ئیسلامیە لە کوردستان لە دوای هەشتاکان سەریان هەلداو بەشداری شۆرشی کوردیان کردووە، خوازیاری رزگاری کوردستانن بەلأم نەیان توانیوە پرۆژەیەکی ئیسلامی بۆ ئەو رزگاریە دابرێژن.

[1] الدكتوره ايمان عبدالكريم دباغ-الإخوان المسلمون في العراق ص٥٩٠

ئەنجام

لە ژێر ڕۆشنایی ئەو توێژینەوەیە

حزبە کوردستانیەکان... لە کوێ ڕادەست پێ بکەن؟

لەنگی لە ستراتیجیەتی کورد: مەبەستمان لە ستراتیج ئەوەیە کار لەسەر بەرنامەو پلانی دوور خایەنە لەدەروازەکانی چارەی خونووس، ئەوەی تێبینی دەکری لایەنی عەلمانی کورد لەسەرەتادا هاوکاری پروژەی دابەشی کوردستانی کردووە بەنەزانی ،بەردەوامیشە لە نەگرتنەبەری ستراتیجیەتیکی زانستی تیایدا دەروازەکانی رزگاری دوزیبێتەوە، هەروەك لە غوونەی سەرووشمان دا ولە بەیانی یەکەمی (ی ن ك)چۆن لە دیاری کردنی دۆست ودوژمن بەهەلە داچووبوو ئیستاش هەروا لێی هەلەن، بو دیاری کردنی ستراتیجیەتیکی دروست پیویستە لەمپەرەکۆمەلایەتی وئابووریو سیاسی و یاساییە کوشندەکانی ناوەکی وئیقلیمی و جیهانی دیاری بکەین کە بوویتە هۆی مەینەتی کوردو وبەردەوامی یەکەی، بەکورتی ئەوانەن :

١- بوونی ئەونەخشەسیاسیەی روژهەلاتی ناوەراست بە پێی دابەشی سایکس پیکو

٢- نەمانی هیچ بستە خاکیك لەو جهانە بی سیادەی دەولەتیك، تیایدا کوردستانیش بەپارچە پارچەیی وەبەر سیادەی دەولەتی تر کەوتووە

٣- بەپێی یاسای دەولی سیادە وەك تاپو تەنها بۆ ئەو دەولەتانە پاریزراوە کە ئەندامن لە (نەتەوەیەکگرتووەکان)، بەواتایەکی تر گرفت لەوەیە راستی ئەو دەزگایە دەولەتە یەکگرتووەکانە نەك نەتەوەیەکگرتووەکان

٤- بۆ وەدەست هینانی مافی چارەنووس پیویست بەوە دەکا کە سیادەی هەرچوار وولاتی داگیرکەر تێك بدەی کە بریاری قورسی لەسەرە بەپێی بنەمای یاسای دەولی (مبدأ عدم التدخل فی الشؤون الداخلیة)و(عدم خرق السیادة الدولـة) جگە لە مادەکانی(١) و(٥٥)ی (میساقی نەتەوە یەکگرتوەکان)ئەوەی تر بەشی هەرە زۆری لە دژی ئەو هەنگاوەیە

٥- پەیوەندی ویاساو نەریتی دەولی زیاتر لەسەر بنەمای بەرژەوەندی هاوبەش دروست بووە تیایدا بەرژەوەندی میللەتانی خاوەن دەولەت لەگەل یەکتر بەهێز ترە لەگەل بێ دەولەتان، کە کورد یەکێکە لەوانە

٦- تا ئەو وولاتە داگیرکەرانەی کوردستان ئارام و پتەو بن لە ناوەخۆو لەپەیوەندیەکی باشیش بن لەئیقلیمی ودەولی ئەوا زیاتر کورد خنکاو دەبێ، یان بە کورتی هەموو ئەو هەرەشانەی سەر ئاسایشی نەتەوەیی داگیرکەران تەواو پێچەوانەی ئاسایشی کوردستانە

کەواتە پەیوەندی نێو دەولەتی و هاریکای ئیقلیمی وبوونی ئەو دەولەتانە نەبوونی مافی چارەی خونووسی کوردە،ئیتر ئیستا زۆر روونە کامە جەمسەر لەبەرژەوەندی کوردەو کامەش دژە، هەروەهاش بەسانایی دەتوانین چارەنووسی کورد لە کام پرۆژەی مدرەسەکان بدوزینەوە، بێ دوودلی دەبینین دەریاز لە چوارچێوەی عەلمانیەت زۆر بەزەحمەت دەست دەکەوێ، بۆیە حوکمی عەلمانیەتی ئەو سەدەیە هەر کۆنکریتی زیندانی کێشەی کوردی قایم کردووە، هەر بۆیەش سەرکردایەتی کورد هەر لەشیخ سەعید١٩٢٥ تا مەلا مستەفا١٩٧٥ ئەو ستراتیجەیان دۆزیبێوە، کەمتر روویان لە عەلمانی بووە، بەلام لەو سەردەمی بدیلی عەلمانی نەبوو، تارادەیەك ئایدیولوژیای شیوعیەت پیچەوانەی ئەو لەمپەرانە بوو بەلام نەشیوعیەکان ونەسەرکردایەتی کوردیش نەیان توانی کوردایەتی بشیوعێنن، هەلبەتە لە پاش ئەو لێکدانەوە هیچ بەدیلیك نیە جگە لە رابوونی ئیسلامی کەئەوەندە لەسروشتدا هەماهەنگی بزوتنەوەی کورد بیت و ئەوەندەش دژ بەو لەمپەرانە بێت، بەلام تا حەدی سەرکردایەتی بارزانیش ئەو فاکتەرە لە گورەپانی جیهانی وئیقلیمی لاواز بوو، کەچی بەروونی دەردەکەوی کەبارزانی ئەوستراتیجیەی دوزیبۆوە بۆیە ناوەرۆکێکی ئاینی بەشۆرش دابوو، ئینجا پەیوەندی لەگەل زانایانی ئاینی کوردستان و جیهان -لەوانە مەرجعەکانی نجف وکەربەلا، خمینی، میسریەکان وا باش بوو،...لەدوای بارزانی و زال بوونی سەرکردایەتی عەلمانی لەکوردستان ئەوجارە رابوونی ئیسلامی بەهێز بوو کەچی بەحوکمی ئایدیولوژیای عەلمانیەتەکەی سەرکردایەتی نوێی کورد سود وەرنەگیراوە تا ئەو ساتەش، هەرچەندە زۆربەرروونی دیارە گۆرانی شای ئیرانی عەلمانی بە کوماری ئیسلامی چەندە تەکانی مەزنی بە شورشی کورد بەخشیوە، بەهەمان شێوە سەرکەوتنی ئیسلامیەکانی ئیراق بوو بۆ یەکەم جار کوردی گەیاندە سەرۆك کۆمار، بەهەمان شێوەش دەرکەوت دەرگا قوفل دراوەکانی تورکیا تەنها بەکلیلی ئیسلامی کراوەدەکریتەوە، ئیتر هەر هەلەیەك لەو ستراتیجیە کورد دەسوتینی، هەروەك مفاوەزاتەکەی ١٩٨٣ چۆن لەو ململانێیە کورد لاگیری عەلمانیەتی بەعسی گرت و ئەنفال

وکیمیای لی هاتەدی، چونکە ئەو دوو پرۆژەیە لە ناوچەکە لەمل ملانێن لەدوای رابوون لە ۱۹۸۰وە تا ئەو ساتەش لە ئیراق هەمان ململانێیە، لایەك عروبی شوڤینی سیکولار، بەپالپشتی دەسەلاتداری عەرەبی و سایکس پیکۆو یاسای دەولی وبنەمای بەرژەوەندیو ..، لاکەی تریش ئیسلامی لەدژی هەموونەوانە، کەواتە کورد هەلویستی چون بیت ؟ وەچی بکات؟ وەبارەکە چۆن هەلسەنگێنراوە؟

سەرەڕای ئەو هەموو ماندوو بوونەو قوربانیانەی ئەو حزبانە داویانە لەگەڵ ئەو دەرفەتە زێڕینە، هێشتا ئەنجامێکی دڵنیاکەرەوە لە ئاسۆ دیار نیە بۆگەیشتن بە مافی چارەی خۆنووسی ڕاستەقینە، لە ناوە خۆش نیشانەی نادیموکراسی و شەڕە دەسەلات و خۆ هەلکوتانە سەر کورسی پێوە دیارە، خەلەل لە ستراتیژ لەیەکەم ساتی مەینەتی کورد، لە سیڤەرەوە بۆ لۆزان،و دالّەدانی (ئەتاتورك) تا ڕێکەوتنی جەزائیر و ئەوساتەش هێشتا پرۆژە و ستراتیژیەکی زانستی یەك لاکەرەوە نیە بۆ کێشەی کورد، سەرەداوەکانی نە دۆزراێتەوە، هەرچاندوویەتی و نەیدووریتەوە... ئی دی کاتی ئەوە هاتووە ئامانجی ڕاستەقینەی هەموو لایەك رزگاری کوردستان بێت، لەو ڕەوانگەوە دەبا پرۆژەیەکی یەکێتی کورد ئامادە بکرێت کە تیایدا:

۱. ڕێ لە هەموو ئەو سەرچاوانە بگیرێت کە دەبتە دووبەرەکی وەك خۆشەویستی بەرژەوەندی و پایە و گیرفان، لە یەکتر ترسان، بێ مەبدەئی و بەرنامەی سیاسی نە چەسپاو، ..هەموو کێشەکان لەسەرکردایەتیەکی حزبی دەست پێ دەکات، بۆیە وەك ئەزموونی نوێی گەلانیش پێویستە ڕابەری کورد دا برنرێ لە حزبایەنی و خێلایەتی و بنەمالە و مەدرەسەش بامولکی کورد بێت تەنیا.

۲. ئینجا وەك میللەتان با فەرهەنگێکی ئاسایشی کوردستانی هەبێت تیایدا هەردوو تەوەری رزگاری نیشتمانی و رزگاری –کۆمەلایەتی بەستاندەر دانرابێت، لەسەر ئەو بنچینە ستراتیژیە.

۳. لەسەر ئەو مدرسە کۆبینەوە کە ناسنامە و کەلتوور و فەرهەنگی کوردستانیانەیە، هێزی یەکخستنەوەی لە هەموان بەکار ترە، ئینجا زۆرایەتی ڕەهای خەلکی کوردستانیش دەگرێتە خۆی .

ئەوەش لە دوای هەلسەنگاندنێکی باری جهانی وئیقلیمی وناوەکی بە سانایی دەست نیشان دەکرێ:

یەکەم - لە ڕووی جیهانی:

جهان پێك هاتووە لە: سەرمایەداری جیهانی یەکان، وولاتانی جیهانی سێەم، وولاتانی شیوعی، UN، کۆنگرەی ئیسلامی، سوشیال دیموکراتەکان، .. چەندین پەیمان نامەو یاسای گشتی پێکی بەستوون لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی هاوبەش، تا ئێستا ئەو هاوکێشە ستراتیژیانە کەمتر لە قازانجی کورد بووە، هەرهەمان لایەنەکانی پێکهێنەری (سایکس بیکۆ) و(لوزان) ن، ئێمە لە مەبدەئی(بەرژەوەندی) دۆڕاوین و هەر دوو بارەو چەند بارە لە باشترین دۆخ دا دەکەوینە نێوان دەمە مەقەسەکان لە کۆتاییدا یەکتر نابڕن تەنیا ئەوەی دەکەوێتە نێوانیان دەبڕدرێن،ئاواش وا بەرەو عەولەمە ملمان کوتاوە، بۆیە وا چاکە نهێنیەکانی ئەو دۆزە بدۆزینەوە خۆبەستینەوە لە بناغەدا(بە پێشڕەوایەتی نەك پاشکۆی) بە تەیارێکی نوێی جیهانی مەبادیئی بێت نەك بەرژەوەندی.

دووەم- ئیقلیمی:

دیارە ئەزموونی ئەو سەدەیەی خەباتی کوردایەتی ئەو گرفتانەی بووە وەك لەسەرووش بەدیویکی تر باس کرا:

١. پیرۆزی سنوور لە یاسای دەولی و(مبدأ عدم التدخل).

ب. بەرژەوەندی هاوبەشی ئەو وولاًتانەی کوردیان بەسەر دابەش کراوە گەورەتربووە لە ناکۆکیەکانیان بەرامبەر چارەنووسی کورد.

ج. بە هێزی دەسەلاًتی ناوەندی.

د. لایەنگیری جیهانی بۆ ئەو دەسەلاًتانە.

ئیتر هەر چوار پارچەسنور بوونە چوار دیواری زیندان بۆ کوردستانیەکان، هەرچی گۆڕانێکی پێچەوانە قازانجی کوردە، ئالێرەدا ئەو بنەمایە نامۆیەی(باکۆنین) کە دەلێ (تحطیم کل ماهو قائم خیر) بۆ کورد ڕەنگە راست بێت، هەرچەندە ئەو بنەمایەی(باکۆنین) بە(فەوزا) بەناوبانگە، کەچی بۆ کورد خەریکە ڕاست دەرچێت، هەر گۆڕانکاریەك لە سایکس- پیکۆ ئەو(واقع القائم) ڕوویدا قازانج و خێرە،بۆیە هاتنی جۆرە حکومەتێکی خاوەن ئایدیۆلۆژیای پیچەوانەی ئەو چوار خالە تەنیا لە حکومەتێکی ئیسلامی دەبینرێ لەو سەردەمە، جا جێگەی سەر سوڕمان نیە لەگەل ڕووخانی (شاە لە ١٩٧٩) گەورەترین تەکان بوو بۆ پرسی کورد بە هەموو ئاڕستەیەك، هەر دەولەتێکی داگیرکەر واش بگوڕێ هەمان ئەنجامی ئیجابی دەبێ بۆ کورد، بە هەمان بەرەنجام سەورکەوتنی ئیسلامیەکانی ئیراق بوو وای کرد ئەو هەموو دەسکەوتە سیاسیانە بۆ کورد بێتە دی وبگەنە سەرۆکایەتی کۆمار، ئەگەر تەواو نەیقۆزنەوە ئەوا خەلەل لە ناوەکیە

سێیەم - ناوەکی :لە ناوەخوش ئەو میللەتە لـە ژێـر سـایەی عەلمانیەتـدا گـیرۆدەی پەرتەوازەیی و بیّ متمانەو گەندەلی و دیاردەی دزێوی تر بووینە، بـە سـانایی دەکـڕێن و دەفرۆشرێن، گیانی بەرگری کوردایەتیشی زۆر سست بووە، هەموو ئەو سەلبیاتە جـۆر بـە جۆرانە یەك سەرچاوەی هەیـە، ئـەویش داڕزانـی ئـەخلاقی کوردایەتیـە، کـە خواسـت و بەرنامەی لەمێژینەی داگیر کەران بووە، ئەوەش بە پەروەردەی ئـاینی ڕاسـت دەبێتـەوە، بۆیە هەر تەقەلایەك دژی ئیسلام بچووك یان گەورە لێدانە لە گیانی کوردایەتی

ئـەو پـرۆژەش دوا نهێنـی قـەیرانی بـیّ چـارەی کوردیشـە، هـەر بـە نموونـە: یـەکیّ لـە ئەنجامەکانی ئەو (ڕابوونە) بۆکوردستانی عێراق ئـەو پـێش هاتەیـە: لـە سـایکس پیکـۆ دروست بوونی عێراقەوە نەخشەیەکی کۆمەلاّیـەتی و سیاسـی لـە ژێـر سـایەی (ڕابـوونی نەتەوەیی)وا دروست ببو کە تیایدا ٧٤٪ عەرەب و ٢٢٪ کورد و ئەویتریش کەمایەتی، لەو نەخشەیە بە خشکەیی سوننەی عەرەب کە ڕێژەیان کەمترە لە ٢٢٪ خۆیان شاردبۆوە لـەنێو دوو هاوکێشەی ڕەگەزی و تایفی، کاتیّ ڕەگەزی بوایـە ئـەوا وەك عـەرەب زۆرایـەتی بـوون بەرامبەر کورد، کاتیّ تـایفی و مەزهـەبیش بوایـە لەگـەلّ کـورد زۆرایـەتی پیشـان دەدرا بەرامبەر شیعە. لە هەردوو باریشدا بە سەرۆکایەتی سوننەی عەرەب(بەرگی عروبی) تـەواو دەبوو، هەریەکە لەجامیعەی عەرەبی و زلهێزانی جیهانیش یارمەتیدەریان بوون، کـورد لـەو نەخشەیە خنکابوو.بەو شێوەیە نەخشەی کۆمەلاّیەتی کلاسـیکی عـیراق لـە ژێـر سـایەی (ڕابوونی نەتەوایەتی) کە وەلائـی سیاسـی کۆمەلاّیـەتی جـووت بـوون تـا سـالّی ١٩٨٠ بەردەوام بوو، لـەوی بـە دوا(ڕابـوونی نەتەوایـەتی) وەرگـیردرا لەسەردەسـتی (ڕابـوونی ئیسلامی) و نەخشە کۆمەلاّتیەکان گۆڕان بۆدۆخێکی تری : لـە ٢٠٪ سـوننەی عـەرەبی دەسەلاّتدار لە ٥٥٪ شیعە،لە ٢٢٪، لەوەوە ئەو دەسکەوتە مەزنانە بۆ کورد هاتتە دی .

دیارە ئەو نەخشەیەی دوایش هەرگیز ئارامی نابێت، حەتمـەن عێـراق هەلّدەوەشـێتەوە وەك فشارێکی مێژوویی نەك ویستی کورد..،دووبارە پێویسـتی بـە داڕشـتنەوەی عێـراق هەیە لەسەر بنچینەی ئارەزوومەندانە،ئەوەش بە ڕابوونی ئیسلامی هاتۆتـە کایـەوە نـەك ڕابوونی ناشیۆنالیزمی عەلمانی بەویش بەردەوامی دەبێت ، ئەوەش دەروازەیەکە بۆ ڕزگار بوونی کورد کە پێویستە (ڕابەرانی کورد) و(فەرهەنگی ئاسایشی کورد) ئیشی بۆ بکـات، لەگەل ڕەچاوی باری نیو دەولەتی ...بالێرە دەست پیّ بکەن

مسعود عبدالخالق

+ لە ساڵی ١٩٥٧ لە کەندیناوەی هەولێر لە دایك بوە

+ سەرەتایی وئامادەی لە هەولێر تەواو کردووە

+ ساڵی ١٩٨٠- ١٩٨١زانکۆی سلێمانی تەواوکردوە

+ لە دوای ڕاپەڕین ماجستێری لە فەلسەفەی زانستە سیاسیەکان لە زانکۆی جیهانی لە لەندەن هێنایەوە

+ ئیستاش ٢٠٠٩ خاوەن ئیمتیازی گۆڤارو ڕۆژنامەی ستاندەرە لە هەولێر

+ئیمەیل:abdkaliq@yahoo.com.

ناوەرۆك

ابو علی الکردی

کتێبخانەی
حاجی قادری کۆیی
دیزاین - چاپکردن - بڵاوکردنەوە
hawler.chap@gmail.com
066 2233868
066 2648907
عێراق - کوردستان - هەولێر

نرخی ٧٠٠٠ دینارە

